

43530

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI

MECMU'A-İ MU'ALLİM
(Metin-Açıklamalar-Notlar)

DANIŞMAN:
YRD.DOÇ.DR.ZEHRA BİLGEGİL

43530

HAZIRLAYAN:
SALİM ÇONOĞLU

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

BALIKESİR 1995

ÖNSÖZ

Mecmû'a-i Mu'allim Nâcî'nin Mekteb-i Hukûk ve Mekteb-i Sultanî'de verdiği dersleri ve sâir her türlü edebî eserleri ihtivâ eden bir mecmû'adır.

Mecmû'a-i Mu'allim, çok okumuş ve bunun sonucunda hafızasında çok bilgiler yeretmiş alim ve düşünür bir şairin, esere işlediği bilgi ve fikir unsurlarıyla zengin bir görünüm arzeder. Daha derginin ilk sayısındaki Mukaddimede "Muharriri hem mu'allim, hem muta'allimdir. Ta'allümden, ta'limden hiçbir vakit hali kalmak istemez. Bilmediğini öğrenmeye, bildiğini öğretmeye çalışır. Bilmediğini öğrenebildikçe faide-yâb olur, bildiğini öğretebildikçe faide-bahş olur." Satırlarını okuyanların, büyük bir edibden evvel bir mu'allim ile karşılaştıklarını hissetmeleri çok tabiidir.

Eski kültür ve edebiyatımızdan gittikçe uzaklaştırıldığımız hatta, Dîvân Edebiyatının lise ders kitaplarından tamamiyle sökülüp atılma tartışmalarının yapıldığı bir dönemde böyle bir edebiyat dergisinin latin harflerine çevirisinin yapılması sanırız daha da önem kazanmaktadır.

Mecmû'a-i Mu'allim; edebî terimlerden, dilbilgisi kaidelerinden, edebiyatın şekil ve muhteva yönüyle ilgili birçok maddesinden bahseden bir eserdir. Ele alınan konuyla ilgili Dîvân Edebiyatından ve çağın önemli şair ve yazarlarından örnekler verilmiştir. Çok fazla örneğe yer vermesi, verdiği örnek metni kılı kırk yararcasına tahlil edişi en önemli özelliklerindedir. Türk Edebiyatının yanı sıra 'Acem, 'Arab ve Batı edebiyatlarından da örnekler vermiştir. 'Arap ve Fars edebiyatlarından aldığı örneklerin aslını, Batı edebiyatından aldığı örneklerin çevirilerini vermiştir. Bu durum, Nâcî'nin hem batı, hem de doğu edebiyatına olan vukufunu göstermesi bakımından önemlidir. Örnek metinleri inceleyip aksak yönlerini ortaya koymada Dîvân Edebiyatının büyük şairleri de nasiplerini alır. Nefî, Nabî, Nedim, Şeyh Galib gibi büyük şairlerde gördüğü kusurlara işaret ederek, onlarında eserlerinin tenkid edilebileceğini gösterir.

Dergide sadece dilbilgisi ve tenkide yer vermez. Nümûne-i İntihab başlığı altında Divan edebiyatının Şeyh Galib, Nailî, Hayalî, Sabit, 'Avni Bey, Mehmed Esrar Dede, Serverî, Zafî, Sünbülzade Vehbî, Enderunî Vasîf Osman Bey, Hakanî gibi seçkin isimlerinin dîvânlarından seçilmiş şiirlerine, müstefiz başlığı altında Fransız, Eski Yunan, 'Arap ve 'Acem edebiyatçılarının ve felsefecilerinin öğüt verici sözlerine de yer vermiştir.

Ayrıca Ebû Mansûr Seâlibî'nin Bard-al-akbad fi'l-a'dad, Hüseyin Kaşîfî'nin Badâ'-i-al-afkâr fi sanâ'i al aş'âr, Mesudî'nin Tabakatu'l-etibba adlı eserlerinden seçme metinlere de yer verir. Nâcî'nin Fransızca, 'Arapça, ve 'Farsça'dan yaptığı tercümelerin, kaliteli eserler olması dikkati çeker.

Nâcî'nin yaşadığı devir, bilindiği gibi yenilik adına Dîvân Edebiyatının toptan inkar edilmeye başlanıldığı bir devirdir. Türk edebiyatının yenileşme ve değişme devri olan bu dönemde yenilik

adına pekçok farklı uygulamalarda bulunulur. Bu uygulamalar hususunda yapılan tartışmalarda Nâcî daha çok eski edebiyat ve Dîvân Edebiyatı taraftarı olarak görülmüştür. Ancak Mecmû'a-i Mu'allim'de Nâcî'nin bu konuda yazdığı makaleler gözden geçirilirse bu hükmün yanlışlığı kolayca anlaşılır.

Eski edebiyata vakıf olmak başka, onu körü körüne savunmak yine başkadır. Nâcî, İran mukallidliğinin, edebiyatımızın inkişafına engel olduğunu teslim eder. Garp edebiyatına körü körüne tapınmayı da aynı nispette tehlikeli bulur. Lisanımızı teşkil eden kelimelerin pekçoğunun 'Arapça ve 'Farsça'dan alındığını, bunun sonucunda bu dilleri öğrenmek için yapılan tahsilin zorluğundan şikayet edenlerin; bunlara bir de ecnebi bir lisanı karıştırarak işi daha da zorlaştırdıklarını ifade eder: "Garb edebiyatı taklide şayan olabilir. Çalışsak biz de bu yolda kıymetli eserler verebiliriz. Ancak mukallidin güzel'i çirkin'i ayırd edebilecek milli görüşten mahrum bulunması hiçbir zaman câiz olamaz."

Görülüyor ki Nâcî, mecmû'a'da 'Arap, 'Acem ve Batı edebiyatından suursuzca sokulan şekil ve muhteva ile ilgili bazı konuları, Tanzimat Edebiyatı'nın ilk devre sanatçıları ve özellikle Nâmık Kemâl gibi tenkid etmektedir. Faruk Kadri Timurtaş'ın dediği gibi, Nâcî yeniliğe değil yabancılaşımağa kozmopolitliğe karşı çıkmış; millîlikten ve yenilikten uzaklaşmak endişesi taşımış ve bir orta yol bulmaya çalışmıştır. Ne eskiye körü körüne bağlanmış, ne de düşünmeden yeniyi kabul etmiştir. Onu eskiyi ne pahasına olursa olsun devam ettirmek isteyen, hiçbir yeniliği kabul etmek istemeyen bir kimse saymak tamamıyla yanlış ve haksız bir görüştür.

Mecmû'a-i Mu'allim'de yer alan terimler ve dilbilgisine dair konular en ince ayrıntılarına kadar verilmiştir. Bazı maddelerde görülen bu ayrıntılar, günümüzde pek az kişi tarafından bilinmektedir. Nâcî'nin 1890'da yayımladığı İstilahat-ı Edebiyye adlı eserindeki maddelerin birçoğu önce, Mecmû'a-i Mu'allim'de yayımlanmıştır.

Mecmû'a, Bursalı Mehmet Tahir Bey'in deyimiyle; edebiyatla uğraşanların mutlaka okuması gereken bir eserdir.

Nâcî hakkında kaynak taraması yaparken Mecmû'a-i Mu'allim'in kaç sayı çıkmış olduğu konusunda farklı görüşlerle karşılaştık. İslam Ansiklopedisi Nâcî maddesinde mecmû'anın 57 sayı olduğunu bildirirken; Bursalı Mehmet Tahir, 'Osmânî Müellifleri adlı eserinde Mecmû'a'nın 60 sayı çıktığını söylemektedir. Bizim elimizde bulunan ciltli Mecmû'a ise 58 sayıdan müteşekkildir.

Türk Edebiyatından alınan örnekler, yeni yazıya aktarılırken aslına dokunulmadan verilmiştir. Metinde geçen yabancı kelime ve tamlamalar taranmış ve sözlüğü yapılmıştır. Ferit Devellioğlu'nun "'Osmânîca-Türkçe Ansiklopedik Lügat"indeki imlâyı esas aldık. 'Arapça ve Farsça metinlerin ise, asılları alınmamış, Türkçeye ifadeleri aynı sayfada eserin orjinaline uygun olarak verilmiştir.

Mecmû'a'da yayımlanan Dîvân şairlerinin şiirleriyle yeni harflerle yayımlanan dîvânlardaki şiirleri karşılaştırılmış ve aralarındaki farklılıklar ve kelime değişiklikleri sayfa sonunda dipnot olarak verilmiştir. Ayrıca; Eserde geçen isimlerin tamamı hakkında "Açıklamalar ve Notlar" başlığı altında kısa bilgiler vermeyi uygun gördük.

Metinlerde yazarın dipnotları için (*), kendi açıklamalarımız için (x) işaretlerini kullandık.

Uzun bir çalışmadan sonra ortaya koyduğumuz Mecmû'a-i Mu'allim'in ilgilenenlere faydalı olacağını ümid ediyorum. Çalışmam sırasında benden yardımlarını esirgemeyen sevgili hocam Yard. Doç. Dr. Zehra BİLGEĞİL'e, özellikle tezin en son ve sıkıntılı dönemlerinde desteğini ve teşviğini her zaman hissettiğim BA.Ü NEF. Türk Dili ve Edebiyatı Bölüm Başkanı Hocam Doç. Dr. Metin Karadağ'a, diğer bölüm hocalarıma ve arkadaşlarıma ve en son olarak tezimin tashih işleminde bana kıymetli zamanlarını ayırarak yardımcı olan Saadet Maltepe'ye candan teşekkürlerimi sunuyorum.

SALİM ÇONOĞLU

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	vi
GİRİŞ	1
<i>Mu'allim Nâcî'nin Hayatı</i>	4
<i>Eserleri</i>	11
<i>Mecmû'a-i Mu'allim (Metin)</i>	18
<i>Açıklamalar ve Notlar.</i>	495
SÖZLÜK	519
KAYNAKÇA	558

GİRİŞ

Nâci, zengin kültürü ve geniş bilgisinin etkisiyle daha ilk yazdıklarıyla dikkati çekmeyi başarmıştır. Arapça, Farsça ve medrese eğitimiyle doğu kültür ve edebiyatını tanıyarak klasik bir edebiyat zevkine ulaşmıştır. Fransızca'yı öğrenmesi ve ondan tercüme yapması bu edebiyat zevkini tamamlayan unsur olmuştur. Zamanının ünlü isimleri gibi itina ile yetiştirilip bir anda yüksek mevkilere getirilen insanlardan değildir. Bilgisi, çalışkanlığı ve kabiliyetiyle dikkati çekip vakanüvisliğe kadar yükselmiştir. Ancak Muallim Nâci bilgisinin ve kabiliyetinin farkındadır. Nâci adını, okuduğu hikâyeden etkilenip benimserken kendisiyle hikâyeye kahramanı arasında bir ilgi kurduğu söylenebilir.

Bilindiği gibi Tanzimatın son zamanlarında meydana gelen edebî tartışmaların en çok gürültü koparanı Muallim Nâci ve Recâizâde Ekrem arasında olmuştur. Aldığı medrese eğitiminin etkisiyle klasik edebiyatı bir zevk haline getiren Nâci eski edebiyat geleneğini benimsedi. İlk yazdığı şiirler bu anlayışla doğdu. Daha aruzu öğrenmeye başladığı ilk yıllarda, öğrendiği her kalıba uygun Arapça beyitler söylemeyi başardı. Bütün bunlar Nâci'yi kurallara sınıksız bağlı bir sanatkâr ve münekkit durumuna getirdi. Onun için; yazılan eserlerde gördüğü gramer ve dil yanlışlarına tahammül edemedi. Daha çok yeni edebiyatı benimseyenlerde bazı kurallara dikkat edilmediği ve dil yanlışlarının olduğu Nâci'nin gözünden kaçmıyordu. Bu yanlışlıklar karşısındaki tutumu çevresinde toplanan eski edebiyat taraftarlarını, başta Recaizâde Ekrem olmak üzere yeni edebiyatı savunanlarla karşı karşıya getirdi. Böylece eskiyi ve yeniyi savunanlar Nâci ve Ekrem'in şahsında edebiyatımızın en önemli tartışmalarından birini yaşattılar. Sonunda, Ekrem'in mahkemeye müracaatıyla bu tartışma sona erdi. Bu tartışmalar, daha çok sanat ve edebiyat anlayışı etrafında olmuştur. Gazete ve dergi sayfalarında karşılıklı yazılan yazılar zamanında çok ilgi toplamıştır. Ekrem'in "Ta'lîm-i Edebiyat" ile Nâci'nin "İstulâhât-ı Edebiyye"si başta olmak üzere; her iki yazarın tenkide ait eserleri biraz da bu tartışmaların ürünüdür.

Tanzimat'ın diğer sanatkârları gibi Nâci'de edebiyatın çeşitli dallarında eserler vermiştir. Ancak onun sanatının esas eksenini şiir oluşturur. Şekil ve muhtevâ bakımından, Divan Edebiyatının ağır bastığı şiirleri önemli bir yer tutar. Nâci bu anlayışı yeniden yüceltmeyi başarmıştır. Geçmiş devrin büyük şairlerin edasını taşıyan şiirler yazmıştır. Orjinal ve yeni söyleyişlerle zengin bir muhayyilenin ürünü olan bu tür şiirlerinde oldukça başarılıdır. Nâmık Kemâl'den Recaizâde Ekrem'e kadar hemen hemen zamanın bütün şairleri Nâci'ye nazireler yazmışlar, şiirlerini tahmis etmişlerdir. Bu, Nâci'nin şöhretinin derecesini ve zamanına etkisini göstermesi bakımından önemlidir. Çevresinde toplanan genç şairlere yol göstermiş, onların şiirlerini

düzelterek ustalık yapmıştır. Gerek yazdıklarıyla, gerek uyarılarıyla zamanında haklı bir şöhrete ulaşmıştır.

Muallim Nâci'nin şiirlerinin bir kısmıysa, günümüz modern edebiyat anlayışına uygun tarzdadır. Daha çok halk edebiyatı nazım şekillerinden faydalanarak tabii bir Türkçeyle şiirler yazmıştır. Bu tür şiirleri Tanzimat Edebiyatının başlangıcından beri peşinden koştuğu modern edebiyatın örnekleridir. Ancak; ötekilerden hiçbiri Nâci kadar başarılı olamamışlardır. Bu tür şiirleri sayı bakımından az da olsa Türk Edebiyatının geleceğine ışık tutan şiirlerdir. Bu şiirleri söylemesindeki en büyük etken, şüphesiz ki Nâci'nin Anadolu'yu tanınmasıdır. İstanbul'un dışında Rumeli ve Anadolu'daki Türk coğrafyasının büyük bir bölümünü gezmesi ve uzun zaman kalması; tabii Türkçeyi bulmasını sağlamıştır. Öteki sanatkarlar ise İstanbul'dan sonra Batı'yı tanımışlar, fakat Anadolu'yu tanımamışlardır. Çok istemelerine rağmen, istedikleri başarıya ulaşamamalarında bu yönlerinin de etkisi olmuştur¹.

Bazı edebiyat tarihlerimizde Nâci'nin körü körüne eski edebiyatı savunduğu kaydedilir. Yeni edebiyatın ve yeniliğin karşısında gösterilir. Halbuki eserlerinin okunmasından ve incelenmesinden bu hükmün doğru olmadığı kolayca anlaşılır. Tanzimattan sonra yetişenlerin hemen hepsinin ilk şiirleri eski, fakat garp tesirinin gelişmesi, sebebi ile daha sonra ele aldıkları mevzû, fikir ve şekilce yeni olduğu halde, Nâci'de bunun aksini görürüz. İlk şiir kitabı Âteşpâre (İstanbul 1300-1303)'de tek bir gazele rastlanılmaz. Şöhretini sağlayan Kuzu, Dicle vb. yeni tarz şiirlerini bu eserde buluruz. Yine Nâci'ye şöhret kazandıran Sünbûle'nin ikinci bölümündeki Ömer'in Çocukluğu'nda oldukça sade bir ifade kullanılmış ve dilimizin en güzel nesir örneklerinden birini vermiştir. Fuat Köprülü'nün ilk tedkik yazısı Nâci hakkındadır²; Âteşpâre'deki Hugo, Sully, Prodhomme, Parny'den tercümelerinin değerinden bahsetmekle beraber, onun edebiyatımızın tekâmül devrine fena tesiri olduğunu ileri sürer. (Servet-i Fünûn Mecmû'ası nr. 1013, 1018, 1023). Zaman, ciddi bir fikre dayanmayıp, şahsî kırgınlıklardan doğan zayıf hükümleri silip götürünce, Nâci hakiki hüviyeti ile ayakta kalmıştır, nitekim aynı müellif tanzimat devrinin mühim simaları arasında Nâci'yi de zikrederek, onun eski tarzı devam ettirenlerin mümessili olarak gösterilmek istenildiği gazellerinin yanında yeni tarz şiirlerinin de bulunduğunu, Ömer'in Çocukluğu'ndaki sâde ve güzel nesri ile böyle bir çereyânın hiç bir zaman önderi olmadığını, Recaizâde Ekrem ile münakâşalarının şahsî sebeplere dayandığını kaydeden (El, mad. TURKS) Nâci'nin talebesi olan ve ilk şiirlerinde onun tesirinde kalan Mehmed Âkif, İstanbul Darülfünûnu'ndaki ilk dersinde Tevhid'ini yazdırıp

¹ NACİ, MUALLİM, İstılahat-ı Edebiyye, Haz. A., HAYBER, A., YALÇIN, []

² İslâm Ansiklopedisi, Nâci Maddesi, Devlet Kitapları, İstanbul.

ezberletmiş, dil ve vezin sâhasında tenkidlerinin Türkçe için faydalı olduğunu, lisanımızın onun sayesinde kıvrak hâle getirilebildiğini ileri sürmüştür³.

Nâci, bütün olarak Batı edebiyatının taklit edilmesine karşı çıkmıştır. Böyle bir taklitçilikle, kısa zamanda edebiyatımızın özünden uzaklaşacağını ve kozmopolitleşeceğini düşünür. Böyle bir tehlikeye karşı şiirimizin belli ölçülerde ve kendi geleneği içinde değişmesini ve gelişmesini ister. Bu yüzden körü körüne bir batı hayranlığına ve taklitçiliğine karşıdır. Nâci, devrinde yeni edebiyat taraftarlarının batıyı taklit etmelerini, eski edebiyat taraftarlarının da eskiyi aynıyle yaşatmak istemelerini yanlış bulur. O, hem eski edebiyattan, hatta ona kaynaklık eden Arap ve Acem edebiyatlarından hem de batı edebiyatlarından, "nazar-ı millî" den uzaklaşmadan yararlanılabileceğini kabul eder.

Bir milletin güzel yönleri olduğu gibi kaba, hoş olmayan tarafları da vardır. Bunun için yalnız bir milleti hem de bütünüyle taklîd etmek normal sayılamaz. Biz "herhangi bir millette, herhangi bir kavimde güzel birşey görülürse onu mehâsin-i milliyemize ilhâka" çalışmalıyız. Bu "itidâl" yoludur. Biz "ne şiveperest-ı firenk olarak âsâr-ı milliyemizden bütün bütün yüz çevirmek" gibi bir "ifrat" a ve "ne de ecnebilere her türlü mehâsin-i reddeden bir "tefrît"e düşeriz. Edebî yükselişimiz "Arap, Acem ve Firenk âsâr-ı edebîyesinden iktibâs edeceğimiz efkâr-ı makbûle ile edebiyat-ı kavmiyemize bir hüsn-i imtizâc vermeğe" bağlıdır.

Şiirlerini tamamlayan önemli noktalar içerisinde kültür ve medeniyetin de önemli bir yeri vardır. Gezip gördüğü yerlerden edindiği tecrübelerin yanında, kuvvetli bir eğitimle birleşen iradesi, çalışkanlığı ve dürüstlüğü şiirlerinde olduğu gibi diğer eserlerinde de sezilir. İnançlı ve samimi bir insan olan Nâci rindâne şiirler de söylemiştir. ancak bu şiirlerinde belirli bir düzensizlik ve bezginlik dikkati çeker.

Sade ve samimi bir dille yazdığı şiirlerinde, Nâci, aruz veznini başarıyla kullanmıştır. Çağdaşlarında karşılaşılan aruz hatalarının Nâci'de görülmemesi de yine lehine kaydedilecek noktalardan biridir.

Muallim Nâci, şiirin dışında da hayli kabarık sayıda eser vermiştir. İstanbul'a dönüp, Ahmet Mithat Efendi'nin çıkardığı Tercümân-ı Hakikat gazetesinin edebî bölümünü idareye başlaması şöhretini yaygınlaştırmıştır. Genç kabiliyetlerin gönderdikleri eserleri kendi düşüncelerini de etkileyerek, yaptığı düzeltmelerle yayımlamıştır. Çeşitli konularda yazdığı denemeleri ve edebiyatla ilgili görüşlerinin çoğunu yine bu yıllar da yazmıştır. Istilâhât-ı Edebîye'de yer alan maddelerin büyük bir kısmı yine ilk olarak burada yayımlanmıştır.

Nâci'nin çalışmaları edebiyat tarihinden sözlüğe kadar geniş bir yelpaze içinde uzanır. Özellikle Lügât-ı Nâci isimli sözlüğü önemlidir. Şiirden sözlüğe doğru uzanan

³ TANSEL, F. Abdullah, Mehmed ÂKİF, Kur'an'dan âyetler ve nesirler, İstanbul, 1944, s. 326, 338.

bu çeşitlilik Nâci'nin edebiyatın her sahasına olan hakimiyetini göstermesi bakımından önemlidir⁴.

MUALLİM NÂCİ EFENDİ'NİN HAYATI (1849-1893)

A- ÇOCUKLUK DEVRESİ

I-) İstanbul Safhası :

Dil, edebiyat ve edebiyat tarihi çalışmaları, tercümeleri, tenkitleri ile Tanzimat devrinin en çok şöhret kazanmış şâirlerinden biridir. Aslen Varnalı olan annesi Fatimetüz Zehrâ Hanım 1829'da, Türk-Rus harbinin sebep olduğu göç sırasında, İstanbul'a gelmiş, sonra At-Pazarı'nda bir me'mûrun yanında evlâtlık olarak büyütülmüş, 1839'da Saraç Ali Ağa'nın oğlu Ali Bey ile evlenmiştir. Fatih'te mütevazi bir âile yuvası kuran Ali Bey'in ilk çocuğu Sâlim 1840'da dünyaya gelmiş, ikinci oğlu Ahmed pek az yaşamış, Ömer adını verdiği Nâci ise 1849'da doğmuştur.

Sevimli bir çocuk olan Ömer bir yaşında iken yürümeğe, altı ay sonra da konuşmağa başlamıştır.

Gittikçe gelişen küçük Ömer'i evde herkes seviyordu. Ağabeyi onunla oynuyor, annesi yalnızlığını onunla gideriyor; babası akşam eve dönünce ilk onu arıyordu. O, adeta evin şenliği idi. Yürüyüp bahçeye inebilecek kadar büyüyünce zamanın çoğunu bahçede oynayarak geçirmeye başladı. Ona bazen annesi bazen de ağabeyi arkadaşlık ederdi. Fakat çoğu zaman yalnız oynardı. Ekseriya bahçenin kümesli köşesini oyun yeri olarak seçerdi. Kümeste, dayısının Varna'dan gönderdiği veya babasının satın aldığı hindi, tavuk, ördek bulunurdu. Ömer, bu hayvanları çok severdi. Onları seyretmekten ve kovalamaktan bıkmazdı. Onda yalnız kümes hayvanlarına değil, diğerlerine karşı da derin bir sevgi vardı. Kuzulara, oğlaklara bayılırdı.

Hemen hemen bütün hayvanlardan hoşlanan Ömer, köpekleri sevmez, onlardan nefret ederdi.

Annesini çok seven Ömer, onun yanından hiç ayrılmak istemezdi. Bir gün annesi ile beraber komşularının evine giderler. Hanımlar birbirleriyle konuşurlarken o da kendisinden bir buçuk iki yaş küçük olan Makbûle ile oynamaya başlar. Oyuna dalmış olduğu için annesinin evlerine döndüğünün farkına varamaz. Neden sonra durumu anlayınca Makbûle'nin ısrarı, annesinin ricâsına aldırmandan, hiç vakit kaybetmeksizin koşarak eve döner, annesine kavuşur, derin ve rahat bir nefes alır(1).

⁴ İslâm Ansiklopedisi, Nâci Maddesi, Devlet Kitapları, İstanbul.

Okul Hayatı:

Ömer altı yaşına gelince Fatih'te, "Fezziye Mektebi" denilen okula verilir. Burada Kur'an'ı ezberleyen ve büyük kardeşi Sâlim'in yardımıyla Türkçe, İlm-i hâl ve Birgivi Risâlesi okur. Ömer daha sonraları mektebe karşı bir soğukluk duyar. Hocadan korkmaya başlar. Okulda gördüğü falakalar, sopalar gözünün önünden gitmez olur. Annesinin sevgisine, babasının şefkatine alışmış olan Ömer'i okulun sevgiden ve şefkatten yoksun atmosferi okumaktan nefret ettirir.

Hoca yaramazlık edenleri falakaya yatırır ve Ömer de bu dayaklardan nasibini alır.

O falakaya yatırılışını şöyle anlatıyor:

"Hoca efendi beni takriben üç sene zarfında iki defa falakaya koşturdu. Ayaklarıma üçer değnek vurdurduğu yerde gül bittiğini görmedim, fakat hiç şüphe etmem ki hicab ve ıztırabdan çehrem gül-gün olmuştur."

Bu falaka olayından sonra Ömer okuldan ve hocadan nefret eder. Nefreti meyvasını vermeğe başlamıştır. Ve bir gün okuldan kaçır. Ertesi gün hocasının neden gelmediğini soracağı endişesiyle okula gitmek istemez. Durumu farkeden annesi bunu kocasına bildirir ve o gün Ömer'i Ali Bey okula götürür. Hoca efendi onları güler yüzle karşılar. Ömer o günü selâmetle bitirip eve döndüğü zaman âdeta bir bayram sevinci duyar. Bundan sonra düzenli olarak mektebine devam eder fakat ilk arzusunu hiçbir zaman elde edemez.

Ömer'in yetişmesinde ağabeyi Mehmet Salim'in büyük katkısı vardır. Ömer bu yüzden ağabeyine karşı saygı duymuş, onun kendi üzerindeki hocalık hakkını unutmamıştır.

Ömer 1876'da ticaret için İstanbul'a gelen dayısı Kılavcı Ahmed Ağa'nın dönüşünde annesi ile Varna'ya gider ve bu seyahatten pek memnun kalır.

1857 yılı bu mesut aile için uğursuzluk getirir. Evin reisi Ali Bey, kısa bir rahatsızlıktan sonra vefat eder. Bir yandan ölümün kalbinde açtığı derin yara, diğer yandan ailede geçim zorluğunun baş göstermesi, buna ilâveten Ömer'in artık her istediğini elde edememesinin de başlangıç tarihi 1857 yılıdır.

Biri onsekiz diğeri sekiz yaşında iki çocukla dul kalan Fatimetü'z Zehrâ Hanım kocası Ali Bey'in vasiyetine uyarak bir yıl sonra kardeşinin yanına Varna'ya gider.

II-) Varna Safhası:

Nâci'nin çocukluğunun Varna'daki ikinci safhası 1858 sonlarına doğru başlar. Varna'da rüşdiye mektepleri henüz açılmamakla beraber Ömer'in tahsili Fezziye mektebindeki üç yıl ile kalmadı. Hâfiz Mahmud Efendi ona Gülistan'ı okutuyor, kendisi de geceleri Hâfiz divânını okuyor, üç aylarda İstanbul'dan gelen Kavalalı Hüseyin Hoca'dan telhis ve arûz öğreniyor ve bu kalıpların her birinde Arapça birer

beyit yazarak hocasının takdirini kazanıyordu. Ömer Varna'da resmi tercüman Kamyano Efendi'den Fransızca, Müftî-zâde Abdülhalim Efendi'den sülûs ve nesih yazısı ile Arabî ilimlere âit mukaddemâtı öğrendi; bu tahsili sırasında hattatlık icâzeti olan Ömer (kendisine bu sebepten "hattat hoca" denilmekte idi.) yazdığı levhalarda Ömer Hulûsî mahlasını kullanmıştır; bir Mushaf-ı Şerîfte de bu imzasının bulunduğunu kendisi kaydeder.

B- GENÇLİK DEVRESİ

Varna'da rüşdiye mektebi açılıp, Müftî-zâde Abdülhalim Efendi muallimliğe getirilince, "Mu'allim-î Sâni" olarak Ömer'de bu mesleğe girdi (1867). Giridi Aziz Efendi'nin şark hikayelerinden meydana getirdiği ve 1867 İstanbul'da basılan Muhayyelat'ını bu sırada okuyan Ömer Kıssa-i Nâcî bi'llah ve Şâhide hikâyesini mübâlağalı vak'aları bakımından beğenmemekle berâber kahramanını benimsemiş ve Nâcî'yi kendisine mahlas olarak almıştır(2).

Sekiz yaşından önce İbrahim ile oğlu Edhem hikâyesi'ni, on-onbir yaşlarında eski ve müzehheb bir mecmuâdaki, Hâfız'ınkiler de dâhil bütün şiiirleri ezberleyen Nâcî, çocuk denilecek yaşta Kur'an-ı hıfza çalıştığı sırada, dinî hislerini ifâde eden bir kıt'a da yazmıştır.

Maksadın tahsîl-i itmînân ise
Zikr-i Hakk'dan olmasın kalbin tehî
Tâze kıl şâm ü seher imânını
"Külhüve'r-rahmânü âmennâ bihi"

(Şerâre, İstanbul, 1884, s. 3)

Yazıldığı tarih belli olan şiiirlerinin arasında en eskisi 1866 yılına aittir. (Yâdigâr-ı Nâcî, s.108) Şiiir yazmak, Fransızca öğrenmek bir muallime yakıştırılmadığı, rehberlik edecek kimsesi bulunmadığı için, bedbin ve münzevî bir hayata girmiş ise de kendisini okumağa, yazdıklarını neşretmeğe vererek bu hâlimden çabuk kurtulmuştur. Rusçuk'ta çıkan Tuna gazetesine yolladığı yazılarında okumanın fikir inkişâfındaki te'siri, bulunduğu yerde kırâathânelerin azlığı üzerinde durur. Talebelerine okuma zevki aşlamak üzere yazdığı, Tuna'dan naklen, İstanbul'da Basiret gazetesinde de çıkmıştır. Kalem redifli kasîdesi Tuna okuyucularına parasız dağıtılmış ve tanınmış bir şair tarafından tanzîr edilmiştir. Bağdatlı Ruhî ve Ziyâ Paşa'ya nazîre olmak üzere yazdığı bir Terkîb-i Bend neşredilmiş (1874) her vesîle ile tarih düşürerek "Sürûrî-i zaman" lakabını kazanmaya heveslenmiştir.

Nâcî Efendi, Varna Rüşdiyesi'ndeki muallimlik görevinden 1877 senesinde istifa ederek ayrılır. Varna'nın mutasarrıflığından Tulça mutasarrıflığına tayin edilen Said Paşa'nın özel kâtibi olur. Artık Paşa ile beraber dolaşır. Tulça'dan Tırnova'ya oradan Osmanpazarı'na giderler ve 1877 Temmuzunda İstanbul'a gelirler. Bir müddet sonra

Yenişehir Fener mutasarrıfı olan Said Paşa ile beraber gider. Burada Cinâyet Mahkemesi Kâtibi olur. Bu görevi hiç sevmez. Bir beytinde:

Tahlîsine yok mu bir duâcı

Cânîler içinde kaldı Nâcî

diyerek hissiyatını belirtir. Nâcî, Yenişehir'de, bu görevi dışında herşeyden hoşlanır. Daha çok şiir yazmağa başlar. Akşamları "Köstem" nehri kenarında dolaşarak yorgunluğunu giderir.

Mevlânâ'ya ve Mesnevî'sine hayranlığını kaydeden Nâcî, burada tanıştığı Yenişehirli Avnî Bey'in teşviki ile Usûlî'ye bir nazîre yazmıştır. Avnî Bey'in, Nâcî'nin kendisine ithaf ettiği kıt'ayı Divân'ının başına yazacağını söylemesi, onu takdir ettiğine delildir.

Nâcî Yenişehir'deki görevinden istifa eder. İstanbul'a döner. Bir müddet sonra Said Paşa da İstanbul'a gelir. Anadolu Müfettişliği görvine verilir. Nâcî'yi de beraberinde götürür. Paşa ile birlikte yapmış olduğu seyahate Nâcî, "Asya Seyahati" diyor. Dokuz ay süren bu seyahatte "Halep, Diyarbakır, Mamuretü'l-aziz, Sivas, Erzurum ve Trabzon"u dolaşmışlardır. Bu seyahatinden mülhem olarak Dicle, Şâm-ı Garîban, Nusaybin Civarında Bir Vadi adlı meşhûr şiirlerini yazmış; İstanbul'a döndüğünde kalenderce hayatı çok sürmemiş, 1881 Haziranında Cezâyir Bahr-i Sefid vâililiğine tâyin edilen Said Paşa ile Sakız'a gitmiştir. Firkât başlıklı şiiri bu ayrılışın mahsûlüdür. 11 Eylül 1881'de zelzeleden harap olan Sakız'da Feryâd, Mehtâb yahud âlem-i âb, "infirad aleminde söylenilmiştir" dediği Sehâbe, Sakız'da bir harâbede bir sevdâ-zede, Kebûter, Serzeniş ve Kuzu başlıklı şiirlerini yazmıştır. Şekil ve mevzû bakımından bu yeni, realist şiirlerinden başka, eski ve yeni tarz gazeller de kaleme alıyordu. Şahsiyeti artık tamâmıyla teşekkül eden Nâcî, Nedir o levha şu virânenin civârında mısraî ile başlayan meshûr gazelinde Said Paşa'nın maiyyetinde oradan oraya dolaşmakla geçen hayatını düşünerek, kendisini kaderin önüne atılmış kuru bir yaprağa benzetir. Zelzeleler ile harâbeye dönen Sakız'da yaşamaktansa ölmeyi tercih etmektedir.

1882 Mayısında Said Paşa hâricîye nâzirliğine nakledilince Nâcî Hâricîye Mektûbî kalemi halifeliğine tayin edildi ise de kendisini çekemeyenlerin târizleri üzerine istifâ etti; Said Paşa Berlin sefiri olunca (Cerîde-i Havâdis, nr. 4959, 5269, 9 Mayıs-1882, 11 Mart-1883) Nâcî bu sefer İstanbul'da kaldı.

C- OLGUNLUK ÇAĞI

Şâirimiz artık fikren ve bedenen olgunluk çağına gelmiş bulunuyor. O, tahsilini Varna'da, medresede tamamlamış memuriyet hayatına da burada başlamıştı. Basın hayatıyla temâsı da bu şehirde başlar. Varna'dan ayrıldıktan sonra birçok yerler

dolaşmış, çeşitli insanlarla tanışmış, sıkıntılar çekmiş, hayattan, ölümü isteyecek kadar, bezmiş. Lâkin istemeyerek de olsa yaşamış, yaşadıkça üzüntüsü yakasını bırakmamış, bir müddet insanlardan uzaklaşmak istemiş fakat bunda başarılı olamamıştır. Ayakta kalabilmek için insanın hemcinslerine ihtiyacı vardır. Nâci'de bu ihtiyaçtan müstagni olamazdı, olamadı.

Nâci'nin mücadele ile geçen hayatı onu olgunlaştırır. O, olgunluk çağının başlangıcında Tercümân-ı Hakikat'in eşliğini aştı, yazı ailesine katıldı.

Nâci'nin Tercümân-ı Hakikat'daki vazifesi edebiyat sütununda yayınlanacak eserleri seçmek ve bunlar hakkında "mülâhazalar" yazmak idi. Şâirimizin bu vazifeyi kabulü ile "devrin hayli durgun geçen edebiyat hayatına" bir hareket gelir. Devrin şâirleri ve edipleri gazeller, kasideler, kıt'alar, müfredler, şarkılar ve mensûr yazılarını gazeteye göndermeğe başlarlar.

Edebiyatımızı ıslah etmek gayesiyle Nâci'nin idaresine verilen Tercümân-ı Hakikat'in sütünü bir mektep vazifesi görmeğe başlar. Gençliği çok etkiler. Nâci'nin tarzını beğenenler onun etrafında toplandılar, beğenmeyenler ise tenkide uğramamak için yazarken daha dikkatli davranmağa başladılar.

Nâci'nin şöhreti gittikçe artar, edebiyatla uğraşanlar için onu ziyaret "fariza-i insaniyyet hükmünü" alır.

Nâci'den önce gazete, siyâset hariç tutulursa, "roman; tarih ve âsâr-ı mütenevviaya tahsis olunmuş" gibiydi. Nâci'nin gelişiyile bunlara şiir de katıldı. Gazete âdeta bir şiir meşheri halini aldı. Bu şiirlerin çoğu Nâci'nin eserlerine nazireler ve onlara yapılan tahmislerdir.

Gazetede yayınlanan şiirlerin muhtevalarına itirazlar yapıldı. Bunların "mey, mahbûb, sâki, sagar" dan kurtulamadıkları ileri sürüldü. Bu, Nâci ve yakın dostlarının kusuru değildi. Nâci'nin "meyhane" ve "gark-ı nur" redifli gazellerine yüzlerce nazire yazıldığı halde onun

Çıkın şu savma'adan zâhidan! Cihânı görün!

Nasıl güzel geçiyor âlemin zamanı görün!

matla'lı gazeline nazire yazılmamış. Çünkü umumî zevk bu tarzdan pek hoşlanmıyordu.

9 Ekim 1884'de Ahmed Mithat'ın kızı Mediha Hanım'la evlenir. Nâci Efendi kayınpederine hürmette, hiçbir zaman kusur etmez. Midhat Efendi Nâci ve arkadaşlarını hakaretle Tercümân-ı Hakikat'ten kovduğu halde Nâci Efendi, ona karşı saygısını korumuştur.

Tercümân-ı Hakikat'ten ayrıldıktan sonra Vahit gazetesinde çalışmak isteyen Nâci, bu gazetenin kurucusu Filip Efendi'nin evhâmı yüzünden, kabûl edilmemiş, Saâdet ve Mürüvvet gazeteleri hey'etine katılmıştır. Şeyh Vasfi, Necib Nâdir ve Abdülkerim Sâbit'in çıkardığı İmdâdü'l midâd mecmû'asının kurucuları arasında

Nâci'de var idi. Aleyhinde bulunanlara 24 Eylül 1885 tarihli Tarik gazetesinde cevap verir. 26 Teşrin-i Sâni 1885 tarihinden itibaren Saâdet gazetesinin edebiyat kısmını yönetmeye başlar. Burada, Tercümân-ı Hakikat'te yaptığı gibi ona gönderilen eserleri tenkid ederek yayınlar.

Saâdet gazetesi para işlerine pek ehemmiyet vermez. Nâci'nin ise geçinmek için paraya ihtiyacı vardır. Haftalığını muntazam alması gerekirdi. Gazetenin vurdum duymazlığı orda çalışanların canını sıkır. Nâci, "Bir Matbaanın Hâli" isimli kıt'asında Saâdet matbaasını şöyle anlatır.

Para yok ortada gelen bayram
Bütün ehl-i idâre hasretde
Para ister muharririn-i kiram
Sâhib-i imtiyâz hayrette

Nihayet Nâci Efendi 8 Kânûn-i evvel 1887 tarihinde Saâdet'ten ayrılır.

Nâci Efendi Saâdet gazetesinin edebiyat sütunlarını idare ettiği yıllarda Selânikli Tevfik ile "Taâvün-i Aklâm" ismiyle bir "Şirket-i tahrîriye" kurarlar ve aynı adla bir de gazete çıkarırlar. (22. sayıdan sonra Nâci Taâvün-i Aklâm'dan ayrılır.)

Nâci Efendi Taâvün-i Aklâm'dan ayrıldıktan sonra tek başına Mecmû'a-i Muallim'i çıkarır. haftalık bir mecmûa olan Mecmû'a-i Muallim'de, Nâci Efendi, Mekteb-i Hukuk ve Mekteb-i Sultânî'de vermiş olduğu edebiyat derslerini yayınlar. Ayrıca "Nümûne-i İntihâb" başlığı altında eski şairlerimizden bazılarının eserlerinden örnekler de vererek hayatlarını anlatır. 58 sayı devam eden Mecmû'a-i Muallim'de şark ve garb yazar ve şâirlerinden manzum ve mensur eserlerin tercümelere de yer alır.

1887 yılında Mekteb-i Hukuk ve Mekteb-i Sultânî edebiyat muallimliği görevine atanan Nâci Efendi, 1888'de de özel bir mekteb olan Mekteb-i Edeb'de Farsça dersleri verir.

Nâci Efendi'ye 1889 yılında Stokolm'de toplanan sekizinci müsteşrikler kongresi tarafından Türkçe'ye hizmetlerinden dolayı, bir altın madalya verilmiştir.

Nâci Efendi 1890 yılında da Mürüvvet gazetesi başyazarlığını yüklenir.

Nâci Efendi edebiyat öğretmenliği maaşı ve kitapçı avansları ile kıt kanaat geçiniyordu. Bu yüzden daha çok yazmak, daha çok çalışmak zorundaydı. Selânikli Tevfik ile Taâvün-i Aklâm'ı çıkarması, yalnız başına Mecmû'a-i Muallim'i yayınlaması, tercüme ve telif eserler yazması, Mürüvvet'te görev alması hep, geçim şartlarını düzeltmek içindi. Nâci, 1891 yılında yazmış olduğu "Gazi Ertuğrul Bey" manzumesini II. Abdülhamid'e takdim eder. Manzume 176 beyittir; sonunda Abdülhamid'e yazılmış bir medhiye vardır. Fırat nehrine ait tasvirler, Süleyman Şah'ın ölümünden Ertuğrul Bey ve tebaasının duyduğu acıyı canlandıran hissi kısımlar en güzel parçalardır. 90 beyitten ibâret, münâcât ve na'tden sonra 54 beyit Abdülhamid II.'e medhiye olan

Mir'at-ı bedâyî adlı mesnevîsini, tarih-nüvis-i salâtin-i âl-i osman ünvânını bildiren tezkire tarihinden 9 gün sonra, 15 Nisan 1891'de yazmıştır.

Nâci Efendi bu vazifeyi lâıykıyla yerine getirebilmek için Şeyh Vasfî ile birlikte Bursa'ya giderler. Bursa'ya hareketleri 24 Eylül 1892 tarihindedir. Bursa'dan kayınvâlikesine yazmış olduğu mektupta, Nâci Efendi, oradan Söğüt, Bilecik ve İzmit'e gideceğini bildiriyor. Söğüt'e vardığını, Gazi Ertuğrul'un kabrini ziyaret ettiğini de telle bildirir.

Bu vazifeden bize intikâl eden Gazi Ertuğrul Bey'in hayatıdır. Bu II. Abdülhamid'e daha önce takdim edilen Gazi Ertuğrul Bey manzûmesinin geliştirilip nesir ile ifâde edilmiş şeklidir.

Nâci Efendi "Tarih-nüvis-i selâtin-i Âl-i Osman" olduktan sonra geçim sıkıntısı kalmamıştır. Kendisine bağlanan maaş geçimine yetiyordu. Bunun için öğretmenlikten istifa etmiş, Mürüvvet'ten ayrılmıştır.

Nâci Bursa seyahatinden döndükten sonra Fâtih civarında Hacı Hakkı Efendi'nin evini kiralar. 1893 kışı, geceleri Fâtih müderrislerinden Musa Kâzım Efendi'den İlm-i Kelâm, Şerh-i Mevâkıf, Mir'at okumağa başlar. Bu yılın ramazanında Ahmet Mithat Efendi'de kızının yanında misafir olarak bulunuyor, Nâci ile kitap okuyor, birbirlerine sorular sorup cevap vererek fikrî çalışmalarını sürdürüyorlardı. Fransızca çalışmayı da ihmâl etmiyorlardı. Alexandre Dumas Fils'in La Dame aux Camelias'sini beraberce mütalaa etmişlerdir. Ramazanın yirmisine doğru (7 Nisan 1893) Nâci Efendi "vücûdunda rahatsızlık ve kalbinde hafif bir sancı hissetmeğe başlar. Fakat ehemmiyet vermez. Dersi tatil etmez.

Rahatsızlığı artar. Durumuna üzülen hanımını, ölümden korkmamak gerektiğini söyleyerek teselli eder. Nihayet 12 Nisan 1893'de Nâci Efendi uyku arasında geçirmiş olduğu "Sadme-i şedîde-i kalbiyeden vefat eder".

Nâci'nin ölümünü Mithat Efendi, telgrafla "Mabeyn-i Hümâyûn-ı Mülûkâne Başkitâbet-i celilesine" bildirir. II. Abdülhamid bu habere üzülür. Cenaze masrafının "hazine-i hassa"dan karşılanmasını, ölünün Sultan Mahmûd Hân türbesine gömülmesini emreder. Ayrıca Nâci'nin ailesine de yardımda bulunur.

13 Nisan 1893 tarihinde ikinci namazından sonra Ayasofya Camii'nde kılınan cenaze namazını müteâkip Nâci Efendi Sultan Mahmûd türbesine defnedildi.

Nâci Efendi'nin mezar taşına kendi eseri olan şu beyit yazılmıştır.

Hak-perestim arz-ı ihlâs ettiğim dergâh bir

Bir nefes tevhidden ayrılmadım Allah bir.

Nâci'nin ölümü üzerine dostları ona mersiye yazar, ölümüne tarih düşürürler.

Nâmık Kemal'in oğlu Ali Ekrem Bolayır şu tarih kıt'asını yazar:

Yine bir kevkeb ufûl eyleyerek

Oldu muzlim edebin minhâci

Geldi bir devre-i mâtem şî're
İrtihâl etti Muallim Nâci

Nâci Efendi'nin vefâtının ikinci günü Ahmed Mithat'ı ziyarete giden Ahmet Rasim Bey diyor ki:

"Efendi beni görür görmez ömründe kendinde birinci defa gördüğüm derin bir teessürle göz yaşları dökerek dedi ki:

-Rasim! Ne gaib ettik biliyormusun?

Durdum.

-Hazine desem yanında tamtakır kalır!...

Dün bugün kendimde değilim.

Ben de ağladım idi!

ESERLERİ

- 1- Terkib-i Bend, Rusçuk (t.y.) Tuna Vilâyet Matbaası, 4. s.
Terkib-i Bend; Tuna (t.y.) Tuna Vilâyet Matbaası, 6.s.
Terkib-i Bend; (y.y.) (t.y.) 6.s.
Terkib-i Bend-i Muallim Nâci, Dersa'âdet, 1327, 6.s.
Nâci, Terkib-i Bend'i Bağdatlı Ruhî ve Ziyâ Paşa'ya nazîre olmak üzere yazmıştır.
- 2- Musa Bin Ebi'l-Gazan-yahud-Hamiyyet, İstanbul 1299, 31.s.
Musa Bin Ebi'l-Gazan-yahud-Hamiyyet, İstanbul 1326, 31.s.

Mevzuu İslam tarihinden alınan ve peygamberin doğumunu tasvir ile başlayan dramatik şiir.

Recâizâde Ekrem, tabiata uygun mübalağaları ve telkin ettiği vatanî hisler dolayısıyla Talim-i Edebiyat adlı eserine bu şiirden örnekler almıştır.

- 3- Yazmış Bulundum, 1301 (1884), 36.s.
Yazarın Tercümân-ı Hakikat'e gönderilen mektuplar ve bunlara verdiği cevaplardan meydana gelmiştir.
- 4- Âteşpâre, İstanbul 1301, (1883), 36.s.
Âteşpâre, temsîl-i sâni, Kostantaniyye 1303 (1885), 144.s.

Nâci'nin ilk şiir kitabıdır. Tanzimattan sonra yetişenlerin hemen hepsinin ilk şiirleri eski, fakat garp te'sirinin gelişmesi sebebiyle daha sonra ele aldıkları mevzû, fikir ve şekilce yeni oldukları halde Nâci'de bunun aksini görürüz. Âteşpâre'de bir tek gazele rastlanılmaz. Şöhretini sağlayan Kuzu, Dicle gibi yeni tarz şiirlerini bu eserde buluruz.

- 5- İcâz-ı Kur'an, İstanbul 1301, 39.s.
İcâz-ı Kur'an, İkinci tab, Dersaâdet 1308, 40.s.

Fahr al-Din Râzî'nin Asrâr-i 'Akliya makalesinin tercümesinden önce Kur'an'ın ifâdesindeki güzellik ve vuzûh üzerinde durmuştur; son kısımda müellif ile bu makalesi hakkındaki fikirleri, Kur'an'ın manâ derinliğini anlatan Arapça, Farsça ve şâirimize ait beyitler buluyoruz.

6- Şerâre, İstanbul 1301, 54.s.

Şiir kitabıdır. Adını Meşâhir-i İslâm müellifi Hamîd Vehbî'nin verdiği Şerâre'deki şiirler şekilce tamamiyle eskidir; terbi', kıt'a, rubâî ve şarkılardan sonra gazeller, divan tertibinde olduğu gibi sıralanmıştır.

7- Hurde-furûş I, İstanbul 1302, 48.s.

23 Farsça metnin asılları ile tercüme ve izahlarını içine alan bir eserdir.

8- Hurde-furûş II, İstanbul 1302, 64.s.

9- Şöyle Böyle (Şeyh Vasfî ile berâber), İstanbul 1302, 109.s.
Şeyh Vasfî ile karşılıklı 6 mektubu vardır.

10- Muamma-yı İlâhî-yahud-Bazı Suver-i Kur'aniyye'nin Evâilindeki Hurûf-ı Teheccî, Kostantaniyye, 1302, 47.s.

Fahr al-Din Râzî'nin Mafâtiḥ al-gayb'ından faydalanarak telif etmiştir.

11- Medrese Hatıraları, İstanbul, 1302, 279.s.

Tahsil çağlarında okuduğu eserlerde rastladığı veya duyduğu beyit, vecîze ve fikra vb. şeylerdeki esâs fikirlere dayanarak, çok sâde dil ile yazdığı 17 bentten ibâret Medrese Hâtıraları, tıpkı Ömer'in Çocukluğu gibi, zevkle okunan bir eser olup, önce Tercümân-ı Hakikat'te tefrika edilmiştir.

12- İrcâ-i Nazar, Taavün-i Aklâm, nr: 2, 4, 7, 9, 10.

Temmuz 1302 - 14 Ağustos 1302 (24 Temmuz 1302 - 28 Ağustos 1302).

13- Nevâdir'ul-Ekâbir, İstanbul 1303, 63.s.

Saâdet gazetesinin edebiyat sûtûnunda çıkan Arapça ve Farsçadan tercüme ettiği parçaları bu kitabında toplamıştır.

14- Sanihâtü'l-Arab, Kostantaniyye 1303, 448.s.

Arap atasözleri, bunlardan kimlerin hangi eserlerinde faydalandıkları tercüme ve izah edilerek, alfabe sırasına göre tertib edilmiştir.

15- Demdeme, İstanbul 1303, 54.s.

Recâi-zâde'nin III. Zemzeme mukaddimesindeki târizlerine cevap vermeyen Nâci, bunların Takdîr-i Elhân'da daha şiddetli tekrarı üzerine, Saâdet gazetesinde tefrika edilen Demdeme (nr. 33.s. 1303 v.d.) adlı eseri ile mukabele etti. Demdeme'de bilhassa Recâi-zâde'nin tenkidlerindeki hissilik üzerinde durmuş ve Ali Kemâl'in ifadesine göre, Celâl Bey'in Recâi-zâde hakkındaki hicviyesinide nakletmiştir; bu hicviyedeki edep dışı ifadeler yüzünden, matbuat müdürlüğü tarafından Demdeme'nin neşri durdurulmuş, Nâci de tefrika olan kısmı kitap halinde bastırmıştır.

16- Mektuplarım, Kostantaniyye, 1303, 288. s.

Çoğu tarihsiz olup en eskisi 1875'e ait bulunan Mektuplarım'da, nesrinden bir iki ay öncekiler ile birlikte, 10 sene evvel yazılanlar da vardır.

17- Emsâl-i Ali, Kostantaniyye, 1303, 39.s.

Emsâl-i Ali, (y.y.) 1328, 32. s.

Eserde Ali'ye atfedilen 280'den fazla vecize, yine tercüme olunarak alfabe sırasına konulmuştur.

18- Yadigâr-ı Avnî (y.y.) (t.y.), 48. s.

Üç yıl kadar Saâdet'te çalışan Nâci, Yadigâr-ı Avnî adlı eserinin Selânikli Tevfik ile çıkardığı ve 16. Kânûn I. 1886 tarihli 22. nüshadan itibaren ayrıldığı Teâvün-i Aklâm'da tefrika edilen kısmını (nr. 13, 25 Eylül - 16 Teşrin I. 1886), tamamlanmamış olarak neşretti; birinci kısmında Yenişehirli Avnî Bey ile nasıl tanıştığını anlatmış, ikincisinde onun hediye ettiği Hakim Sanâî'nin Hadikat al-hakika fi şari'at al tarika adlı eserinden onbeş beyiti tercüme ve neşretmiştir.

19- Mu'allim, İstanbul 1303, 40, s.

Nâci'nin Tercümân-ı Hakikat'in edebiyat sütununda çıkan yazılar ile bunlara dair mütâlaalarını İntikad adıyla neşredeceği ilan edilmiş, hatta bunun Ahmed Mithat'ın yenilik taraftarlığından, edebiyatımıza hizmet ve gençleri teşvikinden bahseden mukaddimesi aynı gazetede basılmış ise de (nr. 1915, 1304), o sonra bu mukaddimeye yer vermeyerek, eserini Muallim adıyla bastırmıştır.

20- Fürûzan, İstanbul 1303, 384 s.

Fürûzan, İstanbul (t.y.) 40.s.

Bu eserinde mevzû ve şekil itibariyle eski tarz şiirlere yer vermiştir.

21- Saib'de Söz, İstanbul, 1303, 32.s.

Saib'de Söz, (y.y.), (t.y.) 64.s.

Tebrizli Saib'in eserlerinden parçalar seçerek, güzel bir divançe meydana getirmek düşüncesiyle hazırlanmıştır.

22- Sânihâtü'l-'Acem, Cüz I, Hâfiz-ı Sirazî, Kostantaniyye 1304, 47.s.

Bu cüzde Hâfiz-ı Şirazî'nin atasözü kıymetindeki şiirlerini tercüme ve şerhetmiştir.

23- Sânihâtü'l-'Acem, Cüz II, Kelim-i Hemedanî, Kostantaniyye 1304, 47.s.

Hakim Sanâî'nin atasözü kıymetindeki şiirlerini tercüme ve şerhetmiştir.

24- Mütercem, Kostantaniyye, 1304, 160.s.

Arapça, Farsça ve Fransızcadan yaptığı manzum, mensur tercümeleri içine alır.

25- Hikemü'r-Rufâî, İstanbul, 1304, 64.s.

Rûfâî tarikatının kurucusu Ahmet b. Abu'l-'Abbas'ın eserlerinden seçtiği hikmetleri toplamıştır.

26- Hülâsatu'l-'İhlâs, Kostantaniyye, 1304, 36.s.

Fahr Al-Din Razi'nin Mafatih al-gayb'ından faydalanarak hazırladığı Süre-i İhlas'ın tefsiridir.

27- İntikad (Beşir Fuad ile beraber), Dersaâdet, 1304, 101. s.

Victor Hugo adlı eseri münasebetiyle Beşir Fuad ile karşılıklı yazdıkları üç mektuptan ibarettir. Eserde Nâci'nin şiirde mâna, tabîlik vb. fikirlerine rastlarız; eski iyi, yeni fenâ veya bunun aksi olamayacağı, yeni eserlerin en fenâ tarafını mânasızlık teşkil ettiğini, böyle gidrese, iktidar sahiplerinin hazırlayacağı Osmanlıca Lugatında şiir kelimesi karşılığı "manasını kailinin dahi anlamadığı söz" izahı bulunacağı düşüncesindedir.

28- Mizan Gazetesiyle Aleyhine Neşrolunan Bazı Fikarâta Karşı Muallim Nâci Efendi' Tarafından Yazılan Müdafaanâmedir, (y.y.) (t.y.) 47.s.

29- Ubeydiye, İstanbul 1305, 71.s.

Zâkânlı 'Ubayd'ın Risâle-i Dilgusâ'sından seçip (Ubaydiya) ismi ile neşrettiği eserini Nâci, gençleri lisan öğrenmeğe teşvik, onlara şark edebiyatının güzel örneklerini tanatma maksadıyla hazırladı.

30- Mehmed Muzaffer Mecmuası, İstanbul, 1306, 160. s.

31- Zatü'n-Nıtakayn-yahud İbnü'z-Zübeyr, İstanbul 1307, 70.s.

Abû Bakr'ın bir rivayete göre Zatü'n-Nıtakayn adı verilen kızı Asmâ ile, onun oğlu ve Emeviler ile mücâdele sonunda şehid düşen Abd Allâh b. Zubayr'ın hayatı mevzû olarak alınmıştır; bu manzum eser, Fransız klasik trajedileri tarzında bir çığır açma gayesi ile yazıldığından kayda değer.

32- Sünbüle, İstanbul 1307, 222.s. (Son kısmı, Ömer'in Çocukluğu, s. 129-22)

Sünbüle'nin birinci kısım manzûm mensur yazılara göre, ikiye ayrılmıştır: Fransızcadan tercüme vefâ ile Safâ Beyninde Muhâvere gibi realist şiirlerin de bulunduğu nazım kısmında, Servet-i Fünûn devrinde gelişen içtimâî, manzûm küçük hikâyelerin ilk örneği sayabileceğimiz Küçük Bir Mudhike kayda değer. Nesir kısmı, birkaç mektup dışında, şark ve garp edebiyatından tercüme, iktibas ve hulâsalardır. Sünbüle'nin Nâci'ye şöhret kazandıran ikinci bölümü Ömer'in Çocukluğu'dur; ifadesindeki sâdelik, düzgünlük ve samimiyetle dilimizin en güzel nesir örneklerinden biri olan bu eser kendisinin sekiz yaşına kadar hayatını canlandırır ve Almanca, Rusça ve başka dillere tercüme edilmiştir.

33- Numûne-i Sühan, İstanbul 1307, 56.s.

Bir nevî İran edebiyatı antolojisidir.

34- İstılâhat-ı Edebiyye, İstanbul 1307, 279.s.

Türk edebiyatında kullanılan ve ileride değerini kaybetmeyeceğine inandığı istilâhları biraraya topladığı önemli bir eserdir. Eserin divân şâirlerinden ziyâde

çağdaşlarından, garp edebiyatından örnekleri içine alması, yeni bir görüş ile hazırlandığını gösterir.

35- Therese Raquin, İstanbul, 1307, 96.s.

Terbiyevî bulmadığı bazı yerlerini çıkartmak sûretiyle Fransızca'dan tercüme etmiştir. Mecmû'a-i Mu'allim'in devam etmemesi yüzünden, yarıda kalan tefrika kısmına (nr. 36, 57, 1305 - 1306), 9 sahife daha ilave ederek, Therese Raquin'i aynı yılda tamamlamış ve neşretmiştir.

36- Osmanlı Şâirleri, İstanbul 1307, 110.s.

Önsözüne göre Sultânî talebeleri için yazıldığı anlaşılan eserin birinci kısmında Mecmû'a-i Mu'allim'de Nümûne-i İntihâb başlığı altında verilen 26 şâirden 13'ünün hayatı genişletilerek alınmış, ikinci kısmındakiler sonradan yazılmıştır. Bâkî, Nâbî, Hilye Müillifi Hâkânî'nin mezar taşlarını inceleyip verdiği yeni bilgi, yanlışlara işaret etmesi, bazı şairlerin eserlerini fikirce tahlili, metinlerin zevkle seçilmiş olması Nâcî'nin bu eserini değerlendirmektedir.

37- Esâmî, İstanbul 1308, 431. s.

Mukaddimesinden 1308'de tamamlandığı anlaşılan Esâmî Zeyil kısmı dahil, İslâm milletlerine mensup 850 şahsiyetin adlarının ilk harfine göre tertip edilmiş bir ansiklopedidir.

38- İnşa ve İnşâd, İstanbul 1308, 16.s.

22 ahlâkî öğüdü ve al-Risâlat al-Hamidiya'dan tercüme bir bahsi ihtiva eder.

39- Gazi Ertuğrul Bey, Hazine-i Fünûn, ikinci sene, adet: 11-12, s. 85-89, 93-94, 8 Eylül 1310 - 15 Eylül 1310; Üniversite Kütüphanesi, Yıldız, Yazma No: Ta 4127, 26.s.

176 beyittir; sonunda Abdülhamid II'ye yazdığı medhiye vardır. Fırat nehrine ait tasvirler, Süleyman Şah'ın ölümünden oğlu Ertuğrul ve tebeasının duyduğu acıyı canlandıran hissî kısımlar en güzel parçalardır. Eserini Abdülhamid II'ye takdim etmesi üzerine Nâcî'ye Osmanlı tarihi yazma vazifesi, tarih-nüvis-i âl-i Osman ünvanı, rütbe ve nişan verilmiş, büyük maaş bağlanmıştır. Nâcî'nin ölümünden sonra basılan ilk eseridir.

40- Muhâberat ve Muhâverat (Ahmed Midhat ile birlikte), İstanbul 1301, 208.s.

Ahmed Midhat'a yazılan mektuplar cevaplarıyla biraraya getirilmiştir. "Mektuplarım" evsafındadır.

41- Mir'at-ı Bedâyi, Dersâadet, 1313, 16. s.

90 beyitten ibâret, münâcât ve na'tten sonra 54 beyit Abdülhamid II'ye medhiye olan mesnevisidir.

Tarih-nüvis-i âl-i Osman ünvanını bildiren tezkire tarihinden 9 gün sonra, 15 Nisan 1891'de yazılmıştır. (İstanbul, 1313)

42- Aruz Risâlesi, İstanbul 1313, 24. s.

43- Yadigâr-ı Nâci, İstanbul 1314, 112. s.

Gazete ve mecmualarda dağınık halde kalan ve çocukluğunda söylediği bazı şiirleri içine alır. Bu kitapta eski, yeni muhtelif şiirler, na'atler, padişaha övgüler, takrizler, tarihler gibi muhtelif manzumeleri bulunmaktadır.

44- Heder, İstanbul, 1326, 88. s.

Heder adlı trajedisinde esâs ve birbirine bağlı vak'alar yok gibidir. İstibdad ve buna karşı aksülameller ile yolsuz hareketler yüzünden çekilen ızdıraplar, şarlatanlık ve tembelliğin teşvik gördüğü, yeni şairlerin eserlerinde yaratıcılık kudreti bulunmadığı gibi fikirler, birer münâsebet ile müdafaa edilmekte, eser, Sivas'a sürülüp, orada ölen bir babanın oğlu olan vak'a kahramanı Hâzım'ın vakitsiz ölümü ile sona ermektedir. Hâzım'ın şahsında bazan, Nâci'yi, bilhassa ikinci faslın birinci meclisinde Sakız'da geçen hayatını, maiyetinde çalıştığı kimse ile geçinemediğini canlandıran sahneler buluruz; bu mesele ile ilgili hicviyelerde, şair Hâzım tarafından yazılmış gösterilen şiirlerine de rastlıyoruz.

45- Gazi Ertuğrul Bey (Nesir), Üniversite Kütüphanesi, Yıldız, Yazma No:T, 4127.

Nâci'nin yalnız Ertuğrul Gazi bahsini tamamladığı, tarih yazma vazifesi verilmesi sebebiyle teşekkür mektubu ve medhiyyesini içine alan Tarih-i Salâtin-i âl-i Osman'ın yalnız Ertuğrul Gazi bahsi yazılmıştır.

46- Mecmu'a-i Mu'allim, nüsha: 1-58, 30 Eylül 1303 - Teşrin-i Sâni 1304, 232 s.

Nâci'nin san'at hayatında bir dönüm noktası teşkil eden Mekteb-i Sultânî ve Mekteb-i Hukuk'ta aldığı vazifeler sırasında hazırlamış olduğu derslerle ilgili dil, edebiyat ve edebiyat tarihi sahasındaki çalışmalarını neşrettiği mecmû'adır.

47- Lügat-i Nâci, İstanbul, 1308, 960 s.

Lügat-i Nâci, İstanbul, 1317, 1426 s.

Lügat-i Nâci, İstanbul, 1322, 819 s.

(Nâci bu eseri "fetva" kelimesine kadar yazmış gerisini Müstecabizâde İsmet tamamlamıştır.)

Küçük Lügat-i Nâci, İstanbul ts. 6 + 902 s.

48- Talim-i Kıraat (Nâci, bu kitabın musahhihidir.)

Birinci Kısım, 22. Tab., İstanbul, 1311, 80 s.

İkinci Kısım, 9. Tab., İstanbul, 1310, 83 s.

Üçüncü Kısım, 7. Tab., İstanbul, 1311, 110 s.

Dördüncü Kısım, 3. Tab., Kostantaniyye, 1303, 215 s.

Elifbâ öğrenen çocuklara kolayca okuma alışkanlığı, lüzümlü bilgi, terbiyevî fikirler vermek maksadıyla hazırlamıştır.

- 49- Mekteb-i Edeb (Nâci bu kitabın masuhhihidir.)
Birinci Kısım, 2. tab., İstanbul, 1306, 315 s.
İkinci Kısım, 2. tab., İstanbul, 1306, 315 s.

Eser Elifbâ-i Osmanî ve Talim-i Kıraat'a zeyildir. Noktalama işaretlerine, eserin lugaççe ve mahiyetine dair Arakel'in bir mukaddimesini ihtiva eden Mekteb-i Edeb, yabancı bir dilden bazı yerleri değiştirilmek suretiyle hazırlanmıştır.

- 50- Vezâif-i Ebeveyn (Nâci, bu kitabın musahhihidir.) tab-ı evvel, İstanbul 1304, 95 s.

Âile, mürebbî, mu'allim v.b. mevzûlarda makalelerden ibâret Vezâif-i Ebeveyn'in sonuna kendi imzası ile İmâm Gazâlî'nin İhya al-Ulum'undan tercüme bir makalesini de eklemiştir.

- 51- Kamûs-ı Osmanî (Mürüvvet, nr: 145'den itibaren bu başlık altında yayınlanıp sonra forma forma basılır. Tercümân-ı Hakikat, nr: 3917'deki bir ilânda 5 formanın basıldığı haberi verilir.

- 52- Âteşpâre'nin ikinci baskısının sonunda basılacağı haber verilen:
Âheng-i Millî,
Musâmât-ı Râgıp,
Ferâid-i Târihiyye,
Tercemeden Terceme
isimli kitaplar basılmamıştır⁽¹⁻²⁾.

Çehâr-şenbih	Numara
1. nüshası 1 kuruştur.	Birinci sene

Tab'-ı Sâlis	Bir nüshası 1 kuruştur.
--------------	-------------------------

Mecmû'a-i Mu'allim

Merkezi Ebussu'ûd caddesinde 15 numaralı dükkândır. Gönderilecek evrak mu'allim namına oraya gönderilmelidir. posta ücreti verilmemiş mekatip kabul olunmaz.

İstanbul içinde abone yazılmaz.
Hariç için bir senelik abone bedeli
-Posta ücretiyle beraber- yarım
Osmanlı lirasıdır.

Ma'arif Nezaretinin Ruhsatıyla Haftada Bir Defa Nesrolunur.

(1-2) TARAKÇI, Celâl, Mu'allim Nâci, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994.
İslâm Ansiklopedisi, Nâci Maddesi, Devlet Kitapları, İstanbul.

"MUKADDİME"

"Mecmu'a-i Mu'allim" Sâye-i Terakkide Vâye-i Pâd-şâhîde elinden geldiği kadar edebiyata hizmet edecektir. Mekâtîp-i şâhânedede acizâne verilen derslerin hulâsalarıyla beraber sâir her türlü âsâr-ı edebiyeyi hâvî bulunacaktır.

Muhariri hem müte'allim hem muallimdir. Ta'limden ta'allümden hiç bir vakit hâli kalmak istemez. Bilmediğini öğrenmeye, bildiğini öğretmeye çalışır. Bilmediğini öğrenebildikçe faideyâb olur. Bildiğini öğretebildikçe faidebahş olur. Mesleği böyle istifâdeden, ifadeden ibarettir. İ'tikâdınca en güzel meslekte budur. İnsan için dünya mekteb-i 'âlisinde gerçekten müstefid yine gerçekten müfid olmaktan a'lâ ne şeref (tasavvur) olunabilir? inşâ-Allah bu şerefi hakkıyla ihrâz edenlerden olur.

Muallim Nâci

Mekteb-i Hukuk-ı Şahane'de Verilen Derstlerin Hulasası:

LAFZ

Lafz mu'teber ya ma'nidardır, ya değildir. Değil ise (harf) dir. Ma'nidar ise (kelime)dir.

Kelimenin ifade ettiği ma'na ya müstakildir, ya değildir. Değil ise edattır. Müstakil ise ya zamana ta'allük eder ya etmez. Ederse (fi'il) etmezse (isim)'dir.

"1- Lafz kaç kısımdır? 2- Kelime kaç kısımdır. 3- Harf kelime midir, değil midir? 4- İ'tibar-ı meşhura göre harf kaç kısımdır? 5- Bizim tuttuğumuz usûle göre (harf) denilince ne anlaşılır? 6- Bu usûle göre edatın başka nam ile yad olunmasına ihtiyaç kalır mı?"

Bu taksime göre Lafz "Harf-edat-fi'il-isim" den ibaret olmak üzere 4 kısım olur.

Harf kelime değildir. Binâen-aleyh kelime (edat-fi'il-isim)den ibaret olmak üzere üç kısma mahsûs kalır. Demek oluyor ki:

Evvela lafzı ma'nasız veya ma'nalı olmak üzere ikiye taksim ile birincisine (harf) ikincisine (kelime) diyoruz.

Sâniyen kelimeyi -delâlet- ettiği ma'nanın müstakil veya gayri müstakil olmasına nazaran -evvel-i emirde ikiye delâlet ettiğini- ma'nanın müstakil olmasına göre, zamana ta'allukü olup olmaması itibariyle ikinci derecede yine ikiye taksim ediyoruz.

Bundan üç kısım husûle gelir. Çünkü kelime -delâlet ettiği ma'nanın müstakil veya gayri müstakil olmasına nazaran- ikiye bölününce kısm-ı sani, ya'ni ma'nâ-yi gayri müstakile delâlet eden kelime artık -ma'na cihetiyle- taksim-i kabûl ettiğinden bir kısım mahsûs olup kalıyor. Buna (edat) deniliyor. Kelime -delalet ettiği ma'nanın zamana ta'allukü olup olmaması itibariyle- ikinci derecede yine ikiye ayrılınca iki kısım daha meydana çıkıyor. Zamana ta'allükü olanına (fi'il) olmayanına (isim) namı veriliyor. İşte bu vechile kelime (edat-fi'il-isim) ünvanlarıyla üç kısımdan ibaret oluyor.

"7- Harf şeklinde kelime yahut kelime şeklinde harf olabilir mi? 8- Harf kelimedenden nasıl fark edilir? 9- Harfi, kelimeyi, edatı, fiili, ismi nasıl ta'rif etmeli? 10- Harf esasen kaç kısımdır? 11- Harf-i imla ne zaman harf-i med hükmünü alır? 12- Harf-i med ne zaman harf-i imla hükmünde kalır? 13- Hurûf-ı Resmiye ta'birine mukabil ne ta'bir kullanılır?"

İ'tibar-ı meşhura göre harf iki kısımdır: Birine (Huruf-ı mebâni) diğerine (hurûf-ı ma'ânî) denilir. (Huruf-ı mebâni) ekseri kelimâtı teşkil eder. (Hurûf-ı Hecâ) dir. Hurûf-ı ma'ani edevât demektir.

Bizim tuttuğumuz usûle iktizasınca harf denildiği vakit ancak (Hurûf-ı mebani) anlaşılıyor. Mesela (vav) harfi dediğimiz zaman muradımız Huruf-ı mebâniden olan

(vav) olur. (Vav-ı atife) ye (harf) demez (edat) ta'bir ederiz. Şu halde edatın birde (Huruf-ı me'ani) ünvanıyla yad olunmasına ihtiyaç kalmaz.

Kezalik (Hurûf-ı mebanî) yahud (Hurûf-ı Hecâ) demese de lüzum görünmez. Sadece (Hurûf) demek kifâyet eder.

Harf şeklinde kelime olduğu gibi kelime şeklinde harf de olur.

Lafzın ma'nasıyla manasızını fark ettiğimiz sûrette bu müşâkele bizi yanıltamaz mesela (veled ü vâlid) denildiği vakit bu iki ismin aralarındaki vav ile kendilerindeki vavlar bir değildir. Aradaki (vav) edat olduğundan ma'nalıdır. (Velet-vâlid) kelimelerinden anlaşılan ma'nalara (v-l-d- v-a-l-d) harflerinin hey'et-i mecmu'ası delalet eder. Yoksa bu harflerden hiçbirisi -velev gayri müstakil olsun- hiç bir ma'naya delâlet etmez.

İşte harf ile harf şeklinde olan kelimenin farkı bu temsilden ve vâzihan anlaşılıyor. Bâladaki taksim ile ona dair verdiğimiz izahat nazar-ı dikkate alındığı halde aksam-ı lafza ait olan ta'rifat-ı atıye istihrac olunur:

harf - Teşkil-i kelimatta kullanılan lafz-ı bî-ma'na

kelime - lafz-ı maridar

edat - Ef'âl ü esmâ sayesinde ma'nidar olan kelime

fiil - zamana ta'alluk eder ma'nâ-yı müstakili olan kelime

isim - zamana ta'alluk etmez ma'nâ-yı müstakili olan kelime

Harf başlıca beş kısımdır:

1- Hurûf-ı İnfisal - Kendilerinden sonra gelen harflere bitişmeyen () harfleridir.

2- Hurûf-ı İttisal - Kendilerinden sonra gelen harflere bitişebilen harflerdir. Bunlar Huruf-ı infisalin ma'adasıdır.

3- Hurûff-ı İmlâ - Kelimat-ı Türkiyyede fethaya, zammeye, kesreye 'alâmet olarak yazılan (elif, güzel he, vav, ye) harfleridir. Bunlar lisanımızda müsta'mel kelimat-ı ecnebiyede dahi kullanılır.

Bazen Huruf-ı İmlâ, Huruf-ı Med hükmünü alır. Bu halde onlara Huruf-ı müstahlefe denilir.

4- Hurûf-ı Med arabi, Farisi kelimâtda fethayı, zammeyi, kesreyi, Medd eden (elif, vav, ye) harfleridir. Bazen Huruf-ı Med, Hurûf-ı İmlâdan olan (elif, vav, ye) hükmünde kalır. Bu halde onlara Huruf-ı Ma'aüle denilir. Hurûf-ı imlânın esasen hizmeti, makablindeki harfin herekesini göstermektir. Med etmek değildir. Huruf-ı Medd'in esasen hizmeti makablindeki harfin herekesini göstermekle beraber medd etmektir.

Bir harf-i imlâ, harf-i medd hükmünü alırsa (Harf-i müstahlif) olur. Bilakis bir Harf-i medd, Harf-i imlâ hükmünde kalırsa (Harf-i Ma'zûl) olur.

"Her gelen gamlı gider şah gelip Yanurımıza"

Mısra'ında (yan) daki elif müstahlefdir.

"Bir beladır göz bir afettir dil, mahzun bana"

Mısra'ında (Mahzun) daki (vav) ma'zûldur.

İstihlaf her yerde icra olunmaz.

Zevk-i selim ta'yin eder. "azl ise" mukabilinde Huruf-ı Medd'den biri bulunmak şartıyla Nun-ı sakine ile biten kelimata mahsustur.

5- Huruf-ı Resmiye - Arabi-Farisi kelimatda telaffuz olunamayan (elif, güzel he) harfleridir.

(rütbe-ölü-hâhiş-paye)

Mukabilindeki (Hurûf-ı Asliye) ta'biri kullanılır. Mesela (çünkü) deki (vav) resmîyedir. (Biçün) deki asliyedir.

Kelimenin (Edat-fil-isim)den ibaret olmak üzere üç kısım olduğu görüldü. Bunlardan ayrı ayrı bahsedilmek lâzım gelir. Evvela edattan bahsedeceğiz.

- EDEVÂT -

"ile"

14- İle - ne edâtıdır? 16- Ne vakit edat-ı mükarenet olur? 17- Ne vakit edat-ı vesâtet olur? 18- Ne vakit edat-ı ta'lil olur. 19- İle ne surette tahfif olunur. 20- Bu tahfifin mevki-i eczası bilinmek için ne yapmak lazım gelir? 21- (ile) ne vakit usul üzere irad olunur? 22- Bir kelimeye ne vakit hem (ile) hem (le) lâhik olabilir? 23- Ne vakit (le), ne vakit ile ilhaka tercih olunur? 24- İlenin (yle) şeklinde tahfifi nerede caizdir? 25- İki sakin ile biten kelimeye (ile) mi (le) mi lahak olur? 26- Makablinde Huruf-ı Müstehlife'den biri bulunmak şartıyla (nun) ile biten kelimata hangisi lâhik olur? 27- Makablindeki Hurûf-ı Ma'zule'den biri bulunmak şartıyla (nun) ile biten kelimata hangisi lâhik olur? 28- Bir sakin ile biten kelimata hangisi hangini lâhik olur? 29- (ile) ne edatı olursa (beraber) lafzıyla birlikte gelebilir? 30- (le) ahirlerinde (mek) veya (mak) bulunan mesadire lahak olunca ne vakit beraber lafzıyla birlikte bulunur? 31- Ne vakit birlikte bulunmaz? 32- Masadir-i sakilede ne edatı olduğu vakit kaf-ı gayne kulub olunur? 33- Ne edatı olduğu vakit kulub olunmaz?

Mükarinet, vesâtet ta'lil edatıdır. İki şeyi birbirine mukarin gösterirse edat-ı mukarinet olur.

"İm'an ile kıl nazar bu bezme"

Ziya Paşa

Bir şeye diğer şeyi vasita gösterirse edat-ı vesâtet olur.

"Gaibdeki cefr ile bulunmaz."

Keza

Bir şeyi diğer şeye sebep gösterirse edat-ı ta'lil olur.

"Bî-taî firak ile ah etmez oldu dil"

Keza

Bazen tahfif olunarak (le) suretine konur. Bu tahfifin mevki-i icrası bilinmek için (ile) nin lâhik olacağı kelimatın evahirine dikkât edilmek lazım gelir. Kelime (s)ye'den ma'da Hurûf-ı Medden yahud (ye)'den ma'da Huruf-ı İmlâ'dan biriyle veya Hay-ı Resmîye ile bitiyorsa (ile tahfif olunmaz. Aslı üzere irad olunur.

"Bu ya ile -su ile- tencere ile- safa ile - adu

ile- na'me ile- aşına ile- arzu ile bigane - ile"

Kelimenin ahirinde Hurûf-ı Med'den veya Hurûf-ı imla'dan (ye) bulunursa bu edat ona iki suretle de lâhik olabilir. Fakat kaide-i türkiye üzere masafıların evâhirine getirilen (ye) veya (si) bulunursa (le) ilhak-ı evveli görülür. Bunlardan ma'da sene (ile) ilhâkı tercih olunur.

Mesela (kalemi ile - hokkası ile) denilebilirse (kalemiyle-hokkasıyla) denilmek evlâdır. Kezâlık (Samiyle-şadiyle) denilebilirse de (efendi ile - sami ile- şadi ile) denilmek müreccahdır.

Bu ifadeden anlaşılacağı üzere mesela (Pederiyile) denildiği vakit bu (peder ile) den muhafef olamaz. (Pederi ile)den muhaffef olur. (Peder ile) nin muhaffefi (Pederle)dir.

(İle), (yle) şeklinde de tahfif olunabilir. Fakat bu sûret onun hareke-i Âhiresi fetha olan bir kelimeyi ta'kib etmesine mütevakkıf olduğu gibi isti'mali de nazma mahsustur.

"Yarada ne matiyeyle gezer kalıb-ı 'alem"

"Keza"

İki sakin ile biten kelimata (ile) getirilir:

"Borc ile - kahr ile - derd ile"

Mukabilindeki Hurûf-ı Müstehlifeden biri bulunmak şartıyla (nun) ile biten kelimata dahi (ile) ilhak edilir.

"Lâle-zâra döndü sahra kar ile"

Fakat makablinde Hurûf-ı Ma'zûleden biri bulunmak şartıyla (nun) ile biten kelimata (le) lâhik olur.

"Güller güler figânla geçer ömr-i andelib"

Ziya Paşa

Bir sakin ile biten kelimata (ile) ve (le) getirilebilir.

-gayret ile - gayretler sitayiş ile - sitayişle-

Edât-ı mukârenet olan (ile) ye bazen te'kid için (beraber) lafz-ı farisini 'ilave olunur.

"Birader ile beraber okuyoruz"

(le) mukârenet, yahut vesâtet veya ta'lîl edatı olarak bazen ahirlerinde (mek) veya (mak) bulunan mâsâdır, lahak olur. Bu vechile edat-ı mukârenet olunca (beraber) ile birlikte gelir.

"Zeki olmakla beraber çalışkan değil idi"

Edat-ı vesâtet olunca (beraber) ilhakı caiz olmaz.

"Hurâfât dinlemekle vakit geçirenlere acırım."

Bu takdirce (ile) suretinde dahi iradı caizdir. Mâsâdur-ı sakiyle edat-ı ta'lîl olduğu vakit kafa gayna kalb olunur.

"Sır bir hame sanma istilâhata boğulmakla
Eder bî-çûre daim şive-i kitâpdan feryad"

Ragıp Paşa

- 2 -

"Elbette"

1- Elbette ne edatıdır? 2- Yalnız bu suretten mi isti'mal olunur? 3- Cümlelerin neresinde bulunur? 4- (Elbette) deki (elif, lam) nefis-i kelimedede midir, değil midir? 5- Bete ve bet fi-l-asl ne demek imiş? 6- (Elbette)nin muhaffifi caiz midir? 7- Elbet fi-l'-asl muhaffif miymiş? 8- (Elbette) fi-l-asl müşedded miymiş? 9- (Elbette)nin âhirindeki () fi-l-asl neymiş? Şimdi ne olmuş?

Edat-ı Tekid'dir.

"Elbette gider gelen cihana"

Ziya Paşa

Elbet suretinde dahi kullanılır.

"Elbet dediğin eder zamana"

Fuzuli

Bunlar mazmunun tekid ettikleri cümlelerin sadrında veya vasatında bulabilirler. Nazımdan tehirleri caizdir.

"Söz olsada men'-i keramet

Kurana nazire olmaz elbet"

Şeyh Galip

Bunlardaki (elif, lam) nefis-i kelimededen değildir. Kaide-i Arabiye üzere getirilmiş Edat-ı Ta'rif'tir. (Bete) ve (bet) fi-l-asl kesmek manasına mevzu' mastarladır. Bu

münasebetle (elbette) ve (elbet) kat'i olarak söylenen sözlerde inad olunur. (Elbette)nin -te'-si ile (elbet)in -te-si dahi fi'l-asl müşeddid ise de lisanımızda daima muhaffefât kullanılır. Fakat (elbette) de bu tahfif câiz değildir.

- 3 -

- Tek -

1- (Tek) ne edatıdır? 2- (Tek)in edat-ı hasr'ı olan heman ile cem'i niçin caiz değildir? 3- (Tek) şimdi edat-ı terbiye olarak kullanılır mı? 4- Tek ne vakit edat olmaz?

Temenni-i iltizamî edatıdır. Bir hususun bil-iltizâm temenni olduğunu gösterir.

"Tek olmasın kavâ'id-i ihlâs bertaraf
Mâni' değil merâsime dair kusurumuz"

Nâbi

"Kişi bir ders öğrensin de tek düşmandan öğrensin."

Ziya Paşa

Beyitiyle Cevri'nin:

"Her ne mihnet çektirirse razıyım Cevri bana
Tek hemân minnet-keş ihsân-ı nâdân itmesün"

Fuzuli'nin:

Dem-be-dem zehr-i gamın kand-ı mükerrer tek leziz

Beytindeki (tek)ler veya (heman)lar zâiddir.

Mısra'ı gibi âsâr-ı eslâfta görüldüğü üzere (tek) evelleri edat-ı tesbiye olanak dahi kullanılmış.

Şimdi bu isti'mâl-ı mehcûrdur.

(Tek) (cüft) mukâbili olunca isim olacağından edat olmaz.

Hikemiyât

(İmam Ali) Kerem Allah-ı veche

"Dünya birisine teveccüh edince başkalarındaki mahâsini da 'iade eder. Ama yüz çevirince onun nefsindeki mahâsini da selb eder."

(Müşârün-ileyh)

"Halk ile bir surette ihtilat ediniz ki ölürseniz size ağlasınlar, kalırsanız sizi müştakâne sevsinler."(*)

(Müşarün-ileyh)

"Düşmanına galebe edince bu galebenin şükürünü afıvv eyle, ifa et"

Mülâhaza

Hazret-i İmam (Saffeyn) cenginde bu cümleyi fi'len isbat etmiştir. Muhalifeyn evvelce sevahil-i Fıratı zaptetmiş olduklarından Haydariler susuz kalmışlardı.

Hazret-i İmam askerinin Fırat'tan su almasına mümana'at olunmamasını muhalefeyne teklif etti. Kabul etmediler.

Sonradan onların elinde olan mevaki'i harben istirdad buyurdu. Bu defa susuzluk, muhalefeyni tazyike başladı. Hz. İmam'ın lutfuna müraca'at ettiler. Diriğ buyurmadı. İstedikleri kadar su aldılar.

Mukabele-i bi-l-mesel edebilirdi. Bu da ('adl) olurdu. Fakat (ihsan)ı tercih etti.

Mecmû'a-i Mu'allim

Nüsha beş

2. sayı

İhtar

İmtihan zamanlarının takarrübü cihetiyle bu nüshanın dersten ibaret olmasına lüzum görünmüştür.

Şimdiye kadar dere edilen es'ile-i talebe-i kiram için numüne olmaya kâfi görüldüğünden ba'demâ es'ile dere edilecektir.

Mekteb-i Hukuk-ı Şahanede Verilen Derslerin Hulasası

Ey - Hey - Ya - Eya

Edat-ı Nida'dırlar.

(Nida) tevcihe hitap etmektir. Nida olunan şeye (Münadi) denilir.

Nida - yerine göre - teşevvuk tahazzün tefeccu' tehekküm tenbiye, ta'riz, tevbih, tahkir, istigrâb, isti'kaf, gibi manalara delâlet eder.

(*) "Öyle bir iş yapki (iyilik) öldükten sonra iyiyen zemzemle yıkarlar, Hinduysan yakarlar"
Beyti bundan muktebesdir.

Bu edatlar ya kelimeye veya terkibe dahil olurlar. -Gerek kelime gerek terki- Arabi yahut Farisi veya Türki olmaktan hali kalmaz. Lisanımızda müsta'mil kelimat-ı, ecnebiye kelimat-ı Türkiyye hükmündedir.

-(ey)- ile -(hey)- bunların cümlesinde isti'mâl olunur.

"Ey reis Ey reis-ür-rüseâ-Ey Derviş-Ey derviş-i dil-riş-Ey komşu-Ey komşuluk sevgilisi"

Bu mesellerde (ey)ler (hey)e tahvil olunabilir. Fariside (ey) tekrar edilmek lâzım gelince ekseriye (vay) makamında tahfifat hemzerin hazfiyla (vey) denilir.

Evvelleri bu eda bizde taklit edilirmiş. Şimdi mehcûrdur. (ey)in tekrarı lazım gelince yine (ey) diyoruz. (Vava) lüzum görmüyoruz.

"Ey dağ başı, ey makam-ı mes'ûd
Ey merker-i üns vahşet-alûd"

Edat-ı Nida bazen hazf olunur.

"Defteri 'amalini halkın perişan et hüda!
Hem su'alat-ı kıyamet hem cevap-ı mahşerim"

Fehim-i Kadim

"Değil kürsiye vâ'iz! 'Arşa çıksan adam olmazsın"

Sabit

(Hey)e bazen (be) ilave edilir.

"Be hey harâb olası 'alemi harâbettin."

Bâki

"Be hey gönül sana mı kaldı bu perişanlık?"

Sabit

(Hey) nazik bir lafz olmadığınan nazikâne idare-i kelimeler lazım gelen yerlerde iradı münasip olmaz. Mesela (Nedim)in

"Akıbet-i gönlüm esir ettin o gisularla sen
Hey ne cadusun ateş bağladın mûlarlasın.

Matla'ındaki (hey) nâ-bemehâldir.

(Ya) yalnız Arabi kelimat ve terkiyatda kullanılır.

"Ya Resul - Ya Resul Allah"

(Yarab) (Yarab) dan (Yarab) dahi (Yarabbi) den muhaffiftir.

Arap (Yarabbi) den ya, mütekellimi iskat ile (Yarab)dır. Acem bunu bir kat daha tahfif ile (Yarab) suretinde kullanır. Bir suver-i sülûseyi isti'mal ederiz, fakat nazımda ekseriya kullandığımız (Yarab)dır.

"Mübarek mülktür ol mülk viran olmasın ya rab"

Fuzuli

"Bakma ya rab sevad defterime
Onu yak ateşe benim yerime"

Lâ-edri

Bu ifadeye nazaran mesela "Ya zamanın Sultanı!- Ya cinanın padişahı!" denilemeyeceği gibi "Ya Sultan zaman" Ya padişah cihan!" denilemez.

"Ya Hz. Mevlana!" gibi ibâreler Galat-ı Meşhûreden ma'duttur. Bu ibâre doğru olmak için "Ya Hazretü'l Mevlâna" şeklinde kullanmak lâzım gelir.

Kaide-i Arabiye üzere muzaf olan münadi daima mensup olur.

(eyâ) yalnız Arabi, Farsî kelimat ve terkiyata dahil olur.

"Eyâ zamanın sultanı! - Eyâ cihanın padişahı!" Denilemez fakat "Eyâ sultan-ı zaman" Ey Padişah-ı cihan!" denilebilir.

Nüsha 6

Arabi kelimat ve terkiyat ile Farsî kelimatta isti'mali nadirdir. Ekseriya Terkiyat-ı Farsiyede kullanılır.

"Eyâ habib-i hüda sen görür müsün lâyk
Ki ümmetin dem-i haşr olmaya selamette
Şefa'at etsen eğer asiyan-ı küffan
Yerinde yeller eser duzahın kıyamette

Lâ-edri

(Eyâ)nun hem Arabi hem Farsî terkiyatta kullanılması elfaz-ı müşterekeden olmasındandır. (Ya) gibi Arabiye mahsus olaydı isti'malâtın ondan farkı olmazdı.

- 1- Nida ne demektir? 2- Nida yerine göre ne gibi ma'nalara delalet eder?
- 3- Bu nida edatları kelimeye mi, yoksa terkiplere mi dahil olurlar? 4- Dahil olacakları kelime veya terkipte kaç ihtimal vardır? 5- Lisanımızda müsta'mil kelimat-ı ecnebiyenin bu babda hükmü nedir? 6- Bu ihtimallerin cümlesinde isti'mal olunabilenleri hangileridir? 7- (ey) tekrar edilmek lazım gelince nasıl irad olunur? 8- Farside (ey) tekrar edilmek lazım gelince ne yapılır? 9- Biz bu sureti kabul ediyor muyuz? 10- Edat-ı Nida'nın hazfi caiz midir? 11- (Hey)'e ne ilave olunur? 12- (Hey)'in nerelerde iradı münasip olmaz? 13- (Ya) nerelerde kullanılır? 14- (Yarab) ta'bir-i meshûrunu Arap, Acem nasıl isti'mal ederler? 15- Biz nasıl isti'mal ederiz? 16- Ya Hz. Mevlana gibi terkipler doğru mudur? 17- Ka'ide-i Arabiye üzere muzâf olan münadi nasıl okunur? 18- (Eya) nerelerde isti'mal olunur? 19- (Eya)nun hem Arabi hem Farsî kelimat ve terkiyatta kullanılması nedendir?

- Lı - Lü -

1- (lı-lü) isme lâhik olunca ne edatı olurlar? 2- Nasıl kelimeye (lı), nasıl kelimeye (lü) lâhik olur? 3- Elkabda hangisi kullanılır? 4- (Lı) fi'l-i iltizâminin müfred-i gâibine lâhik olunca ne edatı olur? 5- Bunda eshas-ı sülüs ile müfredin, cem'in farkı var mıdır? 6- Buna (den beri) ilave olunması mı, olunmaması mı evlâdır? 7- Vech-i ulviyyet nedir? 8- Buna yalnız (beri) ilhaki caiz midir? 9- (Geldin-gidildin) gibi ta'birler şimdi müsta'mil midir? 10- (Lı) ne zaman edat-ı vasfiyet olur? 11- Bu siga kıyasî midir, değil midir? 12- İsm-i Mefûl ile beyinlerinde hiç fark yok mudur? 13- (Lı-lü) nefis-i kelimededen oldukları vakit edat olurlar mı?

- Lı - Lü -

İsmlere lahik olan nisbet, sahibiyet edatı olurlar:

"Bağdatlı, heybetli"

Bunlarda imlâ telaffuza tabi'dir. Zammeden ibaret bir bulunan veya son harekesi zamme olan isimlere (Lu), ma'dasına (Li) lahik olur.

"İstanbullu-Sivaslı-Bursalı-Edirneli-debdebeli-ma'lûmatlı-İzmirli-tedbirli-sevgili-şa'şalı-Herathı-Eriklili-"

(Dide-i bahtım açılmaz ne 'acep uykuludur)

Fuzûlî

"Kahramanlar" Baş kesin şemsir-i kahrım kanlıdır"

"....."

Elkabda münhasıran (lu) isti'mâl olunur.

"İzzetlü-sa'adetlü"

(Lı) fi'l-i iltizaminin müfred-i gâibine lahik olunca ibtida-i istimrari edatı olur:

(Cihan bir öyle bela görmedi cihan olalı)

Ali Ruhi Bey

Bunda mütekellim, muhâtab, gâib, müfred, cem' müsâvidir:

"Ben geleli- biz geleli, sen geleli - siz geleli, o geleli, onlar geleli"

Buna bazen (den beri) ilave olunursa -ma'na lüzümü olmadığından, olunmamak evlâdır. (den) siz (beri) ilhaki memnû'dur.

(Geleliden beri) denilebilir. (Geleli beri) denilemez.

(Gelildin-gidildin) gibi köhne ta'birler ise hiç isti'mal olunmaz.

(L1) bazen edat-ı vasfiye olarak (mak)ı yahut (mek)ii atılmış mastara lâhik olur.
Bu halde masdar ism-i mef'ul ma'nasını ifâde eder.

"kapamak, kapalı"

(mak)ın yahut (mek)in mukabili sakın ise kesr ile tahrik olunur.

(Saklamak-saklı-gizlemek-gizli)

Bu sigâ-i semâ'îdir. İsm-i mef'ul ile beyinlerinde fark-ı dakik vardır.

Harekeleri hafif olan kelimelerde (L1) kesre-i hafife ile (Lu) zamme-i hafife-i makbûze ile -bîlhassa hareketleri sakil olan kelimelerde (L1) kesre-i sakil ile, (Lu) zamme-i sakile-i makbûze ile okunur.

(L1) ile (Lu) nefs-i kelimededen oldukları vakit edat olmazlar.

"deli-dolu"

- 6 -

- GÖRE -

1- (Göre)nin nisbet veya mutabakat edatı olduğu neden bilinir? 2- Bu kelime başka ma'naya müfid olamaz mı?

Nisbet, mutabakat edatıdır. Bir şeyi diğer şeye mensup veya mutabık gösterir.

"Bana göre hava hoş"

"Elbisem vücuduma göredir"

"Güftüğü çok saded-i aşkta cumhûna göre"

"Hakkı kendinde ara mezheb-i mansura göre"

"Münif"

"Cünbiş-i rahş olur süvâre göre"

"....."

(Göre) (Görmek) masdarından fi'l-i iltizami dahi olabildiğinden (Nedim) in şu matla'î cinas-ı tamî mutazammındır.

"Tarab ne gûne olur tali' ü sitare göre"

Sunarsa cam-ı lebün çektüğüm humâre göre"

- 7 -

" Bile "

Atıf-ı Tenbihi edatıdır. Ma'tûfu başkaca nazar-ı dikkate arz eder.

"Hükm-i istigna hamûş etti zebân-i hahişim"

Kam-ı dünyadan değil maksûd-ı ukbâdan bile"

Şehri

"Semt-i ihlâsa ne yoldan gider erbab-ı nifak
Geçmemiştir oradan onların ecdadı bile"
"Üsküdarlı Selim Süleyman Bey"

(Bile) (Bilmek) mastarından fi'l-i iltizami olunca edat olmaz:

"Şeyhimiz kendisini bilmede kalmış aciz
Nerede kaldı ki keyfiyyet-i irşadı bile"

"Keza"

(bilemek) masdarından emr-i hazır olunca dahi böyledir. (bile)nin edat-ı mükarenet olarak (beraber) makamında isti'mali mehcûrdur.

- 8 -

" NICE "

Cim-i 'Arabiye ile edât-ı teksirdir. Müfrede, cem'e dahil olur:

"Var fe'na desin temaşa et acup ibret gözün
Nice İskender tarab oldu nice Dara yatır

"Rahmi"

"Felatunlar dahi ahkâm-ı dehri bilmeden giymiş
Nice hikmet-i senası mübtelâ-yı hayret etmiştir."

"Şeyhülislam Arif Hikmet Bey"

"Bulmaz yemezdir ekseri erbab-ı iffetin
Gördün zamanenin nice perhizkarını"

"İzzet Monla"

"Uçurma kendin ey murg-ı felek peymâ-yi evc-i câh
Nice ankaları güm-geşte etmiş âşiyândır bu"

"İzzet Monla"

"Dem urur akl-ı Felatundan nice divaneler"

"....."

Bazen mübalağa için mükerrer olarak irad olunur.

"Nice nice muvaffakiyyâta mazhar oldu"

"....."

Ahirine edat lâhik olmayan isim 'aded-i asliyi takibeder. Ma'dûd münhasıran müfred daralarak gelir. Mesela "yüzbin kişi" denilir. "Yüzbin kişiler" denilmez.

Buna "Nice" dahil olunca dahi hâl böyledir. "Nice yüzbin kişi" denilir. "Nice yüzbin kişiler" denilmez. Ziya Paşa'nın:

"Nice yüzbin tüfekler, toplar aldı cümle nev icad"

Mısra'ı ka'ideye muhaliftir.

Edat-ı istifham olarak (Nasıl) makamında (nice) isti'mal olunmaz. (Niceler-Nice bir) ta'birleri de mehcûrdur.

- 9 -

- ÇÜNKİ - ZİRA -

Edat-ı Ta'lildirler. Bir hükmün altını beyan için sevk olunan cümlelere dahil olunurlar:

"Kardeş gibi sevişiriz, çünkü vatan evladınız"

"Çalışmaktan geri durmamalı, çünkü terakki çalışmakla olur."

Vav-ı Resmiye ile olan (çok). Farisi de ekseriyle tevkî, tesbiye edatı olarak kullanılır. Tevkî edatı olunca bazen ahirine (ki) ilave edilir. Fakat teşbiye edatı olunca daima (ki) siz isti'mal olunur.

Bu ifadeye nazaran kelimedede (Çünkü-çün-çü-hemçün-hem çü-)den ibaret olmak üzere beş sûret görünür.

Şimdi lizanımızda (Çünkü)den mâ'dâsı kullanılmıyor.

(Zira)dan evvel ve sonra (ki) irad olunmaz. (ki zira-zira ki) denilir. Şeyhi'nin:

"Ki zira cümle şahindir muti'i"

Mısra'ıyla, Ziya Paşa'nın:

"Zira ki zıyan ortada bilmem ne kazandık"

(Sahife sekiz)

Mısra'ında (ki)ler za'iddir.

İstifham-ı inkârîyi müte'akib edat-ı ta'lil getirilmez. Mesela "Ümitsiz adam mı olur?" Hükmünü ta'lil için "insan ümitle yaşar" denilir. "Çünkü-yahûd-zira insan ümitle yaşar" denilemez.

Nefi'nin:

"Şükrü tekrar eylemek vacip değil mi demedim"

Görmedim zira bu güne inkılab-ı rüzgâr"

Beytindeki (zira) za'ittir.

Makam-ı Ta'lil'den irad olunan istifham-ı inkârî dahi edat-ı ta'lil almaz. Mesela "Burasını i'tirafa mecbur olacaktım" hükmünü ta'lil için "Hakikati kim inkar edebilir?" denilemez.

(Çünkü) bazen (Madem ki) mevki'nde irad olunarak Edat-ı Tevkî olur. Bu halde daima söz başında bulunur:

"Çünkü terakki etmek istiyorsunuz, niçin çalışmıyorsunuz?"

"Çünkü bülbülsün gönül bir gülistan lazım sana"

"Nedim"

(Çünkü) (Çünkü) suretinde kullanılamaz.

Cümle-i ta'liliye bazen cümle-i hükmiyeden evvel gelir. Bu halde (çünkü) den (Zira)dan müstagni bulunur.

"Eshab-ı namusdansınız, öyle yerlerde bulunmamalısınız."

Cümle-i hükmiyeden sonra gelince bazen Edat-ı ta'lil hazf olunur.

"Oyun ile geçirecek vaktimiz yok, tahsil ile meşgulüz"

Ekseriya cümle-i hükmiye mukaddem gelirse de gerek cümle-i hükmiyenin, gerek cümle-i ta'liliyenin takdim ve tehiri -yerine göre- caiz olduğundan böyle (çünkü) siz, (zira)sız sevk olunan sözlerin bazılarında iki sûret gözetilebilir. Bunlarda cümle-i hükmiyenin yahut cümle-i ta'liliyenin mukaddim veya muahhar itibar olunabilmesidir. Mesela "Ehl-i Salâh-üd-din siziz, ehl-i fesâddan olamazsınız." sözündeki cümlelerden her biri hükmiye veya ta'liliye ad olunabilir. Bundan -mütekellimin iradesine göre- "Ehl-i sallâh-üd-din siziz. Çünkü "Ehl-i fesâddan olamazsınız, yahut "Ehl-i tesâddan olamazsınız, çünkü ehl-i Salâh-üd-dinsiniz" Meâli çıkarılmak mümkündür. Bazen uzun ibareler edat-ı ta'lil olan (Çünkü) ile tasdir olunur. bu da yine bu ibarede gelecek diğer bir edat-ı ta'lili izan içindir. Hakikatte ma'nâ-yı ta'lil o edata ait olur. (Çünkü) onun muhbiri hükmünde bulunur. Bu sûret şimdi mehcûr gibidir.

(Zira) ise ta'lilden başka bir ma'nâyı müfid olmamakla beraber izan için dahi kullanılmadığından söz başında bulunamaz.

- 10 -

- Hemân -

Farisiden mehûzdur Kavl-i mu'tebere göre (hem) ile (an)dan mürekkebirdir. Lisanımızda hasr, takrib, isti'cal, istimrar edatı olarak kullanılır.

"Her gelen saydın alıp gitti hemân ben kaldım"

Nevres-i Kadim

"Hemân 'ayn-ı muhammedle Ali'dir Şems ü Mevlana"

Ramiz Paşa

"Bu dâm-gâhda durulmaz aman hemân gidelim"

"Gül-zârımsın sen! Heman sağ ol feda canlar sana"

Ziyâ Paşa

Eslâfın yine bu ma'nâlarda isti'mâl ettikleri (hemin) mehcûrdur.

" BARI "

(Hiç olmazsa) meâlini müfid edat-ı iktifadır.

"Dahl eden dinimize bari müselman olsa"

Lâ-edri

"Bari birkaç gün huzûr-ı kalb ile dünyaya bak"

Bâki

"Seni ey pir-i mugan bari biz irşad edelim"

"Şeyhülislam Yahya Efendi"

Arabiyede (hâlık) ma'nâsına ve vasf-ı âlihî olduğu halde Fariside edat olarak kullanıldığından lisanımıza geçmiştir.

Aslı (bari) iken (bari) gibi hemzesi telyin edilmiştir.

Mecmû'a-i Mu'allim

Sahife = 9

Nüsha=3

Mekteb-i Hukuk Derslerinin Hulasası

" BELKİ "

(Bel) lafz-ı Arabiyesiyle (ki) lafz-ı Farisisinden mürekkeptir. İhtimal, intikal, izdiyat, edatıdır. Bir emri muhtemel gösterirse edat-ı ihtimal olur.

"Ol cahil idi, sonra belki 'âlim olmuştur."

"Yavaş söyle, belki işitmez."

"Niçin "Gidelim!" diye ısrar ediyorsunuz? O adam belki gitmeyecek!"

(Afv eyleyelim ki belki bilmez)

(Ber sürçen atın başı kesilmez)

Şeyh Galib

"Olsada hüsn-i edası ma'lum

Hüsn-i ahlakı değildir meczum

Belki bir hane bir endaz çıkar

Evini başka bir günde yıkar"

Sünbül-zâde Vehbi

(Belki)nin edat-ı ihtimal olduğunu bilmek için yerine (ihtimal) ki ta'birini koymak kâfidir. Ez cümle şu misallerdeki (belki)lere bedel (ihtimal ki) getirilse ma'naya halel gelmez. Ama aşağıda görüleceği vechile intikal veya izdiyat edatı olan (belki) ihtimal ki) ye tebdil edilse ma'nâ-i muhtell olur. Ma'nâ-i ihtimali müfid olan cümlelerde mükerrer olacağı cihetle belki bulunmaz.

Mesela makam-ı ihtimalde "şimdi gelmiş olmalı" denilir. "Belki şimdi gelmiş olmalı denilmez" Zira olmalıda ma'nâ-yı ihtimal olduğundan (belki) zaid olur. (Gelmeli) (Gitmeli) kâbilinden olan efal yalnız ma'na-yı iltizamı ifade eder isede olmak maddesi müstesnadır.

(Olmak) maddesinden bu yolda teşkil olunacak siga hem iltizama, hem ihtimale delalet edebilir. İhtimale delalet edene (fi'l-i ihtimali) denilir.

Fi'l-i ihtimali daima mazi-i nakli veya ism-i mef'ul ile birlikte bulunur. Maa-hazâ fi'l-i iltizami dahi mazi-i nakli veya ism-i mef'ul ile birlikte bulunabilir. Mesela "lüzumu kadar okumuş olmalı" cümlesindeki (olmak) -yerine göre- hem fi'l-i iltizami hem fi'l-i ihtimâr olabilir.

"Şimdi gelmiş olundu" cümlesinden "şimdi gelmiş olması muhtemeldir" ma'nâsı çıkar.

Halbuki "Belki şimdi gelmiş olmalı" denilecek olsa "vakta ki.....oldukta" ta'birinin isti'mâli kadar yolsuz olur. "Belki şimdi gelmiş olmalı" demenin "ihtimal ki şimdi gelmiş olması muhtemeldir" demeden ma'naca farkı yoktur. Buralara dikkat etmeyenler Türkçeyi hem yanlış söylerler, hem yanlış yazarlar.

(Belki) sözü bir hükümden diğer hükme müntakil gösterirse edât-ı intikâl olur.

"Memleketimizde münhasıran kalmayla geçinmekte olan erbab-ı sa'yı bed-hâhâne istihkar etmemeli" Belki bizce öteden beri nâ-refte olan bu şerefli çığır açmaya muvaffak oldukları için dil-i âgâh-âne iftihar etmeli."

(Belki) takdim eden cümleden -her ne suretle olursa olsun- hükmen müzdad olan bir cümlelerin üzerinde bulunursa edat-ı izdiyât olur.

"Sühban-ı Vâil kadr-i sühanverdir, belki ondan da belâgât perverdir."

"Bâkil dinlemeğe şayandır belki bâkil ondan ter-zebândır."

Biz lisanımızda (ki) siz isti'mâli kabul olmayan (belki)ye Arabiyedeki (bel) gibi edat-ı Izrâb deyip geçiveremeyiz. Çünkü o halde bizim (belki) ile Arabiyedeki (bel) beyinde isti'mâlce fark olmadığına ka'il olmuş gibi görünürüz. Halbuki hayli fark vardır. Ez cümle bizde "Ca'ini zeyd bel ömrü." ya'ni bana zeyd geldi, belki ömür kabilinden tarz-ı ifade olmadığı gibi Arabiyede de (bel)in ma'nâ-yı ihtimâlê kat'â delâlet ettiği yoktur.

(Belki) Fariside de müsta'mel olduğu halde kezalik ma'nâ-yı ihtimâlê delâlet etmez. Onun bu ma'nâya delâlini Türkçeye mahsustur. Arabiyeden, Farisiden me'haz

kelimatın lisanımızda usûlleri üzere isti'mâli lazım gelmeyeceğini müdde'asına bu da bir delil olur.

-Heyhat-

Nah-i Arabiyede ma'rib mebni namlarıyla ikiye taksim olunan (kelime)nin mebni kısmında dahil bir takım isimler vardır ki, emr-i hazır yahud fi'l-i mazi veya fi'l-i muzâri' ma'nâsını ifade ederler.

Sahife 10

Bunlara (esmâ-i ma'nâ-i ef'âl) demek olmak üzere

-Haaf-ı muzâf tarikiyle- (esmâ-i ef'al) denilir.

(Heyhat) esmâ-i ef'âlin fi'l-i mazi ma'nâsını mukid olan takımındandır. (Ba'ude) yani (uzaklaşdı) demek olduğu meshûr ise de (Şeyh Razi) gibi bazı erbab-ı tahkikin beyanına göre (Maâba'de) demektir. Biz fi'l-i taaccüb olan (Mâ âba'de)yi (ne kadar uzak) diye tercüme ederiz.

Arabiye'de (heyhat)ın telaffuz-ı meşhûr-hicaz lügati olmak üzere feth-i tâ iledir. Tâ'yı veya mazmûm okuyan kabileler de vardır. Biz ise onu -edat-ı istib'ad olarak- sükûn-ı tâ ile isti'mâl ederiz.

Demek oluyor ki bu kelime Türkçeye nakil edilince hem telaffuz hem isti'mâl cihetiyle az çok tagyir edilmiş. Binâen-aleyh bazı fasıla-i mu'assirin tarafından ara sıra dermiyân edilmekte olan "Lisanımıza alınan kelimat-ı Arabiyyenin her halde asılları üzere isti'mâl olunması" re'yinin hakikatten olduğunu (heyhat) da isbat eder. (İstib'ad) bir şeyi ba'îd 'ad etmek demektir. Bu ma'nânın tahkik edeceği her yerde irad olunabilen (heyhat) -istib'âdın vâkî' veya gayr-i vâkî' bir hüleme ta'alluk etmesi tabî'i olduğundan daima cümlelere mükârenet eder. Fakat cümel-i ziyade cümel-i müsbeteye mukârin olur. Münakkiyeden Cümel-i müsbeste içinde dahi en ziyade inkarı olsun, olmasın istifhamı mutazammın olanlara 'ale'lhusus cümel-i fi'iliyeye yakışır.

"Allah alırken intikarı

Eylermiyim ahz-i sâr heyhat"

"Alaybeyzâde Naci"

"Bülbülde görüp figan heyhat

Pervaneye töhmet ettin esbâb"

Şeyh Galib

"Bir ehl-i kemâl eliyle heyhat

Bir har ola dahil-i harabat"

Kemâl Bey

- İSTİDRAT -

Kemal Bey bu beyti "Tahrib-i Harabat" mukaddimesinde:

"Nevres okunur belâ mıdır hiç
Şa'irliğe âsinâ mıdır hiç"

Dedikten sonra irâd etmiştir. Burada Nevres-i merhûma har diyor. Halbuki (Tahrib) de Ziya Paşa'nın

"Bayram gibi har-ı zamana
Kıydı o yegâne cihana"

Beytini ele aldığı sırada "Bayram har zamana değil, devletin en mekşu-ül-hademe vuzerâsında bir zat idi. Gösterilecek bir kabahati var ise ifrat-ı müdâhene'dir. Halbuki ne kadar müdâhane etmiş olsa gulüvude, mübalağada Nef'nin hiçbir vakit ka'bene varamaz..." Buyuruyor. Garib ihtilaf! Ziya Paşa'ya bayram han-i zamana, Kemal Bey'e göre değil. Bilakis Kemal Bey'e göre Nevres har, Ziya Paşa'ya göre değil.

Ziya bayrama Nef'inin katline sebep olduğu için har-i zamane diyor Kemal'de Nevres'e besbelli yâvergü şâirlerden olduğu için har ta'bir ediyor.

Asrımızın tarz-ı kudemaya ittiba' eden şu'arasında meşhur Hakkı Bey Kemal'in Nevres'i böyle tahkir etmesi üzerine "Nevres har olamaz, çünkü lisanından pek çok insanların söylemeye muktedir olamayacakları derecede güzel sözler de sudûr ettiği vardır." demişti.

Koca bir divânı olan Nevres ile divânçe sahibi bulunan (Fatin)i tanıyanlardan biri de şu vechile beyan-ı efkâr ederdi.

"Nevres elbette Fatin'den iyi bir şairdir. Halbuki Ziya şîr ne demek olduğunu Fatin'in kendisine vâki' olan ihtaratıyla anladığını 'itiraf ediyor. Demek ki o da meziyetsiz adam değilmiş. Şu halde Nevres'e har denilecek olursa Ziya'nın üstadi demek olan Fatin'e ne denilmeli? Husûsuyla Fatin'in dahi madûnunda bulunan bunca insanlar için nasıl ta'bir kullanmah?"

Kemal'in bu hiddeti Nevres'in:

"Ne hasıl ehl-i zevke tumturak-ı kilik-i Namık'dan"

Derviş olmasından ileri geldiğini iddi'a edenlerde vardır.

(İntiha)

(Heyhat) cümlelerin ahirine getirildiği gibi önüne de getirilebilir. Bu iki sûrette hangisi tercih olunmak lazım geleceğini muktezayı makam ta'yin eder. Maa-mâfih ekseriye te'hir olunur. Bu yolda getirilecek (heyhat)ın bazen cümleye takdiminde beis görülmez. Mesela "Kendini şa'ir mi zannediyor? Heyhat!" ibaresi "Heyhat! kendini şa'ir mi zannediyor?" suretinde dahi irad olunabilir. Ama bazı mevâzi'da (heyhat)ın takdim veya tehiri lâzım olur. Meselâ "Heyhat! sen ümit ediyorsun ama onun sana

merhamet edeceği yoktur." ibaresinde (heyhat) te'hir edilecek olsa biraz tatsız düşer. Bilakis "şu köhne fûrûş-ı bî-çâreye bakınız. Haline bakmıyor da müceddidlik davasında bulunuyor" "Heyhat!" ibaresinde (heyhat) takdim edilecek olsa yine o münasebetsizlik görünür.

"Divanece sözler mi demektir edebiyat

Asar-ı terakki diyoruz biz buna heyhat"

Beytinde bu misallere tatbik edebilirsiniz.

Sahife 11

Mekteb-i Sultânî Derslerinden

-(Nazım - Nesir) -

Bu namlarla ikiye taksim olunan "söz" ya belîğdir, ya değildir. Belîğ ise nazım olsun nesir olsun "edebiyattan" addolunur. Değil ise kezâlik nazım olsun nesir olsun edebiyattan addolunmaz.

Nakkâd-ı belâğât, Sâni-ı Hakîm'in insanlardan pek çoğuna ihsan buyurmamakta olduğu "zevk-i selim" dir. Sözün belîğ olup olmadığını "miyâr-ı edebiyat" denilmeğe şâyân olan bu kuvve-i celîle tayin eder.

"Şiir" edebiyatın en güzel parçalarıdır. Bu halde şiir edebiyattan bir kısm-ı hâs olmuş olur.

Edebiyattan addolunmayan söze şiir denilememek lazım gelir, çünkü her hâlde şiir mefhûmu edebiyat mefhûmunda dahildir.

Hakikatte bir sözün şiir nâmını alabilmesi evvel emirde edebiyattan madûd olmasına tevakkuf eder, manzûm olmasına değil.

Olabilir ki bir söz manzum olur da edebiyattan madûd olmaz. Ona şiir denilemez. "Hayvan" mefhûmunda dahil olmayana "insan" denilebilir mi?

Mademki söz edebiyattan sayılabilmek için belîğ olmak lazım geliyor, mademki söz manzum olmakla belîğ olmak lazım gelmiyor, şiir denilecek söz mutlaka manzûm olması iktiza etmez.

Mesela Fuzulî'nin zaman-ı hükkâmından şikâyet yollu söylemiş olduğu "selam verdim, rüşvet değildir diye almadılar" sözü belîğdir. Binaen-aleyh edebiyattan madûddur. Buna şiir demek, isteyenlere de hak verilebilir. Fakat yine Fuzulî'nin:

"Pâre pâre dil-i mecruh u perişânımdan

Ser-i kûyunda gezen her ite bir pâre fedâ"

Beyti bir parça olsa şiir nâmını alamaz. Nasıl alabilsin ki bir kere edebiyattan mahdûd olamaz?

Böyle sözlere denilse denilse "nazım" denilir. Halbuki -yukarıda beyan olunduğu vechile- manzum bir sözün edebiyattan madûd olamaması câizdir.

Edebiyattan madûd olamayan söz ise hiç bir vakit şiir olamaz.

Kemal Bey'in "Âsâr-ı edebiyeye zâh-ı tabiat diyenler hafâyâ-yı kalbe ne büyük vukuf göstermişler! Her müntesib-i edebin vicdanına mürâcaat ederim." İnsanın yazdığı şeyler sevilşte evlâdıyle berâber değil midir?

Biz de her müntesib-i edebin vicdânına mürâcaat ederiz: Sâbit'in şu beytine şiir deyip de Kemal'in bu sözüne şiir dememek muvâfik-i insâf mıdır?

Edebiyat denilen belîğ sözlere tabiat derece-i belagatına göre az çok müncezip olur. Bu incizâbı hasıl etmeyen sözler daire-i edebiyata giremez. Edebiyat içinde tabiatın en ziyâde müncezip olduğu sözler şiirdir.

- İSTİTRAT -

Meşâhir-i şuara-yı Arap'tan İbni'r Rûmi'nin hicvinden hazer üzre bulunan vezir (Kasım Bin Abdullah) şâir-i müşârûnileyhi bir gün meclisinde tesmin ettirmiş idi.

İbni'r Rûmi tesmin olunduğunu hissedince meclisten çıkmak üzere kalkar. Kasım ile beyinlerinde şu muhâvere cereyen eder.

-Nereye gidiyorsun?

-Gönderdiğin yere

-Bizim pedere selam söyle!

-Cehenneme uğrayacak değilim!

İşte İbni'r Rûmi'nin bu son cevabı manzum olmamakla beraber erbâb-ı dikkate göre kendisinin pek çok berceste mısralarından daha şairâne bir sözdür.

(İntiha)

Edebiyat belîğ sözler ise, şiir en belîğ sözlerdir. Şiir edebiyatın en müntabah parçaları olduğundan her şiir edebiyattan madûd olduğu halde her edebiyattan madûd olan söz şiir olamaz.

Şiir hem nazım hem nesir kisvesinde tecelli edebilir. Bir söze manzûm olduğu için "şiirdir" denilemeyeceği gibi mensûr olduğu için "şiir değildir" denilemez. Şu kadar var ki ekseriyet üzre tabiat manzum olan şiire mensur olan şiirden ziyade meyleder. Mesela latif bir fikir nesir ile şiir denilecek surette ifâde olunsa, yine o fikir nazım ile kezalik şiir denilecek surette beyan edilse tabiat nazma nesirden ziyade müncezip olur. Bu da nazımdaki o tablat -nüvâz aheng-ı mahsustan ileri gelir. Kafiye ise nazımın ziver-i Cazibe efrasıdır. Bunun içindir ki kafiyeli nazım kafyesiz nazımdan ziyade sevilir.

Zannederiz ki şiirin öteden beri bazı kuyûd-ı saire ile berâber "mevzûn, mukaffa söz" diye tarif olunması beyan olduğu üzre tabiatın kelâm-ı manzumu kelâm-ı

mensura, kafiyeli nazmı kafiyesiz nazma tercih etmek istidâdında bulunmasından neşet etmiştir. Yüksa şiirin mutlaka mevzun mukaffa olması için lüzûm-ı hakiki yoktur.

Manzum söze örfte "şîir" diyorlar. Çünkü bu nama en ziyade layık görülecek câzibeli sözler nazım arasında bulunabilir.

Biz alelumûm belîğ sözlere "edebiyat" demekle berâber bunların en ziyade belîğ olanlarına "şîir" diyoruz. Manzûm veya mensûr olmasını kaydetmiyoruz. Maahazâ şîir denilebilecek bir sözün mensur (12. sahife) olmasına nisbetle manzum olmasından daha ziyade zevk-yab olduğumuzu itiraf eyliyoruz.

Biz şîiri nazım ve nesre tamim eyliyoruz. Onlar nazma tahsis eyliyorlar. Bu tahsis şâyi olmuş. "Şîir" denildiği gibi mevzun mukaffa söz hatıra geliyor. Halbuki bâlâda gösterildiği vech ile öyle mevzûn, mukaffa sözler var ki şîir olmak şöyle dursun bayağı edebiyattan bile madûd olamıyor. Bilakis öyle mensur sözler de var ki nice manzûmâta fâik bulunuyor. İtikadımıza göre nutk yaratılalı şîir mevcuttur.

"An ki evvel şî'r goft Âdem safi yu'l-lah bûd

Tab'-ı mevzûn hüccet-i ferzendi-i Âdem-bûd."

(İlk şîir söyleyen Adem safiyulahdır. Mevzu söz söyleme kabiliyeti Ademoğlu olmanın delilidir.) Müddeasını isbat için Hz. Adem'e oğlu Habil'in maktuliyeti üzre

"Tegayyere'te'l - bilâ dü ve men'aleyhâ

Fe - vechü'l-arzı mugabberün kabihün"

(Beldeler ve içindikiler değışti. Yeryüzü tozlu ve çirkindir.)

Diye mersiye söylemeye ne hacet! Tabiatın bu bâbtaki temâyûlatına dikkat etmek kafidir.

Dünyada şîirsiz adam olamaz. Şîir ümid gibidir. Şu kadar var ki herkesin şîiri kendi zevkine göre olur. Vezin, kafiye yok iken şîir vardı. Hiç nutk olur da şîir olmaz mı? Bu halde şîirin nazma tahsisi hâdis olduğu tebeyün etmez mi?

Bizim tarif etmeğe çalıştığımız şîir-i tabiidir. Şîire mevzun, mukaffa söz demek sınaidir.

Bu babta tabiiik sınailiğe elbette takaddüm eder. Çünkü insanın hiç beğenemeyeceği bir söz manzum olabilir. Bilakis pek beğenebileceği bir söz de mensur bulunabilir. Ötekine şîir demeğe berikine dememeğe neden mecbur olsun? Bu, zevke ait bir keyfiyettir. Hangi sözü şîir olmak üzre telakki ediyorsa bu namı ona verir. Kendisince hiç bir meziyeti olmayan sözlere mücerret manzum olduğu için şîir demedikten başka edebiyat bile dememek elindedir.

Burada şayan-ı dikkat olan cihet şudur ki belagatle pek münasebeti olmayanlar mesela bir beyti görür görmez "bu şîir değıli, edebiyattan bile değıli" demekte ihtiyat etmelidirler. Çünkü o beyit şayet gerçekten şîir ise bu iddia mûcib-i hacalet olur. Her halde fikr-i sahih üzerine hüküm vermeğe çalışmalıdır.

Bu ifadattan maksadımız "bundan böyle şiir lafzını mevzun, mukaffa söz manasında istimal etmeyelim" demek değildir. Şiir-i tabii neden ibaret olmak lazım geleceğine dair haddimizce bir fikir vermeğe çalışmaktır.

Hirez, şiir dediğimiz vakit yerine göre mana-yı tabiisini yahud mana-yı örfisini kasd edebiliriz.

Ayat ve ehadis-i şerife zaten müstesnadır. Bunları edebiyattan addetmek hiç bir edibin hakkiyle takdirine muktedir olamayacağı ulviyet-i mukaddeselerini tebciil etmemek demek olacağı cihetle mugayir-i edebtir. Binaen-aleyh "âyât ve ehadis mademki en belig sözlerdendir, tarifinize nazaran bunlara da şiir denilmek lâzım gelir" itirazı vârit olamaz. Hatta şiiri "mevzun, mukaffa söz" diye tarif edenlerin evzana muvafik olarak vürüd eden ayetler, hadisler, hariçte kalmak üzere tarife ilave ettikleri" kasta mukarin olarak söylenen" kaydı bi-lüzûm görünür. Çünkü onların tarif etmek istedikleri şiir elbette edebiyat mefhûmundan hâric değildir, âyât ve ehadis ise evzâna muvafik olsun olmasın bu mefhumun dahilinde tasavvur olunmaktan müteâlidir.

O mukaddes sözler bir takım meâlidir ki edebiyat onlardan ne derece iktibas ederse o derece teâli eder. Hiç teâli eden şey ile onu müteâli eden şey bir olur mu? Müzi başka müstazi yine başkadır. Mihr ile mahı müsavi mi göreceğiz?

Âyât ve ehâdisi nasıl edebiyattan addedelim? Eblegu'l-enbiyaya şair demek isteyenlerin kavlini tanzir mi edeceğiz?

Zannımıza göre bu ifadattan sözün kısım-ı âlisi demek olan edebiyat ile edebiyatın kısım-ı alâsı demek olan şiirin mahiyetleri anlaşıldığı gibi edip, şair ünvanlarının da kimlere verilmesi lazım geleceği tebeyyün etti.

Bununla beraber "şiir" nedir? sualine "en belig sözlerdir" cevabı kâfi görülebilirse de "edebiyat nedir?" sualine yalnız "belig sözlerdir" cevabı kifâyet etmez. Edebiyat denilince başka bir mana daha anlaşılır ki o da "belig sözler te'lifi için tutulan usul" dır. Bu halde edebiyat ünvan-ı fen olmuş olur.

Demek oluyor ki bu usule muvâfik olmak üzere yazılmış bir mektubu edebiyattan addedebileceğimiz gibi yine bu usulü muarref olmak üzere yazılmış bir kitabı da edebiyattan addedebileceğiz.

Mecmû'a-i Mu'allim

Nûsha = 4

Sahife = 13

Mekteb-i Hukuk Derslerinin Hülâsası

- 14 -

- A - e - ya - Edatları -

(a) isimlere veya isim hükmünde bulunan kelimelere dahil olunca edat-ı nida olur:

".....A kâfir! Bu senin ihtirâ' eylediğin
Ürcüfedir. Yana yana niçin söylüyorsun?....."
"Âkif Paşa"

"O nihâl-i bağ-ı işve sana da eder temayül.
A gönül ne âh edersin buna rüzgâr derler"
"Sırrî"

"Gün yüzün görmeyeli gündüzümüz sââm oldu
Ay efendim daha çıkmaz mısın akşam oldu"
"Şeyhülislam İshak Efendi"

(A) terkiyata lâhik olunca edat-ı tekid olur.

"Sizin, bizim işimiz değil a! Sehv olunmuş ise ne beis var?"
"Akif Paşa"

"Ne kırarsın ikide birde benim hâtırımı
Gönlüm ey tıfl-ı ziyankâr oyuncak değil â"
"Vasıf-ı Enderûnî"

Ahırlarında hurûf-ı medd'den, yahud huruf-ı imla'dan beri veya ha-yı resmiye bulunan kelimata (a) ya bedel (ya) lâhik olur:

"Bizde parmak hesabıyla şiir söyleyen âşık Ömerler,
filanlar Neva'yi'den mukaddem mi idi yâ..."

Kemâl Bey

Hurûf-ı mezkûreden ma'da harflerle biten kelimata (a) ve (ya) lâhik olabilir:

"Sen benim oğlum, yahûd kardeşim değildin yâ!..."

Kemâl Bey

"Yukarıda söylemiştim yâ! İki tarafın eş'ân, âşân muqayese olunversin"

"Kezâ"

Bu misallerde (Değildin â - söylemiştim â) denilebilirdi. Böyle yerlerde -birinin tercihi zevke vâ-beste olmak üzere- iki sûretle de idare-i kelâm olunabilirse de (okusan-yazsan-okusanız-yazsanız) gibi fi'illere yalnız (a) ilhâk olunur. (okusan â!-yazsan â!-okusanız â!-yazsanız â!) denilir:

"Hatta baksan â! O koca Seyyid bile eserine yalnız
(Ta'rifat) demiş (Ta'rifat-ı 'ulûm) dememiş."

Kemâl Bey

Fi'ilin hareke-i âhiresi hafif olursa (a) dahi fetha-i hafife ile (e) suretinde irad olunur. (Sevilsene-gülsene-söylesenize-gülsenize) denilir.

Bu kabilden olan fi'ilin -harekeleri hafif olsun, sakil olsun- ahirlerine (a), yahud (e) yerine (ya) yahûd (ye) getirilir.

(anlasana-dinlesene) denilir. (Anlasan ya, dinlesen ye) denilmez.

Bu takımdan olan fi'iller müstesna olmak üzere ahirlerine (a) yahud (ya) ilhak edilen cümleler ba'zen makam-ı istifhamda irad olunur. (Anladın mı?) makamında (anladın a)? yahud (anladın ya) denilmez.

İstifhamın bu tarzı, sual olunan maddenin tahkik ve mütekallim vuku'unda etmek istemediği veya muhâtabın tereddüd etmemesi lâzım geldiği vakit kullanılır.

Meselâ ziyaret için bir zatın konağına giden kimse vakt-i mu'inde konakta bulunacağına dair kendisinden söz veyz vakt-i mu'inde konakta bulunacağını uşağından haber almış olduğu surette konağa vardığında uşağa "Beyefendi burada ya" derse beligane bir suâl irad etmiş olur. Çünkü mütekellim ihtimal ola, ya'ni o zatın vakt-i mu'inde konakta bulunacağına dair kendisinden söz almış olmasına göre bu suâl ile onun konakta bulunacağına tereddüt etmek istemediğini -ihtimâl-i sâniye, ya'ni o zatın vakt-i mu'inde konakta bulunacağını uşaktan haber almış olmasına görede, kifayet uşağın hatır-ı nişân-ı olmak lâzım geleceğini imâ eder. Mukteza-yı hâl dahi budur.

Ama mütekellim bu suâle bedel (Beyefendi burada mı?) diyecek olursa bundan kendisinin evelce söz veya haber almış olmasına dair hiç bir işaret bulunmayacağından mukteza-yı hâl riâyet etmemiş olur.

(ya) bazen makâm-ı istigrâbda irad olunur.

"Ya! Beni aldatmak mı istiyorsunuz.!"

(a) nın dahi bu makamda kullanıldığı vardır. Fakat bu şive nisvâna mahsus gibidir.

(ya) evâil-i cümlede edat-ı tenbiye olur:

Sayfa 14

"Ya bir söz için bu kadar emek sarf eylemek
Abes ile iştisâl demek olmaz mı? Denilmesin"

"Reşit Paşa"

"Nevres'in cürmüne pâyân yok ımış farz edelim
Yâ senin merhametin yok mu ama padişahım"

Nevres-i Kadim

- 15 -

- Kâşki -

Farisiden mehûz edat-ı temenni'dir. daima. (Gelse-gitse- olaydı, bulaydı) gibi temenniye muvafik efâl ile birlikte bulunur:

"Kâşki sevdiğimi sevse bütün halk-ı cihân

Sözümüz cümle âleme ma'dûm olaydım kâşki

Şeyhü'lislâm Yahya Efendi

"Böyle görmekten seni mahrum olaydım kâşki

Gelmiyeydim 'âleme ma'dûm olaydım kâşki"

Lâ-edri

Muhâverâtta ekseriya (keşke) sûretinde telaffuz olunursa da lisan-ı edebde bu vech ile isti'mal olunmaz:

Bazen (kâşki) ve (kâcki) sûretlerinde de isti'mâl olunan (kâş) ile (kac) dahi Fariside edat-ı temenni isede bunlar lisanımız da kullanılmaz.

Fuzûlî'nin üç yüz sene evvel:

"Bir can olaydı kaş men dil-şikestede

Tâ her biriyle bir kez olaydım fedây sana"

Demiş olması bu gün lisanımızda (kaş) isti'mâlini tervec edemez. Fakat nazımda (kâş ki) isti'mali tecviz olunur.

"Eslâf-ı Şuarâ-yı 'Osmâniye'den en meşhûrlarının muhtasar terâcim-i ahvâliyle şimdiki lisan-ı edebimizde muvâfik bulunan bazı eş'âr-ı muntehabasını hâvi mecmû'adır."

"Şeyh Mehmet Es'ad Galip"

"Esir-i Aşk" terkinin gösterdiği 1171 tarihinde İstanbul'da tevellüd etmiştir.

"Geçdi Galip dede candan ya hû" (*)

Mısra'ından anlaşılan 1213 tarihinde dünyadan gitmiştir.

Hakikaten Esir-i 'Aşk idi Henüz pek gençken sevk-i şevk ile Konya'ya giderek Dergâh-ı Mevlânâ'da ikmal-i çile etti.

Muahharen İstanbul'a 'avdetle Yeni kapı Mevlevihânesinde bir müddet Hücrenişin olduktan sonra Galata Mevlevihânesi meşihatine geçti.

Evvelden mahlası "Es'ad" idi. Zamanında zuhûr eden yâvegû es'adlardan temeyyüz maksadıyla sonradan "Galip" tahallüs etmeye başladı.

Şeyhin böyle tebdil-i mahlas etmesi üzerine evâil-i hâlinde "Hüznî" tahallüs eden meşhur "Serverî" hicv tarzında şu kıt'ayı söylemiştir.

"Bilmem ey menhus adın Es'ad mıdır, Galib' midir.

Zâtını ta'rif kıl kimsin kime mensupsun

Gerçi dersin Şâ'irâne ben tegallüb eyledim

Piş-i erbâb-ı sühanda galiba mağlûbsun"

Bu nazma, mechûlümüz olan kıt'â-i âtiye ile cevap verilmiştir.

"Mağrûrluğun olmada günden güne efzûn

Şayeste idi mahlasın olsaydı gururu

Galip görünen Es'ad'a menhûs diyorsun

"Hüznî"yi unuttun mu ne yaptın a Serverî"

Hazret-i Şeyh, tabi'at-ı Şâ'irâne âshâbının fevkâlâde yaradılışından ma'dûddur. Bize göre (Şeyh Galip) Fransızlara göre (Alfred De Musset) menzilesindedir.

Eşher-i âsâr-ı olan "Hüsn ü 'Aşk" manzûmesini iki rivâyete göre (21) veyâ (26) yaşındayken yazmış olması bu müdde'âya delil 'addolunabilir.

Bu manzûme galatdan, haşivden salim olmamakla beraber pek parlak parçalarla hâvidir. Lisanımızda mesnevi tarzında yazılmış eş'âr-ı eslâfin en güzeli 'addolunabilir.

(*) "Serverî"nindir.

Müşârün-bihin Bazı Eş'âr-ı Müntahabası

- Gazeliyât -

Mısra'lar

Bizi kat'-ı recâ bahşıyla memnûn eylemişlerdir.

"

Ne kadar bilmeseydi halk hüner-mendi tanır. (*)

"

Vakt-i şâdi de gelir mevsim-i mihnetde geçer

"

Fikr etse hal-i 'âlemi âdem garibser

"

Da'vâya düştü şimdi bizimle güvâhımız tanır

Sayfa 15

Su uyur, düşman uyur, haste-i hicrân uyumaz.

"

Feyz-i ezeli merd-i külâhdâra mahsus

"

Başı ucunda bi-hude şem'-i mezara yok

"

Sen bu bâziçeye aldanma temâşâsına bak.

"

Neler görür. ser-gure şarap oluncaya dek.

Gel 'arif ol ki ma'rifet olsun tecâhülün.

"

Gül mevsimi küllâb hem olsun hem olmasın

"

Dediğim zalim hûnhâr değilsin de nesin

"

Böyle şeylerden beğim kan olduğun bilmez misin

"

Bâde saf olsunda zerrin sagar olsun olmasın.

"

Çekme gam dest-girdir Allah

(*) İmlâ kitâbet-i 'asra tevkif edilmiştir.

- Beyitler -

Kadr-i derûn-ı gevheri 'âlem bilir.

Âdemi amma yine âdem bilir.

"

Acaba dağdağa-ı câha düşen bî çare

Terk-i asayışı ser mâye-i devlet mi sanır

"

Devri hoş geçtiğini cem'den işitem de hele

Bu edâ meşreb-i eyyâm değildir bilirim

"

Vardık der-sa'âdetine yarı görmedik

Girdik bihişte hayf ki didân görmedik.

"

Ka'be-i kûyunda matlabhâh olan mecnûnların

Ekseri hacı peşimân olduğun bilmez misin

Hüsn ü Aşkân

"Vasf-ı Hüsn" den

Bir lâle ruh-ı siyah kâkül

Sünbüller içinde gonçe-i gül

"

Âyine-i sine bahr-i sim-âb

İkd-ı güher olmuş anda girdâb

"

Hayret-dih-i cân o çeşm-i şehbâz

Âhû-yı füsûn kebûter-i naz.

"

Bâzû-yı lâtfi şah-ı simîn

Güyâ-ki hamîri berk-i nesrîn

"

Cünbişleri fitne-i kıyâmet

Giysûsu o fitneye alâmet

"

Bîmâr nigâhı düşmen-i can
Giysû-yi siyâhı hasm-i îman

"

Gerden leb-i cûda serv-i sîm-âb
Gûyâ ki Boğaziçi'nde mehtâb

- Vâsf-ı 'Aşk -

Zir-i külehinde târ-ı perçem
Mah içre nüvişte ism-i âzam

"

Hem-nile-i ney heves gerânı
Bezminde terâne 'len terânî"

"

Nûr-ı siyeh olsa pâre pâre
Etmem ben o zülfe istiâre

"

Hârût-ı nigâhı etse imâ
Üstâde-i çâh olur züleyhâ

- Vâsf-ı Bahâr'dan -

Her kûşede bir sabâh-ı firûz
Her goncede bir kabâ-yı nevrûz

"

Bilmem ne şerâb içirdi Hürşîd
Etfâl-i çemen hep oldu Cemşîd

"

Cennet haberin getirdi gülzâr
Tübâya nazîre hâr-ı dîvâr

"Vâsf-ı Nûzhetgâh-ı Ma'na" dan

Rahşende çerâğı nûr-ı tenzil
Fers-i çemen andâ bâl-i cibril

"

Şebbûlanı Şeb-çerâğ-ı iman
Gül-berk-i hazânı cevher-i can

"

Ahterle döşenme sahn-ı hârnûn
Elmâs, çakıl taşından efzûn.

"Mebâhis" den

Zu'munca sühan-ver-i zemâne
Seccâde-nişîn-i kahve-hâne

"

Tiryâkî-i herze hâb-ı menhûs
Âteşler içinde pîr-i kankûs

"

Evsâf-ı hüdâya gâyet olmaz
Feyz-i sühana nihâyet olmaz.

"

Tedkîk-i nazarla eyle insâf
Ol feyzî tükettiler mi eslâf

"

Sen kudret-i fehmi eyle peydâ
Ben söyleyeyim sen eyle isgâ

"

Şâir demek ehl-i dil demektir
Hoş meşrep ve mu'tedil demektir.

"

Yoksa bir alay erâzil-i nas
Pes-mande-hor nevâl-i vesvâs

"

Peymâne-keş edâ olur mu
Vahy dile aşına olur mu

"

Manende-i makıyan-ı garra
Yek-i beyzâ hezar-ı fahr ü dava

"Nâme-i Hüsn" den

Manzurun olan şikeste bendim
Şimdi kime bestesin efendim

"

Düşdümse niyâza nâzenînim
Elden ne gelir kafes nişinim

"

Ol dem ki seninle hem nefesdim
Şer-mest-i piyâle-i hevestim.

"

Hayret benikıldı zâr ü muztar
Gayret sana düşdü ey dilâver.

"Name-i 'Aşk" dan

Nâmen dil-i zâde vâsıl oldu
Ok değdi ve yâra hâsıl oldu

"

Bilmem ne füsûndü ol fesâne
Dûzah haberin getirdi cânê

"

Dûzah dediğim ne cânâ minnet
Bir söz var içinde âh-ı firkat.

Bir "Tardive" den

Bir şâha esir oldu kim dil
Her bendesi kahramân-ı kaatil

"

Gamzeyle sühanda la'li yek-dil
Bigâne nigâhı kaana mâil

"

Tir-i gamı cânê aşinâdır
Bî-çâre gönül gamıyla inansın
Hûnâbe-i hecre cân boyansın
Mahmûr gözü şerâba kansın
Her kahrına bin Kerem fedadır.

"Sûrîden-i Aşk" dan

Korkutmağa düşme bî-mahaldir
Vuslat dediğim benim, eceldir.

"
Gam meş'alidir bu sönmek olmaz
Cân virmek olur da dönmek olmaz.

"Hasb-i Hal" dan

Câdûlar elinde etme beste
Öldür beni koyma böyle haste

"
Râh-ı talebinde beste pâyım
Sen eyle küşâde bî-nevâyım

"Zârîden-i Aşk" dan

Bir çaresi yok belâya düştüm
Yek başıma ger belâya düştüm

"
Can oldu piyale nuş-ı hasret
Çeşm oldu güher fûrûş-ı hasret

"
Ayine-i dil harab kaldı
Mehtab kim oldu tam kaldı

"
Canımda servere var "adâvet
Şâd ol desen eylerim kasavet

"Fahrive-i Şa'irâne" den

Tarz-ı selefte takaddüm ettim
Bir başka lügat tekellüm ettim.

"
Zannetmeye şöyle böyle bir söz
Gel sen dahi şöyle böyle bir söz

"
Engüşt-i hatâ uzatma öyle
Beş beytine bir nazîre söyle

İntiha

Mecmû'a-i Mu'allim

Nüsha = 5

Sahife = 17

Mekteb-i Hukuk Derslerinin Hulâsası

- 16 -

- Her - Hep - Bütün -

Te'mim edatlarıdır.

"Herkesin 'âlemde bin mâ-fevki bin mâdûnu var"

Es'ad Muhlis Paşa

"Her Ali Haydar değil her seyfe denmez zü'lfikâr"

"Abisten-i safa ve kederdir leyâl hep

Gün doğmadan meşime-i şebden neler doğar."

Rahmi

"Benim bir leyli-i şirin lehim olsunda 'âlemde

Cihanın kûh u desti Kays ile Ferhâd'ın olsun hep"

Lâ-edri

"Sevdiğim ettiklerin hatır-güzârımdır bütün"

Ziyâ Paşa

"Bir mu'ammanın cihân hallinde hayrandır bütün"

Ali Rûhî Bey

(Her) Farisiden me'huzdur. Münhasıran müfrede dahil olur. Mesela "Her yerde-her tarafta" denilir. "Her yerlerde-her etrafta" denilmez.

Nefi:

"Yoklansa her eyyâmnda elbette mukarrer

Ehl-i dile bir hasm-ı tüvânâ-yı zamâna"

Beytinde sehv etmiştir.

(Hep) ile (bütün) hem müfret hem cem'e ta'alluk ederler. (Her) dahil olduğu kelimedenden nazımda dahi ayrılmaz. (Hep) ile (bütün) nazımda takdim ve te'hir olunabilirler.

(Her) ile (bütün) ka'bil-i izâfet olmadıkları halde (hep) "cümle-kâffe-'umûm cemi" manâsını mutazammın olarak bazen muzâf olur. Bu halde -gâib suretinde- şâz olarak (si) alır.

"İnsanların hepsi teferrüd-i da'iyesinde dir."

Muzâf-ı ileyh ekseriye hazf olunur.

"Dehrin ne safa var acaba sim ü zerinden
İnsan bırakır hepsini hin-i seferinden"

Ziya Paşa

İktizâsına göre (top) lafzı (hep) makâmında kullanılırsa da hâlet-i izâfetde (sı) almaz. Ale-l-âde (yı) alır. Bunun da muzâf-ı ileyhi ekseriye hazf olunur.

"Ezberlemesin şîr-i şerer-bâr mı hussâd"
İçten alarak ateşi patlar topu birden"

(Hep) Bâ-yi Farisi ile olduğundan Bâ-yi Arabiye ile biten kelimâta kafiye olamaz. Ziya Paşa'nın:

"Sâir lüsn-i 'atıkarın hep
Ma'külâtı olan müretteb"

Beyti ma'yübdur. Bu ayıp Nefi'nin:

"Hakân-i 'Osmânî neseb kim münderci zatında hep
İslâm-ı farûk Arab-ı İkbâl, Perviz-i acem."

Beytinde ondan evvel görülmüştür.

(Bütün) bazen, te'kid için mükerrer olarak yahûd (büsbütün) sûretinde irâd olunur.

(Hep) ile (bütün)ün ne zaman müfrede ne zaman cem'e mukârin olmaları lazım geleceğine dikkat olunmalıdır. Mesela Nefi'nin:

"Gelsün esb-i tab'ına mağrur olan meydana hep"

Mısrâ'ı hücnelidir. (Mağrur olanlar) denilmek lâzım gelirdi. (Hep)in yerinde (bütün) bulunsada bu lüzum-ı bakiyedir ama Ragıb'ın:

"Sû-be-sû sevk eyleyen hep saik-i takdirdir"

Mısrâ böyle değildir. Maa-hazâ Müşârün-ileyhin:

"O lâtifi kim hadengin itti hep hatır-ı nişânımdır."

Mısrâ Nefi'ninkinden daha fenâdır.

Şâyân-ı dikkat olan bir cihet dahi bu edatlardan birinin bulunduğu cümlede ta'mim ifade eder. Başka bir ta'bir bulundurulmamasıdır.

"Rami"nin:

"Mükedderdir ser-â-ser meşreb-i ecza-yı 'âlem"

Mısrâyı Nedim'in:

"Ser-be-ser iklim-i hüsnün kâfiristan oldu hep"

Mısra'ına bakılsın. Birinde (ser-â-ser), diğesinde (Ser-be-ser) ta'mim ifâde edip dururken, (hep)lerin ne lüzumu kalıyor? Nedim'in:

"Cümlesinden neyleyim kâfir peşimân oldu hep"

"Her sözün şirin zebânım cânıma cân oldu hep"

Mısra'ıyla:

Sayfa 18

"Bir nezaketle açup köşesinden perçemin

Şöyle göstermiş ki kim gördüyse hayran oldu hep"

Beytindeki (hep)lerde zâ'iddir. Çünkü (cümle-her-kim) ta'birleri ta'mim ifade ediyor.

(Cümle) lafzı her zaman (hef)in (bütün)ün yerini tutamaz.. İmâleci şairlerimizden biri:

"Eczâ-yı cihân cümle birbirine muhtâc"

Diyor. "cümle eczâ-yı cihân birbirine muhtac" demek istiyor. Sözünde şimdiki şiveye mugayeret var. Bu da (cümle)nin te'hirinden neş'et ediyor. (cümle) takdim edilmiş veya onun yerine (hep) yahut (bütün) getirilmiş olaydı mugayeret bertaraf olurdu.

(bütün), (yarım) mukabili olunca edat olmaz.

- 17 -

- Hiç - Edatı -

Farisi'den mehûzdur. Nefy ü Nehy'e mahsûs Edat-ı Tekid'dir:

"Nüşhan maraz-ı aska 'ilâç eylemedi hiç

Ey şeyh-i Kerâmât fîrûş ez de suyun iç."

Sâbit

"Gelince vakt-i hacet geçmedim hatırlarımdan hiç

Anın cün bende şimdi hatır-ı ahbab dan geçtim"

Yenişehirli Avnî Bey

"Elden gelen âzârda hiç eyleme taksir

Eyyam-ı gururun sana pâyende kalırsa"

Nabi

(İnkârı olmamak şartıyla cümle-i istifhâmiye'ye dahil olunca edât-ı taklîl olur:

"Hiç o zâtı gördüğünüz var mı?"

İstifhâm-ı inkâri nefy hükmündedir:

"Bunca evveller bıktın ey seyl-i cünun gördün mü hiç
Nâ-pezirâ-yı 'imâret kalb-i virânım gibi"

Lâ-edri

(Hiç) cim-i Farisiye ile olduğundan;

Cim-i Arabiye ile biten kelimata kâfiye olamaz. Ziya Paşa'nın:

"Ta'kid-i verekine uğramaz hiç
Eyler okudukça tab'ı tehyic"

Beyiti ma'yûbdur.

Bazen (la-şey) ma'nâsına isim olur. Bu halde edât olmaz.

"Dehrin zevâl-ı ni'meti indirinde hiçtir."

(Hiçe saymak) (lâ-şey'i 'addetmek) makamında kullanılan bir ta'birdir:

"Hiçe say dünyayı vü mafihayı râhat-cûy isen"

Bu ma'nâda -birine göre (Hiç saymak) dahi kullanılabilir. Mesela "Ben onu hiç sayarım" denilir.

Şâyân-ı dikkât olan şivelerdendir ki (saymak) ile ('addetmek) beyninde fark olmamak lazım gelirken "Hiçe sayarım" denildiği halde "Hiçe addederim" denilemez.

- 18 -

" Dahi " Edatı

Atf, teşrik edatıdır.

Beyinlerinde iştirak olmayan şeyleri cem' edere Edat-ı 'atf olur.

"Birisi fevkalâde zeki olduğu gibi diğeri dahi pek ziyâde gabi idi."

Bilakis beyinlerinde iştirak olan şeyleri cem' ederse edat-ı teşrik olur.

"Gidenleri ta'ziye ile uğraşanlar dahi bu 'âlemde gitmeyecekler mi?..."

Sa'dûllah Paşa

Dahi, hemân, daima, müşterek muahhar takib eder. Müşterek mukaddem, bazen hazf olunur.

"Hakkın dahi i'tinâsı varmış
Efâlini eylemekte tasvir"

Kemâl Bey

"Sen dahi bir gerdan-i billûre mi oldun esir
Söyle ey gönül niçün halin perişandır senin"

Yenişehirli Avni Bey

Nedim'in;

"Beni bimâr-ı hicrân eyledin sen dahi bimâr ol"

Mısra'ı gibi bazı eş'ârda görüldüğü üzere şu'arâ-yı eslâf (dahi) yi (dahi) sûretinde kullanmışlarsa da fusahâ-yı ahlâf bu isti'mâli -sikleti cihetiyle- reddetmiştir.

İSTİTRAT

(Bana) yerine (bâna) bana; (sana) yerine (sâna) demek kabilinden tasarrufat-ı nazmiye dahi bu cihetle merdûddur. Mesela Nefi'nin:

"Bâna ne ben rind-ı cihân-dideyim
Etmez eser bana gam-ı rüzgar"

Demiş olması bu babda bizim için hüccet-i cevaz olamaz. Kemal Bey'e isnad olunan:

"Böyle her dem (ser fîrudan) bana kasdın ey felek
Câh ü ikbâlınden istikrahı söyletmek midir."

Beyninde her neden ise -kudema ağzı- katlit edilmiştir. Böyle münasebetsiz imâlelerin bil-külliye terki lâzımdır.

"Yaklaşub yanına bir iki süvâr
Etdiler nam u kasdın istifsâr"
"Her dönüşde bir iki düşmen-i din
Ana ta'ziman oldu ser-i bezmin

Beyinlerindeki (iki)leri şimdi bir türlü beğenmiyorum. Fi-l-asl meddi lazım gelmeyen bazı harekât-ı nazım da imâle olunabilirse de- mahallinde etrafiyla gösterileceği üzere- bunlar mahdûddur. Meselâ Fuzuli'nin:

"Düşdü yola zide oldu hemrâh
Bir hal ile kim neüzü-billâh"

Beytinde (düşdü) -ale-l-âde okuyuşa göre (öldü) gibi hareke-yi dalın kasıyla olmak lazım gelirken- muktezâ-yı vezn olarak imâle ile okunuyor. Bunda beis yoktur. Böyle çekilebilecek külfetler (Müsâmahât-ı Nazmiyye) halindedir.

Kemal Bey bir iki sene mukaddem (Hitam-ı Acemî) imzasıyla (Terçümân-ı Hakikat'e) gönderdiği bir gazelin aşağıda gösterilen matla'ındaki (Nigâhı-siyahı) imaleleri de bu kabildendir.

"İrmemişken kimsenin nur-ı nigâhı koynuna
Gizli girmiş dün gece zülf-i siyahı koynuna"

İntiha

Dahi bazen tahfif olunarak (de) suretine konur. Bu halde Edat-ı Zarfiyet olan (de) den lafzen dahi fark olunması için (Hurûf-ı ittisâl) den sonra vaki' olduğu zaman ayrı yazılır.

"Ey olan bade-i ikbal ile sermest gurur.
Korkarım bir gün olur sen de olursun mahmur

Şinasi

(Hurûf-ı İnfisâl) dan sonra vaki' olduğu zaman ise zaten muttasıl yazılması mümkün olmadığından -Edat-ı Zarfiyet olan (de) da karine ile fark olunur.

Mesela (Birader) kelimesinin ahirine gerek (dahi) muhaffefi, gerek zarfiyet edatı olan (de) getirilebileceğinde bir ibarede (birader de) tabiri görüldüğü vakit bundaki (de)nin ne edatı olduğu siyak u sebakın delâletiyle anlaşılır.

Ama (kardaş) kelimesinin ahirine (de) getirilecek olunca (dahi) da muhaffef ise (kardaş da) sûretinde aynı, zarfiyet edatı ise (kardaşda) suretinde bitişik yazılır.

- 19 -

- ne - ne -

İbarede birbirini müteakib irad oluşu nefy edatlarıdır. İkincisi bazen (de) edatıyla birlikte getirilir. Şeyhülislam Yahya Efendi'nin:

"Ne 'aşında halet ne nûşunda zevk
Ne yarâni yarân ne bezminde şevk"

Beytinde olduğu gibi (râbitasız) sız irâd olunduğu vardır.

İki (ne) yi (müştemil) ibarelerde lâzım gelecek râbita bunların yalnız birincisinden yahûd ikincisinden veyâ hem birincisinden hem ikincisinden sonra olmak üzere üç suretle irâd olunabilir. En tabi'isi birinci surette:

"Ne kâğıdı var ne kalemi"
"Canı canan dilemiş virmemek olmaz ey dil
Ne nizâ' eyleyelim ol ne senindir benim

Fûzûlî

"Hamûş, ne ah eder ne efgân
Medhûş ne yol bilir ne erkân"

Şeyh Galip

Üçüncü sûrette, ikinci (ne) den sonra irâd olunacak râbita birinci (ne)den sonra irâd olunacak râbitanın aynı olmaktan veya olmamaktan ibaret iki ihtimâl vardır. Bu ihtimallerin birincisi tekrar demek olmakla beraber o kadar tabi'i sayılmazsa da ikincisi birinci suret gibi pek tabi'idir:

"Ne 'ilmi var ne zekâsı var"
"Ne orada kaldı ne buraya gelmek istedi"

Gösterdiğimiz misâllerden anlaşılacağı vechile birinci surette ve her iki ihtimâle göre üçüncü sûrette râbita daima isbat ile getirilir.

İkinci sûrette ya'ni ikinci (ne) den sonra getirilecek râbitanın isbat ile mi yoksa nefy ile mi getirilmesi lâzım geleceği husûs-ı muhtac-ı tedkiktir.

Erbab-ı Kalem beyninde öteden beri muhtelif fihâ olan bu mesele hakkında bizim mülâhâzâtımız ber-vech-i âfidir.

İki (ne) yi müstemil olan ibâre ikiden hali değildir. Ya ikinci (ne) den sonra gelen râbita ile münkat' olur, yahûd-râbitanın hükmüne göre mâba'dına müte'allik kalır.

İkinci sûrette râbita nefy ile irâd olunur:

"Ne okumaya ne yazmaya hevesi olmadığından..."

"Ne orada ne burada kadri bilinmediği..."

- Sahife 20 -

"Ne size ne bize ta'allukı olmayan...."

"Ne pederine ne validesine bir şey söylemeyecek..."

"Ne ötekinin iddiasına ne berikinin vâveylâsına kulak verilmeyip"

Birinci sûrette ibârede nefyi tervic eder. Bir fazıla bulunmazsa isbat ile, bulunursa yine nefy ile irâd olunur.

"O işe ne onun ne de bunun 'aklı ermez"

"O işe ne onun ne de bunun zannıma göre 'aklı ermez"

"Ne arkadaşlarınız ne de arkadaşlarınız sizin kadar bilirler."

"Ne arkadaşlarınız ne de arkadaşlarınız bana kalırsa sizin kadar bilmezler"

"Bu sözün ne gerçek ne yalan olduğuna hüküm edilebilir."

"Bu sözün ne gerçek ne yalan olduğuna tahkik olunmadıkça hükmedilemez."

Bu kabilden olan fâsılalara "Fâsıla-i mürevvice" yahûd sadece "mürevvice" ta'bir olunur.

İki (ne) yi müstemil olan 'ibârenin râbitası bunların ikisinden mukaddem gelecek olursa nefy ile gelir.

İstemem: Ne mektubunu, ne selâmını

"Âsâr-ı vefâ yok ne beşerde ne mülkte"

Ruhî-i Bağdadî

"Benimle hem-zebân olmaz ne Firdevsî ne Hakanî"

Nefî

Bu mısralardaki râbitalar tehir edilecek olsa nefyler inbâta tahavvül edeceğinden "ne beşerde ne mülkte âsâr-ı vefâ var" "Ne Firdevsî ne Hakanî benimle hem-zebân olur" Denilmek lâzım gelir.

MÜSTEFİZ

Şark ve Garp üdebâ ve hükemâsının âsârında görülen manzum, mensûr sanatını, yine manzum, mensûr tercümelerini hâvi mecmû'adır.

Boileau'nun "Bir Hanım Kıza" ünvânlı bir kıt'ası:

- 1 -

"İzdivac emrini fikr eyler iken
Etmîşiz biz bizi iğfal meğer"

"Sen sanırdın beni sahib-i servet
Ben sanırdım seni iffet perver"

- 2 -

Lamartine'nin "Ye's" ünvânlı manzûmesinden:

"Semâda, 'arzda, cevherde, canda nâlândır.
Bütün sadâ-yı tabi'at uzun bir efgândır."

- 3 -

Yine ondan :

"Bilmem nasıl büyük gene ettim ki irtikâb
Olduk sezâ bu 'âlemin cefasına"

- 4 -

Moliere'in "Tartüffe"sinden

"Etme bulma cihânıdır bu cihân
Kim -değildir- diyorsa kanmıyorum"

"Sen inanmaz idin bize o zaman
Bizde şimdi sana inanmıyoruz."

- 5 -

Gilbert'in (Bedbahtın Şikâyatı) ünvânlı manzûmesinde:

"Bakınız tâli'e mevte kim benden kaçıyor
Ona -gel, gel- diye boşuna niyâz eyliyorum"

- 6 -

Yine Ondan:

"Sinemle beraber büyüyor çektiğim âlâm"

- 7 -

Voltaire'in "Mevt-i Kayser" ünvânlı manzûmesinden:

"Fikrim tebeddül eylemez 'âlem tebeddül eylese
'Âlem tebeddül eylese fikrim tebeddül eylemez"

- 8 -

Yine ondan:

"Ölümden ihtirâz etmekden ölmek nice evlâdır."
"Olsa cehûlâne cihân düşmanım
Münkâlîb olmaz yine fikrim benim"
"Âteşpâre"

- Sahife 21 -

Sayı 6

Mekteb-i Hukuk Derslerinin Hulâsası

- 20 -

- vav -

Arabîyede, Farisîde olduğu gibi lisanımız da dahi Edat-ı Atf olarak müsta'mel olan (vav) cem' içindir.

Müfredleri veya terkibleri, cümleleri birbiri üzerine atfeder.

(Atf) lügatçe (imâle) demektir. Ma'tûfu, matûfün aleyhe imâle ettiği için vava 'âtifa denilir.

Arabîyede "(vav) mutlaka cem' içindir" denilmesi vavın ma'tûf ile ma'tûfün aleyh beyninde tertibi icab etmemesindedir. Meselâ "zeyd ü Ömer ü geldiler" denildikte bu adamların mücerred geldikleri beyân edilmiş olur. Hangisinin evvel veya sonra geldiğini ifadesi maksûd olmaz. Lisanımızda (vav) ekseriya cem'i ile beraber tertibe delâlet eder. Mesela "Mehmed-i sâni ve Selim-i evvel en büyük cihângirlerden idiler" Demek Mehmed-i Sâni'nin zamanen Selim-i evvele takdimini göstereceği cihetle Selim-i evvel ve Mehmed-i sâni en büyük cihângirlerden idiler" demeğe tercih olunur. İkinci sûrette (vav) yalnız Mehmed-i Sâni ile Selim-i Evvel'i "En büyük cihângirlerden olmak hususunda cem' eder. Birinci sûrette ise onları bu husûsda cem' ettikten başka beyinlerindeki tertib-i zamâniye dahi gösterir.

Arabiyede vav-ı 'âtifa meftûh okunur.

"Bil-izzi ve'l şeref"

Fariside iki türlü isti'mâl olur. Hurûf-ı medden birini veya hâ-yı resmiye'yi ta'kib ederse bir rey'e göre mazmum, rey-i diğere göre meftûh okunur. Zamm ile telaffuzu galibdir.

"Zir ü bâli- zülf ü ebru- bendegi vü ihlas -dide vü dil"

Şair harflerden birini takib ederse kendisi okunmaz. Yalnız makablini mazmum okutur.

"Zir ü bâli - zülf ü ebru - bendegi vü ihlâs - dil ü dide-

(Arabî "ve Lâkin" den bozma olan "veleykin" in vavı daima meftûh okunur. "veleykin" den muhaffef olan "veleyk" ile "veli" dahi böyledir.

Yalnız hurûf-ı medden (ye) harfini ta'kib ettiği vakit -birine göre- iki suret caiz olur, yani hem ayrıca telaffuz olunabilir, hem de makablini mazmum okutabilir.

Lisanımızda vav-ı atıf'a Arabın ve ba'zı Acemin isti'mâline iktifâen feth ile kullanıldığı gibi Acemin vavı zamm ile telaffûz etmek veya makablinin zammıyla iktifâ eylemekten ibâret olan -iki türlü isti'mâline iktifâ dahi kullanılır.

Demek oluyor ki biz bu edâti üç suretle isti'mâl ediyoruz. Vav-ı meftûha'yı Arabî veya Farisî'den almışız.

Bunlardan feth veya zamm ile okunana -Makablinden fasl olduğu için- (vav-ı mefsûle) Makablini mazmum okutana makabline vasıl olduğu için (vav-ı mevsûle) ta'bir olunur. Gerek vav-ı mefsûle'nin, gerek vav-ı mevsûle'nin lisanımızda mevaz'-ı isti'mâle ta'bir edilmek lazım geliyor. Binaen-aleyh izahat-ı atiyeyi itâya mecbur bulunuyoruz:

Hurûf-ı medd'den, Hurûf-ı İmlâ'dan biriyle yahûd resmiye ile biten her türlü kelimâtta sonra vav-ı mevsûle gelir.

"Bana ve sana -su ve ekme- yalı ve köşk geldi ve gitti- Pencere ve kapak -sahra ve cebl 'adû ve celil- vali ve ahali-dânâ ve binâ gisû ve ruhsar - şadi ve nâ-şâdî sahrâ ve deniz deryâ ve gemiler- gürültü ve arbede- kedi ve pelenk"

Nesirde (Şâdî ve nâ-şâdî) kabilinden ola atıflarda vav daima mefsûle suretinde telaffuz olunursa da nazımda bâlâda gösterilen şive-i irane iktifâ' makablinin zammıyla iktifâ dahi olunabilir. Hurûf-ı Mezkûre'den ma'dâ harfler ile biten kelimâtdan sonra yerine göre -vav-ı mefsûle veya vav-ı mevsûle getirilebilir. bunlardan hangisinin irâd edileceği bilinmek için mâ'tûf ile mâ'tûfün aleyh'e dikkat edilmek lâzım gelir.

Ma'tûf, Ma'tûf ün-aleyhe ta'bir ettiğimiz kelimelerde- ki, vav bunların arasında bulunacaktır- altı ihtimal vardır:

Birincisi: ikiside Arabî, İkincisi: İkiside Farisî, Üçüncüsü: Biri Arabî, diğeri Farisî. Dördüncüsü: Biri Arabî, diğeri Türkî, Beşincisi: Biri Farisî diğeri Türkî, Altıncısı: İkiside Türkî olmak ihtimâlidir.

Birinci, ikinci, üçüncü ihtimallere göre vav-ı mevsûle getirilir:

"adl ü ihsan -âb ü tâb emniyet ü asayiş"

Edniyât ile sârih ü seyr

Seyret ehl-i edebtir yekser

Sünbülzâde Vehbi

"Terazisi mihr ü meh-i asmân"

İzzet Molla

"Akl ü dâniş bunu niyet etmesin mi"

Nabî

Dördüncü, beşinci, altıncı ihtimallere göre vav-ı mefsûle getirilir.

"Dirâyet ve çalışkanlık -peder ve oğul- kaş ve göz"

Üçüncü ihtimalde ma'tûfun Arabî veya Farisî olmasıyla ma'tûfün aleyhin Arabî veya Farisî olması beyinde fark olmadığı gibi.

- Sahife 22 -

Dördüncü ve beşinci ihtimallerde dahi gerek ma'tûfun, gerek ma'tûfün aleyhin Arabî veya Farisî olması beyinde fark yoktur:

"Asayiş ve emniyet -çalışkanlık ve dirayet, oğul ve peder"

"Kadı ola davacı ve muhzır dahi şâhid"

Ziya Paşa

Lisanımızda isti'mâl edilmekte olan "komisyon komiser" gibi bazı kelimât-ı Türkiyye hükmündedir. Yani bunlardan biri ma'tûf veya ma'tûfün aleyh olduğu zaman mukarini nasıl kelime olursa olsun. -Vav-ı mefsûle getirilir. Rey-i Acizanemize göre, lisanımızda vav-ı mefsûlenin daima feth ile isti'mâli ensebdir. Şu kadar var ki bazen nazımda bu vavın harekesi, imâle edilmek lazım gelince fethanın imâlesinden zuhura gelecek hücnet, zammenin imâlesinden hasıl olacak sıklet tercih olunarak - Üslûb-ı Farisiye itbâ'en zamm ile okunur.

"İde munzamm yine evvelki gibi kişver-i Rûma
Çeküb sağa sola şimşir birân ser-endâzi"

"Şimâlen Nahçıvan ü Gence vü Tiflis ü Şirvânî
Cenûben şehri-zûr ü Bağdat ü Basra vü Ehvâzi"

Nefî

Vav-ı mevsûle'nin makabline verdiği zamme dahi nazımda bazen imâle edilir. İşte Nefinin

Şimâlen Nahçıvan ü Gence vü Tiflis ü Şirvânî
Cenûben şehri-zûr ü Bağdat ü Basra vü Ehvâzi

Beytindeki (Nahçıvan) ile (Gence)-(Şehr-i zûr) ile (Basra) arasında vaki' mevsûlenin makabllerine verdikleri zamme o yolda okunur.

Ziyâ Paşanın:

"akl ü cemâl ü aşk la oldu bir zaman"

Mısra'ında ki (akl) ile cemâl arasında vâki' mevsûlenin zammesi imâle edilmekte olduğundan bu babda bir misâl duyar.

Halbuki (Cemâl) ile (aşk) arasında vâki' mevsûlenin zammesi imâle edilmiyor. Binâen-aleyh mısra, nazımda mevsûlenin imâleli, imâlesiz isti'mâline şahid tutulabiliyor.

Dikkat olursa beyt-i Nefinin dahi bu kabilden olduğu anlaşılıyor. Ruhi Bağdadî'nin, Füzûlî'nin Nâbî'nin:

"Ol zahidin ağlar yer ü gök haline yarın"

"Bu bezimde kalmışız sen ü ben"

".....Zalim ü aç ü üryan "

Mısraları gibi Ziyâ Paşa'nın:

"Sendendir İlâhi yine bu mekr ü bu fitne"

Mısra'ı dahi mevsûlenin isti'mâline dair ittihaz ettiğimiz kaideye muvâfik bulamayız. Çünkü kaidemize göre iki kelime-i Türkiye beyninde mevsûle bulunamaz. Hâlbuki Ruhi'nin, Füzûlî'nin mısralarında (yer) ile (gök)-(sen) ile (ben) arasına mevsûle getirilmiştir.

Yine kaidemize göre bir kelime-i Arabiyye ile bir Kelime-i Türkiyye beyninde mevsûle bulunamaz.

Halbûki mısra'-ı Nabî'de (Zâlim) ile (aç), (aç) ile (üryan) arasına kezalik mevsûle getirilmiştir. (Meger) ile (bu) arasına mevsûle getirilmekte bu kabildendir. Çünkü (meger) Arabî olduğu halde (bu) Türkîdir. Eski Nailî'nin.

Ne anladın bu sema' vü bu naydan sûfi

Mısra'ında (bu sema') ve (bu nay) da (bu mekr ü bu fitne) ye benzer. Şu izahâtdan anlaşılır ki (can ü gönül) (ac ü bi'il'ac) (tek ü تنها) gibi zaten lisan-ı edebce makbul olmayan köhne tabirâtın mevsûle ile isti'mâli doğru değildir. (bay) lafzının Türkî olmasına göre Ziyâ Paşa'nın:

"Çün bay ü geda hake beraber girecektir."

Mısra'ında da bu hücnat mevcuttur.

Şurasına dikkat olunmalıdır ki -dördüncü, beşinci, altıncı, ihtimaller müstesna olarak- uzun bâlâda gösterilen mevazıda mefsûle veya mevsûle sûretinde irâdî esasa telaffuzun sühûlet ve uzubetine müstenid bulunduğundan, yani hangi sûret lisana sıklet vermiyorsa o tercih olunacağından kaideten mevsûle sûretinde telaffuzu lazım gelen vavın, bazen mevsûle suretinde okunması evveli görülür.

"Tarik-el-implâ yazmağa tenezzül buyurur iseniz teşekkür ve du'a eylerim"

Ethem Pertev Paşa

Bazen dahi mefsûle sûretinde telaffuzu vacip olur.

"Mîlel-i mütemeddineden evvelin Paye-i terakkiye olanların bile avamından lâ-akall nısfî okuyup yazmak bilir. Hâlbûki milletimizin binde biri tahrir ve belki kırâattan 'âcizdir."

"Kemâl Bey"

(Şer'ân ve nizâmen -ta'van ve karha lisanen ve kalemen- mâ-lâ vü bednan) gibi lisanımızda müsta'mel olan Ta'birât-ı Arabiyedeki vavlar nesirde daima mefsûle suretinde okunursa da nazımda mefsûle sûretinde irâdî tecviz olunur.

Kâbil-i inkâr değildir ki ibârede- mefsûle olsun mevsûle olsun-bir kaç vavın te'âkubu lisanımıza sıklet verir. Mesela Kemal Bey:

"Bir zihn-i mütefekkir öyle arş-i a'layül vahyine kadar isâl edilmiş bir halin umûmiyet 'itibâriyle hiss ü takdir ü ta'rif ü tasvirine nereden muktedir olsun?"

İbaresinde (hiss - takdir - ta'rif - tasvir) kelimelerinin aralarında birbirini ta'bib eden vavlar - ne türlü i'tibar edilirse edilsin lisana sıklet gelir. En hafif: (hiss) ile (takdir) - (ta'rif) ile (tasvir) beyinlerindeki vavları mevsûle (takdir) ile (ta'rif) beynindeki vav-ı mefsûle sûretinde okumaktır. Halbuki bunda da o kadar sühûlet ve 'uzviyet olmadığı aşikârdır.

Bu söz müsârin-ileyhin kelimât-ı kadimesinden çedide ma'düddur. Mu'ahharen vücûda getirdiği âsâr-ı cerire arasında böyle üç vavlı bir ibâreye tesadüf olunmaz sanırız. Neff'nin:

"Feyz-i isti'dad zatın gör kim etmiş tâ ezel
Cezbesi hürşid ü mah ü asmânu mevlevî"

Beyninde iki vavın te'âkubundan bile bir dereceye kadar sıklet hiss olunuyor. Hâlbûki: (23-sahife)

"Cezbesi hürşidi, mahı, asumanı, mevlevî"

Deniliverince o sıkletten eser kalmıyor. Hele:

"Şimâlen Nahcivan ü Gence vü Tiflis ü şirvani
Cenûben şehir-i rûz ü Basru vü Bağdat ü Ehvâzî"

Sûretine konulurince pek latif oluyor. O sıklet vavların ictimâ'ından bu letâfet yine onların indifa'ından husûle geliyor. Ziya Paşa:

"Sufyane, ca'deye, şimre İbn-i Mülecceme"

Mısra'ını yanılıp da:

"Sufyan ü ca'de vü şimr ü ibn-i Mülecceme"

Sûretinde yazmış olaydı beğenilir mi?

Maa-hazâ

"Ya hâb veya hayâl ü yahûd bir fesânedir"

Mısra'ını niçin vavların iskatiyla:

"Ya hâb ya hayâl yahûd bir fesânedir"(*)

sûretinde yazmamış olduğu bilinemez.

Buraya kadar verdiğimiz izahat, kelimeleri atf eden vava aittir. Birazda terkibleri, cümleleri atf eden vavdan bahsedelim:

Terkibleri, cümleleri -müsecca'- olsun olmasın- atf eden vav mefsûle sûretinde gelir.

"Bundan başka bir meselede akl u nakl te'âruz edince hüccet bâliğa-i kudret olan aklın hükmü evvel ve nakli onunla müevvil olduğu çün 'ulemâ-yı şeri'zt eşgal-i ma'kûlat ile mükellef olduğu 'umûm-ı erbab-ı daniş indinde müsellemdir."

"Kemâl Bey"

"Nâmen dil-i zâde vasıl oldu

Ok değdi o yare hasıl oldu"

"Şeyh Galip"

(*) (yahud) tabir-i Fârisisinde ki (ya)nın kasrı tecviz olunmamalıdır. Paşa bu hususta Ne'f'i gibi "Berk uran destinde tiğ-i pür-gühermidir yahûd"

"Tarzında şiir söyleyen eslafa peyrev olmuş demek olur"

"Eyvah! O rüzgâr geçti
Gül geçti ve nev-bahâr geçti"
"Kezâ"

Vavların te'akubundan hasıl olacak sıkletin indifâ'ı bunların -mümkün olduğu kadar- taklil-i isti'mâline tevakkuf eder. Lüzum-i kat'i görölmedikçe vavın tekririnden ictinâb edilmelidir.

Dikkât olursa anlaşılır ki bir ibârede (vav) ne kadar az olursa o kadar sade olur. Lisanımıza asıl letâfeti ise sadelik içinde bulunur.

Öteden beri ma'nâyı o kadar nazar-ı i'tibâra almayıp letâfeti tumtumak-ı el fâa da arayan erbâb-ı kalem tarafından bir takım lüzumsuz tekellüfata boğulmuş olan lisanımızın, bu tekellüfâattan tecridiyle sadeliğinin, letâfetinin izhâr-ı zamânı çoktan gelmiştir.

Bir söz ne kadar tabi'i söylenir tabi'i yazılırsa o kadar o sade o kadar lâtif olur. Fasâhat, belâgat denilen şeylerin.

Tabi'ilikte aranması lâzım gelir. Söze tekellüf karıştığı gibi fasâhat, belâsat aradan çıkar. Ziyâ Paşa'nın:

"Çıkdıkça lisan tabi'atından
Elbette düşer fasâhatinden"

Sözü pek doğrudur.

Tekellüf ile fasâhat, belâgat hiç bir vakit birleşmemiş olduğu halde bunları tekellüfte aramak garib olmaz mı?

Lisanımız tabi'iliğini muhafaza için dikkât olunacak şeylerden biri de yukarıda gösterildiği üzere vavın taklil-i isti'mâlidir. Bizim (vav)a ihtiyacımız o kadar azdır ki bir muharririmiz-içinde velev bir tane olsun, vav-ı atif bulunmamak şartıyla- büyük bir cild yazabilir. Şu halde vavın isti'mâlini istediğimiz kadar azaltabiliriz. Fransızların (Po naktü Asyon) dedikleri (usûl-i tenkit)i lisanımızın şive-i tahririne tatbiken kabul etmeliyiz. Çünkü bu usûl ifâdenin intizamına, sadeliğine ziyâdesiyle yardım ediyor. Burası az çok yazı ile işigal edenlerce mısdağ olmak lazım gelir.

Bir zamandan beri bu usûlü isti'mâle başlamış olan muharrirlerimize bunu kabul ettiklerinden dolayı ta'riz edenlerin mukallid belkide mübteda' nazarıyla bakanların, sözlerine bakılmaz. Nasıl bakılsın ki? Rivâyete göre Milattan iki asır evvel İskenderiye 'uleması tarafından kullanılmağa başlamış muahharen te'lâhuk-ı efkâr ile noksanı ikmal edilmiş olan bu usûlü ulema-yı islâm dahi isti'mâl etmişlerdir.

Halâ elimizde bulunan Kur'an-ı Kerim nüshalarında görmekte olduğumuz (secavend) tabir olunan işaret nedir? Usûl-i tenkidden başka birşey midir?

İzâhâttan müstagnidir ki insan tekellüm eder ki meramını tasavvur ettiği vechile ifade edebilmek için ara sıra sözü kesmeye lüzum görür. Bu kesintiler, muhtelifir. Bazen az bazen çokça olur. Cümle olur ki hitamından bir nefes alınacak kadar

durulur. Yeri gelir ki söz birkaç nefes alınacak kadar ve daha ziyade kesilir, her ne sùretle olursa olsun bu keyfiyete (vakf) denilir. (Samî) Beyefendinin (Usûl-i Tenkit ve Tertîb) 'ünvânli eserinde dediği gibi (yazı sözün tasviri olduğundan) onda da bu kesintilere ri'ayet edilmek lâzım gelir.

Bir mütekellim söz söylerken yerine göre vakfe ne kadar ri'ayet ederse meramını o kadar açık müesser olarak ifade eder.

Kezâlik bir muharrir yazı yazarken vakfe olunacak yerleri ne kadar mükemmel gösterirse yazısını, tasvir etmekte olduğu söze o kadar uydurmuş olur. Binaen-aleyh her lisanda olduğu gibi Osmanlıca da dahi usûl-i tenkidin münasip vechile kabulü zarûret hükmünü alır. Şu izâhâtı itâdan maksadımız usûlü tenkidin lisanımızda dahi isti'mâli elzem olduğu ve kabûl olunmasını iltizam edenlerin fikri her cihetle vahi bulunduğunu isbattır. Lisanımızın sadeliğini muhafaza, letâfetini izhâr için taklil-i isti'mâline lüzum görmekte olduğumuz (vava) bedel (virgûl) dedikleri (,) işaretini kullanabiliriz. Şu kadar var ki bunu () suretine tahvil ederiz. Çünkü Avrupa hatları soldan sağa yazıldığı halde bizim hattımız bilakis sağdan sola yazılıyor.

Bir virgûlü aynen kabul edecek olsak kelimeye, ibâreye yüzünü çevirecek yerde zekâsını çevirmiş olacağından başka kelimemizin yürüyüşüne dahi muvâfik gelmez. Samî beyefendi (usûl-i Tenkit ve Tertip) de virgüle (fasıla) ünvanını vermiş. Zihni Efendi (El müntecib) de (sekte) denilmesini tensib etmiş.

Bu isimlerden herbirinin virgûlün gördüğu hizmete münasebeti olduğundan hangisi ihtiyâr edilse olur. Biz şimdilik (fasıla) ta'birini ihtiyâr ediyoruz.

Samî Beyefendi Şâyân-ı tedkik olan mezkûr eserinde fasıla ile işârât-ı saireye dair hayli izâhât vermiştir.

Yerine göre (vava) bedel fasıla isti'mâline karar verildikten sonra, bunlardan hangisinin nerede iradı enseb olacağı ciheti kalır. Burasının ta'yibi selikanın işidir. Şu kadar var ki bir adam yazı yazarken (vav) ile fasıladan birini tercih edebilke için şu iki şeye dikkat etmelidir:

-selâset-vuzûh-

Lafza ait olan selâset ile ma'nâya müte'allik bulunan vuzûh sözün iki büyük medâr-ı meziyeti olduğundan bunlara her yerde ri'ayet olunmak ya'ni sühûletle okunamayacak, suhûletle anlaşılamayacak söz yazılmamak lâzım geldiği gibi vav yahûd fasıla vaz'ında da buraları gösterilmek iktiza' eder.

Çünkü (vav) selâseti fasılada bazen vuzûhu ihlâl edebilir.

Bâlâdaki ifadâtan anlaşıldığı üzere (vav) ne kadar isti'mâl olunursa şive-i lisan-ı Osmanîye o kadar ri'ayet edilmiş olur. Binaen-aleyh nesirde mümkün olduğu kadar-velev iki vavın olsun- te'âkubuna meydan verilmemek lâzım gelir.

Ama nazımda bazen bir kaç (vavın) te'âkubu zarûreten tecviz olunur.

"Mürebbi-i müselman ü Yehûd ü gebr ü tersâdır."

"Neff"

Üç vavî hâvî bulunan bu mısra'ı nesire tahvil edecek olsak (vav) irâdına kat'en lüzum görmeyip "Müselmanın, yehûd'un Gebrin, Tersânın mürebbisidir." Deriz.

Bir zamandan beri bazı erbab-ı kalem Fransızcada ekseriyet üzere hâvî olan usûle tevfiân ma'tûf birden ziyade olunca evvelkinde veya evvelkilerde fasılayla iktifâ edildikleri halde ma'tûf-ı ahiri (vav) ile irâd etmeğe başlamışlardır.

"Müsârünileyhin meziyyet-i adibânesi ise Akif Paşa'dan, Reşit Paşa'dan ve hatta Ziya Paşa merhûmdan da 'alîdir."

Bu sûret lisanımızda bir ka'ide-i mutarride hükmünde tutulamaz. çünkü ma'tûf-ı ahirin böyle (vav) ile irâdına lüzum görüldüğü nadirdir. Hatta dikkat olursa "mecnûa-i Ebuzziya"dan naklettiğimiz şu ibârede (ve hatta) da ki vavın lüzumsuz olduğu anlaşılır. Bundan dolayıdır ki en büyük ediblerimiz ma'tûf-ı ahirin öyle vav ile irâdını iltizam etmiyorlar. ekseriya onda da fasıla ile iktifâ ediyorlar.

"Erkan-ı erba'a namıyla müstehir olan ve devletin kuvâ-yı ma'neviyesi hükmünde bulunan dört zatın birincisi memlekette irtişa ve medahinenin mucidi sayılan Şemsi Paşa ise ikincisi de siddikî bir azm, Ömerî bir Tevfik, Osmanî bir fedakârlık, Haydarî bir celâdet ile 1005 tarihinde ve Mehmed-i Sâlis zamanında Eğri melhame-i kübrâsının kazanılmasına sebep-i müstakil olan merhûm Hoca Sa'deddin idi."

Cezmi'nin birde şu ibaresine bakalım:

"Mu'arrızlar macerayı ve cezmi'nin sinn ü halini ta'rif ederek kasideyi Nev'îye 'arz ettiler. Nev'î ise nihayet derecede dildâde-i liyâkât, fevk-al-gaye ehl-i perver bir zat idi."

Burada fasıla ile "macerayı cezmi'nin sinn ü halini" denilmeyipte (vav) ile "macerayı ve cezminin sinn ü halini" denilmesi kezâlık fasıla ile "Nihayet derecede dildâde-i liyâkât, fevk-al-gaye, ehl-i perver" denilmeyipte (vav) ile "Nihayet derecede dildâde-i liyâkât ve fevk-al-gaye ehl-i perver" denilmesi nedendir?

Yukarıda söylediklerimizi unutmamış iseniz bu suâle pek kolay cevap verebilirsiniz. Ne demiş idik? ibârede (vav) ile fasıladan birini tercih edebilmek için lafza ait olan selâset ile manâya müte'allik bulunan vuzûha dikkat edilmek lazım geleceğini söylememiş miydik? bununda sebebi bazen vavın selâseti, bazen de fasılanın vuzûhu ihlal edebileceği olduğunu göstermemiş miydik?

İşte "macerayı ve cezmi'nin sinn ü halini" de vav "Nihayet derecede dildâde-i liyâkât, fevk-al-gaye ehl-i perver" de de fasıla iradı bu nüktelere mebnidir.

Dikkat olunsun! (Macerayı) dan sonra fasıla, (liyâkât) dan sonra (vav) getirilse birincisinde vuzûha, ikincisine selâsete hâlel gelmez mi?

İşte nâ-be-mahal fasılanın vuzûha-kezâlık nâ-be-mahal (vavın) selâseti az çok ihlâl edebileceği bu misal ile sabit olur. Buraları dakayık-i lisanda ma'dûddur. İfade de

vuzûhu, selâseti ihlâl etmemek için hüsn-i tabi'at lâzım. Yoksa daima görüldüğü üzere öyle tabi'atsızlar bulunur ki ta'kidi vuzûh, münafereti selâset zannederler.

İşte bâlâda (vav) ile fasılda hangisinin nerede irâda enseb olacağı mes'elesini selikaya havale edişimiz bundan dolaydır.

İnsan hüsn-i tabi'atla, hüsn-i tahsil cem' etmelidir ki güzel söz söylemeye muktedir olabilsin. Hüsn-i tabi'at hüdâdâd bir sermayedir ki hüsn-i tahsil ile nemâ bulur.

-Sahife 25 -

Nüsha 7

"Nümûne-i İntihâb"

- 2 -

(Şeyhülislam Yahya Efendi)

1001 tarihinde şeyhülislam iken vefat eden zekeriya Efendi'nin oğludur. birinci def'a olarak 1301'de Makam-ı meşihata hayat-bahş oldu. Üç def'ada on dokuz yirmi sene kadar o makam-ı 'âli'de bulundu. Tabi'atın pek nadir yetiştirdiği zevâttandır. Zamanında her cihetle bi-nazîr idi. Şer'iyatta, hikemiyatta, edebiyatta, siyasiyatta kazandığı birincilik şerefini vefatına kadar muhafaza etmiştir. Devlet-i "Osmâniye'de böyle mükemmel bir Şeyhülislâm gelmemiştir denilebilir. Hatta İbn-i Kemâl Ebu'ssuûd merhumlara da faik 'add olunsa vechi vardır. Hüsn-i hulk cihetiyle dahi bir mevki'-i mümtaz tutmuştur. İnsan çehresindeki beşâsete, tabi'atındaki letafede, sohbetindeki halâvete meclub olmamak kâbil değildi. Onun için 'umûmun nazar-ı muhabbet ve ihtirâmı üzerinden ayrılmazdı.

Gazeliyâtından ibâret gibi olan eş'ârı ise bize o kadar latif görünür ki belâgât-perverân hiç birisi kendisine mu'adil tutmaya gönlümüz razı olmaz. (Nedim) bile:

"Nefî vadi-i kasâ'idde sühanperdâzdır

Olamaz ama gazelde Bâkî ve Yahya gibi"

Beytiyle rütbe-i imtiyâzını i'tiraf etmiştir.

Sultan Murad-ı râbî' Yahya Efendi'ye ziyadesiyle müteveccih idi. Hatta kendisini Bağdat, Revan seferlerine birlikte götürmüştür. Sultan İbrahim'in evâil-i saltanatında dahi evvelki gibi fevkalade makbûl olduğu halde muahharen meşhur "Cinci Hoca" vak'asının zuhûru üzerine iş değışti.

Efendinin öteden beri bedhâhi bulunan bazı ona ilkâatda bulunarak kendisini nasılsa dūçâr-ı 'itâb sultânı ettiler. Bunca zamandan beri gerek 'egli gerek âhali tarafından mazhar-ı ihtirâm-ı tam olarak yaşamış olan Hazret-i Yahya bu tahkire tahammül edemedi. Sinni sekseni mütecaviz olduğu halde 1051 sene zilhiccesinin on sekizinci gecesi vefat etti. Na's-ı mübareğini hamil olan tabut, Fatih meydanını dolduran erbab-ı mahabbet tarafından parmak üzerinde götürüldü. Herkes merhûmun evsaf-ı 'aliyyesiyle tezyin-i lisan etmekte idi. O vakit şu büyük zat hakkında 'umûn tarafından izhâr olunan asar-ı tebcil milletın zaten kadr-dan olduğuna delildir. Müşârünileyhin ba'zı telifâtı olmakla beraber müretteb divanı var ise de matbû değildir.

Eş'arı- hükm-i zaman olmak üzere- bir takım imalât'dan köhne tabirlerden hali değil ise de metindir, rengindir, dilnişindir.

Yahya'nın eş'arı Nedim'in eş'ârında ki letâfeti haiz olmamakla beraber metanetçe ondan a'lâdır. Bunun için bazı erbab-ı zevk Yahya'yı Nedim'e tercih ederler.

Müşârün-ileyhin Bazı Müntehabası

Mısra'lar

Gâh olur 'âşık-ı şeydâya düşer istigna
Dinledim güftarını va'zda kuhundan yana
Bimâr-ı derd-i 'aşk kabûl eylemez 'ilâcı
'Âşık elbette eder söz derûnun ezhâr
Lâyık mı bu kim ka'beye büthâne desünler
Taklid-i zâğ kebg-i hırâmâni güldürür
Bâşına alma bela-yı halkı gavgâdır gider
Nev-civânımla geçen her gün bana Nevruzdur.
Genc-i istigna gibi bir guşe-i rahatı mı var
Çekme bâr-ı belâ-yı minneti tâkat mı var
Âdama cübbe ve destâr kerâmet mi verir
Bir tebessüm kıl, açulsun gonce-i ikbâliniz
Hal-i müşkildir eğer uymazsa hale kalmaz
Bâde-i gafletle medhûş olmayan itmez galat
'Aşkınun safası yok değil ammâ cefâsı çok
Seyyah-ı bi kararın olur âşinâsı çok
Tabibim bende bildim haste-i hierâna çâren yok
Ne bilsün yar hâlin zahir-i esinende yaren yok.
Çıkmadın ey mâh-ı taban bekledik âkşâma dek

Kopmadı şah-ı gül ümidden bir dane gül
Seni ey pir-i mugan bari biz irşad edelim
Mey midir, saki midir mest-i harabı inleden
Kaçup sahrâlara kurtuldu Mecnun hâne-i kaydından
Ol mest-i mey-i naz bu esrari ne bilsün
Bir cây-ı âsâyişmi var âvâre gönlüm neylesün
Garaz bir neş'e-i tahsil eylemektür bezm-i 'alemde
Hakikattir hemân lazım olan, 'âlemde âdemde
Tali'm olsun müsa'id yar yar olsun hele
Beni bir yâd ider yok yâdlarda âşinâlarda
Taravet var çimenlerde letâfet var hevâlarda
Bizi ağlatmasa ol gonce-i handanımız gülse
Kanâ'at ehline Yahya yeter bir gûşe bir tûşe
Meclis o meclis mey o mey sâki o sâkidir yine
Tahammül eylemez 'âkıl olan evzâ'-ı mestane
Seni şahbâzım ol üzre tutan sayyaddan kaçma
Hüdâ settar-ı ta'n itne rind-i 'ayb bin olma
Sa'adet subhı irmez mi şeb-i gam zail olmaz mı
Himmetim şahbâzi alçaklarda pervaz itmedi
Yâr bildi hâlini takrire hacet kalmadı
Be zahid halka-i rindane gel gitti rüya devri
Ser giran etti bizi peyman-e-i gam olaydı kâşki
Yeryüzünde şimdi bir âdem mi var adem gibi
Sorarsan 'âşık-ı biçârenin hâlin garib oldu
Gülistânın bir dolu peymanedir her bir güli
Kıssa-i bir hisse-i cemdir sürahi kulkulu
Halâs eylerdi canındır deminden olsa dermanı
Şem'i yakmaz mı ol âteş kim yâkâr pervaneyi

Bevitler

Ab-i hayvan olsa da vaslın getirmem gönlüme
Hayli demdir şişe-i hâtrda vardır inkisâr

Gül ü mül bezmine meyl etme sözüm tut Yahyâ
Ne cefâ-dide-i hâr ol ne gam-âlûd-i humâr

Aks-i ruyunla derunum tabnâk olmaktadır.
Söz heman âyine-i idrak pak olmaktadır

Bir dile Yahyâ dokunsa pertev-i feyz-i hûda
Zerre-i naçiz iken hurşid 'alem tab olur

Cihânda 'âşık-ı mehcür sârma râhat olur
Neler çeker bu gönlüm söylesem şikâyet olur

Çeşm-i huninüm hayâlün şâhını i'zâz ider
Her gelişte bir kumâş-ı surh pay-endaz eder

Gönül mirâtı kim sadpâre-ı dest-ı celâlidir
Yine her pâresinde cilvegir bâksan cemâlindir

Seni özler gelir ey cânâ şeyda-i tiri agâh ol
Çok istikbâline ta'azzum ü ikrâm ile yer göster

Berk zer-i pür-nakşile gülşende vezândur
Gûyâ ki sabâ gâşiyeye-berduş-ı hazândur

Olmaz mı bir latife-i gaybiyye âşikâr
Bezm-i belâdâ 'âşık-ı nalânı güldürür

Evrak-ı bahânı görelim sahn-ı çemende
Gül mevsimidir defter ü divâne bâkilmâz

Göstermedi ruhun bize ol gonçe bir zaman
Sonra âçuldu vechini bildin ki âl imiş

Zülf-i siyehinden kesilir mi dil-i şeydâ
Bir râbitadır cân ile cânân ârasında

Olmakda güzelliğe o mah Yusuf-ı sanî
Bir fitne kopar korkarım ihvân arasında

Yahya beni mi buldu hemân kafir zülfi
Bende eyleyecek bunca müselmân arasında

Hâl-i siyehin 'arız-ı zibane yaraşmış
Zülfün ne güzel düşmüş o veche hüsn üzre

Ma'murdur mülâhâza-i yâr ile gönül
'Âlem harâb olurdu eger ol şah olmasa

Tolâşub gönül 'anber şiken cânâne
Ne kadar hatır-ı mahzûne tokındı şane

Ney gibi bir 'âşık demsaz buldum kendime
Ser 'aşkı söylemez hemraz buldum kendime

Daimâ 'uşşâkı öldürmekte istignâ eder
Öldürir âhir bizi ol şüh-ı istignâ ile

Gel beri meyinde serhoşlarını seyr eyle
Hânkâhın ne bakarsın bir iki sersemine

Cihan-ı bi-sebât içre gam ü şâdi beraberdir
Eğer şâd olmadınsa gam değil Yahya hazin olma

Kaldırdı yüzünden o peri zülfi nikâbın
Baht-ı siyeh 'âşık-ı âvâre açıldı

Zülfün tâgıdub girince raksa
Tâvus-ı güşâde bâle döndü.

Reddetmiş iken yar rakibi eşiginden
Gelmiş o siyehrû yine gördün mü belâyı

Tac-ı edhem neşvesin terk itme bâri zâhida
Sende yoktur çünkü İbrahim Edhem neşvesi

Bahr isende katre-i naçiz göster kendini
Gönlüne gir ey gönül ol gonçenin şebnem gibi

İntiha

Edebiyatımızın medar-ı emin-i istikbali olan gençlerimizde (Nilüfer) muharrir-i sabıki fenari (Mahmud Kemâleddin) Efendiye yazılmış bir cevabnâmedir.

Kemâlim!

Fi 3 Temmuz 1303 tarihli mufassal mektubunuzun cevabını bu kadar geciktirdiğim için bilhassa affınızı rica ederim. Keyifsizliğiniz haberinden muztarib olmuşdum. Tebşir-i sıhhat ızdırabımı ta'dil eyledi. Daima afiyette olunuz.

(İtikad) hakkında ziyadece tevci gösteriyorsunuz. Teşekkür ederim. Fi'lhakika mütala'asından istifade olunmayacak eserlerden değildir.

"Bir şeye yaramaz!" Diyecek olursam tevazu' gösteremedikten başka yalanda söylemiş olurum. (Nilüfer) gerçekten görünmez olmuş idi. İrsal buyurulan nüshalarını mütala'a ile karir-ül-ayn oldum. (Evhaddin)in tercüme olunan rüba'ilerini müntahab buldum. Tercümelerini de pek beğendim. Bu yolda devam ederek -beyan buyurduğunuz vechile- cüz cüz neşrine de muvaffak olursanız edebiyatımıza büyük bir hizmet yapmış olursunuz.

Bin kadar rüba'i! Öyle mi? Bir gencine demek. Ben müşârunileyhin âsârını kâmilen okumağa henüz muvaffak olamadım. Fakat bilirim ki en metin en hakim şairlerimizdendir.

"Kırık, dökülmüş duvarın şekliyle ve üstündeki çizgileri
Acem devresinin hakikatlerini gösterir"

Neff'nin Fârisî divânını şöyle bir gözden geçirmiş idim. Hakikaten sâhirânedir.

"Debdebeden düşmüşüm"

diyor. Doğrudur.

Evet, pek latif na'tleri vardır. Bu (efkende) kasideside bir na'tdir. Hatta onda şöyle der:

"Rumun padişahıym, Arap padişahıyla beraber
Hind ve Acem ülkesinin debdebesi kuru gürültüdür."

Onun rüba'ilerini de meydana koyunuz, bu da güzel bir hizmet olur.

Yazdığımız:

"Nef'iym, menfa'atimi iki dünya arzusuyla değişmem."

Beytindeki (Neff'iym) ta'biri pek de 'Acemane değildir. Sanırım (Nef'iym) demeliydi.

Feyzi-i Hindî meşhur tevhidinde:

"Feyzim faydalarımla, bu ismin rüzgârlarıyla memnun oluyorum."

Diyor. Bana kalırsa (Neff'i'nin (Nef'iym)'inden Feyzi'nin (Feyziym)i şive-i irana daha muvafıktır. Bu müddeâyı isbat edecek çok Asar-ı Farisiye der hatır edebilirsiniz.

(Neff'iym) demeliydi. Ama Türkçe söylerken demeliydi. Çünkü öyle demek Türk şivesine tevafuk eder. Hâlbûki o mübarek meşhûr (sözüm) na'tında:

"Nefîyim endişe-i na'tiyle oldum kâm-yâb"

Diyor.

Böyle şeylere nasıl "itiraz edilmez? Haklı değil miyim? Maa-mâ-fih, bundan Nefî'nin büyüklüğüne halel gelmez. Zaten bende onun büyüklüğünü ihlal etmek hayaliyle söylemiyorum. O hayal muhal!

Kütüphaneler hakkındaki Kıt'ânız da gördüğüm (nâm-ı benâm) ta'birini beğenmedim. Tedkik ederseniz sizde beğenmezsiniz sanırım. Feyzi-i Hindî'nin (Sevâtî'-el ilhâm)ı (mevârid-ül-kilem) mu'ciz addolunabilir. Fakat bunlarla uğraşılacak zaman değildir. Ben ondan (mütercim)e derc olunan parçaları nümûne olmak üzere yazmışdım.

Gûyâ en kolaylarını intihâb ettiğim halde kamûsa baka baka yorulmuştum. Bizim bizâ'amız onu hal ve tercümeyle kâfi değil.

O koca adam lüzûm görmüş, izhâr-ı i'câz etmiş, biz hayretle temaşa ediyoruz. Fakat onunla iştigâle lüzum görmüyoruz. Çünkü daha mühim meşâgilimiz var. İmtilâ-i insan (sevâtî-ül-ilhâm)a bedel (mefanih ül gayb) okursa elbette pek çok ziyâde istifade eder. Feyzî meselâ (Nasâra) diyecek yerde (rahterûh Allah) diyor. Bu külfet ne için? Nokta koymamak için! Biz yazımıza nokta koyuyoruz. Fakat üç kelime ile ifâde olunacak ma'nâyı bir kelime ile ifâde ederiz. Daha münasip değil mi?

Bununla beraber -va'ad buyurduğunuz vechile- bana (mevârid)den bir nüsha gönderseniz en kıymetdar bir (ântikaya) malik olmuş kadar memnun olurum.

"Güşâd-ı gonce-i dil kaldı bir bahara dahi"

Mısrâ'ı hakkındaki "Bunu siz söylemiş olsaydınız böyle (dahi)li söylemezsiniz" Mülâhazasına karşı (dahi) tayy edilince mısra'da ma'nâ kalmayacağını böyle mütenâsib (dahi)li beyitleri pek sevdiğinizi söylüyorsunuz. Evet (dahi) kaldırılınca mısra'ı ma'nâsız kalır. Evet (dahi)li beyitleri sevebilirsiniz. Benim sözüm buralarda 'aid değildi. "Şu zamanda daha makamında (dahi) isti'mâlini tecviz etmezsiniz. O mısra'nın yerine "bahar-ı digere kaldı güşad-ı gonce-i dil" Gibi bir şey söylersiniz" demek istiyordum.

Bunlar eski şivede şeylerdir. Bugün daha yerine (dahi) irâdına imkân kalmamıştır. Bu meseleye da'ir yazdığım bendi kariben neşr edeceğim. Bakalım o zaman re'yime muvâfakat eder misiniz? Ahmet Paşa'nın:

"Tutsa 'azasını n'ola kevn ü mekân dahi"

ve:

"Kân âğlasun kıyânete dek ins ü cân dahi"

Mısra'larındaki (dahi)ler dediğim takımdan değildir. Bunlar (daha) mevki'inde irâd olunmamıştır. Dikkat buyurulsun! Hülâsa: (Dahi) başka (dahâ) yine başkadır. 'Ali Ruhî Bey Efendi'nin (Güneş) kasidesi Ahmed Paşa'nın Güneş kasidesine naziredir.

Bu cihetle beyinlerinde bir dereceye kadar tevâfuk bulunabilir. Bu tevâfuk hadd-i ma'rûfu geçecek olursa karışmam!

Hazret-i Mevlânâ'nın:

"Ez şebnem-i 'aşk hâk-i âdem gül şad
Sadfetine veşûrdur cihân hâsıl şod"

Rûba'isi varken Refet bey Efendi'nin:

"Kudret-i fitrat gel evrâkın ezüb şebnem ile
Tıynet-i ervâha mezc imiş de 'aşk imiş
'Aşkta bir neşter urmuş reg-i rûh üstüne
Her çıkan hûn-ı katresinden bir gönül etmiş zuhûr"

Kıt'ası bittabi' iktibâsa haml olunur.

(Garip) redifli gazel benim değildir. O bizim Hazret-i Feyzi'nindir. (1290)da bâsılmış bir mecmu'asında mündericdir. Müntahil Efendi bunun bir beytini tayy etmiş. 'Acaba neden! Besbelli "Bu ne demek?" Derlerse cevap vermeyeceğini düşünmüş o kadar fikir sahibi imiş. Yine iyi!

Bu yakında hiç bu kadar uzun mektup yazdığım yok idi. Teşvikinize mazhar oldum. Teşekkürler ederim. Bâkî: Muhabbet.

- MÜSTEFİZ -

- 9 -

Voltaire'in Bir Eserinden:

Vazifemi tanırım, mâ'dasını tanımam

- 10 -

Müşârünileyhin bir tiyatrosundan:

Lâzım gelirse eyleyelim ihtiyâr-ı merg

- 11 -

Boileau'nun "Hiç Bir Şey Doğrudan Daha Güzel Olamaz" Ünvanlı manzumesinden:

"Kendi fazlında olur memnun dil âli-tebâr
Eylemez diğerlerin fazıyla âsla iftihâr"

La Fontaine'den:

"Kim ki kendinden cebinin bulmadan 'âciz kâılır
Şüphesiz dünyâ yüzünde en cebin âdem odur."

Yine ondan:

Hâkim-i câhilin esvâbına ta'zim olunur.

Nüsha = 8

Sayfa = 9

Mekteb-i Hukuk Derslerinin Hulâsası

ama - fakat - lakin - ancak

Lafz-ı Türki'de olan (ancak) dan mâ'dâsı 'Arabiye'den mehûzdur. (Ama) bazen makâm-ı tafsilde irâd olunur. "Ama sabinin bâliğin kalbinde hâsıl olan bu mahabbet nedir? Veya niçindir? Denilirse buna cevap vermektan 'acimizi yine tekrar ederiz."

Kemâl Bey

Ekseriya Edât-ı istidrâk olarak kullanılır:

"Nifâk etmişler ama ma'nevi himmet buyurmuşlar"

Vahyî

Ziya Paşa'nın:

"Amma ki gazelde Nâbi-i pir"

"Amma ki kaside ve gazelde"

Mısrâ'larında görüldüğü üzere (amâ) dan sonra getirilen (ki), (zirâ)dan sonra getirilen (ki) ye benzer. Kemal Bey'in:

"Amma ki 'Acemde Enveriden"

"Amma ki makâl-mâ-halak Allah"

Mısra'lar da onların nazireleridir.

(Güyâ) edâtından sonra (ki) irâd edilip, edilmeyeceği mebhasinde beyan olunacaktır.

(Fakat) 'Arabiyede cevabiye 'itibar olunan (fâ) ile (yekefi) demek olan kat ism-i fâ'ilinden mürekkeptir.

'Arabiyede nefy-i müstagnkı müfîd olmak üzere fâ'sız olarak isti'mâl olunan (kattu) lisânımız da kullanılmaz.

(Fakat'ın) 'Arabiyede isti'mâli ma'nâ-yı hasre münhasırdır. Lisanımızda dahi bazen bu ma'nâda kullanılır.

"Sûrette değil fakat cihangir
Mülk-i hüneri de etti teshîr"

Ziya Paşa

Fakat ekseriya edat-ı istidrâk olur!"...Parlak Parlak tasvirler! Fakat öyle şâ'irâne hayalleri ciddi şeylere karıştırırsak..."

(Lakin) 'Arabiyede olduğu gibi lisanımızda da edat-ı istidrâktir. Şu kadar var ki 'Arap bunu teşdid-i (Nun) ile de isti'mâl eder. Biz yalnız muhaffefini kullanırız:

"Mehtab dahi lâtif lâkin
Onda ne gezer bu nûr-ı sâkin"

Hakkı Efendi

Öteden beri makam-ı istidrâk'de kullanılmakta olan "velâkin-veleykin-veli-veliklik" ta'birleri nesirde kullanılmaz olmuş ise de bunların müsâmahât- kabilinden olarak nazımda isti'mâlini tecviz muvafik-i insâfdır.

(Ancak) Haşr ü istidrâk edatıdır.

"Ber-tûde remâd kalmış ancak"

Nâbî

"Ancak görünür ki külfet etmiş"

Ziya Paşa

Buraya kadar verdiğimiz izahâta dikkât olunursa anlaşılır ki lisanımızda (âmâ-fakat-lakin-ancak) kelimeleri edât-ı istidrâk olmakda birleşiyorlar. (Fakat) ile (ancak) edat-ı hasr olmakta müttehid bulunurlar. (Âmâ) ile (lakin) edat-ı hasr olmadıklarından bu bâbta onlardan ayrılıyorlar. İçlerinde (âmâ'dan başka edat-ı tafsil olan bulunmadığından o, bu cihetle cümlesinden temeyyüz ediyoruz.

Demek oluyor ki bunların (lakin'den mâ'dası ikişer sûretle kullanıldığı halde (lakin) yalnız bir sûretle kullanılıyor. Edât-ı istidrâk beyinlerinde nefy ü isbat cihetiyle ma'nen az çok mugayret bulman iki cümlelerin arasına girer, ya'ni mâ'bâdında gelen cümlelerin hükmü makâblinde geçen cümlelerin hükmüne mugâyir bulunur. Edât-ı istidrâk'in hizmeti kelâm-ı sabıktan tevellüd eden tevehhümü def için getirilecek cümlelerin başında bulunmaktadır.

(İstidrâk) taleb-i idrak ya'ni yetişmek istemek demektir. Lisanımızda (âmâ-fakat-lâkin-ancak) kelimelerinin delâlet ettikleri ma'nâ-yı istidrâk mütekkellimde mi yoksa muhatabda mı tahakkuk ediyor? Kim neyi idrak etmek istiyor? Burası şâyân-ı tahakkuktur. İzah-ı mesele için "Çok çalıştı ama muvaffak olamadı" misalini ele alalım. Bunda ki (âmâ'nın delâlet ettiği ma'nâ-yı istidrâk'in mütekkellim veya muhatabda nasıl tahakkuk edebileceğini düşünelim. Mütekkellimde şu vechile tahakkuk edebilir:

Bir adam "çok çalıştı" cümlesini irâd edince mesela kânun-ı tabi'ata nazaran çalışanlardan 'ale'l husus çok çalışanlardan (ekserinin) muvaffak olması lazım geleceğini tasavvur eder. Maksudı, çalıştığını beyân ettiği şahsın muvaffak olmadığını anlatmak iken "çok çalıştı." cümlesinin muhatabça o şahsın muvaffak olduğu tevehhüm edilebileceğini derpiş eyler. İşte o zamân ikmâl-i ifade ile muhatabın zihnindeki bu tevehhümü def etmek isterde (âmâ muvaffak olmadı" der. Bu sûretle ifadesindeki noksanın ikmâlini istidrâk etmiş olur. Muhatabda da şu vechile tahakkuk edebilir:

Bir adam "çok çalıştı" sözünü işitince kezalik çalışanlardan çoğunun muvaffak olması lazım geleceğini tasavvur edebilir. Mebhûs-ün-anh olan şahsın muvaffak olup olmadığını anlamak ister. Bu vechile müstedrik olmuş olur. Mütakellim "çok çalıştı" cümlesinin "Âmâ muvaffak olmadı" cümlesini 'ilave edince matlûb husûle gelir.

Bu ifadelerden anlaşılacağına göre ma'nâ-yı istidrâk mütakellimde de muhatabda da tahakkuk edebiliyor.

Bu tahakkuklardan hangisini mu'teber tutalım? (edat-ı istidrâk) denildiği vakit müstedrik olmak üzere mütakellim ile muhatabdan hangisini tasavvur edelim? Burası da muhtac-ı tedkiktir.

Edat-ı istidraki isti'mal eden kim? Muhatab değil ya! Elbette mütakellim. Şu halde ma'nâ-yı istidrakte onda tahkik münasip olur. Vaki'a muhatab dahi zihnen müstedrik olabilir, fakat bahsimiz zihinde değil, sözdedir. Edat-ı istidrâkin delâlet ettiği ma'nâ onu söylediği sözde irâd eden mütakellimde mütehakkak 'itibâr edilmek nasıl münasebet alır?

Hasılı: Erbab-ı tahkike göre müstedrik mütakellimdir, muhatab değil.

- MÜHİMME -

"-ise de-iselerde-isende-isenizde-isemde-isende" ta'birlerinden sonra hiç bir vakit edat-ı istidrâk getirilemez. Mesela "Pek zeki değil ise de gabide değildir." Denilir. "Pek zeki değil ise de fakat gabid değildir." Denilemez. Edat-ı istidrâk getirilecek ise 'ibare "Pek zeki değildir fakat gabide değildir." sûretine konulmak lâzım gelir.

Erbab-ı Kalem'in meşhûrları içinde dahi bu dakikayı gözetmeyenler görülüyor. Ez cümle (Mutavvel) tercümesinde şu ibâreye tesadüf olunuyor:

"Bazen mukaddem olarak dahi irâd olunduğu gayr-ı müstetir ise de lakin kalil ve nadirdir."

Kemâl Bey "Ta'kib'de" diyor ki:

Fethi'nin:

"Fetil-i şem-i bahtım gerçi sultanım uyandırdı

Çerag etti beni ama velâkin yaktı yandırdı."

Beytindeki Şu (âmâ velâkin tekriri muhalif-i belâgat değil midir?)

Âsâr-ı seniyelerinden olan "Endülüs Tarihi'nde" bir kaç kere "isede-lâkin" gibi kâ'ideye muhalif terkipler görmüŐtüm. Böyle "deniz-i derya", "Ay mehtabı" gibi ta'birler kelimenin biri başka, diğeri başka lisanda bulunduğu için isti'mâl olunmak kavâid-i fasahate mutabık ise..."

Müşâün-ileyhin "âmâ, velâkin" gibi "ise de lâkin" ta'biri hakkındaki 'itirazına da diyecek yoktur. Ziya Paşa'nın "Endülüs Tarih'nde, ise de, lakin" yazmış olduğu hatırımıza gelmiyorsa da bundan "kat ender kat" ta'biri kullanılmış hele Saib'in "vakt-i sehergah" ta'birini havi olan:

İnsan ki ihtiyarladı gençlerin maskarası olur.

Beyti "İbn-i Nasır'ın" halini tasvir için irâd edilmiş olmasına nazaran içinde "ise de, lakin" lere dahi tesadüf olunmak imkân, ba'îd değildir.

- İHTAR -

Zann-ı âcizânemize göre Kemâl Bey'in bâlâya menkûl ibaresindeki "eşher-i âsâr-ı seniyelerinden olan" ta'biride fesahat-ı 'Osmaniyeye muvafık değildir. Vâkı'â 'İmâm 'Ali'nin Ehemmiyet-i Fen kitabını mübeyyen olan sâniha-i meşhûresinde görüldüğü vechile 'Arap "min ehem-el-umur" gibi tabirleri isti'mâl ediyorsa da 'Osmanlı bülegâsı bu isti'mâli taklit etmiyorlar. Diyorlar ki!

Mesela "A'zam-ı esbâb-ı sa'âdetten olan" ne demektir? "Esbâb-ı sa'âdetin en büyüğünden olan" Demek değil midir? Biz böyle söz söyler miyiz? Madem ki "esbâb-ı sa'âdetin en büyüğünden olan" Demiyoruz. "A'zam-ı sa'âdetten olanda demeyiz. (den) edatını bir tarafa atarak "A'zam-ı esbâb-ı sa'âdet olan" Deriz.

Bu kavle göre "EŞher-i âsâr-ı seniyelerinden olan" sûretinde tashihi iktiza eder. Çünkü "Âsâr-ı seniyelerinin en meŐhûrlarından olan" denilemezse de "Âsâr-ı seniyelerinin en meşhûr olan" denilemez. "efkâr - fukaradan; a'lem, 'ulemadan- agreb-gara'ibten gibi ta'birlerde de bu kâbildendir.

(den) edatı böyle yerlerde teb'ize delâlet ettiğinden ta'alluk edeceği kelimenin cem' olması gelir.

- İSTİTRÂD -

Ziya Paşa'nın eski yolda yazılmış âsârdan ma'dûd olan Endülüs Tarihi gözden geçirilirse fasahata mugayir hayli Şeyler görülür. Ez cümle Şu 'ibareye tesadüf olunur:

"Vaktâki hükümet-i cesime-i mezkûre manend-i ye'cûc ü me'cûc aktar-ı Őimâliyeden ve bahr-ı Hazar cânibinden zuhûr-ı hurûc eden âkvâm-ı vahşiyye ile pây-mâl-i kahr ü istilâ oldukta"

Dikkat olunsun! Oldu mu bu?

(Vakta ki) (Bir vakitte ki) demek (oldukta) (olduğu vakitte) demek. Öyle ise (vakta ki oldukta) ne demek?

(Vakta ki) ta'birinin sigâ-i tevkitiyye ile ta'kibi en fâhiş hatalarımızdan ma'dûddur. Meselâ birisi "Vakta ki uykudan uyandıgımda" diyecek olsa onun "Bir vakitteki uykudan uyandıgım vakitte" demiş kadar olduğunu anlayan adam ka'îli sayıklıyor zannederek gülmezmi?

"Mecmu'a-i Ebu'zziya" da görülen "vakta ki Eslah-Beni ümeyye 'Ömer Bin 'Abdülaziz Şeref-bahşa-yı mesned-i hilâfet oldukta..." ibâresi Ebuz Ziya Tevfik Beyefendi'nin nazar-ı tashihinden geçmemiş olsa gerek.

Âsâr-ı Kemâlî herkesden ziyade dikkatle okuyan Ebuzziya, Kemâl tarafından ez cümle fikrât-ı âtiyede (vakta ki) ta'birinin ne yolda irâd edildiğine dikkat etmemiş olmak kâbilmidir?

"Vakta ki Sultan mehmet Han Saniyen cülûs etti. Satvetini kahr-ı hasm ile teshir-i memalik ve dest-i yesar-ı himmetini neşr-i ilm ile i'mar-ı mülke vakf ederek kılıcın şânını a'lâ ve kalemin hakkını ifâ eyledi."

"Vaktaki Suriye'liler Mısır'a dâhil oldular, da'vetle mu'âvenete gelmişken düşman sûretinde mu'âmele gördüler."

"Selahaddin Eyyübî'den"

"Vakta ki Selahattin üçüncü seferi olmak üzere 'azimet niyetiyle silah kuşandı. Kendiçün ordunun ta'lia kumandanlığını ihtiyâr etti."

"Kezâ"

(ama) bazen "Amma yazıyor" gibi istigrâb ü istihsân makamında irâd olunur. Bu sûretle ekseriyet üzere (ha) yahûd (ne) edatıyla müekkid olarak gelir:

"Amma yaptık ha!"

"Amma söz-ül-iyâz billah"

Ziya Paşa

- VESİLE-İ TEGAZZÛL -

Geçen sabah biraderim "Salim" Efendiye mu'tâdım olduğu üzere ma'i kağda yazı yazmaktan usanır gibi olduğumdan bahs ile -benim için muhtelifül-levn yazı kağıdı almasını rica etmişdim. Akşam üstü işte ma'iden başka her renk var" Diyerek birçok rengârenk kâğıt getirdi: Bu manzara şu beyti hatırıma getirdi:

"Gizledim evrak-ı rengârenk içinde hâmemi

Oldu ezhar-ı bahar altında bir eserdir nihân"

Kendisine okudum. Yazdığım şeyleri beğenmek lütfunda bulunabildiği için soğuk add edebileceğimiz bu fahriyeyi de beğendi. Gülerek "Bu bizim kâğıtlardan

daha zengin. Keşke bir kaç beyit daha söylensede bir gazel olsa! Diğer (nihân) gazeline nazire gibi bir şey olurdu. Onun matla'ı:

"İntiraz-ı ta'ne'den kalmaktadır âhım nihân

Bir hakikat kalmasın 'âlemde Allahım nihân"

Değil midir? Dedi. Bu teşvik, âfideki gazeli vücuda getirdi?

Zir-i tak serde olmuş 'akl-i vahy âver nihân

Sanki etmiş kendini gar içre peygamber nihan

Olmasaydı mahşer-i sevda ser-i pür-şûrişim.

Derdim olmaz bir avuç toprakta bir mahşer-i nihân.

Ka'be-i dil gizli bir darüssanem halindedir.

Gayret-ı 'aşk eylemiştir onda bin dilber-i nihân.

Fikrim olsun ka'inat-ı efruz Yârab, olmasın.

Zir-i hakisterde zulmetsiz bir ahker-i nihân

Bi-esas efkânî pârnâl eyle ey fikr-i mütteyin

Hâriciler oldu peydâ ey olma ey haydar-ı nihân

Bir tecelli eylesen 'âlemde kalmasın ihtilaf

Ya niçin olmaktadır gözlerden ey daver-i nihân

Dersin "esrarım bilinsin!" Hayret ender hayretim

Cân-ı nihân cân içre esrarın nihân ender nihân

2835 Numaralı "Tercümân-ı Hakikat" le neşr olunan varaka:

"Bizim Mecmû'ada Tenâkuz"

Mecmû'a-i Muallim'in birinci nüshasında (ile) edatı şu 'ibârelerden mûnderictir.

Kelime hurûf-ı medden yahûd (ye)den mâ'dâ hurûf-ı imlâdan biriyle veya hây-i resmiye ile bitişiyorsa (ile) tahfif olunmaz. Aslı üzere irâd olunur: "boya ile-su ile-tencere ile-safa ile-'adu ile-nağme ile-arzu ile-bigane ile"

Kelimenin ahirinden hurûf-ı medden veya hurûf-ı imlâdan (ye) bulunursa bu edât ona iki sûrette de lâhik olunabilir. Fakat Ka'ide-i türkiyye üzere muzafların o âhiline getirilen (ye) veya (si) bulunursa (le) ilhâkı tercih olunur.

Kelime hurûf-ı medden biriyle bitişiyorsa (ile) tahfif olunmamış, aslı irâd olunmuş. Hâlbûki kelimenin âhinde hurûf-ı medden biri bulunursa bu edât ona iki sûrette de lâhik olabilirmiş. Tenâkuz daha nasıl olur?

Birinci 'ibârede (ye)den mâ'dâ-kaydı bir değil iki olacak. Bu tenâkuz onlardan birinin hin-i tab'da unutulmasından neş'et etmiştir. 'İbârenin doğrusu şudur:

"Kelime (ye)den mâ'dâ hurûf-ı medden yahûd (ye)den mâ'dâ hurûf-ı imlâdan biriyle veya hây-i resmiye bitiyorsa (ile) tahfif olunmaz. Aslı üzere irâd olunur."

"İrâd olunan meseleye dikkat edilse bu kayıtlardan birincisinin unutulduğu anlaşılabilir. Çünkü maksad "Kelime hurûf-ı medden biriyle bitiyorsa (ile) tahfif olunmaz." demek olaydı -bunda (ye)de dahil olacağından emsile arasında " ahali ile - sâdi ile" gibi şeyler dahi bulunmak lazım gelirdi. Bahsin âlet tarafı da bunu te'yid eder.

Mecmû'anın birinci nüshası iki defa tab' olunduğu binâen-aleyh iki defa nazar-ı tashihimden kaçtığı halde burasına dikkat etmemiş idim. Mekteb-i Hukuk-ı Şâhâne'de şeref-yâb-ı tedrisi olduğum sınıfın en müstaidlerinden iki efendi geçen gün (Mihran matba'asında) beni bularak keyfiyeti pek edfâne bir sûrette ihtâr ettiler. Mecmû'ayı böyle en sade 'add olunacak mesâ'iline varıncaya kadar- hade-i tedkikten geçirmekte olduklarını anladığım cihetle fevkâlade memnun oldum. Kendilerine beyân-ı şükran ettim. İşte bu vazifeyi tahriren dahi ifâ ediyorum.

Mu'allim Nâci

- MÜSTEFRİZ -

- 14 -

Corneille'den

- TAZARRU ' -

Ey masdar-ı ma-sivâ olan rab-ı ibâd
Kim sensin eden mevt ü hayatı icat
Reddeyleme 'arz ettiğim istimdâdı
Lutfun yetişip bendene etsin imdâd(*)

Yine ondan:

Tevekkül

İlâhî aradan muvâfık ise
Benim arzu ettiğim sûrete
O sûretle tevfik-i ihsan buyur
Eğer nâ-muvâfıkta fermân buyur
Ne istersen ancak o bulsun vücûd
Bu sûret tevâfuk eder hikmete

(*) Rübâcîdir.

- 15 -

Florian'dan:

Ben çalıştım sen oynadın gafil!
Senmişsin yoksa benmiyim 'akil!

- 16 -

Fransızların hikemiyât-ı meşhûresinden:

Alçılır elbette haddinden fazla yükselen

- 17 -

Keza:

Yardım et sen sana Allah'ta yardımcın olur.

- 18 -

Keza :

Muti' ol şimdi müstakbelde istersen muta' olmak

Keza :

Mümkün değil hüdâyı bilmekte bilmemekte.
Bilmekte bilmemekte mümkün değil hüdâyı

- 20 -

Voltaire'in bir tiyatrosundan:

İfrat-ı sebat adamı gahî heder eyler.

- 21 -

Yine Ondan:

Sana memluk olamam, kendime malik değilim.

- 22 -

Yine Ondan:

Koynumda besledim bu hatırlı yılanları.

Yine Ondan:

Fermândih-i avâmdır efkâr-ı batıla.

Nüsha 9

Sayfa 33

- Mekteb-i Hukuk Derstlerinin Hulasası -

- daha -

Evvelleri lisanımızda (daha) lafzı yok imiş. Ana bedel (dahi) kullanılmıyormuş.

"Ey gurre-i ümid görünmez misin dahi"

Nedim

Sonraları ayrıca bir edât olarak kullanılmağa başlamıştır. Vaktiyle (daha)nın hizmetini (dahi) ifâ edermiş. Şimdiyse vazifeleri ayrılmıştır. Dahi mevki'inde (daha) denilemediği gibi (dahâ) mevki'inde (dahi) denilemiyor.

Elsinede mürûr-ı zaman az çok tagayyür vuku'a gelmek tabii olduğunu bu hâl dahi isbat eder.

(dahâ) dört vechile isti'mâl olunur.

Edât-ı Tafdil olur. Bu halde mukâyese edilen şeylerden birinin diğerine müreccah olduğunu göstermek üzere sıfatlara dâhil olur:

"Dahâ güzel-dahâ zengin-dahâ lâtif"

- TENBİH -

"a'lem-elyak-ekmel-elzem" gibi lisanımızda müsta'mel olan sıfat-ı tafdiliyenin evâ'iline (dahâ) getirilemez. Çünkü (a'lem) daha alim, (elyak) daha layık, (elzem) daha lazım demektir.

Zaten (dahâ) ma'nâsını mutazammın olan bir sıfata bu edâti dahil -hasıl-ı tahsil kabilinden olacağından- 'abesle iştigâldir. Ya "dahâ 'alim- dahâ layık- dahâ kâmil denilmeli veya sadece ('alem-elyak-ekmel-elzem) kullanılmalıdır. Burada şayan-ı

dikkat bir cihet vardır. O da her efâl vezninde olan sıfatın ma'nâ-yı tafdil'e delâlet etmemekte olmasıdır. Mesela kâra yağız adama ıtlak olunan (esmer) lafzı sıfat ise de, sıfat-ı tafdiliye'den olmadığından ne zaman olsa evveline (dahâ) getirilebilir. İki siyahçerde âdamdan birinin sümreti diğerine galip olduğunu göstermek için (dahâ esmer) denilir.

"Bihter-bâlâ-ter" gibi (ter) ilhâkıyla yapılan Fârisî sıfat-ı Tafdileye dahi Arabî sıfat-ı tafdiliye gibidir. Şu kadar var ki mukayese, sıfat-ı Tafdiliye beyninde ceryan edecek olursa mufâssal (dahâ) ile irâd olunabilir. Mesela "o a'la ama bu andan da a'la." Makamında "O a'la ama bu daha a'la" "O müşkilter fakat bu andan da müşkilter" Makamında "O müşkilter fakat bu daha müşkilter" denilir.

Bunu da tecviz etmek lisanı tazyik etmek demektir. (En) edâtında bu bahsi tahkik etmeğe çalışacağız.

(İntiha)

2-) Edat-ı Tevkit olur: Bu halde cümlelerde bulunmak -yerine göre- "Henüz-halâ-el'an" ta'birlerine muadil tutulabilir.

"O Dahâ gelmedi-dahâ bellememiş-vakit bulamamış dahâ düşünecek-dahâ anlamıyor- münasip vâsita bulamıyor-dahâ göndermeyecek-dahâ yazmadı mı?-dahâ okumuyor mu?-dahâ anlamıyacak mı?-dahâ söylüyor mu?-dahâ dinleyelim mi?"

"Bir 'atıl dahâ şebâbından ihtiyarlar, çünkü işsiz geçen zamanın dakikası sa'atden uzundur.

Kemâl Bey

Edât-ı Tevkit olan (dahâ)nın bazen cümel-i fi'liyeden bulunması fi'l ile beyinlerinde fasıla bulunmasına mütevakkıfdir. Ezcümle ibarede Mazi-i Şühûdî'nin veya mazi-i Nakliye'nin müsbeti bulunduğu halde "Edât-ı Tevkit olmak üzere" getirilecek (dahâ)nın fi'le itticali mümteni'dir.

"O henüz geldi" me'âlini iade için "dahâ geldi", "henüz gitmiş" diyecek yerde "dahâ gitmiş" denilemez. Fakat "dahâ şimdi geldi" "daha şimdi gitmiş" denilebilir. Çünkü bunlarda (dahâ) ile (geldi-gitmiş) fi'illerinin beynini bir kelime fasl etmektedir.

Edât-ı Tevkit olan (dahâ)nın "henüz-halâ-el'an" ta'birlerine mu'adil tutulabilmesini-birine göre- kaydıyla takyid ediyoruz. Anın her yerde ta'birat-ı mezkûre ile tefsir olunamayacağı bundan anlaşılabilir. Mesela "dahâ şimdi geldi" deki (dahâ) ya bedel (henüz) getirilerek "henüz şimdi geldi" denilecek olsa (henüz) ile (şimdi)den biri lüzumsuz görünür. Halbuki mevki'inde irâde edilecek "dahâ şimdi geldi" cümlesinde bunlardan hiç biri za'id addolunamaz.

"Şimdi geldi" demek ile "dahâ şimdi geldi" demek beyninde fark vardır. Mesela "Ne vakit geldi" suâline "şimdi geldi" cevabı verilebilir. Fakat "Gelmiş de kitaplarımı niçin tanzim etmemiş" su'aline cevaben "dahâ şimdi geldi" demek sadece "şimdi geldi" demekten elbette eblag düşer. Binâen-aleyh burada (dahâ)nın za'id değil, lazım olduğu tebeyyün eder.

Böyle yerlerde (dahâ)nın ifade ettiği ma'nâya (tevkit-i teki'di) ta'bir edilmek münasibdir.

3-) Edât-ı İstizâde olur:

"Dahâ var mı? -dahâ isteriz- dahâ getiriniz- dahâ ne istersiniz? dahâ nasıl yazılır?- dahâ ne yapalım" Misâllerinden anlaşılacağı üzere (dahâ)nın edat-ı istizâde olması taleb ü tahaddi muvaza'ına mahsûstur.

4-) Edât-ı Tezyid olur:

"Dahâ var-bu günlük bu kadar yazdık-dahâ yazacağız- üç beş dahâ sekiz"

(Dahâ)nın ibârede takdim ve te'hiriyle ma'nâ değişeceğinden ifade edilecek ma'nâya göre nerede irâd edilmesi lazım geleceğine dikkat olunmalıdır. Meselâ "Dahâ altı ay var" terkinde (daha) edât-ı tevkit olduğu halde "Altı ay daha var" ibaresinde Edat-ı Tezyid'dir.

- 23 -

HEM

Farisi'de mehûz Edât-ı 'atf'dır. İki şeyi bir hükümde veya iki hükmü bir şeyde cem' eder.

"Hem o söylüyor hem ben"

"Hem söylüyor hem gülüyor"

Dumas Pere'i zamanında en ziyade meşhûr olmuş ve hatta muasırlarının cümlesine tercih olunmuştur. Bu derece mazhar-ı kabûl olmasına sebep yazdığı şeylerin hem tatlı hem parlak olmasıyla beraber milletin, çocuklarına varıncaya kadar hem ma'nâsını hem zevkini anlayacak bir yolda bulunmasıdır.

Kemâl Bey

Gönlüm belâ-yı aşkı hem ister hem istemez

Hâzım

"Hem söyleyemem de hem beğenmem"

Şeyh Galip

Şive-i Fârisî mukallitliği icâbâtından olarak kudema (hem)î (dahi) ve ânın muhaffefi olan (da) mevki'inde irâd ederlermiş.

"Ben hem ândan eylerim bir ok-ı temenni ya nasib"

Fuzûlî

(Ben hem) (ben dahi) veya (bende) demektir. Bu isti'mâl mehcûrdur.

(Hem) mükerreren irâd edilince bazen ikincisine tekid için- (dahi) muhaffefi olan (de) 'ilave olunur. Müfreden irâd edilince tenbih-i muttazimen olur:

"Ne söylemeli-ne işitmeli-hem böyle ehemmiyetsiz şeyleri niçin izâm etmeli?"

Bu sûretde (dahi) de 'ilave edilebilir.

Bazı Âsâr-ı Kudema'da görülen (ve dahi-hem dahi) ta'birleri münâsebetsizlikleri cihetiyle- isti'mâlden sâkıttır.

(Bir de) mevki'inde (bir dahi) isti'mâli de yolsuzdur. Şeyh Galib'in:

"Hem bir dahi semend-i dilkeş"

Mısra'ı kabilinden olan sözler şimdiki şiveye mugayirdir. İzahâtan müstagni olduğu üzere sözümüz (bir daha) ta'birine müte'allik değildir.

O muvafık şivedir.

Bazen hem Fârisî'de (taş), lisanımızda (daş) suretinde evâhir-i esmaya getirilen Edât-ı İştirak'a bedel 'Arabî, Fârisî isimlerin evâ'iline getirilir. Bu halde isimler vasfiyete tahavvül eder. Mesela (râh) yol demek iken (hem-râh) yoldaş demek olur. (Hem) birde edât-ı iktirân olarak kezalik 'Arabî, Fârisî isimlere duhûl ile bunları yine vasfiyete tahvil eder. Bunu Edat-ı İştirâk olan (hem)den fark etmelidir. Mesela isimde müşterek olan âdamların her birine ıtlak olunan (hem-nâm)daki (hem) Edat-ı İştirâk'tir. Çünkü isimleri birdir. Halbuki diz dize oturan adamların herbirine ıtlak olunan (hemzânu)daki (hem) Edat-ı İktirân'dır. Çünkü dizleri bir değildir. Kezalik (hemhâne)daki (hem) iştirake (hemzebân)daki (hem) iktirâne delâlet eder. (Hem-Meslek) ile (hem'inan)da bu kâbildendir.

-Mekteb-i Sultânî Derslerinden -

FASÂHAT

"Fasâhat" ile kelime, kelâm, mütekellim, muttasıf olur. kelime-i Fasihe-Kelam-ı Fasih denilir. Mesela:

"Yüksel hünerinle kani' olma"

Mısra'ını teşkil eden kelimelerin hem herbiri, hem hey'et-i mecmû'ası hem "fasih" diye vasf olunur.

Kelimeler fasih olmakla onlardan teşekkül eden kelâm, Kelâm-ı Fasih olmakla onu te'lif eden mütekellim fasih olmak lazım geldiğinden "fasâhat"ın kelimedede mütekellimden ayrı ayrı tecelli etmesi lazım gelir.

Kelimelerin fasâhatla ittisâfi onlardan teşekkül eden kelâmın, Kelâm-ı Fasahat'le ittisâfi onu te'lif eden mütekellimin Fasahat'le ittisâfini mâdâm ki icab etmiyor kelimedede, kelâmda mütekellimde tecelli edecek Fasâhatın başka başka şeyler olması zarûri görünüyor. Fasahat bir lafz iken cilvegâh itibariyle 3 türlü ma'nâya delâlet etmiş oluyor. Binâen-aleyh bunların her birinden başkaca bahsolunmak iktiza ediyor.

Kelimedede Fasâhat "Tenafür-i Hurûf"dan "Garabet"den "Kıyasa Muhalefet"den Sâlim bulunmasıyla tahakkuk eder.

Tenafür-i Hurûf kelimenin esnâ-yı telaffuzunda lisana sıklet verecek bir halde bulunmasıdır.

Bunun Meratib-i muhtelifesi vardır. Mahal-i Fasâhat 'addolunabilecek mertebesini "zevk" ta'yin eder.

Birini tutacak başka kelime bulunmamasından isti'mâli mecburiyet tahtında olan kelime tenafür-i Hurûfu müştemil olsa bile mahal-i Fasâhat 'addolunmaz.

Mesela Tenafür-i Hurûfı müştemil bulunduğu ed'a edilen "işsiz-tatsız" kelimelerine bedel "iş yok-tadı yok" veya "tatlı değil" denilebilirse de-lisanımızı bilenlerce tasdik olunacağı vechile-bu ta'birler her zamân "işsiz, tatsız" kelimelerinin yerini tutamayacağından hiçbirinin isti'mâlinden müstagni bulunamayız.

Böyle kelimeler fasih 'addolunamadığı sûretle bunları isti'mâle mecbur olan bir adamın fasâhatle Türkçe söylemesi müte'azzir olmuş olur. Şu halde kelimat-ı gayr-i fasihe karıştırmaksızın telif-i kelâm etmek hiçbirimize müyesser olmamak lazım gelir.

"İşsiz-tatsız" kelimelerinden fasâhat selb edilince "Söylemişsiniz" gibi telaffuzunda dahâ ziyade sıklet hiss olunmak lazım kelimatın fasih 'addolunmasına imkân kalmaz. Hâlbûki düzgün Türkçe söyler hiçbir âdam söylemişsiniz" demeyelim" Demez.

Öteden "işsiz"i "tatsız"ı fasih 'addetmeyenlerden birisi çıkıpta "söylemişsiniz-demeye mecbur muyuz? -makâleme-yahûd muhâvere etmişsiniz- diyebilirsiniz."

Diyecek olursa ona "Evet, diyebilirsiniz, fakat bu 'ibârenizdeki "etmişsiniz" "işsiz"den "tatsız"dan aşağı kalmıyor. "Eylemişsiniz" desenizde mahzur-ı mündefi' olmaz. Halbûki şu iki ta'birin yerini tutacak başka bir kelime bulunamamış. Buna ne dersiniz?" Denilir.

Kezalik Tenafür-i Hurûfu müştemil bulunduğu ed'a edilen "haşhâş" lafzı fasih 'addolunmadığı sûrette fasâhatle Türkçe söylemek merakında bulunan bir âdamın bu

nâm ile ma'rûf nebatdan 'ömri oldukça bahsetmemesi icab eder. Lisanımızda başka ismi yokki "haşhâş yerine onu isti'mâl etsin!"

Tanüfür-i Hurûf bahsinde dikkat olunacak şey, bir ma'nâya delalet edebilecek bir kaç kelimeden telaffuzu en sühûletli olanını intihab husûsudur.

Maamâfi' "Bir ma'nâya delalet edebilecek kelimelerden müreccah olmayanı isti'mâl mutlaka fasâhati ihlal eder" Denilemez. Mesela "İsti'dâdât" kelimesi fasih olmamakla beraber onun müradifi demek olan "kâbiliyet" kelimesi telaffuz-ı eshel olmak cihetiyle efsah 'addolunursa da "kâbiliyet"e bedel "isti'dadat" isti'mâl eden da'ire-i fasahâtten çıkmış sayılmaz. Şu kadar var ki efsahı terk etmiş olur.

Ama "mütezellil, müftekir" kelimeleri varken mesela "müftekir" kelimesini isti'mâl eden, Dâire-i Fasâhat'dan çıkmış sayılır. "Yalnız Tenâfür-i Hurûf cihetiyle değil garâbet cihetiyle dahi fasih 'addolunmaz.

"Efendiler!"(*)

Sâye-i Padişâhî'de Talebe-i Kirâmı'na iltihak ile mes'ûd olduğunuz Mekteb-i 'Âlfî'ye mu'allimlik sıfatıyla dahil olmak şerefini ihrâza lâayk görüldüğüm için müteşekkir olduğum gibi müftehirde olsam yeridir.

Noksân-ı iktidarımı mu'terif bulunduğum halde deruhte ettiğim vazifenin -cümleyi memnun edecek sûrette- hüsn-i ifadesine çalışacağım. Siz de verebileceğim derslerden -mümkün olduğu kadar- istifadeye çalışırsanız şükran ve iftihârım tezâyüd edecektir. Mevlâ Tevfik-i ihsân buyursun.!

"Makâle"(**)

Bir mektubumda "şimdi bildiklerimin içinde" "Bu söz şu adamın lisanından sadır olduğu için âfidir!" yollu istidlâlât-ı mukallidâne ile elzem olunabilir. Adam göremiyorum. Herkes sözde ma'nâ, ma'nâda hakikat-ı letâfet arıyor. Âsâr güzel olsun da şarkıyye olsun 'Arabiyye olsun makbûl-i ehl-i idrak olur.

Bu da bir sözdür. Bunda da ma'nâ ve o ma'nâda hakikat-i letâfet aranabilir. 'Acaba aransa bulunabilir mi?

Görüyoruz ki ma'nâ var. Burası bedihi. Arar aramaz ma'nâyı bulduk demek olur. Şimdi de bunda hakikat-i letâfet olup olmadığını arayalım bakalım bulabilecek miyiz:

Birinci derecede olarak arayışımız ma'nâ olmayan yerde hakikat-i letâfet aramak 'abes olacağı içindir. Evvela aranır sonra nevbet-i taharri ötekilere gelir. -Güzel olan âsârın nereye mensup olursa olsun- makbûl-i Ehl-i idrak olacağı kazıyyesi bir hakikattir. Bir adam için bunun inkân ancak ehl-i idrak'tan olmamak sûretiyle mümkün olabilir. Böyle bir imkânın evlad-ı vatandan hiç birinde tecelli ettiğini görmek istemeyiz.

(*) Mekteb-i Hukuk-ı Şâhane birinci sınıf talebesine.

(**) Talebenin lisân-ı Türki hakkında nazar-ı dikkatini celb için derslerin haricinde olarak irâd olunan bu makâlenin bir kısmı "Sa'âdet Gazetesi'ne" der' edilmişti.

Bu hakikat bize doğru yolu gösterir. O da müessirden ziyade esere bakıp - münasip ise- ondan istifadeye çalışmaktır.

Yine o mektupta "Âsâr-ı Şarkıyye'yi tenkihe himmet, Âsâr-ı 'Arabiyye'i intihâba dikkat etmeliyiz" demekten sonra "Hariçten alacağımız şeylerin ne gibi şeyler olması lazım geleceğini neden söylemeyelim? Biz bütün cihânı irşâda kâfi olan Ders-i hikmetini şimdi değil bin bu kadar sene evvel almış bir milletiz." Kelimelerini yazmıştım. Öyle değil midir? Öyle amâ evvel emirde "Hikmet" denilen şey'i görünce tanımak iktidarını hâ'iz bulunmamız lâzım gelir.

Bu lüzûm "Hamıyyet" manzumesinde:

"Nerde hikmet görürse ehl-i hüda
Anı almak vazifedir amma
Faruk-ı hikmet olmalı evvel
Sonra ahz etmeli anı ne güzel"

Gibi bir kaç beyitle gösterilmiştir.

İnsan tanımadığı şey'i arayıp bulamaz. Tesadüf kâbilinden olarak bir aralık eline geçse de kendini bilemez.

Hariçte şey arayıp bulmak şöyle dursun vaktiyle Erbâb-ı Temeyyüz tarafından aranmış, bulunmuş da bize mâl edilmiş olan şeylerden bile bî-haber bulunduğumuz oluyor! Münasebetle hâtırına geldi "Mesela Fransızca (dikte) kelimesinin (söyleyip yazdırmak) ma'nâsına olduğunu bilmeyenimiz hemen yok gibidir" Ma'lûmunuza "Efendilere dersi ne yolda veriyorsunuz?" Deseler "Dikte ediyorum!" diye, size dersi ne yolda almakta olduğunuzu sorsalar "dikte sûretiyle" cevabını verirsiniz Mâba'dı var.

- "MÜFTEFİZ" -

Gilbert'den:

Bu imiş tâ'limin icâbı
Günlerim geçti çalışmakla bütün
Beni mahv eyleyecek girdâbı
Gösterin şu'leye gark olmak için
Kâşki cehlîmi hıfz itse idim
O selâmetli yola gitse idim!

- 26 -

Yine Ondan:

Tutârdı beşer hubbu gönlümde yer
Muhibb-i fazilet olaydı beşer

- 27 -

Yine Ondan:

Kâm-rânlıktır ümid eyleme nâ-kâma göre

- 28 -

Yine Ondan:

İnsanların en câhili benden daha mes'ûd!

- 29 -

Yine Ondan :

'İşret ü ülfete vakf eyleyelim. 'ömrümüzü
Muhbir-i mevt dahi gelse habir olmayalım^(*)

- 30 -

Yine Ondan:

Fikr-i istikbâl ile lertzân oluş
Bence her sa'atde bir ölmekle bir!^(**)

- 31 -

Boileau'nun:

(Boileau)nun "Bir mutatabbib hakkında Bir Kıt'ası"

Der sin ki: "Çare-cû olarak 'amm-ı hâzık
İhsan-ı sıhhat etti sana sen marız iken

(*) Gilbert'in bu sözü Yenişehirli 'Avnî Bey'in "Öyle mest it bizi ey sâki rûh-efzâ kim Hûş-yâr olmayalım subh-ı kıyâmette bile"

Beytini andırır. Avrupa üdebâsı böyle sözler söylüyorlar!

(**) Bu da:

'İşret-i emruz bi-endişe-i ferdâ fikrine muvafıktır.

'Ömrümde bakmadı bana ol haste-ı katili
Bürhân-ı müdde'â bu ki sağım henüz ben!

- 32 -

Voltaire'den :

Bir Tiyatrosundan

Hep biriz hilkatte ey sâhib-i asâlet etme naz
Var ise ancak fazilettir medâr-ı imtiyaz.

Şu kıt'ada bu me'âli müş'irdir:

'Umûmen ben-i adeni 'âdilâne
Musavî yaratmış Hûdâvend-i Mutlak
Asâlet medâr-ı temeyyüz değildir.
Medâr-ı temeyyüz fazilettir ancak.

- Mu'allim Naci Mecmu'ası -

Sayı = 10

Sahife = 37

Mekteb-i Hukuk derslerinin Hulâsası

Sanki-güya-gibi-asa-var-varî-ves-keenne-kema

Teşbih edatlarıdır. Bunlara (Edat-ı Temsil) de denilir. (Sânki-gibi) ile Arabiyeden alınan (-keenne-kema)dan mâ'dası Fârisiden mehûzdur. bir şeyi diğer şeye benzetmekte kullanılır.

(Sânki) fi'l-asl (sânmak) masdarından emr-i hazır olan (sân) ile (ki)den mürekkeptir. (Zannetki-kıyasetki) mealini ifade eder. Bu vech ile bir cümle iken kesret-i isti'mal ile edevât sırasına geçmiştir.

Her taraftan nukûş günâ-gûn
Sânki olmuş cihân pertavus"

Mu'allim Feyzi

Fâriside (güya)nun makâm-ı teşbihte isti'mâli enderdir. Bu makâmında hemen da'imâ (quyi) kullanılır. (*) Hâl bu ki lisânımızda (quyi) hiç kulanılmaz. Bâkî'nin:

(*) Dîvan-ı Hâfız'da mûnderic olduğu halde müşârûn-ileyh olmamak lazım gelen:

"Buy-ı gül bir hast güya ey peri ender çemen
Bülbülen-ı mestenid ü güya dide-i marut râ"

Beytinde birinci (güya) cinas-ı tâm husulü için bu sûretde irâd edilmiştir.

"Nâle-i dil ol ham-ı zülf hema pervâzdır.
Şân figân-ı mürğdur serpençe-i şehbâzdır.

"Düşse zülfünden arak ruhsâr-ı cânân üstüne
Güyyâ şebnem düşer gülberk-i handân üstüne"

Beyitleri kâbilinde olan bazı eş'ârda görüldüğü üzere (Sânki)nin nazmda dahi (ki) siz isti'mâli ca'iz olmadığı gibi (güyâ)nın da bir ya-i zâ'id ile (güyyâ) suretinde isti'mâli caiz değildir. (Güya) (Söyleyici-söyleyen) ma'nâsına sıfat olarak dahi kullanılır. Bu halde edât olmaz.

(gibi-âsâ-var-varı-ves) da'imâ müşebbehün-bih'i ta'kip ederler.

"Geçme ey ruh-ı revan 'ömr-i şitâbânım gibi"

Nedim

"Sipend-asa eder her rûy-ı âteştâbdan feryâd"

Ragıp paşa

"Divâne var - mecnûn varî

"Bülbül-ves eder sûhan-serâyî

Ziyâ Paşa

(Veş) ba'zen müşebbehye ile mürekkeb i'tibâr olunur. Mevşûf-ı mahzûfu'nun yerini tutan sıfat hükmünde bulunur:

"Ol peri-veş kim melahât mülkünün sultânıdır."

Fuzûlî

(Sânki-güyâ) ba'zen makâm-ı ta'riz'de irâd olunur. Meselâ "iyi şi'ir söyleyemiyor" mevki'inde "Sânki-yahûd-güyâ şi'ir söylüyor" denilir. Şu halde bunlara (Teşbih-i Ta'riz Edatı) denilmek münasip olur.

Bu sûrette (güyâ)nın (ki) ile isti'mâli memnû'dur. Mütercim 'Âsım'ın, Okyanusta (marut) maddesindeki "Ve bunlar güya ki ferîştah olup..." 'ibâresinde görülen (ki) za'iddir. (Güyâ)nın ta'rizi mutazammın olması (ki) siz bulunmasına vâ-bestedir. Mesela: "Güyâ ki şi'ir söylüyor." Denilse bundan, "iyi şi'ir söylemiyor" me'ali anlaşılmaz. Teşbih adı müstefâd olur.

"Güyâ"nın teşbih-i 'âdiyle dahi (ki) siz geldiği vardır.

"Lisan-ı hâl haya-i i'tizârdır güyâ"

"Ragıp Paşa"

(Gibi) dahi makam ta'rizde irâd olunabilir. Bu halde bir siga-i nakliyyeyi ta'kib eder.

"Herkes ağzına bakıyormuş gibi söylenip duruyor"

Burada bir dakika vardır. O da (Gibi) ile irâd olunacak Teşbih-i ta'riziye mutazammın cümlelerin ne zaman (sânki) yâhûd (gûyâ) ile tasdir lazım geleceğini temeyyüz husûsudur.

Bunda ittihâz olunacak ka'ide şudur:

Teşbih-i Ta'riziye mutazammın olmak üzere (Gibi) ile sevk edilen cümlelerden Halef-i maksûd olarak ya teşbih-i 'âdi anlaşılmaq ihtimâli olur, ya olmâz. olursa cümle (sânki) ile (gûyâ)dan biriyle tasdir olunur, olmazsa olunmaz.

Mesela Teşbih-i Ta'rizi kasdıyla "Görmüş gibi söylüyor" Denilse bundan teşbih-i 'âdi dahi anlaşılabilirliğinden ta'yin-i maksûd için "sânki -yâhûd-Gûyâ görmüş gibi söylüyor" Denilmek lazım gelir.

(Gibi) Edât-ı Mübâderet'de olur. Bu sûrette münhasırân sigâ-i sîla ile isti'mâl olunur:

"Gördüğüm gibi tanıdım"

Ma-hazâ sigâ-i sîlâyâ lâhik olan (gibi) Edat-ı Teşbih dahi olabilir:

"İş dediğim gibidir."

(Var) Edat-ı Nisbet'te olur:

"Râh-vâr-sûgvâr- şâh-vâr"

(Keenne) ekseriya Teşbih-i Ta'rizi'de kullanılır.

"Keenne bizi görmüyor!"

'Arabiyede olduğu gibi lisanımızda muhâffefen kullanılmaz.

(Kema), (ke) ile (mâ)dan mürekkeptir:

"Kâlâvvel kemâ-kân"

(Kemâ) 'Arabiyede olduğu gibi lisanımızda mübâderet makâmında kullanılmaz.

Bu ma'nâyı ifade için bizim (gibi) miz kâfidir. Nef'inin:

"Var mı bir bencileyin şa'ir-i pakize edâ"

Misrâ'ı gibi sözler de görülen (cileyin) Edat-ı Teşbihi mehcûrdur.

-Mekteb-i Sultânî Derlerinden-

- 3 -

Garâbet-kelimenin vahşi olmasıdır.

Kelimede garâbet üdeba beyninde me'nus isti'mâl olmamasıyla tahakkuk eder. Ya vaktiyle müsta'mel iken sonradan ihmal, veya vaktiyle müsta'mel değil iken sonradan isti'mâl edilen kelimeler me'nûsiyet, meziyetinden biri 'addolunur.

Mesela birisi (tanık) kelimesini (şahid) (zelenkeh) kelimesini (mu'ânid) makâmında isti'mâl edecek olsa -bunların birincisi vaktiyle müsta'mel iken sonradan

ihmal, ikincisi vaktiyle müsta'mel değil iken sonradan isti'mâl edilen kelimâtdan ma'dûd olacağından iki sûretlede iki garâbet göstermiş olur.

Garâbet'de, menusiyyet de emir i'tibâridir. Lisanlar -insanlar gibi- da'ima bir hâlde durmayıp mürûr-ı zaman ile cüz'i, külli inkılâbata uğraya geldiklerinden vaktiyle me'nus 'addolunan bir kelime şimdi garib, bil'akis vaktiyle garib 'addolunan bir kelime şimdi me'nus sayılabileceği gibi şimdi me'nus 'adolunan bir kelime bir zaman sonra garib, bil'akis şimdi garib 'addolunan kelime bir zaman sonra me'nus sayılabiliyor.

Vaktiyle müsta'mel değil iken sonradan isti'mâl olunacak dâire-i Menusiyyete girmiş kelime pek çok ise de vaktiyle müsta'mel iken sonradan ihmâl olunarak dâire-i Menusiyyetden çıktığı hâlde tekrar kendini kabul ettirmiş kelime hemân hiç yoktur.

Bunun sebebi meydandadır. Sonradan isti'mâl olunan kelime -her ne cihetle olursa olsun- lisânın ihtiyacına mebni isti'mâl olunur. Sonradan ihmâl edilen kelimeyse lisânın istinâsına mebni ihmâl edilir.

Bir kelime-ki, lisân onâ muhtaçtır- isti'mâl olunmalıdır. Bil'akis bir kelime-ki, lisân ondan müstegnidir- ihmâl edilmelidir. İsti'mâl ve ihmâl bu yolda giderse lisân hem vüs'at hem nekavet kesb eder.

Garabet hakikatte ma'naya 'âid olan bir keyfiyettir. "Bu kelime gariptir" Demek "Bundan şu ma'nâsının tefehhümüne alışılmamıştır." Demektir. Binâenaleyh birden ziyade ma'nâyâ delâleti olan kelimelerin onlardan birine nisbetle garip, diğerine nisbetle me'nus 'ad olunması câ'izdir. Mesela ('ayn) kelimesi (göz) ma'nâsına göre me'nus, (casus) ma'nâsına göre gariptir.

Kezalik (çeşm) kelimesi (ümid) ma'nâsına nazaran garip, yine (göz) ma'nâsına nazaran me'nustur.

(Dirilmek) mastarında bu kâbildendir. Fuzuli'nin:

"Âh kim sensiz dirilmek ihtimâli kalmadı"

Mısra'ında olduğu gibi (yâşamak) ma'nâsına nisbetle garip (yeniden hayât bulmak) ma'nâsına nisbetle me'nûstur.

(Tek) kelimesi dahi bu bâbta bir misâl olabilir. Ziya Paşa'nın:

"Kişi bir dersi öğrensin de tek düşmandan öğrensin"

Mısra'ında görüldüğü üzere (Temenni-i iltizâmî) edâtı veya (çift) mukâbili olunca me'nûs olur. Hâl bu ki Fuzuli'nin:

"Dem-be-dem zehr-i gamın kand-i mükerrer tek leziz."

Mısra'ında olduğu vechile (gibi) ma'nâsına Edât-ı Teşbih olunca garip görünür.

Bir lisânın -kâffe-i kelimat-ı müsta'melesinde- keteb-i lügate müraca'atdan müstagni bulunacak sûrette- hatırda tutmak mümkün olmadığından bir edibin, yine kendi lisânını teşkil eden elfâzdan birkâçının tahkik-i me'ânisi için kitaplara mürâca'ât ihtiyâcında bulunması o elfâzların fi'l hakika garip 'addolunmasını icap etmez.

Sonradan isti'mâl olunabilecek elfâz-ı garibe "Garip-i muvafik" - "garib-i muhalif" nâmlarıyla ikiye taksim olunur.

Birincisi makbûl, ikincisi merdûddur.

Garip-i muvafik -gerek esasen ifade-i merâm, gerek iltizâmen tezyin-i kelâm için isti'mâline lüzum görülecek elfâz-ı müstahsene'dir. Bir vakitten beri kullanmakta olduğumuz (hissiyât) kelimesi esâsen ifade-i merâm için- Kernâl Bey'in:

"Bir hizb-i kalil idi mu'inim

A'da ise leşker-i aramrem"

Beytinde irâd etmesi üzerine mazhar-ı kabûl-i üdebâ olan ('aramrem) kelimesi ise iltizâmen tezyin-i kelâm için isti'mâline lüzum görülen elfazdandır.

Garib-i muhalif -ne esâsen ifade-i merâm, ne de iltizâmen tezyin-i kelâm için isti'mâline lüzum görmeyeceğimiz kelimâtdır.

Böyle kelimelerin isti'mâli -edebiyatdan maksûd-ı aslî olan cihete hizmet etmek şöyle dursun taglit-i ezhân edeceğinden bayağı gevezelik 'addolunur.

Garib-i muvafik en büyük erbâb-ı kalem tarafından intihâb ve irâd olunmalıdır ki, hem kabûle şâyân olsun, hem de isti'mâli ta'mim etsin.

(İntiha)

- Nûmûne-i İntihâb -

- BÂKÎ -

İstanbuldur. Tevellûdü (932) senesine müsâdiftir. Tarih-i Vefatını (Hadi-Bağdadî) nin:

"Bâkî Efendi gitti Ukbaya bin sekizde"

Mısrâ'-ı meşhûru gösterir. (973) de intikâl eden Peder-i hoş-âvâzî Fatih camî-i Şerifinde müezzin idi.

Bâkî, gençliğinden serrâçlık san'atına sülûk etmişken isti'dad-ı mâder-zâd kendisini tarik-i tahsile irşâd eylemiştir.

Bu meslekte az vakit içinde beyn-el-akrân temeyyüz etti. Fazl ile ma'rûf oldu. Meşhûr (sünbül) kasidesini nazm etmesi üzerine işiharı katmerlendi. Hem 'ulemâ hem şu'arâ için medâr-ı iftahâr olacak bir mevki' tuttu.

Bir taraftan da kat'-ı meratib-i 'ilmiyye etmekteydi. Halep'te na'iblik, İstanbul'da birkaç mühim medresede müderrislik-; Mekke'de, Medine'de, İstanbul'da kadılık ettikten sonra Anadolu sadrı oldu. (1006)da üçüncü defa olarak Rumeli sadrı olmuştu. Fakat sinni yetmiş geçmiş olduğundan isti'fâ etti.

İki sene sonra bir cumartesi günü na'ş-ı bâkîyi hâmil olan tabut Fatih meydanında Seng-i Musalla üzerinde görüldü.

Bu hazin manzara bir çok ekâbir ile beraber orada bulunan Şeyhü'lislâm Sunullah Efendi'ye şâirin meşhur (saf saf) gazelinin makta'ı olan:

"Kadrini seng-i musallâda bilip ey Bâki,
Durup el bağlayalar karşında yârân saf saf"

beytini tekrar ettirmiştir.

Merhûmun ismi (Mahmud) olduğu halde ('Abdulbâki) imzâsını kullanırdı. Hatta hatminde:

"Dünya fanidir fani
Geride kalan hepsi odur, hepimiz faniyiz"

Beyti menkûş idi.

Bâki en mühim şâ'irlerimizden ma'düddur. Millete lisân mu'allimliği etmiştir. Tarz-ı Kadim nazmı-zamân müsâ'id olduğu mertebe- tecdide çalışmıştır. Ziyâ Paşa'nın:

"Bâki'ye sezâ olunsa ta'yin
Ta'bir-i müceddid-i nuhistin"

Kavli muvâfik-ı hakikattır.

Mürettep divânında başka (Mevâhib-i Ledüniye) (Fazâil-i cihân) tercümelere gibi âsâr-ı mu'tebere-i kalemiyyesi mevcûttur.

Bâki, hayatında bazı' hussâdı müstesna olmak üzere -'umûmun mazhar-ı ihtirâmı olan bahtiyar şâ'irlerdendir. Memâtından sonra ise o istisna dahi kalmamıştır.

Öteden beri bi-hakkın üstad tanıldığından müteahhirin-i şu'arâ, eserlerinde nâmını lisan-ı ta'zim ile yâd edegelmişlerdir.

Ezcümle (Neff'nin) bir kasidesinde:

"İltifât et sühan-ı erbabına kim ânıdır
Medh-i şâhân-ı cihanbâne viren 'ünvânı
Kim bilirdi şu'arâ olmasa ger sabıkda
Dehre devletle gelüb yine giden şâhânı
Haşredek Âb-ı Hayat-ı sühan bâkidir
Andırıp zinde kalân Nâm-ı Süleymân Hânı"

Beyitlerini yazmıştır. Sâbit dahi:

"Nola nakkad disen Bâkiye insâf budur
Ki bezm-i nukre-i endişemiz ânın yoludur"

Sahife 40

Nola devşirse bekâyâsını mazmunlarının
Hârne-i Tahsil-i kemâlâtda Bâki kuludur"

Kıt'asını söylemiştir.

Müşârün -ilevhin Ba'zı Es'âr-ı Müntahabası

- Mısrâ'lar -

Zehi re'y-i atıl zehi fikr-i fâsid
Müddet-i devr-i felek bir demdir, âdem bir nefes
Bâki kâlan bu kubbede bir hoş sadâ imiş
Söz güherdir ne bilir kadrini nâdân güherin
İnsan-ı kâmil olmaya say ile adem-i evvel
Tekyedir hali değil bâşdan kallâşdan
Hâkden pertev-i hurşid cihân-tabâ ne

- Beyitler -

Beni yâd eyledin ihyâ ettin
Öldüler gittiler amma hûssâd

Nâdân elinden alma eğer irse destine
Şehbâz-ı âşiyâne-i devlet yeden be-yed

Şâh-ı gülde gâle düşmüş gonçe-i zibâne midir.
Şâh elinde ya murassa'-ı sağar-ı şahbâ mıdır.

Gâh gâhi gûşe-i çeşminle kılmazsan nazar
Bâki-i biçârenin ahvâli digergûn olur.

Sen tarâvet bâğının bir gonçe-i handârusın
Jâle düşmüş berk-i gül bir ağlamış sûretlüdür.

Gönül tekmi-i fenn-i aşk eden üstâd-ı kâmidir.
Anın yanında kemdir kûhken Mecnun ne cahildir.

Dilde hıraş har gam-ı didede eşk dembedem
Arz olunur cenâbına gizlimiz aşikâremiz

Aldılar ol şem'-i bezm-ârâyı agyâr ortaya
Zahir oldu nükte-i (lâ hayre illâ fi-l-vasat)

Garn-ı aşkın cihan mülkünde buldum şâdmân oldum
Kişi gurbet diyârında idermiş âşinâdan haz

Seni seyr etmek için rehgüzer-i gülşende
İki cânibde durur serv-i hirâman saf saf

'Adem diyarna çoktan giderdim ey Bâki
Şerâb-ı 'aşk ile refâra iktidârım yok.

Jaleler damlamak ister gül-i terden güya
Görünen dürr-i bünâgûşu değildir yârın

Elemin Kaysa kıyas itme dil-i mecnu'nun
Yok idi 'akli ne derdi var' idi mecnu'nun

Ne senden mihr ü vefâ var ne bende sabr ü karâr
O yok bu yok ne 'aceb bizden ictinâb ittin

Şekl-i 'izar yar gibi nakş-ı dilferib.
Levh-i zaire yazmadı sûretger-i hayal

Devlet-i dünyâ için her giz ne gamkîn ol ne şâd
Ber karâr olmaz bilirsün hâl-i 'âlem ey gönül

Gitmez erbab-ı safâ meclisine ey vâ'z
Ağlamış suretine kimse hevesnâk değil

Saba ile harekâtın görüb nihâllerin
Tevazu' ehli birer nev-cihâne benzetdim

Hane-i kalbim eylesün termim
Ka'be yapmak dilerse İbrâhim

Nevbahâr oldu gelin 'azm-i gülistân edelim
Âçalım gonçe-i kalbi gül-i handân idelim

Âbgîne içinde mey gibidir
Leb-i la'lin hayâli dilde müdâm

Mülk-i Bâki'dir iken bağ-ı iremder çıktı
Yine mağrûr olur âdem bu fenâ gülzâre

Yoktur sebât çünkü cihân-ı harâbda
Birdir hezâr sâl ile yekdem hisâbda^(*)

Âşinâ olmasun agyâr ile dirdim oldun
Çektiğim derd ü belâlar hep o gayretler idi.
İntiha

Muallim Naci Mecmu'ası

Nüsha = 11

Sahife = 41

Mekteb-i Hukuk Derstlerinin Hulâsası

- 20 -

-Elif-

Edevât-ı Fârisi'dendir. Lisânımızda da isti'mâl olunur.

1-) 'Arabî, Fârisî isimlerin evâhirine gelince Edât-ı nidâ olur:

"Kâmetin seyr eyle insâf it o bâlâ mısra'ı
Zâhidâ sen şâ'ir olsan intihab etmezmisin"

Nedîm

"Pâdişâhâ hüsreva şâhinşahâ dad-ı averâ"

Hakkı Bey

Âhirlisinde (ye)den mâ'da harf-i medd veya Hây-ı Resmîyye bulunan isimlere Elif-i Nidâ lâhik olmaz.

(Hüdâyâ) da gördüğümüz (elif) (hüdâ) ya değil, (Hüdây)a lâhik olmuştur.

^(*) Yüzbin yıl bir sa'atle aynıdır.

Hazret-i Mevlânâ

2-) Fârisî emr-i hâzırlara lâhik olunca Edât-ı Fa'iliyet olur. Bu hâlde emr-i hazır İsm-i Fâ'il ma'nâsını ifâde eder:

"den, dâna (dânend) -beyn, (beyninde)-cüy cûya, (cüyende) -güy, gûyâ (güyende)"

"Olsa şâyeste cihân-ı can ile cüyâ-yı 'adem"

Akif Paşa

"Eyledim hâme-i mu'ciz-demi gûyâ-yı 'adem"

"Ve lehû"

(Gûyâ) Edât-ı teşbih olunca Elifi aslı i'tibâr olunur.

3-) 'Arabî olsun, Farisî olsun iki kelime arasına girince edât-ı müsâvât olur.

"Serâser; dûşadûş; lebâleb; nûşânûş- germâ-germ - Peyâpey - insâ-ins - feyzâ-feyz"

Bu misallerden anlaşılacağı üzere Elif-i müsâvât ekseriye birbirinin 'aynı olan kelimatın arasında bulunursa da ba'zan (Serapa) gibi başka başka kelimeler arasında da bulunabilir. Fi-l âsl (tek ü pû) demek olan (tekâpû)daki Elif vâv-ı 'Âtifa'ya bedel i'tibâr olunmuş ise de bunun dahi ma'nâ-yı müsâvâta delâlet edebileceği âşikârdır. (refi'â-nazîmâ-na'îmâ) gibi Esma-i hâssadaki eliflere ma'nâda medhûlleri olmadığı cihetle -Edât denilemez. Bunlara (Elif-i Za'îde) veya (Elif-i Eşbâ) denilmelidir. Âmâ (Refi'-Nazim-Na'im) isimlerine sonradan elif getirilecek olursa Edât-ı Nidâ olmak lâzım gelir. Hâl-bu-ki şâ'ir-i Meşhur (Nedîm) mahlâsının âhirine -hiç lüzumu yok iken- elif getirmekten zevk alanlardandır.

"Bilirim kasdını billâh Nedimâ'nın ben

Bu gün pek servirâz ü şâdmân gördüm Nedimâ'yı

Sende ey kilk Nedimâne bu söz takrir

Ragıp Pâşâ'da Haşmet'in (Sened-üş-Şu'arâ)sına yazdığı takrizde:

"Haşmetâ oğlumuzun âsânı

Bildirir Resm-i vâre eş'ânı"

Diyerek iktifâ edemiyerek birde:

"Haşmetâmız yaşasın pir olsun"

Demıştır. Pâşâ'nın bundan maksadı latife olduğunu zannetmekle beraber ciddiyât da bu husûsü şâyân-ı taklid göremeyiz.

DEK - DEĞİN - KADAR

İntihâ Edatlarıdır.

(Dek) hayli ma'nasına olunca edât olmaz. Çelebi-Zâde 'Âsım'ın şu matla'ındaki (dek)lerden birincisi edât olduğu hâlde ikincisi değildir.

"Bâde-i nuşân-ı hevâdan zümre-i zühhâda dek
Eylemiştir şimdi bir 'ayar tersâ-i zâde dek"

(Değîn)in isti'mâli muharrerat-ı Resmîye'ye mahsûs gibidir. Lisânımıza vedâ' edecek kelimâtandır.

Bunlardan en ziyade isti'mâl olunan (kadar)dır. Bu dahi (hükm-i ezelî) ma'nasına olunca edât olmaz. 'İzzet Molla'nun beyt-i âfîsi ikisini câ'midir:

Savfa 42

"Gahi hatırımdan çıkardı kadar
Âtadım sipihre sabâha kadar"

(mikdar) ma'nasını gösterdiği vakit dahi edevâtan 'addolunabilir:

"Bırâkma dâmenin elinden muhabbetin ki olur
Kulun takarrübü Mevlâsına vedâdı kadar"

Nâîli-i Kadim

- 28 -

- GÂH -

Fârisiden mehûzdur. Kâf-ı Farisiye ile fi-l-asl (vakit) ma'nâsına mevzû'dur:

"Bazen öyel oluyorki kendini hapishanede hissediyorsun."

"Hâfiz Şirâzî"

Lisânımızda bu ma'nâda az kullanılır:

"Görmek ister dil-i fûrkat-zede her gâh seni"

Nahifi

Bu isti'mâle göre edât olmamak lazım gelir.

"Gah based, gah ne-bâşed" kavli-i meşhûrunda olduğu gibi (ba'zân) makâmında isti'mâl edilince 'Arabiye'de muzârî'e dahil olan (kad) mevki'inde bulunarak Edât-ı Teb'yiz olur. Bu sûret lisânımızda dahi câridir:

Kut 'a

"Kalem olsun eli ol kâtib-i bed-tahririn
Ki fesâd-i rakamı sûrumuzu şûr eyler
Gâh bir harf sükûtiyle ider nasırı nâr
Gâh bir nokta kusuruyla gözû kûr eyler"

Fuzûlî

Ba'zân (gâh gâh) suretinde mükerreren irâd olunur!
"Âhir kelimede vâki' Hây-i Âsliye'nin mâkablinde bulunacak elif hazf olunabilir."
"Ki gözde ki gönülde hadengin mekân tutâr"

Fuzûlî

Yâ-i vahdetle (gâhi-gehî) sûretlerinde dahi kullanılır:
"Gâhi okunurdu hayr-ı âbâd"

Şeyh Galib

"Bu dünyadır gehî mâtem gehî"

Bâkî

"Bir asılda gehî nice asl itti ittihad"

Ziyâ Paşa

Ziyâ Paşa'nın:

"Gâhice Garîbiyi okurdum"

Mısrâ'î gibi eş'ardan görülen (gâhice) ta'biri mehcûrdur. Ba'zân 'Arabi, Fârisi isimlere lahik olur. Bu hâlde ekseriya mekâna delâlet eder. Lâhik olduğu kelimeyi ism-i Mekân hâline kor:

"Secde-gâh ü refâ ka'be-i ehl-i ferhenk"

Kâzım Paşa

"Güzergâhında bulut mu o cem'-i zulmet-bâr"

Ekrem Bey

(Sehergâh-subhgâh) gibi Esmâ-i Evkât evâhîrinde görülen (gâh) zamâna delâlet eder. (Sehergâh) seher vakti, (subhgâh) sabah vakti demektir. Bu hâlde lüzumsuz gibi görünüyorsa da tahsin-i lafz ile beraber izah-ı ma'nâ hizmetinde bulunur.

Kâf-ı 'Arabiye ile (gâh) sâman ma'nâsına gelir. Bir de (kâsten) gibi (eksilmek), (eksiltmek) demek olan (gâhiden) masdarından emr-i hâzır olur. Âmmenin Kâf-ı Fârisiye telaffuz ettiği (cângâh) terkiibi (cân kesiltici) demektir. Kemâl Bey'in;

"Bâd-ı ah-ı giribân gibi gamkin ü cigergâh"

Mısra'ındaki (Ciger-gâh) da bu kâbildendir. (Cigergâh) Kâf-ı Fârisiye ile okunduğu sûrette yerine göre -isim dahi olabilir.

(Cân-gâh) gibi ta'birlerde elifin hazfi ca'iz değil isede sâman ma'nâsına gelen (gâh), (ki) şekline konulabilir. Ma'nâ nev'inden olan:

"Kapının eşiginden bazen ki ki ki ki ki ki geldi

Ümitsiz olmakı onun lutfundan ve kahrından idrak edersen."

Beyti bu bâbda eğlenceli bir misâl olur.

Bunda beşinci (ki) ile dokuzuncu (ki) sâ mân demek olan (gâh)dan muhaffettir.

Gerek bunun gerek vasf-ı terkipler de görülen (gâh)ın edât olamaması tabi'idir.

(Vakitli vakitsiz) demek olân (gâh u bi-gâh) ta'biri (ânsızın) makâmında kullanılan (nâgâh) ta'biride tahfif olunabilir. yine bu ma'nâyı ifâde eden (nâgehân-nâgehânî) ta'birleri ise da'ima muhaffefân isti'mâl olunur.

43. Sayfa.

Mekteb-i Sultânî Derslerinden

- 4 -

KIYÂSİYYE-İ MUHÂLEFET- kelimenin Müfredat-ı Elfâz kanununa muvâfık olmâmasıdır. Her kelime-i müsta'melenin bir hey'et-i mahsûsası olmak lâzım gelir. İşte müfredât-ı elfâz kânunu dediğimiz şey lîsânı teşkil eden kelimâtdan her birinin ne hey'ette kullanılacağını ta'yin eder. Bu kâ'nun vaz' ü isti'mâlden 'ibâretidir. Bir ma'nâya vaz' olunan bir kelime ittîfâk-ı üdebâ ile isti'mâl edilince onun kıyâsâ muhâlif olmak ihtimali kâlmaz.

Elsine-i Sa'ire gibi Lisân-ı Osmânî'de harr olduğundan 'Arabîden, Fârisî'den aldığı kelimelerden hiç birini -velev cüz'i olsun- tagyir edememek esâretini kabul etmez.

Binâen-aleyh alınan kelimât arasında 'arabın, 'acemin kıyasına muhâlif olduğu halde bizim kıyâsımıza muvâfık olanları bulunabilir.

Mesela 'arabın (yâ)sız olân (el-selâhate kelimesini (yâ) ile (salâhiyyet)-'Acemin zamm-ı zây ile olan (nazik) kelimesini kesr-i zây ile (nazik) hey'etinde kullanıyoruz. İşte bu sûretle onların kıyâsına muhâlif olduğu halde bizim kıyâsımıza muvâfıktır.

'Arabiyede kafın, mimin kesriyle olân (kandil-mendil) kelimelerini feth ile isti'mâl edişimizde bu kabildendir. Hakikatte bunları feth ile değil kesr ile isti'mâl etmek muhill-i fasâhattır. Şu hâlde fasâhatı böyle kelimelerin asl üzere isti'mâlinde ârâmak fikri ne kadar garib görünür.!

Kezalik 'Arabiyede bir ma'nâda müsta'mel olan (nakd-tenkâd-intikâd-tenakkud) kelimeleri mevcûd olduğu hâlde (tenkid) hey'etinde kelime yok Hâlbûki biz bunu isti'mâl edip duruyoruz. (intikad)'ı da kullanıyoruz. Fakat telaffuzu daha tâtlı olduğu cihetle -(tenkid)'i tercih ediyoruz. Şimdi "'Arabiyede (tenkid) yok imiş" Diye bu isti'mâlin mutlakâ terkini mi iltizâm edelim?

Böyle şeyler tabi'ate karşı harekettir. Ba'zı erbab-ı kalem iltizâm etseler de ta'mimine muvaffak olamazlar. İş ehemniyetsiz bir ma'lumât-fürûşluktan 'ibâret kâîr. Herkes yine (tenkid) der gider.

İSTİTRAD

Hürriyet-i Lisân ne demek olduğu mülahâza edilirse teslim olunur ki üdebâımız - tabi'atı rehber ittihaz ederek- lisânımızda her vechile icrâ-yı tasarruf etmek hakkına mâliktirler. (Tenkid) gibi 'Arabiye de müsta'mel olmayân kelimâtın isti'mâli bu hak dâhilindedir.

Tevlid-i kelimât, ya'ni lüzum göründükçe masâdır ve sâ'ir mevâdd-ı 'Arabiye'den kelimeler peydâ edilmek usûlünün ittihâzı çokdan derece-i vücûbe gelmiştir. Husûsiyle hiçbir an terakkiden hâli kâlmâmakdan olan fûnûn-ı 'Arabiyenin lisânımıza mükemmelen nakli için pek çok yeni kelimelere muhtaç olduğumuz kâbil-i inkâr değildir. Hâlbûki biz henüz "'Arab Hemze ile (bedai') yazar. Biz (ya) ile (bedâyi') yazarsak galat etmiş oluruz." Gibi fikirlerde bulunuyoruz.

Lisânımız var ise onda icra-yı tasarrufa hakkımız vardır. Fakat icra-yı tasarruf vazifesi erbâbına tefviz edilmek vecâ'ibdendir. Yoksa her eli kalem tutan bu hizmeti ifâya kâlkışacak olursa lisân bütün bütün here ü merc olur. Islah edelim derken ifsâd etmiş olmuş. Bu iş öyle (na's) den müştak olan (inti'âş) , ('ayş)dan müştak zannederek (ta'ayyüş) makâmında istimâl edenlerin harcı değildir.

Bu babda Tarik-i İslâm olan muktedir bir Cemiyet-i Edebiyye teşkiliyle bu gün lisânımıza mensub 'addolunân bi'lcümle kelimâtı câmi'-i mükemmel bir lugat kitabı vücûda getirmek sâniyen tevlid-i kelimat husûsunu da bir cem'iyetin yed-i ictihâdına tevdi' etnektir.

Nümûne-i İntihâb

- 4 -

- USÛLÎ -

Mevlidi Vardar yenicesidir. Urefâ-yı Ehl-i Tasavvuftandır. Mısır'a gidip Sâhib-i Kitâp (Ma'nevî) Şeyh İbrahim Gülşeni'ye intisâb etmişdi. Hem-meslekleri arasında ma'rifet ve belâgatle temeyyüz etmiştir.

Erbab-ı Hâlin kanâ'at ve inzıvayı sevenlerindendi. Negâmât-ı kalemi Usûl-i 'aşka muvafık olduğundan (Vecd-âver) vasfiyla tavsife sezâdır.

Muhâlif-i deeb-i ihtirâm olan derd-mend ta'birini şâmil bulunduğu için Erbab-ı zevk nezdinde makbûl olamayan:

"Vâh kim gitti Usûlî derd-mend"

Mısrâ'ında anlaşılan (940) târihinde vatanında vefât etti. Müretteb divançesi vardır. O zamâna göre lisânı çok düzgün görünür. Eş'arında istidlâl olunca Hüsn-i İsti'dâdı (44. sayfa) müsâ'id olduğu kadar eser bırakmamıştır. Şairlikçe ha'iz mertebesi kusvâ olmak üzere yer edildikleri hâlde kabiliyetleri ba'zı mevânî'in haylûletiyle lüzumu kadar inbisât bulamamış olan Zevât-ı Nâdiredendir. 'Ömrünü fakr içinde geçirmiştir. Gınâ-yı kalbi ber-kemâl idi. Kimseye 'Arz-ı ihtiyâc serfûrû ettiği görülmezdi. Fakat Müraca'atla izâ'a-i âb-ı rû edenleri şiddetle mu'âheze ettiği iştilirdi:

"Herkes ki kanaat hazinesini dünyaya verdi

Hız. Yusufî bir metre kumaşa satmış gibidir."

İ'tikâdında sabitdi. (Fahr-ül-kâni'in) ünvanıyla yâd olunsa lâyıktır.

Usûlî bu hususta (Behramşâh)a:

"Sen benim ihsanıyla tac koy başına

Ben senin başına bir tac koymayayım."

Demiş olan (Hakim Senayî)ye teşbih olunabilir.

BA'Zİ EŞ'ÂRİ

Mısra'lar

Tâze gül yâprağıdır bâd-ı seherden incinir

Va'azın naz-ı cihanım dediği firkat imiş

Ne Usûlî bu muhabbet dediği mihnet imiş

Beni gam-ı hâk ser itti meded bir gamnı sarım yok

Kudretim yok hâlimi 'arz itmeğe sultânıma

Beyitler

Her işin ey rakib çirkindir

Küll fi'l-i men el-kabih-i kabih

Seçer mi âdemi hayvân olanlar
Ne bilsün gevheri nâdân olânlar

Hak bilir dünyâ değil ol hur-ı peyker olsa
Bağ-ı cennet 'âşık-ı bi-çareye zindan olur
Gamin ey can dil-i gam(m) hârına gam(m)hâr yeter.
Şeb-i mihnette banâ derd ü bela-i yâr yeter.

Kubbe-i Çarha 'alemler çekdi ahım ateşi
Almadı sûz-ı derûnumdan haber nâdân henüz

Derd ile çünki helak oldu u'sûlî-i nizâr
Şimdiden sonra tabibin dahi dermânına yûf

Hatırım cem'iyetin itti perişân ayrılık
Âyrılık kıldı bana dünyâyı zindan ayrılık

Açılsun gönlün ey fârig yürü sen seyr-ı bağ eyle
Bu gülşende benim dayim nasîbim derd ü dâğ ancak.

Halime kâfirler itti rahm sen rahm itmedin
Böylemiydi 'ahdımız ey dini yok imanı yok

'Ârif ol bir zerrede yüz bin meh-i tâbânı gör
Katre-i nâciz içinde çünbiş-i 'ummâna bak

Hor bakma her nemed-pûşa sakın ey muhteşem
Her gedâyı Hızır gör her şahsa dervişâne bak

Bir nefes çıkman gam-ı 'aşkın gönülden ey sanem
Sanki ol sevdâyı kalbimde süveydâ eyledin

Hâlimi tâ 'âşık-zâr olmayınca bilmedin
Derdimi derde giriftar olmayınca bilmedin

Tîr-i mihr-i yâr ile ey dil serâser revzen ol
Dâ'imâ ey hâne-i târik anıla rûşen ol

Gam yemek rahında gönlümce gidâ-yı rûhdur
Ka'be-i kuyunda can virmek safâdır sevdiğim

Ayağın toprağın ger gevher-ı maksûd bilmezsen
Bu deryâ-yı havâdisde vücûdum nâ-bedîd olsun

Düştüm ol bed-kişden ayrı müselmânlar meded
Duzâh-ı hicrâna kâfirler giriftar olmasun

Gülşen-i kûyundur eglence dil-i nâlânıma
Dâyim uçmak hoş gelir müng-ı lâtif elhânıma

Gark ider envâre ey nûr-ı musavver 'âlemi
Zâhir itsen bir nefes âyine-i ruhsârını

Ger makâmâtın usûlünden beyânın var ise
Perdeler keşfeyle seyr etdir bize edvârını

'Aks-i ruhsârınla sil çeşme-i var-i çeşmirmim
Cennetin gösterdi "tecri tahtene'lenhâr"ını

Âh kim ol bi-vefâ gitti vefâdâr olmadı
Derd ü garndan özge bir kimse bana yâr oldu

Sâf kılsınsa gönül ayinesin âb gibi
Görünür nûr-ı ezel âbda mehtâb gibi

Nüsha = 12

Sayfa = 45

Mekteb-i Hukuk Derslerinin Hulâsası

- ŞÂYED -

- 28 -

Edât-ı ihtimâl'dir. Ekseriya ihtimâl-i ba'ide delâlet eder. Fi-l-asl "lâyük olur-münâsebet alır. yakışır- olabilir" Gibi ma'nâları müfid muzârî-i farisi'dir.⁽¹⁾

Yine Edât-ı İhtimâl olan (belki) cümel-i şartiyye ile pek de uyuşmadığı halde (Şâyed) ekseriyet üzere Cümel-i Şartiyye'de bulunur:

"Seyret bunu görmedinse şâyed
Mahzunluk içinde şâd bir yer"

Ekrem Bey

"Şâyed terahhum ide görüp hâksârını
'Ömrüm geçince beklileyim rehğüzârını"

"Gelsün hırâma söylenir ol serv ü kârnete
Şâyed helâk olam kala hasret-ı kıyâmete"

Beyinlerinde (ki) siz irâd olunan (şa'yed)i Ziyâ Paşa:

"Şâyed ki ola div-i ta'addi
Temyiz yine etmedim tasaddi"

Beytinde (ki) ile irad etmiş ise de -şive-i Fârisi'ye muvâfık olmamakla beraber-⁽²⁾ bizce lüzum-ı Hakiki'si olmayan bu (ki)nin Türki evlâdır.

(1) "Ger dil ez-ömr ber koned şâyed"
Sa'di.

(2) "Şâyed ki peleng hafte bâşed"
Kezâ

- EĞER -

Fâriside Edât-ı Şart olduğu hâlde lisanımızda izân-ı şart edatıdır. Fâriside olduğu gibi -nazma mahsûs olmak üzere- (ger) sûretinde tahfif olunur:

"Eğer Diyojen infirad üzere yâşâr bir kavim içinde zuhûr etseydi elbette içinde yatacak bir küpe mâlik olduğu için milletin en bahtiyâr-ı 'addolunmak lazım gelirdi."

Kemâl Bey

"Âdem değilim sende eğer âdem olursan"

'Avnî Bey

"Eğer bu 'ahdinde vefâ eylerse cânân işte ben"

Şeyhülislâm Zekeriya Efendi

Fâriside -yine nazma mahsûz olmak üzere (er) sûretinde dahi tahfif olunursa da bu lisânımızda kullanılmaz. Ma'nâca muhaffefinden farkı olmâyân (eğer)in isti'mâlî kendisini her hâlde ta'kib eden (ise-iseler-isen-iseniz-isem-isen) ta'birlere veya bunların muhaffeflerinden mukaddem irâd olunmasıyla meşrûttur.

Asıl manâ-yı şart bu ta'birlere dedir. Bunlardan mukaddem irâd olunan (eğer), gelecek ma'nâ-yı şartın muhbiri hükmünde bulunur. Tehir edilecek olursa ma'nen lüzumu kalmadıktan sonra irâd edilmiş olacağından haşv olur. İşte ona -meşhûr olduğu üzere- Edât-ı Şart demeyip de İzân-ı Şart Edâtı deyişimiz bunun içindir. Fâriside hâl böyle olmadığından (eğer)e Edât-ı Şart denilir.

Neff'nin, Nâb'nin:

"Şehsüvarî 'âlem-ârâ kim revâdır olsa ger

Na'l ü mih rahşî çarhun âfitâb ü ahteri"

"Olmasaydı kalemin çâk-i giribânı eğer

Dir idim kalmadı 'âlemde nişan-ı şekvâ"

Beyitleri gibi ba'zı eş'ârda görüldüğü üzere bu te'hir tecviz olunmuyorsa da Tab'-ı Selime hoş gelmiyor. Sebebi de -yukarıda söylendiği vechile- Hâsıl-ı Tahsil kabilinden olmasıdır. 'asrımızın Şinasî gibi, Kemâl gibi üstatları ezcümle:

.....)

{.....

"Mihir olsa eğer pâyında sâye

Gisûsu gibi kahrda muzlim"

Beyitleriyle kudemanın bu babda ki ictihadını tervic ediyorlarsa da biz mesela vaktiyle (Hamiyet) manzumesinde yazdığımız:

Sahife 46

"Şimdi vardır ziyade yoksa eğer
Şehrimizde yirmibin 'asker"

Beytini şimdi beğenmek istemiyoruz.

Rey-i 'Âcizanemize göre ma'nâca bir mahzur olmadıkça nazımda dahi bu edâtın te'hiri tecviz olunmamalıdır.

Meselâ Nefî bir kasidesinin ibtidası olan:

"Kerim-i kâmrân var ise ger İlyas Paşa'dır"

Mısra'ında ma'zûr tutulabilir. Çünkü vezin müsa'id olup da "Kerim-i Kâmrân var ise İlyâs Pâşâ'dır" Demiş olaydı (vâr ise) ta'birinin ifâde edebileceği (gâlibâ) ma'nâsı medh-i maksûduna mugayir düşerdi.

Ama, mısra'ı niçin:

"Kerim-i Kâmrân ger var ise İlyâs Pâşâ'dır."

Sûretinde yazmamış olduğu suâl olunursa buna cevap veremeyiz diyebiliriz.

- İSTİTRAD -

(Ger) lafzı Fârisi'de (uyuz) ma'nâsına da geldiğinden ba'zı zürefâ Nefî'nin bu mısra'ındaki (ger)i o ma'nâyâ haml ile müşârünileyhin Pâşâ'yı zimnen tezyif etmiş olduğu Letâif-i edebiyeye sırasında dermiyân ederlerse de kasidenin serâpâ ciddi bir sûrette yazılmış olmasına nazarân şâ'irin öyle bir tasavvurda bulunduğu ihtimâl verilemez.

Nefî hayatta olsa bunlara şu vechile cevap verirdi zannolunur:

"(Ger) uyuz âdeme değil, uyuz 'illetine itlâk olunur. Bana zürafât isnâd etmek hayâliyle en ziyâde bildiğim Fâriside cehl isnâd ediyorsunuz da haberiniz yok!"

(Eğer lafzı da Türkçe'de (serc-zin) ma'nâsına gelir. Misafir bulunduğu bir yerde atının eğerini zulmet-i leyden bil-istifâde -aşıracıklarını teferrüş eden bir şâ'ir âtideki cinâslı beyti söylemiştir:

"Eğer giderse bizim esbin arkasından eğer
Kalırım mukim olurum kalmaz ihtimâl-i sefer"

İntiha

Fârisi mukallidliğinden neş'et eden:

"Dostum 'âlem seninçün ger olur düşmen banâ"

Gibi şiveler kat'â şâyân-ı Taklid değildir. Kemâl Bey'in ('Ali Bey)inde bu mısra':

"Dostum 'âlem senin-çün olsa ger düşmen banâ"

Sûretinde yazılmıştır. Bizim gördüğümüz Fuzûlî divanlarında ise yukarıda gösterdiğimizi vechile muharrerdir. İkinci sûret doğru olsa bile te'hir-i edat mahzûru bâkidir.

Mekteb-i Sultânî Derlerinden

- 5 -

KIYÂSA MUHÂLEFET: Şimdiki Musâmâhât-ı Nazmiyemiz müstesna olmak üzere -kelimenin Heyet-i Mahsûsasını ka'ideye, isti'mâle müstenid olmayarak- ta'bir ile tahakkuk eder.

Eski yeni bir çok şi'irlerde görülen kelime müsamahâtnın ekseri, muhill-i Fesâhat şeylerdir:

"Bâkiye idüb işâret didi sahh-ül-bâkî"

Bâkî

"Her ne dirsem ism-i A'zam gibi olur kâr-ger"

Neffî

Her ta'bir muhill-i Fasâhat değildir. Mesela "müşeddidi muhaffef veya muhaffefi müşeddid kılmak" da Fesâhatı ihlâl eder. Ama ale-l-ittlak değil.

Teşdid kelimenin evvelinde olamayacağından vasatında veya âhırinde olur. Vasatında vâkî' müşeddidin -hiçbir sebeple- tahfifi ca'iz değildir. Mesela "kerre (kere); (niyyet) niyet" hey'etine konulamaz.

Yalnız (hunnâ-kettân) gibi birkaç kelime müstesnadır. Fi-l-asl müşeddid ile biten bir kelimenin âhiri -îbare arasında- üç hâlden hâli kalmaz: Ya sâkin veya müteharrik olur.

Yâhûd kendisini ta'kib eden hemzeye vasl edilmek sûretiyle müteharrik hükmünde bulunur.

Sâkin ise muhaffefen telaffuz olunur:

"Nur idi âyine-i vech beni"

Hakânî

"İşret-i güher âdemi temyize mehekkdir."

Ziyâ Paşa

"Kurulsa bağa bezm-i mey sulânsa diller olsa hay"

Ekrem Bey

"Göstermeye hak-i fenâ-yı 'aşkın"

"....."

"Bu bir ser ki kalmış müebbed hafî"

"....."

"Bilmem ki ne hasede mihr-bânsın"

"....."

"Müsta'idd kıl yok ise lutfuna isti'dâdım"

İzzet Molla

Müteharrık ise müşeddiden telaffuz olunur:

"Görünürdü o nebî Arabî"

Hakânî

"Meydir mihekk-i 'âşıkân aşub-ı dil-arâm-ı can"

Nefî

"Vadi-i gazelde hayy ü bâki"

Ziyâ Paşa

"Bir cilvesidir cenab-ı hakkın"

Ekrem Bey

"Bilir miydi bilmem bu sırrı safiyy"

"....."

"Hissin olaydı bari bir az neysene fakat"

"....."

"Müstaidd-i merg olan bimâre lokmân neylesün"

'Avnî Bey

Ziyâ Pâşâ'nın:

"Her sahası harim-i hakka mahrem mi sânrısın"

Mısrâ'ı bu ka'ideye muhâlifdir.

Müteharrık hümündeysel ekseriya yine telaffuz olunur:

"Zannitmeğe şöyle böyle bir söz"

Şeyh Gâlib

"Müncerr olur umûr-ı cihân bir nihâyete"

Ziyâ Paşa

"Hall itmediler bu lugazın sırrını kimse"

"....."

Neşâti'nin:

"Ben hayret ile muztarib ü muztar-ı 'âlem"

"Elbette hüner ehli olur mugber-i 'âlem"

Mısrâ'larıyla, Nefî'nin:

"Dünyâyı gani, kâni-i tehi, bahri bir eyler"

"Üç felek saltanatı müstakarr eyler"

Mısrâ'larında görüldüğü vech-ile âhirde vâki' müşeddidlerinden ba'zılarının taharruk halinde dahi tahfifi -müsâmahât-ı nazmiyeden olarak tecviz olunabilirse de (muhibb-mühimm) gibi ba'zı kelimâta tatbikinden anlaşılacağı üzere bu cevâzın

ta'mimi uyamaz. Meselâ (dür) kelimesi müşeddiden isti'mâl olunduğu gibi muhaffefen de kullanılabilir:

"Görünen dür-ı benâgûşu değildir yarin"

Bâki

"Gelmez sıdk-ı kevne bir öyle dürr-i yek-dâne"

Ruhî-i Bağdadî

Fakat (Hubb-lübb) kelimeleri öyle değildir. Meselâ:

"Bir 'ârifim ki zıddına gittim bu 'âlemin"

Mısra'ını (zidd) kelimesinin muhaffefen telaffuzunu icâb edecek bir hâle koysak fesâhatini ihlâl etmiş olunur.

Fi-l-asl âhiri müşeddid olduğu hâlde daima tahfif ile kullanılır. Kelimelerde vardır. Bunlardan birini (Serverî)nin şu târihi gösterir.

"Üç gemi yol buldu gemsiz at gibi koştu yemme"

1213

(gam) kelimesi de (yemm) gibidir. Sünbülzâde Vehbî'nin:

"Hande-i pür-zehr ehl-i gam-ü vehm"

Mısra'ında bunu müşeddiden irâd etmesi müdde'âmızı nakız edemez. Zâten mısra'ın müsteşhedâtın 'addolunamayacağı (vehm) haşvini hâvi olmasıyla sabittir.

Dokuzuncu Nûshada Mûnderic Makâlenin Mâ'badı

Bundan ne anlaşılır? Bizde bu ma'nâyı ifade edecek bir kelime bulunmadığı değil mi? Hâlbuki lisânımızın başlıca medâr-i itibâr olan elfâz-ı 'Arabiyeden (İmlâ-İmlâl-İstiktâb) kelimeleri hep bu ma'nâyı müfiddir.

Geçenlerde neşr olunan bir kitapta (1-9-0-S) harflerinin ba'zen hareke gibi isti'mâl olunduklarından bahs ile "Bunlara (Hurûf-ı imlâ) denilir" Denildiği sırada (imla) söyleyip, yazdırmak ma'nâsına bir kelime-i "Arabiye olmakla onlara (Hareke-i Harfiye) (resm-i hatt-ı harfî) demek daha münasıptir. Mütâla'ası-dermiyân ediliyordu. (İmlâ) kelimesi (Nûshaya (48. sayfa) nazar etmeyerek yazmak) ma'nâsında isti'mâl olduğu, hatta lisânımızda bu ma'nâda isti'mâli diğerinden eşer bulunduğu cihetle zikr olunan harflere (Hurûf-ı imlâ) itlâkı pek yerindedir sanırım.

(Dikte) ma'nâsını müfid olan üç kelimedenden hiçbirisini kullanmayıpda (dikte)yi istimâl etmemiz neden neş'et ediyor? Şüphe yok ki ya kelimât-ı mezkûre'den hiçbirisini bilmediğimizden yâhûd ba'zı evham-ı hod-pesendâneye teba'iyetle Fransızcaya bilir gibi görünmek istediğimizden!

Bir Lisân-ı Ecnebiye âşinâ olmak hünerdir. Fakat kendi lisânına bigâne bulunmak 'ayıptır.

Türkçe söyleyip dururken bi-lüzum kelimât-ı Ecnebiye irâd etmek, mesela "....." "Mevsim müsâ'ade etmiyor" Diyecek yerde "sezon müsâ'ade etmiyor" Demek ne kadar gariptir!

Bunlar o yoldaki sözlerin doğrularından sayılır. "Bunda bir fizik var!" kabilinden olanları bütün bütün gülünçtür.

Melekemizin az çok hissedar olmakda bulunduğu terakkiyat-ı Garbiyye muktezayâtından olmak üzere lisânımızda yeni 'addolunacak bir takım kelimâtın zuhûru tabi'idir. Fakat bize ba'zı Âsâr-ı terakkî ile beraber Avrupa'dan gelmekte olan Ta'birât-ı Mahsûsa'nın 'aynen kabulü zaruri midir? İktizâ ettikçe böyle şeylere erbabi tarafından 'Arabî, yâhud Fârisî veya Türkî Esâmî-i Mûnasebe vaz' olunarak isti'mâli ta'mim olursa lisânımız bir dereceye kadar olsun kârışıklıktan muhâfaza edilmiş olur.

Muhâfaza-i lisana i'tibâr edilmediği hâlde isti'mâl edeceğimiz kelimât-ı Ecnebiye gittikçe çoğalacağından lisândaki kârışıklıkta bittabi' tezâyüd eder. Bu tezâyüd ileride lisânı bütün bütün çığrından çıkarabilir. Nihâyet bir hâle gelir ki lüzumu kadar Fransızca bilmeyenlerimiz gûya Türkçe olarak yazılmış olan makâlelerden hemen hiç birşey anlamamağa başlarlar. Terakki ediyoruz derken tedennî etmiş oluruz. Bu hâlin nümûneleri bir zamândan beri görülüp durmuyor mu? Meselâ ceridelerimiz tarafından isti'mâl edilmekte olan "Statüko" ta'birinin "hâl-i hâzır" demek olduğunu ceride mütâla'asına râğbet edecek kadar bidâr olanlarımızdan yüzde kaçını biliyor? Sâye-i Şâhâne'de mektep görmüş efendiler, müstesna tutulursa bu nisbetin yüzde on raddesini bulamayacağından korkular! Vâkı'â Lüzum-ı isti'mâli tahakkuk edecek kelimât-ı Ecnebiyeyi lisanımıza alabiliriz. Zaruret mess edince mahzûr-ı Mübâh olur. Fakat kendi kelimelerimizi cehlen veya zulmen mehcûriyet hâline koyupda onların yerine kelimât-ı Ecnebiye getirmeyi tecviz etmeli miyiz?

Dikkâte şâyândır ki bir adam "Dikte ettim" dediği vakit bu kelimeye alışmış olduğumuzdan- sem'imize garip gelmez, hâlbuki "istiktâb ettim" Diyecek olsa garâbet hiss edebiliriz.! Demek ki ülfetle bigâne âşinâ olabildiği gibi terk ile de âşinâ bigâne olabilir. İşte burâsı lüzumsuz kelimât-ı Ecnebiye isti'mâlinde devam ettiğimiz takdirde lisânımızın kesb edebileceği hale dâir yukârında söylediğimiz sözlerin doğruluğunu isbât eder. Zaten lisânımızı teşkil eden kelimâtdan bir çoğunun 'Arabî, Fârisî bulunması bunun matlûb vechile tahsilini tas'ib etmekte olmasından şikâyet edip duruyoruz. Ona bir taraftan da Frenk elfâzı kânştırarak su'ûbetini kat kat arttırmayı nasıl tecviz edebiliriz? Hiçbir zaruret yok iken kolayı güçleştirmemeli, mümkün olduğu kadar gücü kolaylaştırmağa çalışmalıdır. Frenk elfâzının Teksir-i isti'mâli bi-l-farz lisânımızın tahsilini teshîl edecek olsa bile bunu reva görmemeliyiz. Çünkü Muhâfaza-i lisâna lüzum-ı kat'ı görüyoruz. Lisan muhâfaza olunmadıktan sonra - Onun kesb edeceği hâle göre- tahsilinde sühûlet veya su'ûbet olması sadedden hâriç başka bir mes'ele olur.

Me'ânisinin lisânımıza nakline lüzum görünen elfâz-ı ecnebiye yerinde isti'mâli ta'mim edilecek kelimâtın ta'yini birinci derecede öteden beri teşkili arzu olunan mükemmel bir Cemiyet-i 'ilmiye'ye ikinci derecede ser-âmedân erbab-ı kaleme 'âid olan vezâif-i mühimmedendir.

Hulâsa: Her türlü terakkiyât 'Arabiye'den edeceğimiz iktibasları işimize yarayacak sûrette etmemiz lazım geleceği gibi lisânımıza olacak şeylerin âhında dahi o vech-ile davranmamız lâzım gelir.

Evc-i ün tahkike su'ûbet etmek için
Refet erbabını taklide özen
İhtiyat eyle ki ba'zende olur
Rehnümâ zannolunan şey reh-zen

Bir kavmin güzel gördüğü şeyi kavm-i diğer çirkin görebilir. Bilâkis bir kavmin çirkin 'addettiği şey'i kavm-i diğer güzel 'addedebilir. Bu da

Meselâ (Pekin)'de âfet-i devrân sayılan bir mahbube, (Berlin)'de u'cube-i zamân sayılabilir.

"Dünyada hüsn-i mutlak, kubh-ı mutlak yoktur"

Derler, doğrudur, Bunun 'aksi nasıl iddiâ olunabilsin ki Mevâki'de, ahvâlde, efkârda tabi'i bir ihtilâf vardır?

Beyn-el akvâm ihtilâf-ı efkâr şöyle dursun, bir kavmin efrâdı beyinde dahi güzellik, çirkinlik hakkında tebâyün ârâ görülebilir.

Bir kavme ne hâcet! Bir âdamın bile hüsn ü kubhu hakkındaki fikri ittırad üzere durmuyor esbab-ı mevcibe ile değişebiliyor. Meselâ vaktiyle bâtili hak, hakkı bâtil olmak üzere telakki bâtil, bâtil sândığı şey'in hak olduğu muahharen tefhim edilse kendisine güzel gördüğü şey çirkin, çirkin gördüğü şey güzel görünmeye başlar. Derhâl tecelli değişir.

Biz şimdilik tebeddül-i Efkârın derecâtını şahs-ı vâhide ta'alluk eden ahkâmına varıncaya kadar taharriye- sevk-i zihn etmek istemiyoruz. İsterse buralarını da sonra araştırınız.

Bâlâda geçen "Bir Lisân-ı Ecnebiye âşinâ olmak hünerdir" sözünden de anlaşılmuş olacağı vech-ile elsine-i ecnebiyeyi husûsiyle Fransızca'yı tahsile bizce lüzûm kat'ı vardır. Fakat evvel emirde kendi lisânımızı öğrenip intizâm altına almağa çalışmamız lâzımdır.

Mâ'badı var.

Mekteb-i Hukuk Derslerinin Hülâsası

- 30 -

EGERÇİ

Yerine göre "her ne kadar" ta'birine mu'âdil tutulur. İzan-ı İstidrak Edatıdır.

Dâhil olduğu 'ibâreyi "İsede-iselerde-isende-isenizde-isemde-isende" ta'birlerinden veya bunların muhaffeflerinden biri ta'kib eder. Ba'zen bunlara bedel "ama-fakat-lakin-ancak" edatlarından biri gelir. Asıl ma'nâyı istidrak o ta'birlerde veyâ edatlarda olduğu hâlde "egerçi" gelecek Mana-yı istidrak'in muhbiri hükmünde bulnur:

"Egerçi topun icâdı yediyüz seksen senesine doğru ise de sekizyüz tarihine kadar toptan yalnız muhâsaralarda kullanılıp sonraları 'âdeta cenklerde dahi isti'mâl olunmağa başladı.

Cevdet Paşa Târihi'nden

"Egerçi efrat-ı şiddetine nazarân onu dahi yerinden koparması ihtimâlden ba'id değildir. Fakat hasmıyla çarpışmağa başlar, başlamaz sevk-i rüzgar ecza-yı kuvvetini târumâr ettiğinden bu âteşpâre-i celâdet yok yere mahv oldu gitti"

Kemâl Bey-Devr-i İstilâ'dan

"Egerçi hayli perişânsa da sözün -Ekrem-"

"Egerçi çekmedin amma 'azabdır derler"

Raşid-i Müverrih

"Egerçi söylemez amma neler bilir 'âşık"

Hızır Ağazâde Sa'id bey

"Egerçi"den sonra irâd olunan kelimât-ı nazma mahsûs olmak üzere hazf edilebilir.

"Egerçi köhne metâ'ız revâcımız yoktur."

Revâcada o kadar ihtiyacımız yoktur.

Nâbî

Nesirde Eva'il-i Kelâm'da bulunmak hakkı olan "Egerçi"nin nazımda tehiri ca'izdir.

"Vefa eder bizi me'mur girye-i hasret
Egerçi çaresi yok emirdir kazâ ve kader"

"Ekrem Bey"

"Kalsın mı gönlümde artık ârâm
Hicran-ı vatanla nâlezendir
Her hatve-i hâk-i pâk-i eslâf
İndimde egerçi bir vatandır"

Hüseyin Hâşim

Yine nazma mahsus olmak üzere -"Eger" gibi "Egerçi"nin de hemzesi tahfifen iskât olunabilir.

"Gerçi canandan dil-i şeyda için kâm isterim"

Fuzûlî

Bu edâtдан sonra "-ki-kim" irâdı memnû'dur. Şu mısra'lardaki "-ki-kim" zâ'ididir.

"Enfâsımız egerçi ki âhestedir bizim"

Nâbî

"Gerçi kim bir ravi-i mu'ciz-i beyânıdır sözüm"

Nefî

"Egerçi" ile "her ne kadar" beyninde isti'mâlce fark vardır. "Her ne kadardan" sonra da'imâ ise de " ta'birlerinden biri geldiği hâlde "Amma....." Edatlarından biri gelemez. Bununla beraber "Her ne kadar" dan sonra o ta'birlerin "de"siz irâdı ca'iz olmaz. Ziyâ Pâşâ'nın:

"Ben her ne kadar gördüm ise ba'zı mazarrat"

Mısrâ'ı mugayir-i fesahattır.

"Gördümse de ben her ne kadar ba'zı mazarrat" Denilmiş olsa dahi "Gördümse de" ta'birinden sonra "her ne kadar"a lüzum görülmeyeceği cihetle hücneden sâlim olamaz.

"Eger" makâmında "Egerçi" kullanılamayacağı gibi "Egerçi" makâmında da "Eger" kullanılamaz. Meselâ "Egerçi gelmiş olsa" denilemeyeceği gibi "Eger gelmiş ise de" dahi denilemez.

Fâriside "Egerçi" mevki'inde "Eger" irâd olunabilir. Fuzûlî'nin:

"Eger İbn-i selâm idi nihâna

Mecnûn idi bâ'is-i figâna"

Beyti gibi ba'zı eş'âr da görüldüğü üzere bizde bu şive vaktiyle taklit edilmiş, sonraları dahi bilâkis "eger" mevki'inde "egerçi" isti'mâli ba'zı erbab-ı kalem tarafından tervec edilmek istenilmişse de fusahâ-yi 'asra göre ne o taklidin hükmü olabilir ne de bu tervecin.

İsm-i Mensup olsun olmasın yâ-yi müşedded ile biten kelimelerin âhîrinde yalnız sükûn, tahrik hâlleri bulunur. Şebih-i tahrik hâli bulunmaz:

"Ümmi idi gerçi kıldı kendi
'Âciz bülegay-i necd ü kendi"

Ziyâ Paşa

"Mirât-ı cemâl şâhid-i gayb
Ol havz-ı celi idi bilâ-reyb"

Şeyh Gâlib

Burada yâ-yi nisbet'ten bir bahs edilmek lazım gelir:

Lisanımızda iki türlü yâ-yi nisbet müstâ'meldir. Biri müşeddeddir. Bu 'Arabidir. Diğeri muhaffettir. Bu Fârisidir.

Birincisinin asl üzere veya muhaffefen telaffuzu yukanda gösterilen kâideye tabî'dir.

'Arabi yâ-yi nisbet yalnız kelimât-ı 'Arabiye ile Esmâ-i Hassa'ya, Fârisi yâ-yi nisbet hem 'Arabî hem Fârisî kelimât ile kezalik Esmâ-i Hassa'ya lâhik olur.

Madem ki Fârisi olmayan bir kelimeye Fârisi yâ-yi nisbet lâhik olabilir. Lühûkiyla kelimedede harf-i ahîrin meksur olmasından başka bir tagayyür husûle getirmemekle beraber sükûn hâlinde bulunan bir yâ-yi nisbet hem 'Arabî hem Fârisi i'tibâr olunabilir. Binaenaleyh "Kitabî-'Ayıntabî" gibi kelimelerde iki ihtimâl vardır.

Serverî, mahlâsındaki yâ-yi nisbeti:

"Serverîyyâ pesend itse sezâ Yusuf Ziyâ Pâşâ"

Mısrâ'ında 'Arabî:

"Nurî Beğîn bulur yine şî'rin Serverîyyâ"

Mısrâ'ında ise Fârisi 'addetmiştir, denilebilir. Amma lühûkiyla kelimedede diğere sûretle bir tagayyür husûle getiren yâ-yî nisbet -sükûn halinde bulunsa bile- 'Arabidir. Fârisî olamaz. Meselâ "El-Milletün-El-Mekketün" kelimelerinin mensupları olan "Millî, Mekki" de ki yâ'ların 'Arabî olduğuna hükm olunur. Çünkü bunların lühûki 'âhîrinde yâ-yî zâ'id bulunan kelimeye yâ-yi nisbet lâhik olunca yâ-yi sâkit olur."

Ka'ide-i 'Arabiyesine göredir. Fâriside ise böyle bir ka'ide yoktur.

"Ma'na- mevî" kelimelerinin mensupları olan "ma'nevî-mevlevî"de bu kâbildendir. Çünkü bunlarda dahi -yine bir ka'ide-i 'Arabiyeye göre- elifler vava kalb olunmuştur.

"Arabî yâ-yi nisbet sâkin ise muhaffefen müteharrik ise müşeddeden telaffuz olunur. İsm-i mensûp olmadıkları hâlde yâ-yi müşeddede ile biten "sabî-gabî-mebrî-mervî" gibi kelimelerde böyledir. Âhırinde Fârisi yâ-yi nisbet bulunan kelimelere -makabli yâ-yi muhaffefe ile biten sâir kelimât gibi -izâfet hâlinde hemze getirilir. Meselâ "Behişt-i Vâ'iz" Denilir ama ism-i Mensûp olsun olmasın -yâ-yi müşeddede ile biten kelimelerde bu ka'ide ecza olunamaz. Meselâ !"Benî-î Muhterem Veli' Ni'met" denilemeyeceği gibi "'Ulvî-i Vâlâ-nijâd- hanefî-i pâk i'tikâd" dahi denilemez. "Muhterem -Veliyy-i ni'met- 'Ulvîyy-i vâlâ-nijad hanefiyy-i Pak i'tikat" denilir. Mülâhazası bizce tamamıyla mûsdak değildir.

Re'y-i 'Âcizanemize göre "Sabî-gabî" gibi yâ'ları aslî olan kelimelerin taharrük hâlinde tahfifi tecviz olunmamakla beraber "Ulvi-i hanefî" gibi yâ'ları nisbi olanların -izâfetle taharrük hâlinde Fârisi yâ-yi nisbete kıyâsen tahfifi tecviz olunur. Binâen-aleyh "benî muhterem velî ni'met" demek sahih olamazsa da "Ulvi-i vâlâ-nijad hanîfi-i Pak i'tikad" Demek sahih olur.

Demek oluyor ki bir 'Osmanlı, 'Arabî yâ-yi nisbetle biten bir kelimeyi -izâfetle taharrük hâlinde- müşeddeden veya muhaffifen telaffuz etmek hususunda muhtârdır.

Mes'eleyi hûlâsa edelim:

Bir kelime-i 'Arabiye'nin âhırinde görülen yâ-yi müşeddede ya asl veya nisbîdir. Asl ise -mutlaka taharrük hâlinde- müşeddeden telaffuz olunur. Nisbî ise -izâfetle taharrük hâlinde- müşeddeden telaffuz olunabileceği gibi muhaffefen okunabilir.

Buraya kadar "Tahfif-i Müşeddad" mes'elesinden bahsettik:

Biraz da "Teşdid-i Muhaffef" mes'elesinden bahsedelim:

Teşdid-i Muhaffef olanbu kelimelerden birincisi her yerde, ikincisi ba'zen nazımda teşdid ile okunur:

"Bunlar iki nehirdir o 'umman"

Ziyâ Paşa

"Güya ki karıştı şîr ü şeker"

" "

Teşdid-i Muhaffef -tahfif-i müşeddad gibi- bir kelimenin ne hey'etde isti'mâl olduğunu bilmemekten ileri gelir. Meselâ "tediye-tahliye-terbiye" gibi masdarları "ebniye-ed'iye-ehviye" gibi cem'leri "bahriye" gibi ism-i Mensuplara "dühat-kuzat-vülat-tecelliyat-türkiyyat-temenniyat" gibi cem'leri sibân- "hissiyat" gibi cem'lere kıyas etmek gafletinde bulunmamak bunlardan her bir takımın ne türlü ka'ideye tabî bulunduğunu bilmeye tevkif eder. Bu da Sarf-ı 'Arabiye'nin lisânımızdra câri olan kava'idini bellemele olur.

"Mecânî-el-edeb-ma'gni-ül-kitâb-müffî-el-enâm-" gibi ta'birleri "Haffiyül eltâf-meriyyül icrâ-makziyyül merâm gibi ta'birlere kıyas etmekte o kâbildendir.

Halk böyle muhaffef yâ'ları -her nedense- müşedded okumağa meyyaldir. Zannolunur ki "Muhyiddin" ismi teşdidi hâlinde ictima'-i cihetiyle pek sakil düşmeyecek olaydı ona da bir şedde vermekten geri durmazlardı.

İSTİTRÂD

'Asrının en mâhir şâ'irlerinden ma'dûd olan Çelebizâde İsmâ'il 'Âsım Efendi Şeyhülislam olunca böyle fırsatların zuhûruna müterakkib bulunan caize-i cûyan-ı şu'arâ tarafından bir alay tarih söylenilip kendisine takdim edilmişti.

Bunları gözden geçirdi. Hiç birini beğenmedi. Yalnız:

"İsmâ'il 'Âsım Efendi oldu müftiyyül enâm"

Mısrâ'ı -ki bir ta'miye ile söylenilmişti. Nazar-ı dikkatini celb etti. Nâzımını çağırıldı. Birkaç dakika sonra huzurunda talebe-i 'ulûmdan bir şahıs perişan-ı destar peydâ oldu. 'Âsım Efendi bunun yüzüne bakıp dedi ki:

"Be hey mübarek! Zik-i sadre uğramışcasına "İsmâ'il 'Âşım" diyeceğine sârığın gibi dağınmık olan zihnini biraz toplayıpta:

"'Âsım İsmâ'il Efendi oldu müftiyyü'lenâm"

Diyemedin mi? O zaman ta'miyeye de ihtiyaç kalmazdı.

Şâyân-ı dikkâttir ki 'Âsım Efendi Müftü olduğu halde misra'daki "müftiyyü'l enâm"i kabûl etmemiştir!

Serverî'nin:

"Oldu deri zade-i vâlâ güher-i müftiyyü'l enâm"

1199

Târîhi ne güzeldir!

"İntiha"

Nümûne-i İntihâb

- 5 -

Sâbit

"Öziçe"lidir. İsmi "Alaaddin" olduğu hâlde-mahlâsın ismi unutturmaktaki hükmü cihetiyle- bu namı yâdeden olmaz, ama "sâbit" denilince bu mahlâsın sâhibini tânyan herman hiç bulunmaz.

Sâbit'in Esbâb-ı iştiharından başlıcası şi'irde bir tarz-ı hâs sâhibi olmasıdır.

Şi'irinde durûb-ı emsâl veya ta'birât-ı meşhûre irâd etmek birinci merâkadır. Herkesin bildiği bir sözü öyle zarifâne bir surette nazm eder ki okudukça safâ-yâb ve mütebessim olmamak kâbil olmaz. Mu'assırlarından olan meşhûr Nâbî:

"Darb-ül-mesel irâdında bu 'asırda Nâbî
Kimse olamaz Sâbit Efendiye reside"

Nâbî!olamaz Sâbit Efendi gibi herkes
Darb-ül-mesel nükte virân-ı darb-ı meselde
Ol keвне zebanzed sözükim bulmağa kâdir
Mecmû'a-i erbab-ı Sühan cümlesi elde."

Beyitleriyle bu husûsu beyân etmiştir.

Bunlar müşârünileyhin Sâbit hakkında hüsn-i tevcihi olduğunu gösterirse de yine kendisinin:

"Sözde durûb-ı emsal irâdına söz yok amma
Söz odur 'âleme senden kala bir darb-ı mesel"

Beytini sâbit'e ta'riz olmak üzere telâkki olunur.

Sâbit dahi sırası geldikçe Nâbî hakkında izhâr-ı ihtirâm eder. Meselâ onun:

"Sana benzer feleğin mihr-i dirahşânımı var"
"Derûnunda keder var ye's ü ümide liyâkât yok"

Mısra'larıyla başlayan gazellerini tanzir ettiği sırada:

"Hazret-i Nâbî-i Üstada nazire dimeğe
Sâbit -asa Halebin merd-i sühandânımı var"
"Kumaş-ı nev zuhûr-ı ma'rifetle şimdilik Sâbit
Bulunmazsa Haleb damgası İstanbul'da rağbet yok"(*)

Beyitlerini sarf etmiştir.

İkinci beyit ile o zaman şi'irde Nâbî tarzı câiz-i revâc olduğunu gösteriyor.

Sâbit vâdi-i Mahsûsunda yektâ olmakla beraber mazmûnfürûşluk derdiyle birçok da bi-nemek söz söylemiştir.

Tecellisi gariptir. Eş'ârının nâdirce bulunan güzelleri fevk-al-âde şirindir. Addileri ise son derecede tâtsızdır. Güzeller nazire kabûl etmez. addilerini tanzire tenezzül edilmez. Vatanında oralarca fazl ile ma'rûf olan Halil Efendi'den tahsil-i Ma'rifet ettikten sonra İstanbul'a gelerek Seyyidzâde Mehmet Pâşâ'ya intisab etmişti.

Tedricen kat'ı meratib-i 'ilmiyye ederek Bosna, Konya, Diyarbakır, Mevleviyetlerine nâ'il olduktan sonra (1124) tarihinde irtihâl etti.

Bosna'da iken orada Vali bulunan Halil Pâşâ kendisine Ramazânda kıymetli bir sa'at ihda edince kıt'a-i atiyeye ile mukabele eylemiştir.

(*) Bunda da Emâre-i Ta'riz vardır.

Rûze-dâr-ı gama sultânundan

"Hisse-i hân-ı inayet geldi

Vakit-i iftarda şemden sonra

Şekkimiz kalmadı sa'ât geldi"

Merhûmun lisânında rekâket olduğundan pek dürüst söz söylemezmiş. Bu cihetle münasebet düşdükçe "Ben söz söyleyemiyorum Bereket versin kalem biraz söylüyor. o da söyleyemese çatlardım!" Dermiş.

Müşarünileyhin Ba'zı Eş'ar-ı Müntahabası:

BEYİTLER

Nüşan Mariz-i 'aşka 'ilac eylemedi hiç

Ey Şeyh-i kirâmâ teferrüş ezde suyun iç

Sihhat gibi bimâr-ı gama güc gelirler

Öldürdü bizi nâz-ı etibba ne belâdır

Efendi! fasl-ı bahar oldu lâlezâra buyur

Nigâh-ı latif ile nerkislere nezare buyur

Gaybe iman getir ey mülhid-i fâcir ki sana

Âhiretten hatt-ı ta'lik ile hüccet gelmez

Tarik-i 'aşka âkil-i re'is lâzımdım

Hep ittifâk ile mecnunu ihtiyâr ederiz

Miyân-ı lücce-i mihnette çaresiz kaldık

Biraz müsâ'ade-i rüzgârada muhtacız

Meydana geldi na's-ı rakib nemime saz

Kıldım huzûr-ı kalb ile 'ömrümdebir namâz

Şişiren dâmen-i pür-feyzî sebû-yi meydır.

Şeyh Keşf itmesede sırr-ı 'abâyı biliriz.

Civan-ı tabi'ime sâbit sūhan beğendiremem
Efendi! Künc-i bege hidmet eylemek güç imiş

Câm ile kân yâlaşır 'akd-i uhuvvet eyler
Ger seyyid olur düşmen-i sahbâ-i va'az

Frenk zülfe esir oldun işte ey dil-zâr
Senin ne kârın idi bahr-i gamda korsanlık

Harim-i Ka'bede de halkı soyarsın hâcî
Söyle nebbâşe nedir ka'idesi ihrâmın

Sen de ol püskürme benler verken sâbit gibi
Saçmadır tertibi yoktur güftü gûy 'aşıkın

Tama'-ı hâme düşüp sirkelenirmiş zahid
Be koruk yok gözüne bunda mı nâb değil

Nim-bâz etmiş rahn-ı zir nikab-ı turre de
Rûyını hem gördüm mehpârenin hem görmedim

Bu harâbâtta sâbit olamam sultânım
Dil virânımı yapsında yıkılsam gitsem

Eşkim sahife-i râh-ı cânâna düşmesün
Hun-ı şehid mushaf-ı 'Osmana düşmesün

Dam-ı bela-yı hicre düşürdün üftadeni
Düşmenlerim senin gibi fettana düşmesün

Civâr-ı şehrede mutrib-i terane senc olma
İşitmesün seni şeytan kulağına kurşun

Sükkân-ı harâbâtta ögmüş bulunurdu
Ma'mur olacakta eser-i meymenet olsa

Setr için zahid âlüfte meniş bâdesini
Perde eyler der-i meyhâneye seccâdesini

'Âşika bakmadığı fart-ı mahabbettendir
Sâkırur kendi gözünden dahi dil-dâdesini

Kitâb u sünnete uy ey hatib-i hoş nagme
Hevâ-yı nefesine uyma bizim imâm gibi

Zamanede gazeli kimse almıyor sâbit
Güzellere verilen tuhfe-i selâm gibi

Mecmu'a-i Mu'allim

Sayı = 14

Sahife = 53

Mekteb-i Hukuk Derslerinin Hulâsası

- 31 -

illâ - meğer

Biri 'Arabiyeden diğeri Fârisiden me'hûzdur.

'Arabiyede "illâ" iki nev'idir: Biri basittir. diğeri (an) şartıyla "lâ"yı nafiyyeden mürekkeptir.

Lisanımızda ikiside isti'mâl olunur. Basiti 'Arabiye de olduğu gibi Edât-ı istisnâ'dır.

"Öyle müstesna güzelsin kim sanâ yoktur bedel
Senden ey can münkatı' kılmaz beni illâ ecel"

Fuzûlî

"Sürdükçe hasmına yek-tane bakmaz silah u cûşa
"Yer kalmaz asla düşmene illâ beyâbân-ı 'adem"

Nefî

Ben şa'irim mu'ciz-dem ilham-ı tır'azım
Bilmezse nola kadrime molla-yı zamane
Molla ne 'aceb bilmese ammâ bu 'acebdır.
Hiç olmaya bir nakd-i kâla-yı zamane

İllâ yine şâhen-şâh-ı devran ki cenâbı
Devletle ola meka vü mevâyî zamane
Kezâ

"Pederlerinin fikdânından sonra istiklâl-i saltanat hevasıyla bezl u cûd iden şehzâdeler sevk-i zamane ve meslek-i hakimane'nin hilâfında buldukları gün tahallûf-i emelden bir şey'e na'îl olamadılar. İllâ sinnen asgar u liyâkaten ekberleri olan Sultan Mahmud evvelki hakikatte devlet-i bâni-i sânisîdir"

Kemâl Bey-Devr-i İstilâ'dan

Şinâsi merhûm;

"İstanbul beldesi Avrupa'nın kenar sahilinde Asya'ya karşı kurulmuş bir mâlike-i deryâdır ki manendi zir-i eflâkde mer'i olmaz. İllâ ki Âyine-i âbdârı olan safha-i Halic'inde ma'kes sûret-i bi-karârıdır.

'İbaresinde (illâ)dan sonra "ki" irâd etmişse de bu sûret taklide şâyân değildir.

"Kemâl Bey" in:

"Pertev-i zekâ nev'-i beşerin başına konmuş bir nûranî hümmâdır ki sâye-i sa'âdetini ta'mim edecek vâsita bulunmaz. İllâki lüzumu kadar şeh-bâ-i matbu' ül endam hükmüne olan sahaif-i matbû'ânın vüs'at ü intişârıdır. (*)

'İbâresi Şinasiye peyrevlik yolunda yazılmıştır. Muhaverat'ta ekseriya elifin iskatiyle "elbette be-heme-hâl" Veya "hele- ale-l-husûs- husûsuyla" makamında - kullanılan "illâ" lisân-ı edeb'e yakışmaz Nedim'in:

"Cem'iyet-i hâtır mı kalır 'âşık olunca
İllâ ham-ı gisû-yı perişân ne belâdır"

Beyti gibi bulunabilecek birkaç misâlin hükmü olamaz. Mürekkebe olan "illâ" şart edatı olarak daima vav ile "ve-illâ" suretinde kullanılır.

Meselâ:

"O hissedâr-ı menfa'at olmalıdır. Ve-illâ mu'âvenetle bulunamaz."

'İbaresindeki "ve-illâ olmaz ise" makamına kâ'im olur.

"Yoksa" ta'biri da'îma "ve-illâ"nın yerini tutabilirse de "ve-illâ" dâ'îma "yoksa"nın yerini tutamaz.

Mesela "Ne tereddüt ediyorsunuz? Yoksa gitmek istemiyor musunuz?"

'İbaresindeki "yoksa" ya bedel, "ve-illâ" getirilemez. Ama "Kânî"nin Letâifinden 'ibâre-i Âtiyede ki "ve-illâ", "yoksa"ya tebdil olunabilir:

"Ol tarafta bildiklerden kim var ise ve muhabbet erbabı ise selâm u 'aşk ve niyâzımızı iblâğ edesiz ve-illâ bilmez cûd-ı na-şinâs bir alay nüdema-yi vesvâse beyhûde yere selam u senâmızı itlaf u iza'at etmeyesiz"

"Meger" lisânımızda başlıca üç vech-ile isti'mâl olunur:

(*) Bu 'ibârede "Matbu'ül endam"dan başka bir "Zaf-ı te'lif" daha bulunduğunu iddi'a eden "Şerh-i bûlegat" sâhibine hak verilir.

1-) Edât-ı istisnâ olur. Bu sûrette dâhil olduğu cümle müsbet veya menfi bir fi'l-i iltizamı ile nihâyet bulur:

"Hoca Efendi "meğer ki böyle cevap verile" deyu 'avdet etmiş olduğu mervidir"

Cevdet Paşa-Târîhi'nden

Ba'zen fi'l-i iltizamı makâmına fi'l-i iltizamı hüknünde olan bir emr-i gâib veya nehy-i gâib sigası kaim olabilir:

"Fakat bu mertebe çapraşık lakırdılar her yer tabi'ata göre mütenâfir ve menfûr olmak lazım geleceğinden yalnız edebiyatta değil hiç bir yerde tabi'i olarak irâd olunamaz. Meğer ki Sûret-i Mahsûsa'da aranıp bulunmuş olsun!"

"Ekrem Bey-Ta'lim-i Edebiyat"

Edât-ı istisnâ olan "Meger" nesirde "ki" ile isti'mâl olunursa da nazım da "ki" siz dahi irâd olunabilir:

"Aldılar 'aklım peri-rûlar perişan ettiler

Bir yere gelmez meger cem'iyet-i huban ola"

Beyânî

"Değil latifi hüdâvend-i kerimin kabil inkâr

Meger inkâr eden Mecnûn ola ya tıfl ya a'mâ"

Nâbî

Nazımda te'hiri ca'izdir.

2-) İstigrab ve müfacaah edâtı olur. Bu sûretde dâhil olduğu cümle bir rivayet sigasıyla nihayet bulur:

"Ben ânı 'âlim sanırdım. Meger câhil imiş"

"Meger zalim kaçub ta mülk-i sa'dâbâda dek gitmiş"

Nedim

Bu "meger" in dahi nazımda te'hiri ca'izdir...

"Kaderle meger pençeleşmek imiş"

İzzet Molla

"Çöğür şa'iri zannedermiş meğer!"

Kezâ

"Câme-i sebzim kefenmiş meger"

Âteş-pâre'den

Fakat "ki" veya "kim" ile irâdı memnû'dur. İzzet Molla'nın:

"Meger kim o bir cevhere kân imiş!"

Mısra'larındaki "ki" ler za'iddir.

3-) Zann ve tahmin edâtı olur. Bu surette "gâliba-besbelli" ta'birlilerinin yerini tutabilir:

"Meger divânedir sevda-yı ebrusıyla zâhid kim
Turub mihraba karşı avaz avazıyla güft u gû eyler"

Fuzûlî

"Meger halk-ı cihân hep âşinây-ı vahdet olmuştur"

Kemâl Bey

Bununda te'hiri ca'izdir:

"Öldük meger bu tâze hayâlinle- eger mâ
Gülşende gül-tıraz-ı tagazzül dem seher"

"Dil yine ser-geştedir tir-i hevayı-veş-Nedim-
Bir kemân ebrunun olmuştur meger âvâresi"

Bu dahi "ki-kim" ile irâd olunamaz.

"Meger kim pençe-i simine bir mehpâre yaslanmış"

Mısra'-ı meşhûrunda ki "kim" zâ'ididir.

Bu üçüncü vech nazma mahsus gibidir. Şeyh Gâlib'in:

"kalmış mı meger dinlemedik söz"

Mısra'ı gibi sözlerde görüldüğü üzere "meger" in makam-ı istifham'da irâdî şive-i İran'a muvaffik ise de bizim şimdiki şivemize muhâlifdir. Mevki'-i Tereccî'de isti'mâli dahi böyledir. Lisan-ı 'Avam'da 'âri olan "meğerse" ta'biri ise Lisan-ı Edeb'te hiçbir vakit kullanılamaz.

Mekteb-i Sultânî Derslerinden

- 8 -

Kelimenin kıyasa muhâlefeti, muvafakatıda garabeti, me'nûsiyeti gibi Emr-i 'itibârî'dir.

Vaktiyle kıyasa muhâlif 'addolunan bir kelime şimdi muvafik, bilakis vaktiyle muvaffik 'addolunan bir kelime şimdi muhâlif sâylabileceği gibi şimdi muvaffik 'addolunan bir kelime bir zamân sonra muhâlif, bilakis şimdi muhâlif 'addolunan bir kelime bir zamân sonra muvaffik sâylabilir.

55. sayfa

Mesala Süleymân Çelebî'nin, Necâtî'nin, Zâtî'nin, Fuzulî'nin, Neffî'nin:

" Gerçi yanlış söyleyenler çokdurur "

" Göricek ruhsârını âyinede erbab-ı dil "

" Kimesne olmasun 'aşka giriftâr "

" Disem ol bi-vefâ bilmen inanır mı inanmaz mı "

" Ettigince tig-i hun-ı efsân ile cevalân-geri "

Mısra'larındaki " durum - kimesne - göricek - bilmen - ettiğince " kelimeleri zamânlarına göre kıyasa muvaffik sayılmış. Şimdi muhâlif 'addolunur.

- İSTİTRÂD -

Mu'asırından bir zat-ı edâniyle müftehir olduğumuz şu devr-i edebde "dûr" mevki'inde "durun" isti'mâli muvaffik-ı fesahat olamayacağını bir gazetede bil-münâsebe dermiyân etmiştik. Mutlaka eskiyi yeniye tercih etmek gibi bir muhâkemesizlikte buluna gelen ba'zı erbab-ı vukuf " ! " kudema-i asârından bir çok şevâhid bularak "dur" un iki "re" ile isti'mâli sahih olduğunu isbat etmek istediler. O zat bunlara beyt-i âti ile cevap verdi:

" Birdür ol birliğine şekk yokdur.

Gerçi yanlış söyleyenler çokdurur "

Sonra da tağyire uğramış olan kelimât hep bu kâbildendir. Şimdiki Lisân-ı edebde "değil" kelimesi kâfın kesriyle isti'mâl olunur. Hâl-bû-ki evelleri kâfın zammıyla kullanıldığı ez-cümle Fuzulî'nin:

Bürhan-ı hakdır ey gönül her nesteren nisbetli gül

Şâni' olan mümkün değil masnû'dan ola cüdâ

Beytinden istidlâl ediliyor. Fuzulî'nin "değil"i zamânına göre fasihmiş. Bizim "değil"imizde zamânımıza göre fasihdir. Hâkânî'nin

"Mura-veş bâl âçamâz hâsılı söz

Nim-bismil gibidir besmele söz "

Beyti de şimdi "siz" sûretinde müsta'mel olan edâtın vaktiyle "söz" şeklinde isti'mâl olunduğunu gösterir.

Fuzulî'nin, Nâbi'nin:

" Bulmuşum feyz-i nazar senden senin kurbanınem "

" Bâğ-ı dehrin hem hâzânın hem bahârın görmüşüz "

Mısra'larında olduğu gibi "buldum - yâhûd - bulmuşdum - gördüm - yâhûd - görmüşüzdür " makâmında " bulmuşum-görmüşüz" demek kâbilinden olan şeylerin " fesâhat-ı kelime " mebhasına kat'a ta'alluk yoktur. Onlar " Fesâhat-ı kelâm " mebhasına müte'allıktır.

Fesâhat-ı kelimededen bahs olunurken nefis-i kelimededen başka birşey düşünülmez. Kelimeye bakılır: Zamânımızda mu'teber olan va'z ve istimâle muvaffik ise kabûl olunur. Değil ise reddedilir.

"Fesâhat-ı Kelime "nokta-i nazarı'ndan bakılınca" bulmuşum-görmüşüz" kelimeleri kabûle şâyân görülür.Bunların ne makâmında isti'mâl olunup olunmayacağı başka mes'eledir.

Bu ifadeden anlaşılır ki "Eğer" makâmında "Eğerci" veyâ "Eğerci" mevki'inde "eğer" irâd etmek gibi mesâil dahi "fesâhat-ı kelime" mebhasına 'aid olan şeylerden değildir.

Kelâmda fesâhat - müterâkib olduğu kelimeler fasih olmakla beraber "tenafür-i kelimât" dan "tetâbu-i izâfât" dan "kesret-i tekrar" dan "za'f-ı telif" ten "ta'kid" den sâlim bulunmasıyla tahakkuk eder -Tenafür-i Kelimât -kelimelerin- adem-i imtizâc sebebiyle- esnâ-yı telaffuz da lisâna sıklet verecek bir halde bulunmasıdır.

Bununda merâtib-i muhtelifesi vardır. Muhill-i fesâhat 'addolunabilecek mertebesini yine "zevk" ta'yin eder.

Tenafür-i Kelimât ekseriya harflerin mütecânis veya müterâkib olmasından ileri gelir. "Edib-i bi-nazir -merd-dâne- emr-i rabbânî- hiss-i selim- asayiş-i şark -Küfrân-ı ni'met- kuy-ı yâr habib-i vefâdar - derd-i ta'assub- esas-ı sahih irtibat-ı terâkib-ihittisâs-ı sâdât - dâm-ı belâ-" kâbilinden olanları fesâhati ihlâl etmez, fakat Türkî evlâdır. Mümkün olduğu kadar 'ibâre arasında bulundurmamağa çalışmalıdır. "Tahakku-ı karâbet- Tenzihgâh-ı halk" gibileriye muhill-i fesâhat 'addolunsa becâdır.

Böyle kelimelerin ikiden ziyâdesi bir yere gelince sıklet bi-t-tabi tezâyüd eder. Ziyâ Pâşâ'nın Kemâl Bey'in :

" Bu kâr-gâh-ı sun' 'aceb ders-hânemidir "

" Unsurumdan iştikâ etmem memâtn rağmına "

Mısra'larındaki tenafür iki 'ay'ın dört mim'in ictima'ında neş'et etmiştir.

Bizim "Kebûter" manzumesinin:

Sayfa:56

" Efkâre dü dîde tercümandır."

Mısra'larındaki tenafürün menşe'i üç dal ile bir te'nin ta'kibidir. Yine bizim "Dereden Tepeden, Şâm-ı Garibân" manzumelerinin

" Ol rütbe verir server-ü rikkat

" Ta nısf-ı fezâya dek zılâl "

Mısra'larındaki tenâfür ona nisbetle ehven 'addolunur. Şâyân-ı dikkâttir ki Kemâl Bey'in mısra'ında "Gani-i keşmiri" nin

"Azizlerin yanında teyemmüm etmek, uzakta apdest almaktan daha iyidir."

Mısra'ında ziyâde Hurûf-ı Mütenacise müctemi' olmuşken lisâna o yönden ehven geliyor. Sebebi bunda mim'ler muhtelif harekât ile müteharrik olduğu hâlde onda ikinci mim'in sükûnuyla ictimâ'n serâpâ feth ile müteharrik üç mim hükmünde kalmasıdır.

Yerini tutacak başka ta'bir bulunmâmasından isti'mâli mecburiyet tahtında olan ta'bir, tenâfür-i kelimâtı müştemel olsa bile muhill-i fesâhat 'addolunmaz.

Mesela "Kırk kuruş" ta'birinde fesâhati ihlâl edecek derecede tenâfir bulunduğunu iddi'a etmek, yerini tutacak diğer ta'bir münasip bulunamayacağı için - vâhidir. "Lâle leyli leyli" denilmek lâzım gelince "Aksaraylı Zehra" denilemez. (*)

Dokuzuncu, Onikinci nüshalarda Mûnderic Makalenin Mâ'badı:

Elsine-i Ecnebiye'ye vakıf olanlar o lisânlardan ettikleri istifâdeyi bize dürüst bir Türkçe ile ifade edebilmelidirler ki hâ'iz oldukları ma'lûmattan hakkıyla müstefid olabilelim.

Hâricten alacağımız şeylerin hikmet, ya'ni her sûrette mucib-i menfa'at olması lâzım geleceğini zımnen göstermekte olan "Âsara güzel olsun şarkıyye olsun, garbiye olsun, makbul ehl-i idrâk olur" kâziyyesinin bir hakikat olduğu buraya kadar verilen tafsilât ile oldukça izâh edildi. Şimdi bundan letâfet aramanın sırası geldi:

Bunun letâfeti "güzellik" denilen şey'in emr-i i'tibârî olmasına 'âiddir. Ez-cümle Ziyâ Paşa merhûm meşhûr Tercî'i Bend hikemânesinde

"Bir beldede hicâb-ı zenân 'ayb olur yine
Bir şehirde bu hâlet olur bâis-i cemâl"

Beytiyle bu nükteye işâret etmiştir.

İnsan, bir hâlde devâm eder mahluklardan olmadığı cihetle 'ismen olduğu gibi fikren dahi tebeddül etmesi tabi'idir. Ancak ba'zı sathi-i nazarân tarafından zannolunabileceği üzere her fikri bir nişâne-i Terakki sânmak hatâdır. Tebeddül olur ki tedenniden haber verir!

İşte burâsı ziyâdesiyle şâyân-ı dikkattir. Hiç bir 'âkıl olamazki "neydik? Neyiz? Ne olacağız?" noktalarını der-piş etmekten hâli kalmasın. Mâzimizi, hâlimizi, istikbâlimizi düşünmeliyiz. Hâlimizin, mâzimizden istikbâlimizin hâlimizden güzel olması için el birliğiyle çalışmalıyız. Fakat bu çalışmak bizce "güzel" ne demek olduğunu ta'yinden sonra olmak lâzım gelir. Böyle yapmazsak neticesini gözönüne getirmeksizin işe başlayan erbab-ı gaflet gibi sa'yımızdan umduğumuz semereyi iktıtaf edemeyiz, bütün gece uykuyu terkile yazdığı bir çok yazıyı gündüz olunca âmirine beğendiremeyerek me'yûs olan me'mûra döneriz.

Biz şimdiye kadar bil-hamd me'yûs olmadık. Nasıl olabiliriz? Ye's dedikleri hâlin insan için en büyük 'ayb 'addolunacak ârizalardan olduğunu kendimizde ümid hiss etmeğe başladığımız zamândan beri biliriz.

Ümidimiz bir kemâldir. Yalnız gâfilâne değil, 'âkılâne çalışmamız lâzım geliyor. O vech ile çalışır isek nâ'il-i emel olacağımızda şübhe yoktur.

Sadedden çıkar gibi olmayalım. Biz yine güzelliğimize, çirkinliğimize bakalım:

(*) "Davud Dede"nin yerine "Süleyman Dede" getirilmez ve "lâleli" demek lâzım geldikte "Aksaraylı" denilmez. (Hadikatü'l Beyân).

Yukarıda görüldüğü üzere Eşyada hüsn ü kubhun emr-i 'itibâri olduğunu bilip bunu bir kazıyye-i 'umûmiye tanıdığımız hâlde hükmünü "söz" denilen şey'ede şamil buluruz. Binâen-aleyh "sözde güzellik, çirkinlik emr-i 'itibâridir" diye hükm ederiz. "Edebiyât" dediğimiz şey dahi sözden 'ibaret bulunduğundan bu hükmün ona da şümûlü olduğundan tereddüt etmeyiz. Allah etmesin.!

Tereddüt edecek olursak edebiyattan anlamak isti'dadında yaratılan nâtiklerden olmadığımızı i'tiraf etmiş oluruz.

Edebiyat sözden ibârettir. Fakat ale-l-ittlak değil. Güzel olmak şartıyla.

Şu hâlde "Edebiyat güzel sözlerdir." diyebiliriz. Ama "Güzel nedir?" suâline pek kolay cevâp veremeyiz.

Mâ'badı var.

Mu'allim Naci Mecmu'ası

Nüsha = 15

Sayfa = 57

Bundan bir kaç sene evvel (Yazmış Bulundum) namıyla neşr olunan -on dört mektubu havî - risâle erbab-ı şebab'ın ragbet-i mahsûsasına mazhar olduğundan nüshâ-ı matbu'ası kalmamıştı.

Bizde yine o nâm altında neşre şâyân bir çok mektub dahâ mevcud olduğundan bunların -tekrâr tab'ında risâleye ilâve edilmek üzere- şimdilik birer ikişer mecmu'amıza derc i münasip görüldü.

Yazmış Bulundum

- 10 -

"Hângi milletin oğulları bir elli, kızları iki ellidir?"

Bu su'âle târih bilmekle ma'rûf bir zâta 'âرز etmişler. Ellerini oğuşturmagâ başlamış.

O sırada Mekteb-i Sultânî talebesinden.....Efendi gelmiş. Ceryân eden bahsin neye dâ'ir olduğunu anlar anlamaz demiş ki:

"Oğulları bir elli, kızları iki elli millet Fransız'lardır."

Fransızların "âlfâbe"sinde "el" harfi vardır. Fransızcada oğul demek olan "fils" bir el ile, kız demek olan "fille" iki el ile yazılır. bu bundan ibâret bir bilmecedir."

"La Sante' n'est pas sans-t, mais la maladie est sans-t"

"Sağlık t'siz olmaz (veya değildir) ama hastalık t'siz olur."

Dahi bu kabildendir. Telaffuza nazarân bundan "sıhhat, sıhhat değildir, fakat hastalık sıhhattir"

Me'âli çıktığı için insân birden bire birşey anlayamaz, lakin dikkât edilince yanılmaç olduğu anlaşılır"

- 16 -

Gazetecilere

Ey gazeteciler! varak-pârelerinizle paralı, parasız bir zâtın olduğunu i'lân ettiğiniz zamân son satırda ne dediğinizi biliyormusunuz?

"Hay hay! biliriz" Demeyiniz. Bilmiyorsunuz.!

"Rahmet-ullahi Te'âla - rahmeten vâsi'aten

"Rahimullah-i Te'âla - rahmeten vasi'aten

Bu 'ibârelerden hangisi doğru? Sizce birincisi doğru olmak lazım geliyor. Çünkü da'imâ öyle yazıyorsunuz. Hâlbuki ikincisi sahihdir.

Bir meyyite rahmet okurken bâri doğruluğu iltizâm etseniz ne olur? Günâhımı girersiniz?

Bir de du'ânın 'Arabça olması farz değil â!

"Mevlâ rahmet eyleye!" Deyiveriniz ve-s-selâm

Doğru Türkçe, yanlış 'Arabça'dan elbette evlâdır.

.....!

Nümûne-i İntihâb

- 6 -

'AVNİ BEY

Müşârün-ileyh ile bir defa olarak "Yenişehir Fenâr"de görüşmüştüm. Bir nadire-i 'irfân idi. Musâhabetinden pek çok istifade ettim. Lisân-ı Fârisi ile olan tevaggul cihetiyle ekseriya Edebiyat-ı İraniye'nin en müntahablarını mevzû' bahs ederdi. Tarikat-ı Mevleviye sâliklerinden olduğundan "Mesnevi"nin en 'âli beyitleri dembedem lisânından işitilirdi. Hazret-i Mevlâna hakkında kalbi pek kuvvetli bir hiss-i takdis muhâfaza etmekte olduğu ez-cümle Sünbülzâde Vehbi'nin:

"Nâye taziyi'-i nefes eylemeli
Üfleyüb ya'ni âni neylemeli
Çalma öyle düdüğü Mevlânâ
Ki dene adına neyzen molla"

Demekle 'afv olunmaz bir terbiyesizlik ettiğine ka'il olunmasından anlaşılırdı.

Eş'ar-ı mutasavvif âne'den başkaca zevk-yâb olurdu. Bir gün "Üsûfî" merhûmun:

'Aşk ile tennur-ı dilden hoş eder tufân henüz
Bu gözümün yaşları derya-yı bi-pâyân henüz
Şah-ı 'aşkın taht-ı dilde hükm ederdi cân gibi
Mısır iline Yusuf olmamış idi Sultan henüz.

Sahife 58

"....."

"....."

(Firkatın nişini çâk ok gibi urdun cânıma)
(Çıkmam kâldı kara bağrında ol peykân henüz)

('Ömr irişdi ahire buldu nihâyet rûz-gâr)
(Ey diriga buldu gâyet şeb-i hicrân henüz)

(Kubbe-i çarha 'alemler çekdi âhım âteşi)
(Âlmadı sûz-ı derûnumdan haber nâdân henüz)

Gazelinden söz açarak tanzirini teklif etmesi üzerine:

(Meşhedimden şevk-i kuyunla revândır kân henüz)
(Görmedi tigin benim ka'bernde bir kurban henüz)

(Derd ile cân virdim istimdâd-ı dermân itmedim)
(Derd-nâk-ı imtinâ'ımdır dil-i derman henüz)

(.....)

(.....)

(.....)

(.....)

(Bir şehid-i dem-hurûşânım ki gûş-i cânıma)

(Rûh-ı Yahya'dan gelir âvâz-ı istihsan henüz)

(.....)

(.....)

Naziresini kendisine takdim ettiğimde fevk-al-âde memnun olarak bir tākım tenbihat-ı terakki perverânede bulunmuştu.

Yenişehir'den İstanbul'a 'avdet edeceği esnâda "Veda'îye" olmak üzere:

"....."

"....."

"Nâci cüyâ-feta-i eser-i kurb-ı ma'nevi

Gam(m)-gin mişiz devri sûri hüvel-muayyin"

Kıt'asını yazıp huzûruna 'arz edildiğimde ise dahâ ziyâde izhâr-ı memnuniyet ederek "Bunu fâtiha makâmında bizim divânın başına yazmak sûretiyle ilân-ı iftihâr edeceğim" Demişdi.

Bunun üzerine hayli zamân geçti. Bizde İstanbul'a 'avdet etmiş olduğumuzdan arasına müşârün-ileyhin ziyâretine giderdim. Bir aralık Üsküdar'da ikâmete mecbur olduğundan görüşemez olmuştuk. Bir gün "Tercümân-ı Hakikât" matba'asında bulunuyordum. Nam-ı 'âcizaneme olarak bir mektub geldi. Açdım içinde şu târihi muharrer buldum:

"Hayf bir günde iki şâ'ir-i hoş-gû gitti
Birisi Hazret-i Hilmi biri mir-i 'Avni
Yazılır cümleye târih gelir bir gün olur
Kodılar âh iki şâ'ir-i mâhir günü"

"Üsküdarlı Tal'at"

1301

Ertesi gün çıkan Tercümân-ı Hakikât nüshasına derc edilen bu târihin zeylinde mülâhaza-i âtiye görüldü:

"Kemâl-i teessürde Tal'at beyefendi ile iştirâk etmemek elimizden gelmez. Te'siri iki dag-ı derûn besler bir hüzne mukâriniz.

"Trabzonlu Hilmi Efendi ile Yenişehir Fenâr'li-Bekir Pâşâ-zâde 'Avni Bey 'asrın yetiştirdiği üdebâmızın, şu'arâmızın ser-âmedânından idiler. Hele 'Avni Bey hakikaten Zübdetü'l ahkâb denmeğe lâyük olan effâz-ı sühan-verân-ı 'Osmanî'dir. Bir vücûd-ı nâdir idi. Lisânında tutukluk olduğu halde pek çok natukları lal edecek sözler söylerdi."

"Tasavvuf-ı 'âlî-i meslek-i 'ârifânesine şiddet-i intisabı cihetiyle âfet-i şöhretten ihtirâz üzere bulunmasından olmalıdır ki bir divan-ı 'azim teşkil edebilecek kesretde olan eş'âr-ı üstâdânesinden bir kısmını olsun tab' ettirerek istifâde-gâh-ı 'umûmiye çıkârmamıştır. Neşrolunmuş âsân ise kaside serây-ı meşhûr- İsmâ'il Pâşâ-zâde Hakkı Beyefendinin divan-ı matbu'u gibi bir iki kitâba yazdığı rengin takrizlerle, Harâbât-ı Ziyâ'yı tenvir eden bazı ebyat-ı ber-güzidesinden 'ibâret gibidir."

"Avni Bey'in:

"Böyle 'aks-i endâz olursa sûretin âyineye
Seyf-i gayretle mukarrerdir dü-nim olmak banâ"

Gibi 'âşıkâne

"....."
"....."

Gibi 'ârifâne

"....."
"....."

Gibi hakim-âne sözleri pek çokdur."

"Şimdi hâtırımıza imtihân-ı kalb-i kuvvet için vakt-i mahzûnide nüzûl etmek üzere teehhür etmiş bir ilhâm-ı girye-fermâ gibi müşârün-ileyhin

"Gel Ser-i kabrimde dur bir lahza ey simin-beden
Nurdan bir serv dikmişler kıyas etsin gören"

Beyti geldi. Mahzuniyetimiz nasıl mahdud kalsın?"

Sayfa = 59

"Avni Bey Edebiyat-ı 'Osmaniye'de olduğu gibi Edebiyat-ı İraniye'de dahi mümtâz idi. Bir çok Âsâr-ı Fârisiyesi vardır. Bunlar mu'âsırımızdan ba'zı şuarâ-yı 'Osmaniye'nin yazdıkları parçalar gibi Lisan-ı Fârisi'yi gerçekten bilenlerce 'âdi 'addolunacak şeyler değil, fusahâ-yı 'Acemi dahi mecbur-ı tahsin edecek eserlerdir."

"İtikâdımıza göre 'Avni Bey Nazm-ı Eş'âr-ı Fârisiye cihetine şuarâmız beyninde müteferrid idi."

"Avni Bey'in gaybûbeti gibi bizce nâ-kâbil-i izâle bir elem ancak âsârının tab' ve neşriyle ta'dil olunabilir. Bu hizmet maksadının hüsn-i ifâsının ise akrabasının, husûsuyla bunlardan en ziyâde tanıdığımız Mehmed 'Ali Efendi biraderimizin himmet-i kıymet-i şinâsânesinden bekleriz. (*)"

"İntiha"

'Avni Bey "Alafranga" denilen yolda şi'r tanziminin 'aleyhinde bulunmakla beraber lisan-ı kudemâ'nın tabi'at-ı 'asra göre islâhını ârzu edenlerdendi. Kendisine "Edebiyat-ı Garbiye'nin ba'zı mahâsini inkâr olunamıyor. Bunlardan niçin iktibâs etmemeli? Böyle şeylerde ta'assub etmek "terakki etmeyelim" demek değil midir? Ba'zı âsârında görüldüğü üzere iktibâs nâmıyla ma'nâsız söz söylemeye alışmayalım." Cevabını verirdi.

(*) Divan-ı 'Avni'nin Türkçe kısmı müşârün-ileyhin damadı Şevki Beyefendi ma'rifetiyle karîben tab' ettirilecektir.

Müşârün-ileyhin Ba'zı Eş'ar-ı Müntahabası

Söz kalbüd-i kadr benî âdeme cândır
Söz vâsıta-i râbıta-i 'âlemiyândır.

Söz bir nefes sâzec-i bi-renkdir amma
Bir hemzen sûret gede-i kevn ü mekândır

Yârab bu ne hâlet bu ne te'sir ki bir söz
Revnağ şiken mâreke-i seyf u sinândır

Yârab bu ne kudret ki sera-pa-yi memâlik
Fermân-ber-i şimşir cihân-gir-i zebândır.

Söz yok güher-i elsine-i 'âleme amma
Ey hâce lisân-ı şu'arâ başka lisândır

Zirâ şu'arâ zümresinin tab'-ı Selimi
Ayine-i İlham hüdâvend-i cihândır.

Kadr ü şeref şâ'iri şâ'ir bilir ancak
Rûh-ül- Kudüsün sırrı serafiyle 'ayândır

Mısra'lar

Dest ü payı bağıdır bi-çâre kurban neylesün
Sanâ vâcib mi olmak 'âleme cellad lâzımsa(*)
Âdem değilim sende eğer adem olursan

Beyitler

Hezârân-ı felek Nuhı gark-ı tufâna bela imiş
Kenâr-ı 'afiyet şeklinde bir girdâbdır dünya

Can-fedâ-yı la'liyim bir dilber-i can-perver'in
İstemem ben huzurum olsun çeşme-i âb-ı hayât

(*) Bu mısra asrımızın birkaç şâirine daha isnad olunur.

Sen kânımızı eyleme şimşirine isnad
Ma'na'da bizim kâtlimiz gayretimizdir

Firâkıyla cihândan rihletim bir âha kalmışdır
Gel ey ruh-ı revân gel kim işim Allaha kalmıştır

Önüne zâhir ol kim şahid-i halvetgeh-i lâhût
Cemâlin sûret-i insanda izhâr itti sânsunlar

Muhit-i da'ire'-i 'aşkdan hurûc-ı mahâl
Ne çâre kabzâ-i takdir-i gird-gârdeyiz

Sen vücudundan sakın Allah zûlm itmez sanâ
Var iken nefesin ne lâzımdır hüdâdan ihtirâz

Emr-i bi ücrete ibraz olunan hidmete yuf
Şahs-ı bi hidmete 'itâ kılınan ücrete hayf

Sahbâ-yı hurûşân gibi minâ-yı felekden
Tâ hâric-i humhâne-i imkâna dökülse

Kimse idrâk itmedi ma'nâsını da'vâmızın
Biz dahi hayrânıyız da'vâ-yı bi-ma'nâmızın

Harâm olur banâ zevkimce olmayan 'işret
Şerâbı neyleyim âhbab-ı meşrebimce değil

Sahife 60

Bezm-i imâm-i girân-câne uymuyor tab'ım
Efendi! Sânmaki mihrâb meşrebimce değil

Şekl-i bedi' sûret-i insâna kıl nazar
Esrar- zar nâme-i rahmâna muharrem ol

Elden gidiyor haste-i hicrânın imâm gel
Nâz eyleme Allah için ey rûh-ı revân gel

Beni birûn idemez da'ire-i hayretten
Cebreil olsa meded-kâr dil-i mehbutûm

Ben serin âb-ı hâyat lebûnün teşnesiyim
Talib-i çeşme-i hayvân isem insân değilim

Gelince vakt-i hâcet geçmedim hâtırlarımdan hiç
Anın-çün bende şimdi hâtır-ı âhbabdan geçdim

Helâk pençe-i simininem elimde ne var
Bi-hakkın kabza-i kudret elindedir cânım

Mücerreban-ı Umurûn kelâmı gerçek imiş
Yalan dedikleri dünyâyı böyle bilmez idim

Âhret hakkın helâl itsün bize pir-i mugân
Sormasınlar rûz-ı mahşerde hesâb bâdeden

'Âşıkları ol gün ki tecelli edecektir
Didâr bana sûret-i cânânda görünsün

Hasret-i cân bir leb-i hicrâna, cânân neylesün
Müsta'idd-i merg olan bimâra lokman neylesün

Vâ'iz beyhûde gû-nefesini i'dâm eyler
Bilse maksûd nedir 'âlemin icâdından

Tutmasaydı dâmen-i dünyâyı tufân-ı riyâ
Kâ'inat olsaydı 'ârî şeyhden kıssîsden

Rûz-ı mahşerde sorarlarsa nemiz var diyecek
Biz bu dünyâda günah itmedik insâncasına

Ne ser-âzâd idersin ne helâk eylersin
Kâldı bi-çâre gönül havf-ı ricâ beyninde

Ol mihr-i dil efruz ile cân bir yere gelse
Âyine ile âyine-dân bir yere gelse

Ben ki ser-bazan rah-ı 'aşka serdârım bugün
Asmandan tig yağsa serfürû itmem yine

Ahba şive-i yağmada mebhût eyler a'dayı
Hüdâ göstermesün âsâr-ı izmihlâl bir yerde

Bizim noksanımız hep kâbil-i ikmâldir amma
Bulunmaz neyleyim esbâb-ı istikmâl bir yerde

Kalb-i tabib vuslata gelmezse merhamet
Allah rahmet eyleye bîmâr-ı hasrete

Ehl-i bihişt cennete girmezdi ol peri
Tasvir olunsa takdir-i cennet üstüne

Esir-i kâfir-i 'aşk oldum imân kurtaran yok mu
İman gittim müselmânlar müselmân kurtaran yok mu

Ebleh-ânî dâme çekmekmekdir ta'azzurundan 'arz
Yoksa herkes kendi vicdânında mikdarın bilir

Bir dil-i âzâdeyi 'ibdâ et ki reşk itsün sanâ
Pâdişâhân günde yüz bin bende azâd itsün

Öyle mest it bizi ey sâki-i ruh-i efzâ kim
Hüsyâr olmayalım subh-i kıyâmetde bile

Sîmûrg-ı merhametden ben görmedim nişâne
Ey hâce sen görürsen benden selâm söyle

Öyle vahşi o peri-çehre ki imkân olsa
'Âşık-zara görünmezdi hayâlinde bile

Mu'allim Naci Mecmû'ası

Nüsha = 16

Sayfa = 61

Mekteb-i Sultânî Derslerinden

Tetabu'-i izâfât ikiden ziyâde izâfetin tevâlisidir. Her tetabu' muhill-i fasâhat değildir.

Lisânımızda izâfet dört üslûb üzere câridir: Birincisi Üslûb'ı 'Arabî- İkincisi Üslûb-ı Türki- Üçüncüsü Üslûb-ı Farisî- Dördüncüsü Üslûb-ı Muhtelit.

"Darü'l ma'ârif"

"Ma'ârifin ta'miminin çâresi"

"Çâre-i ta'mim-i ma'ârif"

"Ta'mim-i ma'arifin çâresi"

Türkçe'nin şivesine göre birinci üslûbda tetabu' ceryân etmediğinden bahsimiz Esalib-i Salise'ye münhasır olmak lazım geliyor.

Üslûb-ı Muhtelit'de dört ihtimâl vardır: Birincisi üslûb ile, ikincisi üslûbun - ikincisine yine birinci ile üçüncünün- üçüncüsü ikinci ile yine üçüncünün- dördüncüsü bu üç üslubun birden ihtilatıdır.

"Dâr-üş-şafakanın te'sisi"

"Tesis-i Dâr-üş-şafakâ"

"Te'min-i İstikbâlin lüzumu"

"Müdür-i Dâr-üş-şafakanın ikdâmı"

Üslûb-ı Türkî üzere ceryân eden tetabu' 'âlemet-i izâfât olan kâf ile olub olmamakdan hâli kalmaz. Kâf ile olursa ikiden, Kâf'sız olursa üçden ziyadesi fasâhatı ihlâl ider:

"Mekteblerin müdürlerinin, muavinlerinin vazâifi"

"Mekâtib müdürleri muavinleri vazâif-i icâbâtı"

"Dördüncü alayın üçüncü tâburunun, ikinci bölüğünün"

Kabilinden olan ta'birât -zarûret cihetiyle- muhill-i fasâhat 'addolunmaz.

Bâlâda imâ olduğu üzere kelimedede, kelâmında fasâhat -bir ma'nânun iki veya daha ziyâde lafz ile ifâdesi mümkün ise- aranır. İsti'mâli zaruri olan kelimât ve ta'birâtın fasih 'addolunmasında zâruridir.

Kâf ile olan izâfetlerde sıklet ziyâde olduğundan birden ziyâdesinin irâdından - mümkün olduğu kadar- ictinâb edilmelidir.

Kelimât-ı fasiheden terkib eden kelâmın dereci fesâhatı -evvel emirde- lisândan sühûlet ve 'uzûbetle ceryân etmesine nazaran ta'yin olunur. Mesela "Ma'ârifin ta'miminin çâresi" ta'birine nisbetle "Çâre-i ta'mim-i ma'arif" ta'biri evhendir. "Ta'mim-i Ma'arifin çâresi" ta'biri ise ikisinede müreccahdır.

Nesirde Üslûb-ı Fârisî üzere ceryân eden tetabu'nun üçden ziyâdesi dâ'ima, ikiden ziyâdesi ekseriyâ fasâhatı ihlâl eder. Hele tenâfirü müştemil bulunursa hiç çekilmez.

"Tahkim-i mahâkim-i ahkâm mahkeme-i furkân"

"Mütercim 'Âşım Tıbyan-ı Nâfi' mukaddimesinden"

"Safâyih-i safâyif mesâ'ir-i safvet- şî'ârlarına"

"İstübdâ'-i sanâyi'-i sâni' bi-çûn ü çirâ"

"Şakird ebced -hân ma'ârif-mendân, tahkik- pişe"

"Es'ad Efendi - Mustazref Tercümesinden"

"Sözün şikeste-fem fikr-i kemter....."

"İstima'-i terennümat-ı tuyur-ı âşiyân-sâz ü mervaha cünban-i bad-ı sabâ-yi hayât-nüvâz"

"Kâmil Pâşâ'nın Telemak Tercümesinden"

"Gazal-ı zerrin şâh-ı sünbül-sitân-i felek ser-negûn-nümûn hırâmân-ı hayâbân-ı riyâz gühsâr ü hâmun

"....."

"....."

"Zer-ger-i ser-nügün pute-i darü'ldarb-ı çarh-ı devar"

"....."

"Âlüfte-i âfet âlüft zen....."

"....."

"Gelû girye-i kesirül ciryeden"

"....."

Sayfa 62

Dibâc-ı kâr-gâh-ı mukaddesan-ı molla-i a'la vü dibâce pira-yi elvâh.

"Pür- 'iber-i 'âlem-i bâlâ"

"Nâfi Efendi- Nef-i ma'ûl mukaddimesinden"

"Hâiz-i tenmiye-i mâzâmin-rengin-i muhtelifetü'l cinâs"

"Kahve-i ta'ab fersa-yı âlüft-engiz ehlen ve sehlen"

"Elhâc İbrâhim Efendi - Hadikatü'l Beyân mukaddimesinden"

"Tensib-kerde-i şu'arâ-yı meşâire hâne-i ehl-i dilandır."

"Şükrü Bey- sahba-yı mükerrerem mukaddimesinden"

Bunların tetabu'un ehven misallerinden 'addolunur. Veysi'ler, Nergisi'ler tettebbu olunsa daha neler bulunur!

Nazımda evzan-ı müsa'id olmadığından -Tetabu'un üçden hele dörtten ziyadesine nadiren tesâdüf olunur:

"Zaman-ı 'adl-i sadr-ı müşikâfa kâr-fermâdır"

"Sabri Şâkir"

"Mevce-i bahr-i siyâh-ı şeb-i yeldâ-yı 'adem"(*)

"Âkif Pâşâ"

Şâyân-ı dikkâtir ki Sabri'nin dört derece tetabu'ı muhtevi olan mısra'ı Pâşâ'nın beş derece tetabu'ı müştemil bulunan mısra'ı kadar sem'e hoş gelmiyor. Sebebi selâset cihetiyle bunun onâ fâ'ik bulunmasıdır.

Nazımda tetabu'un sıkleti nesire nisbetle az hiss olunur. Bu da tabi'atin bir mısra'ı teşkil eden kelimâti müteselsilen okumağa bir meylen mahsûs olmasından neş'et eder.

Yazmış Bulundum

- 17 -

Ben sevinyorum sizde sevinin. Külfetsiz yazı yazmak hevesi ta'ammüm ediyor. Makâmât-ı Resmîye'ye yazılan kağıtlar bile sadelikle tezyin olmağa başladı.

Bizim mahallede ketebeden bir kaç zât vardır. Geçende bunlardan biri iki odadan 'ibâret olan hânesine bir oda 'ilave etmek ister.

Mahallenin mensub olduğu dâ'ire-i belediye'ye mürâca'at eder. Lâzım gelen resmi mu'amelâti kâmilen icrâ ettirir. İş yalnız oda yapılacak mühendisi tarafından mu'âyenesine kalır.

Birkaç gün geçer Mühendis gelmez. Niye gelmiyor? Kim bilir? Besbelli işi çok!...

Kendisine haberler gönderilir. Yine gelmek istemez. Başlanmış olan iş ta'til olunur. Çünkü ustâ "Mühendis gelip görmedikçe birşey yapamam. Sonra benden ceza-yı nakdi alırlar." Der. Ev sâhibinin cânı sıkılır. Dâ'ire-i müdiriyeti'ne şu tezkireyi yazar:

".....mahallesinde kâ'in.....numaralı evimize 'Aliyelerince lazım gelen mu'amelat kâmilen icrâ ettirildi. İş yalnız mühendis Êfendi'nin tenezzülen teşrifine kaldı. Kendisine defa'ât ile "lûtf ediniz, geliniz, şunu görüveriniz. İşimiz geri kalıyor."

(*) "Bereket versin ki bu kadar tetabu'-i izâfete evzan-ı şî'iriyemiz müsa'id olmadığından Âsâr-ı manzumelerinde dörtten ziyâdesine tesâdüf olunmaz. Hatta bu dört derecesi bile nâdir bulunur.

"Ta'lim-i Edebiyât"

haberi gönderildi. Mübarek hâlâ gelmedi. Bu gidişle -Zann-ı 'âcizânemize göre- geleceğide yok! Bir mühendisin ifâ-yı vazife hususunda bu kadar istignâ-kârâne davranması 'acaba nedendir?

"Nâkil-i varaka.....Efendi biraderimdir. Daireye gide gele usândı, vesa'ir işlerinden kaldı. Bu gidişinde mu'âvenet-i Kerimânelerine mazhar buyurularak muvaffak olacağını kaviyyen ümid ederim....."

Tezkire hoş değil mi!

Sonra, mühendisin gelip gelmediğini, odanın yapılıp yapılmadığını sormazsınız zannederim. Çünkü bahsimiz mühendisde, odada değil, yazıda.

- 18 -

Bundan evvelki varakamda sûreti münderic olan tezkire, değerinden ziyâde denilecek derecede takdir buyurulmuş. Böyle şeylerde -Teşvik-i hikmetine mebni-mübalâğa câ'izdir.

Size bir tezkire sûreti daha göstereyim mi?Fakat durunuz. Evvelâ fikrasını nakledeyim:

Bunu yazan ketebeden değil, muharrirlerden. Bir gazetenin sâhib-i imtiyâzı tarafından muharrirliğe da'vet olunur. Gider. Bir ay kadar matba'aya devam ettikten sonra- sâhib-i imtiyâz kâbil-i i'tilâf olan eşhasdan olmadığından- işden çekilir. Evvelce de:

(.....)

(.....)

Sahife 63

(.....)

(.....)

Kıt'asını söylemiş bulunur. Sonra matba'ada ki refikine Tezkire-i Âtiye'yi gönderir:

".....nâmına geçirdiğimiz günler için sâhib-i imtiyâz efendi tarafından verilmesi vezâif-i âdemiyyetin birincilerinden olan pâraların henüz verilmediği kardaşım.....Efendi'nin ifadesinden anlaşıldı. Yoksa:

"Para ister muharrir-i kirâm

Sahib-i imtiyâz-ı hayretten"

"Mazmununu tahakkuk mu ediyor?!"

"Bu alacağı sâhib-i imtiyâz-ı bi-enbâza teberru' etmek, bilirsin ki bence en kolay, en eğlenceli şeylerden sayılır. Fakat yine bilirsin ki ben pir 'aşkına hizmet etmek mesleğinden 'udûl edeli hayli zamân oldu. Şimdi onun hâtırını için yine evvelki mesleğimi tutayım? Bu biraz münâsebetsiz olmaz mı? İyiliği adama değil, adamına etmeli değil mi?"

Bu tezkiremi ona gösterde kendisine olan hürmetimin zevâl olmaması arzusunda bulunduğumu söyle..."

"Söyle derdemez herifin kâbil-i hitâb olmadığı hâtırına geldi. İstermezsene söyleme, sen bilirsin."

Cevabını da 'arz edeyim:

"Tezkirenizi sâhib-i imtiyâza gösterdim. Hayli bozuldu. Müteessir oldığını söyledi. Gönlümden dedim ki: teessür mü?O senin gibilerde bulunacak faziletlerden midir?"

"Böylelerinin hakiki teessürü cismâni olur. Bastondan müteessir olurlar, kaleminden değil."

"Kıf'â şöhret bulmuş. Husûsiyle ikinci beyti darb-ı mesel hükmünü almış. Matba'aların hâli ma'lum ya! Hepsine tatbik-i kabûl ediyoruz. Para istemeyen muharrir, hayrette kalmayan sâhib-i muharrir nerede?"

"Alacağınızın tesviyesine dâ'ir merkûm ile aramızda ceryan eden gayet gülünç müzâkereyi şifâhen arz edeceğim....."

Ondördüncü Nûshada Münderic Makâlenin Mâba'dı

"Gönül kimi severse güzel odur" Hakim bunun kolayını bulmuş gibi görünüyor da dikkât edilince -işi bi-z-zarûre mühimmiyetten kurtaramadığı cihetle-güzellik için bir sûret-i 'umûmiye göstermedikten 'âciz kaldığını anladığı anlaşılır. Geçenlerde neşrine cüret ettiğimiz bir risâlenin mukaddimesi mütâla'a olursa "Bizce dünyada ne kadar güzel söz varsa cümlesi edebiyatdan ma'dûddur. Ne kadar çirkin söz var ise cümlesi edebiyattan matruddur. Bu ta'rifê göre bir sözün edebiyatdan olup olmadığına da'ir hüküm vermek pek kolay gibi görünür. Hâl-bu-ki öyle değildir. 'Âlemde hüsn ü kubhu, temeyyüzden güç ne var?"

Sözüne tesâdüf olunur ki müdde'âmızı izâh eder. Vâkı'â her kavm 'indinde ile-l-ebed güzel 'addolunacak sözlerde vardır. Fakat öyleleri de olur ki nev-reste dilberlere benzer. Güzellikleri muvakkittir. Yine mukaddeme-i mezkûrede münderic olan "Bir zaman Edebiyat-ı 'Osmâniye 'âleminde Âsâr-ı nefiyâne birinci derecede 'addolunduğu halde o yolda şi'ir söyleyenler celb-i nazar-ı istihsan edemedikden başka ma'yûb dahi oluyorlar. Bugün bir şâ'ir ne kadar muktedir olursa olsun nefiyâne tarz-ı şi'irin i'âde-i ikbâline muvaffak olamaz. Onun hüsnü o zamana göre imiş. Zamanımızda hüsn-i diğê aranıyor. İşte hakikaten ashab-ı iktidarda oldukları halde meydana koydukları âsâr-ı 'umûma beğendirmeye muvaffak olamayan mültezimin tarz-ı dirin bu cihetle yanılıyorlar." mütâla'sı o cihete nâzırdır.

Demek ki dünyanın son gününe kadar yaşamak şânından olan "söz"de biri bâkî diğêri fânî olmak üzere iki türlü güzellik görülüyor.

Sözün birinci kısmı için:

"Her biri bir letâfet âyetidir.
'âlemin hüsnü da'im âfetidir."

İkinci kısmı içinde de:

"Yâr bilmem niçün tefahâhür ider
Kalmadı eski revnakından eser"

Ma'rûf hâl olur.

Neff'nin mesela bir at vasfındaki:

"Çabukluğu o mertebe kim zill-i râ gibi
Yere düşünce onâ mekân lâmekân olur"

Beyti beyn-üş-şu'arâ mübalağa yarışları icra olunduğu türlerde şâyân-ı itra görülürmüş. Hâbuki rakibinin gölgesi yere düşünceye kadar mekânı lâmekân olacak bir ata vücûd vermek kâbilinden olan tasvirât münâsebetsiz görünmeğe başlayalı böyle sözler gözden düşmüştür.

Sahife 64

Bizde bu fikre tebeddül husûle geleli pek çok zamân olmamıştır. "1213"de intikâl eden Şeyh Gâlib ki Nâbî'ye, igrâk-ı cevlangâhlarında hakkıyla bâlâ-pervazlık edememiş olduğu için ta'riz eder- kezalik bir at vasfındaki:

"Tiz eylese şive-i hırâman
Virir ezele ebedi peyâmın"

Beyti gibi âsârıyla mübalagacıların topunu geçmek gayretinde bulunduğunu göstermiştir.

Gâlib'in, intihası olmayan ebedden, ibtidâsı olmayan ezele haber isâl edebilecek kadar seri-ül-hareke olan âtı Neff'ninkini geçemese bile onunla hem-i'nân olabilecek gibi durur. Vâkı'â olur olmaz sâhib-i hayâl bu meydanlarda icâle-i kemiyet kalem edemeyeceği cihetle böyle igraklar bulmak da hüner sayılır. Fakat edebiyatdan beklenen fâide-i sahiheyi hâvi olmadığı için erbâb-ı hakikât nezdinde makbûl olmasa becâdır.

Nasıl hüner sayılmasın ki o meydanlarda şimdiye kadar Neff'i'yi hakkıyla ta'kib, Gâlib'i mağlub edebilecek bir şâ'ir görülmemiştir? Neff'nin kasâ'idine Gâlib'in Hüsn ü 'Aşk'ına peyrevlik yolunda ortaya konulan eş'âr dikkatle mütâla'a edilirse bu müdde'a teslim olunur. 'Asrımızda Neff ile en ziyade uğraşanlardan biri kuvvet-i tabi'i, kifâyet-i danişi kendisini bilenlerin müsellemi olan sâhib-i divân Hakkı Beyefendi'dir. mukayese olunsun, Neff ile aralarında hayli mesâfe olduğu görülür. Burasını kendi de her zaman itirâf eder. Hâlbuki Neff'den sonra gelen erbâb-ı kalem-i nazm içinde iktidar-ı şâ'irânece Hakkı Bey'e mu'adil tutulabilecek pek az âdam bulunabilir.

Şinasi'nin bi'l-iltizam tarz-ı kadim üzere yazdığı:

"Bârek Allah zehî, sadr-ı reşid-i devrân
Oldu 'ahdinde anın münşerihü'l sadr-ı cihân"

Matla'lı kâsideyi okuyanlar "Neff'ye yaklaşamamış bile!" Deseler mübâlağa etmiş olmazlar. Neff'de ez-cümle:

"Zü-l-gabâvet anâ nisbet ile kadı ayas"
Olunur da'va-i mebsutaya hüccet-i ityân
Nisbet zat-ı reşidiyle bilintüs hakim
Hikemiyâtda bir şahs-ı herif-i nâ-dân
Sâye-i heybet-i şir-ânesine girse neml
Fehd ü zaibin görünür 'aynına 'aynı
Nâ'îfî olmadı nâ'îl bu kadar şöhrete hiç
Nâmnı pürsiş edersem bilemez her insan
Kaldı geç-gül bekef sâil-i Bağdat-sıfat
Bâb-ı dadında ilâhi okuyup bermekisân

Beyitleri kadar bârid bir söze tesâdüf olunabilir mi? Ziyâ Pâşâ'nın:

"Nâbi dahi söylemiş kasâid
Amma ki makûle-i zevâ'id"

İddi'ası nazar-ı i'tibâra alınunca Şinasi'nin kasideleri hakkında da ona karib bir mülâhaza dermiyân edilse erbab-ı insâf'ın kabûlüne mazhar olur sânmız.

Şinasi'nin fazlı hiçbir vakit de inkâr olunamaz. Fakat şâ'irlikçe Neff'ye kıyas kabûl edecek bir mertebeyi hâ'ız değildir. Burasını söylemek istiyoruz!

Gâlib'i taklid edenlerin âsârı da meydanda! Kaç kişide Hüsn ü 'Aşk gibi -hey'et mecmu'ası i'tibâriyle- parlak bir kitap yazmağa kifâyet edecek kâbiliyet görülebiliyor?

"Ser-ta bâkdım bahâr-ı gül-pûş
Sahbâ gibi la'l-renk ü pür hoş
Bir rütbededir ki zud-ı refâr
Ecza-yı hevâya vermez azâr"

Gibi beyitlere imrenip:

"Hay-gerde olunca vakt-i cevlân
Zülfünden âkardı âb-ı hayvân"

Yolunda birkaç söz bulan oluyorsa da tabi'atçe eyler bilebilen bulunmuyor. Hâsılı Neffî olmak, Gâlib olmak kolay değil! Kâşki kolay olsa da bunlardan birkaçına daha mâlik olarak iftihâr etsek! Ne çare ki tabi'at bu hususda iltizâm imsâk edegelmiştir.

Bu ifâdâtdan maksadımız edebiyatın şi'r kısmında her cihetle Neff'lerin Gâlib'lerin mukallidi olalım demek olmadığı izâhatdan müstagnidir. Onların kudret-i mümtaze-i şi'riyelerini i'tiraf ile berâber zamanlarına göre güzel olan eserlerinde şimdi

dahi edebiyat-ı sahihe erbabı nezdinde muhsinâtdan 'addolunabilecek şeyler buldukça kabûlünde tereddüd etmeyelim demek isteriz.

"Mâ'badı var"

Mu'allim Naci Mecmu'ası

Nûsha = 17

Sayfa = 65

Mekteb-i Hukuk Derslerinin Hülâsası

- 32 -

- Kİ -

Fârisi'den me'hûz'dur. Başlıca üç vech ile isti'mâl olunur:

1-) Edât-ı Tebyin olur. Bu sûrette ez-cümle mevsuf ile sıfat(*) fiil ile mefûl, kavî ile makûl-i kavî, haber ile mübtedâ arasına girerek mâ-kablindeki ibhamı mâ'badıyla ref eder.

"İnsanların hayri için bizim kalbimiz perişandır."

Mısra'ı -ki lisân-ı hamâsetinden sâdır olmuşdur. -etvarına ta'rif-i nâtık olur.

"Kemâl Bey Devr-i İstila'dan"

"Bunda görülecek ekser manzûmât -ki tarihce birincisinde ki'lere teehhür ediyor- ehemmiyetçe onlara takdim edilmesine gerekdir.

"Ekrem Bey Zemzeme'den"

"Eger gubâr ise encâm hasretim yârab
Nedir bu şey ki düşer gözten âb şeklinde"

"Ervâh ki tuhfe-i hüdâdır
Hâk-i reh şâh-ı enbiyâdır"

"Şeyh Gâlib"

"Ben ki ser-bazan-ırah-ı 'aşka ser-dânım bugün
Âsumandan tig yagsa ser-fûru etmem yine"

"Âvni Bey"

(*) "Bu ta'bir" mevsuf ile sıla" ya da şâmil tutulabilir."

"Bir bâde ki şerbet-i musaffi
Mânende-i sır ki baldan ahlâ"

"Ekrem Bey"

"Gördükleri ki âtin bütün karyeleri, mezra'aları yakmış ve 'umûmen halkı mevki'-i ihtifâya çekmiş."

"Kemâl Bey Fatih'den"

"Bildim ki ben öyle şâ'ir olmak
'Avnıyla cibal-i sâ'ir olmak"

Ziyâ Pâşâ

"Bilmem ki cihân bitüb doğarken
Temiz mi cihânın ızdırâbı"

"Kemâl Bey- Meşhûr Şarkı'dan"

"Kendi kendime dedim ki: Beyoğlu gibi ekserisi ashab-ı 'ilm ü faziletten bulunan ecânibe makarr olmuş bir mahalde iki müceldidden birini memleketine kaçıran ve"

"Ebuzziya Tefvik Bey Mecmû'adan"

"Hatta rivâyât-i tarihiyedendir ki bir gece sabâha karşı Halil Pâşâ'yı nezdine çağırır"

"Kemâl Bey Fatih'den"

Misallerden anlaşılacağı vech-ile bu surette sıfatın mevsûfa, fiilin mef'ûle, kavlin makûl kavle, haberin mübtedaya takdimi şarttır.

Fuzûlî'nin şikâyetnâme'deki:

"Dedim: Eyyühe'l ashab bu ne fi'l-i hatâ vü cin-i ebrudur! Dediler: Bizim 'âdetimiz muttasıl budur."

Gibi mücâvebanından anlaşıldığı üzere vaktiyle nesrde dahi kavlin makûl kavle takdimi halinde (ki) nin hazfi caiz imiş. Şimdi bu cevâz nazma mahsusdur.

"Nur-ı didem beni ağlatma- dedim güldü dedi:

Seni çok ağladırım bende bu gözler var iken

Dedi: Harf atma edersin beni dem-beste-dedim:

Seni çok susdururum bende bu sözler var iken"

"Yazmış Bulundum" dan.

2-) Edat-ı Tefî olur. Bu sûrette mâ-kablinin ba'zı müteferri'âtı mâba'dıyla irâe eder.

"Matlûb ise esrar mı bir bir açayım

Ezhana leali-i hakâyık sâçayım"

"....."

"....."

3-) Edat-ı Ta'lil olur:

"Dil virme gam-ı 'aşka ki 'aşk afet-ı cândır"

"Aldanma ki şa'ir sözü elbette yalandır."

"....."

"Yüksel ki yerin bu yer değildir."

"Kemâl Bey"

"Yüksel ki bununda fevki vardır."

Nâbî'nin, Şeyh Gâlib'in:

"Rahında bâdeden yarın ki âb u tâb olur peydâ

Derûnumda bir ma'den-i sim-âb olur peydâ"

"Müjgânı ki nım-i cünbiş eyler

Bin cünd bela-yi nümâyiş eyler"

Beyitlerinde olduğu vech-ile "O vakitte ki" gibi ta'birlerin yerini tutacak surette "ki" istî'mâli mehcûrdur. Meselâ "Sabâ ol zülfe tokununca misk-i hâlis kokar" Demek isteyen Nedîm'in:

"Sabâ ki dest ura o zülfe müşk nâb kokâr"

Mısra'ı bugünkü şive-i lisâna o kadar mugayirdir ki me'âlini talebeye anlatmak için tefsirine lüzûm görünür.

Kudema böyle yerlerde "ki"yi ma'hûd-ı köhne "Her kaçan" hükmünde tutarlarmış. Bu şiveye göre Leskofçalı Galib Bey:

"Her kaçan ruhsârın üzre kâkülün aveng olur."

Mısra'ı- vezin müsa'îd olsa- "kâkülün ki ruhsârın üzere her kaçan olur-" tarzında da nazm edebilirdi.

Şimdi bize ne "Her kaçan" lazım ne de öyle "ki" kûdema âsârında bir 'Acem mukallidliği daha görülür ki -zannımıza göre şimdiki ashab-ı tabi'at içinde bundan nefret etmeyen yoktur. O da "ki"yi hemzeye vasl etmektir.

"Kanı ol zevk ü safâ ki olmiya encamı humar"

Gibi sözler bugün dinlenilmez.

Garibtir ki Şinâsi merhûm gibi bir muhibb-i teceddüd dahi:

"Var mı bir bencileyin nefs-i nefis

Kâvle âzâde ve bi-havf-ı re'is"

Demekten kendini alamamış.

Nazma mahsus olmak üzere "ki" makâmında konulan "kim" edevât-ı türkiyye'den ma'dûddır.

"Aşk kim kalbe gadadır ne yenir ne yutulur

Bir demir leblebidir çiğneyene 'aşk olsun

"Şinâsi"

"Etti beni ta o rütbe-i tesrir
Kim eyleyemem beyân u takrir"

"Ekrem Bey"

"Kuş görünmez 'aks eder nâz u niyâz
Zann idersin kim ağaçlar nagme-sâz"

"Hâmid Bey"

"Hûb sûretlerden ey nâsîh beni men' itme kim
Pertev-i hurşid-i enver hakikattir mecâz"

"Fuzûfî"

Nazımda hiffeti cihetiyle -"ki" irâdı "kim" isti'mâlinden evveli olduğundan şâ'ir şî'irinin- mümkün olduğu kadar -"kim"den hâli bulunmasına i'tinâ etmelidir. Fakat "ki"yi imâle etmek zarûretine düşünce- aheng-i vezni muhâfaza için onun yerine "kim" getirmekten çekinmemelidir.

"Encâmı düşünme ki Yemân'dır."

"Ekrem Bey"

"Diyelim ki ricân olur makbûl"

"Hâmid Bey"

Muhakeme-i Bidayet Reis-i 'Âlisi 'Ârif Hikmet Bey'e yazılmış bir cevabnâmedir:

Hazret Hikmet!

Sizin gibi:

"İnsanların hayrı için bizim gönlümüz perişandır

Seni ev be ev arıyorum.

Meâlî hasbihâli olan cihângird 'âriflerin bizim gibi talebe-i feyz-i 'irfânı -Manastıra geleli intika'-ı mekâtibe'den dolayı- Bu çok can yakan açıklamayı söylemedin ne vakte kadar- terânesine hem-aheng olacak kadar 'ayyuka çıkmış günâhlarım çok..." yollu mütevâzi-âne iltifatlara mazhar buyuruşları i'tikad-ı müznibâneme göre sevab-ı ekber olduğunda şübhe yok ise de cinâyetrnâme-i hakimânenizi, bir zaman şeref-yâb-ı kudemanız olan bizim kalender-haneyeye bir akşâm tam vaktinde gelen birader bendenizin elinde görünce kemâl-i neşve ile "Ger günahest ü ger sevab biyar". Demekten keff-i lisan edemedim.

Nice zamanlardan beri beklemekte olduğum öyle bir latif-i 'âliye nâil buyurulduğumdan dolayı bilhassa 'arz-ı şükran eylerim.

Geçen sene.....'azimet edenEfendinin 'avdetinde lisânımı tezyin eyleyen menâkib-ı celile-i kerimaneniz arasına "nasılsa cevâb yazmaya vakit bulamadılar!" fikrasının karışması hûzûr-ı kalbi takdir buyuracağınız derecede- teşviş ettiği cihetle "insâfin o yerde nâmı yokmu" Diyeceğim gelmiş idi. Çünkü

"Eğer biz sana mektup yazmazsak bize kusur bulma

'Aşık ile ma'şuğun arasında kalem namahremdir."

gibi sözlerin sizcede "Uzrlenk" kâbilinden olduğunda tereddüd etmiyorum. Hele belâgat-nâmeniz geldi de o hâli za'il eyledi.

Şimdilerde muhibb-i hassınız -bilmem ne hikmete mebni "Seni ev be ev anyorum." yolundaki safiyâne tesliyetleri kesb-i ârâm edemez oldum. "Çok mu iki gün bendelerin eylese 'işreti" deyip duruyorum.

Bu çok can yakan açıklamayı ne vakte kadar söylemedin

Yandım, yandım. Bu gizli sırrı ne zamana kadar saklayacaksın.

Diye feryâd edenleri iskat etmeyi en ciddi taraftarlarından olduğunuz kânun-ı 'adâlete muvaffak bulamazsınız zannedirim.

Münâsebetle 'arz edeyim:

Bursa'da bulunduğunuz zamanları ifâ-yı memuriyet yolunda icrâ-yı 'adâletle geçirmiş olduğunuzu tevâtür derecesinde işittikçe bütün 'adâlet muhibleriyle beraber iftihâr ve 'âfiyet ve salâbetinizin devamı du'âsını tekrar ediyorum. Gerek Allahın, gerek Pâdişâhın rızâsı işte böyle tahsil olunur.

"av'ave-i garaz-kârâne"nin izhâr-ı mahiyyetine dair olan emr-i 'âlinizi elimden geldiği kadar icrâyâ çalışacağım. İktihâm olunamayacak ba'zı mevani'e tesadüf edersem müdde'âsınca nezd-i sâminizce ma'zûr tutulacağını ümid ederim. "Hâkânî"nin buradan Manastır'a, Manastır'dan buraya gitmiş gelmiş olan:

Ey papaz senin burnunla, kulakların

Bana kasis-i danayı hatırlatıyor.

Beyti şimdi hatırıma şu fikrayı getirdi: "Vaktiyle me'murinden biri Kırk Kilise'deki memuriyetinden infisâl ta'yini tasavvur olunmakla beraber bunu idare edip edemeyeceğinden tereddüd gösterilmiş. Demiş ki: "Ben Kırk Kilise'yi idare ettim. Bir Manastır'ı idare edemeycek miyim?"

Latife bir taraf, iltifatnâmeniz mahlas-ı kadiminizi ta'rif olunamayacak surette minnet-dâr eyledi. Ara sıra olsun böyle dil-nüvâzâne 'inayetlerde bulunarak cilve-gâh-ı muhabbet-i mukaddesâneniz olan gönlümü lebriz-i şevk etmeniz sûret-i mahsûsada niyâz eylerim.

Asal "Âsâr-ı İcâz-nâme" Efendimizin feyz-i âftâb-ı huy, tabiat neşv ü nemâ bulur. Siz söylerken bizde söyleyecek olur isek bize 'âlem-i ma'nâdan "Siz bilmiyorsunuz, susun. Üstad söylesin!"

Nidâsı vârid olur.

Bendeniz takdim-i âsâra müte'allik olan irâdenizi yerine getirmeye çalışırım. Fakat şimdiye kadar elbette bir çok sânihât-ı celile vücûda getirmiş olacağınız cihetle onlardan bir kaçının olsun ihsân buyurulmasını kemâl-i iştiyâk ile istid'âdan geri duramam. Her halde irade hazret-i hikmetindir.

" Yazmış Bulundum "

- 19 -

Kirne söylersin âh dalmışlar!

Geçen hafta bir nikâh cem'iyetinde bulundum. Fuzalâdan bir zât ile iki mahalle imamı hazır idiler.

Şundan bundan lakırdı açılyordu. Bir münasebetle fâzil sözü lisân bahsine intikâl ettirip dedi ki:

"Bilmem neden? Biz sa'ir mütemeddin milletler gibi lisânımızı yol koymaya himmet etmeyiz. Erbab-ı kalemden geçinenlerimiz bile galat söylemekden galat yazmaktan hâli değildirlere. En ziyade şurası tuhafıma gider ki, ba'zı zevât güya tezkire vü te'nise ri'ayet maksadıyla bir erkek hakkında mesela "ihtiyâr", "zengin" derler.

O aralık odanın hâricinde şerbetler hazırlanmakta olduğu hiss olunuyordu.

İmamlardan biri dedi ki:

"Evet efendim! Bu kadın hakkında "ihtiyar" "zengin" diyecek olsak "hâlâ "ihtiyar" "zengin" demeyi bile öğrenememiş....!" Diye bizi ta'yib ederler.

Bunun üzerine fâzil bir nazar-ı istigrab ile imâmın yüzüne bakdı. Bahsi değiştiriverdi.

Gâlibâ imâmın 'aklı şerbette idi!

- 20 -

Bilmem gördünüz mü (Parni)den meâlen tercüme ettiğim mersiye (Âfâk)da neşrolunmuş idi.

Ne tuhaf adamlar var! Şimdi birisi çıkmış, bunda üç beyitte bir tekerrür eden:

"Ey şi'r-i terim eşkim ile hem-cereyân ol

Sinemdeki nirân-ı gama reşha feşân ol"

İstimdâdının âhir manzumede dahi irâdı lâzım geleceğini ed'a ile ona bedel niçün:

Sahife 68

"Tahfif-i elem etmedin ey şi'r-i revânım

Sen duruverirsin dem' demâdem cereyânım"

Denildiğini bana soruyor. Tercümenin aslına muhâlif olduğunu da imâ etmek istiyor.

Sânırım ki bu zât, Parni'nin o menzumesini görmemiş. Görmüş olsaydı bu ed'a ve imâda bulunmaması lâzım gelirdi. Söz olsun diye öyle bir şey yazmış!

Böyle ta'rizcilere güleceğim gelir. İnsân görmediği hatta işitmediği şeyden bahse kalkışmalı mı? Parni (Complaintne) 'ünvanlı yazdığı o eserde:

Naissez, mes vers, soulagez mes douleurs,

Et sans effort coulez avec mes pleurs.

"Doğun mısra'larım dindirin acılarımı

Zahmetsizce akın gözyaşlarımla"

Beytini tekrar ediyor. Hatta feryâda bu beyit ile başlıyor. Ben bunu:

"Ey şî'r-i terim eşkim ile hem-ceryân ol

Sinemdeki nirân-ı gama reşha-feşân ol"

Diye tercüme edebildim.

Manzumenin nihayetinde:

"Vous n'avez point sonlaque mes douleurs;

Laissez, mes vers, laissez couler mes pleurs."

"İztraplarımı hiçde dindirmediniz

Bırakın aksın gözyaşlarım.

Diyor. Bunun yerine de:

"Tahfif-i elem etmedin ey şî'r-i revânım

Sen duruverirsin dem'edemâdem cereyânım"

Diyebildim.

Parni'nin tekrar etmediği sözü ben tekrar etmiş olaydım tercüme o zaman aslına muhâlif olurdu. Hem de burada beyit mükerreren irâdı pek münasebetsiz düşerdi. Çünkü sözün dokunduğu yerde:

"Ey şî'r-i terim eskim ile hem-cereyân ol

Sinemdeki nirân-ı gama reşha-feşân ol."

Demiş olurdu. Hâl-bu-ki intiha-yı nazımda;

"Tahfif-i elem etmedin ey şî'r-i revânım

sen duruverirsin dem-demâdem cereyânım"

Demiş. O kadar latif bir hüsn-i hitâmdır ki tab'-i keşif sâhibi olduğu lakırdılarında anlaşılın ta'rizci âhir-i ömrüne kadar anlayamaz.

Geçen Nüshalarda Münderic Makalenin Mâ'badı

Burasını ihtâra lüzum vardır. Çünkü eslafi hiçe saymak küstahlığını intâc edecek fikirlerde bulunanlarımız yok değildir!

Bunlar garib mahluklardır. Eserlerini dürüstçe okumakdan 'âciz oldukları âdamların sıfır-ı ma'kus hükmünde tutmak gafletinde bulunurlar!

Neff'i beğenmek istemeyenler balâda gösterilen:

"Çabukluğu o mertebe kim zill-i râ gibi"

Mısra'ındaki (râ gibi) lafzının (râ)sını harf-i ismi "Gibi"sini teşbih edati zannediyorlar!

Gâlib'i beğenmek isteyenler:

"Kıldı ânı da sihr-i bi-dâd

Bir cünbiş-i vaj-güne mu'tâd"

Beytini üdeba-yı 'acemin (bidâd) kelimesini (zâlim) makamında isti'mâl ettiklerine şahid-i 'âdil olmak üzere gösteriyorlar.!

Fuzûlî'de hücnat arayanlar:

"Cem-i gönlün devr-i cevrenden perişân olmasın"

Mısra'ındaki (cem-i gönün) ta'birinde izâfet buluyorlarda bunu ka'ide-i hilafette Lafz-ı 'Arabî'nin Lafz-ı Türkîye muzâf edildiğine misâl getiriyorlar.! Ondan sonraki müstagniyâne bir şive ile (ancienne, ecole) diye âsâr-ı kudema-yı bütün bütün bi-esas göstermek istiyorlar! Bunlara birisi (monşer! ancienne ecole) amma içinde sözlerini güya sem'-i tedkik ile dinlediğiniz hâlde takdir edemediğiniz mu'allimlerde var. Bu sözleri yanlış anlamak yâhud hiç anlayamamak yeni mektebin müdâvimleri için bir şeref 'addolunamaz. teceddüden dem vuruyorsunuz. Eski âsârda hatâ bulalım derken hatâ ediyorsunuz! Teceddüd böyle mi olacak? Taklidine yeltenmekte olduğumuz Avrupa'da "Rönesans" bu yolda mı meydana gelmiş? Sizin hâl ü kâlinize bakdıkça gerçekten taraftar-ı terakki olanların "Dezespire" olacakları geliyor. Bu ne 'aceb "Mâni yer!" Diyecek olsa hemân durulup o adama " " diyorlar.! İnsan:

"Ne dost belli ne düşman garib ma'rekedir"

Demekde muztar kalıyor. Şu hâlde:

"Erbab-ı sebât kuvvetiyle

Kilk-i hünerin i'ânatiyle

Tarz-ı kudemâ bütün bozuldu

Bir tür-i nevin vücûd buldu

Dest-i üdebâda kilk-i 'irfân

Oldu hele terceman-ı vicdân"

Ed'âsı zamanımıza değil, tarih-i kadime aid bir fikra imiş gibi görünmeğe başlıyor.

Mâ'badı var.

Mu'allim Naci Mecmû'ası

Sayı = 18

Sayfa = 69

Mekteb-i Sultânî Derslerinden

- 9 -

Nazımdan başka, nesirden yine başka zevk alabilecek kadar hassâs olan bir tabi'ata göre bu hususu tasdik olacak kadar tetâbu'da müsâvi bulunan bir nazm ile bir nesrin mukâyesesi kâfidir.

Meselâ "Aks-i nakş-i kârgâh-ı 'âlem-i balâ" ta'birine tesâdüf etsek hoşumuza gitmez, fakat Neffî'nin Edirne şehrini ta'rif-i zımında Sultân Ahmed'i tavsif eden kaside-i meşhûresinin -insicâmına hayrân olarak- okurken nihâyetine doğru:

"Fikr-i pür-mazmunu mudur âyine-i tab'ımda yâ
'Aşk-i nakş-i kâr-gâh-ı 'âlem-i bâlâmıdır."

Beytini, gördüğümüz gibi beğeneceğimiz gelir. Bunda:

"Da'ima böyle müferrih mi bu cay-i dil-küşâ
Her zaman âb ü havası böyle rûh efzâmıdır.

Beytini ta'kib eden:

"Yoksa şimdi eyleyen âb ü havâsın terbiyet
Af-tâb-ı devlet-i şâh-ı cihân -ârâmıdır"

Beytini ise -kasidenin üst taraflarında olduğu için- evvelce beğenmiş bulunuruz.

Bâlâda irâd olunan mesallerden anlaşılacağı üzere üslûb-ı muhtelit ikinci ihtimâlinde vaki' olacak tetâbu' ihlâl-i fasâhatçe müsâvidir.

Bu iki üslûbun bir mahzûruda nazmı Türkçelikden çıkarmak isti'dâdına bulunmasıdır.* Fîlhakika Türkçe olmak üzere yazıldığı halde içinde Türkçe bir

(* "Nazma gelince bunda tetabu'-ı izâfâtı üç dereceye kadar kullanabilirsek de muzârî' ve ebyât içinde câ-ce-câ Türkçe edevât u kelimâtin bulunmasına dikkât etmeliyiz. Ta ki söylenen sözlerin Türkçeliği zâyi olmasın"

kelime bile bulunmayan sekiz on beyit lezzetle okunamaz. Fakat ibtidâ gibi, tavsif gibi ba'zı mevâzî'da bu suret hadd-i münâsibi tecavüz etmemek şartıyla ihtiyâr olunabilir:

"Ey Pâdişah-ı 'ârif dânişver-i 'âlem
Ve ey şâh-ı cihân-gir zafer-yâver-i 'âlem"

"Ta'lim-i Edebiyat"

"Sultân Kerem Pişe-i hüdavendi mükerrerem
Şâhinşeh-i Cem pâye-i cihân-dâver-i 'âlem
Sensin o cihân-bân-ı mu'azzam sürer yüz
Der-gâhına Şâhân-ı bülend-i efser 'âlem"

Nefi

Bu yolda sözlerle kısa vezinler daha imtizâc eder Nefi'nin Şeyhülislam Yahya Efendi vasfındaki kıt'asından alınan şu beyitler müddeâmızı müeyyiddir.

"Ey Padişah-ı serir-i dâniş
Ve ey hüsrev-i bâr-gâh-ı ma'ni
Cem rütbe-i şah-ı sühan-ı kalem-rev
Meh-ı kevkeb-i pâdişâh-ı ma'ni
Der yüze ger cenâb-ı tab'ın
Şâhân-ı cihan-penâh-ı tab'ın
Ta'bir-i bülend şah-ı beytin
'Ünvan-ı berât câh-ı ma'ni
Saf çeksene dem sutur-ı hattın
Ey saf-der-i rezm-gâh-ı ma'ni
Giryana olur devat-ı hâmen
Tabl u 'alem sipah-ı ma'ni"

"Hâkânî-ı 'Osmanî" ünvanına layık olan Nefi'nin vasfında olarak mu'asırlarından "Ünsî"ye isnâd olunan kıt'a-i âtiye'de, Müşarün-ileyhin o turnturaklı tarz-ı beyanına güzel taklid edilmiştir.

"Ey fitne-i mülk-i fehim ü dâniş
Ve ey afet-i rüzgâr-ı ma'nı
Aşub cihân-ı şuh-ı tab'ı
Bir hemzen kâr u bâr-ı ma'ni
Şehbâz-ı felek mesir-i mazmun
Şahin-i mülk-i şikâr-ı ma'nı
Ejder-geş-i vadi-i teclil
Bir efgen-ı gühsar-ı ma'ni
Nefs'i-i sühan-penâh-ı 'âlem
Üstad-ı bizar güvâr-ı ma'ni"

Sensin o sühanver cigerdir
Bî vahime şehsüvar-i ma'ni
Kim rahş-ı hayâlin etse cünbiş
Dünyayı tutâr gubar-ı ma'ni
Hepsinden alır metâ'-ı feyzi
Ey hâce nâmdâr-ı ma'ni
Bazar-ı cevahir-i sühanda
Her lafzın ider medâr-ı ma'ni
Nâminladır iştihar-ı ma'ni
Her tâze kaside-i lâtifin
Bir şahid-i şive-kâr-ı ma'ni
Her beyt-i belig pür-hayâlin
Her gülşen nüktedâr-ı ma'na
Her nükte-i hass reşk-i bahşın
Bir hançer-i âbdar-ı ma'ni
Her nokta-i hub 'anberinin
Hâl-i siyeh-i 'izar-ı ma'ni
Ser-mâyede bihâr-ı ma'ni
El kıssa-i cihânda şimdi sensin
Sûrette iştihâr-ı ma'ni
Yâd etmelidir du'a ki dâim
Her tâleb karubar-ı ma'ni
Oldukça me'ânın sühanda
Yaran ile girûdâr-ı ma'ni
Feth ile cihân nazm ü nesri
Ol hüsrev ü kâm-kâr-ı ma'ni
Şâhân-ı memâlik sühândır
Gelsün sana bir güzâr-ı ma'ni

Nâyî'nin:

Ey varak-ı hân mezâyâ-yi makâl
Sebuk-âmuz debistân-ı kemâl
.....
.....
Ey temâşâ ger sun' bari
Nazır kâr-ki hüsyay
Seyre çık fasl-ı bahâr oldukça
Mevsim geşt ü güzâr oldukça

Gibi ser-nâmeleri Şeyh Gâlib'in:

Şâh melekût-ı 'arş-pâya
Mah ceberut-i ferş-i sâye

Dil zinde-i feyz şems-i tebriz
Ney pâre-i hâme-i şekker zir

Revzân-ı bihişt-i âferiniş
İnsanül-'ayn ehl-i biniş

Rusen-gir hüsn-i mâhir-veyan
Hâkister çeşm-i kârn-cûyân

Gibi beyitleri ile Ziyâ Pâşâ'nın:

Ol harf-i makâle-i kür
Ahir nefes leb-i ta'ayyün

Hurşid-i minûr-ı münevver
Mehdi-i mutahhar mutahhar

'alam-ı 'avâlim ma'ali
'alame-i 'ilm-i lâ-yezâli

Sultan-ı cihân-ı muta'-ı kevnin
Ruh-ür-ruh tabâ'ı kevnin

Mahmud ü Muhammed ü mübeccel
Mahbub-ı hüda nebi-i mübeccel

Na'tıda hâtırlardan çıkmamalıdır.

Nümûne-i İntihâb

- 7 -

İbnü'n-Neccar Seyh Rızâ

Nazm-ı kelâm ile şöhret-yâb olan Meşâyih-i kirâm arasında temeyyüz edenlerdendir. Meşhur "Nazîm" gibi ekser manzumâtını Mahâmid-i Âliyye/i Nebeviyye ile â'lâ etmiştir.

İsmi "Mustafa"dır. Tevlidi "1090" senesine tesâdüf eder. Pederi "İbrahim" fi'lhakika neccar değildi, fakat ashâb-ı ma'rifetden olduğundan ser-âmedanından bulunduğu dergâh-ı 'âli topcularıyla birlikte ihtiyâr edildiği seferlerde tesâdüf olunan nehirlerden top geçirmek için temdidi lâzım gelen köprülerin inşaatını fenne tatbik ile teshil etmek gibi hidemât-ı mühimme ibrâz etmesine mebni rüfekâsı tarafından kendisine "neccâr" ünvan-ı iftibânı denilmiştir.

Şeyh'in:

"....."
"....."

Zeminde erbab-ı istirşâdi tekyesine da'vet etmek külfetinde bulunması, pederinin vefâtından çok sonradır. "1109"da irtihâl eden Rızâ'nın âsâr-ı divânında münderic:

"Rızâ divânının tab'ıyla revnak geldi âfaka
Basıldı genç-i defter-i na't u nutkı İbn-i neccâr"(*)

Târihinden anlaşılacağı üzere "1262"de Mahmud Bey namında bir muhib-i hayrin himmetide tab'u neşr edilmiştir.

"Rızâ bu tekye-i hâlet-fezâda şeyh olalı
Pir etti 'âlemi gülbank-ı hay ü huy neşât"

Makta'ında imâ buyurduğu üzere feyz-i irşâdiyla matâf-ı ehl-i intibâh olmuşdu.

Sözleri hakikaten 'âşikânedir. Hususiyle her meyanda bulunduğu esnada yazdığı eş'âr o mübârek yerlerde daha ziyâde cezbe-dar olduğunu gösterir. Ez-cümle ka'be-i Mükerrerme'den ayrılırken söylediği kıt'a-ı âtiye hâiz olduğu hissiyât-ı kudsiyeye tercümân olur:

"Vakt-i vedâ' âteş-i âhım şerârdır
Reng-i kaba-yı beyt haramı siyâh eder."
"Deycûr-ı hicri matla'-ı nur-sürûr eder
Âh-ı derûnu meş'ale-i subh-gâh eden"

(*) Tarihler bursalı meşhur Şeyh Zaikindir. Divân-ı Rızâ'nın hin-i tab'da onun kalem tashihinden geçtiği târihlerin üst tarafında:

"İki târih-i ra'na yazdı kilik-i güher efsânı
Bu divâna musahhîh za'ik fersûde efkârın" demesinden anlaşılır.

Hakim oğlu 'Ali Pâşâ -birinci sadâretinde- Altı mermerdeki cami'-i şerifi binâ edince 'asrın şu'arâsı tarafından târihler söylenilmiş idi. Hazret-i Şeyhin bulduğu "Câmi'-ür-Rıza" tarihi dil-nişin, Pâşâ'nın pek ziyâde mazhar-ı tahsini olmuştur.

Bu vesileyle hasedler lisânından işitilmeye başlayan "Bu, tarih söylemek değil, 'âdeta câmi'e postu sermek istemektir. böyle harisâne emeller erbâb-ı hakikatden geçinen bir zâta yakışır mı?" Yollu güft ü gû'lara kulak vermeyen hakim-zâde bir müddet sonra cami'in cihet-i va'ziyesini cenâb-ı Rızâ'ya tevcih ile târihte revnak-ı diğer vermiştir.

Şeyh'in "Hüseyin vâ'iz"i andıran mevâ'iz-i bülegasından 'umûm istifâde ederdi.

İbnü'l hakim ikinci defa olarak sadârete gelince zikr olunan cihetin mutasarrıfi evveli olan Enfizâde Mehmed Efendi menfâsından 'avdat ettiğinden, cihetin kendisine i'âdesi için gerek pâşâ'ya, gerek sâ'ir vükelaya müraca'atdan hâli kalmamış ise de istişmâm-ı buy-i ümid edememiştir. Rızâ-yı 'Âlicenâb ise Enfi-zâde'nin bu teşebbüsâtını işitince "Bizim hizmetimiz kendilerine vekâlet etmekten 'ibâretti. Mâdemki ârzu ediyorlar, makamlarına gelebilirler. Bunun için şuraya buraya müraca'atla iz'âc ü inzi'âca ne hâcet!" haberiyle beraber cihetin berâtını kendisine göndermiştir.

Şeyh'in Hass-ı Muhibbânından olup, tercüme-i hâlini yazan -Ragıp Pâşâ mühür-dân -Nüzhet Efendi..... bu keyfiyeti Müşârün-ileyhin kerâmâtından olmak üzere irâd eder.

Tarik-i Nakşibendi ekâbirinden Hoca Ebû-Abdullah Semerkandî'nin "muhtasarü'l Velâye" Risâle-i Farisîye'si Neccâr-zâde tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir.

Müşârün-ileyhin Ba'zı Eş'âr-ı Müntahabası

Mısra'lar

Lisân-ı 'aşkı bilir tercümân bulunmadı hiç
Merd-i meydan Rızâ'nın kân ey Vallahdır
Bir sergüzeşt-i köhnedir efsane-i 'acûz(*)
Ol bahâra düşdü bezm-i erba'nımız
Hayide-i sühan merd-i sühandâna yakışmaz
Nümâyândır libas-ı kâbiliyyet müste'âr olmaz
Berây-i hâtır iki kere kâmet olmaz imiş
Hasbihâlin itrne her nâdâna 'arz
Olur mu 'âkil divâne-i meşrebden kalem-i merfû'
Benzemez savt-ı nâye bâng-ı dühül

(*) "Kocakarı demek olan "'acuûz" Lafz-ı 'Arabisini, 'Acem hây-i nakliyye "acûze" sûretinde isti'mâl eder. Binâen-aleyh "acûze"yi doğru 'addetmemek doğru değildir.

Bevittler

Etmey nigâh-ı gayre olan âşinâ sanâ
Bigâne oldu şevkin ile ma-sivâ banâ

Ol kadr-i kâkûl dildâra sârıldı dil kim
Şeş cihetten gözüme zülf-i müselsel görünür

'Âşıkın hâl-i dîlzârını Allah bilir
Her gece tab-sehere âh işitir ah bilir

Ol şehsüvâr sidre-i medâr-ı risâletin
Yüz sürmermek erkâbına ey dil revâmıdır

Nihâl-i gül ele sad-berğ bir kitâp almış
Sitâyîş-i ruh alında bir risâle midir

Hüdâdan safâ-yi derûn isteriz
Hayât-ı sa'adet-nümûn isteriz.

Hâme-i kudret Rızâ'nın cebhe-i âmâline
Eylemiş tahrir "Allahım sehl ya hafız!"

Mutribâ sâzın dil-i 'uşşaka dem-sâz eyledin
Ki hicâz ettin makamı kâh şehnâz eyledin

Şemim nâfe-i zülf-i nigârdır matlab
Sudâ'a ba'is olan müşk-i nâbı neylersin

Bu fani dünyada; doğruluk, ahde vefalık arama
Çünkü bu acûze gelinin binlerce damadı vardır.

"Hâfiz"

Hayâl-ı Yusuf Ümid ile Ya'kub-ı vakt oldu
Ziyâ ver külbe-i ahzânıma mah-ı ken'anım

MÜSTEFİZ

- 34 -

"Paul İle Virjini"(*) den

(**) Oğlum! Mevt insânlar için bir ni'mettir. Mevt hayât-ı tesmiye olunan nehâr-ı pür-ıztırabın gecesidir. Zavallı erbab-ı hayâta bir an ârâm vermemekte olan, eskam, âlâm, evhâm ancak mevt uykusunun hulûluyla kâmilen zâ'il olabilir.

En ziyâde mes'ûd görünen adamların ahvalini teftiş et. Göreceksin ki sa'âdet kıyas ettikleri hâl kendilerine pek pahâlı olarak mâl olmuştur. Mesela mahbûb-ı kulûb olmak zevkini mütemâdiyen bir tâkım fedakârlıklarda bulunmak sûretiyle istihsâl edebilmişlerdir. Hâlbuki ekseriya görüldüğü üzere öyle başkalarının menfa'atına olarak sarf edilen bir 'ömrün sâhibi olacağı vakit etrafında sahte ahbâbdan, bedhâh akrabadan başka kimseyi görmez. Ama "Virjini" hâyatının son dakikasına kadar bahtiyârdı. Bizimle birlikteyken ni'me-i tabi'atdan, bizden ayrıyken ni'me-i faziletten müstefid oldu. Elden gittiğini gördüğümüz vakt-i müdhişde dahi bahtiyârdı. Zira gerek uğradığı felâketten dolayı gerçekten müstağrak-ı cezin olmuş olan 'umûm-ı hafle gerek en fedâkârâne bir sūr'atle imdadına yetişmeye çalışan "Paul"e doğru nazar-endâz olunca kendisinin nezdimizde ne derece kıymetdâr olduğunu gördü.

Mu'allim Naci Mecmu'ası

Nüsha = 19

Sayfa = 73

Mekteb-i Sultânî Derslerinden:

- Kesret-i Tekrar -

"Tekrar" bir şeyi 'ibâre arasında iki defa irad etmektir. İki kere ziyade olursa "Kesret-i Tekrar" denilir.

'Alel-ıtlâk tekrar iki nev'idir. Biri lafzî, diğeri ma'nevîdir. 'İbârede tekrar eden lafz ise "Tekrar-ı Lafzî" Yalnız ma'na ise "Tekrar-ı Ma'nevî" nâmını alır.

(*) Meşhur "Bernard de Sanit Pierre"nin İhsan-ı âsar-ı sayılır. !1737"de doğmuş olan Müşârün-ileyh "1814"de vefât etmiştir.

(**) Bu sözler gözü önünde "Virjini"nin gark olmasından fevkâlade müteessir olan "Paul"e hitâben bir ihtiyâr tarafından irad olunan makale-i tesliyetdendir.

Gerek Tekrar-ı Lafzî, gerek Tekrar-ı Ma'nevî bir ka'ideye veya fâ'ideye müstenid olursa Muhill-i Fasâhat olmaz. Bil'akis mükemmel fasâhat olur. Bu hâlde ona "Tekrir" ta'bir olunur:

"Ben anâ fitne ol banâ âfet
Müteneffir ben andan ol benden
Ben anâ gussa ol banâ mihnet
Mütekeddir ben andan ol benden"

"Fuzûlî"

"Zehi rey-i bâtil zehi fikr-i fâsid"

"Bâkî"

"Sevilmez sevilmez amma dürr-i meknûn sevilir"

"İmânî"

"Nur-i siyeh olsa pâre pâre

İtnem ben o zülfe isti'âre"

"Şeyh Gâlib"

"Bilinmez bilinmez murâd-i hüdâ

Hemen eyle "lâ-yüs'el"e iktifâ"

"İzzet Molla"

"Teselli-bahş ehl-i hâl olur ta'bir yokdur yok"

"Hersekli 'Ârif Hikmet Bey"

"Dil virme gam-ı 'aşka ki 'aşk âfet-i candır

'Aşk âfet-i cân olduğu meşhûr-ı cihândır"

"Fuzûlî"

"'Ârif ol 'ârif ki yokdur farkı asla 'ârife

Kûşe-i lahdin kenar-ı mâder ü gehvâreden"

"Kâzım Pâşâ"

"Yardan bin derd-i dil çekdim bu hem bir derd kim

Bildi bin derd-i dilim bir derde derman itmedi"

"Fuzûlî"

"Ey varlığı vâri vâri eden var

Yok yok sanâ yok demek ne düşvâr

Der her şey'in lisânı her gâh

Allah Allah Allah Allah"

"Ziyâ Pâşâ"

"Bin yıl yaşasan yine cihân bu

Gerdiş bu zemin bu âsmân bu"

"....."

"sendendir ilahi yine bu mekr ü bu fitne
Bu mekr ü bu fitne yine sendendir ilahi"(*)

"....."

"Birlikde bahâne-i sayd ile çıkıp gide gide. Balta sadâsı işide işide ve kızların harekâtına dikkat ede ede civâr-ı cây-ı maznuna reside olmakda....."

"Kâmil Pâşâ Telemak Tercümesi'nden"

"Murâd-ı evvel şehid oldu, Pâdişâh Yıldırım Bâyezid oldu."

"Kemâl Bey Devr-i İstilâ'den"

Muhtâc-ı izâh olmadığı üzere şu misâller Tekrar-ı lafzî kâbilindedir. Serverî'nin Latife-i Âtiyyesi dahi bunlardan ma'dûd olabilir:

"....."

"....."

Tekrar-ı ma'nevî ise -isti'mâline bi-n-nisbe nâdiren lüzum görüldüğü cihetle- 'ibârât-ı fasihe arasında az bulunur:

"Vaktaki 'asâkir-i 'Osmâniye Boğdan mülküne dâhil oldular, gördüler ki âtin bütün karyeleri, bütün mezra'ları yakmış ve 'umûmen halkı mevki-i ihtifâyaya çekmiş. Zahire yok. Sığınacak yer nâ-bûd."

"Kemâl Bey - Fatih'den"

Şeyh Gâlib'in:

"Hengâm-ı herem'de söylemiştir.

Pir olduğu demde söylemiştir"

Beyti hem tekrar-ı lafzî, hemde tekrar-ı ma'nevîye müstemildir. Bundaki tekrar-ı lafzî "iâde-i redif" kâidesine müstenid ise de tekrar-ı ma'nevî -zannımıza göre- hiç bir fa'ideye müstenid değildir. çünkü "hengâm-ı herem" dedikten sonra birde "Pir olduğu demde" demeğe lüzum yokdur.

Sahife 74

"Pir olduğu demde"nin hengâm-ı herem'de'yi tefsir yollu irâd olunduğu idd'â edilecek olursa denilir ki:

"Tefsirde kâ'ide-i müfesserin, müfessirden müstagni veya bil'akis müfessirin, müfesserden ma'ni olmamasıdır. Olursa ikisinden birine lüzum kalmaz. Bizim zannımıza göre burada "hengâm-ı herem" "pir olduğu dem" ile tefsire muhtâc değildir. Binâen-aleyh ta'bir-i sâni "tatvil" kabilinden olur. Sizin iddi'ânıza göre muhtâc ise o hâlde dahi "Pir olduğu dem" denilince "hengâm-ı lüzumsuz kahr. Binâen-aleyh bu keredé ta'bir-i evvel "herem" kabilinden olur. ma'naca beyinlerinde kat'â fark olmayan bu ta'birlere yalnız biri şeyhin merâmını ifâdeye kâfi eder."

(*) "Arapça Ayet O ancak senin fitnendir. Âyetinden muktebesdir.

Aşağıki beyitlerin ikinci mısra'larında dahi hiç bir fâidesi olmayan tekrar-i lafzî ile tekrar-ı ma'nevî ictimâ' etmiştir:

"Bu fakirin ba'zı âsârı dil-i zârım gibi
Bulmamışdı hâme-i yek-reng ile hüsn-i nizam
Ceste ceste ba'zı evrâk-ı perişânda kâlub
Görmemişdi sûret-i cem'i'yet üzre hüsn-i tâm"
"Nâbî"

"Güzelce cem'ü tertib olunmamış idi" sözüyle anlatılabilecek bir ma'nâyı ifade için "hame-i yek-reng ile hüsn-i nizâm bulmamışdı." bir şey denilemese bile bunâ "Sûret-i cem'i'yet üzre hüsn-i tâm görmemişdi" cümlesini 'ilâve edince "uzatıyorsunuz!" denilebilir.

Tekrar-ı Lafzî'den ziyâde Tekrar-ı ma'nevî'den ihtirâz-i müşekkel olduğundan Âsâr-ı Kudemâ'da, hususiyle nesirlerinde bu kısma daha çok tesâdüf olunur:

"Nedim bezm-i ülfet ü hem-nişin-i meclis-i sohbetim olan zarif-i bi-insâfa....."
"İzzet Molla"

Sebeb-i tahrir-i vesika-ı letâif ü mucib-i tastir-i enika-i zerâif budur ki...."
"Nâbî"

"Hemvâre esb-i zerrin-i licân devlet ü ikballeri meydan-ı bi-pâyân-ı kâmrânide sebk-ı akrân ile mümtaz ü ser-efrâz ü tevsen-i çabük-'inân baht-ı ferhunde fâlleri sermenzil-i sa'âdet-i câvidânide âmâde-i cünbiş tek ü tâz olmak da'veti....."
"Kâfî"

"Hadikatü'l'beyân"da görülen 'ibâre-i âfiyye de dahi Tekrar-ı Ma'nevî vâdır:

"Talib-i nâm bir sâhib-i isti'dad ü zû-himmat dahi güzlâr-ı dilinde güşâde olan gül-i zibâ'yı arzuyu şu tarz/ı dil-nişin üzere ziynet-i süfre-i kil ü kâl eyler ki.....
Ârzum berkernâl olduğu gibi sizlerin dahi bu ticârette benimle şirketiniz bendenize ahass-ı âmâldir. der."

"Güzlâr-ı dilinde güşâde olan gül-i zibâ-yı arzuyu şu tarz-ı dil-nişin üzere ziynet-i süfre-i kil ü kâl eyler ki." Fıkrası "derki:" ma'nâsına geldiği hâlde kelâm-ı tâlibin nihâyetinde birde "der" geliyor! Tekrar-ı ma'nevî'nin çoğu bir zamândan beri letâif-güyân fusahâmızın "kuyruk" nâmıyla yâr etmeğe başladıkları "'atf-ı tefsiri" belasından neş'et ediyor.

Kudemâ âsârı içinde hâvi olduğu 'atf-ı tefsirler tayy edilince- nısfına karib küçülecek kitâblar bulabileceği iddi'â olunabilir. Bunlara peyrevlik etmek kat'â câ'iz değildir.

Bu bâbda muharrerât-ı kudemâdan nümüneler göstermeğe lüzum görmüyoruz. Yalnız Kâmil Pâşâ'nın -ba'zı efkâre göre- 'asrımızın en beligâne yazılmış eserlerinden ma'dûd olan Telemak Tercümesinden ber-vech-i âfî bir kaç misâl irâdiyle iktifâ edeceğiz:

"Kendisini bi-baht u sitem-dide-i tâli' saht-ı 'adu-şümâr etmesiyle....."

"Meded medide-i vatan ü memleketinden cüdâ ü ba'yid ü seyr ü sefer deryâda nâ-bedid olduğundan....."

"Bir medet-i sâkit-i vesâmet-i ikâmet ettikten sonra....."

"Çayır içinde muhtefi ü nihân olan enhârın seyr ü temâşası....."

"Böyle bir peri bizi mesken ü mevâsından zaruret ü ihtiyâcdan beri eyledi"

"Sa'ir ceng ü harbe da'ir şarkılar söylettirdi"

"Perde perde ibrâm vâleh-i hay artırdığından....."

"Âkvâm-ı vahşiyye cevânib ü etraftan seller gibi revân olduğunu....."

"Zahmhurde-i tir-i halef ü 'add olanların sagir ü kebiri berna ü piri gani vü fakiri, mütenevvir görünce....."

Nümûne-i İntihâb

- 9 -

Hocâ Neş'et

İsmi Süleymân'dır. "Musahib-i Şehriyâri" ünvanıyla yâd olunan (Sahife 75) Pederi Âhmed Refi'â Efendi Edirne'de menfiyyen mukim iken "1149" târihinde orada dünyaya gelmiştir.

Edebiyata intisâbı olan pederi tarafından -tevlidine târih olmak üzere- söylenebilen:

"Hüdâya iki 'âlemde 'aziz ile Süleymânı"

Mısra'ı hâtiminde menkûş idi.

Refi'a Musiki-i fûnûnda yek-tâ olduğundan bir aralık hissiyât-ı garibâne ile tanzim ettiği:

"Meskenimden devr idüp gurbetde ser-gerdân eden

Kısmet mi tali'im mi yoksa câna sen misin"

Şarkısını süzülüştü bir surette besteledikten sonra ba'zı erbâb-ı tabi'ate ta'lim ile neşr eylemiştir.

Arası çok geçmeksizin bu na'me İstanbul'a 'aks ederek vâsıl-ı sem'-i hümayun olmasıyla Efendi Hak olunduktan başka evvelkinden ziyâde Mazhar-ı iltifât buyurulmuştur.

Refi'a, istihsâl ettiği müsa'ade-i Pâdişâhî üzerine Haftân âgâhıyla Hicâz'a gittiği zamân sinn-i temeyyüze vâsıl olmuş bulunan Süleymânı'da beraber götürmüştü.

'Avdette Konya'ya uğradıklarından Genç, Hâcî Çelebi Efendi'ye 'Arz-ı irâdetle teberrüken sikke-pûş olmuştur.

Darü'l hilafe'ye vusûllerinden biraz sonra Refia 'azm-i serâ-yi bekâ etmiştir. Süleymân bu iftirakden hâsıl ettiği teessürle beraber tahsil-i 'ilme hususiyle "Mesnevi"nin dakâyıkını anlamak için Fârisî öğrenmeye gayret ediyordu.

O esnalarda üstad-ı ittihâz ettiği Dâye-zâde Cevdi Efendi tarafından kendisine:

"Çünkü 'ilm ü üdebâ ettik edible rağbet
Da'ima sâhib-i 'irfân ile eyle sohbet
Gayret-i tyneti sarf et eser-i eslâfa
Mahlas-ı ma'rifetin ola cihânda Neş'et"

Neşidesiyle "Neş'et" mahlası yadigâr edildi. Şöhret bularak İstanbul'un müşârün bi-l-benâm bir Fârisi mu'allimi oldu. Herkes kendisinden tedrise rağbet ettiğinden "Molla Gürânî"de kâ'in hânesi medreselere gıpta-bahş olacak bir hâle geldi. Bu feyz gittikçe ta'ammüm etti. Hocâ'nın mazhar-ı ism-i "feyyâz" olduğunda şübhe kalmadı. O vaktin ileri gelen erbab-ı kalemi bu mu'allimin şâkirdleridir.

Şâkirdânından şiir söylemeye kabiliyeti olanlara birer "mahlas" vermek deb-i üstâdânesi idi. Bunlardan en ziyâde teveccühü kazananlara -manzum olarak- birerde "mahlas nâme" yazıp ihdâ ederdi. Divanında yirmiye karib mahlasnâme mevcûddur. Bunların en ziyâde i'tinâ ile Yazılanları Şeyh Gâlib, Pertev Efendi, Beğlikçi 'İzzet Bey, Hocâ Vahyi nâmlarına olanlarıdır. Hâzret-i Şeyh'e "Es'ad" mahlasını Hocâ Neş'et vermiş idi. Mahlasnâmesinde

(*) "Neş'et didi Pirân-ı zibânından idüb gûş
Mahlas anâ Es'ad ne sa'âdet bu ne şândır"

Der.

Hocâ, Fârisî şi'irde söyler. Hatta mahlasnâmelerden bir kaçını o yolda yazmıştır. Fakat insân okurken sıkılır. "Fârisî şi'irin bundan tâtsız olamaz." denilse mübâlaga edilmemiş olur. türkçe şi'iri de hemân Fârisisinden aşağı kalmaz. "Divânı lafzî; ma'nevî nekâis mecmu'asıdır." Denilebilir.

Tabi'ati rekikdir. Ba'zen oldukça güzel söz söylerse de tesâdüfi olarak söyler. Şâkirdânından pek çoğu şâ'irlikte kendisini geçmiştir. Ez-cümle Şeyh Gâlib ile Müşârün-ileyh beynindeki mesâfe-i ma'nevîye'nin ta'yini hakikaten müşkildir.

Hocâlık başka şâ'irlik yine başkadır. Kemâl Bey'in dediği gibi: Her edebiyat okuyan edîb olmak lâzım gelmiyor.

Ya her edebiyat okutana edîb denilmek lâzım geliyor mu?

Burada yine Kemâl Bey'in şu tenbihi ihtâra şâyândır:

"Kemalât-ı fikriyyeyi vav-i kuvvetle Terakkiyat-ı 'âlemi bu dereceye getiren hassa ashâb-ı kalemin fevkâlade olmasıyla beraber neçreti değil, fevkâlade olmamasıyla beraber kesretidir."

(*) Hazret-i Şeyh'in bu vâlide Hocâ Neş'et'i vasf eder bir manzumesi vardır.

Hocâ Neş'et iyi bir şâ'ir veya edib olamamakla beraber iyi bir üstâd olabilmıştır. Bu da büyük bir şereftir. Erbab-ı kalemi teksire çalıştığı için 'Osmanlılar dâ'ima kendisinin minnetdârı olmak lâzım gelir. Mucib-i intibâh olacak mevâddandır ki, şâkirdânı arasında kendisinin iktidar-ı edniyesini hakkıyla takdir edenler, ya'ni edebiyatça öyle fevkâlade bir zât olmadığını beyânlar bulunduğu hâlde sâika-i hod-pesendi ile 'aleyhinde söz söyleyen olmazdı. Bil'akis dâ'ima Kemâl-i ta'zim ile sitâyişinde bulunurlardı.

Burası câlib-i nazar-ı dikkat olmak tabi'idir. Çünkü mühim bir ahlâk dersidir. İnsaniyetin en büyük medâr-ı kemâli ahlâk değil midir? Câ-yi istigrâbdır ki müşârün-ileyh gibi memduh-ı 'umûm olmuş bir adam "Serverî" gevezesinin hicvinden âzâde kalamamıştır!

İsti'mâl-i eslihâda sâhib-i mahâret olan Bâba Neş'et erbab-ı ze'âmetten olduğu cihetle "1186" da açılan Rusya muhârebesinde 'Osmanlı ordusunda bulundu.

"Hasretle gözüm yaşı ki zib-i çimen oldu
Rum illeri kühsar-ı bedahş ü Yemen oldu"

Sahife 76

Matla'lı gazelinde burasını imâ eder. Orada dahi hidmet-i fedakârane ibrazıyla rüfekâsı olan mücâhidini minnet-dâr etmiştir.

Seferden 'avdet edince yine tedris ile iştigâle başladı. Da'ima müsellâh bulunurdu. Ders okuturken cenge hâzırlanmış bir 'Osmanlı kahramanı kılıcı hakkı olarak müderrislik makâmını zapt etmiş zannolunurdu. Seyf u kalemi cem' eden zevâtdan ma'dûddur.

Zaten bir merd-i haydar-ı hısâl olduğu hâlde 'Ârif-i şehir "Mehmed Emin" Efendi'nin teveccüh-i mahsûsuna mazhar olduktan sonra Tarik-i Nakşibendî'nin en müntehi erlerinden olmak şerefini de ihrâz eylemiştir.

Hocâ Kemâl Sühâ ile de müştehir olmuş idi. Hânesi Molla-i misâfirin 'addolunurdu.

Ashâb-ı ihtiyaca mu'âvenetten geri durmazdı. Ba'zı ekâbire mürâca'at suretiyle de musâlih fikrâyı tesviyeye himmet ederdi. Meşhûrdur ki.

"Efendim! Şunun bunun işi için bu kadar âb-ı rû dökmek revâ mıdır?" İtirâzında bulunanlara "Âb-ı rû ile değirmen çevirilmez ya! Böyle işler görülür" Yollu mukâbele etmiştir.

Letâif perdâz idi. Çubuk içerdi.

Birgün meclisinde bulunan zahid-i huşk erbasından biri "Efendim! Cennette ateş yok. Siz orada çubuğunuzu nereden yakacaksınız?" Su'âl-i küstâhânesini der-miyân

edince cevâben elinde bulunan koca çubuğu mütebessimen bir kere çekdikten sonra "Sizin için kebab pişirilen ocaktan!" Cevâbını vermiştir.

Vefâtı, Serverî'nin:

"Neş'et Efendi göçdi cenab ola menzili" târihinden anlaşılacağı üzere "1222" senesine müsâdiftir.

Müşârûn-ileyhin Ba'zı Es'âr-ı Mühtahası

Bevîtlér

"Nev-bahâr gül-i ruhsârını takdim-i cünûn
'Andelibân gama mevsim-i feryâd ya zâr"

"Kerem-i ülfet olan Neş'et ile şimdi tebb ancak
Âmed-şûd iden dergâhına subh u mesâdir"

"Âdâb-ı 'aşk 'âşika ancak niyâz gimiş
Âyın şevk-i dilber-i tennâz nâz imiş"

"Telaş ü 'add-ı visâle sebep nedir bilmem
Yalan mı yok güzelim 'uzr-ı 'ârifânemi yok"

"Meryem-i fikri olur abesten ma'ni o dem
Rûh-i kuds-i nazım mı zinhâr fitnat görmesün"

"Mecnûnu eder ehl-i dilin 'âklî irşâd
Behlûl eyle bak kıssa-i Harun Reşide"

MÜSTEFİZ

- 25 -

Risâle-i Emir Hüseyinî'den

MUHÂVERE

[Tabib ile Hasta Beyninde]

- Nereniz ağrıyor?
- Karnım.
- Ne yediniz?
- Bir parça yanmış ekmeğ.
- Gözlerinize sürme çekmelisiniz.
- Niçin?
- Bir daha yiyeceğiniz ekmeğin yanmış olup olmadığını fark edebilimek için.

- 26 -

Yine Ondan:

Gezmeye çıkan bir mütegalib sahrâda bir yek-çeşme rast gelir. Hemân bi-çârenin götürülüp hapis olunmasını emreder. Götürürler.....

'Avdetinde verdiği emr üzerine mahpusun sebilini tahliye ederler. Adamlardan birisi "Bunun hapsinde hikmet ne idi?" Diye sorar. Mütegalib "Bu kâbilden olan erbab-ı noksâna tesâdüfte şeâmet vardır." Cevabını verir. bir tarafa gizlenmiş olan yek-çeşm muhâvereyi dinliyormuş. Meydana çıkarda der ki: "Tesâdüfün neticesine bakalım: Sen benim yüzümü gördün, selametle gittin geldin. Ben senin yüzünü gördüm. Hapse atıldım. Şimdi uğursuzluk bende mi, yoksa sende mi? Allah için söyle!"

- 27 -

Yine Ondan:

Bir şâşı kırdâ arkadaşlarıyla otururken önlerine konmuş olan bir kuş uçmuş gitmiş. O aralık birisi şâşıya demiş ki: "Şâşular dâima biri iki görürler. 'Acaba nedendir?"

Şâşı "O söz doğru değildir. Doğru olaydı ben şimdi uçan şu iki kuşu dört görürdüm!" Cevânu vermiş.

Mu'allim Naci Mecmu'ası

Sayı = 20

Sahife = 77

Mekteb-i Sultâni derslerinden:

- 11 -

İSTİTRAD

Bu Telemak tercümesi yalnız "pür 'atf-ı tefsiri" olmak cihetiyle değil, başka cihetlerle de şâyân-ı muaheze'dir.

Ez-cümle şu 'ibaresi ka'ideye muhâlif değil mi?

"Duhterân-ı mehveşân'ın attıklarını oklarla urdukları vuhûş ve kurdukları tuzaklarla, tuttukları kuşlardan dürlü dürlü kebâb"

Ya şu fikrası şiveye muvâfik midir?:

"Orada peri kızları âteş yakmışlar ve câme vü elbise hâzır itmişler olmalarıyla...?"

Aşağıdaki parçalarda bunlardan daha bayağı defetsizliklerde görülür.

"Mütenevvir oğlumu götürdü de Sâlante'nin hükümdâr-ı cedidine pişkeş ü vefâ eyledi. İctinâb eyleyeceğim cihetle de kalbimizi temin edeceğimden."

Hele teselsül-i terakib'de fevkâladeliği cihetiyle bütün bütün ma'yûb 'addolunur:

"Bâdenin sor neşve-i feyzin dil-i mahmûrdan

Her neden geçdimse geçdim geçmedim mezkûrdan"

Matla'-ı Meşhûru'nun kâili olan zavallı "Fatin"ı "Hâtimetü's-esh'ar" nâmındaki "Tezkiretü's şu'arâ"sında tercüme-i halini yazdığı sırada "sigâr u kibârdan kendisiyle ülfet ve ihtilat etmiş ve belki kazâen bir mahalde kendisine âşinâlık eylemiş olanlardan bir nevi' hiciv ve zemmine veyâhud bir sûretle şeâmet kademine uğramamış ferd-i âferîde kalmamıştır. Binâenaleyh:

Muîdiyi dinlemen onu görmenden daha hayırlıdır.

Kelamı zammiye-i tercüme-i hâl melâmet encamı kılınmıştır." diye tazallüme mecbur etmiş olan hüçâl-ı ma'rûf Nihad Bey'in "Telemâk tercümesini nasıl buldunuz?" Diyenlere "Biraz okudum. Durup nefes alacak yerini bulamadım. Bakdım ki boğulacağım hemân elimden atdım" cevabını verdiği rivayet olunur. Kemal Bey'in ise 'Abdülhak Hamid Bey'e yazdığı bir mektupta tercümenin tarz-ı ifâdesini taklid yollu mülâhaza-i âtiye'yi der-miyân ediyor:

"Calypso müterciminin mensurluğunu işittiğim zaman ise "Bu Darü'l fünûn-i hikmetde tekaddüm nümâyân-ı fitrat, kırkar, Ellişer ve belki biner, beşeryüzer deryâ-yı tehayyürde yüzer ve kûhsâr-ı say-ü talebde gezerken, iltikât ettikleri dürer-i gurur-i hüner ve zer-i cevher- eseri, bir hazine-i istifâde ve define-i ifâde olmak için ale'l-'âde ma'raz-ı tedkikât-ı umûmiyyede nihâde etmeğile temyîz-i nik-ü bed ve temâyüz-i iktidâr-ı kabûl-ü redd ile mevsûf ve ashâb-ı hired, beyne'l-mevcûdât meşhûdâtını ayâr-ı i'tibâr ve mihekk-i ibtisare tatbik ve şâyân-ı taklid-ü tecdit olanlarımızı yekdiğerinden tefrik etmişlerdir. İşte bak, "Telemaque" der idim de Kemâl'in değil, efkâr-ı insâniyyenin gösterdiği tarz-ı hakikatte isrâr ederdim.

(İntiha)

Senayi'-i lafziye'den sayılan "tecnis-i tâm" ki yekdiğerin 'ayni olan iki lafzın başka başka ma'nâlarda olarak irâdından husule gelir-tekrar-i lafzî kabilindedir.

"Gerçi ey dil-yâr için yüz verdi yüz mihnet sanâ

Zerrece kat'-ı muhabbet etmedin rahmet sanâ"

"Fuzûlî"

"Dest-i kütahımızı etmemiş Allah resâ

Menba'-ı cûdını yoksa elimizle kâparız

Bize versin mi hüda-âb-ı hayât-ı tevfik

Hızını bulsak rah-ı zulmünde kelâmın kaparız"

"İzzet Molla"

"Döndü cism-i za'if pür-nâle

Mûyeden mûye nâleden nâle"

Sekkî

"Sâlmadan 'arızına mû-sâya

len - turanî der idi mû-sâya"

"Lâ-edrî"

Sahife 78

Bizzat bulunduğu ma'rekelerden birini musavver olarak Kanuni Sultan Süleyman'ın lisânından sûdur ettiği rivâyet olunan:

"O denli çıkdı toz birden havaya

Sekiz kat gök olup yer aldı kaldı

Çeriden toldu tûl ü 'arız arzın

'Adûya kaçacak yer aldı kaldı."

Kıt'ası, yine Firdevsi'nin ma'reke vasfındaki:

Beytinden muktebes olmak üzere yerin, göğün yedişer tabaka olması i'tibâr-ı meşhûruna göre söylenilmiştir. Burada ihtâra şâyândır. Tekrar eden lafzın mana-yi vâhîde veya aynı aynı ma'nâlara delalet etmesi ihtimallerine göre tekrar-ı lafzî iki kısım i'tibâr olunur.

NŪMŪNE-İ İNTİHÂB

- 9 -

Mehmed Esrar Dede

İstanbul'da yetişmiş erbab-ı dildendir. Galata Mevlevihânesi hücre-nişinlerinden idi. Şeyh Gâlib ile beyinlerinde muhâdenet-i fevkâlâde var idi. Bu sayede Mevlevihâne "ünsâ-üns" denilmeğe şâyân pek çok bezm-i 'irfân görmüştür.

Esrar'ın eş'ârı okundukça tab'ındaki rikkat hiss olunur. O tesir değme şâ'irin sözünde bulunmaz. Bize öyle geliyor ki kendisinin yüzünü görmek bahtiyârlığına nâ'il olanlar o çehre de hüzn ile sürûru bir sûret-i bedi'a da mümtezic görürlerdi. Gâlib onu tehi intihâb etmemiş. Kim bilir ne latif zât imiş.

Divanında câ-be-câ Gâlib'e 'arz-ı ta'zim eder. Hatta:

"O mah-pâre edip mah-tab-ı alem-âb
Olurdu sâyesi bir sır u sim derya-tab"

Matla'lı neşideyi hâsseten müşârûn-ileyhi tevsif için nazm etmiştir. Diğer bir manzumesindeki :

"Hâliyâ feyz-i Hazret-i Gâlib
Can esrar-ı na-besamândır
Banâ her bir nigâh-ı merhameti
Hasteye tâb, merdeye cândır
Dembedem iltifât u eltaf
Başka en'am başka ihsândır"
"Ser-güzeştim o şâh ile gûya
Kıssa-i mur ba-i Süleymandır"

Beyitleri bu babdaki hissiyât-ı şükran âmizinin derecesini irâ'e için kâfidir.

Şu'arâ-yı Rum "Rübâî" söylemeğe öteden beri pekde râğbet etmemiş oldukları hâlde Esrar o vadide heman cümleden ziyade izhar-ı iktidâr eylemiştir. Gâlib hakkında da rübâ'ileri vardır. Aşağıki rübâ'î ile müşârûn-ileyhin minnetdâr olduğunu i'tirâf eder:

"Şeyhim rah-ı mevlevide Gâlib oldu
Feyz-i nefis-i 'âleme vâhib oldu"

Esrar egerçi bi-nevâdır amma
Bir çâker-i cândan sâkıb oldu"

Serverî'nin:

"Hayflar göz yumup Esrar Dede sır oldu"

Târihinden anlaşıldığı üzere "1211"de vefat edince Hazret-i Şeyh bittabi fevk ül gaye müteessir olarak şu tarz-ı dil-sûz ile feryâd eylemiştir:

"Kân ağlasun bu dide-i der-bârım ağlasun
Aksun o benim yar ü vefadarım ağlasun
Çeşm ü dehan ü 'ârız ü ruhsârım ağlasun
Başdan başa bu çeşm ü siyeh-kârım ağlasun
Ağyârım ağlasun bana hem yarım ağlasun
Gûş eyleyen hikâyet-i Esrârım ağlasun"

"Nâ-dide bir güher telef ettim dirîğ ü âh
Hâk içre defn idüb geri gittim dirîğ ü âh"

"Zât-ı şerifi 'âleme bir yadigâr idi
Fakr ü fenâ vü 'aşk ü hüner-i bir karar idi
Her şeb-i misal-i şem' benimle yanar idi
Saye gibi yanımda enis-i nehâr idi
Hakka temam 'âşık idi yâr-i gâr
Bir kaç zaman ma'mûr olaydı ne var idi"

"Allah virdi aldı yine kurb-ı hazrete
Biz kaldık intizâr ile rûz-ı kıyâmete"(*)

Sahife 79

Hazret-i Şeyh tercüme-i hâlinde ma'lûm olduğu üzere- Esrâr'ından ayrıldıktan sonra ancak iki sene kadar yaşayabilmiştir.

(*) "Bu mersiye beş benddir. İkisinin nakliyle iktifâ olundu. Nihâyetinde:

"Olsun visâl-i hazret-i piranla kâm-yâb
Kıldı karin-i kabri fasih felek-i cenab"

Denilmesinden anlaşıldığı vech-ile:

"Gulam-ı kerterin Esrar-ı bi-nevâ gelmiş
Kapundan eyleme me'yûs eyâ cenab-ı fasih"

Niyâzında bulunmuş olan Cenab-ı Esrar Galata Mevlesihânesi kabristanında Fasih merhumun yanına defn edilmiştir.

Müşarün-ileyhin Ba'zı Eş'âr-ı Müntahabası

Bevîtlér

Etme ta'yin bu Esrar-ı ilm-i me'lûf
Hoca! Billah cihân zevki ta'b geldi bana

Kâkül-i ham-der-ham dildârı ettin târ ü mâr
Eyledin 'uşşakı der-zincir-i sevdâ ey dil

Ham-ı zülfini zâpt eyle ham-ı gamze-i cellâdın
Halk elbet olur 'âşık bitsün mü muhabbet ya

Ey mutrib-i cân-feza ey tuti-i şekker hâ
Lutf ile nevâ-saz ol yetmez mi bu istignâ?

'Âşıkım ahvâlîme bakmaz habib
Hasteyim derdim suâl etmez tabib

Sad pâk-i cân niştelinde tabibdedir
Kâkülümdür bu dâmene kadd-ı siyan mıdır

Hep kevn ü mekân 'âşık ya râb bu ne hâlettir
'Ayyuka çıkar feryâd güya ki kıyâmettir.

Olmuş fenâ-yi 'aşkın ile mest-i bi-şuûr
Esrar-ı bi-medâr begayet-i fenâdadır

Seherde seyre geldi бага cânân
Neler seyr eyledi bi-dâr olanlar

Ki Züleyhâ dirim gehi Yusuf
Cümlesinden meram cânândır

Va'desinden vefâ umâr 'âşık
Aldanır ol periye insândır

'Aşkın dil-i esrârı bir derde düşürmüş
Ma'mûr olayım dirken bi-çâre harâb olmuş

Dil şark-ı tecellâda görür Şems-i hüdayı
Artık anâ lazım mı mütâli'le meşârik

Esrâr ehl-i hayrete hâss-ı istilâhı vâr
Her bi-haberle söyleşilir sanma hâl-i dil

Lutfuna muhtâcdır Esrar-ı zâr
Elimde ey hazret Molla-yı Rum

Felah bulmadı râh-ı talebde beng eden
Sanâ sen oldun o meslekde rahzenlik eden

Turmaz hayli pesendide der amma Esrar
Komadı gitti o âfet bizi âdem yerine

Ağlatmayacaktın yola baktırmayacaktın
Ol va'de-i tekrar bi-tekrarı unutma

Yok taktı hicranına lutf ile efendim
Dilhaste-i 'aşkın olan esrâr-ı unutma

Ey Mevlevi ey Mevlevi dinle sadâ-yi bişnevi
Ey feyz-i hah-ı mesnevi dinle sadâ-yi bişnevi

Kıt'a

Ziyaret eyledim bir târ-i pâk-i hırka-i pîri
Güzel ikrâmlar gördüm hiyyef-i nükte-piradan

'Alâmetdir ider isâl bezm-i kurbe Esrârı
Bugün serrişte girdi destime dâmân-ı molladan

Rubâ'i

Sinemde yânâr nâr-ı tecellâdır bu
Tekrim olunan âdem-i ma'nâdır bu
Fethinde Felâtun her du'a-i cüzdür
Dil nâmına bir nükte-i gurrâdır bu

Diğer

Oldum mey-i 'aşkıyla harâb ey sâki
Ser-tâ bakdım gark-ı şarâb ey sâki
Mey ver gam-ı ferdâyı lisâna alma
'Aynımda değil rûz-ı hesâb ey sâki

MÛSTEFİZ

- 38 -

"Risâle-i Emir Hüseyinî"den

Cahil bir Kazvin'li oğlunu -tahsil-i 'ilm etmek üzere- medreseye gönderir. Mahdûm bir hayli müddet devâmında bulunur. Danışmend olur. masârif-i tahsiliyenin mütemâdiyen tesviyesinden artık cânı yanmış olan Kazvin'li bir gün oğluna der ki: "Tahsilin için bunca (75. sayfa) fedakârlıklarda bulundum. Ne öğrendin? Anlat bakalım!" Mahdum sarfi Nahiv, Mantık, Me'âni, Hadis, Tefsir öğrenmiş olduğunu anlatmak ister. Pederi sözünü keserek "ben sanâ onları sormuyorum. Bak ne diyeceğim. Şimdi şuraya 'Arabi bir kitâb getirirsin. Ben onun istediğim yaprağını açarım. Sen sâğ sahifenin başından okumağa başlarsın. Okuyacağın kelimelerin ne demek olduğunu banâ birer birer lisân-ı Fârisi ile söylersin." Der. Oğlu muvafakat eder. Bir kitap getirir. Pederi açar. Sağ sahifenin başında "lâ 'a'lem " kelimesi görülür. Molla bunu okur okumaz pederi ma'nâsını sorar. Molla "Nemi dânem" cevâbını verir.

Derken herif fevkâlâde hiddetlenip "hâlâ- nemi dânem ha! Seni gidi habis seni! O kadar masârif nereye gitti? Hânmanımı harab ettin! Şimdi -Nemi dânem- öyle mi?" Diyerek yakaladığı bir sopa ile Daşnişmendin üzerine yürürmüşdür. Bu telaş içinde beyinlerinde şu muhâvere cereyân eder:

-Aman peder! Nedir bu hâl?

-Sanâ soruyorum sanâ! "lâ-â'lem"nın Fârisisi nedir? Söyle diyorum!
Şimdi.....?

-Cânım! -nemi dânem- demiyormuyum? Â babacığım!

'Arbedeyi duyanlardan bir iki kişi yetişip bi-çâreyi kurtardılar ama birkaç sopa yemiş bulundu.

En tuhafi sopaları yemekte iken "Aman babacığım! Öğrenemedim. Ne yapayım? Kısmet bu kadar imiş! Allah İstî'dâd vermemiş!" Yollu hilaf-ı hakikat i'tızarlarda bulunuşu idi.

Cahil ile neler olmaz!

Geçen Nüshalarda Münderic Olan Makâlenin Mâ'badı

Bu iddi'ânın -Maharet hâme-i mucidânesi edebiyatımızda hakikaten yeni bir şa'sa'a vermiş olan Nâzmi bile erbab-ı şebâb'ın en kâmil müşevviklerinden olduğu, hatta mahûd:

"İkbâle zevâl irse ne var sende kemâl vâr"

Gazelini kendisinin âsâr-ı şâ'irânesinden olmak üzere telakki edecek kadar sade dil ve şive-i şîr-i üstâddan gâfil bulunanları şımartacak derecede tenezzül-kârâne teşvikâtde bulunduğu hâlde mukaddime, tarz-ı kadim taraftarlarından gördüğü ta'rizâtın bir başka türlüünü de nev-zuhûr ba'zı erbab-ı kalemden görmeğe başlaması üzerine tahammül edemeyip yazdığı bir mektupda bir vech-i âti feryâd eylemiştir:

"Asrımızda lisânın hamîyyetinde olan isti'dâd-ı belagat kuvvetiyle şarkın hayâlat-ı şâ'irânesi 'Osmanlılığa mahsûs bir tarz-ı letâfetle cilve-sâz olmağa başladı. Garibdir ki memleketde en ziyâde terakkiye kabiliyet gösteren bu tarz-ı edeb en ziyade husûmete uğradı. Ağrebdir ki mu'terizin dâire-i fâsidesinde ifrât ü tefrit noktaları birbirine iltisâk ederek tarz-ı 'atik tarafdarlarıyla Avrupa fikrine yöneltmekle melûf olanlar tarz-ı cedid-i üdeba 'adâvetde birbirinden geri kalmadılar....."

Bir müddetten beri edebiyat-ı sahiheye müte'allık neşriyatta görülen noksân ise bu yoldaki bi-vukufâne ta'rizlerin netâyihinde olduğuna şübhe yoktur. Bunlara lâyük olduğu gibi sükût ile cevap verilse hakikaten mağlubiyete ashâb-ı tahsilin gafletine sebebiyet verilmiş olur. Delil ile mukâbele olunsa ashâb-ı i'tirâz-ı münazara galebeye imkân görmedikleri gibi herkesin kullanmaga tenezzül edemeyeceği bir takım silahlar isti'mâline kalkışıyorlar. Ez-cümle söğüyorlar."

"Binal bülbül 'âşık ki cây-i feryadest"

Fi-l-vâki' öteden beri mübtela olduğumuz edebiyat-ı İraniye mukallidliğinin 'Osmanlılık âleminde gerçekten edebiyat denilebilecek âsâr vücuda gelmesine en kavi bir mâni' olduğunu inkâr-ı mecâl yokdur. Efkâr ü ahlâk-ı milliyemizdeki 'ulviyyetin muhâfaza ve tezyidiyle temin-i devamına memleketimizdeki her türlü terakkiye müsa'id kabiliyyetin hüsn-i isti'mâliyle izhar-ı müessirine medâr olacak ciddi eserler meydana getirecek yerde bir tākım hayâlat-ı beyhûde ile uğraşmış durmuşuz.

Bunların arasında maksada muvâfik âsârda var, fakat ihtiyacımıza nisbetle yok denilecek kadar az.

Ya bir zamandan beri sâika-i tesirâtına tutulduğumuz edebiyat-ı garbiyye mukallidliğinin yerine tecelli eden garabetini i'tirâf etmemek kâbilmidir? Bu da ibtilanın bir başka türüsü!

"Olayım kayıddan ârada diyen kayda düşer."

Meâli hâlimize muvâfik düşüyor.

Edebiyat-ı Garbiyye şayan-ı taklid olabilir. Fakat mukallidin güzeli çirkini fark edecek nazar-ı milliyeden mahrum bulunması hiç bir vakitte câiz olamaz. Bunâ cevâp verilecek olursa taklidin muzırr olmamasına imkân verilemez. Basirin vazifesini darir ifâ edemez. Etmeye kalkışıyorsa yanılır. Kendine benzeyenleride yanılıdır. Hem zall hem muzall olur.

Ma'badı var.

Mu'allim Naci Mecmu'ası

Sayı 21

Sahife 81

Huzûr "El-kavlü'l ceyyid" e^()*

Bir harisi var zamanımızın
Ki bedi'üz zaman-ı sânidir
Ma'zûlatın bilir zebânımızın
Bu faziletçe bi-müdânîdir.

Yaraşır dersin ruh-ı sa'deddin
Barek Allah kavlı-i ceyyidine
Deydirir âferin bu sihr-i mübeyyin
'Arabın en güzide seyyidine

Anı gördükde çeşm-i im'ânım
Oldu müstagrık Ziyâ-yi Kemâl
Dedi bi-ihtiyâr. vicdanım
"Merhaba merhaba te'âl te'âl"

Sensin ey fâzıl-ı sûtude seyr
Edeb-âmuz ezkiyâ-yı zamân
Muta'limlerin diyor yer yer
Yaşasun mâ-te'âkub-el-melevân.

(*) Zihni Efendi Hazretlerinin yeni neşr olunan eser-i âli-i beligâneleridir.

Sahife 82

Fazıl-ı meşhûr Müftüzade Abdürrahim Efendi'nin dersine devam ile feyizmend olan ezkiyâdandır.

Üstad-ı Müşârün-ileyh 'akâid tedrisiyle meşgul olduğu sıralarda irtihal etmekle sâhib-i tercüme Milâsî Müftüzâde'nin telebesine mültefik olarak ondan istihsâl-i mezûniyet eylemiştir.

Bununla iktifâ etmedi. Sonradan Mütercim 'Âsım, Hoca Neş'et, Sünbülzade Vehbi, Reis-ül muncemin Râkım gibi Meşâhir-i 'asra mürâca'atle tahsilde devam etti. Akranı yanında engüşt-nümâ oldu. Bilhassa ri'yâziyâta, hikemiyâta intisâb ile şöhret buldu.

Haleb, Bursa Mevleviyetlerinde bulundu. Mekke, İstanbul pâyeleriyle tebci olundu. Nihâyet: Anadolu sadâretine getirildi.

"1170"de tevliid "1260"da vefat etmiştir.

Zamanın en ziyade müştehir olan 'âriflerindendir. Meşreb-i hikemiyânesi her türlü tekellüfâtan âbî idi. Seksen senelik 'ömrünü sâye-i hükümetde safa-yı hâtırla geçirmiştir. Nâil olduğu münâsib kendisine tabi'i olarak gelirdi. Hiçbirisine tâlib olmamış idi. Kâni'âne, mütevazî'âne yaşardı. Benî nev'ine elinden geldiği kadar iyilik etmek isterdi. İsteyenlere ders okurdu. Bir çok şâkird yetiştirmiştir. İstemeyenler "siz niçin okumuyorsunuz?" Demeye lüzum görmezdi. İnsanda şevk tabi'i olmayınca hiç bir mesleğe sülûkunda muvaffak olamayacağını bilirdi. Bazı erbab-ı tasavvuf'un "rind" lafzinin müsamasında tasavvur ettikleri sıfâtı câ'iz bir zat idi.

Kendisine "lâübâli" demekde yakışık alır. Yazdığı şeylere de hiç ehemmiyet vermezdi. Âsâr-ı kalemiyesi şunun bunun elinde kaldığından cem' edilememiştir. Meydanda yirmi otuz sahifelik divânçesinden başka birşey yok gibidir.

Elli yaşından sonra yazdığı şeylerden mürekkebi olan bu divânçeden istidlâl olunduğuna göre müşârün-ileyh milletin şürde birinciliği ihrâz eden ricâlinde değil, bunların mutavassıtlarından bile 'addolunamamak lâzım gelir. Olabilir ya! Bir adam hakim olurda şâ'ir olamaz. Bununla beraber hoşça beyitleri de yok değildir. binâen-aleyh şu'âra arasına katılabilir.

Denilebilir ki: En değerli eş'ârı kendisine isnâd olunan zarifâne fikrâldır.

(*) Sâdık Efendi'nin Pederi Valide Sultân Kedhüdası idi.

Müşarünileyhin Ba'zı Eş'âr-ı Müntahabası

Bevîtlér

Göz ucuyla 'âşık-ı dil-hasteye etme nigâh
'âşıkım bir bi-vefâ yârin elinden dad dad
Gamze-i can-sûzı ki kıldın kıldın havale gönlüne
'Ârif-zânı cerâg etmek mi ayâ niyetin
Biz tevâtür ile 'ârif ânı isbât ederiz.
Bir kucak silsile-i şifetkândır gisû
Hüdâya rehnüma kul şem'-i 'aşkın ben siyekâra
Beyabân-ı talebde rah-ı pinhân oldu gittikçe
Gayrın eliyle bakma gönül 'arz-ı hâline
Ey kâm-kâr-ı nâz mübarek elinle bak
Kıl şefâ'at 'ârif ceddin Muhammed 'aşkına
'Arsa-i mahşerde makbûl-ür-recâsın ya Hüseyin.

Ba'zı Fıkrâtı

Talebesine şu üç tenbihi vermiş:

İltizâm etme - irtikâb etme - 'âdeti bozma

Hacca gideceği vakit hânesine "Ben hacca gidiyorum. Merak etmeyin. Du'âdan unutmayın" Diye haber göndermiş, gitmiş. 'Avdetinde dahi evine geldiğini kimse duymamış. Bu yolda hareketinin hikmetini sormuşlar. "Efendim! konu komşuyu ta'ciz etmek ne lâzım! Sessizce gidip gelivermeli" demiş.

Kısaca bir 'asa tâşırmuş. Birgün Kasım Pâşâ Mevlevihânesine gitmiş. 'Asâsını bir köşeye dayamış, oturmuş. Biraz sonra 'asa birisinin gözüne ilişmiş. Sâhibini bilmediği hâlde "Bu Frenk değneği kimin?" Demiş. Efendi "Benim. Ben onu Müslüman ettim." Cevabını vermiş.

Ecdâdından mevrûs tevliyâtleri olduğundan ara sıra nezdine bir câbî gelir gidermiş. Bulduğu bir vesileden bi'l-istifade vakıfdan beş on bin guruş yemeği kurmakla beraber iş mütevellinin taht-ı tasdikinde olmak lazım geleceğini düşünen câbî bir gün yine kendisinin nezdine gelir. Keyfiyeti sûret-i hakdan nakl ederek "Efendimiz! Lutf buyurun. Birlikde Evkaf Nâzırına gidelim. Bendeniz işi etrafıyla meydana korum. Sizde tasdik buyurursunuz." Der. Efendi Sâde-dilâne bir sûretde muvaffakat gösterir. kalkarlar. Nâzır giderler. Câbî yolda efendiye bir çok ta'limât daha verir. Efendi "Pek iyi! Pek iyi!" Diye dinler. Nâzırın yanına vârnca câbî keyfiyeti istediği gibi 'arz eder. Nâzır, efendiye işin öyle olup olmadığını sorar. (sahife 83)

Efendi hiç tavrını bozmayarak "Öyle değildir." Dedikten sonra hakikat-i hâli ifade eder. Câbî şaşakalır.

Bu fikrayı kendisi nakl etmiş de nihâyetinde gülerek der imiş ki "Câbî fena hâlde hiddetlenmiş idi. Hatta 'avdetimizde "İşte siz böylesiniz" diye beni takdir etti.

Muhibbânından biri "Herkes niçin kedhüdâzâde mesleğinde gitmiyor? Halâvet böyle yaşayıpta bulunabilir." Fikrinde bulunmuş. Bir gün bu fikrini Müşârtün-ileyhe 'arz ettiği esnâda. "Efendim! kimseye anlatılmıyor." demiş. Efendi. "O anlatmak için değildir. Zevkini çıkarmalı!" Buyurmuş.

MÛSTEFİZ

"U'yun-ül-enba-ı Fi Tabakat-ül-Enbbâ" dan

"Bukrat" ın Ba'zı Mûlahazâtı

- 37 -

Fenn-i tabii tahsil edecek zât ihrârdan, tıbâ-ı ceyyide ashâbından bulunmakla beraber itidâl-i kâmete tenasüb-i a'zâyâ, iyâdet-i fehme, hüsn-i tekellüme, sıhhat-i reye, iffet ü şecâ'ate malik olmalı. Efrât-ı 'azabda ve onun zıddı olan him-i himâri de beri bulunmalı. Parayı sevmemeli. Marıza derd ortağı olarak müşfikâne mu'âmele ettikten başka onun izhâr edeceği esrârı da ketme itinâ eylemeli. Hastadan işitebileceği ba'zı kelimât-ı gayr-ı ma'kûlatı hoş görüvermeli. Üstü başı temiz olmalı, hiffete delâlet edeceği için ziyade sür'atle yürümekden, fütûra delâlet edeceği için kat'a telaş eseri göstermeyerek muhibbâne oturub kemâl-i sükûn ile hâlini sormağa başlamalı.

- 38 -

Yaşamak için yiyoruz. Yemek için yaşamıyoruz.*

- 39 -

İhtiyâc mess etmedikçe devâ isti'mâl etme. Edersen sende marıza değil, sıhhatte tesâdüf edeceği cihetle sıhhatinde icrâ-yı tesir ederek onu marıza kalb eyler.

* "Yemek yaşamak ve zikretmektir.

Sahi, sen yaşamak için yiyor musun.

"Şeyh Sa'di"

- 40 -

Madâm ki "gadr" insanların tabî'atında merkûzdur. Herkese itimâd etmek 'aczdən neş'ed eder.

- 41 -

'Âfiyet bir devlettir ki elden gümeyince kadri bilinmez.⁽¹⁾

- 42 -

Emne mukarın olan fakirlik havla mukarın olan zenginlikden evladır.

- 43 -

Bir hastanın yanına girer. Der ki: Ben, illet, sen üçüz. İfâ edeceğim vesâyâ-yi tıbbîyeyi hakkıyla icrâ etmek üzere kabûl edersen benimle sen ittifak etmiş oluruz. İlet yalnız kalır. İki kuvvet elbette bir kuvvete galebe eder.

- 44 -

'İlm çok 'ömür az. 'İlmin, senin azından çoğunu istidlâle ikdâr edecek kısmını ihtiyân et.

- 45 -

Zararlı şeylerin teklili fâideli şeylerin teksirinden evlâdır.

- 46 -

Bende feza'il-i 'ilimden ancak 'ilim olmadığını bilmek fazileti mevcûddur.⁽²⁾

(1) "Olmayınca hasta kadri bilmez adam sâlihatin"
"İ'tinat Hârûm"

(2) "Güya cahilin hilâfidir 'ilm
Cahilin sarf-ı itirâfidir 'ilm"

"Ziya Pâni"

"Fisagoras"ın Ba'zı Mülâhazâtı

- 47 -

Devamsız şerr devamsız hayırdan evlâdır.⁽³⁾

- 48 -

İcrâya layık olmayan fikrin hâtırına gelmesinden sakın!

- 49 -

Dostun olmayacağını bi-t-tecrûbe anladığın şahsın düşmanın olmasından hazer et!

- 50 -

İnsan için hatâ etmemek ne güzeldir.! Hatâ ettiği surette hatâ ettiğini bilip bir daha etmeğe çalışmak ne nâfi'dir.!

Sayfa 84

- 51 -

İnsan arzu ettiği işi değil, lâyük olan işi işlemek için yar edilmiştir.

- 52 -

Söz söylenilecek, susulacak zamânları güzelce fark etmelidir.

- 53 -

Tâlib olduğun kadar 'âlim olursun. 'Âlim olduğun kadar tâlib olursun.

⁽³⁾ Pisağoras'ın hârumında menkûş olduğu rivâyet olunan bu cümle "Zevâli beklenen şerr, zevâli beklenen hayırdan elezzdir." diye tefsir olunmuştur.

İnsana ekser âfat, söz söylemekden, sair hayvânâta ise söz söyleyememekden 'ârız olur.

Libâs-ı fâhîr ile tezyin-i endâm etmiş olduğu hâlde galatât ile tekellüm eder bir adam gördü. Dedi ki: Ya libâsını tekellümüne uydur, ya tekellümünü libâsına!⁽¹⁾

Gurbete çıkmış idi. Zevcesi hâl-i ihtizâra geldi. Ashâbı "Vah! Gurbette ölüyor!" Diye izhar-ı te'essüf ettiler. Dedi ki: Biraderler! Gurbetde ölmek ile vatanda ölmek beyninde fark yoktur. Âhirete her cihetden yalnız bir yol gider.⁽²⁾

Tahsil-i 'ilm etmek istediği hâlde muta'allim görünmekten utanan bir ihtiyârın yüzüne bakıp dedi ki: Ey Şeyh! 'Ömrünün âhîrinde evvelinde olduğundan efdal olmağı ister misin?

"Sokrat" ın Ba'zı Mülâhazası

Bilmeyen söylemese ortada ihtilâf olmazdı.

Düşmanın senden emin olmadıkça kâmil olamazsın. Hâl-bu-ki dostun bile senden emin olamıyor!.....

(1) Libâs-ı nev-be-nevle ey olan ârâyiş-i mâil
Kemâlınden haber ver kimse senden ihtişam almaz
Ragıp Paşa

(2) "İyi kalpli insan can vermez zamanında
ya taht üzerinde ya toprakta farketmez."
"Şeyh Sa'dî"

- 60 -

Tâlib-i dünya, emeline nâ'il olabilirse onu başkasına terk eder, gider. Olamazsa derd-ı hırmân ile vefât eder.⁽³⁾

- 61 -

Kimsenin hatâsını yüzüne vurma. Çünkü hem senden 'ilmen istifâde eder. Hem de hasmın olur.

- 62 -

Kendisine "Niçin sizi hiç magnum görmüyoruz." dediler. Dedi ki: zâyi' olduğu takdirde banâ keder verebilecek hiçbir şey'e mâlik değilim.

- 63 -

Erbab-ı asâletden biri "hasâset-i aslından müteessir olmuyor musun?" dedi Sokrat "Senin cinsinin şerefi seninle bitiyor! Benim cinsimin şerefi ise benimle başlıyor!" Cevabını verdi.⁽⁴⁾

- 64 -

Evladının sanâ nasıl mu'âmele etmelerini istersen vâlideyne öyle mu'âmele et.

- 65 -

Tabib marize nasıl mu'âmele ederse 'âlimde câhile öyle mu'âmele etmelidir.

- 66 -

İnsanın söylemesinden, dinlemesi ziyâde olmak için dili bir, kulağı iki yaratılmıştır.⁽⁵⁾

(3) "Bu dünyanın belası üzüntülü değildir.

Üzüntülü hatıralar olmuş veya olmamış ayıdır."

"Müşârûn-ileyh"

(4) Bu söz bir garb şâ'irine de isnâd olunur.

- 67 -

Sakit -'acz ile ta'ayyüb olunsa da- selamet bulur. Mütakellim -gevezelikle ta'ayyüb olunmakla beraber- nâdim olur.

- 68 -

Senin sırrını başkasının ketm etmesini madâm ki istiyorsun, sende başkasının sırrını ketm et.

- 69 -

Kendi sadrın sırrını sâklamak için dar geliyorsa onu sâklamak için başkasının sadrı daha dar gelir.

- 70 -

Kendisine birisi "Denizin suyu niçin tuzlu?" Diye sordu. "Bunu bilmekten ne istifâde edeceğini bana anlatabilirsen bende sanâ onun sebebini anlatırım." Cevabını aldı.

- 71 -

Birisi "Senin sözlerin halk 'inde makbûl değil" Dedi. Sokrat "Beni, sözlerimin halk 'inde makbûl olmaması değil, haddizâtında doğru olmaması gam-nâk edebilir." Cavabını verdi.

- 72 -

Halkın evvellerindeki şeyleri gizleyipte, kalplerindeki şeyleri gizlememeleri gariptir.

(*) "Sen de bir söyle iki dinle, bilip hikmetini
Çünkü insânda zebân birdir ki olmuş gûş"
"Sünbül-zâde Vehbi"

Sayı = 22

Sayfa = 85

Mekteb-i Hukuk Derstlerinin Hûlasası

- 33 -

Cek - Ceğiz - Cak - Çağız

Tasgir edâtıdır. tasgir küçültmek demektir. Lâhik oldukları isimlere bu ma'nâyı ifrag ederler. Şu hâlde onlara "İsm-i Tasgir" Veya "İsm-i Musaggar" yahûd sadece "Musaggar" denilir. Mukâbili "Mükebbir"dir. Mesela "âdam" mükebbir olduğu hâlde "âdamcağız" şekline girince Musaggar olur. "İsm-i Tasgir"e kıyâsen, "ism-i Tekbir" ta'biri kullanılamaz.

"Cek" ile "Ceğiz" Hareke-i Âhiresi hafif olan isimlere, "cak" ile "çağız" Hareke-i Âhiresi sakil olan isimlere lâhik olur:

"Pencerecik-pencereceğiz - odacık-odacağız - harekecik-harekeceğiz - noktacık-noktacağız-perdecik-perdeceğiz-küllabdancık-küllabdancağız."

Fi-l-asl Hareke-i Hafife ile olduğu hâlde muhâverat da Hareke-i Sakile ile telaffuz olunan ba'zı kelimât hin-i tasgirde "cak" veya "çağız" ile değil, "cek" veya "ceğiz" ile yazılır. Mesela "Tahta-hasta-hefte" kelimelerinin tasgiri lazım gelse "Tahtacık-tahtacağız, hastacık-hastacağız, heftelik-hefteceğiz" sûretlerinde tahrir olunur.

Bir heceli olan isimlere ekseriye "ceğiz" ile "çağız" ilhak edilir. "Yerceğiz-otçağız-kuşçağız" Denilir. "Yercik-otcuk-kuşcuk" demek tâtsız düşer. Mesela "Su" kelimesinin tasgirinde "suçağız" demeyip te "sucuk" demek ne kadar sakil olur.!

İki veya daha ziyâde heceli olan isimlere "cek-ceğiz-cak-çağızdan"dan her bir lâhik olabilir. "Kalemcek-kitapcık" denildiği gibi "Kalemceğiz-kitapçağız" dahi denilir. Lisâna hangisi daha tâtlı gelirse o tercih olunur. Mesela "yemekcik-bardakcık" demekden "yemekceğiz-bardakçağız" demek elbette evlâdır.

İki sâkin ile biten kelimelerde "cek" ile "cak"ın sıklığı daha ziyâde hiss olunur. Binâen-aleyh o kâbilden olan kelimâta yalnız "ceğiz" ile "çağız" ilhak edilmelidir. "Genceceğiz, frenkceğiz" demek var iken -kâ'ide müsa'id olmakla beraber "Gencecik, Frenkçik" demeğe selika müsâ'ade etmez.

"cek" ile "cak" ba'zan sıfatlara lâhik olarak Edat-ı Mübalaga olur. Mesela "Körpecik-kısacık" pek körpe, pek kısa demektir. "Ufak-alçak" gibi ba'zı sifata âhirlerinin iskâtıyla ilhak olunur. "Ufacık-alçacık" denilir.

"Yüksecik" dahi bu kabilden ise de bundaki "cek" Edat-ı Mübalaga değil, Edat-ı Taklil'dir. Çünkü "yüksecik" yüksekçe demektir. Pek yüksek demek değil.

"Az-dâr" gibi ba'zı sifata dahi âhirlerinin tahrikiyle ihlak olunur. "Azacık-azıcık-daracık" denilir. "Cak" bunlarda da Edat-ı Mübalaga'dır. "İncecik-küçücük" dahi böyledir. Bunlar Semâ'idir.

Mübalaga veya taklil makamında "ceğiz-cağız" isti'mâl olunmaz. Tasgir edatları ba'zân tahkire veya eşfâka delalet eder. Bu hâlde onlara Edat-ı Tahkir, Edat-ı Eşfâk denilebilir:

"Bu şâ'ircik ne söylediğini bilmiyor"

"Yavrucuk ağlamağa başladı"

"Devâ nedir 'acaba der bi-devâ ki seninin

Ferraş-ı hierde bimâr olan gönülceğizim"

"Senih Efendi"

'Arabiyede Musaggirat bir tâkım kavâ'id-i mahsûsaya ta'bidir. Edat-ı Tasgir "ye" harfidir.

Lisâımızda 'Arabî Esmâ-ı tasgir pek az kullanılır. Şâ'ircik demek olan "şuveni'r" musaggarı müsta'meldir. "İbrahim" ismi şâzz olarak "übeyire" sûretinde tasgir edilir.⁽¹⁾

Fârisiden mehûz olan "çe" Edat-ı Tasgiri "Tarihçe-divançe" gibi ba'zı kelimâtta kullanılır.

"Bağçe-boğça" kelimelerindeki "çe"ler dahi Fi-l-asl Edat-ı Tasgir ise de kesret-i isti'mâl ile hükümleri kalmamıştır.

Sahife 86

Fâriside Edat-ı Tasgir olarak müsta'mil, birde (n) vardır.⁽²⁾ Lisâımızda bunun isti'mâli enderdir.

(1) "Geldi tasgiri übeyire ne garib isti'mâl

A'cemî lafzıdır olmuş 'ilm-i evvel İbrahim"

"Sünbül-zâde Vehbi Nuhbe'den"

(2) "Ta binâ-şad çizgi merdüm ne-güyed çizhâ"

"Usûl-i Fârisi"

"Çizgi" birşeycik veya birşeyciğiz demektir.

"Mecmû'a"

Nümûne-i İntihâb

- 11 -

Ahmed Fasih Dede

İstanbul'ludur. Bir şâ'ir-i cezbe-dâr idi. Evâil-i hâlinde şeref-bahş-i mesned-i sadâret bulunan Köprülü Ahmed Fâzıl Pâşâ'nın daire-i fâhiresine intisâb etmiş iken bir gün:

"Papazların ahbaplığıyla bir yere varamazsın
Yıllarca zahmet çekersin"

Cazibesiyile -fikrini kimseye söylemeksizin- daireden çıkıp giderek Tarikat-ı 'Aliyye-i Mevlevi'ye müntesiblerinden oluvermiştir. biraz sonra Galata Mevlevihânesinde bir hücreye çekilip ikdâm-ı amâlî olduğu vechile kimsenin taht-ı müdahalesinde olmayarak ahrâr-âne yaşamağa başlamıştır.

Hüsn-i hattı meşhûr olduğundan yazı yazmakla taayyüş ederdi. Arzu eden ba'zı erbab-ı şebâba ders verdiği de görüldü. Hâli vakit buldukça -tab'ındaki bi-kararlığın şevkiyle- istediği yerlere gider, lâübaliyâne gezerdi. Harekâtına dikkat edenler her anda icrâ-yı semâ'a müheyyâ şuride-meşreb bir mevlevi olduğunu hiss edebilirlerdi. Hazret-i Mevlânâ'nın:

"İyi koku ceylanın göbeğindeki yerden gelir"

Nutk-ı murakasasıyla ta'rif buyurduğu şevk-i tabî'i ashâbının büyüklerindedir.

Kendisinin tevliidi, vefatı hangi tarihlere müsadif olduğu, gördüğümüz terâcim-i ahvâl kitâplarında tasrih edilmiyor. Yalnız -yukarıda görüldüğü üzere- Fâzıl Ahmed Pâşâ zamanı gösteriliyor. Tahminimize göre Pâşâ'nın Sadrâ'zam oluşu "1171" sâline tesâdüf ediyor. Sadâreti onbeş sene kadar devam etmiştir.

Şâ'irin daireye veya tarikate intisâbı bu senelerin hangisinde vuku' bulunduğu bilinmiyor.

Bu keyfiyet o kadar ehemmiyetli bir şey değilse de kitâplarımızdaki böyle noksânlar görüldükçe teessüf etmemek elden gelmiyor. Hâlbuki lüzumsuz tafsilatdan geçilmiyor. Mesela Mirza-zâde Selim Tezkiresine mürâca'at olursa Fasihin meşhûr gazelindeki:

"Geceler 'azm ettiğim ol mâha sâyem havfidir.
Bir tarik ile kabûl etmez muhabbet şirketi"

Beytini ne münasebetle söylediğine dair uzun bir hikâye görülmüyor ki Serâpâ "haşv-i müfşed" kâbilinden olduğunda şüphe yoktur.

Dede Fasihâ-yi Mevlevîye'nin en mümtazlarından ma'duddur. Eş'ârı "Gül ü mül - Hüsrev ü Şirin - Mahmud u ayaz" nâmlarında manzumeleri vardır.

Müşârün-ileyhin Ba'zı Eş'âr-ı Müntahabası

Beyitler

Gülşenin sensiz gülü süzunda ahkerdir banâ
Lalenin her bergi hûn-âlûde hançerdir banâ

Sâf eyleyenler âyine-i kalb-i 'âşık
Vermişler inkisâr derûnundan safâ banâ

Dilde 'aşk-ı leb-i cânân bir olur
Tende ey rûh-ı revân-ı can bir olur.

La'l-i hûban, lebüne benzeyemez
Mühür çok mühr-i Süleymân bir olur

'âşıkım 'âşıkım bu da'varna
İki çeşm-i terim güvahimdir

Nihâl-i taze-res gülbüni sabâ lutf et
Şikeste eyleme kim müttekây-i bülbüldür.

Deme esrâr mı ne yar ne bigâne bilir
Orayı ey dil-i şeydâ iki peymâne bilir

Bizimle 'ahd ü vefâ etmede tereddüt eder
Cihânı kendi gibi yoksa bî-vefâ mı sânur

Nedir bu şiftegî sende bizden etme nihân
Kimin esirisin ey dil muhabbetin kimedir

Etmekde eşk-i çeşmimi reyzan-teb gamın
Tahrik olunsa meyvesin elbet şecer döker

Ne bağın verdisin buy-i âşinâ-yi ülfetin kimedir
Ne bezmim şem'isin süz-ı azmâ-yı sohbetin kimedir

Sitemle hâtrısından ferag gelmez hiç
Cefâların bize ey bî-vefâ safâ geliyor

Biz her zamanda sifteye hâl-i muhabbetiz
Mevkûf-i nev-bahâr değildir cünûnumuz

Hâl-i dili suâle ne hacet ki dembedem
Söyler zebân-ı hâl ile her bir nigâhımız

'âşıkız vasl-ı yâre muntazırız
Bülbülüz nev-bahâra muntazırız

Hücûm-ı girye dil-i mübtelayı söyletmez
Belâyı gör ki sanâ macerâyı söyletmez

Nerkislerinde Şebnem-ter sânnma gülşenin
İfrat-ı hande-i didelerin pür-nim eylemiş

Bu şekl ile sanâ mümkün mü eylemek teşbih
Nihâl-i servide kad vâre ise kıyafet yok

Sândım açınca sinesin ol mah-ı tâb-nâk
Ceyb-i sabâhı pençe-i hürşid etti çak

Kâmeti fikriyle bir yerde oturmazsın gönül
Yad-ı refâtıyla bir hâlette durmazsın gönül

Ne bilsin çâşni-i ıztrab şâm-ı hicrânı
Felekte olmarnış bir maha ol na-mihr-bân mâ'il

Seni cândan ziyâde cânârım
Sevdiğimdir, günâh mı bilirim

Berk ü bârnında biz el çekdik bu fâni gülşenin
Meyve-i maksûd ister olsun ister olmasın

Görürlerse çâk olur çâk-i giribanın
Alınmaz ellerinden ehl-i 'aşkın sonra dâmânın

Kimin meftûnu oldun ey peri-rûyum aman söyle
Nedir ba'is-i sükûta söyle ey şûh-ı cihân söyle

Biz haste-i hâl tire-şeb-i firkatız gönül
Olmakta şem'-i meclis agyar yâr ise

Memnûnuyuz sabânın geldikçe kûy-i yara
Tatyib-i hâtır eyler uğrar bu hâksâre

Ol seyyidim gam-rûh-ı âliyle ey Fasih
Terk eyledin kabaları giydim 'abâları

Rubâ'i

Dilden heves-ı 'ânız-ı alın çıkmaz
Manend-i süveydâ-i gam-i hâlin çıkmaz
Çeşmimden egerçi nakş-ı 'âlem çıktı
Bir vech ile tasvir-i cemâlin çıkmaz

Geçen Nûshada Mûnderic Makâlenin Mâba'dı

Bir heyet-i içtimâ'iyeye'nin hâriçten edeceği iktibâsâtı onun en mümtâz urefâsı ta'yin eder. Sâir efrâdı da onlara tabi' olurlar. Böylelikle iş yoluna girer. Yoksa ne o hey'etin, ne de hâricin hâlini bilmeyenlere kalırsa yolsuzluğun devâm edeceği şüphe götürmez. Meselâ şâirlerimizin böyle herbiri bir saz çalmakta iken 'Osmanlı şî'irine 'asra muvâfik olarak verilmesi lâzım gelen ahengi-i milliyenin ta'yin-i hâmiyetiyle faslı da'va etmek kâbil olabilir mi?

Arada doğru söz söylenilecek olsa da gürültüden kimse işitmiyor. İşitse de anlamıyor. Yahûd anlamak istemiyor. Söyleyen:

"Bir yerde ki yok nağmeni takdir edecek gûş
Tazyi'-i nefes eyleme tebdil-i makam et"

Nasihatiyle 'âmil olmağa mecbur oluyor. "Kime söylersin âh dalmışlar" diye işine bakıyor.

Teceddüd taraftarı sayılan nev-zuhûr ediblerimiz tarz-ı cedid-i edebin neden 'ibâret olduğunu bir türlü anlatamamakta olduklarından tarz-ı 'atik taraftarları bunun "Avrupa Terakkiyatı!" velvelesinin ba'zı ezhân-ı za'ifeye ilkâ eylediği evhâmdan başka birşey olamayacağına hükm ediyorlar. Bu da'vâya mesela tarz-ı cedid-i şîirin muhterâ'ı olmak üzere meydana çıkan bir zatın muahharen neşr ettiği bir eserde evvelden yazmış olduğu diğer bir eserin ehemmiyetinden bahs edildiği sırada "Bu küçük kitâbın şîirimize ne büyük bir inkılab getirdiği üdebâmızın ma'lûmudur. O kitâbın delâletiyle bugün ki tarz-ı garbî-i şîiriyeden en evvel mes'ul olan mü'ellif ise bu müellif 'acz-i mu'teriftir." Dedikten sonra "Bir adama - siz -yahud-sen- demek beyninde ne kadar fark var ise eski şîir ile yeni şîir beyninde o kadar fark vardır." Dediğini delil getiriyorlarda diyorlar ki:

"O küçük kitâbın şîirimize ne büyük bir inkılab getirdiği üdebâmızın ma'lûmu imiş. Öyle olsun. O kitâbın delâletiyle bugün ki tarz-ı garbi-i şîiriyeden en evvel mes'ul olan müellif ise bu müellif 'acz-i mu'terif imiş. Öylede olsun. Ya eski şîir ile (sahife 88) yeni şîir arasında ne kadar fark var imiş? Bir adama -siz- demekle -sen- demek beynindeki fark kadar! Hani o küçük kitâp şîirimize büyük bir inkılab getirmiş idi ya! "Ne büyük bir inkılab" denilen şey -sen- yerine -siz- demek mi oluyor? Öyle ise müellif bundan dolayı en evvel değil, en sonra bile mes'ul olurum diye hiç korkmasın. Çünkü -sen- diyecek yerde -siz- demek öteden beri vardır. Fakat şu hâlde müellif muhterâ'lıktan bittabi ma'zûl olacağı gibi eski şeyi halka yeni diye satmağa kalkıştığı için mesûlde olabilir. Fesübhanallah! Böyle bir iddi'âda bulunan zâtın şu ifâdesinden anlaşıldığı üzere tarz-ı cedid-i şîir dedikleri şeyin meğır kat'â ehemmiyeti yok imiş! Başkası söylese belki inanmazdık. Fakat bizzat "ihtira ettim" Diyen söylüyor! Bunların eserleri de böyle demek olur. Şimdi eş'âr-ı cedideyi, eş'âr-ı kadimeye tercih etmesin ma'nâsı kaldı mı? Bir de eski şâ'irler kendilerini pek çok medh etmişler ama böyle tuhaf muhterâ'lık da'vâlarında bulunmamışlar. Elbette onlar daha 'âkil adamlardır. Sözden maksûd ma'nâdır. Ma'na dahi bulunsa bulunsa 'ukalânın sözlerinde bulunur. Öyle ise tarz-ı cedide nâmını anmak bile 'abes gelsin tarz-ı 'atik!....."

Tarz-ı cedid taraftarları ise "Kim terk ül-evvel-ül-âhir!" yerine eskiye 'itibâr olaydı....." misalini mukademe-i kelâm ittihâz ederek şu vech-ile ifâde-i merâm ediyorlar:

"İran mukallidliği, edebiyatımızın 'âdeta vehmiyâtdan 'ibâret kalmasını intâc etmiş. Mîlel-i sâire üdebası efkâra intibâh verecek ciddi eserler vücuda getirmekte iken bizinkiler cevab giran-ı gaflet içinde sayıklayıp yatıyorlarmış! Ondokuzuncu 'asırda bulunuyoruz. Hâlâ uyanmayacak mıyız? Herşeyde teceddüd tabi'dir. Edebiyatta da öyledir. Eski hayâllerin zamana revacı geçmiş. Edebiyat-ı Sahihenin vakt-i zuhûru çokdan gelmiş yine mi kuddemaya ittiba' edelim? Kaside söylemeyiz. Göğün üstüne

çıkacak yerin dibine inecek yâhûd başkalarını çıkarıp indirecek vaktimiz yok! Bize gazelde lazım değil! Meydan-ı meyhâneden, mu'beçeden pir-i mugandan falandan dem urmakda edebi bir zevk bulamıyoruz. Servi boylu, kıl belli, ok kirpikli, kılıç kâşlı, yılan saçlı u'cûbelerden bahs etmekte zaten ma'na yok imiş. Şimdimi olacak? Bir kere "dolap"daki ma'hûd-ı masharaya bakınızda 'ibret alınız.! Gözümüzün önündeki bin türlü bedâyi'-i tabi'ati görmeğe, göstermeğe, ahlâk ve efkâr-ı milliyeye 'ulviyyet-i metânet verecek eserler yazmağa çalışmak dururken öyle şeylerle kim uğraşır? Herkes Mecnûn değil! Yaşasın tarz-ı cedid....."

Ortada böyle nice sözler deveren ediyor. Herkes mizâcına muvâfık gelen yola gidiyor. 'Acaba bu gidiş tahkik ve temyize müstenid midir! Orası pek belli değil! Şimdi sinnen veya halen ashab-ı taklidden olmak mecburiyetinde bulunan bir adam şu iki tarafın serdaniyet-kârı mülâhazâtı -birini tercih ve ihtiyâr etmek fikriyle-denilecek olsa ne yapar? Hayrette kalır zannolunur. Gerek tarz-ı 'atike, gerek tarz-ı cedide dâir tarz-ı cedide-i erbâb lisânından işittiği evsâfa bakar. Görür ki tarz-ı 'atik garip birşey, tarz-ı cedid ise ma'kûl.

Kendi kendine der ki: Tarz-ı Cedid var iken tarz-ı 'atiki iltizam etmek kâr-ı 'âkil değil. Hiç öyle şey mi olur? Kaside yâhûd gazel söylemek bayağı gevezelik, herde gevezeliğin mazîr suyu imiş.! O 'âlimin medh-i vergubet ettiği "edebiyat" Bunun adı mı olacak? "Üdebarnız" dediğimiz adamlara şimdiye kadar bu mesleği nasıl iltizam etmişler durmuşlar? Ne gaflet!.... Bak, tarz-ı cedide ne diyeyim! "Edebiyat denilse denilse bunâ denilir. Çünkü....."

Bu mülâhaza ile meşgûl iken hâtırına birden bire tarz-ı 'atik taraftarlarının tarz-ı cedide hakkında söyledikleri sözler gelir. Düşünür:

O küçük kitâbın şi'irimize ne büyük bir inkılap getirdiği beyân ile bugün ki tarz-ı garbî-i şi'iriyeden en evvel kendisi mes'ûl olmak lazım geleceğini der-miyân eden müellif-i mühtera'nın "Bir adama-siz- yâhûd -sen- demek beyninde ne kadar fark var ise eski şi'ir ile yeni şi'ir arasında o kadar fark vardır." Demesine bir türlü ma'na veremez. Şu kelimeleri mütehayyir-âne tekrar eder:

-İhtira! Büyük bir inkılap! Bir adama -siz- yâhûd -sen- demek!

Bi-çâre mukallid bu vech-ile ne tarz-ı 'atik, ne de tarz-ı cided hakkında bir fikri-sahih peyda edemeyip ashâb-ı a'râf gibi ortada kalır.

Bir aralık hill-i eşkâl için mürâca'at edecek adam arar. Birisini bulur. Açılır. Bulduğu adam ikiden hâli değildir: Ya tarz-ı cedid yâhûd tarz-ı 'atik taraftarlarından biridir. Birinci tâkımdan ise tarz-ı 'atiki 'ale'l-ıtlak takbih ile tarz-ı cedidin iltizamını tavsiye eder, ikinci tâkımda ise onun 'aksini söyler.

Mu'allim Naci Mecmû'ası

Nüsha = 23

Sahife = 89

- HÂTİRDA MI?

Vaktiyle "Tercüman-ı Hakikat"te derc edilen Muhârrerât-ı Kemter-ânemiz arasında birde "muhâzara" var idi.

Bu muhâzara cum'a geceleri "Rebi'i"nin hânesinde ictima' etmekde olan şu'arâ beyninde cereyan eden bir muhâvereyi hâkidir. Muhaverenin mevzu'u altmışlık bir ihtiyarın yirmi bir yirmi iki yaşında güzel bir kızla izdivâcî mes'elesidir.

Huzzârdan her biri bir mes'eleye dair şâ'irâne yolda bey'an-ı rey eder. Beyitler inşâd olunur. Latifeler der-miyân edilir. Münasebetle "Comeille"nin "âşık-ı pencahsâle" ünvanlı manzumesinin tercümesi okunur. Bir aralık Rebi'inin oğlu "Baharî" gelir. Türkçe bir manzume inşâd eder. Cem'inin fevkalâde hoşuna gider. Birisi 'Arabî birkaç beyit okur. Birdiğeri bunları derhâl Türkçeye tercüme eder. Bu parça dahi okunur. Hoş-âyende olduğu için meclise başkaca şetâret verir. Nihâyet: Zevce ü zevce beyninde sinnce dahi tenâsüb bulunmak muktezâ-yı hikmet olduğundan fikirler ictimâ' eder. Cem'iyetde dağılır.

Buraları hâtırlarda olsun olmasın haber verelim ki Rebi'i'nin hânesinde Cum'a geceleri henüz böyle muhâzaralar cereyan etmektedir. Bunlar yazılacak olsa güzel bir muhâzarât kitabı meydana gelir. Vakit buldukça birer birer yazmaya çalışacağız. İşte bu def'a birini daha yazıyoruz.

Muhâzara

- 2 -

Huzzâr:

"Rebi'i Efendi -Hâfiz Bey- Sükûfî Bey -Nazir Efendi- -Zahir Efendi- Hoca Liyâkat - Halim Bey.

Ber-mu'tâd âfafi biraz musâhabet cereyan ettikten sonra:

Rebi'i Efendi- bendenizi şu'arâdan 'addederseniz, hakikati sevdiğim cihetle - gücünüm fakat şî'irden anlamak meziyetinden 'ârî 'addetmezseniz- yine o cihetle iftihâr ederim.

Zannıma göre Şeyhülislam Yahya Efendi -zamanına göre- en büyük şâ'irlerimizden ma'dûd olmak lâzım geliyor. Geçen gece sâkinâmesini okudum. Pek rengin beyitleri var:

"Pirayet sâkiya cama rindâne sun
Gözet 'ahd ü peymânı peymâne sun
O câmun mey-i nâbı mihr-i safâ
Anın her habâbı sipih-r-i vefâ
Odur Sâkiyâ âteş-i ab-ı sûz
Odur Sâkiyâ ab-ı ateş-i firûz
Sipihrin meh-i bedri mâh-ı nevî
Anın pertevidir anın pertevi.

Hâfiz Bey -evet hayli güzeldir.....Sâkinâme çok fakat hiçbirisi Hâfiz'inkine uymaz. O başkadır.

Gel mey getiren meyın hâl getirir
Gel mey getiren ki getirdiğin mey kemâl
Ver bana ki gönlü yıkılmışım
Biçare, güçsüz düşmüşüm
Cennette olmama döndü
Serini anber kokulu yüzünü gördükçe.

(Hâfiz Bey bu beyitleri Edebiyat-ı 'Arabîye meraklısı olduğu halde ahvâl-i mesti-yi musavver olan sathiyat zevk almadığı encümençe ma'lum bulunan Sükûfî Bey'e teveccühle okumuş idi.)

Sükûfî Bey -'Arabın Hâfiz'ıda Ebu-Nevâs'tır:

Hâfiz Bey- bu beyti bendenizin lisânımdan olarak okuyorsunuz değil mi? Teşekkür ederim. Ne kadar şerâbiyât var ise.....

Sükûfî Bey- evet meşreb-i 'âlinize daha muvafıktır.

Nazır Efendi- Selim-i Tahranî'nin şu beyti bu mazmunu okşâr:

"Meycinin mey dağıtmasının meye bir tesiri yoktur

Niceki çocuk annesinin gösünden emdiği sütün şeker ihtiyacı olmadığı gibi"

Sayfa 90

Zahir Efendi- Neff'nin Sâkinâme'side hoş değildir?

Nazır Efendi- hangisi efendim?

Zahir Efendi- "Merhabâ ey câm-ı mey meynay-i mey yakut renk
Devri gelsin senden öğrensin sipih-i bi-direnk."

Nazır Efendi- Fârisi Sâkinâmesinde bahs edeceksiniz sândım. O bendenizin pek hoşuma gitmiyor. Ne kadar olsa Fûrkâne.....

Fakat Türkçesi intihâba şâyân görülebilir. Tuhafdır. Badeye:

"Duhter-i pir-i mugan hemşire-i Sâki-i seng"

Diyor. "Duhter-rez" ta'birine tenezzül etmemiş.

Rebi'i Efendi- Yahya'nınkinden başka zevk var. Nefi'nin ki Sâkinâme değil. 'Âdeta kaside!.....Yalnız bir fahriyesi yok. Mübârek bir türlü o vadiden ayrılamaz Fârisisinde fahriyede var:

"Başım dilinin kılıcıdır."

Demekten kendini alamamış ya:

"Eğer mey dağıtan naz ederse

Dilimin kılıcıyla tekrar tekrar mey isterim."

Demesine ne diyelim? Ne kadar tünd-edât!.... Hâlbuki evvelce sâkiye defaât ile yalvarmış idi.

Hocâ Liyâkat- bir gazelinde de:

"Değme sözde yokdur ey Neffî bu lezzet bilmiş ol

Dehri şirin-kâm ederse nola helvâlar gibi"

Demiş. Hakikaten tâtsız!

Hafız Bey- Zaten gazel-serâlıkda Neffî'nin ehemmiyeti vardır. ya! Asâr-ı, gazeliyâtından 'ibâret olaydı bugün hâlini yâd edecek pek nâdir bulunurdu.

Sükûfi Bey- Öyle ya! Onâ bu kadar şöhret veren kasâididir. Halim Bey- Oralarmı bırakalım. Bendeniz bu sâkinâmelerden birşey anlayamıyorum. Şarabın her habâbı sipîhr-i vefâ imiş! Yine şarabın Habâbında ne kebab-ı pinhan imiş! Sipîhrin pederi, helâli yine şarabın pertevi imiş!.... Şâşırdım gitti!

Geçenlerde birisi bendenize kemâl-i ehemmiyetle şu beyti okudu. Galiba biraz neş'eli idi:

"O rind bade-i pür-sitem ki kâse-i sırımıma

Dokunsalar gelir âvâze-i şarab-ı şarab"

Dedim ki: "Bendeniz hakikat muhiblerindenim. Müsade ederseniz beyti bir dereceye kadar hakikate takrir için "Şarab-ı şarab"ı şinlerin kesiriyle okuyacağım."

Daraldı. Ne hakkı var? İstedğim gibi okurum efendim!..... Amma bu ma'nâca -ba'zı efkâre göre- izâfet-i sahih olmayacakmış. Varsın olmasın. Ma'nâda sıhhat olmadıktan sonra izâfeti ne yapayım?

Rebi'i Efendi- O "şarab-ı şarab" mes'elesine birşey diyeyim. Fakat ötekiler lisân-ı tasavvufla söylenilmiştir. Erbabına göre ma'nâları zâhirdir. Bizim anlayamadığımız nice me'âni var!

Halim Bey- Bir de sâkiye -şaraba dair bir beyt bir kıt'a, bir rûba'i, nihâyet; bir gazel yazılabilir. Seksen beyt yazılmaz. "Aman ölüyorum! Bana şarab yetiştir. Şarapsız yaşayamam. Hayât-ı 'âlem şarab ile kâ'imdir..... Sende şöylesin böylesin" diye uzun uzadıya sâkiye yalvarıp durmakta ne ma'na vardır? Bu gevezelikle karşı

Sâki gücenip şarap vermese hatta şâ'iri münasip vech-ile tekdir de etse hakkı yok mudur?

Hele Neff'nin yaptığı gibi bezm-i muhabbette "Sâki, nâz edipte bir câm vermeyecek olursa biz tig-i zebân ile ne kadar 'abes!..... Şâ'irlerden biz böyle işleri mi bekliyoruz?

Hâfiz Bey- Neff'nin Türkçe Sâkinâmesi'ni olsun biraz beğenmeğe tenezzül buyurunuz. O, Fârisi kadar uzunda değildir.

Halim Bey- Estağfurullah tenezzül ne demek? Fakat Aristo'nun dediği gibi -Ben hakkı da severim, üstâdım Eflatun'u da- Birbirinden ayrılacak olursa hakka muhabbeti tercih ederim.

Bendenize ez-cümle:

"âlemin cânı değilsin can-ı 'âlemsin hele"

Mısra'ının ne demek olduğunu anlatırsanız -hatırımız için- O sâkinâmeyi bir eser-i i'câz olmak üzere telakki ederim. İsterseniz onun yerine demin Zahir Efendi biraderimizin okudğu:

"Devri gelsin senden öğrensin sipihr-i bi-direnk"

Mısra'ının ma'nâsını tefhim buyurunuz!

Hafız Bey- Onda anlaşılmayacak ne var?

Hoca Liyâkat- Evet, cam-ı minânın kesret-i devrinden kinâye.....

Halim Bey- Öyle bir kinaye ki 'akılları hayret verir. Hiç felek gelirden mecliste dönmekte olan şarap-ı kadehten devir öğrenir mi? Kadeh felekten daha ziyâde dönüyormuş. Öyle mi?

A'la!.....Evvvel emirde feleğin dönüp dönmediğini anlamak isterim.....Farz edelim ki feleğin dönmekte olduğunu isbât ettiniz. Onun meclise gelipte kadehten dönmek dersi almasını yine anlayamam. Meclis mi büyüyecek? Felek mi küçülecek? Ne olacak?..... Geçenlerde erbab-ı fenn'den biri yazdığı bir makâlede "Semada Kürre-i arz" ünvânını vermişti. Semada ise biz neredeyiz? Kürre-i arz dönüyor? Sema mı?..... Kadeh mi dönüyor meclis mi?

Hoca Liyâkat- Efendim ma'lum-ı 'alinizdir ki böyle yerlerde "Gelsin" demekten meci-i hakiki kasd olunmaz. Şive-i lisân icabınca öyle denilir. Meselâ Ziyâ Pâşâ merhûm:

"Fünûn-ı 'aşkı Mecnun şimdi gelsin yeniden öğrensin."

Demiş idi. Mecnun'un gelmesi kabil mi idi? Yoksa Pâşâ Mecnun mu idi?

Halim Bey- Varsın öyle olsun. Feleğin kadehten devir öğrenmesi tasviri öyle "gelsin gitsin" tevcihiyle tamir olunur şey değildir. Bu tasavvur bâki mi? Yine ma'nâsız! Yine ma'nâsız!

Hafız Bey- Demin "varsın olsun" Diyordunuz. Şimdi de "varsın öyle olsun" dediniz. Bu cümlelerinizde ki "varsın"larda Neff'nin "gelsin"i kâbilinden. Ne nereye

varacak?..... İşte bu da lisâna 'âid şeylerdendir. Hoca Efendi'nin iddi'âsı hem vuku'undan evvel, hem de vuku'undan sonra tasdik edilmiş oluyor. Bilmem dikkat buyurulur mu!

Halim Bey- Dikkat buyurulsun beğim! Bahis değişti..... i'tikâdına göre:

"Bade-i zevk ü safâsın gerçi nâmın bâdedir."

Mısra'ı da gariptir. Nâmının bâde olmasından bâdenin bâde-i zevk ü safâ olmamasını lazım gelirmiş ki böyle deniliyor.? Bir adamın -hiçbir sebep yok iken- "Senin adın Tanas ise de papazın makbulüsün" denilebilir mi? "Tanas" nâmında papazın kabul edemeyeceği bir ma'na olmalı ki denilebilsin.

(Bu esnada Rebi'i Efendi yerinden kalkarak kütüphânesinden nefis yazma Yahya divânını alıp oturdu. Divânı zâtı. Mütâla'aya başladı.)

Nazir Efendi- Nedir o efendim?

Rebi'i Efendi- Yahya Divânı. Halim Beyefendi Yahya'yı da yaşatmak istemiyor. İşte keyf zatım. Sağ sahifenin evvelinde zuhûr eden gazelin tanzirini kendisine teklif edelim.

Zahir Efendi- Okur musunuz efendim?

Rebi'i Efendi- Okuyayım:

"Hazer et seng-i cefâsından o şûhun der idin
'âkıbet geldi benim başıma Yahya dediğin"

Hoca Liyâkat- Efendim bu makta'. Üst tarafıda lütfen okur musunuz?

(Rebi'i Efendi varakayı çevirerek üst taraftaki dört beytinde okur. Huzzar dinler. Halim Bey makta'ı tekrar ettirir.)

Halim Bey- Efendim müraca'at buyurunuz! Bendeniz Neff'nin Yahya'nın büyüklüklerini inkâr etmiyorum. "Ben Nefi kadar, Yahya kadar şi'r söyleyebilirim." Demiyorum. Yalnız "Şurasını anlayamadım. Ah anlayabilsem.!" yollu 'acz mi, arzu mu izhar ediyorum. Şimdi "'âkıbet geldi benim başıma Yahya dediğin" Mısra'ı hasbihâlmi olsun?

Rebi'i Efendi- yok!.....Sade i'tirâz olmaz. "Onu öyle söyleyemezler. Böyle söylerler.!" Diyebileceğinizi anlamalıyız.

Halim Bey- Tahaddi? öyle mi?anlamak başka, söylemek yine başka değil midir? Bir dilsiz anlatırda söyleyemez. Söyleyememesiyle idraki bâtil olmak lazım gelmez. Hem güzel anlar hemde güzel söyler adam pek nâdir bulunur.

Zahir Efendi- gelecek Cum'a gecesi ortaya konulmak üzere hepimiz Yahya'nın gazeline birer nazire söyleyelim. Daha münasip olmaz mı?

Halim Bey- Yedi şâiriz yâhûd yedi kişiyiz. Beşerden otu beş beyit eder. Neff'nin Sâkinâmesine yaklaşır.

"Peyrev olmak Hazret-i Yahya'ya müşkülmüş Halim"

Tarzında "câbâ" olarak ikişer mısra' yazılacak olursa da Sâkinâmeyi geçeriz bile.....Vay! Bizim mısra' başka vezinde düştü? Neyse.....Bendenizin kaside-i vezniyle ülfetim ziyadecedir de.....

Rebi'i Efendi- Öyle de olabilir.

Nazir Efendi- Hakikaten münasip. Meşâ'irenin o türütüsünde de başka halâvet vardır. maksat muhabbet değil mi?

Sükûfî Bey- Bendenize kalırsa kâfiyeyi değiştirmeli, yine o kâfiyede söylenilirse pek hoş olmaz zannederim İhtiyâr olunacak kâfiyeyi Hafız Beyefendi ta'yin buyursun.

Hafız Bey- Şimdi şu mısra' hâtırına geldi:

"Böyle mi söylemeli bir sözü eş'ar dediğin"

Halim Bey- Bu bendenize bir ta'riz olmasın!..... İnşa'allah öyle dedirmem. Öyle olsa da teşekkür ederiz. Kâfiye ta'yin olundu demek.

Hoca Liyâkat- Evet elif-i raye tahvil buyuruldu. Fakat bendenizin bir niyâzım var: Nümûne olmak üzere üçer yâhûd ikişer beyt söylesek kifâyet etmez mi? Bir haftada bir gazel çıkarabilecek mi? Hiç 'aklım kesmiyor. Evvelki şevk kalmadı.

Zahir Efendi- Evvela teklif, taraf-ı 'âcizânemden vaki' oldu. İşin ta'tilide bendenize 'âid olmak lazım gelir.

Rebi'i Efendi- Buyurunuz.

Halim Bey- Hâfiz Beyefendi ile bendenizin şimdi söylediğimiz mısra'larla iktifâ edilse nasıl olur.

Sahife 91

Hoca Liyâkat- Hâfiz Bey, gazeli tanzir yollu söyledi. Sizininki bambaşka birşey!

Halim Bey- Hakikat öyle! Vezin-i mugayereti hâtırından çıkmış!

Zahir Efendi- Birer beyit söyleyelim. Mecmu'a bir gazel teşkil etsin vesselam.

(Cümlesi bu sûreti tensib eder. Tebessümlerle encümenene hitâm verilir.

Ruba'i

Subh oldu müheyya mı sâbûhum sâki
Aç şişeyi muhtâc-ı fütûhum sâki
Ansız banâ rahat oldu dünyada harâm
Rahm ile getir rahmı ruhum sâki

- Diğer -

Sâliklerimiz çıkmasa Şâh-râh diyor
Erbab-ı hakikat işitip âh diyor
Nâ-çide merid olmağa yok isti'dâd
Mürşid deseler irşada Allah diyor.

MÜFTERİZ

- 70 -

Fransız hikâye-nüvislerinden meşhûr "Emile Ricbourg"nin "Lezamoruz DB Pari" ünvanlı romanını teşkil eden eşhasdan "Marki de Varandez" nâmında mütecennin bir ihtiyâr vardır ki gezdiği yerlerde daima çiçek toplayıp demet yapmak merakıdır. kendi rivâyetine göre bu demetleri "Nera" isminde bir kıza vermek üzere yapar. Nerede olsa Nera namını savt-ı bülend ile ziver-i zebân eder. Bir yerde otursa "Ne oturuyorsun?" Denilse "Nera"yı bekliyorum der.

Hakikatde Nera bu bi-çârenin kendi kızıdır. Onu pek küçük iken gâib etmiştir. Nerede olduğunu bilmez. Paris'in her cihetinde Nera! Nera! diye arar gezer.

Paris'te kemal-i Melâhatla musikide maharetle hüner şöhret bulmuş "Zeytilla" namında pek nev-resid bir kız var. Gerek dilberliği gerek hünerverliği herkesin lisânında. İşte Nera Zeytilla'dır. İsmi değişmiş. Burasını ne babası bilir, ne de bâkası.

Yeni meşhûrelerden "Emperiya" Zeytilla'nın hasm-ı cânıdır. Hasedinden ne yapacağını bilmez. Zeytilla gayet namusludur. Emperiya öyle değil. Hâlbûki kendisi Zeytilla'nın, hemşiresi olduğunu iddi'a eder. Hakikatte cezâsız kalmış. Cânilerden "laperatik" dedikleri şahsın kızıdır.

İddi'â sebepsiz değildir. Emperya'nın validesiyle Marki beyninde vaktiyle mu'âşaka var imiş.

Emile Ricbourg kaleminin ucuyla sevk ede ede Zeytilla ile pederini bir odada birleştiriyor. Kız, pederinin o adam olduğunu evvelce haber almış. Markiye de yanına gelen kızın bunca zamandan beri aradığı Nera olduğu bildirilmiş. Garib bir sûrette mükâlemeye başlıyorlar. Nihâyet ihtiyâr kızını iyice tâniyarak bağrına basıyor. Öpüşürler, ağlaşırlar. Marki hem ağlıyor hem şu sözleri söylüyor:

"Ah! Evet sen Nera'sın. Benim kızım sensin. Başkası beni aldatamaz..... Evet ben senin pederinim. İşte seni der-âguş ediyorum. Seni görüyorum. seni tanıyorum...

Birden bire seni işittiğim gibi validen bana söz söylemeğe başladı zannettim. Sen osun! Artık kendime geliyorum. Müfekkirem 'avdet ettim.....Gözlerimin önünde bir bulut var idi. Zihnim zulmet içinde bulunuyordu. Sesin o bulutu o zulmeti ber-

taraf ettin. Banâ, ağır bir uykudan uyanıyorum gibi geliyor!Ah! buralarını hâtra getirmek istemem!.....Cünûn-ı medhûş şey!....Hayır, bundan sonra bir daha uyumayacağım!... Kesb-i sıhhat ettim!... Nera! Melek kızım! Seni ne kadar çok bekledim! Hele kendimi bulduğum gibi seni de buldum. Seni seyrediyorum!... Ne güzelsin!... Seni kucaklıyorum. Bağıma basıyorum! Nera! Nera! Sevgili kızım! Kucakla babacığın! Bu seslerin ne kadar tâthî imiş!... Banâ taze hayât veriyorsun?....."

Hayli hazin değil mi?

Mu'allim Naci Mecmu'ası

Nüsha = 24

Sahife = 93

Mekteb-i Hukuk Derslerinin Hülâsası

- 34 -

De - fi - der - ender

Zarfıyyet Edatlarıdır. Mukarin oldukları kelimenin bir şeye zarf olduğunu gösterirler. Mesela "bardakda su" denilecek olsa "de"den su bardağın mazrûfı olduğu anlaşılır.

"Fî" 'Arabiyeden "der" ile "ender" Fârisiden mehûzdur Bu Üçü 'Arap, 'Acem ka'idelerince kelimeye dahil olur. Ya'ni evveline gelir:

"İlticâtü't fi sıdk -seyâhat der vatan- hayâl ender hayâl" "de" ise bâlâdaki misâlde görüldüğü vech-ile -kâ'ide-i Türkiyye üzere kelimeye lâhik olur. Ya'ni: Âhirine gelir.

"Kânun-ı Mahabbet çalınır meclisimizde"

"Nâbî"

Diğeri mecâzidir:

"Mücerrebdır rakibin meymenet yoktur kudûmünde"

"Kezâ"

"der" "ender"den muhaffef 'addolunur.

İçinizde "Pek nâdir" demek olan "ender" lafz-ı 'Arabisinin edevâtta ma'dûd olamayacağını bilemeyecek efendi ender değil, hiç yokdur..... Değil mi?

"der" kelimesi Fâriside diğeri 2 sûretle daha isti'mâl olunur: "kapı" ma'nâsına gelir. "Yırtmak" demek olan "deriden" masdarından emr-i hâzır olur. Ez-cümle

"merdümdür" ibâresi "Adam yırtıcı" demektir. bu iki sûrette onun dahi edevâtta 'addolunamayacağı muhtâc-ı izâhı değildir.

"Mekteb, oda" gibi emkine isimlerine "zarf-ı mekân" "yıl-ay-gün" gibi ezmine isimlerine "zarf-ı zamân" itlak olunur. Hatta "mekân" lafzı zurûf-ı mekândır. "zaman" lafzı da zurûf-ı zamandan sayılır. "de" hem zurûf-ı mekâna, hem zurûf-ı zamana lâhik olabileceği gibi bunların hiç birinden ma'dûd olmayan kelimatada lâhik olabilir.

Demek oluyor ki "de"nin lâhik olduğu kelimeye üç ihtimâl var: zarf-ı Mekân veya zarf-ı zamân olur. Yâhûd bunlardan hiçbirisi olmaz.

Birinci, üçüncü ihtimâller de "de"nin hazfı caiz değildir. İsbâtı vâcibdir. Meselâ "Mektepde sizden başka musikide mahâret-peydâ eden yok" ibâresindeki "de"lerden hiç birinin aradan çıkarılması mümkün olamaz.

İkinci ihtimâlde "de" -yerine göre- hazf veya isbât edilebilir. Meselâ "Bugün sevincim var." makâmında "Bugün de sevincim var" denilemez. Burada hazf vâcibdir. Kezâlik "Böyle bir gün nasıl mesrûr olayım" denilemez. burada da isbât vâcibdir. Hiçbirimiz "Geçen bahâr pek güzel eğlenmiş idik" demekten tereddüt etmeyiz. "Geçen sene bahar pek güzel eğlenmiş idik" diyebilirmiyiz? Hâlbûki "Geçen Ramazân görüşülmüş idi" dediğimiz gibi "Geçen Ramazân Kadir gecesi görüşülmüş idi." dahi diyoruz. Bunları şive-i lisâna 'âid şeylerdir.

Üdeba-yi 'Acem "şeb, rüz, seher" gibi isimleri zamandan edât-ı zarfı'nin hazfını tevciz ederler: (*)

Biz bu şiveyi de taklitten geri durmamışız. Ez-cümle Şeyhülislam Yahya'nın:

"Gece pervanelerde bezmi ger-mâ-i kerem idi şem'in
Seher gördüm ne şem-i meclis-ara var ne pervane"

Beyt-i meşhûru müdde'âmıza delildir. Fuzûlî'nin:

"Subh salub mah-ı rahundan nikâb
Çık ki temâşâyâ çıkı âftâb"

Sahife 94

Beytide öyledir. zamanımızda bile beyt-i âfî gibi sözler söyleniliyor:

"Kemal-i lutf ile leb-i teşnekâne rüz-ı 'ateş
Cenab sâki-i kevser sunar piyâle-i mey"

"Eşref Pâşâ - Kâzım Pâşâ"

(*) "Gece yatağında hiç rahat değilim

Sevgilimin yüzünün siması bana devamlı susmayı emrediyor."

"Kelîm"

"Sabahleyin maşûkumun visaline ermeyi rüyamda görüyorum

Bu uykudaki halim uyanık halimden daha iyidir."

Sa'dî

Lisânımızda müsta'mel zurûf-ı 'Arabiyeden mahalinde bahs olunacaktır.

Zannımıza göre "rûz-ı 'ateş" ta'birinden "de"nin hafzı bugünkü şivemize mugayirdir. Nedim'in:

"Çâk çâk olmazsa destinden giriban-ı seher
Rûz-ı haşr ey âh iki destim giribanındadır"

Beytindeki "rûz-ı haşr" ta'biride bu kâbildendir. Ama Fûzulî'nin:

"Mahşer günü görem derim ol serv ü kâmeti
Eğer onda hem görünmese gel gör kıyâmeti"

Beytindeki "mahşer günü" ta'biri öyle değıldir. Bunda "de"nin hafzı yolundadır. 'Avni Bey'in:

"Dünyada öyle mahv ü cûd ile kim gönül
Mahşer gününde nâm ü şânın görünmesin."

Beytinde görüldüğü üzere bu ta'birde o edâta isbât dahi edilebilir. Ba'zen "de"nin isbâtı tevciiz edilse bile hafzı tercih olunur.

Ziyâ Pâşâ bize bu babda misâl-i âtiyi göstermiştir:

"Şimdi uyuyanlar o zamanda uyanırlar
Bir subha reside olur âhir şeb-i 'âlem"

Burada "o zamanda" yerine "o zaman" denilmiş olaydı elbette evveli olurdu. "Âteşpâre"deki:

"Hoşdur şu zamân seyâhat etmek
Sahrada şimendüferle gitmek"

Beytinde ise evveli olan bilakis "de"nin isbâtıyla "şu zamanda" denilmek idi.

Şâyân-ı dikkattir ki "her seher yâhûd her sabâh bülbül dinliyorum" denilemiyor. Kezalik "seher vakti yâhûd -sabâh vakti yola çıkdım" Denilebiliyor. Hâlbûki 'ibâreden "vakti"ler tayy edilecek olsa şive bozuluyor. Mes'elenin bu cihetini selikaya bırakmaktan başka çare yoktur.

"de" Türkî masdarlara lâhik olunca zarfiyet ifâde edebileceği gibi edat-ı istimrar dahi olabilir. Yahya'nın şu beyti ikisini câmi'dir:

"Aks-i rûyunla derûnum tâb-nâk olmaktadır
Söz heman ayine-i idrak-pâk olmaktadır."

Bu babda masdarın muhaffef olup olmaması müsavidir. Gerek zarfiyet gerek istimrâr ma'nâsını müfid olmak üzere "olmakta" denildiği gibi "olmadan" dahi denilebilir. Beyt-i âtideki "de"ler istimrâr ifade eder:

"Eskiyip gerci hane gitmededir
Fikrim ama teceddüd etmededir"

"Âteşpâre"den

"olduğu -bulduğu" gibi sıla sigalarıyla mazi-i Şühûdî'nin "olduk-bulduk" gibi 'cem'-i mütekellimlerine lâhik olan "de" münhasıran zarfiyeti müfiddir. "oldukta-

olduğunda" olduğu vakitte demek olduğu gibi "buldukta-bulduğunda" dahi bulduğu vakitte demek olur.

"Olunca-bulunca" ta'birleri her zaman bunların yerini tutamayacağı cihetle bunları sıyag-ı mehcûreden 'addetmek killet-i tettebbu'dan neş'et eder.

'Ale-l-ümûm âhirinde "ye" veya "si" bulunan kelimâta "de" lâhik olunca bunlar ıskat edilerek, yerlerine nun-ı sâkine getirilir:

"Sahranın eteği, etekleri, eteğinde, eteklerinde -dağın tepesi, tepeleri, tepesinde, tepelerinde- olduğu, oldukları, olduğunda, olduklarında."

Mebhasda beyân olunduğu üzere "de" "dahi" muhaffefi de olabilir. "içinde" ma'nâsını müfid olan "içre" ta'birinin cevâz-ı isti'mâli nazma mahsustur.

MÜSTEFİZ

Tabkatü'l- Etibba'dan

"Eflatun"un Ba'zı Mülâhazâtı

- 76 -

"Halkdan kaçan hakime sokul. Halka sokulan hakimden kaç."

- 77 -

Esna-yi harbde ta'til-i 'akl ile isti'mâl-i necdetten ihtiraz edilmelidir. Çok yerde 'akl-ı necdete muhtâc olmaksızın tesviye-i umûr ider. Hâlbûki necdet hiçbir vakit 'akıldan müstagni olamaz.

- 78 -

Gaye-i edeb, insânın nefsinden utanmasıdır.

- 79 -

Birisi "bunca ma'lûmâtı nasıl tahsil ettin?" der. Eflatun "Senin ifnâ ettiğin şarab kadar zeytinyağı ifnâ ettim" Cevâbını verir.

- 80 -

Sevenin gözü sevilenin 'aybını görmez.

Sahife 90

- 81 -

Halim ancak muktezâ-yı gazabını icraya muktedir iken sarf-ı nazar eden adamda bulunabileceği gibi zahid dahi bir şeyi terk etmeğe muktedir olduğu halde terk eden adamda bulunabilir.

- 82 -

İnsan âyinede yüzünü görmeli. Güzel ise ona fi'l-i kabih teşrik etmemeli. Çirkin ise fi'l-i kabih irtikâbıyla iki çirkinini birleştirmemeli.

- 83 -

Şerir ile ülfet etme. Zira tabi'atın -haberini olmadığı halde- ondan şirret serikat eder.

- 84 -

Senden hoşnud olduğu zaman seni muttasıf olduğun fazâil ile medh eden, senden hoşnud olmadığı vakit seni muttasıf olmadığın reza'il ile zemm eder.

- 85 -

Hasmının 'aleyhinde ittihaz ettiğin tedbirden onun sanâ karşı ittihaz ettiği tedbirden ziyâde ihtirâz et!

- 86 -

Bir adamla beyninizde musâdakat hasıl olduğu hâlde onun düşmanı düşman ittihâz etmek lazım gelmezse de dostunu dost ittihâz etmek lazım gelir. (*)

(*) Bu fikir Şeyh Sadî'nin
Ey akıllı insan o adamdan elini çek ki
Sevdiğin düşmanlarıyla oturup duruyor."
Hikmetine muhâlifdir.

- 87 -

İnsan, hayâtında asdikasına muhtaç olmakdan, cem' ettiği malı memâtında a'dasına terk etmek evladır.

- 88 -

İnsan elinden gidene teessüf etmemeli. Elinde bulunanı hıfz etmeğe çalışmalı.

(Aristo)nun Ba'zı Mûlahâzâtı

- 89 -

Bilmediğini inkâr eden, bilmediğini ikrâr edenden a'lemdir. (**)

- 90 -

Fena mu'âvinlerin çokluğu, iyi mu'âvinlerin yokluğundan daha ziyade muzırdır.

- 91 -

Geçenden 'ibret al geleceğe 'ibret olma.

- 92 -

Umûrun medâr-ı hüsn-i ceryânı doğruluktur.

- 93 -

Memdûhiyetle ölenin hâli mezmûmiyetle yaşayanın hâlinden ahsendir.

- 94 -

En fena arkadaş cahildir.

(**) Bu 'ibare kendisinin hâtiminde menkûş imiş.

- 95 -

Cahil nefsinin düşmanıdır. Başkasının nasıl dostu olabilir?

- 96 -

Ben hakkı da severim üstadım Eflatunu da. Birbirinden ayrılacak olurlarsa hakka muhabbeti tercih ederim.

- 97 -

Dediler ki: Doğru olsa bile lisâna alınması layık olmayan şey nedir?... Dedi ki: medh-i nefis!

- 98 -

İnsânın sâir hayvanlara rû'hânı nutk ileidir, zihn ileidir. Söylemezse, anlamazsa müreccah kalmaz.

- 99 -

Şâkirdânından birine bir mes'ele ta'rif etti. Onu müte'âkib beyinlerinde şu muhâvere ceryan eyledi:

-Anladın mı?

-Evet.

-Sende eser-i tefehhüm göremiyorum.

-Eser-i tefehhüm nedir?

-Sürûr!... Anlamış olaydın sevinirdin. Böyle durmazdın.

- 100 -

"Callinus"a insan ne vakit ölmek lazım gelir? Dediler. "Menfa'atini mazarratından fark etmez olduğu zaman" dedi.

Nümûne-i İntihâb

- 12 -

Beglikçi 'İzzet Bey

Şühedâ-yi şu'arândır. Şehâdeti "1226" senesine tesâdüf eder. Beyli 'Ârif Bey'in oğludur. Nev-civân iken Hocâ Nusret'den(*) muahharen Hoca Neş'et'den tilmiz etmiştir. Az vakit içinde şiir ve inşâ ile şöhret bulmuş idi. Henüz genç iken irtihâl etmeyeydi -Fevk-ı tab'ına nazaran- Onüçüncü 'asrın pek parlak bir şâ'iri olurdu.

Pertev Efendi ile beyinlerinde muhabbet-i kâmile var idi. Efendi, eş'ârını cem' ile tertip-i divân edince Bey:

"Pertev lem'a-i mihr-i Neş'et"

Târih-i mu'cemini bulmuştur.

Memûren "Yaş" da bulunduğu sırada söylediği beyt-i âti hoş-âyendedir.

"Eller hayâller kuruyor hem safâda çok

Yaş'da bizimse bir kuru eğlencemizde yok"

Müşârün-ileyhin Ba'zı Eş'âr-ı Müntahabâtı

Beyitler

Bizim meyde sıklet.....yokdur tâktım

Yoksa rindân sâkiyâ billah bâr olmaz banâ

Yok elimde ayak tutmaga tâb

Sâkiyâ sen içir şarâb banâ

Çünkü yokdur sende zalim rahme dair bir cevâp

Derdimi arttırma bari hal-i zarım sorma hiç

(*) Müşârün-ileyhi tıbbâ dair meşhur Nusret Efendi Risâlesinin sâhidir. Nûr-ı 'Osmani Cami'-i Şerifi Kütübhanesinde hâfiz-ı kütüb idi. Ba'zı eş'ârıda var ise de mazbûb değildir. Ma'hûd (Seferbahr-i siyah etme Kasımından sonra) mazmunu onundur. Vefâtına Serveri şu tarihi söylemiştir.

"Nusret Efendi eyledi 'azm-i bekâ meded"

(-1208-)

Sâki-i gülrûh-i odum kim destime sâgar sunân
'Andelibe-i Şah-ı gül güya gül-i ahmer sunâr

Âftâb mı edince maşrık-ı cemden zuhûr
'Akl batmağın olur sir ü kar efza-yı berf

Habda idi hâle mâh olmuş idim dün gece ben
Bu gece yar ile rüyada hem âguş olduk

Dem hoş ü huruşdur 'İzzet
Nev-bahâr erdi onda bade gerek

Kalmamış bülbüllerin tesir feryadında hiç
Gel o gül-i imâna hikmetdir gülistan ol değil.

Eyleme 'uşşakdan keyfiyet 'aşıkı suâl
Nakş-ı hayran bî-haberdür hâlet-i nakkaşdan

Meylimiz râyetedir kâmet-i bala yerine
Tugadır ragbetimiz zülf-i semen-sâ yerine

'Azm-i rezm eyledin erbab-ı gazayir şimdi
Rezmi der-piş edelim bezm-i müheyyâ yerine

Bir peri gördüm âlâyda yine gitti 'aklım
O gidişdir ki gider hayretiz şimdi

Bizde yoksa beyan-ı hâle mecâl
Mest-i muhibbâ-yı hayretiz şimdi

Yakdın ey âteş-zen-i ârâm yanmış gönlümü
Nev-heves kıldın şu dünyadan usanmış gönlümü

Yari incitme me şartıyla gelirsen ne güzel
Yoksa dil-gîr ederim sinede ey âh seni(*)

(*) Gazi Giray Han'ın:
"Râyete meyl ederiz kâmet-i dil-cü yerine
Tuga dil bağlamışız kâkül-i hoş-bü yerine"
Matla'lı gazel-i meşhûruna taklittir.

Mecmû'a-i Mu'allim

Sahife = 92

Nüsha = 25

'Andelib

Geçen Cümâd-el-âhire'nin onaltıncı gecesi Laleli kurbunda zuhûr eden harikden Süvari kumandanı Sa'âdetli Mahmud Pâşâ Hazretlerinin konakları yandığı sırada "'Andelib" isminde oniki yaşında birde câriyeleri muhterik olduğu evrak-ı havâdisde kemâl-i teessürle görülmüş idi.

Bu teessürün mahsûlü olmak üzere zavallı kızcağz için şu târih söylenildi.

Kıt'a

"Söz-efgen oldu kaleme bir vak'a-i nageh-zuhûr
Bir duhter-i bî-çâreyi mahvetti perva-i lehib
Yazdırdı vicdanım bana târih-i cevher- dârını
Gül-gonçe-i nev-res iken yandı kül oldu 'Andelib"

- 1355 -

Lahika

Esnâ-yi tefekkürde hâtıra yine tarih-i cevher -dâr olarak:

"Firdevse uçtu nârdan mürg-ı revân-ı 'andelib"(**)

Mısrâ'ıyla tarih-i tâm olmak üzere:

"Uçtu nirândan hava-gâh-ı bihişte 'andelib"

Mısrâ'ıda -bir ziyâde olarak -târih-i nâmıdır. Buna -ta'miyesini göstermek için- şöyle bir söz 'ilâve etmek lâzım geliyor:

"Çok mu târihinin yazarken 'arşa çıksa medd-i âh"

Hâlbûki i'tikâdına göre -ta'miyeli târih ne derece güzel olsa yine o kadar sevilmez.

"Âşiyânıyla beraber yandı gülrû-i 'andelib"

(**) "Naçâr" yerine "yerile" de getirilebilir.

Mısra'ıda fena değil ama dert ziyâde.....

Küçük Bir Mudhike

- Kartopu Oyunu -

"1303 Kânun-ı Sânisinde Beyoğlunda تنها bir sokakta bir takım kızlar kartopu oynarlar. İhtiyâr bir adamda oradan geçer."

- İhtiyâr -

Matmazeller! oyun havası değil. Deliliktir bu!

- Kızlar -

İhtiyâr çekil!

- İhtiyâr -

Kartopundan geçilmiyor. Durunuz.

- Kızlar -

Durulur mu?

- İhtiyâr -

Evet, evet durunuz.!

- Kızlar -

Al sanâ bir hediye!

- İhtiyâr -

Vay omuzum!

Sanâ birşey dedim mi ben â kuzum?

(Titreyerek)

Titriyorlar, gençlere bakınız!

Sobanızı var ise gidip yakınız

-Güzel kız- (kıkırdayarak)

Gitmeyiz, evde canımız sıkılır.

-İhtiyâr- (sırıtarak)

Vâkı'a çok oturmaktan sıkılır.

-Diğer kızlar- (gülüşerek)

Sakalı ak mı? Kar mı püskürmüş?

- İhtiyâr -

Sormayın!.....

- Güzel kız- (hande ile)

Yok yok üstübec sürmüş!

-İhtiyâr- (Ayaklarını karın içinden çıkarmağa çalışarak)

Evet eğlence...! (düşer)

-Diğer kızlar (kahkaha ile)

Ay yuvarlandı!

Sahife 97

-İhtiyâr- (hiddetle)

Allah Allah!.....

-Güzel kız- (rahimâne)

Üstü karlandı

-İhtiyâr- (kalkmağa davranarak)

Merhamet yok mu? Âh!.....

-Diğer kızlar- (hande hande)

Yokdur yok!

-İhtiyâr- (Güç ile kalkar, çehre çatık)

Taşa gelmiş belimde.....Çokdur çok!

Çok cefa ettiniz.....

-Çirkin kız- (ihtiyârın yanına sokularak)

Aman 'afv et!

-İhtiyâr- ('azübâne)

Elverir gayri. Git başımdan git.

Topallayarak yürümeğe başlar.

-Kızlar- (Kartopları ellerinde)- (Yek-diğeri)

Atalım Haydi!.....

-İhtiyâr sür'atle sâvuşmak isteyerek.

Atmayın diyorum!.....

(Kızlar topları birden atarlar. Birisi ihtiyârın ensesine tesâdüf eder.)

Kismetimmiş. Bugünde top yiyorum!

-Diğer kızlar- (telaş ile)

Kaçıyor, kaçtı!

-Güzel kız- (Ciddi)

Pek yazık billah!

-Diğer kızlar- (müstehziyâne-güzel kıza)

Yoksa sevdin mi?.....

-İhtiyâr- (Köşe başını dolaşırken)

Genç olaydım âh!.....

MÜSTEFİZ

- 101 -

Yine bu romanın(*) eşhasından "Gaston"-ki zengin, hercâyi bir delikanlıdır. -Bir aralık Emperya'ya 'âşık geçindiği halde sonradan "Sista" nâmını verdiği kızı sever. Sista der ki: Pek güzel ama Emperya'dan artık vazgeçtiğinizi nasıl bileyim? Kendisine bir teberrâ-nâme yazmalısınız ki vesveseden kurtulabileyim.

Haydi ben söyleyimde siz yazınız. Alınız kalemi elinize bakayım! Gaston biraz tereddüt göstersedede mukavemet edemez. Hâme-bedist olur. kız bir vech-i âti söyler. Gaston yazar:

"Güzelim!

"Artık seni sevmiyorum

"Kalbi beşer böyle yaratılmıştır: Mürûr-ı zaman ile yorulur.

"Usanır. İki seneden beri sevişiyoruz. Artık elverir!

"Ne zaman "çok oldu!" cümle-i istiskâliyesini telaffuz edecek diye birbirimizi bekleyip durmayalım!..... Sana hürriyetini i'ade ile kendi hürriyetimi istirdad ederim. Sende benim gibi hareket et: Başka birisini sev. Seninle münasebet peyda ettiğim zaman Paris'te bulunan kızların en güzelini mahebûbe-i ittihaz etmek arzusunda

(*) Emile Ricbourg'un "Le Zamaruz de Pari" romanının.

bulduğumu söylemiştim. öyleyse seni niçin terk ettiğimi sorma!... Bu yazılır şey mi? Yazılmaz gibi görünür ama adama yazdınlar!

- 102 -

Sistan'ın evvelki ismi "Lu'iz"dir.

Gaston -bâlâdaki yazıcılık mertebesine irtika etmez evvel dildâdesi olduğu Luiz'in hile ile kendi dâiresinde bir تنها odaya celb ettikten sonra içeri girerek damdan düşercesine 'arz-ı 'aşk eder.

O vakit kız Gaston'u kelimât-ı âfiye ile terzil ederek odadan çıkar gider.

"Evet zenginsiniz. Fakat bundan on kat daha zengin olsanız Luiz şu odadan alını açık olduğu hâlde çıkıp gidecektir!..... Ah! Bizde servet var. Onda zaruret. Bizde asalet var onda hâsaset diyerek halefin kızını kolayca ele getirebiliriz mi. Zannediyordunuz efendi?"

Bir fakir kızı nâ-çâr bırakmak için öyle alçakçasına tuzaklar kurmak kâfimidir sanırsınız?

Efendi! Pek fena bir sûrette aldandınız! Gastonların bütün servetleri bir yere gelse fakir Luiz'in namusuna değmez efendi!

Böyle hallerde bulunmanız, alçaklığınızdan başka birşeyden ileri gelmiyor!"

Luiz bu sözleri söylerken Gaston'un üzerine hücum etmek istediğini anlayınca rafin üzerinde durmakta olduğunu evvelce gördüğü kinsız hançeri kapmış olmuştur.

Kemâl-i muzafferiyetle odadan çıkarken hançer elinde idi. Gaston'un bu kadar tahkirattan sonra yine Luiz'e çıldırasıya 'âşık olmasına ne denilir?

Zamanımızda öyle Luiz'ler azca ise de böyle Gastonlar çokçadır sahife 99.

Mekteb-i hukuk Derslerinin Hûlâsası

Lik - Lık - Dan - Zar - Sar - Sitan

"iyvet - ve"

"Lik" ile "lık" Türki, "iyvet" 'Arabî, bakîsi Fârisîdir. cümlesi evâhir-i esmaya lâhik olur. "Lik" hareke-i âhiresi hafif olan kelimâta, "lık" hareke-i âhiresi sakil olan kelimâta mahsûstur.

Kitâbette telaffuz-ı 'ârniyânesi i'tibâr olunmaz. Mesela "Haste" kelimesi hareke-i hafife ile biten kelimâttan iken muhâveratta hareke-i sakile ile isti'mâline nazaran âhirine "lık" getirilerek "hastelik" yazılmaz. "Hastelik" yazılır. "hafte - tahta" kelimeleri de böyledir.

"lik" ile "lık" başlıca altı vechile isti'mâl olunur:

1-) "mek" veya "mak" ile biten masdarlara mahsûs olmak üzere edât-ı tekid olur:
"söylemeklik - yazmaklık"

Zarûret mess etmedikçe masdarlara bu edât getirilmemek evlâdır. Meselâ "okumak" demek var iken -lisâna bir dereceye kadar olsun sıklet vereceği cihetle- "okumaklık" denilmelidir. Ama "okumaklığım" denilmek zaruridir. çünkü "Okumamama" denilse ondan daha sakil düşer. "Okumamağım" demek ise mümteni'dir. (*)

İltibâs dahi bu babda ma'zeret olabilir. Mesela esnâ-yı tekellümde "gitmem" demekten "gitmemekliğim" demek evveli görülmür. Bu "gitmem" ile muzâri olan "gitmem" beyninde telaffuzca fark olmaması muhâtabın zihnini teşviş edebilir. Dahi -eslemiyyeti cihetiyle- suret-i tekidiye tercih olunur.

"Söylemeleri - yazmaları" kâbilinden olan ta'birâta bedel "söylemekleri - yazmakları" denildiği gibi "söylemeklikleri - yazmaklıkları" dahi denilmez. buralara 'âid ba'zı mesâil "masdar" bahsinde izâh olunacaktır.

2-) İsm-i masdar edâtı olur:

"Kâtiplik - dellallık - dilberlik - nâ-dânlık - güzellik - yazıcılık"

Ma'na-yi masdariyeti kabûl eden sâir isimlere de lâhik olabilir. Mesela: "Dervişe 'abâsı yorganlık eder" Denilir.

Fi-i-asıl masdar olan kelimelere -hasılı tahsil kabilinden olacağı için- ilhâkı câiz olmaz. "İmâmet-niyâbet-hıyânet" makamında "imâmetlik-niyâbetlik-hıyânetlik" denilemez. "Şirretlik" te böyledir.

Çünkü "Şirret" şerirlik ma'nâsına ism-i mastardır. hatta mevsim-i cevânide insanda tabii olan şetârete "Şirret-üş-şebâb" ta'bir olunur.

"Yararlık-yaramazlık-bilmezlik" ta'birlerindeki muzari'ler sıfat hükmündedir "Bilmezlik" in "bilmemezlik" sûretinde isti'mâli nefyin bela-i mucib tekriri cihetiyle- doğru değildir. Fâtih devri şu'arâsından meşhûr Ahmed Pâşâ'nın:

"Ahmed 'aceb mi cennet kûyundan olsa devr

Bilmezlik ile adem elinden neler çıkar"

Beyti bu babda irâd edilecek şevâhiddendir.

Eslafın:

"Kaldım karagu geceme bar neler içinde"

Gibi sözlerinden anlaşıldığı üzere "karanlık" ta'birinin aslı "karaguluk" dur. Sonradan tahfif edilerek sıfat makamında kullanılmış.

Ba'zı edevât ile yapılan sıfatları da lâhik olur: "evvelilik-kayıtsızlık"

(*) Fuzûlî: "Buldu bu sıhhat ki sıhatten yakındır ölmeklim"

Mısra'ında "Ölmeklik"i şimdiki şiveye mugâyir olarak "Ölmekliğim" makamında irâd etmiştir.

3-) İsm-i Mekân Edâtı olur. Bu hâlde ekseriya kesret ifade eder. Mesela gülü çok olan yere "güllük" tâşi çok olan yere "tâşlık" denilir.

"Dikenlik-çalılık" dahi böyledir. Ba'zan "kârunluk" gibi ma'nâ-yi kesreti mutazammın olmaz.

"İğnelik-tozluk-kaşıklık" gibileri de ism-i mekân kabilindendir. Bunlardaki edâta "Edât-ı Zarf-ı Mekân" dahi denilebilir.

4-) Edât-ı Tahsis olur. Bu takıma "Edât-ı nisbet" demek de münasip alır. mesela yaza, kışa, geceye, bayrama mahsûs veya mensup olan elbiseye "yazlık, kışlık, gecelik, bayramlık" ta'bir olur.

"Güzlük, yüzlük, sineklik, cibinlik, yağmurluk, beşlik, onluk, yirmilik, altmışlık" dahi bu nev'idendir. (*)

5-) Edât-ı liyâkat olur. Mesela gelin olmağa layık bir kıza "gelinlik" denilir. bundaki "lik" yerine göre ism-i masdar veya tahsis edatı da olabilir. (**)

"Babalık-oğulluk" da bu kâbildendir. Fakat bunlardaki "lık" ism-i masdar edâtı dahi olabilmekle beraber edât-ı tahsis olamaz. "Lik" in kâfı harekelenince -kâf ile biten sâir elfaz-ı türkiyye'de olduğu vech ile kâf-ı fârisiye gibi okunur. "Lık" ın kâfi harekelenince kaf ile biten elfaz-ı türkiyye'de olduğu vech ile gayna kalb olunur. (***)

Sahife 100

6- Edât-ı Mikdar olur:

"Bir sâ'atlik mesâfe -iki günlük yol- üç günlük 'ömür- on paralık- yirmi gurusluk- kırk senelik"

Fâriside de bu ma'nâyı müfid olan hây-ı resmîye lisânımızda ba'zan kullanılır. Mesela "Tıfl-ı yek-şebe" bir gecelik çocuk demektir. Ziyâ Pâşâ'nın:

"Ey Müftehir-i devlet yek rûze-i dünya"

Hitâbı meşhûrdur.

Nabî'nin:

"Dü-rûze gerdişi yoktur bu fek hâtr-hâh"

gibi sözler pek çoktur.

Bu altıncı kısım dördüncü kısma irca' edilebilir. "dân" Edât-ı Zarf-ı Mekân'dır. Meselâ "nemekdân" tuzluk, "ateşdân" ateşlik demektir. Bundan anlaşılır ki "buhurdan-küllabdan" diyecek yerde "buhurdanlık-küllabdanlık" demek galatdır. Bir

(*) "Altmışlık" Altmış yaşında demek olsa da bu nev'idendir.

(**) "Gelinlik elbise-Gelinlik hâli" gibi.

(***) Ma'rûf kuşların isimleri olan "keklik-culluk"daki "lik"-lık nefis-i kelimeden olduğundan hiçbir ma'nâya delâlet etmez.

ma'nâya delâlet eden iki edâtın ictima'ı nasıl caiz olabilir? Ama "şem'danlık" böyle değildir. Çünkü "Şem'den" Şem'in "Şem'danlık" da Şem'dan'ın yeridir.

"Dan" bilmek ma'nâsına olan "dânisten" masdarından emr-i hâzır olunca edât olmaz.

"zâr" ism-i mekân edâtdır. Kesret ifade eder. Mesela "Gülzâr" güllük, "harâbezâr" viranelik demektir. "Zâr" nalan ma'nâsına olunca edât olmaz. Vecdinin şu beyti ikisini ca'midir:

"Hava hoş her taraf gülzar bülbül-i zar gül-i handan
Bu esbâb-ı cünûnu seyr eden divâne olmaz mı"

"Zâr"dan muhaffef olarak za'if ma'nâsına olduğu vakit dahi böyledir:

"Cism-i zârım hâkde pinhân olunca isterim
Bir zaman olsun "Ziyâ" 'âlemde nâmını pâyidar"

"Sâr" zâ gibidir. Fakat az isti'mâl olunur. "Şâh-sâr" dallık "Güh-sâr" dağlık demektir. Bunlar mutlaka dal, dağ ma'nâlarına da kullanılır. Ruhsâr kelimesinde ise "sar"ın heman hiç hükmü yoktur.

"Sâr" "ser" gibi baş ma'nâsına da gelir. Bu hâlde edât olmaz. "Nigûn-sâr" Ser-nigûn ile müradiftir. Ma'ruf hayvanın ismi olan "Sansâr" da bu kâbildendir. Köpek başlı demektir. (*) "Sar"ın bu ma'nâda terkipsiz isti'mâli enderdir. (**)

"Sitan" zâr gibidir. Sinin kesriyle veya sükûnuyla isti'mâl olunur. sin fi-l-asl mensurdur. Ahirinde "ve" harf-i meddi veya hay-i resmiye bulunmayan kelimâta lâhik olunca Si'nin kesresi makabline nakl olabileceği gibi ibkad dahi olabilir: "Türkistan-Rikistan" gibilerde sûret-i evveli ihtiyâr edilir. "Gülistan-ney-istân" gibilerde suretin tecviz olunur:

"Gülistanın bir dolu peymânedir her bir gülü"

"Şeyhülişlâm Yahya"

"Çıkardım zevkini bende bugün seyr-i gülistânın"

"Sünbülzâde Vehbi"

"Ve" ile biten kelimeye lâhik olunca si'nin harekesi iskat edilir. "he" ile biten kelimeye lâhik olunca ibkâ olunur:

"bostan-lale-sitan"

Yaz demek olan "tâb-istân" ile kış demek olan "zem-istân"da "sitan" edât-ı ism-i zamandır. "Tab" hareret "zem" bürûdet ma'nâsınadır.

"Sitân" almak ma'nâsına olan "sitan" masdarından emr-i hâzır olunca edât olmaz.

(*) Rüstem-i zalın güzüne "Kevser" denildiği gibi "Kavsâr" dahi denilir. Öküz başlı demektir.

(**) "Ey benim zayıf arkadaşlarım ve benim yardımcılarımla"

Başımın üstündeki bu kılıçlar nedir."

"Hazret-i Mevlânâ"

"ye" muhaffef olarak ism-i masdar edâtıdır. Esmâ-i ecnas ile sıfâta ilhak olunur. Meselâ "dostu" dostluk "şâ'iri" şâ'irlik demek olur "bendeni-nâdânı" da bu kâbildendir.

'Arabî, Fârisî ya-i nisbet ile Fârisî ya-i liyâkattan ayrıca bahs olunacaktır.

"iyyet" yâ-i müşeddide ile tâ'dan 'ibâret olarak kezalik ism-i masdar edatıdır. Bu da esmâ-i ecnas ile sıfâta ilhak olunur. Mesela "insaniyet" insanlık "cahiliyet" cahillik demek olur." Bu (ta) 'Arabiyede tâ-i kasiredir. "El-insaniyyet-El-cahiliyyet" denilir. Biz 'Acem ka'idesine ittibâ'en tâ-i tavile sûretinde isti'mâl ederiz.

"Lik-lık" hem Türkî, hem 'Arabî, hem Fârisî kelimelere "dan-zar- sar-sitan-ye" yalnız 'Arabî, Fârisî kelimelere lâhik olur.

"Emniyyet- cemi'yyet- insiyyet" kelimeleri lisanımızın ihtiyâcına mebni kabûl olunmuştur. "Ulviyyet-ciddiyyet-kudsiyyet" kelimeleri de böyledir: (*)

Mu'allim Naci Mecmû'ası

Sayı 26

Sayfa 101

Mekteb-i Sultânî Derslerinden:

ZA'F-I TELİF- kelâmın terkibi üdeba yanında mer'i olan terkiib kanununa mugayır olmaktır. (Elfazdan takdimi lâzım gelenlerin tehiri, tehiri lazım gelenlerin takdimi- irâdı iktizâ edenlerin ihmali, ihmali iktizâ edenlerin irâdı gibi.) terkiib kanunu dediğimiz telif-i kelâm usûline uymayan bir takım şeyler Zaf-ı telifi icab eyler. Mesela Ziyâ Pâşâ'nın:

"Herkes idi han-ı ni'metden

'Alem idi taht-ı minnette"

Beytinde "idi"lerin takdiminden dolayı za'f-ı telif tahakkuk etmiştir. "Herkes han-ı ni'metde idi" 'Âlem taht-ı minnette idi" Denilmeli idi.

Müşârün-ileyhin:

"Şeyhin ne rütbe olsada zâhir kerâmeti

Kâhi olur miyân-ı merbidanda ihtilâf"

Beyti dahi za'f-ı telifi müştemildir. "ne rütbe" "her ne kadar" makâmında kullanılamayacağından "olsa da"nın "da"sı zâid kalır. "de" zâid 'addolunmadığı surette

(*) Martık ü kelâm müellifleri hüve ü hey ü kem ü keyf ü hays kelimelerinde ma'nâ-yı masdarı istifâdesi için onları (Hüviyyet) ve (mahiyet) ve (keyfiyyet) ve (Haysiyyet) yapmışlardır."

"Zihni Efendi-El-Müntahab'dan"

"ne rütbe"ye lüzum kalmaz. Me'al-i beyt "Şeyhin kerameti ne rütbe-i zâhir olsa kahı miyân-ı merbidânda ihtilaf olur" Veya "Şeyhin kerâmeti zâhir olsa da....." sûretinde ifade olunmak lazım gelir.

Kemâl Bey'in:

"Gözümün önünde durdu iki mâh karşı karşı
Biri düştü bahre gökten utanıp kesâfetinden"

Beytde Za'f-ı telif misâllerinden 'addolunur. Çünkü "karşı karşıya" denilebilmek için vezin müsâ'id olmamıştır. Nazımda ba'zı müsâmahât tecviz olunur. Ama bunlar o kâbilden değil.

Âfide gösterilen 'ibâratın hücnelerini irâeye hâcet göremez.

".....karaya düştüğü evvelce haber verilen İngiliz vapurunun Mösyü "Parkinson"un süvar olduğu "Füra" nam-ı vapur olup Köstence'ye giderken karaya oturup arkasından fena hâlde zedelenmiş ve dört kadem suya gark olmuştur."

"Tarik - 1378"

"Muhâfaza-i Sulh ü Selim yolunda gayret-i mütemadiye ibrazından geri durmamaktalar ise de....."

"Tercümân-ı Hakikat"

"Servet nâmında yevmî ve siyâsi bir gazetenin mevki'-i intişâra çıkmak üzere müsâ'ade istihsâl olunduğu evrak-ı havadis de görülmüştür."

"Mizan - 41"

Nazımda bittabi' nesirden ziyade bulunan zaf-ı telifin esbâbını tahdid mümkün olamaz.

Aşağıya za'f-ı telifi müştemil birkaç misal daha nakil ediyoruz. Bunlardan herbirinin altına bir evfâk-ı mülahaza yazmak suretiyle bahsi izâh etmeğe çalışacağız.

- 1 -

"Ben nükte-i 'aşkında o 'üryan-ı gamım kim
Pinhân-beden etmeğe bir pirâhenim yok"

"Sâmî

"Pinhân-beden" "setr beden" makâmında kullanılmış. Hâlbûki gizli ma'nâsına sıfat olan "pinhân"da ma'nâ-yi masdarı olamamak tabi'idir. "nihân" gibi "pinhân" dahi "etmek-eylemek-kılmak" masdarlarıyla isti'mâl olunabilir. Lakin böyle değil. Mesela "Esrâr-ı ağyardan pinhân etmeli" denilebilse de "Agyardan pinhân-ı esrâr etmeli" denilemez. Füzûlî:

"Bir dem ey gözden akan hûn-âbe kıl pinhân beni"

Demmiştir.

"Peydâ" lafzı da böyledir. Mesela "vukuf-ı peydâ etti" denilir. "Peyda-yi vukuf etti" denilemez. 41 numaralı "Mizan"da görülen "mes'elenin bu derece vüsat ü ehemmiyet peydâsından sonra"

'İbâresinde zavallı "peydâ"nın sû-i isti'mâl edildiği aşıkârdır. İçinizde şu 'ibâreyi "Mes'ele bu derece vüs'at ve ehemmiyet peydâ ettikte sonra" sûretinde tashih edemeyecek bir efendi bulunduğunu siz haber verseniz bile inanamayız.

- 2 -

"Kenâr-ı havzda mehtâba karşı sine çâk olmuş
Edip 'aksiyle havzı ma'den-i sim-âb leb-ber-leb"
"Sâbit"

Sahife 102

Müessirsiz hiçbir eser zuhûra gelememek tabii olduğundan gerek tasavvurda gerek hâriçte "kenâr-ı havzda mehtâba karşı sine çâk olmak" husûsu "'aksiyle havz leb-ber-leb maden-i sim-âb etmek" keyfiyetine tekaddüm eder. Beyitte ise "'aksiyle havzı leb-ber leb ma'den-i sim-âb edip kenâr-ı havzda mehtâba karşı sine çâk olmuş." Denildiğinden hâl bir 'aks gösterilmiş oluyor. Hakk-ı ifâde "Kenân havzda mehtâba karşı sine çâk olup 'aksiyle havz leb-ber-leb-i ma'den simâb etmiş" denilmek idi. Şâ'irin ne demek istediği anlaşılıyor. Fakat sözü merâmını "olub" "edib" mevki'inde "imiş" diyememiş olmasından neş'et ediyor.

Yine Sâbit'in:

"Gül-i sefid bir bostanda 'arf giyip
Bahar-ı hâkimin şimdi bâb-ı naibidir.

Beytinde daha 'âdi bir za'f-ı telif görünüyor. Çünkü "giyüb" sigası istinâd edecek bir yer bulamadığı için açıkta kalıyor. Fuzûlî'nin:

"Yad-ı la'lünle Fuzuli gözleyüb rah-ı 'adem
Var bir tedbiri anma âşikâr etmez banâ"
"Görüb endişe-i katlimde ol mâhı budur derdim
Ki ol endişeden ol meh peşimân olmasun yarab"

Beyitleri de o kabildendir.

MÜSTEFİZ

Fenelon'un "Felâsefe-i Kadime'nin Yaşayışları" ünvanlı kitâbından:

(Diyojen)

- 103 -

"Dünyada en fena hâl nedir?" Dediler "Hem ihtiyâr hem fakir olmak!" dedi.

- 104 -

"Hayvanâtdan en şiddetli ısırın hangisidir" diye sordular. "Hayvanat-ı vahşiyeden gybet-kâr! Hayvanat-ı ehliyyeden müdâhin!" cevâbını verdi.

- 105 -

Birisi "adam ne vakit evlenmeli?" diye sordu. Dedi ki: "Genç ise henüz teehhül zamanı gelmemiştir! İhtiyâr ise vakti geçmiştir".(*)

- 106 -

Birgün bir mektebi ziyaret eder. Şâkirdanı pek az bulur. Bununla beraber duvarlarda pek çok ma'bûd-ı mevhum tasvirleri görür. Mektebin mu'allimine der ki: Maşallah çok talebeniz var. Fakat bu âlihede hesâba katılmak şartıyla!

- 107 -

"Nerelisin?" Diyen bir şahsa "Dünyalıyım" cevabını vermiştir.

- 108 -

Bir 'acemi diktiği nişane doğru ok atmak üzere hâzırlanıyordu. Diyojen koşarak gitti. Nişânın önüne oturdu. "Neden öyle yaptın?" Dediler. "Beni urur diye korkumdan!" cevabını verdi.

(*) Fenelon bu fıkrayı "Teles" in fikrâtı arasına da karıştırmıştır. Fakat orada şu cümleyi de 'ilave ediyor: "Bu ikisi arasında ise insan kendisine bir zevce intihâb edecek kadar hâli vakit bulamaz."

- 109 -

"Birçok adamlar seninle eğleniyorlar" dediler. "Beis yok. İhtimal ki eşşeklerde sırttıkları vakit onlarla eğlenirler" dedi. "Onlar eşşeklerin eğlenmesinden müteessir olmuyorlar." Dediler. "Bende onların eğlenmesinden müteessir olmam!" Dedi.

- 110 -

Birgün sokakta oturmuş ekmek yiyordu. Gelip geçenler başına toplandılar. Kendisine "Köpekler!" dediler. Şu cevâbı verdi. "Köpek sizsiniz ki ekmek yemekte olan bir adamın etrafını alıyorsunuz!"

- 111 -

Şerir bir pehlivân, pehlivanlıkla geçinemeyip aç kaldığından tabiblik etmeğe başlamış idi. Diyojen birgün buna rast geldi. Dedi ki: "Vaktiyle seni yere urmuş olanlardan intikâm almak için iyi vesile bulmuşsun!"

- 112 -

"Niçin öyle gayr-ı muntazam yerlerde yatar kalkarsın?" Diyenlere "güneş daha murdar yerlere girer amma güneşlikten çıkmaz" cevâbını vermiştir.

- 113 -

Birisi "Sen birşey bilmezsin. Kendini feylesoflar sırasında tutmağa nasıl cüret edebilirsin?" dedi. Şu cevâbı verdi: "Hiç meziyetim olmasa bile feylesofları taklid etmeği bilirim. Bana feylesof dedirtmek için bu meziyet kifâyet eder."

- 114 -

Kendisine şâkird olmak üzere genç bir adam getirirler. "akıllıdır, âlimdir, edîbtir." Yolunda birçok evsâfını sayarlar. Der ki: "Bu derece mükemmel bir adamın banâ ihtiyâcı olamaz. Niçin getirdiniz?"

- 115 -

Güzel bir genç bir takım çirkin sözler söylüyordu. Diyojen (Sahife 103) dedi ki "Fildişi kında kurşun kılıç çekmekden utanmıyor musun?"

- 116 -

Birisi "Bende feylesofluğa kabiliyet yok" Dedi. Diyojen şöyle mukabele etti. "Miskin! Mademki bahtiyârane yaşayabilmekten kat'ı ümid etmemişsin, daha yaşıyor musun?"

- 117 -

Yunanistan'ın hangi tarafında 'âkil adamlar gördüğünü sordular. "Isparta'da bir çok çocuk gördüm. Fakat hiç bir yerde adam görmedim!" cevabını verdi.

- 118 -

Birgün elinde yanar bir fener olduğu hâlde dolaşıyordu. Ne aramakta olduğunu sordular. "Adam arıyorum!" dedi.(*)

- 119 -

Yine bir defa sokak ortasında "adamlar! adamlar!" diye haykırmağa başladı. Birtakım halk etrafına toplandı. "Ben adamları çağırıyorum" diye sopasıyla onları ürküttü.

- 120 -

Birgün hamama gireceği sırada suyun murdar olduğunu görünce "Burada yıkandıktan sonra temizlenmek için nereye gitmeli?" demiştir.

(*) Bu fakrâ-i meşhûre'nin me'âlini Hazret-i Mevlânâ şu beyte derc buyurmuştur:
"Di şeyh ba çerâg bikri-dide dur şehr
Kez div ve insanem arzu nist"

- 121 -

Birgün eşerrden biri Diyojen'i fikrinden dolayı tevbih etti. Cevaben dedi ki: "Fikir sebebiyle kimsenin dûcâr-ı mecâzât olduğunu görmedim. Fakat şerir olduklarından dolayı insanların saib olunduklarını pek çok gördüm!"

- 122 -

Birgün kahramanlardan biri "Diyokasip" nam-ı zor azmanın "Olimpiyat" oyunlarında bütün adamlara galebe ettiğini nakl ediyordu. Diyojen dedi ki "Dostum! Öyle deme isrâya bi-çarkâne idi bütün adamlara galebe eden benim!"

- 123 -

Birgün ciddi, müfid bir nâlık irâd ediyordu. Önünden birçok adamlar geçtiği hâlde bunu dinlemeğe kat'a râğbet eden olmuyordu. Birden bire taganni etmeğe başladı. Halk derhâl başına üşüştü. "Sade eğlence ararsanız hiç doğru söz dinlemek zahmetine katlanamazsınız!" Diye cümlesini tekdir etti.

- 124 -

Çalgıcıların uzun uzadıya saza düzen vermesinden hiç hoşlanmazdı "Bir kere kanun-ı 'akl bozuk! Evvel emirde ona düzen vermeğe baksınlar!" der idi.

- 125 -

Der idi ki "Bir takım ehemmiyetsiz şeylerde insanların birbirine tefevvuk etmeğe fevkâlâde çalışdıkları, görülüyor. Fakat hiç tarik-i fazilette en öne geçmek gayretinde bulunan görülemiyor.

- 126 -

Kendisine "Artık ihtiyâr oldun. İstirahat etmelisin" diyenlere "Bir noktaya vasıl olmak üzere konuşan adam ona yaklaşınca yavaşlamak mı lazım gelir? Bir ayak evvel yetişmek için daha ziyade gayrette koşması münasip değil midir?" Cevabını verdi.

- 127 -

Birisi şakirdi olmak için Diyojen'i arar, bulur. Hakîm bunun eline bir "Jambon" tutuşturduktan sonra "Arkam sıra gel!" emrini verdi. Adamcağız Jambon elinde Diyojen'in arkası sıra sokaklarda dolaşmaktan sıkılır. Bir aralık Jambonu yere atar, savuştur. Birkaç gün sonra Diyojen buna tesadüf ettiği sırada tebessümle "Bir jambon bizim dostluğu bozdu!" demiştir.

- 128 -

Birisi "Ne vakit yemek yemeli?" diye sorar. Diyojen şu cevabı verir: Zengin isen istediğin vakit, fakir ise bulduğun vakit.

- 129 -

Ba'zan ayaklarına güzel kokulu şeyler sürerdi. Sebebini soranlara "Başa sürülen tib havaya uçar, gider. Hâlbûki ayağa sürülünce insanın burnuna çıkar" Cevabını verirdi.

- 130 -

Birisi evinin kapısı üzerine "buradan hiç fena birşey girmesin" 'ibâresini yazmış idi. Diyojen bunu görünce "O ev sahibi nereden girecek" demiştir.

- 131 -

Yanında birisi 'ilm-i nücûmdan bahs edecek olsa "semâvâtta ne vakit 'avdet buyuruldu?" Der idi.

- 132 -

Eflatun insanı "Cildi tüysüz, iki ayaklı hayvan" diye ta'rif etmişti. Diyojen bir horoz alır, yolar. "Manto"sunun altına saklar. "Akademiya"ya gider. Horozu birden bire meydana çıkararak orta yere atar da der ki "İşte Eflatun'un insanı! Bunun üzerine Eflatun ta'rife "'arîz ül ezfar" ta'rifini 'ilave etmeğe mecbur olmuştur."

Sayfa 104

- 133 -

"Mogar"(*) dan geçerken bir takım çıplak çocuklar bir takımında yünlü koyunlar görürde der ki: Burada koyun olmak çocuk olmaktan çok iyi!

- 134 -

Birgün hamamdan çıkıyordu. "İçeride çok adam var mı?" diye sordular "Yok" cevabını verdi. "Kalabalık yok mu?" Dediler. "Pek büyük" dedi.

- 135 -

Birisi omuzunda bir mertek götürüyordu. Diyojen'e çarptı. Sonrada "Savul!" diye bağırdı. Diyojen dedi ki "Bir daha mı çarpacaksın?"

- 136 -

Birisi "başka bir yumruk indirmek için ne istersin?" dedi. "Bir miğfer!" Cevabını verdi.

Nümûne-i İntihâb

- 10 -

Hızır Aga-zade Sa'id Bey

Vaktiyle musahib-i şeh-r-yâr olan Hızır Aga-zâde 'Ârif Ağa'nın oğludur.

Pederi gibi hüsn-i sûrete malik olduğundan gençliğinde saray-ı hümayûn mezunlarına ilhak edilmiş idi.

Muahharen birkaç memûriyete ta'yin olunduğu gibi bir aralıkda Akdağ Ma'denin mu'âyesine gönderildiğinden hüsn-i ifâ-yi vazife ile 'avdet edince 'asrın zürefâsı beyninde "yüzünün akıyla "avdet etti." Sözü zebân-zed olmuştur. kendisinin:

"Akdağda kara baht ile hûn-âb-ı eşkimi

Çok eyledim nisâr-ı siyah ü sefid ü sürh"

Beyti ki: Ba'zılar tarafından zannolunduğu kadar rengin değildir. Ma'den mahsûlüdür.

Merhûmun:

(*) Eski Yunanistan şehirlerinden biri.

"Hızır Ağazadeyim yeşillenirim"

Latifesi meşhûrdur.

İktidâr-ı edebîsi şöhretiyle mütenâsib değildir. Zannolunduğuna göre başlıca iştihân otuz sahifelik divânçesinde mûnderic olan yirmiye karib şarkısının besteli olarak intişârdır.

Hoş-meşrep, meclis-ârâ olduğundan ahbâb-ı kesir bu husûs dahi istihârna yardım etmiştir denilebilir.

O ahir 'ömründe tarik-i hâcegânî'ye dühûl ile bir dereceye kadar bekâm olmuş iken veli ni'meti olan Seyyid 'Ali Rıza Efendi'nin(*) "1252" ramazânında vuku'-ı şehâdeti üzerine hâsıl ettiği tesir-i şedidin neticesi olarak o sene içinde vefat etmiştir.

Müşârün-ilevhin Ba'zı Eş'âr-ı Müntahabası

- Mûnâcâtından -

Derdim hep bilirsin ahvalim
Bana benden yakın olan Allah(*)

Merhamet kıl Sa'id-i mahzûna
Er ham ür rahmin olan Allah

- Beyitler -

Etmedi gitti eser nâle-i cân-gâh sana
Merhamet vermedi mi Hazret-i Allah sana

Sükûtu bilmediğinden değil edebdendir
Egerçi söylemez ama neler bilir 'âşık

Çekdiğin derd ü gamı bilmez idim ben evvel
Acıdım şimdi sana vah gönül vah gönül

(*) "Kula Efendi rızası aliyy-ül-a'la
Bukılar "izzet-darını böyle buldu heman"
Müfredinde bu zata insitâbını imâ eder.

(*) ARAPÇA AYET

Ayetinden muktebesdir.

Nedendir bende ki söz nihânu bende bilmem ah
'Aceb 'âşik mı oldum gizli gizli âh var dilde

Gelen hakîm-i felâtun edâyı oynattı
Usûl-i hikmet-i dünya bilinmedi gitti.

Bela-yı baht-ı siyeh mi hevâ-yi kâkül mü
Nedir başımdaki sevda bilinmedi gitti

- Mısra'lar -

Garib nükte şu hâla bilinmedi gitti
Kiminle ülfet eylersen var eyle tek bizi hoş gör

Bildin hâlimi sende yanardın
Hir kimi sevdimse naz etti bana

Mecmû'a-i Mu'allim

Sayı = 27

Sayfa = 105

Mekteb-i Sultânî Derlerinden

- 13 -

Meselâ "Medar-ı iftihârım olan iltifatının şermendesiyim" "ibâresinden anlaşılan ma'na "iltifatının -ki medar-ı iftihârımdır- şer mendesiyim" sûretinde ifade olunabilir. Fakat kâf-ı izâfatın hazfıyla "iltifatın -ki medar-ı iftihârımdır- şermendesiyim." denilse Za'f-i telife düşülmüş olur. Binâen-aleyh "Keyf-i cân-bahşın" değil "keyf-i cân-bahşının" denilmeli idi.

Vakı'a kâf-ı izafat ba'zân hazf olunabilir. Hatta Ba'zı'nın

"Zülfün esiri bâki-i bî-çâre dostum

Bir mübtela-yi bende kemend-i bela imiş"

Beyti o yoldadır. Fakat gâib sûretinde olduğu gibi bunda da muzâf ile muzâfun ileyh beyninde fasıla bulunmamak şartıyla.

(*) Buradan Nef'î'nin bir beyti tayy edilmiştir.

Neff'nin o meşhûr sakinâmesinde hücnat bundan 'ibâret değildir. Ez-cümle

"Sensin ol rûh-ı revân merde-i endûh ü gam

Sana nisbet çeşme-i ab-ı hızır 'ayn-ı şerrin"

"Sensin ol pirâye-i bazar-ı şevk ahl-i 'aşk

Düştü feyzinle küsade cevher-i namus ü neng"

Beyitlerinde irâdı lazım gelen "ki"lerin hazfı da za'f-ı telif kâbilindedir. Nunları ta'kib eden:

"Sensin ol piraye-i hikmet ki feyz-i kâmilin

Kıldı mirât-ı zamir ehl-i dilden def-i jeng"

Beytinde "ki" irâd etmiş olan Neff'ye "yukarki beyitlerde bu edâtı niçin tayy ettiniz?" denilse "bençe onun vücûduyla 'ademi müsâvidir. Vezn-i müsâ'idesine göre gâh irad, gâh tayy ederim. Tab'ımı o kadar zayıf edemem." Cevabını verirdi. Zannolunur.

Bu cevap-ı mefrûz bizce makbûl olmaz. Kâşki olaydı da Hamiyet'deki:

"Kalbi bir rûtbe bulmuş istihkâm

Oynamaz bin kıyâmet etse kıyâm"

Beytinin kusursuz olduğunu iddi'a edebileydik!

- 4 -

"Kanı biri birine hizmet için sebkât eden

Şimdi ikrâh ile birbirine eyler ibram"

"Nabî"

"Birbirine" ta'biri böyle yerlerde ta'alluk edeceği fi'l'in cem' olmasını icap eder. Binâen-aleyh "edenler-eylerler" demek vacip idi. "eden"den sonra "takım-kirve-" gibi bir kelime takdiri külfetine düşülse beyite daha fena bir za'f-ı telif isnâd edilmiş olur. Kâzım Pâşâ'nın:

"Zannederler şive-i çeşmân ü müjgâhın gören

Ser hikmet der-kemin ü nur-ı kudret der-kemân"

Beytinde iki ihtimâl vardır: Ya "Ederler"de "ler" zâiddir. (*) Veya "eden" der bir "ler" eksiktir. İki sûretle de beyitte za'f-ı telif müttehakkıktır.

Kezalik Nabî'nin:

"Dâr-üş-şifâyı vaslını etti Kûşâde yâr

Bimar-ı hicre eyledi derman birer birer"

(*) Ziya Pâşâ'nın "Belâgat-ı 'Osmaniye'de mûnderic:

"Dil-rübâlar böyle damen-keş değildi bezmden

Her gece 'aşık ararlar dilrübâlar var idi"

Beytinde olduğu gibi

Beyti doğru olmak için "bimâr" yerine "bimârân" denilmek lazım gelir. Çünkü "birer birer" ta'biri hiç bir şâ'irin hatırı için böyle müfrede ta'alluk edemez. Cem' ister. "Mariz" in cem'i olan "marzi" kelimeni merhûmun hâtırına geldi. Onu "bimar"a tercih ederdi sanırsınız.

Yine müşâ'rûnileyhin:

"Karnı gördükçe keman-veş ham eden kametini
Zahm açar tir-i sıfat şimdi sadûr etse kelam
Beytinde za'f-ı telif olup olmadığını siz ta'yin ediniz.

- 5 -

"Cevab-ı lutf verirse eğer zehî devlet
Zehî sa'âdet eğer kim ederse de azar"

"Nedim - Hamam-nâmeden"

"Verirse" denildikten sonra "eğer" irâdına lüzum yoktur. "ederse de" kâbilinden olan ta'birlerin "eğer"e ihtiyacı olmadığı gibi "eğer" dahi hiç bir vakit "kim"e muhtaç olmaz. Şu hâlde beyitteki "eğer"lerle "kim" haşv olmuş olur.

Burada "de"nin bile lüzumu yoktur, denilebilir. Çünkü şâ'irin yine derc etmek istediği mazmun tabi'i olarak sûretinde ifâde olunmak lazım gelir. Yine Hamam-nâme'deki:

"Dilimle uğradığım kayda ben bu 'âleme
Ne bülbül uğradı nev-tuti-i şekker-i güftar"

Beyti dahi cây-i mülâhâzadır. Bize kalırsa "ben uğradığım" denilmemeli. "benim uğradığım" denilmelidir.

Bunu "müsâmahât-ı nazmiye"den 'addetmek istemeyiz. Ziya Paşa'nın

"Ben anladığım çarh ise bu çarh cep-endaz
Yahşi görünür sûreti amma ki yemândır."

Beytide bu kabildendir amma "benim gibi-senin gibi" yerine "ben gibi-sen gibi" denilmek nazımda tacviz edilmelidir.

Takriz(*)

Nazım! A'yan-ı ehl-i 'irfâna
Görünür zübdetü'l hakim bu kitâp
Etmesin mi gören "muhâtaba"nı
Sana hâmem gibi şu yolda hitab:

(*) Meşâhir-i üdebadan bitlis Mektupcusu sa'âdetli Nâzım Beyefendinin geçenlerde neşr olunan "Muhataba" ünvanlı kitabına.

O nidalar bütün hakayıktır
Kalemin.....hakikidir
Her nidasında gizlidir şu sada:
Sâhibim 'ârif-i hakikidir.

Münceli lafz-ı dil-firibinden
Bî- sanayî-i bedî' bir icaz.

Müstetir-i ma'ni-i cezilende
Bir medayî-i refî' bir i'câz.

Dide-pira sevâd-ı hattında
Nur-ı hikmet eder durur lem'an
Nazm eder iftihâr-ı nesrinle
Var ol ey fahir-i nâzımân-ı zaman

Mu'allim Naci

"Siyer-i Nebî" Muharriri Hakî Efendi'ye

Aferin ey siyer-i nevrîs-i habîb
Ehl-i imanı eyledin ta'tyîb
Ne kadar söylenilse şayandır
Kıssa-i sevk-bahş-ı cânândır.

İntisâbım fakat Muhammededir
Böyle divân haşre dek giderim
Beni isterse âteşe atsın
Ağlatırsa Muhammed ağlatsın

Mu'allim Naci

MÜSTEFİZ

Tabakatü'l Etibba'dan

- 137 -

'Abdülmalik Bin Ebcerü'l Kenâni" Erbab-ı huzakâtdandır. 'Ömer Bin 'Abdülaziz devrinde izhâr-ı islâm etmiştir. San'atında mahâreti cihetiyle müşârün-ileyhin hüsn-i nazirini kazanmış idi. "Vücudun 'illete mütehamil bulduğça 'ilaç isti'mâl etme" tavsiyesi ona isnâd olunur.

- 138 -

"İbn-i İsal" Huzak-ı nasâradandır. Cenab-ı mu'âviye'nin tabib-i hâsı idi. her türlü edviyeye hususiyle simyâta vukuf-ı kâmilî vardı. Zaman-ı mu'âviyede mesmunen vefat eden bir hayli ekâbir-i İslâm onun şühedâsı olmak üzere ta'dad olunur. Şamillerin en ziyade hüsn-i teveccühünü kazananlardan "Abdurrahman Bin Halid Bin Velid" bunların biridir.

Müsârün-ileyhin Şam'da İbn-i İsal tarafından tesmim olunduğunu Mekke'de haber alan "Hâlid Bin Muhacîhir" ki Halid Bin Velid'in hafididir."- derhâl Şam'a gelerek İbn-i İsal 'Ali Molla-ül-nas katli ile ahz-ı sar etmiştir.

Bundan dolayı huzur-ı mu'aviyede istintak edildiği esnada fevkâlâde mütecellid-âne idare-i lisan eyledi. Kendisine bir müddetçik hapis etmekten başka birşey yapamadılar.

- 139 -

"Teyazuk" Fuzala-yi Etibbâ'dandır. "Hüccac"ın sevgili hâmi-i hayâtı idi.

Birgün "Hüccac"ın başı ağrır. teyazuk'u çağırır. Tabib der ki: "Ayaklarınızı sıcak sıvayla yıkayıp tedhin ediniz."

"Hüccac"ın kölelerinden bir "hâdim" orada bulunuyormuş. "Hiç bu kadar 'akılsız tabib görmedim. Emir, başağrısından şikâyet ediyor. Bu ayaklarından tedavi etmek istiyor." İzhar-ı ta'accüb eder. teyazuk şu cevabı verir: "Bu me'âlcenin bir misali sende görünüyor. Husyeler nez'edilmiş. Lihyenden eser kalmamış."

Bu mükabele Hüccac ile beraber orada bulunanları güldürmüştür. Hüccac meşhûr "Sa'id Bin Cebir"(*) gözü önünde katli ettirdiği zaman mübarek damenin vefret ceryanı istigrabını mucib olmuş idi. Teyazuk'a bunun sebebini sordu. "Bu adam ne

(*) "Medrese Hatıraları" bu büyük zata dâir bir sened-i mahsûsu hâvidir.

senin tahdidine ehemmiyet verdi. Ne de mevtin hulûlüne Nefsinde ta'gayyür hâsıl olmadı ki kanunun ceryanı tabi'i olmasın." Cevab-ı müessirini verdi.

- 140 -

"Yahtışu" mansur-ı Abbasi'nin i'âde-i 'âfiyetine muvaffak olduğu için çok ihsânına mazhar olmuş olan tabib-i meşhûr "Curcis"ın oğludur. bu da Harun ür Reşid'in hizmetinde bulunarak babası gibi nâil-i inâyet olmuştur.

Harun ür Reşid birgün Yahtışu'yu tecrübe için bir karûre derûnunda hayvan bevli getirilmesini ba'zı hidamete emr etti. Getirdiler. İnsan bevli olmak üzere tabibe 'arz ettiler. "Bu, insan bevli değildir." Dedi iddi'âlarında ısrar gösterdiler. Yahtışu' hiç tereddüt eseri göstermeyerek "Öyle ise tebevül ederken hayvan olmuş olması lazım gelir!" Mukabelesinde bulundu.

- 141 -

"Cebraîl Bin Yahtışu" dahi meşahir-i Etibba'dandır. Harundan, Memun'dan pekçok iltifatlar görmüştür. Fenn-i tab sayesinde en ziyade kesb-i yesar edenlerin biridir.

Atf-ı tabi'i pederine faik idi. Meşâ'irâne Latife perdazlık ettiği görülürdü.

Birgün "Abbas Bin Muhammed"ın nezdinde bulunurdu "Rebi'e-tür-Rukî" denilen şâ'ir içeri girdi. Müsâ'ide-i istihsâlinden sonra 'Abbas'ın medhine dair nazm etmiş olduğu kasideyi okumağa başladı. Cebraîl, Kemal-i dikkatle dinliyordu. Şâ'ir:

Şayed Abbas'a denilse ey Muhammed'in oğlu

Bir kez (lâ) hayır de. Sen onu söyleyen ebedi yaşayacaksın.*

Beytine gelince 'Abbas'ın ebhal-i nâs olduğunu öteden beri bilen Cebraîl artık tahammül edemeyip şâire dedi ki: "Galiba abdal ile tekellüm ediyorsunuz. Zannıma göre maksad-ı hakikiniz "lâ" değil "ne'am" demek eder."

Bunun üzerine 'Abbas gülererek Cebraîl'e "Allah cezanı versin!" Demişti.

Şarab-ı Müdam erbabından olan Ebû Nevas'ın ebyat-ı âtiyesi Cebraîl'in medhini mutazammındır.

-İsa'nın babası

-Kardeşime sordum (ne isterdin)

-Cebraîl akli vardır

-Gidişi beni şaşırttı dedim

-Dedi ki onların çoğu öldürüldü.

(*) 'Abbas'a "Ey Muhammed'in oğlu! Bir kere "lâ" de ile-l-ebed yaşayacaksın" Denilse yine "lâ" demez. Me'âlinedir. Maksad, kendisine 'arz olunan her arzuyu is'âf ettiğini göstermektir. Sahife 108.

- Dedim ki o benim kaderimdir.
- Dedi ki onun sözü ayrıldı
- İnsanın tabi'atında dört unsur buldum. O asıldır.
- Dört dört içindir. Her huy sayıldı.

'Uşşak'dan biride:

"Derd-i 'aşka çare buldunsa tebâbet bundadır."

Mazmununda olarak şu beyitleri söylemiştir:

- İsa'nın babası Cibril, sefilliği değiştiren kardeşim
- Serin doktorluğundan herhangi bir illete şifa veren birşey var mı? Ya Cibril
- Gazzel zilletsiz ve günahsız aklımı karıştırdı.

- 142 -

"Yahtışu' Bin Cebrail" dahi tabib-i hazık idi. "Mütevekkil" zamanında fevkâlâde makbûl olanlarındandır. Âfiyedeki cümleler ona mensuptur:

"Aç karnına içmek, tok karnına yemek kadar muzırdır"

"Muzır olan şeyden az yemek nâfi' olan şeyden çok yemekten ehvendir."

"Cebrail Bin Abidullah Bin Yahtışu'" dahi bu fen de Müşârün-bi-l-benâm Bağdad'da emir "Mürnedü'l Devle"nin ikram-ı fevkâlâdesine nâil olmuş idi.

Bir defa emire 'Ale'l sabah isti'mâl edilmek üzere müşhil vermiş idi. Emir bi'liltizam müşhili akşamdan isti'mâl etti. Sabahleyin Cebrail geldi. Emir nabzını eline alarak 'illacın tesir-i hâsil edip etmediğini sordu. Emir beray-i imtihân "Henüz birşey hissetmedim" cevâbını verdi. Tabip dedi ki: 'İlacın tesir-i hâsil ettiğini nabzınız söyleyip duruyor. O sizden sadık!"

Emir tabibin bu sözünü bir hande ile tasdik etti ise de tabip hiç gülmedi. Tedaviyi ikmâlden sonra hiddetle çıktı gitti. Emir ardısıra adamlar gönderdi. Döndürmek istediler. "Benim gibi bir adam tecrübe olunamaz, olunursa duramaz." diye söyleniyordu. Bereket versin adamlarıyla birçok ihsânda göndermiş idi. Tabibdeki 'ârzâ-i 'izb bu devâ-ı müessirle ber- taraf edilebildi.

Emir Hüseyin'in "Nüzhet-el-Ervah"ından

- 144 -

Hazret-i Beyazid-i Bestâmi birgün ayineye baktığı esnâda "lezher ül şib ü lem-i yezheb ül 'ayib ü illa yedri mafi ül gaib" ya'ni "âsâr-ı piri peydâ oldu. 'Ayb ise zâil oldu. Gaip olanda bilinmiyor!" Buyurmuştur.

"Hâlid" namında münzevi bir genç var idi. Birkaç günde bir inzivâhânesinden çıkarak güzer-gâh-ı nasine gelir. Bir zaman gelip geçenleri nazar-i itibarıyla temâşa ederdi. Sonra "Herkesin bir işi, her eşkin bir yönü, her gönlün bir sevdiği var. Hâlid'de seninle meşgul!" Me'âlinde olan beyt-i âtiyi okuya okuya çekilir giderdi.

"Herkes ayrı bir işte, her akıllı başka bir yükte
Her gönül başka bir yarda. Senin sevginin ve aşkının uğrunda."

"Urefâdan biri hâl-i ihtizare karib iken şu rübâ'iyi inşâd ile yanında bulunanları ağlatmıştır.

"Ne derbederim ne bir faydam var ölüyorum
Ne başlangıçtayım ne sondayım ölüyorum
Benden öğren ey iki cihanın arzusunu çeken insan
İki dünyadan da eli boş gidiyorum."

Ne tâlih ne sâlih, ne mübtedi ne müntehi olarak ölüyorum. Ey iki 'âlem kavsının toprağı olan malik ül melik! Bana 'atf-ı nazar buyur ki iki 'âlemde tehi dost oldğu hâlde ölüyorum.!" Mefhûmundadır.

Bir kuş avcısı -mübtela-yi remed olduğu cihetle- gözyaşları döke döke tuzağını kuruyordu. Karşıdan bunu seyretmekte olan ba'zı tuyur "Ne merhametli adam! Bakınız bizim hâlimize acıyorda gözyaşları döküyor!" Dediler. İçlerinden bir murg-ı zirek acı bir tebessümle dedi ki: "Zavallılar! Onun gözlerine bakmayın. Ellerine bakın!"

Meşhûr "Samnun-ı mecnûn" bir mescidde halka va'z ediyordu. Baktı ki söylediğini kimse anlamıyor. Başını kandillere doğru kaldırdı da dedi ki: "Size söylüyorum.....!"

Sahife = 109

Nüsha = 28

Mekteb-i Sultânî Derslerinden

- 14 -

İSTİTRAD

"telif" denilen şeyde "kuvvet, za'f, fesad"dan 'ibaret olmak üzere üç keyfiyet tasavvur olunur. Kelimat-ı fasiheden müterekkib olan kelâmda fasahat ancak "kuvvei te'lif" ile kâim olur. Bu kuvvet ise bâlâda ta'dâd olmaz. "tenâfir-i kelimat, tetâbu'-ı izâfat, kesret-i tekrâr, za'f-ı telif, ta'kid" 'ârzalarının intifâsıyla husule gelir.

"Fesâd-ı te'lif"-ki rabıtsızlık diye ta'rif olunabilir. Hakikatte za'f-ı teliften başka en 'âdi bir fenalıktır. Âsâr-ı eslafta bunâ da çokça tesâdüf olunur. Mesela Mütercim 'Âsım'ın:

"Cehy dedi ki: Anın vech-i esheli vardır: Bu şahsı deryaya ilkâ edelim. Eğer dibine çökü gider ise benû merasibdendir ve eğer yüzüne çıkan ise benû-tûfavedendir diye ta'lim-i tarik edildiği bâ'is-i hande-i cema'at olmuştur."

Fıkrasında za'f-ı telif buluruz.

Yine Müşârün-ileyhin:

".....Derhâl fusûsu ve sürûhunu ihzâr ü mürâca'at ü vakıf-ı keyfiyyet olduklarında sükût ile güyâ ki şabaş-ı mahmidet oldular"

'İbâresinde ise fesâd-ı te'lif görürüz.

Şu hâlde bâlâya nakl olunan:

"Gül-i sefidir bostanda 'arf giyüp

Bahâr hâkiminin şimdi bab-ı nâibdir"

Gibi fesad-ı te'lifi müştemil sözler za'f-ı telif misallerinden 'ad olunmamak iktiza ederse de -teksir-i aksamdan ihtiraz ile beraber beyinlerindeki münasebete mebni- bu iki halin bir nâm ile yad olunması tecviz edilmiştir.

Ma'mâfi fesad-ı te'life "Za'f-ı te'lif" denilmekle za'f-ı te'lif'e de "fesad-ı te'lif" denilmek lâzım gelmez.

(intiha)

Ta'kid -kelamın ma'nâ-yı maksûda delaleti vâzih olmamaktır. bu keyfiyyet iki şeyden neşet eder: Birinci 'ibârede tertib-i elfâz tertib-i me'âniyi muvaffak olmamak

sûretiyle hâlel bulunmaktır. İkincisi zâhir-i 'ibâreden anlaşılın ma'nâdan maksud olan ma'nâyâ intikâlde su'ubet olmaktadır.

Birincisine "ta'kid-i lafzi" ikincisine "ta'kid-i ma'nevi" denilir.

Belâgat-ı 'Osmaniye'de irâd olunur:

"Telh eder adamın elbette muzak-ı 'ayşın

Bâde-nûş ile bugün eyleme fikr-i ferdâ"

Beyti- ki "bu gün bade-nûş ile- fikr-i ferdâ eyleme. Fikr-i ferda adamın muzak-ı 'ayşını elbette telh eder." demek olacaktır. Ta'kid-i lafziye misâldir.

Fuzûlî'nin:

"Duzaha girmez siteminden yanan

Kâbil-i cennet değil ehl-i 'azab"

Beytide ta'kid-i ma'neviye misâl olabilir. Anlayışımıza göre maksadı "Siteminden yanan 'âşıkâ cehennem cennet gibi gelir." demektir. Âteş-i sitemin kemâl-i şiddetini göstermek ister. 'ibâreden bu ma'nâyâ intikâlde ise subt çekilir.

Bir 'ibârede za'f-ı te'lif olup ta'kid-i lafzi olmamak bilakis ta'kid-i lafzi bulunup za'f-ı telif bulunmamak mümkün olduğu gibi ikisinin ictima'ıda mümkündür. Şu hâlde beyinlerinde 'umûm u husus men vech-i 'itibâr edilmek lazım gelir. Binaenaleyh za'f-ı telif ile ta'kid-i lafzinin şey-i vâhid olmadığı tebeyyün eder.

MÜSTEFİZ

"Ebû Mansûr-ı Se'âlibî"nin "El-İcâz-Ve'l İcâz" ünvânlı kitabından:

- 149 -

"Bilerek reddeden bilmeyerek kabûl edenden ziyade ma'zur tutulur."

"Batlamyos-ı Evvel"

- 150 -

"âkil, nezdinde bulunan tiryaka i'timâden zehir içmez."

Batlamyos-ı âhir"

Sahife 111

- 151 -

"A'danın ehveni en ziyâde izhâr-ı 'adâvet edenidir."

"Kostantin-i Rûmî"

- 152 -

"Menfa'ati senin mazarratında olan adam hiç bir vakit sana 'adâvetten hâli kalmaz"

"Ercasif-i Türki"

- 153 -

"Mürüvvet kâffe-i mahâsini câmi' bir isimdir."

"Behram Bin Hürmüz"

- 154 -

"Fitne âteşini yakan içinde yanar."

"Firûz Bin Yezid-i Cerid"

- 155 -

"İstedığın olmuyorsa olacağı iste."(*)

"Nüşirevan-ı 'Âdil"

- 156 -

Hâlîka serfûrû etmek kâffe-i nâsın vazifesi ise de vazifeyi ifâ ile en ziyâde mükellef olan hâlîkin halka serfûrû etmekten vareste kıldığı bahtiyârdır."

"Kezâ"

- 157 -

"Mâ-fevkine itâ'at et ki sanâ da mâ-dûn itâ'at etsin"

"Perviz Bin Hürmüz"

(*) "Gücünün yetmeyeceği bir şeyi terket.
Ona gücü yeteni ise hoşgör."
Me'âli karibdir.

- 158 -

"Kesele mukarin fakirden, hissde mukârin 'adâvetten, hereme mukârin 'illetten kurtuluş yoktur."(**)

"Kezâ"

- 159 -

"Vaktinde firar zaferdir."

"Kezâ"

- 160 -

"Düşmanın sözüne aldanan nefsinin en büyük düşmanıdır."

"Hâris-i Mülûk-ı 'Arab'dan"

- 161 -

"İzzet-i gazab zillet-i i'tizârî müeddi olur."

"....."

- 162 -

"akıl ehven-i şerrini tânıyandır."

"Kezâ"

- 163 -

"İhvânını terk eden metruk olur."

"Mugayyere Bin-Şibe"

- 164 -

"Mukırr 'afv olunur Musırr 'afv olunmaz."

"Hüccac"

(**) "Düşmanlığın bazen yok edileceği umulur
Düşmanlık sana hasetle gelir."

- 165 -

"Acâib dünyadan biri de defn ettiğimiz meytin üzerine toprak atmakta olduğumuz hâlde ağlamamızdır."

"Abdullah Bin El-Mu'tez"

- 166 -

"Eskal-i nâs meşgulü meşgul edendir."

"Hasan Bin 'Alî El-Etrûş"

- 167 -

"Kalem bir şecerdir ki meyvesi ma'ânidir. Fikir bir diyardır ki incisi hikmettir"

"Abdülhamid- Kâtib-i Meşhûr"

- 168 -

- Bir ma'na hakkında -

"Güya ne kadar kalb var ise bir yere gelmiş te bir şahıs teşkil etmiş. Her kalbe arzu ettiği nağme ile safa-bahş olur."

"Hasan Bin Vahab"

- 169 -

"Esrar-ı âlâta vukûf ikmâl-i sînâ'ate mu'in akvâdır."

"Kezâ"

- 170 -

"Nice zâlim vardır ki kendini mazlum gösterir."

"Kezâ"

- 171 -

- 'Abd-gâhda gördüğü bir Sâhibe-i cemâl hakkında -

"Bu, görmek için çıkmamış, görülmek için çıkmış"

"Sokrat"

- 172 -

- Kendisini ziyaret eden bir 'Ulvîyye -

"Siz bizi ziyaret ederseniz fazılınızla edersiniz, biz sizi ziyaret edersek fazılınız için ederiz. Her hâlde fazıl sizindir."

"Yahya Bin Ma'âz"

Sayfa 111

- 173 -

"Ayineye bakıp yüzünün çirkinliğini gördüğü sırada "hamd ederim o Allaha ki mekruh için ondan başkasına hamd edilmez"

"Ebu'l Haris Cemin"

- 174 -

"Ebu'l asmil" Birgün "Tahir Bin Abdullah"ın huzuruna girip elini öper. Tahir der ki:

-Bıyıklarının hûsuneti elimi incitti.

Ebu'lazmil şu cevabı verdi:

-Efendim. Kirpinin dikenleri arslanın pençesini incitmez.

- 175 -

"Mansur Fakih-i Mısıfî" Birgün oğlunun koşa koşa oynamakta olduğunu görünce demiş ki:

"-Oğulcağızım, ayaklarının, pederinin kalbinde olduğunu bilseydin onlara rıfk ile mu'âmele ederdin."

- 176 -

"Ebû Bekir El Harezmi" demiş ki:

-Magnileri hiciv yollu söylenilmiş bin kadar beyit mahfûzumdur. Bunların en beliği en vecizi şudur. (*)

(*) Şeyh Sa'dî'nin:

"Uzaklaş bu süslü dünyadan

Hiçkimse iki tane yükü bir yerde görmemiştir."

Bu beyti bu me'âldedir.

- 177 -

"Cehzetü'l Bermeki" med'uvven bulunduğu bir ziyafetten 'avdetinde "Mahzuz oldunuz mu" diye soranlara "sudan başka herşey soğuk idi!" cevabını vermiş.

"Câhiz" in "El Beyân Ve'l Tebyin" 'üvânlı kitabından:

- 178 -

"Tuhaf birşey görüpte gülmemek, tuhaf birşey görmeksizin gülmekten agrebdir"

"Hükemâ-yi İslâmiyeden Biri"

- 179 -

"Kalb-ı beşer iyiliğini gördüğü adamı sevmek, fenalağını gördüğü adamı sevmemek ile mecbuldür."

"Hazret-i 'Âyişe"

- 180 -

"Zismus" Yunaniye birisi fena hâlde söğmüş. O sükût edermiş. Birdiğeri demiş ki: "Nasıl susabiliyorsunuz?"

Zismus şu cevabı vermiş: "Bir köpek sana havlarsa sende ona havlar mısın?"

- 181 -

Miras yedilerden biri eğlenmek için huzûruna iki mecnun getirtmiş. Divâneler işi azıtınca beğimiz hiddetlenip "getirin benim kılıcımı!" Diye haykırmış. Delilerden biri demiş ki: "İki idik üç olduk!"

- 182 -

"Muhammed Bin Ke'b"e "Alamet-i hizlân nedir?" demişler. "Güzeli çirkin, çirkinini güzel 'addetmek!" demiş.

- 183 -

Dühat-ı 'Arab'ın ser-âmedârından olan "Magiret Bin Şe'abe" Hazret-i Faruk hakkında der imiş ki: "Vallah derece-i fazlı aldatmaktan- derece-i 'aklı da aldanmaktan müte'âlidir!"

- 184 -

"Tekellümünden safâ-yâb olmayanı istima' zahmetinden kurtar"

"Hükümâ-yi İslâmiyeden Biri"

- 185 -

"Şe'abi"nin meclisine devam eden bir A'rabî muttasıl sükût edermiş. Birgün Şe'abi kendisine tul-i sükûtunun sebebini sormuş. A'râbî demiş ki: "Dinle! Öğren! Sus! Kurtul!"

- 186 -

"Kırk yaşından evvel hikmet söyleyemeyen, ondan sonra hiç söyleyemez."

"Hükemâ-yi İslâmiyeden Biri"

Nümûne-i İntihâb

- 11 -

SERVERÎ

"1160" târihinde Adana'da doğmuştur. İsmi "Osman"dır. "Fatin" tezkiresinde "Mustafa" olmak üzere kayd olunması sehve mebnidir. Peder-i tarafından "Siyâdet" i caizdir.

Seyyid olduğuna evliya-yi umûrdan birine hitâben yazdığı bir kıt'a dall olduğu gibi ismi 'Osman olduğuna dahi kendisiyle uğraşmak isteyenlerden "Refi"e cevaben söylediği:

"Âhir hicve Serverî'nin adın yazdı Refi'

Müstehak mı bu hakâretlere ism-i 'Osman"

Kıt'ası delâlet eder.

Sahife 112

Eş'âra tab'im iki sene sa'y edip ona
Gayretle oldu semt-i tevârih-i mültemis"
"Târih-i sal bedâni-i mu'cim yazıp dedi
Hüznü rakamla etti müverrihliğe heves"

Târihinden müstefâd olduğu üzere vatanında cüdâ müverrihliğe başlayışı "1178" senesine tesâdüf etmiştir. Vaktiyle "Hüznü" tahallüs ettiğinde bu kıt'a şâhid-i 'âdildir.

(1193) de İstanbul'a gelince Şeyhülislam Tevfik Efendi tarafından mahlası "Serverî"ye tahvil edilmiştir.

Buna dair:

"Mukaddem altı yıl hüznü tahallüs eylemişim ben
Bihamdillah meserret-yâb kıldı hayy-i bi-enbâz

İşittim bana hâtif dedi kim yaz bi-nukat-ı târih
Serverî sana mahlas verdi Tevfik-i sühan perdâz

Kıt'asını yazdığı gibi İstanbul'a vürüdü için dahi:

Dest-girim oldu Tevfik-i hüdâ geldim hele
Vaz' edince şâh-râh şehri-i islambola pây

Lafzen ve ma'nen Serverî söyledim târihimi
Kıldım İstanbul'u binyüzdoksan üç sâlinde cây

Kıt'asını söylemiştir. (*)

"Seyid 'Osman Serverî" terkibi ebced hesabınca "1211" olarak "târih" lafzına mutâbık geldiğinden "müverrihlik bana dar-ı hakkıdır" diye iftihâr ederdî. Sene-i merkûmenin hulûlünde "Bu sene "târih" sâlidir. O da benim bilmemdir. Bunda meydan-ı sühan benimdir." Diyerek pek güzel târihler söylemiştir. (**)

Muhtâc-ı isbat olmadığı üzere Serverî'nin târih nüvisliğindeki mahâreti harikuladedir. Ba'zı tevârihine zaman ettiği kasâid-i tevîle ise fazilete ayrıca birer bürhandır.

Meşhûr olduğu üzere Sünbülzade Vehbi biraralık hastalandığından Serverî sâir ba'zı şu'arâ ile beraber 'iyâdetine gitmiş idi. Vehbi bunların vürûdundan pek ziyade memnun olarak ağlamağa başlayıp "Cânım Serverî! Bana bir sûzişli vefat târihi

(*) "Serverî oldu İslambola lutf-i hakk ile rey-yâb"

Misra'mı da târih-i sade olarak nazm etmiştir

(**) Gösterdikten sonra "lakin târih inşâdı vâdisinde her sene meydan onun olup bu yolda bi'l-cümle şu'arâya tefevvuku müsellemtandır. Buyuruyorlar.

söylede işitip biraz ağlayayım." Ricâsında bulunmağa Serverî bil-bedâhe- "Emr-ül-Kays ile haşır olsun âlihi Vehbi".

Mısra'ını söylemiştir. Vehbî "Ne mâni! Emr-ül-Kaysı'da az adam değil idi" mukâbelesinde bulunmuştur.

Mısra'ın gösterdiği "1219" rakamı Vehbi'nin hastalandığı seneye mutâbık ise de vefâtına târîh değildir. Ondan sonra altı yedi sene kadar daha yaşamıştır.

Serverî bir müddet Vehbi'nin kedhüdalık hizmetinde bulunmuştur. Vehbi eski Zagra nâibi iken Serverî refakatinde idi. Hatta ahali ba'zı esbabdan dolayı Vehbi'yi hapis etmeleriyle nâib efendi bu belayı Serverî'nin âgvâsına isnâd ederek İstanbul'a 'avdetinde şiddetle 'aleyhinde bulunacağını kendisine ima ettikte Serveri dayanamayıp:

Hapisten kurtulup İstanbul'a varsan eğer
Vehbiyâ attıracaksın beni bahre heyhât

Keşti-i 'arz u vakârın karaya urdu senin
Varsa 'aklın a..... var denize kendini at

Hicviesini söylemiş idi. Muahharen Vehbi'ye:

Koydular hapse sizinle beni de ey Vehbi
Ağlaşırđık silerek çeşmimizi yağlık ile
Çünkü yoktur günahım işte velayetli beni
Geldi kurtarmağa siz burda kalın sağlık ile

Sûretinde vedâ' etmiştir.

Serverî'nin hezliyyâtı çekilir belalardan değildir. Kendisi bu cihetle ne kadar şayan-ı muaheze görölse bir şey denilemez.

Bunların ba'zıları birer mecburiyet üzerine söylenilmiş olabilirse de güya sarf-ı eğlence olarak yazılmışları dahi vardır. Hâlbûki kendisinin aleyhinde hicviyeler neşretmiş olan eşhâsa 'âli-cenâbâne birer sûrette mukabele etmek elbette büyüklüğe daha muvafık düşerdi. Mecburiyetsiz hezliyyât yazmak için ise hiç bir sebep sahih bulunamaz.

Erbab-ı kalemin daima ahlak-ı 'umûmiyeyi islah ve a'laya çalışmaları en mühim vezâif-i medeniyyedendir.

'İzzet Molla'nın:

"Serverî'nin vefâtı ba'is-i hazin oldu ahhâba"

Mısra'ından istihrâc olunduğu üzere "1229" da vefat etmiştir. (*)

(*) Ba'zı âsar-ı mühtahabası sonra derc olunacaktır.

Mu'allim Naci Mecmû'ası

Sahife = 113

Nüsha = 29

Mekteb-i Sultânî Derslerinden

- 10 -

Kelâma 'âriz olabilecek hücnelerin en fenâsı 'ale'l-ıtlak tekiddir. Çünkü kelârnda maksûd-i aslî ma'nâ olmasına nazaran bayağı söz, ma'nâsı bir bela ile anlaşılan veya bir türlü anlaşılamayan sözdür.

İSTİTRAD

Lisân-ı Kernâl'den:

"Nevres okunur belâmıdır hiç

Şâ'irliğe âşinâmıdır hiç"

Mübâlağa-i müzeyyif-ânesinin sudûrına bais-i müstakil olan şâ'ir-i meşhûr ki Ziya Paşa tarafından bi'l-intihâb Harabat'a derc olunan bir kasidesinde:

"Şî'rim oldukça revan mirât-ı cûy-ı medhine

Çeşme-i hıızra akar güya zülalin sûreti"

Gibi sûreti ma'nâsız bir hayli beyit görüldü. -Vaktiyle söylediği bir gazelde:

"Ruhsarına düştükçe müjen 'aksi sanırdım

Tutmuşlar oka şişe-i hurşidî periler"

Demiş imiş.

Şu'arâdan iki zat bu beyte dair beyinlerinde mübâhase etmişler. Biri "ma'nâsızdır" demiş. diğeri ma'nâlı olduğunu iddi'â etmiş. Da'vâyı fasl ettirmek için nâzıma mürâca'at etmişler. Bunlardan birincisi beyitden bir ma'nâ çıkaramamakda olduğunu söylemesi üzerine "zaten onda ma'nâ aranmaz. Aransa da bulunmaz. Nasılsa öyle doğdu. Atmağa kıyamadım. Varsın böylesi de bulunursin dedim" Cevabını almasıyla nâzımın ifadesini hayretle dinlemekte olan refikini göstererek demiş ki: "Efendim, bizim arkadaş hem aradı hem de buldu!"

"Hazır ol bezm-i mükâfâne ayâ-mest-i gurur

Rahne-i seng-i siyah penbe-i minâdandır"

Beyt-i meşhûrünün ma'nâsı "Sâmî"ye sorulsa o yolda bir cevap vermeğe mecbur olurdu. Zannolunur.

(İntiha)

Mütekellimde Fasâhat-ı Kelâm-ı fasih ile ifâde-i meram etmek melekesini caiz bulunmasıyla tahakkuk eder.

Buradaki "Meleke" ta'birinden anlaşılan "rûsûh" ile müttasîf olmayan mütekellime- ba'zan fasahatla tekellüm edebilse de- fennen "fasih" ıtlak olunmaz.

Bu melekeyi herkes kabiliyet-i mahsûsasına göre kesb edeceğinden iki mütekellim beyninde fark olmak tabi'idir.

İki kelime beyninde fasahatçe tefavüt bulunabileceği bâlâda görülmüş idi. Bu tefavüt kelâmda -pek mütenevvi' olarak- daha açık müşâhîde olunur.

Seyyid Şerifin:

"Der kelâm hâlik bi-çün ki vahy-i menzil est

Ki bud '(tebbet ye da) mânend (ya arz-ı eble'i)"

Beyt-i meşhûru müdde'âmızın sıdkına kema fasahatle şehâdet eder.

Bir zatın iki kelâmı beyninde tefavüt bulununca iki zatın sözleri arasında da bulunacağı bi-t-tab' sâbit olur.

Kabiliyat-ı muhtelif üzere yaratılmış olan insanlardan her birinin tarz-ı ifadesi başka türüdür. Hele ifâdât-ı şifâhiye'de bu ihtilaf nazar-ı dikkate o kadar elvan-ı rakika 'arz eder ki 'akıllara hayret verir. Hatta bir mütekellim-i fasihin söylediği sözü diğer mütekellim-i fasih 'aynıyla söylese fasahatlerini müsâvi derecede 'addetmeğe imkân yoktur denilebilir.

Uzağa gitmeğe ne hâcet! Mesela sınıfça ezberlediğiniz bir neşidenin içinizden birkaç efendi tarafından ne sûretlerle inşâd olunduğuna dikkat etseniz bu bedi'a nın latif bir nümûnesini görebilirsiniz.

"Belagat"

"Belagat" ile kelime muttasîf olmaz. "Kelime-i bülega" denilemez. Yalnız kelâm ile mütekellim muttasîf olur. "Kelâm-ı belig" denilir.

Kelâmda belagât- fasih olmakla beraber muktezâ-yı hâlde mutâbık bulunmasıyla tahakkuk eder.

Sahife 114

"Muktezâ-yı hâl" ki "Muktezâ-yı makam" 'ünvânıyla da yâd olunabilir. Asıl maksûd-ı ifâde için söylenen söze i'tibâr edilen bir husûsiyetten 'ibârettir. Bu husûsiyetin i'tibârını da'i olan şey ise hâl veya makamdır.

Hâl ile makam beyninde fark var ise de i'tibarîdir. Hâl, zaman-ı vürûd-ı kelâm - makam, mekân-ı vürûd-ı kelâm olmak üzere tasavvur olunur.

Her hâlin bir muktezâsı vardır. Mesela "izhâr-ı belâhet" bir hâldir. Onun muktezâsı tevsîh olabilir. İşte "husûsiyet" denilen şey budur.

Meşhûr "Câhiz" in "Elbeyân ül tebeyyün" de irâd edildiği fikra-ı âtiye bu babda bir misâl olur:

Birisi "Hâlid Bin Safvân" dedi ki:

"Siz her ne zaman rüfeka'nuzla müşâ'areye başlasanız. Benim uykum geliyor. Uyuklamağa başlıyorum. Niçin?"

Hâlid şu cevabı verdi:

"İnsan şeklinde hayvân olduğun için!"

Denilebilir ki: "belâgat" sözü fasahatle icâbına göre söyleyiştir. Hafız-ı Şirâzî'nin:

"Kötü insanlarla oturup keramet bekleme

Her sözün ayrı bir yeri ve her nüktenin ayrı bir yeri vardır."

Beyt-i belîği bir ma'rûf-ı belagat olmak üzere telakki edilmeğe şâyândır. Aşağıki fıkralar dahi birer nümûne-i belagat 'add olunabilir. İki muganni bir ahenge dair niza' ediyorlarmış. Her biri diğerine "Sen bana kulak ver!" Diyormuş. Hâne sâhibi bunların niza'ında bizâr olarak demiş ki: "Efendiler! ikinizde bana kulak veriniz!"

Yâve-gû şairlerden biri hacca gider. "Avdetinde "Molla Cami" ile görüşür. Lakırdı arasında der ki:

"Dîvânımı beraber götürmüş idim. Teberrüken hacet-i esved'e dokundururdum."

Cami buyurur ki: "Kaş ki zezem kuyusuna daldırıldınız!"

Sözün derecât-ı belagati muktezâ-yi hâle mutâbakatının derecâtıyla mütenâsib olur. Bu dereceleri "Nazım-nesir" bendinde imâ olunduğu üzere "Zevk-i Selim" ta'yin eder.

Medâr-ı belagat muktezâ-yi hâle mutabakattır. Ondan mahrum olan sözde - fasahat bulunsa bile belâgat bulunmaz.

Mesela nev-reste bir şâ'ire genç-i 'âşıkâne esnâ-yı mükâlemede:

"Mest-i nâzım kim büyüttü böyle bi-pervâsını"

Dese 'âşık için hiç olmazsa:

"Kim yetiştirdi bugüne serviden bâlâsını" demek iktizâ eder. Hâlbûki o bi-çare-şâ'ir olmadığı cihetle makama münasip bir söz bulamayıpta cevaben "seni gidi seni!" diyecek olursa şâ'ire hânım kahkahadan bayılmak derecelerine gelmez mi? Bu kahkahada pek beligâne olmaz mı?

Mütekellimde belâgat -kelâm-ı belig ile ifâde-i meram etmek melekesini haiz bulunmasıyla tahakkuk eder.

Yine "Meleke" ta'birinden anlaşılan "rüsûh ile muttasıf olmayan mütekellime - ba'zan belagatle tekellüm edebilsede- fennen "belig" ıtlak olunmaz.

Gerek kelâmında, gerek mütekellimde tecelli edecek belâgatin derecâtı dahi mütefâvit olur.

Bâlâdaki ifadattan anlaşılacağı üzere belâgatle ittisâf fasahatla da ittisafi icab ettiği hâlde fasahatle ittisaf belagatle de ittisâfi icab etmediğinden fasahatsiz belagat

olamazsa da belagatsiz fasahat olabilir. Binaen-aleyh "belig" ile "fasih" beyninde 'umûm u husûs-ı mutlak bulunur. Her belig fasihtir. Her fasih belig değildir.

Serverî'nin Ba'zı Âsâr-ı Müntahabatı

Bevîtlar

Nahl-i nâzım bilemem doğrusunu hangisi rast
Serve benzetti 'acem kaddini 'urbân bâne

Bu vadilerde tab'im pervâne eyledi hande
Hırâmâni-i zagan kebg-i hoş-refîân güldürür

Tende kudret nerden olsun ni'met-i can şükrüne
Bin dilim olsa yetişmez bir dilim nan şükrüne

Derûnun tire eyler dîd-ı gaflet bezm-i 'âlemde
Sakin fânus-veş-i devr etme her şem'-i meram üzre

'Azlin etti Serverî yine kendi tanzir
Adana beldesinin hayf sühandanlarına

Urup vahdetden ey Şeyh-i Murâkib dem açılmazsın
Büründün hırkaya kunfuz gibi muhkem açılmazsın(*)

Sayfa 115

Sakin ey hoca etfâl-i 'avâmil hane-i mektepte
Meâl-i ders-i 'aşkı eyleme izhar müşkildir.

Sû-be-sû çehresi üstünde akan eşk değil
Cer için âb-ı ruh-ı vâ'iz-i nâ-dân dökülür.

Ey Serverî niçin mükeddersin
Korkarım dilberin gücendi sanâ

(*) "Taklid-i zağ kebg-i hırâmâni güldürür"

"Şeyhülislam Yahya"

Tut hayâlinde müridâ harekât-ı şeyhi
Vadi-i vâhirmede gül-i beyâbânî yürüsün

Târihler

Mevlevihâne güzel oldu zehî sırr-ı Allah^(*) 1210
Tekye manend-i iremdir dede sultân yahu
Şahin 'Ali Paşa'nın Sadaretine

Serveri savt-ı alâ ile hâtif söyledi târih
Hüma-yi mihiri aldı şâh-bâz-ı lane-i devlet

Diğer

Dil-kân-ı reşk ile kopdukta dedim târihin
Mihri aldı germin ma'deni Yusuf Paşa 1213
Kapudan Hüseyin Paşa'nın düşman donanmasına galebesine

Şekl-i girdab gelir fikre yazarken târih
Sürdü yelken görün a'dayı Kapudan Paşa 1204
Tayyar Paşa'nın Vezaretine

Mısra'ını per-tavus gibi reng-i amiz
İki yüzden ruh-ı mazmuna olur âyine-dar
Ser-târih-i nüvisâne olur. Saye figan 1215
Üç a'lay-i vezarette hümadır Tayyar

Serveri Veli ni'meti olan bir zatı nasılsa gücendirmiş imiş. 'Afv dilemiş. Ma'fv olmuş. Onu üzerine şu târihi söylemiş.

Ref ederken çüb-ı te'dibini dedim târihini
Ey veli-yi ni'metim 'afv ile cürm-i bendeyi 1213

Tarih rütbesin dedi herkes Serveriyâ
Şayeste Mekke pâyesi Salih Efendiye 1208

Mugallata etme mücevherden olur târihi
Galata mansıbı bir Salih Efendi gördü 1214
Şakk-ı Sâni defterdarı İbrahim Efendi'nin yaptırdığı çeşmeye:
Sende Sir-âb ol Serveri söyleyip târihini
'âlîme zemzem revandır bir-i İbrahimden 1216

(*) Kasım Paşa Mevlevihanesi.

Serverî söyledi sûrunda târih
Tezevvüc etti 'Âsım Beyefendi 1209

Mekkî Efendi'nin İrtihâline:

Oldu târih çıkıp 'arşa sütun-ı âhım
Beyt-i ma'mûru tavâf eyledi rûh-ı mekkî 1212

Ey Serverî desin erbab-ı sühan târihin
Her sözü ma'den-i cevher idi gitti Kânî (*) 1206

Mücevherle Serverî hâzin-i cennet desin târih
Safa buldu içip nehr-i 'aselden nûş-ı leb hânım(**) 1209

Terbiyet-kân olan rikkatle târihin dedi
Bedre benzerdin felekte nev-helalim gitti âh(***) 1215

Âşır Efendi'nin meşihatına:

Serverî cevher-i gülden eder târihin istinbât
Muvaffaktır mücerred 'akl-ı 'Âşır nakl-i fetvâda 1213

Salih-zâde Es'ad Efendi'nin meşihatına:

Ey Serverî hesâb kıl târih
Oldu Salih Efendi defterdar 1214

Sahife 116

Seng-i sinnin Serverî geldi kırka 1205

Kalem-bal-i hümnâ ile yazılsın târih
Kondu gehvâreye 'anka gibi şâh-bâz-ı Giray 1222

Söyledim bi-l-muvâcehe târih
Hatt-ı vechin yakıştı Salih Bey 1219

Vehbi-zâde Latifullah Efendi'nin iltihâsına:(****)

(*) Letâif-i perdâz-ı meşhûr

Vehbinin "Gitti gevher idi gûya o ma'ârif-i kânî" tarihinde güzeldir.

(**) Şah Sultânın mu'takalarından azâdedilmiş.

(***) "Nev-helak" Müşârûn-ileyhin fevkalâde hüsnâ bir cariyeye imiş.

Gül-i pür-jaleye benzer bu mücevher-i târih
Bitti reyhân gibi nazın hatt-ı sünbül-zâde 1200

Yazılsın bi-nakt-i harf ile târih
Mülazımdır Serveri-i hünerver 1193

Kendisinin zimmetine mansıbdan elli kuruş geçmiş imiş. İstirdâd olunacağını düşünmüş de şu târihi söylemiş:

Şimdiden fart-ı teessüfle dedim târihin
Düşdü hayfa ki Serveri'nin elinden elli 1200

Şüreb-i Şarâbın men'ine

Nutk-ı şah-ı cihandır pey-derpey iki târih
Meyhâne nefy olunsun meyhâneler kapansın 1205

Bir sabi-i reşid mektebinde

Etti hatm-i tilavet-i furkân
Şu hadis oldu cevherin târih 1215

Şeker-zâde Sermed Molla'nın irtihâline: (*)

Halka târihini menkut ile ettim işrâb
Şerbet-i sundu şekerzâdeye sâki-i ecel 1202

Fevtine târih-i mu'cemdir oku
Fatıha 'Osman Efendi ruhuna(**) 1220

Çatladı esb kalem-i 'arsa-i tarihinde 1224
Kaçtı Sahrâ-yı cihândan atı Bögrek-zâde(1)

Tarihi harf-i mu'ceme ta'lik edip dedi
Cüff ül kalem Yesari-i hattat gitti âh 1213

Yumdu dünyadan gözün mu'cemle târihin dedi
Eyledi herkes bana fevt oldu Handanzâde âh 1219

(****) Vehbi'nin latifiyesi onun nâmındandır.

(*) İzmir mollası imiş.

(**) Siroz nâibi imiş.

(1) Kuzattan

Kıldı mısbâh-ı du'âdan lem'ân târihi Enveri'nin ede pür nû mezarın Mevlâ ⁽²⁾	1209
Âsmân târihine kıldı serfûrû Rûh-ı İsa etti eflake 'ervah ⁽³⁾	1206
Kuşcu başı kızı desin târih Uçdu sahn-ı cennâte tuti-i Şeyh	1225
Ka'rim-i rahmete doldu bu târihde Yunusu hût-ı ecel eyledi âh iltikâm ⁽⁴⁾	1217
Telhi-i hicr ile târih dedim Can Şirinini verdi Ferhad ⁽⁵⁾	1204
Söyledim ağarın öpüp târihin Etti bir buse-kerem-i yar banâ	
Gitti dünyadan o sâil dedi kâil târih Gülmemiş gülmüşe döndü cihâna sad-ı hayf	
Mübtelâyân seher-i gıpta ile der târih Bir gece doldu ecel uykusuna Tiryaki	

Mu'allim Naci Mecmû'ası

Sayı = 30

Sayfa = 117

MÜSTEFİZ

"Ebu Mansûr Se'âlibi"nin K. Bard-ul-akbad fi'l-a'dâd " ünvanlı kitabından: (*)

(2) Hücre-nişinândır.

(3) 'Ömer Ağa nâmında bir zatın kölesi imiş.

(4) Vak'a nûvis

(5) Meşâyihden

(*) Ebû Mansûr Se'âlibi K. Bard-al-akbâd fi'l-a'dâd. XI. Asrın en velûd müelliflerinden. Doğ. (961) Nişabur. Ölm. (108) Hayatı hakkında fazla bir bilgimiz yok.

- 187 -

"Gıpta olunacak iki ni'met vardır: Sıhhat, firâğ"

"Hadis-i Şerif"

- 188 -

"Doymak nedir bilmez iki haris vardır: Taleb-i 'ilm, taleb-i mâl"

"Kezâ"

- 189 -

"İki haslet vardır ki mü'minde ictimâ' etmez: bahl, sû-i hulk"

"Kezâ"

- 190 -

"İhtiyârın kalbi iki şeyde gençtir: Hûb-ı malda, hûb-ı hayâtta"

"Kezâ"

- Lahike -

Cenab-ı Ca'fer-i Tayyar'ın (Habişe)den 'avdeti Hayber'in fethine tesadüf etmiş idi. Nebiyy-i belâgat-penâh efendimiz Müşârün-ileyhi görünce tebessümle buyurdular ki:

"Feth-i Hayber'le mi yoksa kudûm-i Ca'fer'le mi sevineyim bilmem!"(*)

"Bu latif söz beyn-ül-büleğa, bir vakitte iki sebab-i meserretin ictimâ'ında darb olunur mesel olmuştur.

(İntiha)

- 191 -

(Sa'id Bin El-Müseyyeb)den ba'zı asdikası muhtasar bir vasiyet-i câmi'e talep ettiler. Dedi ki:

"âr-ı dünyadan, nar-ı 'ukbadan nefsinizi vikâye ediniz."

(*) "Hayber'in fethi ancak Cafer'in ayağıyla olur."

- 192 -

Yalan iki şeyde mezmum değildir: Def-i Şerr-i Zulmede, Islah-ı zat-ül-beynde"(**)

"Ca'fer-i Sadık Radiyallahü anh"

- 193 -

"İki söz vardır ki pek doğrudur: Haris mahrumdur. Hâsed magnumdur."

"Malik Bin Enes Rahmetullah"

- 194 -

"Alâmet-i Nebâlet ikidir: Gazâb hâlinde halim, kudret zamanında 'afv"

"Nuşirevân"

- 195 -

(Mansûr-ı 'Abbâsî) Ba'zı evlâdına der idi ki:

"Size şu iki nasihati veririm: Düşünmeden söz söylemeyiniz. tedbirsiz iş görmeyiniz."

- 196 -

"Ganinin mevti mi yoksa fakirin hayâtı mı daha merâretlidir bilemem"

"İbn-ül-Mu'tez"

- 197 -

"Akıl iki şeyden tevki eder: Mekr-ı a'dadan, hased-i asdikadan!"

"İbn-i Ebu'l Havârî"

- 198 -

"Umû-ı dünyarın en müşkili ikidir: Düşman ile muhârebe, denize rükûb ikisi müctemi' olursa artık düşün."

"Ebu'l Ferc El Bigaî" den

(**) Diğer bir zat iki şeyi (harp-sulh) olmak üzere göstermiştir.

- 199 -

"Umûr-ı dünya iki şey ile döner: Kalemın rıfkıyla seyfin şiddetiyle"

"Ebu'l Fakih El-Besfi"

- 200 -

Tıbb iki şeyden ibarettir. Hıfz-üs- sıhha, Meremmet ül 'ala"

"Muhammed Bin Zekeriya"

- 201 -

"Malını hıfz eden en "aziz olan iki şeyini hıfz etmiş olur: Dinini, 'ırzını"

"Câhiz"

"Nehcü'l Bülega"dan: (*)

- 202 -

"Kerimin savletinden aç kaldığı zaman -leîmin savletinden ise karnı doyduğu zaman sakınmalıdır."

- 203 -

"Zenginlik gurbeti vatan, fakirlik ise vatanı gurbet hâline kor."

- 204 -

"Cahil efrattan, tefritten hâli kalmaz."

- 205 -

Hazret-i İmam "Haric"den birinin teheccüdle meşgul olduğunu işitince buyurdu ki:

"Yakin ile uyumak şekke ile namaz kılmaktan evladır."

(*) Ma'rûf olduğu üzere "Nehcü'l Bülega" Meşhûr "Seyyid Murtâza"nın Kelimat-ı Celile-i Hâydariyeyi hâvi mecmû'adır.

- 206 -

En ziyade sevdiği zevattan olup "safin"de kendisiyle birlikte bulunmuş olan Fahir-ül- mücâhidin "Sehl Bin Hayf-ül- Ensâri" -Küfe'ye 'avdetlerinde- irtihâl edince izhâr-ı hüzn ile "Seni bir dağ da sevse devrilir.!" Buyurdu.

- 207 -

"akl gibi mal, hüsn-i halk gibi karın, edeb gibi miras, tevfik gibi rehber, 'ilm gibi şeref bulunmaz."

- 208 -

"İnsana nekbetinde, gybiyetinde, rihletinde ri'âyet etmeyen asdikâsından 'addolunmaz."

- 209 -

"Nice saim vardır ki savmı susuzluk çekmekden 'ibârettir. Nice kâimde vardır ki kıyamı uykusuz kalmaktan 'ibârettir. 'Âriflerin nevm ü iftârı ne güzeldir!"

- 210 -

"Birgün "Kemil Bin Ziyad ül Neh'i"nin elinden tutarak buyurdu ki: "Ya Kemil! 'ilm maldan hayırlıdır. Malı sen hıfz edersin, 'ilm ise seni hıfz eder."

- 211 -

"Tam'-ı esaret daimadır."

- 212 -

"Bilirken susmakta, -bilmezken söylemek gibi- hayır yoktur."

- 213 -

"Haricin "la-hakim ül Allah" demekte olduklarını işitince "birçok söz der ki onunla batıl-ı irade olunuyor!" Buyurdu.

"Her Mahfaza, içine mevad konuldukça daralır. Mahfaza-i 'ilm ise bilakis tevsi eder."(*)

"Âkil kimdir?" Su'aline "Her şeyi mevzu'una vaz' eden" cevabını verdi. "Cahil kimdir?" dediler. "Söyledim!" buyurdu.

Nümüne-i İntihâb

Sünbül-zâde Vehbî

Mar'aş'ın Medar-ı İftihânı olan (Sünbülzâde) Handanî efâzından Reşid Efendi'nin oğludur.

Mar'aş 'ulemâsından tahsil-i ma'ârif ettikten sonra İstanbul'a gelerek tarik-i kazaya girmiş ise de hilâf-ı memul tefeyyüz edemediğinden Sultân Mustafa-yi Sâlis devrinde ba'zı erbab-ı takdirin mu'âvenetiyle tarik-i hâcegâniye dâhil olmuştur.

Muahheren -âsârında insanı usandıracak derecede yâdını tekrar eylediği -iran sefâretine ta'yin edilmiş idi.

Bu me'muriyetin "Posta natanı kıyafetinde hafiyen Üsküdar'a vürûd"

Beliyye-i meşhûresine müncerr olduğunu görünce hâcegânlığı terk ile yine evvelki mesleğine sülûk etmiştir. (Lütfiye) de ebyât-ı âtiye ile buralarını ima eder:

"Olma tebdil-i tarike mesâil
Meymenet yoktur olursun sâ'il
Başıma geldi peşiman oldum
Çok zaman zâr ü perişan oldum
Görmedim hâsılı birgün rahat
Kahkanı eylemeyince ric'at"

Kendisini bu beliyeye meşhûr (tenâne) kasidesi kurtarmıştır. A'lam-ı Fuzalâ'dan iken şi'r ile olduğu kadar fisk ile de müştehir idi. Bu hâl kendisinin hicviyle iştilgal eden (Serverî) için Sermaye-i makâl olur dururdu.

Sinni doksanı mütecâviz olduğu hâlde (1224) de irtihâl edince Serveri âtideki târihleri söylemiştir:

(*) "Mahfaza-i 'ilm" 'akl'dan kinâyedir.

"Gitti Şeyh-ül-şu'arâ Vehbi-i sahib-i âsâr
Bül-heves pir-cevan-ı tab' idi fevkâlâde
Lale vaktinde vefat etti dedim târihin
Gülşen-i cenneti meva kıla Sünbülzâde"

"Şeyh ü şâb-ı bülega defn edip oldu mahzun
Ki hân-ı tab' idi pakize eda Vehbi-i pir"

"Sırrı özre dikilip serv didim târihin
Oldu nâ-bûd-i reis üş şu'arâ vehbi-i pir"

Merhûmun tuhfesi tuhbesi, latifesi hakikaten âsâr-ı müfideden ise de şi'irinde zevk-i hakiki ashâbının arayacağı halâvet bulunamaz. Ziya Paşa'nın:

"Benzer kokusuz güle cebelde"

Teşbihi becâdır. Fakat:

(Söyler sözü 'ilm-i kuvvetiyle)

Hükmü biraz söz götürür. Ba'zı erbab-ı tedkikin zannına göre Vehbi "Şi'ir söylemek"de tabaka-i ahire ricâli meyanında görünmüş ise de "Mevzun söz söylemek" de heman birincilerden 'addolunmağa istihkak göstermiştir.

Kendisi bu görünüşte ma'zurdur. Çünkü Mevhibe-i tabi'at olan hissiyât-i şâ'irâne'den hissesine pek az birşey isabet etmiştir. Elbette hissiyât başka, ma'lumat yine başka! İkisi birleşirse bir şâ'ir-i kemâl mevzun söyleyecek kadar kuvvet-i tab'a malik olsalarda ekseriya:

"Gitti başından gönül ol serv-kaddin sâyesi
Ağla kim idbâre tebdil oldu ikbâlin senin"

Gibi bir beyit söylemek bahtiyarlığına nail olmadan hatm-i hayât ederler. Böyle yerlerde

" Nazm-ı Celili pek tabi'i olarak hâtırlara gelir.

Vehbi'nin matmah-ı nazarı -ekser şu'arâ gibi- sanâyi-i bedi'iyedir. Mesela sevdiğinin perçemine ehemmiyet vermek ister:

"Fesleğen perçemi dilden süpürür gam yoksa
Ne çiçektir bu gülistanda siper-i gam biliriz."

Der, beğenir. çünkü "süpürür gam" ile "siper-i gam" beyninde (cinas) bulur. "Fesleğen-perçem-çiçek-gülistan-siper-i gam" kalabalığından husûle gelen (mûra'ât-ı nazir)e de başkaca iltifat eder. ma'nadaki hasâsete hiç bakmaz!

Sâkiye 'arz-ı ihtisas edecek olur:

"Çokdan ayağın altına şevk ile döşendin
Sâkidir meyhâne de biz eski hasırız"

Der. Yine beğenir. Çünkü bunda da "Muhsinât" görür. Nefsine teveccüh eden zilleti görmek istemez!*

Nefî'nin fahriyeleri lezzetle okunur. Tab'a heyecan verir. Vehbi'nin fahriyeleri okunacak olsa soğukluktan başka birşey hiss olunmaz. İnsanın ba'zan güleceği de gelebilir. Meselâ:

"Nefî-i tig-i zebanım ki zamaned benim
Saf-şikâf şu'âra-yi sühan-ara-yi be-nâm
Şimdi seccade-i ma'nide benim mürsid-i kül
Hırka-puşan-ı benan benden alır fez-i kelâm
Ederim kuvve-i kudsiye-i efkânmla
Cennet ervah-ı rical sühanı istihdâm"

Gibi cihân-girâne sözlere karşı Vehbi'nin:

Sühaverâne salâ' cami'-ı kemâlânım
O rütbelerde ki tab'-ı bülendim oldu menâr
Görüp dekâyık-ı efkâr-i zihnini saib
Hatâsın etti safâ-hande mû-be-mû ikrâr
Hicâb edip beni Şiraz'da görünce heman
Derûn-ı hâke nihân oldu 'arifi-i fahhar

Beyitleri nasıl isbat-ı vücûd edebilsin?

Kendini Câmî'-i tab'ını minare yapmak İsfahan'da Saibe "Dekâyık efkâr-ı zihin"ni gösterip hatâ ikrâr ettirmek- Şiraz'da 'arifiyye görünüp, merhûmu hicâbından yerin dibine geçirmek gibi şeyler hiç bir vakit efkâr-ı şâ'irânedan ma'dûd olamaz.

Nefî'de meşâhir-i eslâfa tefevvuk da'vâsında bulunur ama şöyle bulunur:

"Olaydı âb ü tâb feyz-i tab'ım tab'-ı feyzide
Ederdi feyze müstagrik sevad mülk-i lâhûri"

Müşârûn-ileyhin Ba'zı Eş'âr-ı Müntahabası

Mısra'lar

Bir nev-haber aldım yine amma ne mefruh
Yusuf olsan da zamane seni mizâne çeker

Humar-ı alev-i dükkânın sıkletin pir-i mugan çekmez
Perişan eyledin zâlim! beni sende perişan ol
Geldim o hâle kim bilemem şimdi ben beni.

(*) Merhûmun:

"Cam-ı la'lin şekvine mestâne ettin sen beni
Kâse-i leys sofrâ-ı meyhâne ettin sen beni"
Beytide fevk-el-tasavvurdur.

Bevîtlér

La'lin hayâli dilde safâ-yi müdâmıdır
Bezm-i cihânda mey banâ sensiz harâmıdır

Gel ey rûh-ı revânım cismime gelsin yine cânım
Ten bi-câne döndüm bister-i hasrette ben sensiz

Âgyar ile mey içtiğin etmezse de izhâr
Keyfiyeti ra'nâ biliriz rind-i habiriz

Dil-i mürgan kebuter gibi dönmektedir amma
Ey tıfl-ı cefâ-perverim aldatmağa gelmez.

Ağzın kapamış pir-i mugan var ise şeyhin
Kim mescidi yanındaki meyhâne açılmış

Kitâbın râz-ı mektûmundan olmaz mahfaza agâh
Yine ihlâsı bilmez olsada ehl-i ri'yâ Hâfiz

'Âkile lâyıık mı ferdâyı ferâmuş eylemek
Fikr-i şenbih tıflın eylerken tebâh-ı âzinesin⁽¹⁾

Yokdur tahammülüm yetişir gayrı ey felek
Bâr-ı belâmı çekmeğe geldim cihâna âh

İmtihân ile huzurunda bilinsin kadrim
Mükerrerem olmazsam efendim olayım bari mühân⁽²⁾

Mühtahabât-ı Serveri'den

Söyledim ya'kub-veş-i giryarı olup târihini
Kıldı ilka Yusufu ihvârı çah-ı lâhide vay!

1193

(1) "Fikr-i şenbe tâlih dâred cum'a-i etfâl râ
'İşret emruz bi-endişe-i ferda hoşest"
Fikrini, cerh etmek istiyor.

(2) "İnd-ül-ımtihân yekrem-ür-ricâl-i uyhan"

Serveri buldu mazmunun kuyûdâtında târihin
Mukayyed-zâde kayd-ı tenden ıtlak eyledi rûhu 1209

Şubâtın âhirinde fevt olunca söyledim târih
Bahârî görmedi derviş bülbül uçtu dünyâdan 1225

Mısrâ'-ı târihtir âh şerer-pâş-ı kalem 1222
Şâ'irânın şem'-i ümidinde pür nev kılmadı⁽³⁾

Müderresinden Şevki Efendi'nin irtihâline:

Fevtinin tullâb-ı mihnet-keş dedi târihini
Şimdi ehl-i 'ilmin âh evvelki şevki kalmadı 1200

Tarihi hoştur oldu gül-i jâle dardan
Bitti nihâl-i gülbün canan-ı rebi'de⁽⁴⁾ 1222

Meserret-nâmedir erbab-ı nazma yazdığım târih 1217
Serverî oldu divânıyla ahbaba server-efzâ⁽⁵⁾

Sade mısra'la du'a-gû olsam ahrâdır sanâ
Ehle darnad oldun. Es'ad sa'd ola sūr-ı sūrûr 1195

Hesab-ı ebcedi kalfa bilirmiş söyledi târih
Yıkıldı mektebin sakfi yayıldı gönlü sıbyanın

Kıldı tatlı sözlü Balcı-zâde'yi 'abdi şehid

Güçtü müberred nısf-i şitâde 1219

Mahfil 'addnu makarr itsin bilal⁽¹⁾ 1222

Halk bu ahbar-ı bülendi ede kenz-ül-berekât 1217

(3) Meşhur Pertev Efendi.

(4) (Gülbin-i hanân) Halimgiray'ın bir eseridir.

(5) Divanın târih-i tertibidir. "Serverinin (neşât-engiz) oldu nâm-ı divânı" Mısrâ'ıda bu târihi gösterir. Divânını otuz sene zarfında vücûda getirdiği âsâr-ı câmi' olmak üzere tertib etmiş idi. Üç sene sonra bunları nazar-ı tashihimden geçirerek "Serverî etti divanın menkûh" târihini söylemiştir.

(1) Adana'da bir bağçede bulunduğu sırada bil-bedâhe söylemiştir.

Gonçe-i hâtra şebnem gibi düştü târih
Gitti hengâm-i şitâ geldi bahar-ı eyyarı 1192

Dağılırken dedi erbâb-ı temaşa târih
Lihye koyuverdi küçek bitti sakalı oyunun

Şu'arâ dest-i kabûl üzere tutar târihim
Tiz pervaz idi şahin ele geldi na-gâh⁽²⁾

Ağlaşıp âhurda sayisler dedi târihini
Kaçtı dünyadan kem almaz âh kırdı küstekî

Yah-çe-veş yağdı zemin-i hâtra târih-i tam
Erzuruma dönmüş İstanbul bu yıl yaz gelmiyor.

Mecmû'a-i Mu'allim

Sahife = 121

Nüsha = 31

Nümûne-i İntihâb

- 16 -

ZATÎ

Balıkesiri'lidir. İsmi (İvaz) dır ki târih-i tevellüdü olan (876) senesini gösterir. Evâil-i hâlinde müze-dûz idi. Hem bu san'atle iştigâl eder, hemde şi'r söylerdi. Dikicilik ile şâ'irliğin ictimâ'ı biraz garib görünürdü.

(Bâki)'nin sarachğını terketmesi kabilinden olarak bu da sonradan dikiciliği terk ile Bayezid-i sâni devrinde İstanbul'a gelmiştir. Selim-i evvel, Süleyman Kânuni zamanlarına da yetişmiştir.

Bu üç padişâhı bir takım kasâid ile medh ederek ihsanlarına nâil olmuştur. Hatta Huzur-ı Selimiye takdim eylediği kaside de vâki':

⁽²⁾ Meşhur Şahin Giray.

"Serverâ bir bende-i bî-kayddır kapunda 'adl
Tutamazdı anı zencire çeküb nuşirevân"(*)

Beytini taraf-ı şâhânedan bilhassa takdir buyurulduğu sırası geldikçe nakl ile iftihar ederdi.

İstanbul'a gelince tarik-i kazâ'ya sülûk etmek istemiş ise de mübtela olduğu "Samem" cihetiyle bu yolda muvaffak olamayacağını anlayıp başka bir iş ile iştigâle lüzum görmüştür.

Bayezid Câmî-i Şerifi havlusuna girenler Zâti'yi orada -hayli pejmürde bir kıyafetle- bir dükkânçede ka'id bulurlardı. Müze-dûz bu defa "Remmâl" olmuş idi! "Vefk" yapabileceğini söylüyordu.(**)

Dükkânçesini ziyaret edenler az değildi. Reml döndürmek, vefk yaptırmak isteyenler bu kâhin-i meşhûra mürâca'at ederlerdi. Dükkânçe nev-hevesân edip için dahi bir merci' olmuş idi. ara sıra oraya giderek "şî'r" nâmiyle yazmış oldukları satırları -tashiî olunmak üzere- remmâle gösterirlerdi. O da her birine dair bir türlü mûlahaza beyân ederdi.

Ne faide ki züvvânın kesreti şâ'irin zaruretten beri bir hâlde yaşayabilmesini temin etmezdi.

Halkın dükkânçeye gösterdiği teveccüh birazda tab'en teşevvüş- hoş-gû olmasından neş'et ediyordu. Erbab-ı mürâca'ate şâ'irâne sözler söyler, gönüllerini alırdı. Ba'zen müessirce latifeler ettiğide olurdu. Fakat kendisine gücenen olmazdı. Ez-cümle "dâbbe" lakabıyla ma'ruf olan (Çelebi) ile beyinlerinde birgün şu muhâvere ceryan etmiştir:

Çelebi - Mevlana! Ba'zı zevâtta vefklerinizi görüyorum. Bana da bir vefk yazarmısınız?

Zâti - Başüstüne! Ne zaman istersiniz.

Çelebi - Mümkün ise şimdi isterim.

Zâti - Dünyevî mi olsun âhirevî mi?

Çelebi - Dünyevî olsun!

Zâti - Bir âyet-i kerime vardır. Size ondan bir vefk yazayım.

Çelebi - Hangi âyet-i kerime?

Zâti - Ve ma men dabbetü'l âlâ.(***)

Bunun üzerine Çelebi "Bunu bana başka birisi söylemiş olsa mahvına kadar yürürdüm. Fakat sana gücünmek elimden gelmez. Ne sebük-rûh adamsın!" demiştir.

Yine kendisinin letâifindedir ki çirkin yüzlülerden (Ali) nâmında bir paşâ'nın -da'vetiyle- huzûruna birinci defa olarak dahil olunca Paşa bunun yüzüne baktıktan

(*) İran'da (531-579) hükmetmiş Sasani Şahı ('adil) lakabıyla anılır.

(**) Bayezid civarında falcıların hâlâ çokça bulunması o zamandan kalmış bir bid'at olabilir.

(***) Ancak hayvanlardan vardır.

sonra ba'zı huzzara "Zâti, güzel bir zat değil imiş!" Demekle şâ'ir "Yiğid yiğidin âyinesidir!" cevâbını vermiştir.

Meşâhir-i şu'arâdan birinin dediği gibi "Âvâre-i dil-şikesde Zâti" bir hükm-i 'umûmi olmak üzere kabûl edilemeyeceği bedihi bulunan "Olmaz işi şâ'irin mürettib" mazmununa mazhar olarak imrâr-ı hayât etmiştir. Vefatı (904) senesine musâdifdir.

Kendinden mervi olduğu üzere (1600)dan ziyade gazel, (400)den ziyade kaside söylemiştir. Meşhûr (Şem ü Pervâne) manzumesi (5000) beyti hâvidir. (Ahmet ve Mahmut) nâmında diğer bir manzumesi daha vardır ki (200) beyitten müteşekkildir.

Zâti'de gerek lafzan gerek ma'nen kaba 'addolunacak bir hayli ta'birâne tesâdüf olunursa da kendisinin dakâyık-ı şî'riyeye vâkîf bir merd-kavî tabi'at olduğunu isbat edecek birçok ebyât ta bulunur.

Medrese hâtıralarında mûnderic olduğu üzere (Şeyh Ebû'l 'Abbas Bin El-Kasab)a birisi ba'zı kerâmât göstermesini rica eder. Şeyh der ki "Ben evvel hergün bir koyun kesip yüklenerek beş on para kazanmak ümidiyle şehir içinde dolaşmadık yer bırakmaz bir kasap idim. şimdi ise bir mevki'de bulunuyorum ki etraf-ı 'âlemden nice adamlar beni ziyaret için kalkıp ayağıma geliyorlar. Bundan büyük keramet mi ararsın;

İşte Zâfi dahi -Mûze-dûz iken şî'ir-âmûz olmak sûretiyle- izhâr-ı kerâmet etmiştir. Herhâlde esâtize-i edebden ma'dûd bir zattır.

Kendisinden yarım 'asır kadar sonra gelmiş olan (Bâkî) gibi sinn-i kemâlde olsun zarurettten vâreste bulunabilmiş olaydı bize daha kıymet-dâr eserler bırakabilirdi.

Müşârûn-ileyhin Ba'zı Es'âr-ı Müntahabası

Bevitler

Hızr-veş âb-ı hayât lebüne âh beni
Niçün irdirmedin ey cân-sûz olsun mu seni

Kametın ey bostan lâ-mekân pirâyesi sūs
Nurdan bir servdir düşmez zemine sâyesi

Menzil-i tir du'â-veş maverây ne siper
Kadrinin 'arş-ı mu'ladan mu'alla pâyesi

Meyl eder cennete 'âlem meger ey hûr-likâ
Anda nakkaş-ı ezel hüsnünü tasvir etti

Hüsrevâ Ferhadınım gel bağrımı hûn eyleme
Yaşımı Şirin lebün hicriyle gül-gûn eyleme

Cânım al yarab benim mihr-ruh-ı canan ile
'Âkıbet gönder bu dünyadan beni imân ile

Germ olup çak-i giriban etti sadrı urdu berk
Mustafânın girdi kuya mâh-ı taban koynuna

Lutf kılmışsın selâm etmişsin ey hûri-likâ
Oldu Zâtiye cahim-i firkatın dâr-üs-selam

Gördü zâti leb-i nigân dedi
Meded ey 'İsi-i zaman oldum!

Dostlar Ben 'andelibi dembedem giryan edip
Güldürür düşmenleri ol verd-i handânım benim

Gözüm açtım bu seher bir ulu deryâ gördüm
Ânda bir dâne-i hardal gibi dünya gördüm

Zâhidâ aç gözünü 'aşk ile gir meydane
'Âşıkın menzilini 'arşdan a'lâ gördüm

Ne güzel vâkı'adır bak ki açıp cân gözünü
Hâb-ı gaflette geçen 'ömrümü rüyâ gördüm

Gözün üstünde kaşın var dimesün kimse bize
Gel kalender olalım terk-i diyâr eyleyelim

Rûzdan fark eylemez leyli dil-i şûrideyi
Ol perinin nev-bahâr-ı hüsnüdür mecnun eden

Âhımın mihr-i keder ey mah câyin eflâk eyleyen
Arzu-yı pay-busundur. Beni hâk eyleyen

Âdeme dirler ki evvel can gerek sonra cihân
'Âşık ey cân-ı cihân sensiz cihânı neylesün

Âb-ı hayvân olsa mı sensüz gönül meyl eylemez
Yarsız 'âşık hayât-ı câvidânı neylesün

Câmî devr ettirelim şevk ile geçsün günümüz
Yetiş ey mâh! değil kimseye bâki devran

Eyleme vakti değil billAllah- gitmek niyetin
Ben fakirin hay beğim yas etme sûr-ı sohbetin

Mısra'lar

Bir değirmendir cihan her kimse bekler nöbetin
Kime boynum eğeyim zülf-i siyâhın var iken
Sihhatım, 'ömrüm, hayât-ı câvidânımsın benim
Bir çengi güzel sevdim sermâyeyi çaldırdım

- Bir Cevâb-nâme -

.....
Fi-10 Mart Sene 304 târihli mektub-ı manzumenizi aldım. Fakat onu bizim birâdere isâl eden.....Efendi ile görüşemedim, vâki' olacak tebşirât-ı şifahiyesinden de istifade edeydim elbette daha ziyade memnun olurum.

Böyle fırsatlardan müstefid olamayışım evden başka bir karâr-gâhım olmamasından ileri geliyor.

Evin mevki'i, binasi, hatta benim oturduğum oda şimdi elbette gözünüzün önüne gelmiştir. Nasıl? "Orada bütün gün oturulur mu?" Diyeceğiniz geliyor mu?

Geçen gün muhibblerden bir zat -ki o vakte kadar bizim eve gelmemiş idi.- Cib'ali kiraathanesinden aldığı ta'limat mücibince bilmem ne kadar adım ilerledikten sonra başında "Müezzin sokağı" işaret 'ucubesi görülecek güzer-gâha saparak gelmiş idi.

"Sağa mı yoksa sola mı saparak?" Demezsünüz sanırım. Çünkü sağa sapılamaz. Saparcasına bir hareket icrâ edilecek olsa köhne kal'a divarını göğüslemek lazım gelir.

Esnay-i mukâlemede komşununun bagcesine doğru 'atf-ı nazar ederek dedi ki: "Siz o şî'irleri burada mı söylüyorsunuz. Allahını severseniz?" Dedim ki: "Şî'ir her yerde söylenilebilir. Hususiyle böyle ferah-fezâ yerde....." Gülümsedi. Yine dedim ki: "Buranın neden ferah-fezâ olduğunu mu sormak istersiniz? Söyleyeyim: Burada bendenizin harekâtım hiç bir kayd ile mukayyed değildir!"

İyi cevap vermiş miyim?

Öyle derya! insan istediği gibi hareket edemedikten sonra hakkında "İem yahlak müsêlha....." Buyurulmuş olan "İrem"de de bulunsa sıkılır.

Evde istediğim kadar otururum. Canım sıkılmağa başladığı gibi çıkar, Aya-kapısına giderim. Bir kayığa biner "Kâğıd-hâneye doğru!" Derim. Alın size mesela "Bahâriye"ye kadar bir seyâhat!

Ba'zan (Şinâsi)nin:

"Ey nev-nihâl-i işve Bahariye semtine

Bu sünbüli havada hırâmân olurmusun"

Beytini okuyacağım gelir. Fakat muhâtab bulamam. Kayıkçıya okusam olmaz. Meşhur bir şâirimizin Âyvaza gazel okumasını tanzir etmiş olurum!

Böyle tenezzühler Cum'a ile pazardan mâ'da günlerde olabilir. O iki mübarek günde ise.....

Mektub-ı manzumeniz -bundan evvelkiler gibi- beni hakikaten müftehir etti. Mizaca muvafik söz -mübalâğalı olsa da- insanın hoşuna gider, fakat birşey söyleyeyim:

İran müte'azzımlarından olduğu yine İranlıların taht-ı tasdikinden olan hattât meşhur (Sengilâc) kendinin medh olunmasından fevkâlâde hoşlanırmış. Mizâcını bilenler, hakkında bir takım igrâklı medhiyeler yazıp huzurunda okurlarmış. Dinledikçe şevke gelerek kemâl-i ta'azzumla "bülend-i bihvân! bülend-i bihvân!" Dermiş.

Ben size öyle diyemeyeceğim.

Fi-24 Mart sene 304 târihli mektubunuzda aldım. Tavsiye buyurduğunuz "Edip" tenezzülen eve kadar gelmiş idi. Muhlis-âne görüştük.

O ne hoş zât imiş! Dediğiniz kadar var. Kıyafet-i sadesine bakan kendisinden bir şey ummaz. Fakat öyle değil. Nazarını zâhire haşr eden daima aldanır. Bir takım 'ârifâne sözler söyledi.

"Zerva-ül-'ârifin el hadisin men ümmeti" Hadis-i Şerifi hatırıma geldi.

Sonra cebinden bir kâğıd çıkardı. Bana verdi. İsmâ'il Hakkı Hazretlerine incizâb kabilinden bahs ile "Bunun teberrüken tarafınızdan tercüme olunmasını rica ederim." Dedi. Kâğıdı açtım, baktım. Müşârün-ileyhin kendi ser-güzeştini icmâl yollu yazdığı bir makale-i 'Arabiye.

"Mâdâm ki emrediyorsunuz anlayamayacağım yerlerini Zihni Efendi Hazretleri gibi ba'zı fuzalaya sorarak terceme etmeğe çalışırım" Dedim. Teşekkür etti.

Tuhaf ba'zı ihtâratlarda da bulundu. Dedi ki:

"Tercümenin alafranga ta'birlerle yazılmamasını ayrıca rica ederim. Mesela "denilebilir ki -bahtiyânız temin ederim- falan" gibi ta'birlerin -bunda-kullanılmamasını gönlüm arzu eder. Bu da makalenin sahibine olan hürmetimdir."

İşin bu cihetini de -mütebessümen- der-uhde ettim. İnşaallah incâz-ı va'de muvaffak olurum.

"Körpe fidanlar" ser-levhali manzum tercümeniz. Pek lâtif olmuş. hükmünüz doğrudur. Söz söyleyecek bir ciheti var ise o da:

"Vakti geçmişse de yine okunur
Müteheyi' gönüllere tokunur"

Beytindeki "vakti geçmişse de" kaydidir... Ma'nâ ciheti böyle.

Lafza gelince:

"Meyvelerimiz şukufelerimiz ile
Oluyor heder, yazık değil mi hele!

Beyti nazar-ı dikkate alınmak lâzım geliyor. "Iermiz"ler, ra'nın kesriyle okunamıyor. Bu müsâmaha şayan-ı tecviz değildir sanırım. Mısra'-ı sâni ise nâ-mevzun gibi duruyor.

"heder-yazık" kelimelerinden biri kaldırılsa yoluna girecek.

Bunun sevh-i kalem olduğuna hükmediyorum. Çünkü yukarıda:

"Eyle artık zemine kestirde"

Mısra'ına terik ettiğiniz:

"Hani, münbit-i harâretin nerede"

Mısra'ındaki "nerde"nin -tevaffuk-ı tam husûlü için- "nerde" sûretinde yazılmasını tercih buyuracağınıza da şüphe etmiyorum.

Bunda bir harf ziyade yazılmış, onda bir kelime.

Böyle şeyler ekseriya vaki' olur. Yazı yazan, yazılmışı yazılmamış zannedebildiği gibi yazılmamış da yazılmış zann edebiliyor.

Her hâlde irtikay-i kemâl âhass-i âmâldir.

TAKRİZ

"Leme'ât" Muharriri Neş'et Efendi'ye:

"Leme'ât"ın seza-yi etrâdır.

~~Na't-ı pak 'alvi hâvidir~~

Ne disem midhatinde ~~ahrâdır~~

Hırz-ı cân ettiğim fehâvidir

Bir me'âli-i cihânidir Haydar

Özge Hârun bir ~~mu'adildir~~.

Bunâ lazım değil delil-i dekr

"Ant-ı minni" güvâh-ı 'âdildir.

Düşünölsün nedir o bark-ı cihân
Fikri a'la eder ulüvv-i 'aliyy
Çok mu dolduysa perteviyle cihân
Leme'ât-ül-Allah'dır o nur-ı celi

Banâ kevser gibi gelir o nida
"Ya" Alil" denilse neşve-yâb olurum
Eylemem çarha serfürü amma
Hâk-pây-i Ebû-Türâb olurum.

MÛSTEFİZ

"Ebu Mansur Se'âlibi"nin "Bard-al-akbâd fi'l-a'dâd" ünvanlı kitabından:

- 216 -

'amm-ı nebevi Hazret-i 'Abbâs, ferzend-i fazâil-mendi Cenab-ı Abdullah'ın nezd-i Faruk-ı a'zamda mahsûs olmakta bulunduğunu görünce buyurdu ki:

"Oğlum! Şu üç husûsu daima nazar-ı dikkate al: Seni bu derecelere kadar a'la etmekte olan zat-ı 'âlinin esrarını teftişe kalkışma. Huzûrunda kimseyi ıgtiyaba cüret etme. Birde kendisine senden yalan-sâdır olabileceğini zannettirecek hallerde bulunma."

- 217 -

İnsanlar "Sabık-lâhik-mâhık" nâmlarıyla üç kısma ayrılır.

Sâbık, fazl-ı zatisiyle takdim edendir. Lâhik sa'y ederek- şeref cihetiyle- pederine yetişendir. Mâhik pederinin şerefini de mahv eyleyendir.

"Ahmed Bin "Ahmed Bin Sehl El Mürûdi"

- 218 -

Ben sâbık ül 'Arabım. Fars'ını Rumun, Habeşe'nin sâbıkları "Saman-ı süheyyib"⁽¹⁾ belaldır."

(1) Beyn ül ashab kemâl-i ittikâ ile ma'rûf bir zat-ı muhteremdir
"İslâm ayağını dünyanın gövdesine öyle vurdu ki
Felekler bile ondan korktu."

(Hafız)

- 219 -

Hasebin edebe, sürûrun emne, karabetin meveddete, 'aklın tecrübeye ihtiyacı vardır.

"Erdeşir"

- 220 -

Güneşe karşı tutulan Çerâğ, Şûre-zâra yağın yağmur 'anın nezdinde bulunan hasnâl geçgin serhoşa verilen ta'âm hükümsüz kalır.

"Kelile ve Dimne Sâhibi"

- 221 -

İnsanlar dört türüdür: Birincisi bilir, bildiğini de bilir. İşte o 'âlimdir. Ona sormalı. İkincisi bilir, fakat bildiğini bilmez. İşte o nâsîdir. Ona ihtâr etmeli. üçüncüsü bilmez, bilmediğini de bilir. işte o müstersiddir. Onu irşad etmeli. Dördüncü bilmez, bilmediğini de bilmez. İşte o cahildir. Ondandır sakınmalı!

"Kezâ"

- 222 -

"Ebu'l Ferc El-Bigâi" kendisini pek ziyade hiddetlendiren bir kavme şöyle beddu'â etmiş:

"Allah tufân-ı Nuhu, hicare-i lûtu, rih-i 'âdi sâika-ı semûdi bunlara musallat etsin!"

- 223 -

'Asrımızda dört kâtip var: İbn ül 'Emin, 'Abdülaziz Bin Yusuf, Ebu İshak El Sabi, dördüncüsünü de istesem söylerdim!⁽²⁾

Sahib Bin 'Ubâd

(2) 'asrımızda da böyle söyleyenler vardır. Bizde istesek onları söylerdik!

Mecmu'a-i Mu'allim

Nüsha = 32

Sahife = 120

Bir Müdâfa'amız

Kabının üzerinde "Binüçyüz Beş sene-i hicriyesinde te'lif ve Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne talebesine tedris olunmağa başlanıp cüz' cüz' neşr için Ma'ârif Nezaret-i celilesinden istihsâl-i ruhsat kılınmıştır." 'ibâresi görülmekte olan Edebiyat-i 'Osmâniye) nin üçüncü cüz'ünde münderic (virgüle dair makâle) Mecmu'amızın altıncı nüshasını teşkil eden (vav) bendinde itirâz yollu yazılmış olduğundan bu kamaleyi ber-vech-i âfi 'aynen parça parça nakil ile zirlerine lazım gelen sözleri yazıyoruz:

- Edebiyat-ı 'Osmâniye -

Mecmû'a-i Mu'allim'in altıncı nüshasında vav-ı 'Atıfa dair hayli mütâla'a serd olunmuş ve müte'âtifin beynine vaz' olunan virgüle ba'zıları (fasıla) denilmesini münasip görüp ba'zılar (sekte) ta'bir olunmasını re'yinde bulunmuş olduğu dahi esnay-i bahisde zikr olunarak netice-i mütâla'a vav-ı 'Atıfın isti'mâlini nihâyet mertebede bi'l-taklil onun yerine virgül ikâmesini tervicden 'ibâret bulunmuştur.

- Mecmû'a -

Bir (olunmuş) ile iki (bulunmuş)u hâvi olan şu 'ibâre-i müsecca'a dan birden bire (esnay-i bahis'de Mecmû'a-i Mu'allim'in altıncı nüshasında vav-ı 'Atıfa dair hayli mütâla'a serd olunmuş olduğu dahi zikr edildiği) ma'na-yi fâsidi çıkıyorsa da sonradan (olunmuş)un birinci (bulunmuş)a değil, ikinci (bulunmuş)a merbut olduğu anlaşılıyor. 'İbâre bu (fehmi tas'ib) mahzûrundan sâlim olsa bile kânun-ı belâgate mugâyir olunur. (Olunmuş) ile ikinci (bulunmuş) beynindeki mesâfeye bakılsın. Bu kadar uzun bir fikra o kadar kısa bir fikraya nasıl (karin-i muvaffâk) olabilsin?

Evet, lüzumu olmadıkça vav-ı 'Atıfa isti'mâl olunmamasını talebeye tavsiye etmiş idik. Çünkü kendilerine (ve dahi) türlerinin geçmiş olduğunu ihtâr etmek vezâifimizden idi.

- Edebiyât-ı 'Osmâniyye -

Ve bu Ümniyyeyi-

- Mecmû'a -

Ez-cümle bu vavın ne lüzumu var? Denilebilir.

- Edebiyât-ı 'Osmâniyye -

Tervicen "Bizim vava" ihtiyacımız o kadar azdır ki bir muharririmiz -içinde velev bir tane olsun vav-ı 'Atıfa bulunmamak şartıyla- büyük bir cild yazabilir. Şu hâlde vav'ın isti'mâlini istediğimiz kadar azaltabiliriz. Fransızların "Pu nakto asyon" dedikleri usûl-i tenkidi lisanımızın şive-i tahririne tatbiken kabul etmeliyiz. Hâlâ elimizde bulunan Kur'ân-ı Kerim nüshalarında görmekte olduğumuz "Secâvend" ta'bir olunan işaret nedir? Usûl-i tenkitden başka birşey midir?" Denilerek mushaflara "secâvend" denilen işaretin vaz' olunması bu dava için delil götürülmüştür.

- Mecmû'a -

'İbâremiz -bilmeyiz niçin?- Pek nâkis nakledilmiş (etmeliyiz) diye biten fikra ile (hâlâ ile başlayan fikra arasında irad etmiş olduğumuz fikrât-ı âtiye dahi mütâla'a buyurulmalıdır:

"Çünkü bu usûl, ifâdenin intizâmına, sadeliğine ziyâdesiyle yardım ediyor. Burası az çok yazı ile iştigâl edenlerce musaddak olmak lazım gelir."

"Bir zamandan beri bu usûl-i isti'mâle başlamış olan muharrirlerimize bunu kabûl ettiklerinden dolayı ta'riz edenlerin -mukallid belgede mübtedi' nazarıyla bakanların sözlerine bakılmaz."

"Nasıl bakılsın ki rivâyete göre milattan iki 'asır evvel İskenderiye 'ulemâsı tarafından kullanılmağa başlamış, muahharen telâhuk-ı efkâr ile noksânı ikmâl edilmiş olan bu usûlü 'ulemâ-yı islâm dahi isti'mâl etmişlerdir?"

Bu fikralardan anlaşılacağı üzere biz "hâlâ elimizde bulunan Kur'an-ı Kerim nüshalarından görmekte olduğumuz "secâvend" ta'bir olunan işârât nedir? Usûl-i tenkitden başka şey midir?" Sözüni bu usûlün kabûlü meşrû' olduğunu isbât için söylemiş idik.

- Edebiyât-ı 'Osmânî -

Niyet-i haseneye mebni söylenilen bir söz maksada ve nefis-ül-emre tamamiyle muvaffâk olmasa bile şâyân-ı muâheze olmaz. Ve kezalik-

- Mecmû'a -

Bu vav'da lüzumsuz gibi duruyor.

- Edebiyât-ı 'Osmânî -

Hüsn-i niyetden münba'is olarak o söz hakkında beyân-ı mütâla'a olunmak dahi Sezâ-vâr-ı reh görünmez.

- Mecmû'a -

'Sezâ-vâr-ı reh) mutavassıt bir (tenafür) misâli olabilir.

- Edebiyât-ı 'Osmânî -

Her iki taraf böyle izhâr-ı hak ü sevâba

- Mecmû'a -

(İzhâr-ı hakk ü savâba) ta'birinde (savâb) zâiddir sanırız. Ma'tûfu zâ'id olan vav'ın lüzumsuzluğu ise tabi'idir. Sadece (izhâr-ı hakka) denilse kifâyet etmez mi idi? Hâlâ etrâf ü cevânib) demekten vazgeçmeyecekmiz?

- Edebiyât-ı 'Osmâniyye -

Hizmet ettikçe sûret-i zâhiredeki mübâyenet-i muvaffâkata tahvil eder.

- Mecmû'a -

Buraya bir (nokta) konulmalı idi. Çünkü söz bitti.

- Edebiyât-ı 'Osmâniyye -

Bu mukaddimeyi bast etmekten maksadımız vav-ı 'Atıf'ın bil-külliye terk derecesinde takliliye virgölün teksiri hakkındaki fikrin ta'dili husûsundan 'ibârettir.

- Mecmû'a -

Bizim (vav) bendinin mebni 'aleyhi olan "lüzum görülmedikçe Vav-ı 'Atıfa isti'mâl olunmamalı." Fikri unutulmasın.

O bendi nazar-ı dikkate alarak böyle bir makâle yazmanız -hakikaten zuhûr-ı hakka hizmet olduğundan size kemâl-i memnuniyetle 'arz-ı şükran ederiz.

- Edebiyât-ı 'Osmâniyye -

Bu mebhassa hâme-rân olmazdan evvel vav-ı 'Atıf -

- Mecmû'a -

(Vav-ı 'Atıf) mı diyeceğiz (Vav-ı 'Atife) mi? Sizce esmâ-i hurûfun tezkiri câiz midir?

Bir de yukarıda (Vav-i 'Atf) demiş idiniz. Burada (Vav-ı 'Atıf) diyorsunuz. Talebe hangisini isti'mâl etsin? Birinin ihtiyârı evveli değil midir? İkisine de lüzum var ise vechi beyân edilmeli. (Vav-ı 'Atife) denilmeyecek ise onunda sebebi gösterilmeli. Fenniyâta böyle teşvişât var mıdır?

- Edebiyât-ı 'Osmâniyye -

Yerine vaz' olunacak noktalara-

- Mecmû'a -

Vay! (Virgöl), (nokta) mı oldu? Öyle ise meselenin rengi değişti. Siz virgülden mi bahs etmek istiyorsunuz yoksa noktadan mı? Noktadan bahsetmek istiyorsanız o bize 'âid değil, çünkü noktaya dair mülâhaza beyân etmemiş idik.

Bizim kullandığımız virgöl şudur (;)

Nokta şu (.)

Bir kere bakınız. Beyinlerinde fark yok mu? Bunların heyetleri başka olduğu gibi hizmetleri de başkadır. Tenezzülen belki bir (gramer) tercümesine olsun mürâca'at buyurunuz!

Vav-ı 'Atıfa yerine nokta konur mu? Bunu da yeni işitiyoruz! Nokta ile 'atfin ne münâsebeti var.? Beyinlerinde belki tezâd bulunabilir. Ne ise! Mâdâm ki ser-levhanız (virgüle dair makâle)dir. Biz yine virgülden bahs edeceğinizi zannederek mülâhazâtınızı okuyalım.

- Edebivât-ı 'Osmâniyye -

Fasıla veyâhûd sekte ta'biri münasip olup olmayacağına dair ba'zı söz söylemekte dahi münasebet vardır.

- Mecmû'a -

Olabilir. Lakin (ba'zı söz) ta'biri hayli söz götürür.

- Edebivât-ı 'Osmâniyye -

Ma'lûmdur ki fâsıla iki şeyin beynini fasl edici demek olup-

- Mecmû'a -

Evet. (Fasl - yafasl) dan ism-i Fa'il.

- Edebivât-ı 'Osmâniyye -

Vâv-ı 'Atfin makâmına kâim olmak üzere vaz' olunacak noktanın-

- Mecmû'a -

Canım Efendim! (Noktanın) mı, (Virgülün) mü?

- Edebivât-ı 'Osmâniyye -

Mahalli ise fasl etmek, mahalli değil belki vasl eylemek mahallidir.

- Mecmû'a -

Şu virgöl pek muhlinde! Fakat (vezirâ) denilemeyeceği için değil.

- Edebiyât-ı 'Osmâniyye -

Zira Vav-ı 'Atf cem' için olduğu gibi onun makâmına kâim olacak nokta-

- Mecmû'a -

Şuna (Virgöl) deseniz ne olur? Yoksa bundan böyle virgüle nokta mı diyeceğiz? Fakat sonra noktaya ne deriz? (Puan) desek olmaz. Fransızca bir kelimenin Türkçede isti'mâlini tervic etmiş oluruz. Vâkı'a (bon-puan) mekteplerce isti'mâl olunup duruyor, ama ona mesela (mukadime) diyenlerde bulunuyor.

"Siz bu kestiyouna hangi Puan de vu'dan bakıyorsunuz?" gibi (Shf. 127) sıkça sözlerin ise hiçbir ehemmiyeti yoktur.

- Edebiyât-ı 'Osmâniyye -

Dahi cem' için olmak lazım geleceği ve cem'i edici bir şey'i fasl için ismiyle tesmiye eylemek zıddıyla tesmiye kabilinden olacağı bedihidir.

- Mecmû'a -

Virgüle nokta demekten beter öyle mi?

Ve o cem' için olmakla onun yerine konulacak virgölde cem' için olmak neden lazım gelsin? Virgülü de hurûf-ı Me'ani'den mi edeceğiz?

Vav bir kelimedir. Virgöl bir işârettir. Onda cem' falan tasavvur olunmaz. İki kelimenin, iki terkinin arasına konur. Onları yek-diğerinden ayırır. Bu cihetle ona (fâsıla) denilebilir.

Virgöl vav'ın yerine geliyor ama onun ma'nâsını ifade etmek için gelmiyor. Vav'a lüzum olmadığı için geliyor.

- Edebiyât-ı 'Osmâniyye -

Sekte ta'biri dahi erbab-ı tecvî'din istilâhunca iki lafzın miyânını nefes almaksızın fasl eylemek demek olduğundan bu istilâha göre bu virgüle-

- Mecmû'a -

(Bu) lâzım değil. (Virgüle) kâfi. Teşekkür olunur dediniz. Fakat artık sözüntüden dönmemenizi rica ederiz.

- Edebivât-ı 'Osmâniyye -

Sekte demek fâsıla demekten daha münasip görülür.

- Mecmû'a -

Biz onu ihtiyâr etmediğimiz için mi?

- Edebivât-ı 'Osmâniyye -

Lakin ehl-i tecvid istilâhınca Kurân-ı Kerim'de Sekte (Men Merkadînâ) ve (bil rân) ile daha bir iki mahalde vaki' olup bu sekteler ise müte'âtuftin beyninde değildir.

- Mecmû'a -

Öyle olmamakla ne olur?

- Edebivât-ı 'Osmâniyye -

Erbâb-ı Tecvid'in 'atf bulunmayan bir kaç mahale tahsis ettikleri bir ta'biri terâkib-i 'Osmâniyye'de müte'âtuftin beynine vaz' olunan noktalar-

- Mecmû'a -

Yine mi? Artık (Nedim)e veya (Nâbi Hân) nazire söylemek lâzım geldi:

Mahiyetin bilinmedi gitti yazık yazık

Ey hoş-nişâne nokta mı virgül müsün nesin"

- Edebivât-ı 'Osmâniyye -

Kadar ta'mim eylemek dahi pek münasip olamaz zannolunur.

- Mecmû'a -

Neden efendim? Kurân-ı Kerim'den daima istifâde ediyoruz. Erbâb-ı Tecvid'den de istifâde etsek günaha mı gireriz? Onlar 'âlicenâb zatlardır. Bu kadar birşey için bize gücenmezler. Sizde oldukça müsâ'ede buyuruyorsunuz ya!

- Edebivât-ı 'Osmânî -

Bu ma'nâlar mülâhaza olunur ise ma'tûf ile ma'tûfün 'aleyh beyrinde vaz olunacak noktalara 'Âtife veyâhûd nokta-i 'atf demek daha enseb görünür.

- Mecmû'a -

Ortada ('atf) denilen şeyden eser yok! Virgöl de hiçbir vakit nokta olamaz.! Buna hangi münasebetle ('âtife) veya (nokta-i 'atf) diyelim?

- Edebivât-ı 'Osmâniyye -

Muhâverât-ı 'Âdiyye-i Türkiyye'de vâv-ı 'Âtf'ın isti'mâli kalil ise de terâkib-i 'Osmâniyye'de ve 'ale'l-husus-

- Mecmû'a -

Burada ('ale'l-husus) vav ile irâd buyuruluyor. Hâlbûki (tekârün fi'l-hayâl) makâlesinde ".....münasip olmuş 'ale'l-husus....." denilmiş.

Bu da bir vav istemez mi idi?

- Edebivât-ı 'Osmâniyye -

Eş'ârda vâv-ı 'atfa ihtiyâcımız kesirdir.

- Mecmû'a -

Biz nazımda, hatta nesirde Vâv-ı 'Âtife'ye ihtiyâcımız olduğunu inkâr etmedik. Bendemiz bir kere daha mütâla'a buyurulsun. İşte "Lüzum görülmedikçe Vâv-ı 'Âtife isti'mâl olunmamalı." Esasının unutulmamasını tavsiye edişimiz böyle şeyler içindir.

"Muhâverât-ı 'Âdiyye-i Türkiyye" deyip de geçivermeyelim. Asl selika-i kavmi gösteren işte o muhâverâttır. Yazışımız söyleyişimize hiç uymasın mı?

- Edebîyât-ı 'Osmâniyye -

Bundan evvel vuku bulan izâhâtımızla Vâv-ı 'Atfin mahal-ı isti'mâli ve mahâl-i türki ta'yin olduğundan tekrâren onu beyâna lüzum görmeyiz.

- Mecmû'a -

Lâzım gelirse bu ta'yine dair olun mülâhazâtımızı da sonra yazarız.

- Edebîyât-ı 'Osmâniyye -

Ancak burada beyânına lüzum gördüğümüz şey mushaflardaki secâvend usûlünün ittihazı terâkib-i 'Osmâniyye'de Vâv-ı 'atf yerine virgöl vaz'ı lüzumuna delil olamayacağı keyfiyetidir.

- Mecmû'a -

Yukarıda söylediğimiz vech ile secâvend meselesini usûl-i tenkidin meşrû'iyet kabûlüne delil olmak üzere göstermiş idik. Vâv-ı 'Âtife yerine virgöl vaz'ı lüzumunu isbat için değil.

Burasını bendemiz vâzihan göstermekte' olduğu hâlde 'acaba niçin bu kadar tecâhül buyuruluyor. Böyle tecâhüller (ârifâne) olmasa gerek.

- Edebîyât-ı 'Osmâniyye -

Çünkü secâvend nâmıyla vaz' olunan işârât Vâv-ı 'Âtfın yerine kâim olmak için ittihaz olunmayıp-

- Mecmû'a -

Kurân-ı Kerim'de Vâv-ı 'Âtife'nin yerine secâvend vaz'ı kimin hayâlinden geçer? Biz ne söylüyoruz? Siz ne anlıyorsunuz.....?

- Edebiyât-ı 'Osmâniyye -

Başka makâsid mebni ittihâz olunmuştur.

- Mecmû'a -

O makâsidi Mekteb-i hukuk-ı Şâhâne talebesine etrafiyla anlatmış idik. Teessüf ederiz ki maksadımızı size anlatamamışız.!

- Edebiyât-ı 'Osmâniyye -

Ki o makâsid Kur'ânı okuyan kimse hangi mahalde vakf eder ise ma'nâya halel-i 'ârız olmayacağını ve hangi mahalde vakf eyler ise ma'ni-i muhtell olacağını delâlet-i secâvend ile bilmektir. Yoksa mushaf-ı Şerif'in hiç bir yerinde Vâv-ı 'Âtfa bedel olmak üzere secâvend vaz' olunduğu yoktur.

- Mecmû'a -

Niçin böyle söylüyorsunuz? İnsaf ediniz! "Kurân-ı Kerim'de Vâv-ı 'Âtufe bedel olmak üzere secâvend isti'mâl olunur." Diyen var mı?

Bizim de Kur'ân'a intisâbımız var. Biz de tekellüme başlayalı Kurân okuyoruz.....Bu sözleri Kur'an'ı iki eline almış bir mühtediye söyleyebilirsiniz.....

- Edebiyât-ı 'Osmâniyye -

Mecmû'a-i Mu'allim'de Vâv-ı 'Âtfın sıkletinden bahisle velev iki vav'ın olsun te'âkubuna meydan verilmemesi tavsiye olunuyor. Hâlbûki Kur'ân-ı Kerim'de on 'adet Vâv-ı 'Âtf birbirini bilâ-i fâsıla veliyy ü ta'kip eyliyor.

- Mecmû'a -

Türkçe her cihetle 'Arapçaya uymaz. â hazret-i üstâd! Beyhûde yoruluyorsunuz. (Veliyyü ta'kip)e dikkat buyuruluyor mu? Bu da mı Usûl-ı 'Arabiye muktezâyâtından?

Siz 'Arap selikasını düşünürken Türk şivesini unutuyorsunuz. Meselâ diyorsunuz ki:

(Yoksa) harfi istifhâma mahsûstur. Ya'ni kendisinde istifhâm bulunan kelâmda vâkı' olur.

(Malı mı seversin yoksa 'ilmi mi) gibi"

(Yoksa) nasıl istifhâma mahsûs olabilir? "Çalış yoksa öğrenemezsin" gibi sözlere ne denilecek? Bunlarda da istifhâm mı var? Yoksa biz istifhâmın ma'nânasını mı bilmiyoruz?

Yine diyorsunuz ki:

(Lakin) harfi biri müsbet ve biri menfi olan şeyleri birbirine 'atfa mahsustur. Eğer ma'tûf ün 'aleyh menfi ise ondan müntakiz olan hükmü ma'tûfta sâbit kılar. ('Osman gelmedi lakin 'Ömer geldi) gibi ve eğer ma'tûf ün 'aleyh müsbet ve ma'tûf menfi ise her birini kendi hâli üzerine ibka eder. (Hasan geldi lakin Hüseyin gelmedi) gibi.

Bu ka'ideyi belleyenler "Gittim lakin peşiman oldum" gibi sözleri Türkçe 'add etmeyecekler mi? 'Addedecekler ise bunları o ka'ideye nasıl uyduracaklar?

- Edebîyât-ı 'Osmâniyye -

İşte (Evlilik ise gerek; kızlarınız, analarınız size haram kılındı.) âyet-i kerimesinde mütevâliyen tamam on 'adet Vâv-ı 'Atf vardır. Yalnız bu âyette değil Kurân-ı Kerim'de tevâli-i vavât bi-hesabtır.

- Mecmû'a -

Pek güzel! Zâten belâgat-ı 'Arabiye öyle olmasını iktizâ eder. Fakat bu husûs bizim müdde'âmızı nakz etmez. Biz Vâv-ı 'Âtf'e'ye dair olan mülâhazâtımızı lisân-ı 'Arap hakkında yazmış olaydık vâkı'a bu delil ile mülzem olurduk. Ne fa'idesi var ki 'Arapça başka Türkçe yine başkadır. Eîsânımızda "ümme'hâunız ve benâtiniz ve uhuvvetiniz" demekten Ümmetiniz, kızlarınız ve kızkardeşleriniz demek elbette evlâdır. Bunu hisâmında zevk-i lisân olan hiç bir Türk inkâr edemez.

Türkler lisân-ı 'Arabî takdis ederler. Fakat kendi lisânlarını tamamıyla ona tatbik etmeğe çalışmak gibi bir fikirde bulunamazlar.

(Mâba'dı var)

(ya)

Yâ-yı Nisbet

Mekteb-i Sultâni derslerinden birinde münasebetle söylenildiği üzere lisanımızda iki türlü ya-i nisbet müsta'meldir. Biri vaz'an müşeddiddir. Bu 'Arabîdir. Diğeri vaz'an muhaffeftir. Bu Fârisîdir.

Ahırinde yâ-yı nisbet bulunan kelimeye (ism-i Mensûb) denilir. Ya'dan mücerred olunca (Mensûb-ı aleyh) ta'biri olunur. Meselâ (Şirazî) ism-i mensûptur. (Şiraz) mensubu-aleyhdır. (Şirazî) Şiraz'a nisbeti olan bir şahsı (şiraz) o şahsın nisbet bulunduğu yeri gösterir.

'Arabî yâ-yı nisbet yalnız 'Arabî isimler ile ale'l-'umûm esma-i hâssaya -Fârisi yâ-yı nisbet hem 'Arabî hem Fârisî isimler ile keزالik 'ale-l-'umûm esma-i hâssaya lâhik olur.

Fârisî yâ-yı nisbet lâhik olduğu kelimedede -onun âhirini meksûr kılmaktan başka bir tesir-i lafzî ecza etmez. 'Arabî ya-yı nisbet dahi ba'zân bu kadarla iktifâ ederse de gâhi- lâhik olduğu kelimatın ahvâline göre- ta'birat husûle getirir. bu ta'biratın kavâ'idi karışık olmakla beraber pek de mutarrid olmadığından sarf-ı 'Arabiye'de ism-i mensûp bahsi fennin en müşkil mübâhisinden 'addolunur.

Biz- Ki 'Osmanlı lisanını öğrenmeye çalışıyoruz- 'Arabiye'de cari olan ism-i mensûb kavâ'idini kâmilen bellemek ihtiyacından vâresteyiz. Bu da o kava'idelerin her birini -'Araplar gibi- icrâya mecbur oluşumuzdandır. Onların tamamıyla ta'limi 'Arap lisanını tahsil etmek isteyenlerin muhtac olacakları şeylerdendir.

Bu kava'idden lisanımızda en ziyâde lâzım olanları bir vech-i âfî görebiliriz:

1-) (Mekke-el-millet-el-heyet-el-izâfet-el-tecrûbet-el-adet) gibi tâ-yı zâide ile biten kelimelerdeki tâ'lar yâ-yı nisbetin lühûkunda hazf olunur:

"Mekkî -millî hey'î -izâfi- tecribî 'adî"(*)

(*) ('âdî) 'âd kavmine mensup demek olunca bu kaideden hariç kalır.

(el-'âdî) yâ-yı nisbetle kadim şeye itlak olunur. Güyâ ki 'âd kavmine mensûptur. (beri-i 'âdiyye) bundandır ki sonradan hafz olunmayıp kadimden kalan kuyu demek olacaktır.

Sahife 129

(Edirne-Adana-Ankara) gibi kelimelerde de bu ka'ide câridir. Fakat (Edirmeli-Adanalı-Ankaralı) demek var iken hiçbir 'Osmanlı (Edirmî-Adanî-Ankarî) demek istemez. (Lofçalı-Leskofçalı) makamında (Lofçi-Leskofçi) isti'mâli 'âdeta gülünç olur.

İsm-i mensûblarda -tesniye edâtı- gibi tenis ü "cem' edâtları yâ-yı nisbet'ten sonra gelir:

"Lûgat-i 'Arabiye- Kelime-i Türkiye- kibar tabîyyûn meşâhir-i kûfiyyûn"

2-) "Fa'ale" vezninde olan isimler -muzâ'af veya acûf olmadıkça -"fa'ali" şekline gelir.

"El-medinet-medenî; el-ceziret-cezirî; hanifet-hanefî"⁽¹⁾

Fakat (et-tabî'at) ile (es-selikat) mensûblarında (yâ) ibka olunarak (tabî'i; seliki) denilir.

(Fa'il) veznin nisbetinde yâ iskât olunmaz:

"Harir-i harirî; hasir-hasirî"⁽²⁾

(Fa'il) vezninde nisbette gâh iskât edilir gâh edilmez:

"Kureyş-Kureyşî; hezil-hezilî;⁽³⁾ Hüseyin-Hüseyinî, Cebir-Cebirî"

3-) Elif ile hitâm bulan kelimatın (hüdâ-ma'nî) gibi elifi harf-i asliyye maktûb olup ta üçüncü veya dördüncü bulunanlarda elif-aslı vav olsun, yâ olsun- vava kalb olunur:

"Hüdâvi-ma'nevî"

(Es-selât-Herat) gibi talilerinin nisbeti de tâlar hazf olunmak şartıyla -bu ka'ideye tâ'bidir. "Salavî-Heravî"⁽⁴⁾.

Sahife 130

"dünya-Musa-İsa-Buhâra" gibi elifi asli olmayanların nisbetinde üç sûret vardır: Birincisi elifin hazf, ikincisi elifin vav-ı kalbi, üçüncüsü elifden sonra vav'ın ziyadesidir:

"Diniyye, İsiyye-Musiyye-Dünyevi-İsevi-Musevî-Buhârevî-Dünyavî-Musavî-İsavî-Buharavî"

(1) Bu mebhassa mehzalarımızdan olan (El-Müntahab)da Zihni Efendi Hazretleri buyuruyorlar ki:

"Kürsiyy gibi teşdidli yâ'sı olan isimler yâ-yı müşeddide-i asliyyenin hazfindan sonra verilir."

Dediler. (Şâfi'i) gibi ki eimme-i müctehidinden Muhammed bin İdris'ül Şâfi'i Hazretlerine mensûb demektir. İmam-ı Müşârün-ileyh işe cedd-i a'lası olan (Şâfi'e) mensuptur."

(2) (Hüccac)ın mensup olduğu (Beni sakif) kabilesinin nisbetinde şâz olarak -(Sakfi) denilir. İmam 'Ali Efendimiz du'a-yi meşhûrunda (El gulam el sakfi) ta'bir-i kerâmet-nâmesiyle hüccac işaret buyurmuştur.

(3) İbka-i yâ ile (kureyşî-hezilî) demek de câizdir.

(4) (Nâzım-ı Hervî) Heratlı bir şâ'irdir.

Lisanımızda (Buhâra)nın nisbetinde (Buhârî) sûretli (dünya)nın, (İsi)nin, (Musî)nin nisbetlerinde de (Dünyevî-İsevî, Musevî) sûretleri isti'mâl olunur. Nazımda diğer sûretlerde kullanılabilir.

4-) (Sahra'-Beyza) gibi elif te'nis-i memdûde ile biten kelimelerde hemze vav'a kalb olunur:

"Sahrâvî - Beyzâvî"⁽⁵⁾

(Semâ, Setâ) gibi hemzesi harf-i asliyeden maklub bulunanlara iki sûret vardır:

"Semâvî - Semaî - Şitavî - Şitâî"⁽⁶⁾

'Arabî İsm-i Mensûblara Dair Ba'zı İhtârat

1-) Nakısdan olan (fa'il) vezninin ism-i mensûbu (fa'ali) - (fu'aile) veznin ism-i mensubu (fu'ali) şekline konulmak kava'idden olduğundan ('Alî)nin nisbetinde ('alevî) - (Beni Ümmiye)⁽⁷⁾ nin nisbetinde (Ümevî) denilir. Meşhûr olduğu üzere (Emevî) demek de doğrudur.

2- Sehiyy-i ma'rûf (hâtem)in mensûp olduğu kabilenin ismi (tayyî)dir. (Tayyî-i) denilmek lazım gelirken şâzz olarak -(taî) denilmiştir. Lisanımızda (taî) 'aynen kullanılmakta ise de (tayyî) 'Aceme iktifaen (tayy) sûretinde kabûl olunmuştur:

'Aşk yolunda iflas etmiş temiz bir 'âşık

Bin tane Hâtem-i Tayy'dan daha iyidir.

(Hâfiz)

Konuşmaya sözümü bulamadım şarap nerededir

Ver o temiz Hâtem-i Tayy'ın ruhu için neşe.

(Kezâ)

3-) (Kaziyye)nin nisbetinde ka'ideten (kızıyyî) denilmek lazım gelirken -şâzz olarak (karevî) denilmiştir. Biz de kafın fethasını zammeye tebdil ile (kürevî) diyoruz. Zavallı kelimenin başına gelenler!

4-) (Bursa, Fransa) gibi kelimelerde bâlâda muharrer ikinci ka'ideye ittiba' edilmek lazım geliyorsa da biz. (Berusi-Fransi) demeyip (Burusevî Fransevî) diyoruz. (Ankaravî)de zaten kabûl edilmiş⁽⁸⁾

(İngiltere)nin nisbetinde -lazım gelince- (İngilterevî) demekten (İngilterî) demek lisanımıza daha sühûletli gelir. Sanırım. Bu ka'ide-i 'Arabiye'de tevâfuk eder.

(5) Mu'tezili-i Meşhûr (Ebû 'Alîyye (Cebâvi) denilmeyip te (Cebai) denilmesinin cevhi (Ceba) lafzının mehmuz olmasıdır. Mehmuzlarda hemze vav'a kalb olunmaz, ibkâ olunur.

(6) (Şitevi) de denilebilir.

(7) Bunu ekser nâs galat olarak (Beni ümmiyye) okur.

(8) (Muglevî) de öyle.

(Cermanya)nın nisbetinde yine kaide-i 'Araba muvaffik olarak (Cermanyavî) diyebiliriz, fakat bu ta'bir bize vahşice gelir.

(Bursa-Fransa) (Bursa-Fransa) sûretlerinde yazılacak olsa nisbetlerinde (Bursavî-Fransavî) denilmek ka'ide-i 'Araba muvafik düşer.

5-) (müsemma-müstesna) gibi elifi beşinci veya altıncı olan kelimenin nisbetinde elifler hafz edilerek (müsemmiyy-müstesniyy) denilmek ka'ide-i iktizâsındandır. (Mustafi-Murtazî) kelimeleri de bu kabilden olduğundan nisbetlerinde (Mustafiyy-Murtaziyy) denilmek lazım geldiği hâlde lisanımız (Mustafavî-murtazavî) ta'birlerini kabûl etmiştir.

6-) (ab-ah) kelimelerinin nisbetinde -ka'ideye muvâfik olarak (abavî-ahavî)-(dem-fem) kelimelerinin nisbetinde (demevî-fernevî) denilir. bunlarda (femî, demî) sûretleri de câizdir.

(İbn-ism) kelimelerinin nisbetlerinde (İbnî-ismi) denilebileceği gibi (nebevi, semevi) dahi denilebilir.

7- (Küre)nin nisbetinde hem (kürevî) hem (Kürî) denilebilir. İstediğimizi isti'mâl edebiliriz. (El-lügât) dahi (lagvî) ve (lugî) sûretlerinde ism-i mensup olur, fakat biz yalnız birinci sûreti kullanırız.

8-) Su ma'nâsına olan (ma) lafzının nisbetinde (mai) ve (mavi) denilir. İkisinin de isti'mâl ediyoruz. 'Arab bundan (mahi) sûretinde de ism-i mensup yapıyorsa da bunu münferiden kullanamayız, fakat 'Arab'ın (kurkab) ma'nâsında isti'mâl ettiği (Mahiyy-El-fevâd) ta'biri -yerine göre- işimize yarar.

9-) Vaktiyle ba'zı fuzala (fezâil-i ahlakiye) denilemeyeceğini (fezâil-i halkıyye) denilmek lazım geleceğini gazetelerle der-miyân etmişler idi.

Cem-i musahhahlar⁽⁹⁾ ind-el-neseb müfred reddolunduğu gibi cem'-i mükessir⁽¹⁰⁾ dahi ind-el-neseb müfrede reddolunmak kava'id-i 'Arabiye iktizâsından olmasına nazaran bu iddi'a pek doğrudur, fakat bizim her yerde kava'id-i 'Arabiye'ye ittiba'ımız -iki lisan beynindeki mugâyeretten dolayı- uyamayacağı tedkik ve insâf erbabi nezdinde artık tahakkuk etmiş olduğundan (fezâil-i ahlakiye) kabilinden olan ta'birâtı kemâl-i hürriyetiyle isti'mâl edebiliriz.

(Hikem-düvel) gibi cem'lerin 'ind-el-neseb müfredlerine ircâ'ı dahi o kava'id icâbından ise de biz (cümel-i hikemiye-mesail-i düveliye) yerinde (cümel-i hikemiyye-mesail-i düveliyye) diyebiliriz.

(Ticâriyye) ta'birini istersek (El-ticâret)den i'tibâr ederek (ticâriyye) okuruz. Hâlbûki (tüccâriyye) okumak içinde hiçbir mâni'amız yoktur.

Bir kere düşünülün: Mesela (kıymet)in cem'i olan (kıyem)e yâ-i nisbet ilhak edemeyecek olsak (kıyemiyyete) diyemesek (kıymet)e yâ-i nisbet getirerek

(9) Muhacirin-muhacerat gibi.

(10) (ahlak, fezâil) gibi.

(kıymıyye) demek selikamızı ne kadar üzer! Böyle zoraki şey mi olur? Hasılı: lisanımızda cem'e nisbet câizdir. 'Araplar dahi (Ensâr) gibi lafızdan müfredi olmayan cem'lere ya-i nisbet getiriyorlar.⁽¹¹⁾

(nisa-nisvan-nisve) kelimelerinin lafızından müfredi olmadığından nisbetinde (nisvi) diyorlar. (a'râbi) de bu kabildendir. Ne hâcet! (El-müntahab) da (Şehâb)ın (dürre) şerhinden naklen ifade buyurulduğu vech ile cem'e nisbet olmamak (Basriyyun) kavlidir. (Kûfiyyûn) cem'e nisbeti tecviz etmişlerdir. Zaten hiçbirisi tecviz etmemiş olsa da biz tecviz etmeğe mecburuz.

Yine (El-müntahab)da 'Arab ve Türk ve kürd gibi ecyâl isimlerine lâhik olan yâ-i nisbet, zevatta vahdeti iade eder. Bir adama 'Arab yâhûd Türk veyâhûd Kürd denemez. Belki onların biri ma'nâsına olmak üzere 'Arabî ve Türki ve Kürdi denir" Deniliyor.

Bu söz 'Osmanlıca'ya 'âid değildir, 'Arapça'ya 'âittir. Vâkı'â 'Arabiye'de hâl öyledir, fakat Türkçede "Bir 'Arap, bir Türk, bir kürd" demek lazımdır. Hatta "Bir 'Arabi, bir Türki, bir kürdi" denilemeyeceği iddi'â edilse, tasdik etmeyecek bir Türk bulunmaz diyebiliriz.⁽¹²⁾

İşte bu da bir nümûnedir. Bakınız Türkçe'nin Arapça'ya tamamiyle tatbiki kâbil mi, değil mi? (!)

Ba'zı Nesb-ı Şazze

(Bedevi) ehl-i badiye (Bisrî) Basralı (İskenderâni) İskenderiyeli. (razi) reyli, (Mervezi) merveli. (bagavi) Bagsurlu.⁽¹⁾ (Nasrâni) taberiyede (Nasre) karyesine mensup, hristiyan. (Fâkihanî) fakiheye mensup, meyve-furuş, manav. (Cuvvâni) dâhli ve bâtni. (Berâni) hârici ve zâhiri (nefsani) nefsi. (ruhâni) ruhi.⁽²⁾ (rabbani) âlihi. (revhâni) dil-güşâ. (Senai) ikili. (Sûlasi) üçlü. (ruba'i) dördlü. (hamasi) beşli (Südâsi) altılı. (San'âni) San'âlî. (Lihânî) büyük sakallı (ünâfi) büyük burunlu, (üzâni) büyük kulaklı, (şüfahi) büyük dudaklı, (revasi) büyük başlı. (manzarani) gösterişli.

Bâladaki ifâdâtan anlaşılacağı üzere âhirinde (ö) bulunan bir kelimeye 'Arabi yâ-yı nisbet'in lühukunda ta'nın sükûtu ka'ide-i iktizâsından ise de böyle kelimelere Fârisi

(11) (Ebu Eyüb Ensâri) Radiyallahû anh

(12) İlim-i meşhurun 'ilmi olan (Feraiz)de dahi (Ferâ'izi) denir. Fi-l-asl ziyade ma'nâsında (fazl)ın cem'i olan (fuzul) hayırsız şeyde müfred gibi isti'mâl olunarak 'alel lafza mensup olup mâ-lâ-yâ'nî ile iştilal edene (Fuzuli) denilmiştir. Biçki biçen terziyede (Fuzuli) denir.....

Çömlekçiye (kudûri) sebzeçiye (hacri) ve kitapçıya (ketebi) ve börekçiye (fetâiri) zebân-zeddir"
(El-müntahab)

(1) Merv ile Herat arasındadır.

(2) "kesr-i cim ile (cismâni) yoktur. zamm-ı cim ile (cismân) dahi cism demek olmağa onun nisbeti 'Osmâni vezninde (cismâni)dir." (El-müntahab)
Osmanlılar, kesr-i cim ile isti'mâl ederler. (Mecmu'a)

yâ-i nisbet lâhik olunca- yukarıda gösterildiği vech ile Fârisi yâ-i nisbet âhir kelimeye onu meksur kılmaktan başka hiçbir tagayyür husule getirmeyeceğinden tâ sakıt olmaz. Elhâc İbrahim Efendi Hazretleri (tafsil)de "Vahdeti ve 'izzeti" misâllü mahlaslar üslûb-ı 'Arabiye muvafik olmamakla galattır" diyorlar. Zihni Efendi Hazretlerinin (El-Müntahab)da lisanımızda (Hayâfî, Necâfî, Ref'etî, Şefkafî, Nüzhefî) gibi kava'id-i nisbet hâricinde müsta'mel olan elfâz üslûb-ı Fârisidendir." buyuruşları. "Üslûb-ı 'Arabiye göre yanlıştır, fakat Üslûb-ı Fârisi'ye göre doğrudur." diye tafsir olunacağından tafsilin ifadesindeki noksanı ikmal etmiş oluyor.

Lisanımız harr olduğundan erbab-ı kalemin ittifâkıyla 'Arap ve 'Acem üslûblarından hâric olarak dahi ka'ideler ittihâz edebileceğimiz meydanda iken böyle üslûb-ı Fârisiye muvafik olan şeyleri- mücerred üslub-ı 'Arabiye uymadığı için- nasıl galat 'adedebiliriz? Zann-ı 'acizanemize göre hin-i zarûrette ya'ni ifâde olunacak ma'ni lisânımızın şivesine, ahengine muvafik olarak başka türlü ifade olunamadığı sûrette '(Mes'ele-i hayatiye) gibi ta'birlerinde isti'mâline cevaz gösterilmelidir.

Sahife 132

Bizim fikrimize göre gerek üslûb-ı 'Arabiye, gerek Üslub-ı Fârisiye uymayan bir ta'bir üslub-ı 'Osmaniye muvafik 'addolunabilir, fakat onu muvafik 'addetmek iktidarı bir (encürmen-i dâniş)e tefviz edilmelidir.

Lisanımızda Fârisi yâ-yı nisbet -müteharrik olsun olmasın- daima muhaffefen kullanılır. Mesela (Şerm) lafzının âhirine bir yâ-i nisbet getirilir (şermî) olur. Bunu mahlas edinen bir şâ'ir gazel söylerken âhirine bir elif-i nidâ getirir. (şermîya) der. Ya (şermî)de sâkin, (şermîyâ)da müteharriktir. Hâlbûki ikisinde de muhaffeftir.

'Arabî yâ-i nisbet dahi sâkin olduğu vakit tahfif ile okunur. Mesela "şu zat mekkidir, bu aheng millidir." denilir, fakat müteharrik bulunduğu zaman (muhammediye, âlihiyun) gibi kelimelerde vücuben teşdid ile telaffuz olunur.

(dünyevî, âhirevî) gibi kelimeler ise -yerine göre- tahfif ve teşdid olunur. Mecaz olur. Mesela (Mesnevi-i Mevlânâ, Mevlevî-i dâna) dahi denilebilir.

Âhirinde yâ-yı nisbetten 'gayri yâ-i müşeddide bulunan kelimelerde dahi tabi'at gâh tasdidi, gâh tahfifi tercih eder. Her hâlde medar-ı tercih telaffuzun sühûlet ve 'uzûbetidir. Mesela (sehiyy-i meşhûr) demek (Sehi-i Meşhûr) demekten evveli görülebilir. Ama (sabbi 'âkıl) demek elbette (Sabi-i 'âkıl) demeye tercih olunur. (Beni muhterem 'aliyy-i 'âlikdir. Veliyy-i ni'met) gibi ta'birlerde ise tahfif hiç tecviz olunmaz.⁽¹⁾

Ma'badı var.

(1) Yukarıda söylediğimiz Mekteb-i Sultânî dersinde verilen fikir burada bir dereceye kadar ta'dil edilmiştir.

MÜSTEFİZ

- 223 -

Hayâl-i Mu'akkib⁽²⁾

Efsürde oldu mu ten-i gül-bün tarâvetin
Eyvah soldu mu ruh-ı gül-berg-ı saffetin

Gözler küşûde, turra perişan, 'izâr zerd
Bakdım dedim: Dirîg!.... Beni öldürür bu derd

Tâbuttan bana bakıyordun hazîn hazîn
Ey nûr-ı çeşm-i cân niçin olduk sefer-güzîn

Yanımda ağlıyor idi bi-çâre mâderin
Temdîd ederken âhımı dil-sûz-ı peykerin

Gark eyledikçe hüzne nigâhın nigâhımı
Ta'kib ederdi girye vü feryâd âhımı

Ten bi-mecâl derdin ile cân cerihâ-dâr
Ettim tebâ'üd eyleyerek girye zâr zâr

Hayli zamân o hâli çalışdım unutmâğa
Bir başka 'aşk ile dil-i zârî âvutmağa

İmkân-ı müsa'id olmadı ta'dîl-i hasrete
Hep gözlerin görünmededir çeşm-i hayrete

Birdir henüz manzarası bence her yerin
Her yerde eyliyor beni ta'kib gözlerin

Bakmam iki gözüm! Diğer ashâb-ı hüsne ben
Tâbuttan bana bakıyorsun henüz sen!

⁽²⁾ (Charles Foster)in (La Morte Ser-levhalı manzûmesinden muktebisdir.)

Mecmû'a-i Muallim

Nüsha = 34

Sahife = 133

Müdâfa'amızın Mâba'dı

- Edebiyât-ı 'Osmâniyye-

- Tevâli-i vav'ın

- Mecmû'a -

Yukarıda (tevâl-i vavât) denilmiş idi. Burada tevâli-i vav buyuruluyor. Hikmeti nedir?

Müsâ'ade ederseniz ARAPÇA BEYİT

bahrinde olarak hâtırımıza gelen bir beyti şuraya yazıverelim.

Senin bi-sebât olduğun eyler isbat
(Tevâli-i vâv) ve (Tevâli-i vavât)

- Edebiyât-ı 'Osmâniyye -

Hiffeti âyât-i kerime ile sâbit olduğu gibi

- Mecmû'a -

Bunun cevâbı bâlâda verildi.

- Edebiyât-ı 'Osmâniyye -

Pişvâyan-ı erbab-ı ilmin ittifaklarıyla dahi muhakkaktır.

- Mecmû'a -

O pişvâyân-ı erbab-ı 'ilm kimlerdir? Zemaşeriler, beyzavîler ise onlar bizim lisanımıza müdâhele buyurmazlar. Veysi'ler Nergisi'ler ise onlar da zamanlarında pişvâ imişler. Şimdi değildirler. İşte (Tekarün fi'l hayâl) bendinde misâl olarak irâd ettiğiniz "lutf u kerem sizin muktezâ-yi cibilletiniz ve 'uluvu-i himem memzûc mâye-i tıyteninizdir" 'ibâresi onlara takliden yazılmış olduğu için mekâtib talebesinin i'tirazına uğramıştır. diyorlar ki: (Muktezâ-yi cibilletiniz) ile (memzûc mâye-i tıyteniz) beyninde ma'nâca bir fark göremiyoruz. (lutf u kerem ve 'uluvv-i hemen sizin muktezâ-yi cibletinizdir." veya "lutf u kerem ve 'Uluvv-i himem memzuc mâye-i tıyteninizdir." denilse maksad bila-noksân ifade edilmiş olurdu. Öyle ise bu (memzûc mâye-i tıyteniz) veya şu (muktezâ-yi cibilletiniz) burada ne geziyor? Teksîr-i sevâdda bir ma'rifet midir, yoksa muktezâ-yi belâgat mıdır?

- Edebiyât-ı 'Osmâniyye -

-Ve bu

- Mecmû'a -

Vav istemez!

- Edebiyât-ı 'Osmâniyye -

Hiffetin sübût ve tahakkuk-

- Mecmû'a -

Ya (sübût) zâid, yâhûd (tahakkuk) iki sûrette ortadaki vav ser-gerdan olur.

- Edebiyât-ı 'Osmâniyye -

Bil-tecrûbe yakin hasıl etmek dahi pek kolaydır.

- Mecmû'a -

Biz burada Hazret-i Mevlânâ'nın "Âz mudem çend mâhem âzmud?" Mısra'ını yâd ederiz. İsteyenler tecrübe etsinler, fakat ARAPÇA BEYİT unutmazınlar.

- Edebiyât-ı 'Osmâniyye -

İşte Her kim hurûf-ı heceyi eliften yâ'ya kadar (elif-be-te) diye.

- Mecmû'a -

(Pe)yi unuttunuz! O da bizim harflerimizden değil mi? Herkese (elif-ba) okutacaksanız bari mükemmel olarak okutunuz.

- Edebiyât-ı 'Osmâniyye -

Âfi âhir ha

- Mecmû'a -

"Elifden ya'ya kadar" dinledikten sonra "âfi âhir ha"nın lüzûmu var mı ya!

(ye)den sonra (kargacık-burgacık) gelir. Onu da mı heceliyeceğiz? Öyle ise (yeraltında çorbacık) da ehemmiyetsiz değil imiş, demek olur. Evet, sâye-i tedkik de neler keşfolunur!

Şu kargacık burgacığa da daha münasip bir isim bulsak olmaz mı? O da işareten 'addolunabilir.

- Edebiyât-ı 'Osmâniyye -

Meftûh olarak

- Mecmû'a -

(elif-be-te)ye üstünler konulduktan sonra bu kayd zâid gibi görünürse de şâyân-ı dikkattir.

- Edebiyât-ı 'Osmâniyye -

Birer birer telaffuz ve ta'dad eylese

- Mecmû'a -

Zevâid yazmasın ey hâme ihtâr ile üstada
Telaffuz yetmiyor mu hacet birde (ta'dad)a

- Edebiyât-ı 'Osmâniyye -

İçlerinde (vav) harfinden ahfânı bulamaz.

- Mecmû'a -

Birkaç fetha-i hafife'den birinin diğerlerinden ahf olduğuna hükmeden bir mizân-ı 'aklın dikkatine ne demeli? İşte (Kılı kırk yarmak) olsa olsa böyle olur!

Birazda (Maharic-i hurûf)dan bahs edilmiş olaydı belki bu meseleyi bizde anlardık.

- Edebiyât-ı 'Osmâniyye -

Hiffetine nusus u tabâyi' dalalet ü şehadet eden bir harfe 'izz ü sıklet edilmek ise muvâfik-i hakikat görünemez.

- Mecmû'a -

Yukarıda 'arz olunduğu üzere terk-i lisanı her husûsda 'Arap lisanına tâbi' olmaz olamaz. Sizin tabi'atınız bunâ şehâdet etmiyor mu? çok şey!....

Bendemizde "kâbil-i inkâr ki 'ibârede-mefsûle olsun mevsûle olmasın- birkaç vavın te'akubu lisanımıza sıklet verir" Dedikten sonra ba'zı emsile ile isbatı müdde'â etmiş idik. Onlar mütâla'a buyurulmadı mı?

Ez-cümle demişdik ki:

Neff'nin:

"Feyz-i isti'dâd-ı zâtn gör kim imiş tâ ezel

Cezbesi hurşid ü mah ü âsumanı mevlevî"

Beytinde iki vav'ın te'akubundan bir dereceye kadar sıklet hiss olunuyor. Hâlbûki:

"Cezbesi hurşidi, mâhı, âsumânı mevlevî"

Deniliverince o sıkletten eser kalmıyor Hele:

"Şimalen Nahçıvan ü Gence vü Tiflis ü şirvâni
Cenûben şehri-zür ü Basra vü Bağdad ü Ahvazî"

Beyti hâsıl olduğu vavlar ne kadar teşkil ediyor! Hâlbûki:

"Şimâlen Nahcivanî, Gencevî, Tiflisî, Şirvanî
Cenûben şehri-zürî, Basravî, Bağdadî, Ahvazî"

Sûretine konulurince pek lâtif oluyor.

"O sıklet vav'ların ictimâ'ından, bu letâfet yine onların indifâ'ından husûle geliyor."

Şimdi siz şu vav'ların ictimâ'ından, indifâ'ından husûle gelen sıklet ve hiffeti hissetmiyor musunuz?

- Edebiyât-ı 'Osmâniyye -

Bize kalırsa vav harfinin sıkletinden bahsedilmeyip Terâkib-i 'Osmâniyye'nin herbir mahalinde vav-ı 'atfina lüzûm olmadığından bahsedilmelidir.

- Mecmû'a -

İkisinden de bahsederiz.

- Edebiyât-ı 'Osmâniyye -

Çünkü ba'zı mahall dahi vardır ki oralarda vav-ı 'atfe şiddet-i ihtiyâç rû-nümâ olur.

- Mecmû'a -

Biz olmaz mı dedik?

Mesela "Kâğıd, kalem hokka vesâire" gibi yerlerde vav tayy olunamaz. Siz bize "Lisanımızda hiç vav-ı 'âtife kullanılmamalı" demişiz gibi sözler söylüyorsunuz. Öyle dememiş olduğumuzu tekrar nazar-ı dikkatinize 'arz ederiz.

- Edebiyât-ı 'Osmâniyye -

Ez-cümle-

- Mecmû'a -

Uygun bir misâl getirebilerseniz memnun oluruz.

- Edebiyât-ı 'Osmâniyye -

Müte'âtif olan kelimelerde ikişer sâkin harf bulunursa oralarda vav-ı 'atfin terkiyle virgöl isti'mâli pek ziyade mucib-i sıklet olur.

- Mecmû'a -

Bize olmaz gibi geliyor. Ne misalli efendim?

- Edebiyât-ı 'Osmâniyye -

İşte (re'y, fikir, kubh, 'amd, hıfz, nasib, bagıyy, kavî) misillü hem vasati ve hem de ahiri sâkin olan kelimeleri virgöl ile telaffuz edenler hayli sıkıntı çekerler.

- Mecmû'a -

"Evvel yok idi işbu rivâyet yeni çıktı!"

- Edebiyât-ı 'Osmâniyye -

Ve amma bu lafızlar vav-ı 'atf ile telaffuz olunsa o vavlar Fârisî üslûbunca lafızdan sakıt olarak mâ-kabllerindeki harfler zamm ile bi-t-tahrik (re'y ü fikr ü hüsn ü 'ümid ü nasib ü kubh ü kavî) diye telaffuz olunacağı cihetle-

- Mecmû'a -

Aman Hazret-i Üstad! Ne söylüyorsunuz! Nefes almayacakmıyız? Boğulalım mı?... Şakirdanız içinde hâtırınız için böyle münâsebetsiz bir fedakârlığı ihtiyâr edecek kadar sade-dil çocuklar bulunmaz zannederiz. Bu nasıl iş allah aşkına!... Misal pek dehşetli çıktı!.....Recâ ederiz: Şunları ta'rif ettiğiniz vech-ile birde siz telaffuz buyurunuz. Öyle tecrübesiz şey olmaz!

- Edebiyât-ı 'Osmâniyye -

Bu hâlde ne lisana sıklet gelir ne de-

- Mecmû'a -

Hocâ Nâîlî'nin :

"Protestan mı 'aceb mezhebi bilmem yarın
ki ne Kurân'a inandı ve ne de İncil'e"

Hezayânı vaktiyle 'âlem-i edebiyatı ne kadar güldürdüğü hâtr-nişânınız olaydı
(ve ne de) demekten elbette tevakki ederdiniz.... Gaflet!

(Ve hem de, ve amma, ve ne de) bu 'acayibeler ne? Emin olunuz ki Edebîyât-ı
'Osmâniyye böyle şeyleri kabûl etmeyecektir.

- Edebîyât-ı 'Osmâniyye -

Tab'a fütûr-ı 'ârız olur.

- Mecmû'a -

Dedik ya, birgün tecrübe buyurulsun!

"Bir şeyin aşırı sevilmesi onu kör ve sağır yapar." sırtına mazhar oluverirsiniz.
Bize güzeli, çirkinini güzel olmak üzere gösterirseniz Ne diyelim? "Ey Allahım hamı
eşyayı olduğu gibi göster."

- Edebîyât-ı 'Osmâniyye -

Müte'ânfların beyninde "harf-i 'atf'ın Türki şiveyle bir mahzuru daha müstelzim
olur ki beyânına ibtidâr kılınır. Umûr-ı tabî'iyedendir ki lisanını nutk u tekellüme ıtlak
eden-

- Mecmû'a -

(Nutm) nedir? (Tekellüm) neye derler? (nutk u tekellüm) ne demektir? İzâhât
isteriz.

- Edebîyât-ı 'Osmâniyye -

İnsan ara sıra tevakkiye mecbur olur.

- Mecmû'a -

Evet, öyledir. Hatta siz o yedi vav'lı misâli-ta'rifiniz vech-ile- bir kere okuyacak olsanız (kavl)in üst tarafına nefesiniz kesilir sânurım.

- Edebîyât-ı 'Osmâniyye -

Ve bunâ

- Mecmû'a -

Alınız bir daha!

- Edebîyât-ı 'Osmâniyye -

Sebep, lisanın ba'zı mertebe yorulması ve nefesinin daralmasıdır. Dil yorgunluğu ve nefes darlığı ise lakırdı uzadığı vakitte olur. Yoksa herbir kelimeyi tekellüm 'akabinde ne dil yorulur ve ne de nefes daralır.

- Mecmû'a -

Ey taraftar-ı makalat-nuvis (ve ne de)!
'Acaba kaç (ve ne de) sarf olunur bir senede!

(Mâba'dı var)

Nümûne-i İntihâb

- 17 -

Ahmed - Neylî

Dâniş-verân-ı şu'arâdandır. İstanbul kadısı olan Mirzazâde Muhammed Efendi'nin oğlu olduğundan (Mirzazâde) 'ünvânıyla ma'rûf idi (1084) de tevellüd etmiştir.

Bir müddet tarik-i tedris'de bulunarak İzmir, Mısır, Mekke mevleviyetlerine nâil olduktan sonra Anadolu sadâretine getirilmiş idi. (1151)de ikinci def'a olarak Rumeli sadrı olmuş iken mizâcına târî olan inhirâf cihetiyle -ikmal-i müddet etmeksizin- isti'fâ ettikten on, onbeş gün sonra sadr-ı bihişte şâd edilmiştir.

Vefatına Şeyhülislam 'Âsım Efendi:

"Mirza-zâde Ahmed Neylî
Sahn-ı firdevsi eyledi mesken"

Tarihini söylemiştir.

Neylî, iftidârî nisbetinde şöhret bulamayan şâ'irlerimizden sayılır. Lisan-ı halk'da da'ir olan ba'zı ebyâtı meşhûr (lâedri)nin olmak üzere telakki edilir.

Sahife 136

Eş'ârı toplansa (Divânçe) denilemeyecek kadar büyük bir kitap teşkil eder.

Divânı tab' olunmamıştır diyebiliriz. Çünkü biz pek çok aradığımız hâlde matbû'unu bulamadık.

Böyle eserlere ehemmiyet verilmemesi şâyân-ı teessüf hâllerdendir. Bizde (târih-i edebiyât) nasıl teşekkül edebilsin? Öyle meşhûr ediblerimiz mevcuddur ki nâdiren yetişen şâ'irlerimizden ma'dud olmak lâzım gelen Neylî'nin henüz divânını görmemiştir.!

Memalik-i mütemeddine'de mektepli bir genç milletinde yetişmiş olan ashâb-ı kalemin terâcim-i ahvâlini müntahâbat-ı asârını ne yolda ne kadar hizmet ettiğini biliyor.

Bir zamandan beri sâye-i şâhâne de mülkümüzde tahsil ile iştigâl eden gençlerimiz dahi Avrupa meşâhir-i üdebâsını Avrupa Şübbânî kadar tanıyorlar.

Hâlbûki şu'arâmız içinde en ziyâde muhabbetimize mazhar olan (Fuzulî'nin terceme-i halini bilmiyorlar. Mu'allimler bilmiyorlar ki onlarda bilsinler! Onun vaktiyle mükemmel tercüme-i hâli yazılmak lâzım gelirdi. Üçyüz bu kadar sene geçtikten sonra kim ne yazabilir?

Bereket versin bu 'ibâreyi de biz uydurduk!... Vâkı'a Fuzulî'nin nasıl bir adam olduğu, bıraktığı âsârdan anlaşılıyor, fakat o başka nokta-i nazar!

Âsârna bakılacak, Fuzulî şöyledir böyledir denilecek, fakat bu kadarla iktifaya niçin mecbur olacağız? Elbette vaktiyle ona dair hemân hiç birşey yazılmamış olduğu için! Her millet az çok mühim olan adamlarına ehemmiyet veriyor... Neylî, eslâf-ı şu'arâmızın pek çoğuna tercih olunur. Güzel düşünür, manakkah söyler. San'at-perdâzlığa meyli ziyâdece olduğu hâlde sözü cazibesiz düşmez.

Tabi'ati nazık, fikri hâyide edadan müctenibdir fakat ba'zen İran mukallidliğine mağlub olarak :

"Ettikçe geşt dest-i sitem şah-ı gamzesi
Lâht-i ciğerle sâha-i dilde yemeklenir."

Gibi lakırdılar da söylediği olur. Meselâ:

"Katl eden agyârı oldu layık bus-ı lebi
La'l-i şirini o şuhun gaziler helvâsıdır."

Tatsızlığı kendisine belki kendisi de yakıştıramaz. Fakat ne yapsın?

Mazmunu fedâ edemez. Ma'-mafi bu yolda beyitleri pek az bulunur. (Lâzım sana) redifinde söylenilmiş olan gazellerin en güzellerinden biri de Neyfi'nindir. Bunun nihâyetinde müftehirâne der ki:

"Çek 'inân-ı rahş-ı kilki geçmesün 'icâzı da
'Arsa-i ma'nâda Neyfi hem 'inân lâzım sanâ"

Vefatında karib şu beyti söylemiştir.

"Gönlümü aldın ilâhî beni de al bari
Koyma gurbette gönülsüz bu ten-i bimân"

Müşârûn-ilevhin Ba'zı Es'âr-ı Müntahâbatı

Mısrâ'lar

Şîrler değme kemend-efgene nahcir olmaz

Encâma irer mevsim-i gül hârede kalmaz

Devri dönmüş sagarın sahbâda hâlet kalmamış

Gelstün bahâr-ı faslını seyr eyle bülbülün

Özge divâne imiş Kays da vâdisinde

Görüb zahm-ı cefa-yi hânı verd-i terden el çekdik

Olur mu çüst harist tâzı-yâne ile

Ey gönül keşmekeş-i 'âlem için çekme elem

Yok muhâlif sana kârında mahirsün sen

Ne dil-rübûde olaydık! Ne dil-rübâmız olaydı!

Müşârün-ileyhin ba'zı ebyât-ı müntahabası gelecek nüshaya derc edilecektir.

Mu'allim Naci Mecmu'ası

Sayı = 35

Sahife = 137

(Vefâ) ile (Safâ) Bevninde Meşâ'ire

- (Vav) Elimde sâgar isterim
Yanımda dilber isterim
Terâne-perver isterim
Yerimde gülşen olmalı
- (Sad) Humârı var mı istemem
Uzun gider ney istemem
Hülâsa: Birşey istemem
Fakat gönül şen olmalı
- Vav Cihânı tuttu dūd-ı gam
Görünmüyor hudūd-ı gam
Âlay âlay cünūd-ı gam
Nasıl muzaffer olmalı
- Sad Hücüm edince gam sana
Benim gibi görün anâ
Durur mu karşı bak bana
Er olmalı! Er olmalı!
- Vav Zemâne halkı bi-vefâ
Nedir bu çekdiğim cefâ
Cihânda görmedim safâ
O başka 'âlem olmalı
- Sad Sen âlet-i cefâ iken
Cefadan iştigâ neden
Vefâlı âdem isteyen
Vefli âdem olmalı

(Ye) Bendinin Mâba'dı

Fârisi Yâ-yi nisbete ba'zan -te'kid-i nisbet için- (nun) 'ilave olunur:

"Ateşin, sengin, zümrüdin, müşkin, 'anberin, zerrin"

Her yâ-yi nisbete nun-ı te'kid 'ilâve olunamayacağı gibi, her nun-ı te'kid ile irâd olunan kelime de yalnız yâ-yi nisbetle isti'mâl olunamaz. Meselâ (yezdanî) denilir. (Yezdanin) denilemez. Kezalik (dirin) denilir. (diri) denilemez.

Ba'zı kelimât dahi iki sûretle de kullanılabilir. Mesela hem (âteşi) hem (âteşin) isti'mâl olunur.

Nun-ı te'kid ba'zen hây-ı resmiyye ile gelir:

"dirine, kemine, peşmine, düşine, levzine"(*)

Nun ile mukayyed olan yâ-yi nisbetin (bihter, kih-ter, mih-ter) gibi sıfat-ı tafdiliye'ye dahi ilhâk olunduğu vardır. Ancak bu sûret lisanımızda nâdiren kullanılır.

Bu ifâdâtan anlaşılacağı vech-ile Fârisi yâ-yi nisbet ya yalnız yâhûd nun ile veya nun ve hâ ile beraber bulunur. Münferiden isti'mâli ekserdir. Ne vakit nun ile, ne zaman nun ve hâ ile veya irâd olunması lâzım geleceğine dair ka'ide olmadığından gerek (yin) gerek (yine) ilhâkıyla isti'mâl olunan kelimât-ı ma'dûdenin bellenişmesi icap eder. Yukarıda gösterildiği üzere iki sûretle de kullanılabilen kelimeler dahi bir ka'ide tahtında değildir.

Sahife 137

Yâ-yi liyâkat

Masâdir-i Fârisiye'ye mahsûstur. Lâhik olduğu masdarın ma'nâsını vasfiyete tahvil eder. Mesela (Arnuhten) öğrenmek, (avihten) asmak demek iken (arnuhtenî) öğrenmeye layık, (avihtenî) asmağa layık demek olur. (*)

Lisanımızda böyle kelimeler az kullanılır. (Vacib-ül katl) makamında isti'mâl ettiğimiz (küştênî) kelimesi en menuslarından 'addolunur. Me'nus olmayanlarının isti'mâli bir dereceye kadar tervec olunmalıdır. Mesela:

"Biz diyorduk ki bu işler görülür bir günde

Etti ferdâlara ta'lik bir avihteni"

Denilecek olsa herkesin hoşuna gider.

(intiha)

(*) Ka'ide-i Fârisiye üzere evâhir-i kelimâta gelen hây-i resmiyye'den ayrıca bahsolunacaktır.

Müdüfa'amızın Mâba'dı

- Edebivât-ı 'Osmâniyye -

Bil'akis virgüllerin ilcâsıyla herbir lafızda birer kere tevakkuf eylemek.

- Mecmû'a -

Böyle yerlerde (birer-kere) demezler. (Bir kere) derler. "O kitapları birer defa okudum" denilir. Fakat "O kitaplardan herbirini birer defa okudum" denilemez. Bunda (birer) in (bir)e tahvili lâzım gelir.

- Edebivât-ı 'Osmâniyye -

Nefesi daha ziyâde yorar.

- Mecmû'a -

Virgül nefesi yormaz. 'ibârenin tabi'i bir sûrette okunmasına hizmet eder. Zaten usûl-i tenkit öteden beri bu maksada mebnî ittihâz edilmiştir. Herkesin nefesini yormayan şey bizim nefesimizi mi yoracak? Yoksa 'Osmanlılar başka yolda mı ederler...? Hep insanız.

Dediğimiz gibi ise Avrupada virgül isti'mâl -etmekte olan milyonlarca halka -insaniyete bir hizmet olmak üzere- keyfiyeti ihtâr edelim. Zavallılar nefeslerini yorup durmasınlar!

Bunlara şöyle nidâ edebilirsiniz:

"Ey sözü virgül ile güç okuyan ehl-i heves
Öyle beyhûde yere etmeyin it'âb-ı nefes"

- Edebivât-ı 'Osmâniyye -

Çünkü insan tekellüme başladıkta nefesine fütûr-ı 'âriz olacağı vakte kadar kelâmın imtidâdını tasmmim eder.

- Mecmû'a -

Her söz bu tasmmim ile mi söylenir? Nefese fütûr-ı 'âriz olmadan bitecek söz bulunmaz mı?

- Edebiyat-ı 'Osmâniyye -

Lakin o tasmim tabi'i bir hâlet olup kasdı olmadığından.

- Mecmû'a -

Demek ki tabi'i olan şey kasdı veya kasdı olan şey tabi'i olamazmış.

- Edebiyat-ı 'Osmâniyye -

İnsan onu tafattun edemez.

- Mecmû'a -

Biz henüz virgölün lüzûmunu bile tafattun edemiyoruz. Nefes gibi ruha müte'allik edemezsek ma'zur tutulamaz mıyız?

- Edebiyat-ı 'Osmâniyye -

İmdi o tasmim-i tabi'inin hilâfına olarak lisanı ve nefesi tevekkufatı na-behengâma ugratmaktan nâşi şey nefese 'ârız olacak usret-

- Mecmû'a -

İnşa'allah bir vakit olacak ki bu (tevkifat-ı na-behengâm)dan 'adül buyurulacak!
"uş reccebâ ter acaba"

Hiç tecrübede bulunmuyor musunuz? Mesela dört kişiyi çağırarak olsanız (Ahmet!, Mehmet!, Hasan!, Hüseyin!) dersiniz. Öyle değil mi? İşte, virgölün hükmünü buna kıyasen anlayabilirdiniz. Böyle çağırışlarda nefesiniz tevekkufat-ı nâ-behengâme uğrar mı? Yoksa siz (Ahmet ve Mehmet ve Hasan ve Hüseyin!) diye mi nidâ buyurursunuz?.... Bunların hangisi tabi'i?

- Edebiyat-ı 'Osmâniyye -

Bir kimse yolda giderken her adım başında birer kere-

- Mecmû'a -

İki oldu (ve ne de) ye benzedi.

- Edebîyât-ı 'Osmâniyye -

Tevakkuf eylemekten vuku'a gelecek 'usret ve su'ûbete.

- Mecmû'a -

Yukarıda sade ('usret) demiş idiniz. Burada ('usret)e su'ûbet kuyruğunu taktınız. Şimdi erbâb-ı kalem böyle ta'birlere (tâbirât-ı dūnbâle-dâr) diyorlar.

- Hâtıra -

Geçen gün ezkiyâ-yi talebeden biri "kâşki (Edebîyat-ı Osmâniyye) virgüle (kuyruklu nokta) deseydi! Bir dereceye kadar isâbet etmiş sayılırdı" Diyordu.

Virgüle, nokta denilemeyeceği işârât arasında birde (virgüli nokta) yâhûd (noktalı virgül) bulunmasıyla da sabittir. Buraları şimdiye kadar tahkik ettirilmiş olacağından belki de (kuyruklu nokta) veya (nokta-i dūnbâle-dâr) 'ünvânı Edebîyat-ı 'Osmâniyye'nin ikinci tab'ında gösterilmek üzere hafiyen ihtiyâr buyurulmuştur.

- Edebîyât-ı 'Osmâniyye -

Benzer-

- Mecmû'a -

Benzemez. Çünkü "yolda giderken her adım başında birer kere tevakkuf eylemek" tabi'i değildir.

Vaki'a yolda giderken ikide birde durup yanındaki adama lakırdı söylemek ba'zı eşhasda tabi'i bir hâldir, fakat o başka(*)

(*) Erbab-ı tecrûbenin ma'lumu olduğu üzere bu hâl o meşrebde bulunmayan adamın fevkalâde canını sıkır. Öyle bir belaya tesadûf olduğu vakit çâre-i halâs heman (Adıyo!) deyip yürüyüvermektedir.

- Edebiyât-ı 'Osmâniyye -

Eğer böyle olmayaydı lisan-ı aslî erbabı müte'âtıfların beyninde vav harfinin isti'mâlîne 'âdet etmezler vav-ı 'âdete 'Osmanlılar ile 'Acemler teba'iyyet eylemezler idi.

- Mecmû'a -

(lisan-ı aslî)den murâdınız 'Arapça mı?..... 'Arabiye neden lisan-ı aslî diyorsunuz? "Her lisanın aslı 'Arabîdir." mi demek istiyorsunuz? Anlayamadık.

Lisanımız 'Arabiye'de teba'iyyet eder, Fârisiye de fakat lüzumu kadar. Vaktiyle lisanımıza ehemmiyet verilmiş mi ki 'Arabiye, Fârisiye ne kadar teba'iyyet etmesi lazım geleceğini tebeyyün etmiş olabilsin? Hâlâ mükemmelce 'addolunabilecek bir (lügât) ımız var mı?

Henüz mekteplerimizde lisanımızın ne yolda tedris edileceği meselesi hallondu mu?

Hallolunmadığı sizinle beynimizde cereyan etmekte olan şu mübâhaseden de anlaşılabilir.

Teşekkür edelim ki milletimizde böyle mübâheseleri hemân eski (zâd kavgâsı) kadar nâ-becâ 'addedecek 'urefâ mevcuttur.

- Edebiyât-ı 'Osmâniyye -

Müte'âtıfların beyninde vav-ı 'atfin isti'mâlî virgülden evveli olduğu şu delil ile dahi sâbit olur. Şöyle ki vav-ı 'atf kelime olduğundan onun ma'nâsı vardır. Virgül ise yalnız bir işaret olup kelime envâ'ından olmadığından ma'nâsı yoktur.

- Mecmû'a -

Bâlâda virgüle (fâsıla) denilmek münasip olamayacağından bahsettiğiniz sırada vav-ı 'atf cem' için olduğu gibi onun makamına kaim olarak nokta dahi cem' için olmak lazım geleceği.....

Bedihidir "Buyuran siz değil mi idiniz?

Virgül cem' için olduğu gibi ma'nen vav'ın 'aynı olmuş olmaz mı? Öyleyse şimdi virgülün ma'nasız olduğuna nasıl hükmedebilirsiniz? Tenâkuzun da hiç bu kadar açığını görmemiş idik!

- Edebiyât-ı 'Osmâniyye -

Vav-ı 'atf hem kâğıtlara yazılıp görülür, ve-

- Mecmû'a -

Bu virgöl neci? Hem vav'ı virgüle tercih etmek istiyorsunuz, hem de vav'dan evvel virgöl vaz'ediyorsunuz! Şimdi bunların ikisi de cem' için mi?.....

- Edebiyât-ı 'Osmâniyye -

Hem de ağızlardan çıkıp işitilir. Virgülü ise kâğıdı okuyan görür, dinleyen işitemez. Bu sebeptendir ki vav-ı 'atf yerine virgöl konulan evrakı isti'mâl edenler o evrakın ba'zı yerinin ma'nâsını derhâl anlayamazlar. Bu hâl dahi lisan için bir hâlel ve nakısadır.

- Mecmû'a -

Virgölün nerelere konulacağı, virgüllü 'ibârelerin nasıl okunacağı bilinmezse vâkı'â öyle olur, fakat bilinirse öyle olmaz. Mesela virgülleri yerlerine konulmuş bir 'ibâreyi siz okusanız ihtimâl ki hiçbirşey anlaşılmaz, lakin onu virgöl ile noktayı farkedememek mertebesinden 'âli olan şakirdanınızdaki biri okusa pek güzel anlaşılır.

(Ba'zı yer) ile (hâlel ve nakısa) ya dikkat olunmuyor sanmayınız.

- Edebiyât-ı 'Osmâniyye -

Terâkibde virgöl isti'mâline lüzum olacak mahaller cümlelerin âhirlerine îtibâsı müstelzim olan yerlerdir. Çünkü bir cümlemin hitâmında isti'mâl olunacak virgöl o cümlemin mâba'dındaki cümleye merbûtiyyeti kalmadığını haber verir.

- Mecmû'a -

Bu haberi veren noktadır, nokta!..... Virgöl değil. Belki hâtırınızda kalmamıştır ki yukandan beri kaç kere virgüle (sahife = 140) nokta dediniz! Bu suretle virgölün ne olduğunu henüz bilmediğinizi i'tirâf etmiş oldunuz. Şu hâlde sizin virgölden bahsetmeye ne hakkınız olabilir? Bildiğiniz şeylerden bahsediniz. Bilmediğinizi erbabına bırakınız. (Virgüle dair makale) böyle mi yazılır? Virgüle nokta demek (deve)ye (at) demekten aşağı kalır şeylerden değildir!.....

- Edebivât-ı 'Osmâniyye -

Felizâlike -

- Mecmû'a -

Bir cümlelerin hitâmında isti'mâl olunacak virgöl o cümlelerin mâba'dındaki cümleye merbûtiyeti kalmadığını haber vereceği için öyle mi?

- Edebivât-ı 'Osmâniyye -

Böyle mahallerde virgöl faideden hâli değildir. Müstelzem iltibas olan mahaller dahi bir isme muzâf olan veyâhûd bir sifata mevsuf olan lâfızlar ile olmayanlardır. Beyinlerinde izâfet ve vasfiyet olmayan iki lafzın arasına bir nokta-i fasıla-

- Mecmû'a -

(nokta-i fasıla) mı? O ne demek? Bu da virgölün nam-ı diğeri mi? "Zâdefi-ül-tanbur nağme-i uhrâ".

Virgüle (fasıla) denilemeyeceğinden ('âtife) veya (nokta-i 'atf) denilmek enseb olacağından bahsetmediniz mi idi? Ne çabuk unuttunuz!.....

- Edebivât-ı 'Osmâniyye -

Vaz' edilirse ve beyinlerinde izâfet ve vasfiyet olan lafızların aralarına nokta vaz' edilmez ise hem kari-i 'ibâre onları vehleten hakkıya okur ve hem de Sâmi' 'ibâreyi kirâ'at edenin siyak-ı edâsından ma'nâ-yi kelâmı derhâl fehm eder.

- Mecmû'a -

'Attên (Vav-ı 'Âtîf yerine virgöl konulan evrakı istimâ' edenler o evrakın ba'zı yerinin ma'nâsını derhâl anlayamazlar) Demiş idiniz. Burada "Derhâl fehm eder" diyorsunuz. (Siyak-ı edâ) orada niçin ferâmûş buyuruldu?

"Zahidâ şöyle bu turşu ne, bu perhiz nedir."(*)

(*) Mu'allim Feyzi Efendi Hazretlerindir.

- Edebiyât-ı 'Osmâniyye -

Bu merâm daha ziyade tavazzuh etmek için ba'zı emsale irâd edelim. Mesela:

"Bu kitap fıkıhdır" terkindeki (kitap) lafzında izâfet olmadığı nokta-i fasıldan vehleten tayin eder. Ve ama nokta vaz' edilmeksizin (bu kitap fıkıhdır) diye terkim kılınsa bunda izâfet olduğu anlaşılır.

- Mecmû'a -

Anlaşılmasın mı? Koca kesre orada yatıp duruyor.

- Edebiyât-ı 'Osmâniyye -

Ve kezalik (bu kavî, sevaptır) terkindeki kavlin mevsûfu olduğu nokta-i fasıldan anlaşılıyor ve ama-

- Mecmû'a -

Şu mısra'ı söyler tabiat bu demde
Ne bitmez (ve amma!) ne bitmez (ve hemde)

- Edebiyât-ı 'Osmâniyye -

Bilâ nokta (bu kavî sevaptır) denilir ise kavlin mevsûf olduğu vehleten bilinir.

- Mecmû'a -

Bilinmesin mi?.....

- Edebiyât-ı 'Osmâniyye -

İşte böyle yek-diğere mültebis olan lâfızları ya ber-vech-i mezkûr nokta ile fasl etmeli veyâ muzâf ve mevsûf olan lafızların âhirlerine birer kesre vaz' eylemelidir.

- Mecmû'a -

Birde kesre çıktı!

- Edebiyât-ı 'Osmâniyye -

Ve her hâlde

- Mecmû'a -

Zavallı vav! Bunlar serin kadrini bilmiyorlar da böyle israf ediyorlar, fakat istikbâlin emindir. Bundan böyle sana zulm edilmeyecektir.

(Mâba'dı var)

Mu'allim Naci Mecmu'ası

Sayı = 36

Sahife = 141

Nümûne-i İntihâb

- 18 -

(- Havâli -)

İsmi Mehmed'dir. Menşei Vardar Yenicesidir. Şeyh Galib gibi henüz pek genç iken şâ'irliğe müştahir olmuş idi.

İbtidâları, hoş-yârân erbab-ı tarikden (Baba Ali Mest) hizmetinde bulunarak vâye-mend-i feyz olduktan sonra e'âlinde (İskender Çelebi)'nin 'inâyât-ı mahsûsuna mazhar olmuştur.

Muahharen Vezir-i 'azam (İbrahim Paşa)'ya intisab ile Kanuni Sultan Süleyman'ın nâil-i eltâf-ı bi-gayesi olmağa yol bulmuştur. Padişah Müşârün-ileyhe Hayâlî'nin âsâr-ı tab'ını mütala'aya daima tenezzül buyururdu. Hatta şâ'ir defat ile huzûr-ı hümâyunda müsûl Şerefini ihrâz etmiştir.

Kendisinin:

"Bir bezm-i hasa mahrem olubdur Hayâlî kim
Açılmaz anda gonçe-i cennet hicâbdan"

Beytide onu imâ eder.

Hayâlî "Şırmamak" sanından olmayan ediplerden idi. "Allah rahmet etsin o kadrini bildi ve tavrını değiştirmedii."

Hikmetini iyi bilirdi. O kadar büyük iltifatlara mazhar olarak ashab-ı tabi'at beyninde ikbal ile de kesb-i imtiyâz etmişken mu'fâdı olan tavr-ı 'ârifâneye kat'â halel getirmemiştir.

"Gördü mahsus olduğun meydan-ı istigna bana
Şeh-perin gönderdi sorguç kafdan 'ankâ bana"

Zamanlarına göre fevk'alâde 'addolunan şâ'irlerindendir. Der, iftihar ederdi. 'Asrında kuvvetle şi'ir söylemiş, diğer bir zat gösterilemez, denilebilir.

"Cihân-ârâ cihân içindedir ârâyı bilmezler
Şu mâhiler ki deryâ içredir deryâyı bilmezler"

Matla'lı gazeli en ziyâde şöhret bulmuş eserlerindendir. Eslâfin ekser âsârı gibi Hayâlî'nin de ekser eş'ânı şimdiki şivemize tatbik kabul etmez. Bununla beraber kendisini daima bir üstad-ı güzin olmak üzere telakki ederiz. Lisânımızda Sâye-i Abdülhamid Hânî'da göstermekte olduğu bedâyi' ahd-i Süleymaniye'de görmek istemek hayâli bir ârzu'dur.

Hayâlî (964)de Edirne'de vefât etmiştir. İrtihâline bir çok târih söylenilmiştir. en müntehabları şunlardır:

"Arşî - (Sözi dilde Hayâlî gözde kaldı)
Günâhî Dede - ('Âlem-i hissdan Hayâlî gitti âh)

Hayâlî nâmında bir iki şâ'irimiz daha var ise de (Hayâlî) denilince -kemâl-i şöhretine mebni- hâtra müşârün-ileyh gelir. onlardan biri İznikli Mevlânâ Hayâlî'dir ki Şerh-i 'akaid üzerine meşhûr hasiyeyi yazan zattır. Fâtih zamanında yetişmiştir.^(*)

Müşârün-ileyh şu'arâdan ziyade 'ulemânın medâr-ı iftihândır. Divanını görmedik.

"Devr-i rahında silsile-i zülfi der gören
Cem' oldu gör teselsül ile devri cümleten"

Gibi ba'zı ebyâtı işitilmiştir.

Biri de 'Abdülkerim zâde Hayâlî'dir ki Selim-i evvel devrine musâdiftir. Şu beyt onun olmak üzere mahfûzdur.

"Hayret alır 'aklımı baksam gözine, kaşına
Sad-hezerân-ı âferin evvel sûretin nakkaşına

(Leyla-Mecnun) manzumeside var imiş.

(*) Hasiyeyi (Mahmud Pâşâ) nâmına ihdâ ettiği için Hazret-i Fâtih'in, Hayâlî'ye mugberr olduğu rivâyât-ı târihiyedir.

Müşârün-ileyhin Ba'zı Es'âr-ı Müntahâbası

Mısra'lar

Biz melâmet ehliyiz, nâ-kâmlıktır kâmımız
Cân mürğî âramide değıldir remidedir
Muhammed ünsünün mahiyyetin Veys-i Karen'den sor(**)
Sorarsan meclisin keyfiyyetin kendin bilenden sor
Ey şeh-i mülk-ü melâhat buna kim kâyil olur
Âb u havâ olunca bir hâkden ne bitmez
Ben nükte-şinâsem beni remmâl mi sandın(***)

Sahife 142

Birşey mi var cihânda ki mahlûk-ı hakk değıl
Ne belâ-yi siyâh imişsin sen!
Hayli müşkildir kişi terk eylemek mu'tâdını

Beyitler

Seng-i cevrinle dil-i virânım âbad eyledin
Kıble hakkı için yeni bir Ka'be bünyâd eyledin
Her şükûfe dehen ü berg zebândır gûyâ
Zikreder hâlikini hâl dili ile eşcâr

.....mülk-i ma'nâdır, Hayâlî der idi
Şî'r-i pür sözüm göre idi Hüsrev-i şirin-sühan

İstiyorsan âlmağı hikmet kitabından sebak
Hâme-i kudred ne yazmış safha-i ruhsâra bak(*)

Eyledim hengâme-i Ferhâd ü kaysı ber-taraf
'Aşk meydanında benden özge şirin-kâr yok(**)

(**) Dr. Ali Nihat Tarlan, Hayali Bey Dîvânı İst. Ün. Yayını Aynı mısra' "Muhammed âlinün mahiyyetin veys-i Karen'den sor." şeklindedir.

(***) (Zâtî)ye ta'riz.

(*) Dr. Ali Nihat Tarlan, a.g.e., Şu şekildedir: "Hâme-i Kudret ne yazmış safha-i eşcâra bak."

(**) Dr. Ali Nihat Tarlan, a.g.e., Şu şekildedir:

Tenlere rûh-ı mukaddes 'aşk-ı pakindir senin
Devlet-i bidâr çeşm-i hâbnâkindir senin

Bir güzel gördüm ki reşk-i sûret-i büthânedir
Kendisinden gayriya âteş gibi bigânedir.

Kıldı lebün hayâli rakibün dilinde cây
Hâra içinde sanki yatır la'l-pâredir

Her kişi yarın temâşâ etmede bir gûşede
Ben hayâl-i yâr ile kaldım temâşâdan cüdâ

Gönül şâh-bâzını simurg-ı kafa hem cenâh eyle
Bu alçaklarda pervâz eyleyen zâg u zegandan geç

Ey Hayâli eyledin rüstemlerin nazmın zebûn
Kuvvet-i bazuna tahsin merdsin vallahi merd!

Halk-ı 'âlem 'andelibi murg-ı cânım sandılar
Ettiği nâlişleri âh ü figânım sandılar

'Aşk içinde cânı teslim etmedir tedbirimiz
Böyle ta'lim eyledi evvel nefesden pirimiz

Lezzet-i dermânı idrâk eylemez bi-derd olan
Bezm-i derdin cânını nûş eylemez nâ-merd olan

Serir-i 'aşk yâ Mecnûnun olsun yâ benim olsun
Hayâli sanmasun 'âlem ki merd-i iştirâkem ben

'Âlem-i ervâhde Mecnûn du'â eyler bana
Hayr ile yâd eylemek lâzım kişi üstâdını(*)

Eyledi henâmesin Ferhâd ü Mecnûn ber-araf
Aşk meydarında benden özge şirin-kâr yok.

(*) Dr. Ali Nihat Tarlan. a.g.e., Şu şekildedir:
"Hayr ile yâd eylemek yegdür kişi üstâdını"

Yeter olduk gubâr-ı gamla bengi
Getir sâki şarâb-ı lâle-rengi

'Aşk bir şem'-i ilâhidir benem pervânesi
Şevk bir zencirdir gönlüm divânesi

Ey Hayâlî bu nazm-ı gevher-bâr
Hatif-i gaybdan mı mülhermdir

Therese Raquin⁽¹⁾

- I -

(2) Rıhtım caddesinden gelirken (kinequ) sokağının müntehâsında dar, karanlık, bir nevi' (koridor) demek olan (pon nof) güzergâhına tesadüf olunur ki (mazavarin) sokağından (sen) sokağına gider. Bu güzergâh -nihayet- tûlen otuz, arzan iki hatvedir. Yerlerinden uyanıp çıkmış, aşınmış olan malta taşları müteaffin bir rutubet içinde bulunur. Bir zaviye-i kaime teşkiliyle güzergâhın üzerini örten çârçûbeli çatının camları kirden kararmıştır. Yaz günleri açık havalarda güneşin hareket-i sakilesi sokakları ateş içinde bırakmakta iken o kirli camlardan beyazımsı bir ziya nüzûl ederek güzergâhda sefilâne sürüklenir durur. Kış günleri, kapanık havalarda, sisli sabahlarda camlardan o yapışkan maltaların üzerine girye, menfur bir zulmetten başka birşey 'aks etmez.

Sol tarafında karanlık, basık, dökük dükkânlar vardır. Bunlardan -mahzen gibi- ehviye-i barda müntesir olur. Orada müsta'mel kitap satanlarla oyuncakçılar, mukavvacılar bulunur. Bunların teşhir etmiş oldukları emti'â ki -tozdan boz bir renk bağlamıştır- o karanlıkta seçilir seçilmez bir hâlde durmaktadır. önlerindeki ufak ufak camlardan müteşekkil camekânların yeşilimsi 'aksleri derunlarında bulunan eşyaya garip bir sûrette ternevvüc verir. Camekânların verasında bulunan mazlum dükkânlar bir takım kasvet-engiz kovuklardır ki içlerinde satıcılar eşkâl-i 'acabiyede hareket-nümâ olurlar. Sag cihette güzergâhın boyunca bir duvar mümtedd olur. Karşındaki dükkâncılar bu duvara bir takım dar dolaplar rabt etmişlerdir. Koyu bir levn-i mekrûh ile boyanmış olan bu dolapların içine, tahtaları üzerinde birçok isimleri meçhul, yirmi seneden beri unutulmuş kalmış metâ'iler dizili durur. (Sahife = 143) Yalnızca mü'cevherat fûruhatıyla işigal eden bir kadın bu dolaplardan birini dükkânçe itihâz

(1) Meşhur (Emile Zola) nun bir romanıdır.

(2) Paris'de.

etmiş olduğundan orada içi mavi kadife kapılı mağun kutuya zarifaneyerleştirilmiş onbeş (su)^(*) kıymetinde yüzükler satar.

Duvarın, çatının üst tarafına doğru yükselen kısmı simsiyahtır. kaba bir surette sıvanmıştır. Birçok yerlerinde lekeler, rahneler görülür.

(Pon-nof) çarşısı bir gezinti yeri değildir. Dolaşmayıp bir kaç dakika kazanmak için oradan geçilir. Geçenler bir takım meşgul adamlardır ki maksadları sür'atle doğruca yollarına devam etmekten 'ibârettir. Orada iş önlükleri, önlerinde çıraklar, işledikleri işler, ellerinde işçi kadınlar ile koltuklarına birer paket kısdırmış şair zükûr ve ünâs müşâhede olunur. bunlardan başka birde bakılır ki bâlâdaki camlardan nüzul eden hazan-âmiz Ziyâ-yi za'îfin içinde birkaç ihtiyâr ağır ağır gidiyor. Mektepten azad olmuş bir sürü çocukta ayaklarındaki tahta kunduraları maltalara ura ura koşarak patırtı ediyor. Geçenlerin insana hiddet verecek bir sûret gayr-i muntazama da şiddet ve sür'atle ayaklarını urmalarından hâsıl olan gürültü orada bütün gün devam eder. Kimse söz söylemez. Kimse tevakkuf etmez. Herkes başını önüne eğer, şitâb ile işine gider. Dükkânlara bir kere dönüpte bakan olmaz. Fevkalâde olarak dükkânların önünde tevakkuf eden erbab-ı güzara dükkâncılar merakı imnâ eder bir tavır ile bakarlar.

Akşamları murabba'üş şekli sakil fenerlerin içinde bulunan üç gaz memesi güzergâhı tenvir eder. Bu gaz memeleri -ki üzerine donuk şu'lelerden lekeler 'aks ettirmekte olduğu çatıya ta'lik edilmiştir- etrafa daire şeklinde ziyalar neşreyler. Bu ziyalar za'if ve lerzandır. Bir hâlde ki aydınlık ara sıra bütün bütün gaib oluyor gibi görünür. Çâr-sû hakikaten muhâtaralı bir geçit manzara-i medhûsesini alır. Kaldırımın üzerine düşen gölgeler uzanır gider. Sokaktan rutubetli rutubetli havalar ceryan eder. 'Âdetâ yeraltında üç kandil mâtem-nümnâ ile cüz'ice tenvir edilmiş bir uzun geçit zannolunur. Dükkâncılar -aydınlık olarak- gazlardan kendi camlarına 'akseden şu'â ât-ı za'if ile kana'at ederler. şu kadar var ki üzeri sırlı birerde lamba yakıp dest-gâhlarının bir köşesine korlar. Oradan geçenler gündüzleri dahi zulmet -âbâd olan bu kovukların içinde ne olduğunu o sür'atle fark edebilirler. Dükkân önlerinde imtidâd eden hatt-ı zulmâni üzerinde bir mukavvacının camları su'le-feşândır. İki gaz lambası neşredildiği ziya-yi zerd ile gölgede iki delik açmaktadır. Karşı tarafta fanuslu bir fenere dikilmiş olan bir mum yalancı mücevherat kutularında sitare tabisleri peydâ eder. Satıcı kadın, dolabının içinde -elleri omuzlarına attığı şâlin altında mestur olduğu hâlde- uyuklar.

Birkaç sene evvel, bu kadının karşısında bir dükkân var idi ki koyu zeytini renkte olan tahtaların aralarında -ter- gibi rutubet sızmakta idi. İnce uzun bir tahtadan ma'mul olan "Levha-i mahsusa"sında siyah birinde de -bir kadın ismi olmak üzere- kırmızı huruf ile "Teherese Raquin" kelimeleri muharrer idi. Sağda solda mavi kâğıtlarla kaplanmış derin dolaplar arkaya doğru imtidâd ediyordu. Mâba'dı var.

(*) Bir (Su) takriben on paradır.

Geçen Gün Evrak-ı Perişanımızı Karıştırırken Bulduğumuz Bir Müsveddenin
Aynıdır:

Fuzûlî Pey-rev Olabilir miyim?

Ey te'âli eyledikçe eyleyen hayran beni
Hak-i pây etti sana meyl-i ulûv-i şân beni

Hâk-pâyın olmadı âsûdeni bulmaz tenim
'Âlem-i bâlâya sevk eyler bu 'ulvî cân beni

Şu'le-bârım devrden seyreylesün yaran beni
Etti hicran âteşi seyyar bir volkan beni

Lutfuna lâyük görüp öldürmedi canan beni
Şimdi her sa'at anınçün öldürür hicrân beni

Gamzesi rüyâda olsun eylesin kurban beni
Tanrı hakkınçün uyut bir lahza ey efgan beni

Virme ey ârâm-ı cân beyhûde zahmet ticine
Cisimden tecrid eder bir cünbiş-i müjgân beni

Döndü bir girdâb-ı hûn-ine gözümde kâ'inat
Gerdiş-i çeşmin hayâli kıldı ser-gerdan beni

Dostum devr ü şalında 'aceb hoş-hâl idim
Bak ne hâle koydu 'ahdinden dönüp devran beni

Fî - 11 Eylül Sene 1353

Muallim Naci

Fuzûlî'nin Gazeli

Gark-i hûn-âb-i dil etti dide-i giryân beni
Anca kan dökdü ki ândan tuttu âhir-kan beni

Her taraf yüz gam helâkim kasdın etmiş Tanrı'çün
Bir dem ey gözden akan hûn-âbe kıl pinhân beni

Yok mecâlim özge gül-ruhsâre sensiz bakmağa
Öyle kim kılmış gamın öz hâlime hayran beni

Rûz-i vasl ey gün çekip bir fig-ı minnet koy bana
Yoksa minnetsiz helâk eyler şeb-i hicrân beni

Gark-ı hûn-âb oldu cism-i hâk-sânım âh kim
Derd-veş saldı ayaklara gam-ı devrân beni

Penbe-i dâgım nihân etmiş ser-â-ser cismimi
Kim melâmet kılmaya her kim görüp 'uryan beni

Bir meh-i bi-mihreyim mâ'il Fuzûlî yok 'aceb
Kılsa her yan zerre-nisbet çerh ser-gerdan beni

(Neylî)nin Ba'zı Ebyât-ı Müntahâbası

Hemîşe dilber mevzun-ı hırâma meyl eyler
Belaya uğramışız tab'-ı şâ'irâne ile

'Aceb mi güft ü gû bisyâr olursa, vâsf hâlinde
Bilinmez aslı, çok söz söylenir 'anber hususunda

Etmîş bülend rütbe-i nazın o âfetin
Kader niyaz-ı 'aşk-ı şeydâyı pest eden

Urmasun el hançer-i bürrâne zahmet olmasun
Cânı teslim eyleriz cânâne zahmet olmasun

Gelmesün sâh-ı hayâlin hâtır-ı nâ-şâduma
Tenindir gayetle ol virâne zahmet olmasun

Âmed şûd sabah ü mesâdan netice yok
Gam gitse bari bezmimize bâde gelse de

Çemende nâ-sezâlarla o şuhun
Haram olsun hırâm-ı nâzı bensiz

Gönül! agyar için incinme yâre
Gül olmaz bag-ı 'âlemde dikensiz

Nedir cürmüm? Demiş hubâna Neyli
Âlan siz gönül mü hem vermeyin siz

Gözümden merdüm-âsa hâl ruy-i dil-rüba çıkmaz
Süveyda-veş dilimden fikr-i zülfi müşg-sâ çıkmaz.

Cûy-veş yok, yine bir yerde kararın ey dil
Yoksa meylin yine bir serv-i ser-efrâze meydür

Zehî muşâta-i ziynet feza-yi tab' nazm-ı ârâ!
'Arus-ı bîkr-i fikrim reşk-i rabbât-ül-hicâl eyler^(*)

Zir-i la'linde o hâl-i müşkin
Bir habeş dilberidir cânê yakın

Gösterme rakibe rûh-ı âyine-i misâlin
Div âyinesi eyleme mir'ât-ı cemâlin

Eyledim gülşende tahkik riyâziyât-ı sun' yapma
Oldu evrak-ı gülistan nüsha-i hikmet bana

Va'de-i vaslını ikrar edemez nâzından
Sâd ü sal olsun o nev-şive-i inkâra fedâ

Kaddin libas-ı sürh ile âfet değil midir
Âfet değil kızılca kıyamet değil midir^(**)

(*) "Bir Süleymanım ki rabbâl-üh-hücâl bag-ı kuds
Hâmilat-ül-'arş belkis hayâlimdir benim"

"Avni Bey"

(**) "O kırmızı elbise giyen atlı atına süvar oldu
Arkadaşlar uzak durun ki ateş yükseldi."

"Âlemi"

Nüsha = 37

Sahife = 145

Nümûne-i İntihâb

- 19 -

Seyyid Vehbî

İsmi Hüseyin'dir. Yenişehir kazâsından ma'zûlen intikâl eden İmamzâde Efendi'nin kedhüdâsı Hâcî Ahmed'in oğludur.

Pederi cihetinden nesebi seyyidât ü zehâdet ashabından cenab (Hüsameddin)e müntehi olmasıyla evâil-i hâlinde teberrüken (Hüsâmi) mahlasını ittihâz etmiş idi. Muahharen şâ'ir-i Nadir Ahmed Neyli Efendi -ki Seyyidin hâiz olduğu isti'dâd-ı hudâ-dâdı hakkıyla takdir ediyordu- birgün kendisine "niçin Hüsâmi tahallüs ediyorsunuz? Şimdiye kadar Hüsameddin Sülâlesinden gelmiş bir şâ'ir olmadığı halde o sülâlenin yegâne mâ-bih-il-iftihâr olan şan-ı seyyidâta bir de şeref-i şâ'iriyet 'ilâve etmek üzere siz geldiniz. Bu, sizin için Allahın bir mevhibe-i mahsûsasıdır. Şu hâlde (Vehbî) tahallüs etmeniz elbette enseb olur." Dediğinden o günden itibaren (Hüsâmî)yi terk ile (Vehbî)yi ihtiyâr eylemiştir.

Vehbî, tarikinde terakki ederek Haleb mevleviyetine nâ'il olduktan sonra Hicaz'a gitmiş idi. (1149)da İstanbul'a 'avdetinde vefat etmiştir. "Sülüs" yazmakta mahâretle, ma'rûf olan suyolcuzâde Muhammed Nacib Efendi irtihâline:

"Âh Vehbî-i hüner-pişe cihândan gitti"

tarihini söylemiştir.

Vehbî'nin mürettep divanından başka birde o zaman pek tantanalı bir sûrette icrâ olunan sûr-ı Hümâyûn'un âlâyışını tasvir eder. (sûr-nâme)si vardır.

Rivâyet-i meşhûreye göre Sultan Ahmed-i Sâlis bâb-ı hümâyûn hâricindeki çeşme-i nefis için tarih olmak üzere:

"Besmeleyle iç suyu cân-ı Ahmede eyle du'â"

Mısra'ını tanzim buyurmuş olduğu hâlde dört eksik gelmiş idi. Vehbi bunu:

"Aç besmeleyle iç suyu cân-ı Ahmede eyle du'â"

Sûretine ifrag ile hesâbı ikmâl ettikten sonra bu vezin ve kafiyede sâhip-i mısra'n evsaf-ı şâhânesini hâvi birde kaside yazmıştır. Şâ'irin enfes kasâ'idi 'addolunan bu eser târih ile beraber çeşmenin etrafında menkûştur.

"Târihi Sultan Ahmed'in câri zeban-ı lüleden"

Mısra'ıyla keyfiyyei ikmâli zarifâne imâ etmiştir. Vehbî'nin âsârı şâyân-ı mütâla'adır. Ziya Paşa'nın:

"Vehbî-i kadim nükte-dândır"

sözü tasdik edilir. Fakat:

"Asrında re'is-i şâ'irandır"

Hükmünde biraz tereddüt olunur. Seyyid'in:

"Meh sanma müşterisi çıkub hâce-i felek

Kâlâ-yi vasl-ı dilbere 'arz-ı gurus eder"

Gibi 'âdi sözleri yok değil ise de Sünbülzâde Vehbî ile karşılaştırılınca derece-i vasıtada bulunan şâ'irlerimizin büyüklerinden 'addolunmasına lüzum görünür.

Sünbülzâde, Seyyide yalnız kesret-i âsâr cihetiyle galebe edebilmiştir.

Müşârün-ileyhin Ba'zı Eş'âr-ı Müntahabası :

Mısra'lar

Da'va sübût bulmaz olursa günah-ı mest
Âdeme kendi ayağı ile devlet gelmez
Bu bahsi bilmez idim ben meğer ne müşkil imiş
Deldi yüreğim nagme mi hançer mi nedir bu
Gazelde söyleyelim bari hasbihâlimizi
Mükedder etme görüşüklerin humâr gibi

Bevîtlar

Hüsnüne mümkün mü hayrân olmamak ehl-i nazar
Destine mirât olub ey nur-ı çeşmim baksana â!

Sahife 146

Nikâbın eylemesün ref' görmedik çokdan
O nûr-ı dideye şayet nazar isâbet eder

Etmez sühanda kader mi ikrâr-ı müdde'i
'Akl-ı selimi yok değil amma 'inâdı var

Humâr-ı hicr ile çok derd-ser çekilmiştir.
Bu bezm-gâh-ı fenâda neler çekilmiştir.

Anda bulundu murg-ı dile lâne-i karar
Ahun eğer sorarsa bizi (akbaba) dayız

Geçer dilden ferâgat meydan amma fart-i mestidir
Zebânım 'akdelendi harf-i istigfârî söyletmez

Telh-kâm-ı siterne lutf teselli vermez
Düşse bin teng-i şekker bahre halâvet gelmez

Âdem odur ki etmeye tagyir vaz'ını
İkbal (ü baht) kendine yar olmuş olmamış

Tebâh-kârî 'aşka hıred değil hâ'il
Olur mu hânedeki düzde pâs-bân mâni

Bizden kesilme sine-i âgyârî etme câ
Ey tig yar-i dilde yerin yokmudur serin

Eserin görmez idik cân gibi cânânımızın
Geldi gördük yerine geldiğini cânımızın

Misâl bahr-i derûnunda saklayıp güherin
Hüner-nümâhğa meyl etme var ise hünerin

Zanneylerim ki leyle-i kadir içre nûrdur
Gördükçe zir-i zülf-i mu'anberde gerdenin

Ettik hayâl-ı vasl hatamız budur bizim
Düşdük 'azabı hicre cezâmız budur bizim

Ne bilstün eşk-i germ ü ah serd-i 'âşık-zârî
Haber-dâr olmayanlar rüzgârım germ ü serdinden

Felek benim gibi 'âcizdir etmem isti'dâd
Kim i'timâd eder müflisin teklifine

Pesend husûle-i 'âlimin tahammülüne
Efâzıl üzre nice cahilin tafazzuluna

Takdan eyledi ben hâke tenezzül-i dil-dâr
Buldum ol mâhûşu gökte ararken yerde

Müselmânız elini göğsüne ko insaf et
Bir selamında mı yok ey büt-i ra'nâ söyle

Ziynet düşer mi sadr-ı güzinân-ı ref'ete
Korlar mı nokta kıl nazar imzâ-yi hüccete

Bindi damadı ile zevrake şah-ı cemcâh
Burc-i âbide kırân eyledi hürşid ile mâh

Sende 'aklın var ise bir neşe tahsil et
'Âlemin ta'n etme tiryakisine 'ayyâşına

Zamir-i safâ esrar-ı dili i'lama hâcet ne
Rakkâsı temaşâ ederiz sâ'atımız da

Şeytana uyma 'âşika rahm eyle ey peri
Âdem sânuv rakib ile ünsiyyet eyleme

Dostlar şive-i nâ-sâz-ı felekden feryad
Naz eder ehl-i dile dilber mümtaz gibi

Müstagni-i irşâd olur erbâb-ı hakikat
Sükkân-i harem neyler imiş kible-nümâyı(*)

O mihr-i evc-i melaht ki 'âleme misli
Henüz gelmedi, bilmem gelir mi gelmez mi

(*) Seyyid Vehbi bu mazmunu şu rûbâ'îye de derc etmiştir:

"Erbâb-ı kemâl pişvayı neyler
Şehrâhî bulan reh-nümâyı neyler
Esbâb-ı yakîn delile muhtâc olmaz
Sükkân-ı harem kible-nümâyı neyler"

Müdâfa'amızın Mâba'dı

- Edebiyât-ı 'Osmâniyye -

Virgölün muhassenâtı mübtedilere ve kırâat-ı terâkibde mahâreti olmayanlara 'âittir. Yoksa ketb ü kırâatta mahâreti olanlar virgülden müstagnidirler.

- Mecmû'a -

Sizin "kırâat-ı terâkibde" veya "ketb ü kırâatda" elbette mahâretiniz vardır. Mübtedi değilsiniz, müntehisiniz hatta bir mekteb-i 'âlîde "Edebiyat-ı 'Osmâniyye" mu'allimisiniz..... Bununla beraber bize Veysî'den Nergisî'den 'Âsım Târihi'nden, 'Âkif Paşa münşe'âtından, Felatun -insicâma hâlel vermeyerek, tabi'i olarak- iki sahife okuyabilirmisiniz?.....

Lisânımızı bilenlerin içinde virgülden değil, harekeden müstagni âdem pek nâdir bulunur, bilmeyen misiniz?..... Öyle ise bu istigna nedir?

- Edebiyât-ı 'Osmâniyye -

Mübtediler için lüzumu olan virgöl dahi bir vech-i mezkûr terkiplerin ba'zı mahallerine maksur olmalıdır. Zira 'ibârâtta elfâz ve kelimattan-

- Mecmû'a -

Burada (elfâz) veya (kelimât)a 'arz-ı istignâ edebilirdiniz. İltizam-ı mâ-lâ yelzem ne lazımdır?

Niyaz-ı nâ-becâdan birde naz-ı nâ-becâdan geç.

- Edebiyât-ı 'Osmâniyye -

Ziyade virgöl isti'mâlinin zarûri fa'idesinden ekserdir.

- Mecmû'a -

Demek ki "Elfâz ü kelimâtta ziyade virgöl isti'mâlinin" fa'idesi de var imiş. Burası i'tiraf buyurulduktan sonra mevki'inde virgöl isti'mâlinin fa'idesini inkâra mahâl

kalır mı? Kalmaz ama yukarıda vaki' olan inkârınızı ne ile te'vîl edelim?..... Artık orasını da siz düşününüz!.

- Edebiyât-ı 'Osmâniyye -

Çünkü lüzumundan fazla olan herşey 'abes olup 'abes ile iştigâlde fa'ide mutasavver olamaz.

- Mecnû'a -

Pek doğru, fakat bu sözle kendi 'aleyhinizde bulunmuş olmuyor musunuz? Makalenizin ibtidâsından biri gösterdiğimiz ba'zı kelimâtınızın bî-lüzum olduğu meydandadır. Halkı 'abesle iştigâlden men'e çalışırken 'abesle iştigâl edene ne derler?

Yalnız o kelimatın değil, ser-â-ser makalenizin lüzumsuz olduğunu da iddi'â edecekler bulunur.

- Edebiyât-ı 'Osmâniyye -

Tiyatro vadisinde yazılan evrakta-

- Mecnû'a -

(Evrak) ta'birinden anlaşılıyor ki tiyatroya ehemmiyet vermek istemiyorsunuz. Bu da sizin için büyük bir nakışa 'addolunabilir. tiyatro, edebiyatın en mühim kısmıdır. siz ma'hud (hande hâne)leri mi gözünüzün önüne getirmekle iktifâ ediyorsunuz? Daire-i nazarınızı biraz tevsî' buyurunuz.

- Edebiyât-ı 'Osmâniyye -

Virgüllerin kesretine lüzum var ise o lüzum tiyatrolara mahsustur.

- Mecnû'a -

Vech-i ihtisâs

- Edebiyât-ı 'Osmâniyye -

Her kaleme alınan âsâr

- Mecmû'a -

Bu ta'birde şayan-ı dikkat. (Her) ile (âsâr) imticâc edebilecek mi? Şimdi hâtırımıza geldi. Siz "Edebiyat-ı 'Osmâniye'ye "Her umurun" diye başlıyorsunuz. Garib başlayış!...

- Edebiyât-ı 'Osmâniye -

Tiyatro mu olacak.

- Mecmû'a -

Nasıl olsun? Erbab-ı kalem arasında hakkıyla tiyatro yazabilecek binde bir bulunur. Mesela siz bu kadar fazlanızla gerçekten tiyatro denilecek bir eser vücuda getiremezsiniz zannolunur. O "Edebiyât-ı 'Osmâniye" okunmaktan çok güçtür. Ah bir kere tecrübe buyursanız!

- Edebiyât-ı 'Osmâniye -

Tiyatrolar muhâverât-ı eşhâs tarzında tertib olunmuş birer efsâne olup-

- Mecmû'a -

Ba'zan bir efsâne bin hakikati hâvi olur.

- Edebiyât-ı 'Osmâniye -

Her yazılan şeyi tiyatroya taklid etmek neden lazım gelecek.

- Mecmû'a -

Zaten burada şu tiyatro bahsinin lüzumu yok idi. Nereden hâtırınıza geldi? Ne olursa olsun yazının iktizâsına göre virgül konur vesselâm.

- Edebiyât-ı 'Osmâniye -

Velhâsıl 'ibârâtı virgül ile mâl-â-mâl eylemek iltizam-ı mâ-lâ yelzem 'addolunmağa sezâdır.

- Mecmû'a -

"İbârâtı virgöl ile mâl-â-mâl eylemek" Nasıl şey? "İltizam-ı mâ-lâ yelzem 'addolunmağa" ne demek?

- Hâtîme -

"Virgüle Dair Makale" Müellifinin henüz virgüli noktadan fark etmemekte olduğunu nazar-ı dikkatten ayırmamalarını erbab-ı mütâla'aya tavsiye ederiz.

(İntiha)

MÜSTEFİZ

EL-Bevân Ve't-Tebyîn'den: (Câhez)

- 225 -

(Zisminus-ı Yunânî)ye birisi "ötekine berikine şi'r ta'lim etmekte olduğunuz hâlde niçin kendiniz söyleyemezsiniz." Der. "Ben, bilgi taşına benzerim. Teşhiz ederim ama kesemem" cevabını verir.

Sahife 148

- 226 -

Mecnûn bir '-Arâbî kendisine takılanları taşlar. Birinin başı yarılr. kadıya mürâca'at eder. kadı Mecnûna der ki: "Bu adamın başını niçin yardım?" Mecnûn şu cevabı verir: "Ben ona atmadım. O benim taşıma kendini hedef etti!"

- 227 -

(Velid Bin Abdül Melik) tâ'undan firar ediyormuş. Birisi demiş ki:

Ayet-i Kerimesini biliyor musunuz? Velid şöyle cevap vermiş.: "İşte ben de o (kalil)i istiyorum ya!"

- 228 -

Bir hilesini gördüğünüz adamdan hazer ediniz. Çünkü elbette onda hile bir değildir!

(Urve)

- 229 -

Hazret-i Murtazâyı birisi ta'âma da'vet eder. Buyurur ki: Hânende bulunmayan şeyleri tedarike kalkışmamak, hânede bulunan şeyleri de bizden esirgememek şartlarına ri'ayet edecek olursan gelebiliriz."

- 230 -

İmam Hüseyin Efendimiz birgün meşhûr Ferezdak'a tesâdüf eder. Ahvâl-i nâsdan su'âl buyurur. Ferezdaka şu cevabı 'arz eyler: "Gönüller sizinle birlikte, fakat kılıçlar 'aleyhinizde! Nüsret ise semada!"

- 231 -

Birisi pür-gû bir a'râbiyi uzun uzadıya dinledikten sonra "Bu lakırdıların nihâyetine ne zaman vâsil olacağız?" Demiş. A'râbi "Biter bitmez vâsil oluruz!" Cevabını vermiş.

- 232 -

"Mu'âviye Bin Ebi Süfyan" bir aralık Cenab-ı 'Âişeye "Hazret-i Ebu'l Kasım'dan mesmû'unuz olan ba'zı kelimâti mahlasınıza yazınız" Meâlinde bir mektup gönderdi. Müşârün-ileyh şu yolda cevap yazdı: "Lisan-ı sa'âdetten" "İnsan mucib-i gazab-ı ilâhî olacak işlerde bulunursa onu medh etmekte olanlar zemmetmeğe başlarlar." Mefhumunda bir söz işitmiş idim."

"K. Bard -al- akbâd fi'l-a'dâd" dan.

- 233 -

Mevt dört türlüdür: Firak, şemâtet, 'azl, dünyadan hurûc.

"Ebu Nasr-ül-Mukaddes"

- 234 -

Dört hâlde dört ayet hâtırına gelir: Bir güzel yüz görünce "

"yi; bir güzel söz okununca veya işitince "

"yi; bir sakil ile birlikte bulunca; "

"yi; bir dabbeye beynince

"

"yi yad ederim.

"Ebu Süleyman El-Hitâbî"

- 235 -

Cisim, rûh, kalb, lisan-ı ta'âmın; asâmin, ihtimâmın, kelâmın killetiyle müsterih olabilir.

"Sabit Bin Kurra"

- 236 -

İnsan, dört hayvandır. Dört şeyi öğrenmelidir: Erken uyanmağı, kargadan 'ind-el-hâce, huzû'î kediden, reise mütâba'atı andan idhârı karıncadan.

"Lâ-edrî"

- 237 -

Cehûl sakattan, gufûl galattan, 'acûl zelelden ekûl 'ilelden hâli kalamaz.

"Kezâ"

- 238 -

Hereminden evvel Şebâbını, sakimdan evvel sıhhatini, suglünden evvel feragını, fakrından evvel gınânı, mevtinden evvel hayâtını ganimet bil!

"Hadis-i Şerif"

Yazdığım şeyi tekrar okumak, ziyafete da'vet ettiğim zatın icâbet etmemesi, ashab-ı tekebbür birine müsâdîf olmak, pirin tavr-ı cevânâna göstermesi kadının amirliğe kalkışması en ziyade menfûrum olan hâllerdendir.

"Ebu 'Ali El-Sagâni"

(Ebu Bekir El-Hârezmi) birisini şu ta'birlerle hicv etmiştir: "Tavus ayağı! Gül dikenini! deniz Köpüğü" Ateş dumanı! Şarab humârı!"

Çekirgenin diğer hayvana müsâhebeti vardır: Başı ata, boynu file, sadrı arslana, kanadı nesre, ayağı deveye, kuyruğu yılanı, karnı 'akrebe benzer. (*)

"İbn-üs-Simâk"

Mecmû'a-i Mu'allim

Nûsha = 37

Sahife = 149

"Therese Raquin"

Müellifi: Emil Zola

- Mâba'd -

Gündüzleri 'atf olunacak nazar dükkanın nîm bir zulmet içinde bulunan ön tarafını farkedebilirdi.

Bir tarafda biraz yağlıkçı emti'ası var idi: İki üç frank kıymetinde kıvrımlı tül ser-pûşlar ince pamuk bizinden kolluklar, yakalıklar, örmeler, kısa ve uzun konçlu çoraplar, pantolon askıları bulunuyordu. Sararmış, örslenmiş olan bu eşya demir telden bir çengelle ta'lik edilmiş idi. Bu vech ile yukarıdan aşağıya kadar beyazımsı

(*) Şâ'ir, çekirge vasfında söylediği beyt-i âtide birde (hün-ı çeşm) 'ilâve etmiştir.
"Domuzun gözü yılanın ve kerkenezin karnında olur
Arslanında gözü atın başında olur."

köhne bez parçalarıyla memlû bulunan camekân zalam-ı şeffaf içinde kasvet-engiz bir manzara 'arz ediyordu. Beyazlığı bi-n-nisbe parlak olan yeni ser-puşlar tahtaların kaplı bulunduğu mavi kağıdın üzerinde kaba kaba lekeler teşkil eyliyordu. Bir demir telin boyunca asılmış olan elvan çoraplar, levni uçuk pamuk bezleri arasında bir takım koyu benekler hâsil ediyordu.

Diğer tarafta daha dar bir camekânda koca koca yün ipliği yumakları -beyaz kâğıdlara rabt olunmuş siyah düğmeler- muhtelif levn ü cesâmette kutular -müdevver mavimsi kâğıdlar üzerine konulmuş ma'den boncuklar, saçlıklar, örgü iğnesi demetleri, kanaveçe örnekleri, kurdele makaraları- hâsılı: Beş alta seneden beri yatmakta olduğunda şüphe olmayan soluk bozuk bir takım emti'a yığınları teşkil ediyordu. Tozdan rutubetten bozulup çürümekte olan bu camekândaki eşya kâmilen kirlî bir kırcıl renk bağlamış idi.

Yaz günleri harâret-i şems ile meydanlar, sokaklar ateş içinde kaldığı sıralarda öteki camekândaki ser-puşların arkasında uçuk simalı, ağır edâlî bir kadının nim-çehresi yandan müsâdif-i nazar oluyordu. Bu nim-çehre dükkânın içini bürümüş olan zulmetten kendini hayâl meyâl gösterebiliyordu. Bukadın basık, kuru alınlı, ince uzun burunlu idi. Dudakları uçuk penbe yeni hatt-ı rakik 'arz ediyordu. Kasir ve 'asabi olan çenesi semin ü na'im bir hat ile gerdanına merbût idi. Zulmet içinde nihân olan endamı fark olunamıyordu. Yalnız iri, kara bir göz ile gür siyah saçların altında kalmı; donuk, beyaz bir nim-çehre müşâhede olunuyordu. kendisi üzerlerinde tellerin pasından hatlar hâsil olmuş olan iki ser-puşun arasında sa'atlerce kemal-i sükûn ile oturdu.

Akşam olup da, lamba yakılınca, dükkânın derûnu görülürdü. 'Arizi umkundan ziyade idi. Bir köşesinde küçük bir dest-gâh, diğer bucağında, birinci kattaki odalara çıkar helezoni bir nerd-bân bulunuyordu. Duvarlara camlı ve âdi dolaplar ile sıra sıra yeşil mukavva kutuları rabt edilmiş idi. Esas, dört iskemle ile bir masadan 'ibâret idi. Dükkân çıplak, soğuk görünüyordu. Emti'a paket yapılarak köselere sıkıştırılmış olduğundan şevk-âver renkleriyle dükkânın mu'tâd vakarlı genç kadın ile birde ihtiyâr kadın bulunurdu ki, uyuklarken tebessüm ederdi. İhtiyâr, takriben altmış yaşında idi. Semin ü sakın çehresi lambarın aydınlığında tenevvür ediyordu. dest-gâhın bir köşesinde büzülmüş olan kıca bir tekir kedi ihtiyârın uyuklayışına bakıyordu.

Alt tarafda bir iskemleye oturmuş, otuzluk bir genç adam gâh okuyor, gâh genç kadınla yavaş yavaş konuşuyordu. Bu adam çelimsiz, nahif idi. Hastalıklı gibi duruyordu. Saçları sevimsiz bir sûrette sarı, sakalı seyrek, yüzü çil lekeleriyle muhat idi. Mariz, şımarık bir çocuğa benziyordu.

Gece -alafranga- sa'at ondan biraz evvel ihtiyâr uyandırdı. Dükkânı kapayıp cümlesi yatmak için yukarı çıkardı. Kedi mırlayarak nerd-bânın her bir parmaklığına sürtünerek bunları ta'kip ederdi. Yukarıdaki daire üç odadan 'ibâret idi. Nerd-bân

salonluk hizmetini de ifâ etmekte olan yemek odasına çıkardı. Solda duvarın içine doğru açılmış bir kovukda bir çini soba, karşıda yemek takımı vaz'ına mahsus bir dolap var idi. Duvarın boyunca iskemleler dizili idi. Yuvarlak, örtüsüz bir masa odanın ortasını işgal ediyordu. dipte camlı bir bölmenin arkasında (Sahife 150) karanlık bir mutbah, yemek odasının iki tarafında da birer yatak odası mevcûd idi.

İhtiyâr, oğluyla gelinini okşadıktan sonra odasına çekilirdi. Kedi mutbahda bir iskemlenin üzerinde yatardı. Zevce ile zevcede odalarına girerlerdi. bu odanın bir ikinci kapısı da var idi ki karanlık, dar bir yoldan çâr-sûya çıkar diğer bir nerd-bâna açılırdı.

Daima sıtmadan lerzân olan zevce yatağa girerdi. Bu aralık zevce pancurları kapamak için pencereyi açardı. Salonun bâlâsına doğru yükselen kabaca sıvanmış, büyük, kirli duvarın karşısında birkaç dakika durarak şöyle bir göz gezdirdikten sonra sâkit-âne 'adem-i tenezzülü ima eder bir kayıdsızlık ile o dahi gider yatardı.

- 2 -

(Madam Raquin) vaktiyle (Vernon)da tuhafiyeci idi. Bu şehirde küçük bir dükkânda yirmibeş seneye karib vakit geçirmiş idi. Zevcinin vefatından birkaç sene sonra kendisine fütûr geldi. Dükkânıyla beraber bütün emti'asını sattı. O zamana kadar bi-t-tasarruf biriktirmiş olduğu mebalîge, satılan dükkân ile emti'anın esmânu munzamm olunca kırk bir franklık bir sermaye bulundu. Bunu faize vererek senevi ikibin franklık sermaye hasıl etti. Bu meblag kendisine ma'-ziyâdetin kâfi idi. dñyanın insana ıztrab veren hüzn ve sürûrundan bi-haber olduğu hâlde sükûn ve sa'âdet içinde münzeviyâne yaşardı.

Bagçesi (Sen) nehri sahiline müntehi bir küçük hâneyi senevi dört yüz frank kira ile tutmuş idi. Burası mazbût ve mahfûz bir mevâ idi ki "tarikât-ül-dünya"ya mahsus manastırları andırırdı. Vasi' çemen-zâr ortasında bulunan bu inziva-gâhedar bir yoldan gidilirdi. Pençereleri nehre karşı sahildeki hali tepelere nazır idi. Sinni elliyi geçmiş olan bu kadıncağız o âlem-i sükûnun içinde oğlu (kamil) ile kardeşi, kızı (Therese)nin arasında zevk-yâb-ı sa'âdet olmakda idi.

O vakit (Kamil) yirmi yaşında idi. Validesi henüz kendisini bir küçük çocuk gibi şımartıyordu. Oğlunun vücudunu daha müsterih, daha sahih buluyordu. Akşamları bitâb ve hâli-ül-zihn olarak kendisini istila eden sersemlikden ziyadesiyle mütelezzil oluyordu. Bez tacirinin yanına girmek için validesiyle münaza'a etmeğe mecbur olmuş idi. Kadın bunu daima kendi yanında iki yorgan arasında hatrat-ı hayâtta ba'id bulundurmak istiyordu. Delikanlı arzusunun hakimâne beyan etti, çocuklar oyuncak istedikleri gibi o da iş istedi, fakat bu isteyiş vazife-şinâslıktan değil, sevk-i tabi'i ve ihtiyâc-ı fitri ile idi. Validesinin şefkati, muhabbeti (Camille)e vahşiyâne bir cûd-kâmlık vermiş idi. Kendisine müraca'at ve iltifat edenleri sevmekte olduğunu

zannederdi, fakat hakikatte münferidâne yaşar, 'İzzet-i nefsiniden başka bir şeyi sevmez, mümkün olan vesâit ile her yerde ezvakını tezyide gayret ederdi. (Madam Raquin)in mihr-bânâne mu'amelâtından usanınca kendisini matbûh ve edviye-i saire isti'mâlinden kurtaracak olan böyle sersemcesine bir meşguliyete kemal-i istilzâl ile atılmış idi. Akşamları işinden 'avdet edince dayısı kızı (therese) ile birlikte (sen) nehri kenarına çıkıp gezinirlerdi. (Sahife 151) (Therese) onsekiz yaşına basmak üzere idi. Bundan onaltı sene mukaddem (Madam Raquin) henüz tuhafiyeci iken birgün biraderi yüzbaşı (Dugan) kucağında küçük bir kız çocuğu getirdi. (Cezayir)den geliyordu.

Tebessüm ederek dedi ki: "Al sana bir kızcağız! Sen bunun hâlasısın. Validesi vefat etti.....Bunu ne yapacağımı bilmiyorum, işte sana veriyorum."

(Madam Raquin) çocuğu kucağına aldı. Yüzüne bakıp tebessüm etti. Al yanaklarından öptü (Dugan) (Vernon)da sekizgün kaldı. Madam kendisine verdiği bu çocuğa dair biraderinden bir dereceye kadar izahât etti. Sevimli kızcağızın (Oran)da doğduğunu validesinin gayet hüsnâ yerli bir kadın olduğunu mühim bir surette öğrenebildi. Yüzbaşı (Vernon)dan hareket etmezden bir sa'at evvel hastalıkla geçirdiği bir müddet-i medîde içinde (Madam Raquin) onu defat ile pençe-i müddetten kurtarmış olduğundan perestîş edercesine sever idi. Çocuk, birbirini müte'âkib sıtmalara tasavvur olunabilen hastalıkların kâffesine dûçâr olmuş idi. (Madam Raquin) oğlunu elinden almak üzere peyderpey gelmekte olan bu müthiş hastalıklarla onbeş sene pençeleşti. Sabrı, takayyüdü muhabbeti sayesinde hepsine galebe etti. (Camille)e bu suretle ölümden kurtularak büyüdü ise de vücûdunu derd-nâk etmiş olan sıdmat-ı mütevaliyenin tesirinden ra'se-dâr bir hâlde kaldı. Neşv ü nemâ gelişme ta'tile uğradığından küçük, çılız birşey oldu. Nahis â'zâsının harekâtında ağırlık, yorgunluk görülüyordu. Bi-çârenin belini büken bir bu nahâfetten dolayı validesinin kendisine olan şefkati artardı. Oğlunun sararıp solmuş çehreciğine muzafferane bir şefkatle bakıp, hayâtını on defadan ziyade î'ade etmiş olduğunu düşünürdü.

Hastalıktan nâdiren meydan buldukça çocuk (Vernon) ticaret mektebine devam ederdi. Orada "imlâ", "hesâb" öğrendi. 'ilmi, 'imâl-i erba'a ile pek sathi bir surette kavâ'id-i sarfiyyeyi bilmekten 'ibâret idi. Daha sonraları "Hüsn-i hatt" "usul-i muhâsebe" dersleri aldı. Oğlunu mektebe göndermesi kendisine tavsiye olundukça (Madam Raquin) titremeye başlardı. Kendi yanında bulunmadıkça oğlunun yaşamayacağını bilirdi. "Kitaplar çocuğumu öldürür!" Der idi. (Camille)e bu vech ile cahil kaldı cehli kendisine bir za'af daha 'ilave etti.

Onsekiz yaşına gelince validesinin her türlü lafzına müstagrîk olduğu halde işsizlikten pek ziyade cânî sıkılmağa başladığından yazıcılıkla bir bez tacirinin yanına girdi. Ayda almış frank kazanıyordu. Fitraten meraklı olduğundan işsizlik ona göre nâ-kabil-i tahammül bir hâl idi. Kendisini bütün gün "fatura"lar ile her bir rakamını

sabirane hecâladığı yekünlerin üzerine eklemekle mecbur eden bu meşguliyette madama bir tevellüd-i 'ilm ü haberi vermiş idi ki bunda kendi sulbundan hâsıl olduğunu yüzbaşı tarafından tasdik edilen (therese) pederinin namına nisbet olunuyordu. Yüzbaşı çıktı gitti. Bir daha görülmedi. Birkaç sene sonra Afrika'da maktûl oldu.

(Therese) hâlasının zir-i himâye-i müşfikânesinde (Camille) ile bir yatakta büyüdü. sıhhati ber-kemâl olduğu hâlde -marız hâla-zâdesinin sıcak odasında isti'mâl etmekte bulunduğunu edviyeden hissedar edilmek suretiyle- kendisine hastalıklı bir çocuk gibi bakılıyordu. Ateşin karşısında büzümlüp oturarak sa'atlerce mütefekkir-âne bir surette göz kapamaksızın alev bakar kalırdı. Hastalıktan yeni kalkmış gibi böyle ıztırabi bir yaşayış kendisinin belini bükmekte idi. Yavaş lakırdı etneği görüldü etmeyerek yürümeği, gözleri açık fakat dalgın olduğu hâlde bir iskemle üzerinde sessiz, hareketsiz oturmağı i'tiyâd etti. Bir kolunu kaldırırsa veya bir ayağını ileri atsa uyuşmuş olan vücudundan kedi vücudu gibi bir mülâyemetle bir kasır ü kavi-i gazâlât tam bir şiddet, tam bir arzu mevcut ve muhtefi olduğu hiss olunurdu. Birgün (Camille) Kemal-i za'findan düşüp bayılmasından (Therese) derhâl yetişerek onu kaldırıp götürmüş idi. Caiz olduğu kuvveti ibrâz eden bu hareketten çehresi gül gül olmuş idi. Geçirmekte olduğu 'ömr-i münzeviyane, taht hükümünde bulunduğu tagazzi-i perhiz-kârane narin fakat kavi olan vücudunu za'fe düşüremedi. Yalnız bir dereceye kadar reng-i rûyu uçmuş, sararmış idi. Zulmet içinde hemân çirkin denilecek bir sûrette görünürdü. Ba'zân pencere önüne giderdi. Karşıda güneşin üzerlerine zerrin buşideler atmış olduğu hâneleri temaşa ederdi.

(Madam Raquin) dükkân ve emti'asını satarak sahil-i nehrindeki evceğize çekilince (therese)in gizli bir sevinç ile içi titremiş idi. Hâlası, kendisine tekrar tekrar

"Gürültü etme râhat dur." tenbihini verdiğinden tabi'atindeki temeyülât-ı ser-kesâneyi kemal-i ihtimâm ile derûnunda gizlerdi. Bir sûret-i fevk'alâde de hâiz olduğu i'tidâl-i dem sükûn-ı zahir fitratından merkûz olan bir takım medhûş-ı tehevürâtı perde-keş idi. Kendisini daima hâla-zâdesinin odasında, ihtizar hâlinde bulunan bir çocuğun yanında zannederdi. Mülâyim etvâr gösterir, sâkin ve halim görünür, kocakarılar gibi ki gülercesine lakırdı ederdi. Bağçeyi, cûy-bâr-ı simini, ufka doğru yükselen vâsi', yeşil tepeleri görünce kendisine koşup haykırmak sevda-yi vahşiyânesi müstevli oldu. Sadrında kalbinin şiddetli şiddetli çarpmakta olduğunu hissetti. Fakat çehresinin 'uzletinden hiçbir hareket etmedi. Hâlası bu me'vâ-i cedidin hoşuna gidip gitmediğini kendisine sual ettiği vakit bir tebessümle iktifâ eyledi.

(Mâba'dı var)

MÜSTEFİZ

"Şehnâme-i Firdevsi" den Muktebesdir:

- 242 -

- Rüstem-i Zâlin -

"Bir cenkte oğlu "Sihrâb"ı bilmeyerek katletmesi üzerine"

- Telehfi -

Ey genç kahraman! Şems ü kamer, cevşen ü migfer senin nazirini göremeyecektir.

Benim başıma gelen kimin başına gelmiştir? Kendi elimle oğlumu öldürdüm!.....

Her türlü mücâzâne lâyükim: Ellerimi kessinler! yerim zir-i hâk olsun! Sihrâbımı heder ettim! Böyle cihân-sitân bir pehlivan cihana gelmemiştir. Mertlikte sâmmme, nerimâni faik idi. Ben ki -Pehlivanan-ı zaman içinde yegâneyim- Onun karşısında çocuk gibi kalırdım.

Sahife 152

Validesi duyarsa ne diyeyim? Bu haber-i matem-engizi ona nasıl isâl edebileyim?... Ah! Oğlumu bi-günah olduğu hâlde niçün tebâh ettim? Hangi peder böyle bir harekette bulunmuştur?... Hakkımda ne deseler müstahakım. Dünyada genç, zeki, kahraman oğlunu kim öldürmüştür.?

'Âlem bana la'net okuyacak! "Rüstem kindârâne bir sûrette hançerle oğlunun bağırını delmiş!" Diyecekler!

Sehrab! Cenk meydanında senin gibi bir süvâr-ı sâ'ika-i şitâb görülmeyecektir!

Dirig o nâ-şini de merdliğe, o nâ-şinide çehre-i pür-heybete o âhenin bâzûlara, o bülend kamete! Hezaran dirig.

- Lâhike -

Sihrab teslim-i rûh etmek üzere iken Rüstem (Güdrizi) güya her derde derman olan ve hazine-i şâhîde mahfûz bulunan "Nuşîdaru"yı alıp getirmek için (Kavus)a göndermiş idi. Kavus bu talebi reddettiğinden Güderiz nezd-i Rüsteme 'avdetle

keyfiyeti anlatınca Rüstem bizzat Kavus'a gitmek üzere hareket ettiği sırada birisi gelip Sehrab'ın o anda can verdiğini kendisine ihbâr edilmiştir.

"Vakit her kâr nere dâr ki nâfi' nebud

Nuşidaruna pes ez mürs besehrâb dehend"

Beytini bu vak'ayı talmih eder.

Nehcû'l Bülega'dan

- 243 -

Bir defa Hazret-i Hasan, Mücteba'ya "Kimseyi mübârezeye da'vet etme, fakat seni da'vet ederlerse derhâl icâbet et. Çünkü dâ'i bagidir. Bağî ise hâk-sârdır" Diye tenbih buyurdu.

- 244 -

Cenâb-ı hakka râğbeten 'ibâdet edenler yâcirâne, rehbeten 'ibâdet edenleri mülûk-âne şükranne 'ibâdet edenler ise ahrâr-âne 'ibâdet etmiş olurlar.

- 245 -

"Hakkında hüsn zannedeni yalancı çıkarma"

- Küçük Coğrafya -

'Ali Nazima Beyefendi'nin matbû'atını tezyin etmekte olan âsâr-ı nâfi'asından bu defa bir de (Küçük Coğrafya) çıkmıştır.

Şirket-i Mürettebiyenin ashab-ı tahsil için en müfid kitapları câmi' olmak üzere neşretmekte olduğu (kütüphaneye) nin onikinci 'adedini teşkil eden bu eser coğrafya tahsiline yeni başlayan çocuklara mahsûstur.

Küçük Coğrafya'da her sahife iki sütun üzerine tertib olunup ince yazılı olan birinci sütun mu'allimin tarafından sorulacak es'ileyi kalın yazılı olan ikinci sütun sıbyan tarafından o es'ileye verilecek ecvibeye havidir.

Bu kitaptan biraz okuma bilen valideler bile çocuklarına coğrafya ta'lim edebilecektir.

Altmışdört sahifeden müteşekkil olarak pek nefis bir sûrette basılmış olan bu kitap altmış paraya satılıyor. Burası da şirket-i mürettebiyenin bir gayret-i mahsûsası olmak üzere telakki edilmelidir.

Gerek mütercim, gerek şirket, sezâ-vâr-ı tebrik görülür.

Mu'allim Naci Mecmû'ası

Sahife = 153

Nüsha = 39

Mekteb-i Sultânî Derslerinden :

- 16 -

"NAZIM-NESİR" bendinde "edebiyat" denilince başka bir ma'nâ daha anlaşılır ki o da "belig sözler telif-i için tutulan usûl"dür. Bu hâlde "edebiyat, ünvan-ı fenn olmuş olur" denilmiş idi.

"Belâgat" lafzından da bu ma'nâ anlaşılabilir. Fennin bu da 'ünvân-ı diğeridir.

Fenn-i belâgat "ma'âni-beyân-bedi" namlarıyla üç kısma ayrılır. Bunlarda birer fenn i'tibâr olunur.

Şu üç mes'eleye nazar-ı dikkate alalım:

- 1- Kelamın muktezâ-yi hâle tatbiki
- 2- Bir ma'nânın yek-diğerinden evzah bir sûretle ifadesi
- 3- Mutâbakatı, vuzûhu yolunda olan sözün tezyini.

İşte bunlardan birincisi fenn-i me'âni ile, ikincisi fenn-i beyân ile, üçüncüsü fenn-i bedi' ile bilinir.

Ehemmiyetleri bu tertibe göredir.

Kelârmda iki türlü güzellik aranır: Biri hüsn-ü zâtî diğeri hüsn-i 'arzî.

Hüsn-i zâtî me'âni ve beyân ile, hüsn-i 'arzî, bedi' ile cilve-gîr olur.

Söz bir güzel kıza teşbih olursa me'âni ile beyân tenesüb-i endama, zarafet harekâtanı- bedi' ise ârâyış-i hâricisine benzetilmek lâzım gelir.

Yalnız bedi' ile müzeyyen olan söz tekellüfle süslenmiş bir çirkine benzer.

Bir güzel süslenmese de güzeldir. Bir çirkin süslenirse de çirkindir. İhtimâl ki gülünç de olur.

Hüsn-i zâtî'siz hüsn-i 'arazînin ehemmiyeti olamaz, fakat hüsn-i zatiye, hüsn-i 'arazide munzamm olursa elbette a'lâ olur.

"Münhasırdır gözleri eltâfına

Muntazırdır gözleri eltâfına"

Beyti bu kabilden 'addolunabilir.

- Haber -

Haber- vâkı'a mutâbık veya gayr-ı mutâbık olabilecek sözdür. Öyle söze, "Haberî" veya "ihbârî" vasfı verilir. "Kelâm-ı haberî" "Kelâm-ı ihbarî" denilir. Mesela:

"Elbette gider gelen cihana"

Bir haberdır ki vâkı'a mutâbıktır. Bilâkis

"Leb-i la'lin yâre reşk ile mercanlar ağlarmış"

Bir haberdır ki, vâkı'a mutâbık değildir.

Mütakellimin bir keyfiyeti ihbâr etmekten bir maksadı olmak tabî'idir. Haber verilen keyfiyet muhâtapça meçhûl veya ma'lûm ise yine en sade maksadı kendisinin keyfiyete vukufu olduğunu anlatmaktır.

Birinci sûrette, ifâdenin mutazammın olduğu hükme "fâide-i haber", ikinci sûrette "lazım fâide-i haber" namı verilir. Mesela "Efendi şâ'irdir." sözünü efendinin şâ'ir olduğunu bilmeyen bir zata söylenilirse mutazammın olduğu hükme fâide-i haber, bil'akis bilen bir zata söylenilirse lazım fâide-i haber olur.

Her haber bir maksada mebni verilmek lazım geldiğinden makâsid-i ihbârîye pek mütenevvi'dir. hatta bir söz mutezayât-ı âhvâla göre birkaç maksada hizmet edebilir. Mesela bir peder ashâb-ı tahsilden bulunan oğlunun "kamus"a müraca'at ettiğini gördüğü sırada "onun müellifi esnây-i seyâhatte bile her gece ikiyüz satır ezberlemedikçe başını yasdığa koymazdı." der. Maksadı teşvikdir, fakat bu söz "kamus yapılır şey midir?" Yollu izhâr-ı ta'accüb eden bir adama söylenilse maksad başkalaşır.

"Voltaire" tarafından "Lamartine"nin âsârı pek müstehziyâne bir sûrette tenkid edilmiş olduğundan bahseden bir gâfile hitâben "-1694-de doğmuş olan Voltaire - 1778- de vefat etmiştir. -1790-da tevellüt etmiş olan lamartine ise -1869-da dünyadan gitmiştir." Desenez elbette maksadınız, o adama bu iki zatın tevellüt ve irtihâl târihlerini bildirmekten 'ibâret olmaz.

Sözü lüzumundan az söylemek mugayir-i belâgat olduğu gibi lüzumundan ziyade söylemekde mugayir-i belâgat olduğundan muhâtabın hâli nazar-ı dikkate alınmak lâzım gelir.

Lüzûmundan az söylenilen söz, maksadı hakkıyla husûle getiremez. Lüzumundan ziyade söylemek ise 'abesle iştigâl kabilinden olur. Şeyh Sa'dî'nin:

"Dî-çiz tırta-i 'aklest dem fûrûbesten

Bu kat goften ü goften bu kata hâmusı"

Hikmeti burada hâtırlara gelmelidir.

Sözüm lüzumu kadar söylenilmelidir. İnsanlara "nutk" hâssa-ı celilesini ihsân eden hakim-i elsine-i aferin onları â'zam-ı eltâfi olan "akl" ile de tezyin buyurmuştur. Sözün mikdâr-ı lüzûmu da onunla bilinir.

Muhâtabda "hulv-i zihn", "tereddüt", "inkâr" hâllerinden biri bulunur. Kelâm bu hâllere münasib birer sûrette sevk olunur. birincisine göre "ibtidâi", ikincisine göre "talebî", üçüncüsüne göre "inkârî" vasfını alır.

İbtidaiyatta ekseriya "tekid"e ihtiyâac mess etmez. Sade sûrette ifâde-i merâm edilir. Talebiyâta sadeliğin muhâfazası caiz olmakla beraber tekid müstahsendir. İnkâriyâta ise vâcibdir.

Therese Raquin

Müellifi: Emile Zola

- Mâba'd -

O zaman hayât (Therese)je daha hoş görünmeğe başladı. Bununla beraber mülayim etvârını sakın ve bi-kaydâne çehresini muhafaza etti. Henüz bir hastanın döşeğinden büyümüş bir çocuk olmak hâli üzerinde idi, fakat dâhilen ateşli, şiddetli bir hâlde bulunuyordu. Nehrin kenarında yeşillik üzerinde تنها bulunduğu vakit siyah gözleri şâhsâne açılmış, vücudu bunalmış olduğu halde heman sıçrayıp atılacağını imâ eder bir tarz ile hayvân gibi- şekm bir zemin yatardı. hiçbir şey düşünmeyerek güneşin altında sa'atlerce orada kalıp parmaklarını toprağa yatırmakla eğlenirdi. Divânece hülyâlarda bulunurdu. Akıp gürlemekte olan nehre meydan okurcasına bir nazarla bakardı. Kendisine şu atılıp üzerine hücûm edecek gibi gelirdi. O sırada kalkıp dikilerek müdâfa'aya hâzırlanır. dalgalara nasıl galebe edebileceğini hiddetle düşünmeğe başladı.

Akşam olunca (Therese) sükûn hâlinde gürültüsüzce hâlasının yanında oturur dikiş dikerdi. Lambanın siperinden hafif hafif 'aksetmekte olan ziyânın içinde çehresi uyukluyor gibi görünüyordu. Bir koltuğun üzerine yığılmış olan Camille) ise manifatura erkamının cem'lerini düşünüyordu. Heman uyku hâlinde bulunan bu üç yüzün sükûnunu ancak aralıkda ahestece söylenilen bir söz ihlâl ederdi. (Madam Raquin) çocuklarına bahtiyârâne bir nazar-ı lutf ile bakardı. Bunların yek-diğere tezvicine karar vermiş idi. Oğluna daima -hâlet-i nez'ide bir hasta imiş gibi- mu'amele ederdi. Kendisinin birgün vefat edeceğini, oğlunu vahid ve ve marız olarak bırakıp gideceğini düşündükçe içi titrerdi. O vakit (Therese)je nazar-ı i'timâde alırdı. Genç kızın (Camille) için dikkatli bir mahâfiz olacağını hayalinden geçirirdi. Kardeşi kızı sükûn

haliyle, sadakat-ı sâkit-âne onun kalbine bir emniyet-i kâmile ilka ederdi. (Therese)i işbaşında görmüş idi. Bu izdivaç öteden beri kararlaştırılmış bir netice idi.

Çocuklar birgün olup da zevc ü zevce olacaklarını hayli zamandan beri bilirdi. kendilerine menus tabi'i olmuş olan bu fikr ile büyümüşlerdi. Familya beyninde bu ittihaddan zarurü mikdar birşey imiş gibi bahsolunurdu. (Madam Raquin) "Therese yirmibir yaşına gelinceye kadar bekliyeceğiz" demiş idi. Onlarda telaşsızca kızarıp bozarmaksızın sabırane bekliyordular.

Hastalığın netâyicinden olarak "fakr-üd-dem" mübtelâ olmuş olan (Camille) ahd-i şebâbin hevesât-ı şedidesinden bi-haber idi. Dayısı kızının yanında sabi gibi dururdu. Validesini nasıl kucaklarsa, onu da öylece muktezâ-yi ülfet olarak sükûn-ı hod-kamanesini ka'ta gâib etmeyerek kucaklardı. (Therese)e canını ziyade sıkılmasına meydan vermez. Hâtırını ele alır, lazım geldikçe kendisi için "matbuh" tedarik eder bir arkadaş nazarıyla bakardı. (Therese) ile oyun oynarken onu der-âguş ettikçe kucağına bir erkek çocuk alıyor kıyas ederdi. Vücutunda asla tesir hissetmezdi. Bu sıralarda bir hande-i asabi ile çırpınmakta olan (Therese)nin ateşin dudaklarından bûse-rûba olmak fikri bi-çarenin semtine uğramamış idi.

Genç kız dahi efsürde, bi-tesir görünürdü. Ba'zan iri gözleri (Camille)e dikerek bir sükûn-ı hakimâne ile dakikalarca bakardı. O aralık yalnız, dudaklarında hiss olunmayacak derecede küçük küçük hareketler hasıl olurdu. Kâbil-i teskin olmayan bin arzusunun daima mülayemet ve takayyüd üzere bulandırdığı bu kapalı çehreden hiçbirşey sezilmek mümkün değil idi. İzdivaçtan bahsolundukça (Therese) ağır bir tavır takınıp (Madam Raquin) her ne derse başını sallayarak tasdik etmekle iktifa ederdi. (Kamille) uyuklardı.

Yazın, akşamları bu iki gınc kalkıp su kenarına giderlerdi. (Camille) validesinin takayyüdât-ı mütelâviyesinden hiddetlenirdi, isyan edeceği gelirdi. Koşmak, hastalanmak, vâldesinin kendisine nefret veren nevazişlerinden kurtulmak isterdi. O vakit (Therese)i alıp götürürdü. Onu gülüşmeğe, çemen üzerinde yuvarlanmağa da'vet ederdi. Birgün dayısı kızını itip düşürdü. Genç kız hayvancasına bir vahşetle sıçrayıp kalkarak çehresi ateşlenmiş, gözleri kızarmış olduğu hâlde kollarını bâlâya ref ile bi-çarenin üzerine atladı. (Camille) zemine düşüyordu. Korkmuş idi.

Aylar, yıllar geçti. İzdivaç için ta'yin edilmiş olan gün geldi. (Madam Raquin) (Therese)i bir tarafa çekip peder ü maderinden bahsetti. Sûret-i tevellüdünü hikâye eyledi. Genç kız hâlasını dinledikten sonra cevap olarak bir kelime bile telaffuz etmeksizin madamı kucakladı.

O akşam (Therese) nerd-bânın sol cihetinde olan odasına girecek yerde hâla-zâdesinin nerd-bânın sağ tarafında bulunan odasına girdi. O gün ta'ayyüşçe vuku' bulan tebdil bundan 'ibâret oldu. Ertesi gün genç zevc ü zevce aşağı indikleri esnâda (Kamille)in yine za'f-ı marizânesi, mübarek sükûn-ı cûd-kâmânesi yerinde idi. (Therese)

ise mülayim tavr-ı bi-kaydanesini sâkin olduğu halde müdhiş görünen çehre-i itidal-perverini muhâfaza ediyordu.

- 3 -

Teehhülden sekiz gün sonra (Camille), (Vernon), terk ile gidip Paris'de yaşamak niyetinde bulunduğunu validesine açıktan açığa beyan etti. (Madam Raquin) "Burada ta'ayyüşümü yoluna koymuş idim. Hiç bir şeyi değiştirmek istemem" diye feryad eyledi. Oğluna bir buhrân-ı 'asabi müstevli oldu. İrade/i keyfiyyesine muvafakat etmediği sûrette hastalanacağını beyan ile validesini tehdid etti. Dedi ki:

-Ben senin tasavvuratına hiçbir vakit muhâlefet etmedim. Dayım kızını tezevvüc ettim. Bana verdiğin 'ilaçların hepsini isti'mâl eyledim. Şimdi de benim bir maksadım var. Bunda da sen bana muvâfakat edersen ne lazım gelir?... Ayın nihayetinde gideceğiz.

O gece (Madam Raquin)in gözüne uyku girmedi. (Camille)in tasmimi tarz-ı ma'îşetini zir ü zeber ediyordu. Yeni bir tarz-ı ma'îşet ittihâzı için çare anyordu. Yavaş yavaş kendisinde sükûn peyda olmağa başladı. Genç zevc ü zevcenin ileride çocukları olabileceğini, o hâlde kendi servet-i cüz'iyesinin idareye kifayet etmeyeceğini düşünüyordu. Daha para kazanmak, yine ticârete başlamak (Therese) için kazanalı bir meşguliyet bulmak lazım geliyordu. Ferdâsı 'azimet fikriyle ülfet etmiş, yeni bir ma'îşetin planını tertip eylemiş bulundu.

Sabah ta'âmından pek şen idi. Çocuklarına dedi ki:

-Bakınız ne yapacağız: Yarın Paris'e gideceğim. Küçük bir tuhafiyeci dükkânı arayacağım. (Therese) ile ben yeniden iğne iplik satmağa başlayacağız. Bu işgal eder. Camille! Sen de istediğini yapacaksın. Boş gezersin yâhûd kendine bir me'mûriyet bulursun.

Delikanlı "Bir me'muriyet buldum" cevabını verdi. Hakikatte (Camille)i 'azimetle sevk eyleyen şey bir hırs-ı ebleh-aneden 'ibâret idi. Bir büyük idarede memur olmak istiyordu. Hülyâda kendisini parlak, ipek yenlerle, kalemi kulağının ardında olduğu hâlde vasi' bir kalem odasının ortasında gördükçe mahzuziyetinden kızardı.

(Therese) ile istişâre olunmadı. Öteden beri bir ita'at-ı faika göstermekte idi ki gerek hâlası gerek zevci ondan rey sormak külfetini ihtiyâr etmiyorlardı. Lisanından bir şikâyet, bir serzeniş işitilmediği hatta tebdil-i mekân edeceğini bile bilmiyor gibi görüldüğü hâlde onlar nereye giderlerse oda gidiyor, onlar ne yaparsa o da yapıyor idi.

(Madar Raquin) Paris'e geldi. Doğruca (Pon nof) Çâr-sû sına gitti. (Veron)lu yaşlı bir matmazel kendisinin akrabasından olup, bu azr-sûda tutmakta olduğu bir tuhafiyeci dükkânı, emti'asıyla beraber elden çıkarmak emelinde bulunan bir kadına

(Madam Raquin'i) tavsiye etmiş idi. Eski tuhafiyeci, bu dükkanı biraz küçük, biraz karanlık buldu. Ancak Paris'in içinden geçerken sokakların gürültüsünden, teşhir edilmiş olan emti'arın ziynet ü tantanasından ürkmüş idi. Bu dar mahal ile önündeki şa'ş'a'sız sade çamekânlar kendisine sükün-âbâd olan eski mağazasını yadetti. Kendisini henüz memleketinde zannetti. Biraz nefes aldı. Herkesin mechûlû olan bu kucakta sevgili çocuklarının bahtiyar olacaklarını düşündü. Fiyatın ehveniyeti madamı irzâ etti. Emti'a kendisine ikibin franka veriliyordu. Dükkân ile birinci katın senevi kirası binikiyüz franktan 'ibâret idi. Dörtbin frank kadar para arttırmış olan (Madam Raquin) servetine dokunmaksızın emti'ayı iştira ve birinci senenin kirasını eda edebileceğini hesap etti. (Kamil'in) ma'aşını tuhafiyecilik ticâretinin temettu'âtı -kendi varidat-ı asliyesine el sürdürmeyecek, torunlarını cehazlamak için sermâyesinin çoğalmakta bulunmasına meydan verecek sûrette- ihtiyâkât-ı yövmiyeye kifâyet edeceği fikrinde bulundu.

Kemal-i meserretle (Vernon)a da'vet etti. Paris'in ortasınad inci gibi latif bir kovuk bulunduğunu söyledi. Birkaç gün geçince akşam müsâhabetleri arasında güzergâhın o rutubetli, zulmetli dükkanı 'adeta bir saray kesilmeğe başladı. Kendi hâtıraları arasında dükkânı kullanışlı ves'atli, rahatlı olmakla beraber na-kam.-i takdir bin türlü istifâdâta müsa'ade görünüyordu. Diyordu ki:

Ah! sevgili Theresem, o bucacıkta nasıl mes'ud olacağımızı göreceksin! Yukarıda üç güzel oda var.....

Çâr-sû galebelik.... emti'âmızla, dükkânımızın önünü donatırız.....

İşine bak, orada canımız sıkılmayacaktır."

Dükkânı öge öge bitiremiyordu. Eski tuhafiyeciliğine müte'allik hissiyâtı tamamiyle uyanıyordu. Daha şimdiden (Therese)e bay'u şeraye küçük ticâretlerde yürüyebilecek hilelere dair nasihatler veriyordu.

(Mâba'dı var.)

Rûsûmâta Mensup Besim Beyefendi Tarafından İhdâ Buyuruluyor:

- Tahmis-i Gazet-i Mu'allim -

Mebhas-i vahdette ettikçe yakınım izdiyad
Eyledi şevk-i derûn-ı âteşinim izdiyad
Buldu feyz-i fikret ilham-ı rahinim izdiyad
"Eyledikçe nur-ı çeşm-i zarı beynim izdiyad"
"Etti bi-ârâm-i kalb-i hazinim izdiyad"
İşvesiyle bezm-i temkin oldu bir şüride-zar
Kalmadı hıfz-ı vakara 'âşıkında iktidar
İktihâm-ı vecidder mahv oldu gitti ihtiyâr

"Eylese ey girye-i nâliş karinim izdiyad"
Rahati selb eyleyen hep çeşmimim im'ânıdır
Ta'na müstehdif kılan efkârımın irfânıdır
Hüznümü teksir eden bi-keslerin efgânıdır.
"Vecdimi tezyid eden hem-derdler elhânıdır
Nâle-senc oldukça ney eyler eninim izdiyad,"
Öyle peyvest ettim âhı künbed-i vârûne kim
Öyle nevhât ettim isâl bezm-i kudsiyuna kim
Öyle tesir etti nalem her dil-i mahzûne kim
"Bir sada-yi 'aşk verdim kâse-i gerdûne kim
Haşre dek inler tanın dîl-nişinim izdiyad
Rehber ettim fikrime Nâci gibi bir şâ'iri
Oldu âteş-pâre-i dîl feyz-i 'aşkın nâiri
Eyledim endişemi esrar ma'ni-i zâ'iri
"Söz bulup meşhûr-ı 'aşk ettim celal-i sâhiri
Buldu Naci Şöhret seher mübeyyenim izdiyad"

Üstad!

Tebrik-i îyd-i sa'id-i fitra ni'am-ül-vesile olmak üzere şu gazel-i vecd-âver-i 'âliyi tahmisen yazılan parçaları takdime mücâseret eyledim. Tensib buyurulursa Mecmû'a-i mübeccele'nin kâbına kabûl olunur. Bâke beka-yi vead u 'âfiyet

- Mecmû'a -

Bilhassa (arz-ı şükran ederiz.

Mecmû'a-i Mu'allim

Nüsha = 40

Sahife = 157

Mekteb-i Hukuk Dersterinden

- 37 -

Bend-i Mahsus

- İzâfet-i Teşbihîyye -

"İzâfet-i Beyâniye" envâ'ından biri de izâfet-i teşbihîyyedir. İzâfet-i teşbihîyye müşebbehün-bih'in müşebbeh izâfetinden ibârettir. mesela "gönül" "ka'be"ye teşbih

edilecek olsa, gönül meşebbeh, ka'be müşebbehün-bih olacağından üslûb-ı Fârisi üzere "kâbe-i dil", üslûb-ı Türkî üzere "Gönül ka'besi" denilir. İkisi de "Ka'be gibi olan gönül" demek olur.

Şurasını kemâl-i dikkatle bellemelidir ki, hiç bir vakit üslûb-ı Türkî üzere ceryan eden izâfet-i tesbihiyede sâir ba'zı izâfette olduğu gibi muzâfun-ileyhin ahirine (n) yahûd (nın) getirilemez. Mesela "Lisan", "kılıç"a bezetilmek lazım gelince üslûs-ı Fârisi üzere "tig-i zebân" denilir. Bu ta'bir Türkçeye "dil kılıcı" diye tercüme olunur. "dilîn kılıcı" denilemez

"Sâgar-ı çeşm"in tercümesi "gözüm kadehi" değil "göz kadehi"dir. Maksad gözü kadehe benzetmek ya'ni "kadeh gibi olan göz" demek olduğundan "gözün kadehi" denilecek olursa izâfet-i lâmiye suretini alacağı, göz denilen şeyin ise kadehi olamayacağı cihetle bayağı ma'nâsız olur.

Lisânımızın ekseriya eş'ârda cilve-ger olan bu güzel şivesi öteden beri pek de nazar-ı dikkate alınmamıştır. Eş'âr-ı eslaf tetabbu' edilse izâfet-i lâmiyye tarzında (n) yâhûd (nın) ile irad olunmuş bir takım izâfet-i teşbihyyeye tesadüf olunur. Ez-cümle büyüklerimizden bir zata isnad olunur:

"Zülfünün zencirine bende eyledi şâhım beni
Kulluğundan etmesün âzâd Allahım beni"

Beyti görülüyor. Maksad zülfe zencir isbatı olmayıp, zülfi zencire teşbih olduğundan "zülfün zencirine" yerine "zülfi zencirine" denilmek vâcib idi.

Şeyh Gâlib'in:

"Yer şu'lesi var ki şem'-i 'ânun
Fanusuna sığmaz âsumânun"
"Bu sine-i berk-i âşiyânun
Sina dahi görmemiş nişânun
Efruhte-i 'inâyetindir"

Neşidesi ne kadar parlak görünür! Hâl-bu-ki mısra'-i sânideki izâfetin kâf ile irâdi yanlıştır. Asumanı; fanusa teşbih etmek istiyor, değil mi? O hâlde "Asumanın fanusuna" değil "Asuman fanusuna" demesi lazım gelirdi. Bir asuman var, bir de onun fanusu mu var? Ma'na fâsid oldu gitti.

İSTİTRAD

Hazret-i Şeyh bu neşide de tagyir-i imla müsâmahasında dahi bulunmuştur. Birinci, ikinci, üçüncü mısra'lar gibi dördüncü mısra'ın da kaf ile yazılması, ka'ideye muvaffik mıdır?... "Nişânun" "nişânını" dan muhaffef olmak üzere (nişânen) sûretinde yazılmak icâp ederdi.

Şair bazı eslâf dahi böyle müsâmahalarda bulunmuşlardır. Ez-cümle Nevres-i Kadim bir gazel-i meşhûrunda:

Ey sakınan-ı bezm-i vatan yad edin gehi
Gurbet esiri derd ü bela mübtelaların

Beytini irâd etmiştir. "Mübtelaların"ın mübtelaların şeklinde yazılması lazım geleceği muhtac-ı izâh değildir.

Re'y-i âcizanemize göre bu kabilden olan müsâmahat için "zarûret-i şî'r" medar-ı cevâz 'addolunmalıdır.

(intiha)

İzâfât-ı teşbihîyyeyi kâf ile irad etmek nakıçası meşâhir-i 'asrın âsârında da görülebiliyor. Recaizade Ekrem Beyefendi'nin bir Muhammes-i 'aşıkânesindeki:

"İlticâb etsen çeker zulmette gam gönül gözüm
İltima' etsen olur pür-sûzunem gönül gözüm
Mihrinin sultânına olmuş harem gönül gözüm
Güldürürsün ağlatırsın dem-be-dem gönül gözüm
Hâkim-i kalbim muta-ı çeşm-i giryanım mısın"

Sahife 158

Parçasına bakılsa birden bire kusursuz gibi görünüyorsa da dikkat edilince "mihrinin sultânına" izâfet-i teşbihîyyesinde kafın "hasv-i müfsid" kabilinden olduğu görülür. "Sultân-ı muhabbetine" derneğe vezin müsâ'id olmamak cihetiyle ihtiyâr olunan bu tagbir "mihrin sultânına" sûretinde irâd edilmeli idi.

Üslûb-ı Türkî üzere en çok izâfet-ı teşbihîyye isti'mâl eden şâ'irimiz Füzûlî'dir. Müşârün-ileyhin tavr-ı mahsûsuna letâfet veren keyfiyyetlerden bir ide bu 'addolunabilir. Birkaç misâl irad edelim:

Gönül, gam günlerin, tenha geçirme iste bir hem-dem
(Ecel hâbından) efgânlar çekip Mecnununu bidâr et.
Can eyledikçe meyl-i temâşâ-yi kâmetin
(Göz revzenin) sirişk-i revânım tutar.
Deme Ferhâd karın dökmüş ancak ('aşk şem-şiri)
Benim gör karlı yasım kim bu hem ol mâ-cerâdandır
Gezme ey (gönlüm kuşu) gafil fezâ-yi 'aşk'da
Kim bu sahranın güzer-gâhında çok sayyâdi var.
(Ten evinden) rahtını cehd eyle ey can taşra çek
Âfet-i seyl-i sirişk-i bi-karârından sakın

Müşârün-ileyhin:

"Çâklar göğsümde sanman kim açıpdur tîg-i 'aşk
Gönlümün şehrine mihrin girmeğe dervâzeler"

Beytindeki "gönlümün şehrine" ta'biri doğru değildir. "Gönlüm şehrine" denilmek iktizâ ederdi.

Mekteb-i Sultânî Derslerinden :

- 17 -

Mesela:

- Tevhidden ayrılmadım
- Bir nefes tevhiden ayrılmadım
- Bir nefes tevhiden ayrılmadım Allah bir.

Mısra'larında birincisi -te'kidden hâli olduğundan- ibtida ve talebiye, ikincisi -"Bir nefes" ile müekked bulunduğundan- talebî ve inkâriye, üçüncüsü, -"bir nefesden" başka "Allah bir" ile de tekid olunduğundan yalnız inkâriye misâl olabilir.

Rûhi-i Bağdadî'nin bir seccade -nişin-i riyakâr hakkındaki:

"Demiş bana keşf oldu hep esrâr-ı hakikat
Vallah yalandır sözü billah yalandır"

Kelâmı da inkâriyattan ma'dûddur.

Sevk-i kelâmda iki sûret vardır: Ya muktezâ-yi zâhire muvaffak veya muhâlif olur. Birine "Muktezâ-yi zâhire üzere sevk-i kelâm" diğetine "hilaf-ı muktezâ-yi zâhire üzere sevk-i kelâm" ta'bir olunur. İşte ibtidâiyâtta tekidin terki, talebiyâtın istihsânen inkâriyatın ve cevâben te'kidi muktezâ-yi zâhire üzere sevk-i kelâm kabilindedir. Fî'l-hakika zâhir-i hâle nazaran söz bir hâli-ül-zihne sadece bir mütereddide kuvvetlice bir münkere daha kuvvetli söylenilmek iktizâ eder. Fakat zaman olur ki muktezâ-yi zâhirden 'udûl olunarak hilaf-ı muktezâ-yi muktezâ-yi zâhirden 'udûl olunarak hilaf-ı muktezâ-yi zâhir üzere idâre-i kelâm edilmek lâzım gelir. Bu hâlde mesela 'âlem câhil menzilesine tenzil olunur. Ez-cümle erbab-ı kalemden olduğu hâlde bu sınıfça ri'âyet edilmesi lâzım gelen âdada mugâyir bir harekette bulunan bir zata "erbab-ı kalemdeyiniz" denilecek olsa hilaf-ı muktezâ-yi zâhir üzere sevk-i kelâm edilmiş olur. Muhâtab kendinin erbab-ı kalemden olduğunu bileceği gibi bu hususun mütekellimce ma'lûm bulunduğunu da bileceğinden mütekellimin maksadı ne muhâtabu erbab-ı kalemden olduğunu bildirmek, ne de bu hususun kendisince ma'lûm bulunduğunu anlatmak olmaya tenbihden i'bare olmak lâzım gelir.

Meydan-ı harbe girmek üzere bulunan iki dilâverden birinin isti'mâl edeceği eslihayı kernâl-i ihtimâm ile mu'âyene etmesine, diğerinin latife yollu ta'rizde bulunması üzerine "dügüne gitmiyoruz" demesi de bu kabildendir.

Kelâm-ı muktezâ-yi zâhirden ziyade hilaf-ı muktezâ-yi zâhir üzere sevk olunur. Burasını tasdik için muhâverâta dikkat kâfidir. Aşağıda bu mebhasa müte'allik izâhât gelecektir.

Kelâmın gerek muktezâ-yi zâhir, gerek hilaf-ı muktezâ-yi zâhir üzere sevkini icâb eden şey mi'yâr-ı ma'ânî olan muktezâ-yi hâldir.

- Nümûne-i İntihâb -

- 20 -

Hoca Fehim

Ben Süleymanım Fehimâ kişver-i eş'ârda
'Arş-ı belkıs-sülan şimdi nişimendir bana

Sahife = 159

Bize arz-ı cemâl etmez mi belkıs-i emel âhir
Fehimâ hâtem-i dag-ı muhabbetle Süleymanız

Gibi beyitlerinde imâ etmiş olduğu ismi Süleyman'dır. (1203)de İstanbul'da tevellüd etmiştir Bir müddet divan-ı hümayûn kalemi dahilindeki mühimme odasına müdâvemet ettikten sonra Darphâne-i Âmire'ye memur olmuş idi.

Muhharen memuriyet-i mahsûsa ile rumeliye gönderilmiş ve hitâm-ı memuriyetten sonra bir hayli zaman "Voyvodalık" "Müselmellik" gibi hizmette kullanılmıştır.

Nihâyet Der-sa'âdet'e 'avdetle hânesinde ârâm-güzin olarak müraca'ât eden erbab-ı arzuya dakayık-ı Farisiye ta'limiyle vakit geçirmeye başlamıştır. 'Asrımızın medar-ı müfrehiri olan bir takım ekâbir kendisinden tedris etmişlerdir.

Bir mu'allim-i feyz-bahş idi. Zamanında 'umûm-ı erbab-ı takdirin mazhar-ı tevkiri olmuştur. Hocâ Fehim bu hususda Hocâ Neş'et'i andırır.

"Tezkire-i Devletşah"ı "Sefinet-üş-şu'ârâ" nâmıyla tercüme, Saib-i isfahânî'nin ba'zı gazeliyât-ı müntahabasını şerh etmiştir. Mürettep divançesi matbû'udur.

Fehim-i Sa'ibe, Şevkete pey-rev yolunda, külfetle şi'r söyler. Hayli değerli bir sühan-perverdir. Ma'rifet ve şöhetçe Neş'et'e galebe edememiş olsa bile nazar-ı

dikkate şâ'irlikçe Müşârûn-ileyhden bâlâ-ter görünebilir. Fehiminde tab'ı rakiktir, fakat pek de Neş'et kadar değil.

Kıbrısî-zâde ismâ'il Hakkı Efendi tarafından söylenen:

"Nale kilsun ins ü can gitti süleyman Fehim"

Târihinden anlaşılacağı üzere (1262)de vefat etmiştir.

Müşârûn-ileyhin Ba'zı Eş'âr-ı Müntahabası

- Mısra'lar -

Bir âteş-pâre doğdu duht-ı ruzdan neş'e nâmında
Cihânda câm dururken olur mu cem-i kem-nâm

- Beyitler -

Ruhdur kalıb insana Fehimâ 'irfân
Heykel-i bi-hünerân 'addolunur seng-i mezar

Fehimâ şâ'irân-ı bül-hevesde kalmamış insaf
Kanâ'at eylemez mazmuna divânı çalar çarpar

'Ale'l sabah cihân halkı kâr ü bâre gider
Bela-güşân-ı muhabbet de kûy-ı yâre gider

Rah-ı tecridde derler mi Aristoya hakim
Terk-i dünya eden iskendere üstad olmaz

Eylemez erbab-ı dil zill-i hümayaya iltica
Lâne-gir-i kaf-ı istigna olur 'anka-yi 'aşk

Hıfz olundu terk-i kârn etmekle nakd-i âb-ı rû
Sûddan fâriğ olan sermayeden etmez ziyan

"Therese raquin"

Müellifi: Emile Zola

- Mâba'd -

Nihâyet familya (Sen) sâhilindeki hâneyi terk ile o günün akşamı gelip (Pon-Non) çâr-sû suna yerleşti.

(Therese) bundan böyle türâb-ı sulbun içine girince bir mezarı teşkil eden türâb-ı sulbun içine giriyorum sandı. Bir nevi yürek kabarması boğazına gelip tıkandı korkusundan titriyordu. murdâr, rutubetli güzer-gâha baktı, magazayı gezdi, birinci kata çıktı, odaları dolaştı. Bu döşemesiz, çaplak odalar ıssızlık, viranlık cihetiyle korkunç bir hâlde idi. Genç kadın edecek bir hareket bulamadı. hiçbir söz söylemedi. Güya ki vücûda donmuş kalmış idi. Hâlasıyla zevci aşağı inmişler idi. Elleri kaskatı, boğazı hıçkırıklarla memlu olduğu ağlamağada muktedir olamadığı hâlde bir sandığın üzerine oturdu.

(Madam Raquin) hakikate karşı müşkilata dûçâr, tahayyülat vâk'asından şerm-sâr olmuş kalmış idi. Her mahzur-ı nev-zuhûra bir çare bulurdu. karanlığı havanın kapanıklığına haml ederdi. ortalık bir kere süpürülecek olsa kifâyet edeceğini beyan ile sözüne netice verirdi.

(Camille) "Ne var sanki! Hepsi pek güzel uygun..... Hem biz buraya yalnız akşamları çıkacağız ben (alafranga) sa'at beş veya altıdan evvel 'avdet etmem.... Siz ikiniz birlikte bulunacaksınız, canınız sıkılmaz" Diye cevap verirdi. Sahife = 160

Delikanlı kalem odasında halavet germi bahşına itimad etmemiş olaydı böyle murdar bir meskende oturmağa kat'a razı olmazdı. Kendi kendine "gündüzleri idare-hânede ısınırım, akşamları erkenden yatarım" diyordu.

Dükkân ile odalar tam bir hafta karma karışık bir hâlde kaldı. birinci günden itibaren (Therese) dest-gâhın arkasına oturmuş idi. Artık yerinden kıvıldanmıyordu. (Madam Raquin) onun bu vaz'-ı fâtirânesine şaşdı. Genç kadın ikâmet-gâhını güzelleştirmek, pencerelerin üzerine çiçekler koymak yeni yeni kâğıtlar, yerlerde hâhlar istemek arzusunda bulunacak zannetmiş idi. Kendisi ba'zı ta'birat ü tezyinat teklif ettikçe kardeşi kızı sakın bir tavır ile "ne lüzumu var? Pek iyiyiz, tantanaya ihtiyâcımız yok" diye cevap verirdi.

(Camille) "Ne var sanki! Hepsi pek güzel uygun... Hem biz buraya yalnız akşamları çıkacağız. Ben (alafranga) sa'at beş veya altıdan evvel 'avdet etmem....Siz ikiniz birlikte bulunacaksınız, canınız sıkılmaz." Diye cevap verirdi. Sahife = 160.

Delikanlı kalem odasında halavet germi bahşına i'timad etmemiş olaydı böyle murdar bir meskerde oturmağa kat'a razı olmazdı. kendi kendine "gündüzleri idare-hânedede ısınırım, akşamları erkenden yatarım" diyordu.

Dükkân ile odalar tam bir hafta karma karışık bir hâlde kaldı. birinci günden i'tibâren (Therese) dest-gâhın arkasına oturmuş idi. Artık yerinden kıvıldanmıyordu. (Madam Raquin) onun bu vaz'-ı fâtîrânesine şaşdı. Genç kadın ikâmet-gâhını güzelleştirmek, pencerelerin üzerine çiçekler koymak yeni yeni kağıtlar, yerlerde hâlîlar istemek arzusunda bulunacak zannetmiş idi. Kendisi ba'zı ta'birat ü tezyinat teklif ettikçe kardeşi kızı sakın bir tavır ile "ne lüzumu var? Pek iyiyiz, tantanaya ihtiyâcımız yok" diye cevap verirdi.

Odaları tanzim etmeğe, dükkânı da oldukça yoluna koymağa mecbur olan (Madam Raquin) oldu. Gözünün önüne madamın muttasıl dönüp dolaşmasından (Therese)nin nihâyet sabrı tükendi. Bir hizmetçi kadın tuttu, hâlasını gelip yanında oturmağa icbâr etti.

(Camille) bir ay memuriyet bulamayıp boşda kaldı. dükkânda mümkün olduğu kadar az vakit geçirirdi. Bütün sıkıntısı müstevli oldu ki "Vernon'a 'avdet edelim" demeğe başladı. Nihâyet (Örleân) şimendüferi idaresine girdi. Ayda yüz frank kazanıyordu. kuruntusu kuvveden fi'ile çıkmış idi.

Sabahları sa'at sekizden giderdi, (Ki negu) sokağından inerek kendini rıhtım üzerinde bulurdu. O vakit elleri ceplerinde aheste yürüyüşle (Encümen-i Daniş) dairesinde (nebatat bağçesi)ne kadar (Sen) nehrini ta'kib ederdi. Günde iki def'a icrâ ettiği bu uzun seyahat (Camille)in canını hiç sıkılmıyordu. Suyun akışına bakardı. Nehrin boyunca inmekte olan salların güzârını seyretmek için dururdu. Hiçbirşey düşünmezdi. Ekseriya (Notre-dam) kilisesinin önünde dikilirdi. O zaman ta'mir edilmekte olan kilisenin muhât olduğu iskeleleri temasa ederdi. O koca koca keresteler-niçin olduğunu bilmediği hâlde kendisini eğlenirdi. Sonra geçerken (Portuven)(*) e olan arabaları sayardı. Akşamları alıklaşmış, kalemde naklolunan ba'zı hikâyât-ı vahiyeye ile zihni dolmuş olduğu hâlde -müsta'cil işi yok ise- nebat bağçesinin içinden geçerek ayları seyretmeğe giderdi. (Dar-ül-edbab)(*)a doğru gelmiş olduğu hâlde ağır ağır hareket etmekte olan aylardan gözünü ayırmayarak yarım sa'at orada kalırdı. Bu iri hayvanların evzâ' hoşuna giderdi. Ağzını açıp gözlerini belirtip ayların hareket ettiklerini gördükçe bir zevk-i ebleh-âne bularak- bunları tedkik ederdi. Nihâyet ayaklarını sürüyerek gelip geçenlerle arabaları mağazalarla meşgûl olarak 'avdet etmeğe karar verirdi.

Gelir gelmez yemek yer idi. Sonra okumağa başlardı. (Buffon)un âsârını iştirâ etmiş idi. Böyle bir kitabın mütâla'ası kendisine can sıkıntısı vermekte olmasıyla

(*) Şarap Limanı.

(*) Aylar Meskeni.

beraber her akşam bundan yirmi otuz sahife şey okumağa vazife edinmiş idi. Bundan başka (Tiyer)in cüzi on (santim)e satılan (Konsula ve İmparatorluk Târihi) ile (Lamartine)in (Tirondonlar Târihi)ni veya 'avâm için yazılmış ba'zı âsâr-ı fenniye'yi mütâla'a ederdi. Zâgımınca bu sûretle kendi terbiyesine çalışıyordu. Ara sıra okuduğu ba'zı sahâ'ifin, ba'zı vakâyi'in istimâ'ına zevcesini icbar eylerdi. (Therese)nin eline bir kitap almağa heves etmeksizin bir akşamı kâmilen tefekkür ve sükûn içinde geçirebilmesinden müte'accib olurdu. zevcesinin zekâ cihetiyle pek dûn olduğunu kalben i'tiraf ederdi.

(Therese) kitapları 'adem-i tahammül ile iterdi. Gözleri dalgın, fikri bi-karar perişan olduğu hâlde işsiz durmağı tercih ederdi. bununla beraber bi-kayd ü mülâyim olan meşrebini muhâfaza eylerdi. Bütün arzusu son derecede bir hâtır-şinâslık, bir feda-kârlık ile muttasıf olarak vücudunu istenildiği yolda idare olunur bir alet hükmüne koymak cihetine müteveccih idi.

Ticaret pek aheste gidiyordu. Hâsıl olan temettü'ât her ay bir düziye yek-diğerin 'ayrı idi. Müşteriler semtin işçi inâsından müterekkib idi. Her beş dakikada, bir genç kız gelip birkaç paralık birşey iştira ederdi. (Therese) müşterilere daima birbirine mümâsil sözlerle, gayr-i ihtiyârî gibi bir sûrette dudaklarına gelen tebessümle istedikleri şeyleri verirdi. (Madam (Raquin) kendini daha mülâyim, daha geveze gösteriyordu. Doğrusunu söyleyelim: Müşterileri celb eden, kaçırmayan o idi.

Mâba'dı var

Mu'allim Naci Mecmû'ası

Nüsha = 41

Sahife = 161

Mekteb-i Hukuk Derslerinden

- 38 -

- İÇİN -

Edât-ı Ta'lil'dir. 'Alete lâhik olur:

"Yar için agyâra minnet ettiğim 'ayb eyleme

Bag-bân bir gül için bin hâra hidmet-kâr olur."

"Lâ-edrî"

Nisbet veya tahsis edâtı olur:

"İnsan için en büyük bahtiyârlık kendini bahtiyâr zannetmektir."

"Âfet-i can dediler gamze-i celladın için"

"Nedim"

Mesela "senin için burada kalmak olmaz" 'ibâresinde "Senin için"den "senden daloyı" ma'nâsı kasdolursa (için) talil edâtı, "Sana göre" ma'nâsı kasdolursa nisbet veya tahsis edâtı olmuş olur.

Bu ifademizle tebeyyün eder ki (için)i münhasıran Edât-ı Ta'lil 'addetmek noksan-ı tetebbu'dan ileri gelir. (için) ba'zen hemze ve ya'nın iskâtiyle (çün) şeklinde muhaffef olunur. Bu tahfif iki sûretle icrâ edilir:

Birincisi, âhirinde hurûf-ı imlâ'dan (i) bulunan kelimata lühûkiyla olur. Bu sûret - mütereddid olmamakla beraber- nazım ve nesirde cereyan edebilir.

"Perver-i şeyâb olduğu çün düdmân-ı aşk da

Âh (Nabi) yerde kalmaz ziyet eflâk olur"

".....tekrar tab'ına cesaretim sonradan mahv ü isbât olduğu çündür."

"Kernâl Bey"

Fakat nesirde 'adem-i tahfif-i evveli görülür.

İkincisi âhirinde hurûf-i medd'den, hurûf-ı imlâ'dan hâ-yı resmiyye'den mâ'dâ harfler bulunan kelimata lühûkiyla olur. Bu sûret-i nazma ve hâlet-i izâfete mahsûstur.

"Birbiriyle çekişir gerd-i rehinçin müjeler"

"Fûzûlî"

"Ayağın kesme başınçün bezm-i muhabbet serâlardan"

"Kezâ"

"Hep seninçündür benim dünya cefâsın çekdiğim"

"Bâkî"

"Anınçün ben de şimdi hâtır-ı ahbâbdan geçtim"

"Avnî Bey"

"Gel ey bülbül benimçün nâle kıl kim vakt-i firkattir"

"Lâ-edrî"

(İçin)in, âhirinde (i)den mâ'dâ haruf-ı medd, kezaik (i)den mâ'dâ haruf-ı imla veya hâ-yı resmiyye bulunan kelimata lühûkunda tahfifi mümteni' olur. Mesela "Sada -'adû-geda- kedû -cübbe-hocâ- sopa-dere-su" lafızlarına lâhik olacak (için) hiçbir vech ile tahfif olunamaz. (Ne için) (niçin) şeklinde tahfif olunur.

İSTİTRAD

"O-şu-bu-ben-sen-" kelimelerine (için) lâhik olunca muktezâ-yi şive-i lisan olmak üzere araya edât-ı izâfet olan (n) veya (m) girer. "Onun, şunun, bunun, benim, senin için" denilir. "O, şu, bu, ben, sen için" denilmez.

"ben, sen" lafızlarının cem'lerinde dahi "bizim, sizin için" denilirse de diğerlerinin cem'lerinde edât-ı izâfet terk olunur. "Onlar, şunlar, bunlar için" denilir. "Onların, şunların, bunların için" denilmez.

"biz, siz" lafızları "bizler, sizler" sûretinde cem'ül cem' yapıldığı vakit dahi edât-ı izâfet getirilemez. "bizler, sizler için" denilir.

(intiha)

'Arabiyeden mehûz olan lâm-ı meksure-ki (için) ma'nâsınadır. -Li-sebebin-Li-garazin-li-hikmetin-li-nüktetün-li-maslahatin-Allah ve Resulüh" gibi bazı ta'birât 'Arabîyede müsta'meldir.

İSTİTRAD

Ta'bir-i âhiri Kâzım Paşa Hazretleri:

".....nazar et hâlîme Allah û resûl
Kıldı devran kulunu medrese-i ye'se maiyyet"

Sahife = 162

Beytinde üslûb-ı 'Arabîye muhâlif olarak irâd buyurmuşlardır. Hâlbûki bizim böyle ta'birâtta tasrife hakkımız yoktur. Bunlarda daima üslûb-ı 'Arabî muhâfaza edilmelidir.

Kemâl Bey'in, Manastırlı Faik Bey'in:

"Der melâik reşk ile (yâ-leyteni küntü türâben)
Reh-güzar-ı devletinde hâk-sâr oldukça ben"

"Payına yüz sürmek ümidiyle ey meh-i af-tâb
Rûb-hâk oldu dedi (yâ-leyteni küntü türâben)"

Beyitlerindeki iktibas dahi yolunda değildir. "yâ-leyteni küntü türâben" belige-i celilesini Osmanlı üdebasının değil, 'Arab şu'arâsının dahi "yâ-leyteni küntü türâben" şekline koymaları nazar-ı istihsân ile görülemez.

Meşhûr (İbn-i Kemâl)ın olmak üzere bir mecmû'ada tesâdüf ettiğim iktibas-i âti (okı)yı, (oku) yazmak gibi bir büyük müsamaha ile (bu) imâlesini şâmil olmakla beraber hıfza şâyân âsârdan 'addolunur:

"Sevdiğin emvâli infâk etmesek
Menzil-i maksûda ermez sa'y oku
Bu meâlin sıdkına şâhid yeter"

(intiha)

Bu lam-ı ta'lil ba'zan (ecl) kelimesiyle birlikte gelir. mesela "li-ecl-ül maslaha" denilebilir, fakat bu sûretin isti'mâli gittikçe kesb-i nedret etmektedir. (ecl) 'Arabiyede lam'a bedel (min) ile de isti'mâl olunur. "Min ecl zalik" ta'birât-ı kudsiyedendir.

'Asım merhûm, kamus tercümesinde (li-ecl) maddesinde ".....ve bir kimse hakkında şerr ü mazarratla cinayet eylemek alâ-kavl üzerine şerr ü fitne tozutmak ma'nâsındır.

" dedikten sonra "

maddelerinde diyor ki:

"Tahkikimize göre (ecl) fi-l-asl-zikrolunduğu üzere- cinayet, şerr ma'nâsına olup ba'de mutlaka cinayette şâyi' oldu. Mesela "Minecele filet zalik" kavlinde "Onun kesb ü cinayeti sebebiyle icâb eylediği fi'lden naşi ben şöyle ettim" demek olup giderek ittisa' ile mutlaka 'alet makamında isti'mâl eylediler....."

Farisiden mehûz olan (berây) edât-ı ta'lil dahi lisanımızda kullanılır. bunun da isti'mâli kesb-i nedret etmektedir:

"Berây-i hâtır iki kere kamet olmaz imiş"

"İbnü'n Neccar"

Farisîde (ez-berây) şeklinde dahi müsta'mel ise de biz bu sûreti yine Fariside edevât-ı ta'lil'den ma'dûd olan "behr-ez-behr) gibi öteden beri hiç isti'mâl etmemişizdir.

Makalemize teberrüken Hazret-i Selim-i evvel'in:

"Bihr-i cem'iyet dilhast-ı perişâni mâ"

Mısra'-ı hakimânesiyle hitâm verelim.

Mekteb-i Sultânî Derstlerinden :

- 18 -

Zikr ü Hazf

Zikr ü hazf "irâd ve ihmâl" namlarıylada yad olunabilir. 'İbâre arasında bir şeyin gerek irâdı, gerek ihmâli bir fikre, ta'bir-i diğerle bir nükteye mebnî olmak lazım gelir. Mütekellim bir lafzı, bir terkibi, bir cümleyi niçin irâd veya ihmâl etmediğini kanun-ı belâgate tatbiken bilmelidir ki "beligane" denilecek sûrette idare-i kelâma muktedir 'addolunabilsin.

Zikr-i nâ-becâ 'abesle iştigâl demek olur. Hazf-ı nâ-becâ dahi sözü ya kuvvetten düşürür, yâhûd bütün bütün ifsâd eder. Maksûd ise mükemmel söz söylemektir. Zevâ'idi veya nevâkısdan salim bulunmasıyla mütecelli olur. İşte zikr ü hazf mesâ'iline ne derece ehemmiyet vermek lazım geleceği bundan anlaşılır.

İrâd "vâcib-râcih" vasıflarıyla iki kısma ayrılır. Zikrolunacak şeye delâlet eder bir karine bulunmazsa irâdı vacip olur. Elbette!.....anlaşılması zikredilmesine mütevakkıf olan bir şeyin hazfi nasıl caiz olabilir? Söz söylemekten maksad meâlini kimseye anlatmamak olamaz ya!.....Olabilir, fakat öyle sözler belâgate müte'allik olamaz.

Bilakis karine bulunursa râcih olur. Bu da ez-cümle za'afından dolayı karineye veya fehmi-i sâmi'a za'if olduğu sûrette zikrolunacak şey hazf edilecek olursa maksad hakkıyla beyân edilmemiş olacağından ikmal-i ifade için izâhât itâsına ihtiyaç mess eder. Mesela evvelden bir kelimenin ihmâli sonradan bir cümlelerin irâdını müeddî olabilir. Bu hâlde hazfdan maksûd olmak lazım gelen ihtisâr husûle gelemeyip bilakis söz uzatılmış olur.

Mezid-i izah ve takrir, ima-yi belâdet-i muhâtab ta'zim, tahkir, tebrik, istilzâa gibi nükteler dahi vücûh-ı rûchândan ma'dûddur.

Meselâ "Kuran gibi mukaddes bir kitap görmedim" diyen bir zata cevaben "keteb-i semâviyenin a'zamıdır" denilmek kâfi görünürken "Kuran keteb-i semâviyenin a'zamıdır" denilecek olsa "kuran" lafzının irâdı ta'zim için olmuş olur.

Meşhûrdur ki "Mecnûn-ı 'Âmire" birgün mu'tâdı olduğu üzere saika-i sevda ile sahrada gezerken bir sürü ahûya tesadûf edince "Ey ahûlar! Allah için söyleyin: Leyla sizden midir, yoksa Leyla nev'-i beşerden midir!" diye feryat etmiştir.

'Arabın en hassas şâ'irlerinden olan Unâkam, 'âşkın bu tecahül-i 'ârifâne'den maksadı Leylâ'nın kendi hakkında göstere geldiği tevahhuş-ı istigna-perverândan şikâyet eder.

Burada ikinci "Leyla" ba'zı 'ukala nezdinde ihmale sezâ görülebilir. Hâlbûki bildiği kelimât içinde "Leyla"dan daha şirin bir kelime bulamamakta olan Mecnûn onu istilzazen irâd eylemiştir.

İzmâr makamında izhâr, işâret mevki'inde tasrih dahi öyle müktelere mebni ihtiyâr olunur edâlardandır.

MÜSTEFİZ

"Tabakâtü'l-Etibba" dan

- 246 -

"Etibbâ-yi İslâmiye'den (Evhad-üz-zaman)ın tuhaf bir müdâvâtı"

Bağdad'da bir şahıs (Mâli hulyâ) denilen 'illete mübtela olmuş idi. Daima başının üzerinde bir (küp) bulunuyor, kıyas ederdi. Alçak tavanlı yerlere dahil olunca başındaki küp bir tarafa çarpacak imiş gibi muhteriz-âne davranırdı. küpün muvâzeneti bozulur, birisinin başına düşer vvehmiyle sokakta ihtiyat üzere yürür, kimsenin kendisine takarrüb etmesine meydan vermezdi.

Birçok zamandan beri bu ibtilâ-yi garib ile ıztırab-ı şedid içinde bulunuyordu. Bir takım etibbâ tarafından tedavi edildi. hiçbir tesiri görülmedi. Küp yine yerinde duruyordu. nihayet evhad-üz-zamana mürâca'at olundu. hakim, vehminden 'ibâret olan bu 'illete yine umûr vehmiyle müdâvât edilmek lazım geleceğini düşündü. Ma'lûlün müte'allikatına "Ben evde bulunduğum sırada kendisini nezdime getiriniz" dedi. Hânesinde bir kölesine mariz içeri gripte kendisiyle mükâlemeye başladığı esnada vereceği işaret üzerine eline, amade olan koca sopayı alarak mevhum küpü kırmağa çalışıyormuş gibi uzaktan sallayıp herifin fevk-i re'isindeki havâyâ darb etmesini diğer kölesine raf üzerinde müheyya bulunan bir küpü refiki sopayı sallamağa başlar başlamaz şiddetle yere vurmasını tenbih eyledi.

Birgün evhad-üz-zaman hânesinde bulundu. Marizi getirdiler. Mükâlemeye başlandı. Hakim herife "Bu küpü başında niçin taşıyıp duruyorsun? Seni rahatsız etmiyor mu? derdemez birinci köleye işaretini verdi. Köle, koca sopa elinde olduğu hâlde mâli hulyâ sahibinin karşısına geçerek "Vallâhi ben bu küpü kıracağım! Seni bir yükten kurtaracağım. Müsterih olduğunu isterim" dedikten sonra sopayı, almış olduğu ta'limat üzere bir kere şiddetle salladı. Sopa râs-ı Marizin bir pamuk karısı üzerinden dehşetli bir sûrette geçtiği sırada diğer köle raftaki küpü sür'at ve kuvvetle yere urdu, bir gümbürtü koptu. küp bin parça oldu.

Hasta bir sopaya, bir de küp kırıklarına baktı. "Küpümü niçin kırdınız!" diye izhar-ı teessüf etmeğe başladı. Kırılan küpün, nice zamandan beri başı üzerinde taşımakta olduğu küp olduğunda şüphe etmiyordu.

Vehm-ender-vehm olan bu hâl kendisinde fevkâlade bir hiss-i teessür hâsıl etti. Ondan sonra başını küpsüz gezdirmeye başladı. O 'illetten kurtulmuş idi. Artık "başının üzerinde bir küp var! aman şimdi düşüp kırılacak!" diyerek eğlenmek isteyen zevzeklere tebessümle "O çoktan düştü, kırıldı!" cevabını vermekte tereddüd göstermiyordu.

Müdüvâta böyle şeylerin daima tesir-i küllisi görülür.

- Therese Raquin -

Müellifi: Emile Zola

- Mâba'd -

Üç sene zarfında te'âkub eden günler birbirine müşebbih idi. (Kamil) bir def'a bile kalemi terketmedi. Validesiyle zevcesi dükkânında pek nâdir olarak çıkabildiler. Rutubetli bir zulmet, hazin ve mehin bir sükût içinde yaşamakta olan (Therese) kendisine her akşam yine her sabah yine getirip gösteren 'ömr-i bi-hâlâvetin gözü önünde imtidad etmekte olduğunu göstermekte idi.

- 4 -

Haftada bir, pençşenbih akşamları (Raquin) familyası misafir kabul ederdi. Yemek odasında büyük lamba yakılarak çay kaynatılmak (sahife=164) üzere bir güğüm konulurdu. Bu pek büyük bir iş idi. O akşam başka akşamlara uymazdı. Familyanın i'tiyâdâtı arasında pençşenbe akşamı ictimâ'ı esnaf takımına mahsûs gayet şenlikli bir cünbiş makamına kaim olmuş idi. (Madam Raquin) eski dostlarından olup (Vernon)da ifâ-yi vazîfe eylediği yirmi sene müddet esnasında kendisiyle bir hânede ikâmet etmiş olan polis komiseri (Mişo)yu Paris'te bulmuş idi. Vaktiyle beyinlerinde sıkı bir muhabbet-i samimiyye tekerrür etmiş idi. Sonradan kadın gidip sâhil-i nehirdeki hânede ikamet etmek üzere mâ-meleğini satınca komiser yavaş yavaş gözden nihân olmuş idi. (Mişo) birkaç ay sonra memleketi terk ile ma'âş-ı tekâ'üdisi olan senevi binbeşyüz frankı istirahatle yemek üzere Paris'te (sen) sokağına geldi. Yağmurlu bir günde (Pon nof) Çâr-sûsunda muhibbe-i kadimesine tesadüf etti. Akşam yemeğini (Raquin) familyasının mevâsında yedi.

"Pençşenbih kabûlü" bu vech ile teessüs etti. Eski polis komiseri haftada bir kere gelmeği kemâl-i ihtimam ile i'tiyâd eyledi. Nihâyet -otuz yaşında, uzun boylu, kuru, za'if bir şahıs olup ağır, hastalıklı bir kadını tez evvüc etmiş bulunan oğlu (Oliviye)yi de getirdi (Oliviye)nin polis dairesinde senevi üçbin frank 'âidatlı bir memuriyeti var idi. (Camille) bu memuriyet için garip bir suretle izhar-ı hased eder idi. (Oliviye)ye polis "intizâm ve emniyet" kaleminde mümeyyiz idi. (Therese) oraya gelerek bâlâ-yi derazinin kurulduğunu, zevceciğinin kusurlarını 'arzetmekle çâr-sûnun dükkânını şereflendiriyorum kıyas eden- bu dimdik soğuk herifden daha birinci gelişinde teneffür etmiş idi.

(Camille) bir başka misâfir daha getirdi. bu (Orleân) şimendiferinin eski bir memuru idi. (Garive) yirmi seneden beri hizmetinde bulunuyordu, katib-i evvel idi. kalemde memurlara iş tevzi' eden bu olduğundan (Camille) onun hakkında hürmet-i mahsusa gösteriyordu. (Garive'nin birgün öleceğini, kendisinin belki on sene sonra ona halef olacağını hülya ederdi.

(Garive) (Madam Raquin'in hüsn-i kabûlünde fevkâlâde mahzuz oldu. Her hafta sûret-i muntazama gelmeğe başladı. Altı ay sonra "Pençşenbih Ziyareti" kendisi için bir vazife hükmünü almış idi. Her sabah kaleme nasıl giderse gayr-i ihtiyârî gibi hayvancasına bir sevk-i tabî'i ile (Pon nof) çâr-sûsunda öyle giderdi.

O zamandan i'tibâren ictimâ'lar kesb-i letâfet etmeğe başladı. Sa'at yedide (Madam Raquin) ateş yakıp lambayı masanın ortasına oturtur. Bir tarafına bir (Domino) takımı kor, (büfe)de bulunan çay takımını da silerdi. Tam sa'at sekizde, biri (sen) sokağından, diğeri (Mazarin) sokağından gelmekte olan ihtiyâr (Mişo) ile (Garive) dükkânın önünde birbirlerine tesadüf ederlerdi. Bunlar içeri girince bütün familya birinci kata çıkar idi. Masanın etrafına otururlar, daima genç kalmakta olan (Oliviyeye Mişo) ile zevcesinin vürudunu beklerler idi. Cem'iyet tam olunca (Madam Raquin) çayı dağıtır, (Kamil)de domino kutusunu musamma' örtünün üzerine boşaltırdı. Herkes oyununa dalardı. Artık domino taşlarının tıkırtısından başka birşey işitilmezdi. Her (Parti)yi müte'âkib oyuncular iki üç dakika münâza'a ederlerdi. sonra ortaklık yine soğuk bir sükut içinde kalırdı. Bu sükutu taşların kuru bir tıkırtısından başka birşey ihlal etmezdi. (Therese) (Camille)ye hiddet verecek sûrette lâübâliyâne oynardı. (Madam Raquin'in (Vernon)dan getirmiş olduğu (Fransua) denilen iri tekir kediyi üzerine alır. Pençşenbih akşamları kendisi için bir 'azab idi. Ekseriya oyun oynayıp, yarı uykuda, yarı uyanık boş oturmak için vücutça biraz rahatsızlığı olduğunu bir şiddetli yarım baş ağrısından muztarib bulunduğunu der-miyân ederdi. bir dirseği masanın üzerine yanağı da elinin içine dayanmış olduğu hâlde halasıyla zevcinin müdde'ularına bakardı. Bunları lambadan çıkmakta olan sarı, dumanlı bir nevi sisin arasından görürdü. Bütün med'uvviyine öfkelenirdi. Şedid bir nefretle, gizli bir hiddetle gözlerini birinden diğere çevirirdi.

Ihtiyâr (Mişo) çocuklaşmış olan sâl-hürdelerde görülen meyyitâne benizler tarzında soluk, sarı, kırmızı lekelerle kaplı bir çehre 'arz ederdi. (Gariven)nin (Karatin) denilen sakat adamlar gibi yüzü dar, gözleri müdevver, dudakları ince idi. Kemikleri yanaklarını delip çıkacak gibi görünen (Oliviyeye) gültünç olan cüssesi üzerinde dik duran sırt-ı bi magzını kemâl-ı vakar ile taşırdı. (Oliviyeye)nin zevcesi (Suzan)a gelince: Bunun benzi büsbütün uçuk, gözleri donuk dudakları beyaz, çehresi ruhsuz idi. (Therese) kendileriyle birlikte kapanıp kalmış olduğu bu biçimsiz uğursuz mahluklar arasında bir adam değil, canlı bir vücut bulamıyordu. Ba'zen hayâlata kapılırdı.

kendini sicimi çekince başlarını, bacaklarını, kollarını oynatmağa başlayan bir takım bi-ruh kalplerin yarı sıra bir (mahzen-el-embât) defn edilmiş sanırdı.

(Mâba'dı var.)

Mu'allim Naci Mecmû'ası

Sayı = 42

Sahife = 165

Mekteb-i Hukuk Derslerinden :

- 39 -

Vâ

'Arabiye'de Edât-ı Nüdb'e'dir. dahil olduğu isme (Mendûb) denilir.

(Nüdb'e) "Meyyit üzerine mahâsini ta'dâd ederek ağlamak" ma'nâsına olan (nedb) masdarından isimdir ki istilâhda 'ale-l-umûm evcâ' ve fecâyi' üzerine edilen nâlişe itlak olunur.

Fî-l-asl "üzerine mahâsini ta'dâd olunarak bina edilen meyyit" demek olan (Mendûb) ma'nâ-yi istilâhisi "mutlaka vücudundan veya 'ademinden dolayı tefevvü'(*) olunan şey"dir.

Meselâ çocuğu vefat eden bir mader-i mihr-bân (Vâ Veledâ!) diye feryad eder. burada bâ'is-i figan veledin 'ademidir. yine o valide (Vâ musibetâ!) diye feryad eder. burada dahi bâ'is-i figan musibetin vücududur. Birincisinde mendûb (veled), ikincisinde musibettir. Mendûbların âhîrine elif ilhakı nüdbede matlub olan medd-i savtın husûli içindir. Vakf hâlinde elifden sonra -meddin kemal-i zuhûru için- birde hây-i sekt 'ilave kılınır. (Vâ Veledah! Va musibeta!) denilir.

Lisanımızda bu üslûb üzere müsta'mel olan ta'birat-ı 'Arabiyye mahdûddur. bunlar ekseriyet üzere sadece elif ile kullanılır. (Va esefâ! - Vâ-veylâ! -Vâ-hayfâ!- va hasrta!) onlardandır.

(Vâ-veylâ) nazımında (Vâ-veyl) sûretinde dahi kullanılır. (Vâ-veylâ) ile '(vaveyleta) beyninde fark vardır. (Veyl) 'azab ve helak ma'nâsına olduğu hâlde (Veyle) fazâhat ya'ni rûsvaylık demektir.

(*)

Nahv-i 'Arabî'de 'aid-i letâifdendir ki evlâd-ı 'Arab'da biri malik olduğu. Şam işi iki kadehi nasılsa zayî' edince (Va cümcümme-üs-sammiyanah!) nidâsıyla izhar-ı telehhüf eylemiştir.

Türkçede (vâ) yerine (vâh) yâhûd (vây) kaim olur. Mesela (Vâ muklete 'ayşını) vah gözümün bebeği! (vâ re'si) vay başım! diye tercüme olunur.

- Lâhike -

Bir de Farisî (vâ) vardır ki tahsin-i lafz için evâil-i kelimâta getirilir. Bu da lisanımızda (vâ-beste-vâreste) gibi ba'zı Ta'birât-ı Farisiye de kullanılır.

(vâ) Farisîde birkaç ma'nâya dâll olarak dahi isti'mâl olunursa da lisanımızda o ma'nâlarda terkipsiz kullanılır.

- 40 -

Vaktiyle (deyü-diyü) sûretlerinde yazılırdı:

"Çıkma ey divâne bâzâr-ı melâmetten deyü

Muttasil çâk-ı giribânım tutar dâmânımı"

"Füzûlî"

"Kaysı gör mecnun iken 'âlemde şöhret-girdir

Hiç seni bir kimse yad eyler mi 'âkıldır deyü"

"Fâ'izî"

"Sizde böyle müşg olur mu diyü hâkinden biraz

Ah göndersem saba ile hotan hâkanına"

(Diyerek) yâhûd (diyüp) muhaffefi 'addolunabilir. Ma'mafih bu sigalar ile (diye) beyinde isti'mâlce hayli fark bulunur.

(Diye) tazammun-ı kavli edâtıdır. İçinde (diye) bulunan her 'ibâre bir kavli mutazammun bulunur. Mesela "Kendisini görebilir miyim diye bakdım" 'ibâresi "Kendisini görebilir miyim dedim, bakdım" Meâlindedir. Mevâzı'-ı isti'mâle dikkat olunduğu hâlde tebyin edeceği vech ile (diye)yi edât-ı terecci 'addetmek doğru olmamak lâzım gelir. Çünkü bu edât "terecci" ile kat'â münasebeti olmayan yerlerde de irad olunabilir. Ez-cümle yukarıda Fâizi ile Nedim'den getirdiğimiz misâller bu müdde'âyı vâzihan isbat eder.

Mes'ele meydandadır. Meselâ "Hazret-i İmam 'Ali hem Kureyşî, hem Haşimî'dir, diye nidâ ettiler." Sözünde ma'nâ-yi Terecci bulmak mümkün müdür?

Müşârün-ileyhin hem Kureyşî hem Haşimî olduğunda kimsenin şüphesi olmadığı hâlde bu 'ibâreden "kendisinin hem Kureyşî, hem Haşimî olduğunu ümid ediş" ma'nâsı nasıl açıklanabilir?

Terecci, henüz vuku'a gelmemiş şeylere 'âid olur. Olmuş bitmiş şeylerde kat'â terecci tasavvur olunamaz.

Bu makale yazılırken rüfekâmızdan biri dedi ki:

- "Bana ikram olunur diye geldim." kabilinden olan misallerin ma'nâ-yi terecciyi okşamakta olması bunların kavli-i mutazâmmın olmamasını icab etmediği hâlde "Paris'den geldim diye kuruluyor" gibi 'ibârelerde ma'nâ-yi Terecci'den eser bulunmaması (diye)nin Edât-ı Terecci olamamasını icab edip duruyor."

'Arabiye'de (a'nı müfessire) denilen (a'n), (diye) ile tercüme olunur. mesela "ve nâ dinâh an ya İbrahim" Âyet-i Kerimesi ona "Ya İbrahim!" diye nidâ edilmek demektir.

Fariside dahi bu ma'na (ki) ile ifade edilir. Meselâ "Ve ba kfile hicaz beşehr der âmed ki ez hac mı âyem" 'ibâresi "Hacdan geliyorum diye Hicâz kfilesiyle şehre girdi." demektir.

(Diye) (demek) masdarından fi'l vücûbu olursa edât olmaz.

Mekteb-i Sultâni Derslerinden:

- 19 -

Mesela Fuzuli:

"Kad enâr el-'aşkı li'l- 'uşşâkı minhâci'l-hüdâ
Sâlik-i râh-ı hakikat 'aşka eyler iktidâ"

Matla'nın mısra'-ı sânisini:

"Salik-i rah-ı hakikat ana eyler iktidâ"

Suretinde nazm edebilirdi (Ana)da 'asrımız erbab-ı tkeceddûdü tarafından tecviz edilemeyecek yolda bir imâle peydâ olacağı mülâhazası buna mani' olmazdı. Çünkü kendisinin:

"Eyminem seng-i melâmetten kim alıp çevremi
Oldu zencir-i cünûn bir kal'a-i âhen bana"

Tarzındaki sözlerden anlaşıldığı üzere böyle müsamahalar sair kudema gibi müşârün-ileyhin mesleğince de mücevvezândandır.

Matla'n birinci mısra'ında mezkûr olan ('aşka) demesi ('aşk) denilen hâdi-i ma'neviye'nin sanına i'tinâ maksadına mebnidir.

Cüz'i mülâhaza ile tasdik olunur ki ('aşka) yerine (ana) denilmiş olaydı Matla' şimdiki derece-i belâgatinden düşerdi. Mâdâm ki 'âşıklar için tarik-i hidâyeti tenvir eden şey 'aşk imiş, meslek-i hakikat sâliklerinin bu reh-nümâ iktidâ eylemeleri lâzım geleceği beyân edildiği sırada elbette nazar-ı dikkate 'arz olunması iktizâ eder.

(Vacib-caiz) namlarıyla iki kısım' münkasım olan hazf dahi bir takım nüktelere mebni ihtiyâr olur. Bunlardan başlıcası bir karinenin delaleti sayesinde "mahzûfdan istigna"dır. Mesela "Kitabımı getirdiniz mi?" Suâline "getirdim" cevabı verilse "Kitabımı" karinesiyle "getirdim"ın mefûlü olan "kitabınızı" hazf edilmiş olur. Fi-l-hakika burada "kitabınızı" demeğe ihtiyâç yoktur.

Denilecek olsa 'abesle iştigâl edilmiş olacağından kanûn-ı belâgate mugayir düşer. Ama "Kitabınızı" zâid görülmez. Çünkü bunda unutulmuş şeyin mezkûr olmasına mukabil getirilen şeyin de zikredilmesi lâzım gelir. "Neyi getirdiniz?" sualine "kitabınızı getirdim" cevabı verilirse de "getirdim"ın ihmaliyle sadece "kitabınızı" dahi denilebilir.

Ümm-i Nebevî Hazret-i 'Abbas, kendisine "Sen mi büyüksün yoksa Resulullah mı?" suâlini irâd eden bir zata "Ben ondan yaşlıyım, o benden büyüktür." cevab-ı edibânesini vermiş idi. Suâlde "büyüksün" karinesiyle "büyüktür" ihmâl edilmiştir.

Hazf için şu da hoş bir misâldir:

-Bir fenne dair olmamak şartıyla havâss için kitap yazmak kadar dünyada a'bes bir şey yoktur. Diyebiliriz ki Hocâ Nasreddin merhûmun birgün va'za çıkıp da cemâ'ate "söyleyeceğimi bilir misiniz?" diye sorduktan ve "biliriz" cevabını aldıktan sonra "madam ki biliyorsunuz, niçin söyleyeyim?" yollu ettiği hitâb havâss için kitap yazanlara bir güzel nasihattir."

(Kemâl Bey-Bahâr-ı Daniş Mukaddimesinden)

Fıkradaki mücâvebe şayan-ı dikkattir. Gerek cemâ'atin cevabı, gerek hocânın hitâbı beligâne vaki' olmuştur. Cemâ'at "biliriz"ın mefûlünü, hocâ "bilirsiniz" ile "söyleyeyim"ın mefûllerini hazf etmiş, bu hazfların karinesi hocânın sualinde mürderis "söyleyeceğimi" dir.

"Teheres Raquin"

Müellifi: Emile Zola

-Mâba'd-

Yemek odasının sakil havası nefesini tıkıyordu. Ortalıkdaki sükût-ı hevl-arniz ile lambanın sarıtırak ş'ulesi kendisine mahiyeti ta'yin olunamayacak bir dehşit, nâ-kabil-i ta'rif bir halecân-ı kalb veriyordu.

Aşağıda mağazanın kapısına çingirak ta'lik edilmiş idi ki (Sahife 167) bunun keskin bir sûrette çınlayışı dükkâna müşteri geldiğini ihbâr ederdi. (Therese) kulak verirdi. Çingirak sesi işitilince hiffet bularak ve yemek odasının terkinden mes'ud olarak şitâb ile aşağı inerdi. (Garive) ile (Oilivye) artık gözünün önünde bulunmadıkları için

gerçekten bir meserret hissetmekte bulunduğu hâlde dest-gâhın arkasında oturur, orada mümkün olduğu kadar ziyade vakit geçirirdi. Dükkânın rutubetli havası, ellerini ateş içinde bırakan sıtmayı ta'dil ederdi. Kendisince mu'tâd olan vehm-i hülyâlara daldardı.

Fakat çok zaman bu hâlde kalamazdı. Gaybûbetinden dolayı (Camille) darılır, Pençşenbih akşamı dükkânın, yemek odasına neden tercih olunabileceğini anlayamazdı. O vakit nerd-bânın parmaklığına doğru eğilerek gözüyle zevcesini arardı. "Ey! Orada ne yapıyorsun? Niçin yukarı çıkmıyorsun?.....Şeytan Vira (Garive)ye yardım ediyor. Şimdi yine kazandı." diye bağırırdı. Genç kadın ızdırab ile kalkarak, sarkık dudaklarına müstekreh bir tebessüm gelmiş olan ihtiyâr (Mişo)nun mukabilindeki yerine gelip otururdu. Sa'at onbire kadar iskemlesinin üzerinde yığılır kalır, etrafında yüzlerini eksitmekte olan mukavvâ kuklaları görmemek için kucağına almış olduğu (Fransuva)ya bakar dururdu.

- 5 -

(Camille) bir pençşenbih günü kaleminden 'avdetinde yanı sıra geniş omuzlu, iri, dinç bir herif getirdi. Bunu teklifsizcesine bir hareketle dükkândan içeri itip (Madam Raquin)e göstererek "valide bu efendiyi tanıyor musun?" diye sordu.

Eski tuhafiyeci bu iri herif baktı, zihnini yokladı, hiçbirşey bulamadı. (Therese) sakın bir tavr ile bu hâli seyretmekteydi.

(Kamil) tekrar dedi ki: Çok şey! (Luran)ı, küçük (Luran)ı, (Jömus) tarafından gayet güzel buğday tarlaları olan (Baba Luran)ın oğlunu tanımıyor musun?.... Hâtırına gelmiyor mu?.....Mektebe bununla beraber giderdim. sabahları, komşumuz olan 'amcasının evinden çıkarak beni aramağa gelirdi. Sen ona şekerleme verirdin."

(Madam Raquin), (Luran)ı birden bire der-hâtır etti. Onu şaşılacak derecede büyümüş buldu. Görmeyeli bol bol yirmi sene olmuş idi. Pek maderane bir sûrette bir takım hâtırat der-miyân ederek, birçok taltifâtta bulunarak kendisini müte'accib-âne kabûl ettiğini unutturmak istedi. (Luran) oturmuş idi. Müsterih-âne bir tavr ile gülümsüyor, açık bir sada ile cevap veriyor, sükûn içinde hoş bir hâl ile etrafına göz gezdiniyordu.

(Camille) dedi ki: Tasavvur ediniz ki bu zevzek onbeş aydan beri Orlean şimendiferi mevkifinde memur imiş. Hâlbûki ancak bu akşam birbirimize tesadüf edip tanıştık.....Bu idare pek vâsi' pek mühimdir!"

Delikanlı bu mülahazayı -gözlerini açıp, dudaklarını sıkdığı koca bir makinenin kem-ter bir çarhu bulunmasına magrur olduğu hâlde- beyan etti. başını sallayarak sözünde bir vech-i âfi, devam eyledi:

"Âh! Lâkin o, kemâl-i sıhhatte, daha şimdiden senede bin beşyüz frank kazanıyor.....Babası onu mektebe verdi. "Hukuk" tahsil etti, ressamlık öğrendi..... Bu akşam, yemeği bizde yiyeceksin değil mi Luran?"

(Luran) bila-tekellüf "Arzu ederim" diye cevap verdi. Şapkasını çıkarıp bir tarafa koydu. Dükkâna yerleşti. (Madam Raquin) tencerelerinin başına koştu. Henüz bir söz söylememiş olan (Therese) yeni gelene bakıyordu. Hiçbir adam gördüğü yok idi. İri, kavi, taze-ru (Luran) onu müte'accib ediyordu. Sert, siyah saçları altında bulunan basık alınını, dolgun yanaklarını, kırmızı dudaklarını demevilere mahsus bir hüsnü caiz olan muntazam çehresini bir nevi' hayretle temaşa eyliyordu. Bir aralık gözlerini boynuna dikti. bu gerden kalın kısa, semiz, kuvvetli idi. Sonra dizlerinin üzerine koymuş olduğu tombul ellerinin temasına daldı. Bu ellerin parmakları iri idi. Yumulunca, yumruğu pek büyük olacağı, bir öküzü tepeleyebileceği anlaşılıyordu. (Luran) gerçekten bir köylü oğlu idi. Evza'ı biraz sakil, arkası muhaddeb harekâtı bati ve kat'i siması sakin ve mu'anid-âne idi. Elbisesinin altında tamamıyla neşv ü nema bulmuş dolgun 'adalât, sıkı metin etten müteşekkil tam bir vücut hissölunüyordu. (Therese) bunu yumruklarından yüzüne kadar göz gezdirerek mu'âyene ediyordu. nazarı onun boğa gibi gerdesine müsadif oldukça vücudunda hafif ra'şeler duyuyordu.

(Camille) kendisinin de tahsil ile meşgul bulunduğunu dostuna göstermek için (Bufon) ciltleriyle on (santim)lik cüzleri ortaya yaydı. sonra birkaç dakikadan beri nefesine irad etmekte olduğu bir suale cevap veriyormuş gibi (Luran)a "Lakin sen benim zevce mi anıyabilecek misin? Demek (Vernon)da bizimle (Sahife = 168) beraber oynayan bu küçük kızını der-hâtır etmiyor musun?" dedi. (Luran), (Therese)nin yüzüne bakarak "Madamı pek güzel tanıdım" cevabını verdi. Derûnuna nüfuz ediyor gibi gelen bu doğru bakışın tesiri altında genç kadın bir nevi' ızdırap hissetti. Cebr-i nefis ederek gülümsedi. (Luran) ve zevci ile birkaç kelime te'âti ettikten sonra hâlasının yanına getmeğe şitab eyledi. Meâsir idi.

Sofraya oturdular. Çorba gelir gelmez (Kamil) dostu ile meşgul olmağı kendisi için vazife 'addeyledi. Ona "Pederin nasıl iyi mi?" diye sordu. (Luran) "Bilmem, kendisiyel bozştuk, beş senedir mekâtibe etmiyoruz" cevabını verdi.

Cenab-ı memur böyle münasebetsiz bir hâlde müte'accip olarak "Amma yaptın ha!" diye haykırdı.

(Luran) dedi ki: "Evet, adamcağzın kendine mahsus fikirleri var.....Komşular ile daima da'vaları olduğundan ileride bi-l-cümle de'âvisini onun hesabına kazanabilecek bir (avukat) yetiştirmek hülyâsıyla beni mektebe verdi.....Zaten (Baba Luran)ın faidesiz hiçbir emeli olamaz. kendi harekât-ı mecnunânesinden bile istifade etmek ister."

Gittikçe istigrabı artmakta olan (Kamil) "Ey sen avukat olmak istemedin mi?" dedi.

Dostu gülerek dedi ki: "Vallahi istemedim.....Babamın bana vermekte olduğu senevi binbeşyüz frank mektep ücretini elde etmek için iki sene derslere devam ediyor gibi göründüm. Mektep arkadaşlarımdan bir ressam ile birlikte vakit geçiriyordum. Ben de resim yapmağa başladım. Bu meşguliyet beni eğlendiriyordu. Ressamlık tuhaf bir san'attır. İnsanı yorup usandırmaz. bütün gün tütün içer, güler oynardık"

(Raquin) familyası dide-i güşâdı isti'câb olmakta idi. (Luran) sözünden şu vech ile devam etti: "Ne faide ki bu hâlde devamı mümkün değil idi. Peder kendisine bir takım yalanlar söylemekte olduğunu anlayınca beni birlikte tarla çapalamağa da'vet ederek şehri vermekte olduğu yüz frankı büsbütün kesti. Onun üzerine kiliseye müte'allik tersimi hususunu tecrübe etmek istedim. Fena ticâret.....Açlıktan öleceğimi iyice anladığım gibi san'atı başımdan def ettim.

Bir memuriyet aradım.....Peder elbette bir gün olur ölür. Hiçbir işi görmeksizin yaşamak için bu fırsatı bekliyorum."

(Luran) sakin bir sadâ ile söylüyordu. Birkaç kelime ile bir fikra-i fânka nakletmiş oluyordu ki kendi mahiyetini tamamiyle meydana koyverdi.

Hakikatte (Luran) şehvât-ı nefsanîyeye-sehl-ül-husûl devamlı huzûzâta 'ait hevesat-ı sâbiteye tabi' bir tenbel idi. O iri cism-i kavinin hiçbir şey yapmayıp muttasıl bir 'atâlete bir teskin-i hırs 'âlemine dalmaktan başka matlubu yok idi. Ne türlü olursa olsun çalışıp yorulmak belasına uğramaksızın, yerinden kımıldanmaksızın iyi yemek, iyi uyumak, huzûzât-ı nefsanîyesini dil dâhi vech ile istifa etmek isterdi.

Avukatlık mesleği kendisini ürkütmüş idi. Tarla çapalamak fikrinden ise titrerdi. tenbel harcı bir san'at bulmak ümidiyle ressamlığa yetlenmiş idi. Fırça ona sehl-ül-isti'mâl bir âlet gibi görünüyordu. Nail-i muvaffakiyet olmağı da kolay zannediyordu. Şehvet-perestâne serhoşane bir sûrette nisvan içinde ucuzca, güzelce yaşamak, yiyip içerek minderler üzerine yan gelip keyfine bakmak hülyâsında bulunurdu. (Baba Luran) para gönderdiği müddetçe bu hülyâ devam etti, fakat sini heman otuzu bulmuş olan delikanlı ufk-ı hayâtında sehâb-ı sefalet müşahede edince düşünmeğe başladı. Mahrûmiyete karşı kendinin korkak olduğunu hissediyordu. Ressamlığın en büyük bir şanı ? etmeksiz birgün geçirmeyi kabûl etmezdi. Hevesat-ı şedidesinin muktezâsını icrâ edemeyeceğini gördüğü gün -dediği vech ile-San'atı terketmiş idi. Ressamlıkdaki ilk tecrübeleri ednâdan da aşşağı kalımsız idi. Çeşm-i kuruyanesi "tabi'at"ı zarafet ve nezaketten 'âri bir sûretle görüyordu. Yaptığı mülevveş, biçimsiz, buruşuk resimler her türlü muâhazâttan müstağni idi. Bununla beraber "san'atkârım" diye öyle pek de kurulmazdı. Fırçaları elinden atması lazım geldiği gün pek o kadar meyvs olmamış idi. Cidden yuvarlanmış olduğu mekteb

arkadaşının vasi' resimhânesini terkedişî idi. (*) Bu zevk-i hayvânî 'âlemi onda cismanî bir ihtiyâç-ı ateşin bıraktı.....Ma'mafî memurluk mesleğinde kendini âsûde buldu. Hayvân gibi peka'la yaşıyordu. Vücûdunu yormamakta, zihnini meşgul kılmamakta olan memuriyetini günden güne seviyordu. Yalnız iki şey canını sıkıyordu:

Biri, istediği kadınları bulamaması, diğeri yemeği onsekiz (Su)ya olan lokantalarda mi'desinin iştihâ-yi ekûl-ânesini teskin edememesi idi.

(Mâba'dı var)

Mecmû'a-i Mu'allim

Sayı = 43

Sahife = 169

- Nümûne-i İntihâb -

- 22 -

Enderûnlı Vâsıf 'Osmân Bev

Bostancıbaşı Arnavud Halil Paşa'nın akrabasındandır. Müddet-i medide Enderûn-ı Hümâyûn'da müstahdem bulunmak şerefine nail olduktan sonra çirag buyurulmuştur. Hânesinde peygüle-güzin-i istirahat ve meşgul du'â-yi devlet iken (1240) senesinde rihlet etmiştir. Onüçüncü 'asr-ı hicrîde en ziyâde şöhret bulan şu'arâdandır. Matbû' divanı mütedâvildir.

Vasıf'ın bu derece iştihârına mahsûl-ı tab'-ı şûhânesi olan eş'ârın sade ve hoş âyende görünmesi medâr olmuştur.

Ekser âsâr, husûsıyla gazeliyyât v eşarkıyyâtı bü-l-hevesâne olmakla beraber lafzî, ma'nevî birçok hatalarla memlûdur. Bu türlü şeylerden ancak nev-hevesler muvakkit bir sûrette mütelezziz olabilirler. Zevk-i sahîh ashabına gelince: Bunlar, Vasıf'da cidden şi'r denilebilecek pek az söze tesâdüf ederler. Bâkîsini "Nihâyet ol kadar vardır ki mevzun ve mukaffadır" mazmununa mâ-sadak bulurlar. Meselâ:

"Mive-i la'lin görüp ol bağban-ı şûhun dedim
Şu kiras yerli midir canım bana bir kıyye çek"

Sözünden ne zevk alınabilir? O bağban-ı şûhun kırmızı dudağını görünce "şu kiras yerli midir?", demek sonrada "Canım! şundan bana bir kıyye çek" recâsında

(*) Buradan iki satır tayy olunmuştur.

bulunmak şâ'irâne 'addolunabilecek şeylerden midir? Okka ile dudak satmak hangi bağban-ı sühun elinden gelir! Şâ'irin bu rivâyetini işitip de gülmeyecek bir bağban tasavvur olunamaz. Haddizatında hasis ve hâyide olan "dudağı kiraza teşbih" ma'rifeti ne demek?

"Değişmezsem nola gülbûs-ı la'le şem-i pestânın

Turuncu bağ-ı hüsnün ey dil a'lâdır kirasından"

Beyninde görüldüğü yolda olursa bir dereceye çekilebilir.

Gönlünü (kebab-ı kestane)ye benzetmek hiçbir şâ'irin hayâlinden geçmek zevzekliklerden midir? Vasıf benzetiyor. Diyor ki:

"Gayr ile mi gördüğün gördükçe çatlar reşk ile

Söz gayretle kebab-ı kestane kim gönlümdür ol"

Beytinde (şarab, kebab, falan) münasebeti (gayr-gayret) mücâneseti gibi birkaç san'at daha bulunsa yine ma'nâdaki hasâseti zerre kadar ta'dil edemez

Şem-i bezm-i yar olup sûzân u giryan oldum ah

Reşk ider 'âlem çerag-ı hass-ı cânân oldum oh

Matla'ı en 'âşıkane sözlerden ma'dûddur. Hâlbûki birinci masrâ'ın ma'nâsı pek de anlaşılammakta olduğu gibi "reşk eder 'âlem çerag-ı hass-ı canan oldum" denilmesini müte'âkib bir de ah çekilmek neden lâzım geleceğini bilinemiyor. 'Âlemin hasedini celb edecek sûrette çerag-ı hass-ı cânân olduğunu beyân eden bir 'âşık lakırdısına niçin ah ile hitâm versin? İlan-ı mefharet ve meserret mevkî'inde ah etmekte münasebet?.....Zaten mısra'-ı sâni ile mısra'-ı evvel beyninde (çerag)dan başka bir vasıta-ı iltisak bulmakda güç.

Ba'zı mu'âsırın-i üdeba Ragıp Paşa'nın:

"Geçse de zemm-i rakibi hoş geçer ta'birde

'Âşıkın hakkında zâlim ah bi-perva yürür."

Beyninde âhi lüzumsuz 'addetmek istemişler idi. Zannımıza göre nâ-be-mahal değildir. paşa'nın âhi ile beğın âhi beyninde ne kadar fark olduğu az dikkatle anlaşılır.

Vasıf tuhaf söylemek ister, fakat bir türlü (Sâbit gibi söyleyemez. Sâbit söyler, ekseriya güldürür, beğendirir. Vasıf söyler, ekseriya beğendiremez, yalnız güldürür! Vasıf'da Sâbit'in Meselâ:

Civar-ı sahnede mutrib terane-senç olalım

İşitmesin seni şeytan kulağına kurşun

Beyti kadar hoş-âyende bir söz bulunmayacağı iddi'â olunabilir.

Ekseriya 'âşıkâne söylemek istediği sözler gülünç olmak isti'dâdını gösterir.

Kendisinin ez-cümle:

"O gülnihâl doğrusu sayende hâr-ı gam

Geçdi derûna nuk-ı dikenden ziyâdece"

Beyti bu takımdandır.

İstitrâd kabilinden olarak söyleyelim ki (nuk-ı diken)deki izâfet ka'ideye muhaliftir, fakat 'İzzet Mollâ'nın (Harâbât)da münderic: (Sahife 170)

"Bağ-ı ma'nâ-yi hayâlim o kadar nazikdir

Berg-i gül-berg-i ter tab'a batar lafz-ı diken"

Beytindeki (lafz-ı diken) izâfeti bu kabilden değildir, ka'ideye muvâfıktır.

"Elfaz-ı Türkiyeye, Ka'ide-i 'Arabiye veya Fârisiye üzere 'Arabî veya Fârisî kelimât muzaf kılınmaz."

Ka'idesi mutlak değildir. Elfaz-ı Türkiyye'nin ma'nâsı murad olmakla mukayyedir. Lafzı murad olan elfaz-ı Türkiyye'ye ka'ide-i 'Arabiye veya Fârisiye üzere 'Arabî veya Fârisî kelimat muzâf kılınabilir. (Nuk-ı diğer) bununla (diken ucu) delirmek istenildiği için yanlıştır. (Lafz-ı diğer) "diken lafzı 'Arabî değildir." demek isteyen bir 'Arab "lafzeten diken? list bârbiyetlen" yolunda ifâde-i merâm eder. (lafza)nın (diken)e izâfeti tevziz edilmeyecek olsa 'Arab için ifade-i meram mümteni' lazım gelir. Fâriside de hâl böyledir.

Bir hakikat meydana çıkınca Kemâl Beyefendi'nin (Tahrib-i Harâbât)da 'İzzet Mollâ'nın zikrolunan beytini muâheze ettiği sırada bir vech-i âfî irâd eylediği mülâhazâtın hükmü kalmamak tabî'i görünür:

"Ya hele efendimiz 'ayn imâlesi gibi bir müsâhele-i cüz'iyeye ve nun-ı sakinden evel gelen hurûf-ı 'illeti kasr etmemek gibi yüzde bir mısra'nın ancak selâsetine dokunabilecek bir nakisa-i hafife için 'İzzet Mollâ ile beyinlerindeki fark serâ ve süreyyâ rütbesinde olan Sâbit ve Sâmiyi ta'yib ve muâheze buyurmuş olduğunuz hâlde (lafz-ı diken) ta'birine neden ilişmediniz? 'Arabî bir kelimenin terki bir lafza izâfeti gibi zirvâ tevil kabûl etmek lâzım gelse bile tevcihi kâbil olamayacak bir hatâ-yi fâhişi makbûl 'addedebilir miyiz? Rey-i devletlerince, oniki kelimedenden 'ibâret iken ma'nâca koskoca iki hezeyânı ve lafzen en açık bir sekâmeti hâvî olan bu beyite dahi şî'r demek lâzım gelir mi?"

Kemâl Beyefendi'nin (koskoca iki hezeyân) ta'bir buyurduğu şeyler 'İzzet Mollâ'nın beytindeki (bağ-ı ma'nâ-yi hayâl) ile (berg-i gül-berg) ta'birleridir ki kendisinin bunlara 'aid olan itirazâtı ilhak-ı becâdır.

Vasıf hakkındaki "Ma'lûmat az ise de gayet selâsetle söyler" İddi'âsına karşı Kemâl Beyefendi "Vasıf'ın eş'ârında cehl-âne delâlet eder hiçbir söz olmadığı gibi dîvânının nisfindan ziyadesi dahi "Olma sokak süpürgesi kadın kadıncık ol" mısra'nı gibi selâset değil envâ'-ı rekabet gibi alûdedir." buyuruyor.

Vasıf dîvânının nisfindan ziyadesi envâ'-ı rekabet ile âlûde olduğu kabûl olunabilir, fakat müşârûn-ileyhin eş'ârında cehl-âne delâlet eder hiçbir söz olmadığı iddi'âsı reddolunur. Bir kere şu matla'a bakılsın:

"Bak ne çakır keyf naz olmuş o çeşm bâdemi

Bilmezem serhoş-ı hûn deli mi bâde mi"

Ez-cümle (Çakır keyf naz) vasfın 'ilmine delâlet etmez o zannederiz. Birinci (bâde mi) ile (serhoş)da size caba!

Ya:

"Ey mug-beçe minnet eyle yanmaksa elinden
Erbab-ı harâbât yıkılsın temelinden"

İmlâsızlığına ne buyurulacak? Bu da 'âlimâne mi?....Vasıf'da bu yolda münasebetsizlikler çok? Böyle şeylere (müsâmaha) denilemez, çünkü o hâlde müsâmaha cehlden beter birşey olmak lazım gelir.

Kemâl Beyefendi Vasıf hakkındaki "Gayet selâsetle söyler." hükmünü cerh etmekte haklı görünür, fakat Vasıfın eş'ârında cehl-âne delâlet eder birşey olmadığı iddi'asında bulunuşu kavli-i mücerred kabilindedir.

Vasıfın en ciddi, en değerli eserleri terki-i diye başlayan müseddesi bir de:

"Kanı ol zevk ü safa kavelemiye encâmı humar
Ne mey-i şevk ile şâd ol ne elemnden bizâr"

Tercî'idir, denilebilir.

Müşârün-ileyhin Ba'zı Es'âr-ı Müntahabası

Bir Münâcâtından :

Kimin var birliğinde iştibâhı
Cihânın halkı sensin ilâhi
Zelil etme bu 'abd-ı rû-siyâhı
Aman ey Pâdişahlar Pâdişâhı

Mısra'lar

Hep çekdiğim kendi ceza-yi 'amelimdir
Rehzen kişiye hep revîş-i nâ-sezâsıdır
Ne darılmış o peri bunda kimin medhali var
(Sahife = 171)
Mücerredir ki baran mübtelâ-yi 'ıyd-ı kurbandır
Gayrı vazgeç ne zaman uslanacaksın â herif
Zib-i destâr eylemez kimse kîlk-i pejmurde sen
İ'tikadı olmayan taklid eder her meşrebe
Mürg-ı dil avare tutulmaz bu tutumla
Kaymak ye varıp Sütlüce de sen bu ağızla
Doğrudur hakka üzüm degme geç olsun külâhım

Bir yalan söyledi şeytan ki inandırdı beni
Bazarda kâla-yi ma'ârif satılır mı
Rızâsıyla cihanda hangi 'âşık terk-i yar etti
Gam ü şâdi-i felek böyle gelir böyle gider
Beni de böyle kabûl etti erenler şahı
Suçum nedir ây efendim â başımın tacı
Oldum yine bir olmayacak derde giriftar
Bana yar oldu var olsun
Sana ben gönlümü verdim gitti
Küsdüm sana ben nafil yalvarma barışmam
Bir 'âlem-i meh-tâb edelim biz de felekde
Gönül meyl etti sevdim çare var mı
Senin ey şuh-ı mutrib dad elinden
Sensiz bana hasret neler etti bak efendim

Beyitler

Seni sayd eyleme mümkün mü dedim dildâra
Dedi bin nâz ile sim ü zere sor sorma bana

Gayret komuyor derde eder gıpta-i agaz
İfşâ-i uyûb etme midir gayret-i ahbâb

İşittim bir tabib-i hâzık hüsnün dehânında
Devasız derdine 'âşıkların dermanlar ağlarmış

Bir gonce sevdim eyledim agyar 'âlemi
Şekvâ-yi hâr edende benim gül-i dikende ben

Ol şeh-levend-i nâzı açar bir hikâye aç
Zevk anlamam hikâye-i gîv ü pesende ben

Ne kırarsın ikide birde benim hâtır mı
Gönlüm ey tıf-ı ziyan-kâr oyuncak değil â

Ağlanım âh ederim ol mehe etmez teşir
Gelmesin diderme eşk uğramasın yanıma âh

Vasıf sebat-ı râh-ı muhabbette şarttır
Yokdur tarik-i 'aşkda râğbet dönerlere

Therese Raquin

Müellifi: Emile Zola

- Mâba'd -

(Camille) bir hayret-i ebleh-âne ile yüzüne bakarak bunu dinliyordu. Fâtir ve nahif vücudu 'ömründe bir arzu sadmesine uğramamış olan bu cılız adam dostunun ta'riz etmekte olduğu resim-hâne 'âlemini çocukça tahayyül etmekte idi. Gelip de resimlere çıplak vücudlarını 'arz eden kadınları düşünüyordu.

(Luran)a "Senin karşında kadınlar nez'-i pirâhen ettiler öyle mi?" diye sordu.

(Luran) tebessüm ederek ve sapsarı kesilmiş olan (Therese)nin yüzüne bakarak "evet, öyle ya!" cevabını verdi.

(Camille) çocuk gibi gülerek dedi ki: "Bu hâl sizde garip bir tesir hâsıl etmiş olmalı...Ben olsam sıkılırdım.....İlk defasında büsbütün ahklaşıp kalmalısın"

(Luran) koca ellerinin birini açmış, dikkatle avucuna bakıyordu. Parmaklarına hafif bir ra'se geldi, yanalkarı kızardı.

Kendi kendine söyleniyormuş gibi dedi ki: "İlk defasında, zannederim ki o hâli tabi'i buldum.....Şu mel'ûn san'at çok eğlencelidir, lakin bir para getirmez....Sanşın bir (Model)im var idi ki şâyân-ı perestiş idi."(*)

(Luran) başını kaldırdı. (Therese)i sakit ve bi-hareket alarak önünde gördü. Genç kadın iştiyâk ile gözlerini ona dikmiş idi. Fehmi siyah olan gözleri nihâyetsiz iki deliğe benziyordu. Nim-küşade olan dudaklarının arasından ağzında penbe bir parlaklık müşâhede olunuverdi. Vücudu ezilmiş, yığılmış gibi idi. Dinliyordu.

(Luran) gözlerini (Therese)den (Kamil)e çevirdi. Ressam-ı sabık bir tebessüm etmek istediye de kendini zabtetti. Sözüünü şehvet-engiz bir hareket-i bi kaydane ile itmam eyledi. bu hareketi (Therese) nazar-ı dikkate alıverdi. (hâtimetü't ta'âm) da idiler. (Madam Raquin) bir müşteriye mal vermek üzere henüz aşağı inmiş idi.

Birkaç dakikadan beri tefekküre dalmış olan (Luran) sofraya örtüsü kaldırıldığı sırada birden bire (Camille) e dedi ki:

"Sen bilirsin ama senin resmini yapmalıyım" Bu fikre (Madam Raquin) ile oğlunu pek sevindirdi. (Therese) ses çıkarmadı.

(Luran) yine dedi ki "Şimdi yazdır. Sa'at dörtte kaleminden çıkınca akşamları buraya gelip seni iki sa'at kadar karşında durdurabilirim. Bu sekiz günlük bir iş olur."

(*) Buradan bir satır tayy edilmiştir.

(Camille) sevincinden kızarak "Tamam, akşam ta'arnlarında bizimle birlikte bulunursun.....Saçlarımı kıvrıcık yaptırırım. Siyah (redingot)ümü da giyerim" Cevabını verdi.

Sa'at sekizi uruyordu. (Garive) ile (Miço) içeri girdiler. Onların ardı sanı (Oliviyeye) ile (Suzan) geldiler.

(Camille) dostunu takdim etti. (Garive) dudaklarını bozdu. Kendi rey'ince ma'âşî pek çabuk artmış olan (Luran)dan nefret ediyordu. Bununla beraber yeni bir da'vetliyi dahil-i cem'iyet etmek bambaşka bir iş idi. (Madam Raquin)'in misafirleri gayr-i meluf bir adamı ba'zı mertebe bir davet göstermedikçe kabûl edemezlerdi. (Luran) bir iyi çocuk gibi hareket etti. Bulunduğu mevki'i arladı. Defaten kendini beğendirip kabûl ettirmek istedi.

Bir takım hikâyeler nakl eyledi. Kahkahalarıyla cem'iyeti şenlendirdi. (Garive)'nin bile dostluğunu kazandı. (Therese) bu akşam dükkâna inmek için vesile aramadı. Gözlerinin zaten kendisiyle meşgul olmakta bulunan (Luran)'ın gözlerine tesadüf etmesinden ihtiraz ile beraber oyun oynadığı, sohbet ettiği hâlde sa'at onbire kadar iskemlesinin üzerinde kaldı. Bu adamın demevi mizacı, gür sesi, kaba handeleri.....Genç kadın şûride-hâl ediyor, bir ıztırap-ı 'asabi içinde bırakıyordu.

(Luran o günden bed' ile hemân her akşam (Raquin) familyasının mevasına geldi. (Portuven)'in karşısında (Sen Viktor) sokağında ayda onsekiz frank isticâr etmiş olduğu döşemeli, küçük bir odada ikâmet ediyordu. Çatı arasında olan bâlâsında enfiye kutusu tarzında, semâya doğru nim açılır dar bir penceresi bulunan bu oda altı metra murabba'ından 'ibâret idi. (Luran) bu kulübeye mümkün olduğu kadar geç gelirdi. (Camille)'e tesâdüf etmezden evvel gidip kahvehâne peykelerinde sürüklenmek için parası olmadığından akşam yemeğini yediği sütçü dükkârında geçinip üç (su)'ya bir konyaklı kahve içerek piposunu dumanlatırdı. Ba'de nıhtırın boyunca gezinerek ve hava mu'tedil olduğu vakit -sokaklardaki- kanepelere oturarak (Sen Viktor) sokağına 'avdet ederdi.

(Bon Nof) çâr-sûsundaki dükkân (Luran) için latif, sıcak, istirahatli, sohbet ve taltifat-ı dostâne ile memlû bir merci' oldu. Konyaklı kahveye vermekte olduğu üçer (Su)'yu tasarruf ederek (Madam Raquin)'in 'a'la çayını oburcasına içti. Sa'at ona kadar orada kendi önünde imiş gibi uyuşup kalarak yediğini hazm ederdi. Dükkânı kapamak için (Camille)'e yardım etmedikçe gitmezdi.

Bir akşam seh-pâsını, boya kutusunu getirdi. Ertesi gün (Camille)'in resmini yapmağa başlayacak idi. Bir muşamma' iştira olundu. Uzun uzadıya tedarikâтта bulundular. Nihâyet "san'atkâr" zevc ü zevceye mahsus olan odada işe başladı. "Burası daha aydınlık" diyordu.

Bazı tasvir etmek için üç akşam uğraşması lâzım geldi.

(Mâba'dı var)

Sahife = 173

Nüsha = 44

"Ahlâk-ı 'Azdiye'den"

Hulk bir melekedir ki ondan min gayr-i ruyeten sühûletle ef'âl-i nefسانيye sudûr eder.

Tecrübeye, delil-i şer'iye, ittifâk-ı 'ukalâya nazaran bu melekenin tagyiri mümkündür. Bi-haseb-il-emzice kabiliyyât-ı muhtelifir.

Kuvâ-yi nefis üçtür: Birincisi (nutk) (*) dur. Bunun i'tidâli (hikmet), ifrâti (cerbeze), tefriti (gabâvet)dir.

İkincisi (ga-ab)dir. bunun da i'tidâli (şecâ'at) ifrâti (tevehhür), tefriti (cübñ)dir.

Üçüncüsü (şehvet)dir. Bunun dahi i'tidâli (iffet), ifrâti (fücûr), tefriti (cümûd)dur.

İfrât ile tefrit beyinde olan melekât (fazâ'il), ifrâta veya tefrit mukarin bulunan melekât (rezâil) nâmıyla yâd olunur.

(Fazâ'il) hikmet, şecâ'at, 'iffet melekelerinden 'ibâret olmak üzere üçtür. (Rezâil) cerbeze, gabâvet, tehevür, cübñ, fücûn, cümûd melekelerinden 'ibâret olmak üzere altıdır.

Redâet-i keyfiyyet(*) dahi rezâilden ma'düddur. Mesela 'ulema ile mübâhase ederek onları mağlub eylemek maksadıyla hikmet -şöhret kazanmak, nail-i ganimet olmak garazıyla şecâ'at- bir lezzeti daha ziyade bir lezzete vasıl veya bir mansıbe nail olmak için terk etmek sûretiyle 'iffet melekelerini hâsıl ediş bu kabildendir.

(Fazâil) dediğimiz melekât içine garaz karışmamak min gayr-ı ruyeten sudûr etmek şartları ile bu namı muhâfaza edebilir.

Zikrolunan üç faziletten herbirinin bir takım şu'beleri vardır. Hikmet şu'beleri bir vech-i ati yedir.

- 1- Safâ-yi zihn. (Nefsin bilâ-tesviş istihrac-ı matluba isti'dâdı)
- 2- Cevdet-i fehm. (Zihnin melzûmattan levâzıma sıhhat intikâli)
- 3- Hüsni-tasavvur. (Eşyayı fi-nefs-hâ buldukları ahvâle göre teftiş)
- 4- Zekâ (Zihn-i mukaddimatta netâyice sür'at-i intikâli)
- 5- Sühûlet-ı ta'allüm (Nefsin ziyade çalışmaksızın idrak-ı matluba iktidarı (?))
- 6- Hıfz (Suver-i müdrikerin zabtı)

(*) Kuvve-i müdrike.

(*) Redâet-i keyfiyyetle hâsıl olan melekât demektir.

7- Zikr (İstihzâr-ı mahfûzât)

Şecâ'atin şu'beleri dahi bir vech-i âti onbirdir:

1-kibr-i nefis (İstihzâr-ı fakr u yesar)

2- 'İzem-i Himmet. (Dünyanın ikbal ü idbarında 'adem-i mübalât)

3- Sabr. (Âlam u âhvâle mukavemete iktidar.)

4- Necdet ('İnd-ül-hâvif 'adem-i ceza')

5- Hilm (Şiddet gazab hâlinde tumaninet)

6- Sükûn (Huşûmat u hurûbda teenni)

7- Tevazu' (Ashab-ı fazâili ve kendi mâ-dûnunda bulunanları isti'zâm)

8- Şehâmet (Mucib-i zikr-i cemil olacak umur-ı 'azîmeyi istihsale hırs)

9- İhtimâl (Tahsil-i hasânette it'âb-ı nefes)

10- Hamiyyet (Harem u dini töhmetten muhâfaza)

11- Rikkat (Başkalarını 'arız olan ezâdan teezzi)

İffetin şu'beleri dahi bir vech-i âti onbirdir:

1- Hayâ (Nefsin irtikâb-ı kabayihden imtinâ'ı)

2- Sabr (Mütâba'ât-ı havadan men'-i nefis)

3- Du'a (Heyecan-ı şehvet hâlinde sükûn)

4- Nezahet. (Zilletsizce iktisab-ı mâl ile onu suver-i memduhade infâk)

5- Kana'at (Kefaf ile iktisâr)

6- Vakar. (Mütâlebe-i teveccühde teenni)

7- Rıfk (Fîl-i cemili müeddi olacak şeye hüsn-i inkıyad)

8- Hüsn-i Semt (Mükemmel nefis olacak şeye muhabbet)

9- Vera' ('a'mal-i hüsnaya mülâzemet)

10- İntizâm (Esbabın takdiriyle musalahe göre tertibi)

11- Sahâ (layık olana, layık olan şeyi i'tâ)

Sahâ, bir vech-i âti ile altı nev'idir:

1- Kerem. (Sühûlet u tayyib-i nefis ile i'tâ)

2- İşâr. (Kendi ihtiyacı olduğu hâlde i'tâ)

3- Nübl (ma'-üs-sürûr i'tâ)

4- Muvâsât. (İntifa'da asdikanın müşâreket edecekleri sûrette i'tâ)

5- Semahat. (Bezli vacip olmayan şey'in taleb-i fazl tarikiyle bezli)

6- Müsamâha (Terki vacip olmayan şey'in taleb-i nezâhet tarikiyle terki)

'Adalet bir isimdir ki kaffe-i fazâili câ'midir.

Onun bir vech-i âti ondört şu'besi vardır:

1- Sadakat (Bir muhabbet-i hâlise der ki muttasıfl o muhabbete sezâ gördüğü zati kaffe-i hayrette nefisine tercih eder.)

2- Ülfet. (Tedbir-i ma'îşetde te'âvün hususunda ittifak ara)

3- Vefa. (Tarik-i muvâsâta mülâzemetle muhâfaza-i 'uhûd)

4- Teveddüd (Yek-digere küfv olanların -hüsn-i hulk- gibi ba'zı esbabın icabıyla meveddeti)

5- Mükâfat (İyiliğe misaliyle veya daha ziyadesiyle mukâbele)

6- Hüsn-i şirket. (Mu'âmelata 'adle ri'âyet)

7- Hüsn-i kaza (İcra-yi pâdâşda terk-i minnet ve nedâmet)

8- Sıla-i rahm (Hayratta akrabayı teşrik)

9- Şif'a (Hulkdan izale-i mekrûh için sarf-i himmet)

10- İslah. (Husûmâtta def-i husumât edecek sûrette beyn-ül-nas tavassut)

11- Tevekkül (Kudret-i beşeriye dahilinde olan şeylerde, fakat yalnız müsebbibatla terk-i sa'y)(*)

12- Teslim. (O emr-i âlihiyeye inkiyâd ile tab'a mülayim gelmeyen cihetlerinde terk-i i'tiraz.

13- Rıza. (İsâbet-i mazarrâtta fevt-i menâfi'de 'adem-i tagayyürle beraber tayyib-i nefis)

14- 'İbâdet. (Allaha, ehl-i Allaha ta'zım ile emirlerine imtisâl)

"Bedâyi-ül-afkâr-Fi-Sanâi'-ül-Eş'âr"(*)

Müellifi : Hüseyin Kâşifi(**)

-'İlm-i nakd -

'Uyûb nazmı bildiren 'ilme- 'ulûm-ı edebiyeden biri olmak üzere (ilm-i nakd) denilir.

(Nakd) Lügatte "mutlaka seçmek" veya Akçenin ceyyidini redfından temyiz etmek"dir.(***) İstulâhda şiirin Ceyyidini redfından temyiz-i medar olan 'ilimden 'ibârettir. ansız şiirin nik ü bedi farkolunamaz.

Bu 'ilme (nakd) denilmesi şu cihetdendir ki sahibi tab'-ı vekâd ile nakkad-ı hâlis akçeyi magşûş akça arasında nasıl ayırırsa şi'ir-i bi-'aybi şi'ir-i ma'yub miyânında öyle tefrik eder. El-eşya-i tenkesef hükmünce 'uyûb-ı şi'iri bilmeyen şi'ir-i bi-'aybi tanımaz.

(*) Eshabda değil.

(*) Kitabın aslı Fârisi'dir. Tercümede dibâçesi tayy edilmiştir.

(**) (Cevahir-üt-Tefsir), (Mevahib-i Ledüniye) ve âsâr-ı sair sahibi meşhur Hüseyin va'iz'dir.

(***) Pişin akçeyede (nakd) denilir. Bu hâlde (nes'e) mukabil olarak ism olur.

1- Musalete

(Musalete) lugatte "At yarışında birini geçmek"dir. İstilahda bir şâ'ir-i diğerin şi'irini lafz u ma'nâsında hiçbir güne tagayyür-i icra etmeksizin mükâbere tarikiyle benimseyip mâl edinmekten 'ibâretdir ki akbeh-ül-'uyûbdur.

Buna (Musalete) denilmesi o şi'iri temlikde ikinci şâ'irin, birinci şa'iri geride bırakmasıdır. (Musalete)ye (İntihâl) dahi denilir.

Bu makarımda "hükûm-i sabıkı izâle etmek" demek olan (nush) tagbiri de kullanılır. En 'âdi nâmı (sirkat)dır. (Reşidüddin vatvât) der ki:

"Der şi'ir men neyabi meşruk u müntehil
Der nazm men nebini ita ü şayegân"

- Mülâhaza-i Mütercim -

Geçmişte olduğu gibi zamanımızda dahi (Musalete) San'atı hayli revac bulmuştur. Hâtırımıza birçok misâl geliyorsa da söylemek istemiyoruz.

Birtakım sâde-dilânı igfâl için ötede beride (Men falanım!) diye kendini bir başka mahiyette göstermek istemekte 'ibâret olan (şâ'ir çalmak) ma'rifeti dahi ara sıra icra olunmaktadır. bu babda dahi birkaç misâlimiz vardır, fakat iradını münasip görmüyoruz.

(Şi'ir çalmak) san'atına nisbetle (şâ'ir çalmak) ma'rifetinin az tecelli etmekte olması berikinin icrası daha ziyade cesarete mütevakkıf bulunmasındandır. Ma'mafi madam ki ortada (şâ'ir çalmak) dahi vardır, deeb-i eslaf-i kerem olduğu vech ile buna hulûl gibi 'Arabi bir isim ta'yin edilmek lazım gelir zannolunur.

Vaktiyle böyle bir isim ta'yinine lüzum görülmemesi bu ma'rifetin zuhûru (Sahife 175) ender olmasından neşet etmiştir. Şimdi ise iş derece-i nedreti asmıştır.

Müellifin ifadesinde anlaşıldığı üzere (sirkat) ile (intihâl) beyninde ma'nâca fark olmamasına bakılırsa (vatvât)ın beynindeki (Meşrûk) ile (müntahil)den biri zaid görünür.

"İntiha"

2- Selh

(Selh) lugatte "deri soymak"dır. İstilahda bir şâ'ir diğerrinin şi'irini der-piş ederek herbir kelimesinin yerine yine o ma'nâ da diğerr bir kelime vaz' etmekten 'ibârettir. Bu sûretle gûyâ o şi'irin derisini soymak olur.

Meselâ:

"Ebu Mansur Manevî"

"Şâ'ir-i diger"

"Mâba'dı var

"Sanâdid-i Sûhanverân-ı 'Acem"

- 1 -

Muhammed Ebu'l Hasan Rûdegi

Türkistan'da vaki' (nesf) ya'ni (Nahşib) Şehri(*) köylerinden (Rûdek) denilen karyeye mensuptur. Buhara'ya nisbetle (Rudegi-i Buhari) 'ünvanıyla dahi yad olunur. Bir rivâyete göre (Rud) ta'bir olunan sazı çalmakla melûf olduğundan kendisine (Rudegi) denilmiştir. (Rud) kemañçe yâhûd çengdir. Bu rivayetin ashabi şâ'ire doğrudan doğruya (Rudi) denilmeyip de tasgir sûretinde (Rudegi) denilmesinin sebebi göstermiyorlar.

Rudegi 'Acem'in (Homerous)u 'addolunacak bir mertebeyi caizdir. Kendisi (darir)**) olduğu hâlde izhar-ı kemâlat ederek 'âlemin nazar-ı takdir ve istigrabını celb eylemiştir.

Şi'ri gibi sesi de güzel idi. rudi ise fevkâlâde mahirane çaldığından güzel sesiyle sözünü sazına uydurarak nagme-perdaz oldukça kılıp sami'ini teshir ederdi.

(Emir Nasır Bin Ahmed Bin İsmâ'il Sâmânî) zamanında yetişmiştir. Müşârün-ileyhin ihsan-ı firâvânına mazhar olarak bir şâ'ir için çok görülecek derecelerde sahib-i sâ mân olmuş idi.

Rûdegi'nin sūhan verân-ı 'Acem içinde Ebu-s-şu'arâ ya'ni birinci neşide-serâ 'addolunmasını ne kendisinden evvel şi'ir söyleyen olmadığını, ne de zamanında ondan başka şâ'ir bulunmadığını isbata medar olamayacağı târihe müraca'atla tebeyyün eder.

(*) Hakim (İbn-i Maknu') bu şehrin kurbunda kâin bir kuyudan fenn ile bir ây sûreti göstermiş idi ki mah-ı asuman gaib olunca tulû' ederek dört fersah mesafeye kadar pertev-eşân olunru.

(Mah-ı Nahşeb) meşhûrdur (Nesef) (nahşeb) mu'arrebidir.

(**) a'mâ-yı mader-zâde.

Müşârün-ileyhin mukaddem dahi 'Acem'de şu'arâ mevcut olduğu ez-cümle ('Abbas Mervezi) tarafından (Memun) halifeye bir kaside-i Farisiye takdim edilmiş olmasıyla sâbit olur.

(304) senesinde vefat etmiş olan Rudegi, Memun'un irtihâlinde belki henüz dünyaya gelmiş idi.

Rudegi'nin:

"Ey arzu ettiğim insan
Büyüklerin ölümleri hoş giden bir olay değildir
O yele rüzgâra aziz canını verdi
Ruhsuz cesedi annesine teslim etti."

Bir yol gösteren (şehid) önden gitti
Gittikten sonra bizi üzüntüye bıraktı
Saydıklarımızda iki göz, bir vücûd az
Akıllıların saymasında bin tane yerine geçiyor.

Mersiyeleriyle 'ulüvvu-i kadrlerini i'tiraf eylediği, şu'arâdan (Muradî) ile (Şehid'in dahi kendisine nisbetle mütekaddiminden ma'dûd olmaları lazım geleceği tabi'dir.

(Ebu 'Abdullah Muhammed Bin Musa-ül-Ferâla'di) (Şeyh Abuzer Mu'ammer-el-cürcani) (Ebu'l Muzaffer Nasır Bin Muhammed-el-Nişaburi) (Şeyh Ebu'l 'abbas) gibi bir takım fusahâ dahi Rûdegi ile hem-'asr ederler. Şu hâlde Müşârün-ileyhin ikdâm-ı şu'arâ-yi 'Acem 'addolunmasını iştihâr, belkide iktidar cihetiyle mütekaddimin gibi mu'âsırlarına da galebe ederek kendini cihâna birinci tanıtmış olmasından başka bir sebebe haml olunamamak lazım gelir.

Beyn-ül-üdebâ meşhûrdur ki bir seyahat esnasında Müşârün-ileyh (Emir Nasır) erkân-ı devleti yanında olduğu hâlde (Herat)a uğramağla memleketin âb ü havası mizacına hoş geldiğinden bir müddet orada ikâmet etmek istemiş idi. Erkân ise Herat'da kalmayıp birgün (sahife=186) evvel vatanları olan Buhâra'ya muvâsalat etmek arzusunda bulunuyorlardı. Birlikte bulunan Rûdegi'yi her akşam huzûruna celb ile terennümât-ı şevk-âverini dinlemek emirin mu'tâdı idi.

Erkândan (Hakim Ebu'l Hasan) Buhâra'ya 'avdet edince bir çare düşündü: Bir sabah, akşam olup da nezd-i emirde nağme-perdazlığa başlayınca kendisi Buhâra'ya 'avdet hevâsına düşürecek yolda idare-i makam etmesini Rûdegi'ye tenbih eyledi.

Şâ'ir bir kaside tertib etti. O akşam huzur-ı emirde rud ruhâni servedini çalarak okudu. Bu aheng emire o derece tesir etti ki fâslın itmâmını müte'âkib sefer esbabının heman amade edilmesini emreyledi. Gece vakti Buhâra'ya müteveccihen yola çıktılar.

Kasidenin mazbut olan ebyâtı şunlardır:

- Tercümesi -

Mevliyan(*) nehrinin nesimi esmeğe, başaldı. Yâr-i vefâdârın râyiha-i tayyibesi gelmektedir.... Amu(**) nun o kadar huşûnetli olan kumları ayağımızın altına dibâ-yi münakkaş gibi geliyor.... Ceyhun suyu bunca vüs'atiyle beraber kır atımızın ancak dizlerine kadar çıkabiliyor.... Ey Buhâra! Sevin, meserret içinde yaşa! Şâh sana misafir geliyor....

Şâh kamerdir, Buhâra ise semâ. Kamer semâyâ doğru çıkmaktadır.....

"Şâh servdir, Buhâra ise bostan. Serv büstana doğru ilerlemektedir."

Rûdegi'nin birkaç yüzbin beyit tahmin olunan eş'ârı vaktiyle nasılsa cern' edilememiş olduğundan şimdi meydanda mükemmel bir (Dîvân-ı Rûdegi) yerine ba'zı âsâr-ı perâkendeden başka birşey kalmamıştır.

Şu kaside parçası sadeliği, revânlığı, makama münasebeti cihetiyle hakikaten en latif eş'âr-ı beligadar 'addolunmağa sezâ iken (sefine-t-üş-şu'arâ) da denildiği gibi bunu "Fasâhat ve belâgattan sâde" 'addetmek idraksizliğe karib bir insafsızlıktır. heme emirin "Sanâyi' ü kinâyâtan azadeliği hasebiyle" güya pek 'âdi olan bu sözlerden o derece müteessir oluşuna ma'na vermek için "Rûdegi-i merhûmun saz ve musiki ve ahenkte kemâl-i mertabe mahâreti bâ'is-i tesir olacağı bî-istibâhdır." Deyip, parçayı Meziyyet-i tesirden bi'külliye 'ârî göstermek istemek bütün bütün noksan-ı hasedden ileri gelir. Her meziyyeti musanna sözden aramak öteden beri melûf olduğumuz garip bir hatâdır. Sözü'n en büyük meziyyeti olan tesir elbette sadesinde musanna'ndan ziyade bulunmak iktizâ eder.

Müşârün-ileyhin Bir Nasihati

Zamane bana hürriyet verdi
Eğer dünyaya bakarsanız hepsi nasihattir
Başkalarının iyi günlerine sakın üzülmeysin
Çok insanlar var ki senin gününü arzu ederler.

Tercümesi- Zamane bana âhrâr-âne bir nasihat verdi. Zamaneye im'ân ile bakılsa bütün nasihat olduğu görülür. Dedi ki: Halkın hoş görünen hâline bakıp da sakın gam yeme! Nice kimseler vardır ki senin hâline hasret-keşdirler"

Bin senelik rudegi
Tuttu bu hoş mesleği
'Âlem o 'âlem yine
Olmayalım Müştegi

(*) Buhâra'da,

(**) Ceyhun nehri, yâhüd kurbundan bir kûy.

Mu'allim Naci Mecmû'ası

Nüsha = 45

Sahife = 180

HAKÂNÎ

Meşhûr (Hilye-i Şerîfe) sâhibidir. Hem şâ'irâne, hem 'âşikâne olan bu eser-i cefîl-i meşkûr ile ibkâ-yı nâm itmişdir.

Hilye-i Hâkânî Süleymân Çelebi'nin Mevlid-i Şerîfi gibi âmmenin kabûl ve takdisine mazhar olmuş âsâr-ı mübârekedendir.

Tahkikimize göre Hazret-i Hâkânî'nin ismi Muhammed'dir.

Edirne kapısı Câmî-i Şerîfi kabristanında mevdû'-ı hâli-i rahmet kılınmıştır.

Merkad-i mübâreki vaktiyle yapılmış köhne demir parmaklıkla muhât bulunuyor.

Kabrin üzerinde magrûs bulunan bir şecere-i cesîme-ki hemân üç yüz seneden beri hâk-i pâh-i Hâkânî ile perveriş bulmaktadır -Zaten harâb u tenhâ olan kabristânun üzerine pek hazin bir sûret de saye-endâz olmaktadır.

Bu şecereye birden bire mün'atîf olan nazar-ı zâir gûyâ oraya sâhib-i kabrin heykeli dikilmiş gibi heybet alır.

Baş taşının üzerinde 'âdî bir kandil mu'allakdır. Cum'a bazâirtesi giceleri ikâd olunur, etrâfa hüzn-engîz eş'a-i za'ife neşr ider.

Bu taşdan ma'dâ kabristânda diğer ağaçların altında bulunan sekiz on kadar seng-i mezârdan hiç biri istikâmetini muhâfaza idememiştir. ya ziyâdece eğrilmiş, yâhud bütün bütün yıkılmışdır.

Bunlar kandilin ziyâ-yı mün'akisiyle zulmet-arniz bir manzara-i garibe teşkil ider.

Zükâktan geçilirken kabristanın divâr-ı câmî'a karib olan en büyük penceresinden içeri bakılsa müdevver, yeşile boyanmış bir taş görülür ki cebhesinde şu kelimeler muharrerdir.

(Hüve'l-bâkî)

(Hille-i Hâkânî Hasretler rûhiçün el-fâtiha)

Anlaşıyor ya! "Hilye-i Hâkânî Hazretlerinin" dinilmek istenmiş merhûmun nâmını seng-i mezârına yazmak isteyen âdemin bu nâm-ı "Hilye-i Hâkânî" olmak üzere tasavvur itmesi, sonra bunu da toğrı yazamaması istigrabdan ziyâde te'essüfe şâyân olan hallerdendir.

Şübheden vârestedir ki bu yazı Hazreti Şeyh 'Attân (Pend-i 'Attâr Hazretleri) 'ünvânıyla yâd idenlerden birinin eser-i hâmesidir.

Böyle şeyler güce gidiyor. İnsân bir kabrin içindeki zâtın büyüklüğünü düşünüyor, bir de taşındaki kitâbeye bakıyor, derûn-ı merkadden "Ne kıymet bilmez imişsiniz!" Yollu bir nidâ işitiyormuşcasına utanıyor.

Bundan birkaç sene mukaddem yazdığımız bir makâlede şâ'ir-i meşhûr Nâbî'nin Üsküdar'da Karaca Ahmed civârında vâki' kabrindeki taşa -kendi âsârından olmak üzere- yazılan bir kıt'a-i Fârisiyenin ne olduğu anlaşılmayacak sûrette tahrif edilmiş olduğundan ve sâ'ireden bahs ittiğimiz sırada "Hüner-verân-ı milletin hayât u memât da mazhar-ı ihtirâm oldukları dâ'imâ görülmelidir ki herkes şevke gelsin de anlardan olmağa çalışsun." demiş idik. Togrî değil mi?

Nâbî'nin tasında târih-i ve fâtı rahamla gösterilmişdir. Halbuki Hâkânî'ninkinde o da yok!

Hâkânî'nin târih-i tesellûd ü irtihâli meçhûlümüzdür. Şu kadar var ki Hilyesinin beyt-i âhiri olan beyt-i âti'den (1007) târihinde ber-hâyat bulunduğu anlaşılıyor:

'Olmadan bin yedi târihi temâm

(Bu risâlemde temâm oldu kelâm)

Tarihçe ma'lûm olduğu üzere evâ'il de huâcegân-ı divân-ı hümayûn u kibâr aklâm Edirne kapısı Câmî'-i Şerifi civârındaki büyük caddede mukim olageldiklerinden -Bir mecmû'ada müsâdif-i nazar-ı istifademiz olduğuna göre- bu zatlardan ma'dûd olan Hâkânî dahi o cihette ikâmet buyurmuş. Hilyenin nazmını ıknal idince sadr-ı a'zam-ı vahte tahdim eylemekle eser-i şâ'ir ona bir devletin dahî manzûm olarak cümlece bir sûret-i fâ'ikada tahdir olduğundan Hâkânî'ye ne türlü mazhar-ı mükâfât olmak arzusunda bulunduğu su'âl olunması üzerine "Artık ihtiyâr oldum. Her gün Edirnekapısından Paşa kapısına piyâde olarak gidüb gelmeğe kudretüm kalmadı. müsâ'ade buyrulsa da hayvân ile gidüb gelsem! Dünyevi başka mükafat istemem." cevabını vermiş. Halbuki o vaktin usûlüne göre Hâkânî rutbesinde bulunan zevâtın resmen hayvana binmeleri taht-ı memnû'iyet de olduğundan nizam-ı devleti muhâfazaten bu istid'âsına müsâ'ade idilmemekle berâber mahall-i me'mûriyetine sükûletle gidüb gelmekden 'ibâret olan arzusunun diğer sûretle husûli için kendisine Bab-ı 'Âli civârında münasib bir hâne ihsân olunmuş.

Müşârûn-ileyhin ikmâl-i nazm-ı Hilye itdiği esnâda, ya'ni (1007) târihinde hâiz-i hâl-i piri bulunduğu zihir olan fihradan istidlâl olunur. Hâkânîmizin her sûretle kadri 'âlidir. Hakkında millî olarak muhâfaza itmekte olduğumuz hissiyâta nazm-ı âfî tercemân olsun:

Gelmemiştir sana hâlâ sâni

Ümmetin mefharisin Hâkânî

Bize bir hilye-i garrâ yazdın

Nâmına cebhe/i 'arşa kazdın

Dehrin olmakda sühan sencânı
O mukaddes eserin hayrânı

Başka şâ'irde bulunmaz bu edâ
Sade bir beytine bin beyt fedâ

Kalbin ilham-ı geh-i mevlâdır
Sana şâ'ir dememek evlâdır

O ne süziş ki okurken insan
Bulamaz zabt-ı bukâya imkân

'Aşkdır muhrik eden güftârı
Söyledin böyle odur ebrârı

Sözlerin zîver-i elvâh oldu
İnbisât-ı âver-i ervâh oldu

Dil ki âyîne-i Sübhânî'dir.
Levha-i Hîlye-i Hakanî'dir.

Anda ettikçe tecellî bu eser
Mütebessim görünür peygamber

Sâhibiyçün ne büyük devlettir
Zînet-i hâfıza-i millettir

Ey Hudâvendimizin vassâfi
Sana Hak vermiş o kalb-i sâfi

Ki tecellî-geh-i aşk olmuşdur
Nûr-ı peygamber ile dolmuştur

Bahş eden Hazret-i Vehhâb-ı Alîm
Sevgili kullarına kalb-i selîm

Şâdmân ol ki sen anlardansın
Râh-ı ihlâsı bulanlardansın

Dese divân-ı sühan erkânı
Sana Osmânlıların Hassân'ı

Hakkını vermiş olur kudretinin
Kudretindir sebebi şöhretinin

O değildir bu kadar kudsî-dem
Gıpta eyler sana Hassâ-ı Acem(**)

Ne selef aldı bu şânı ne halef
Sen kazandın ne sa'âdet ne şeref

Şân-ı rahşânını takdir ederiz
Sana Hilye'n gibi tevkîr ederiz

Eylesin zâtını Mennân-ı mücîb
Kasr-ı Firdevs'de hem-bezm-i Habîb

Hilye-i Müşârün-ileyhinden Ba'zı Ebyât-ı Şerîfe :

Bahr-i efkâra dalıp çekme emek
Nükte-i çûn ü çerâdan el çek

Kesmiş atmıştır anı etme cedel
Tig-ı "la yüs'el-i ammâ yefâl"

Lâyık oldur ki heman sâlik-i râh
Diye "Lâ na'büdü illâ iyyâh"

Genc-i pinhân gibi tâ evvelden
Zâtı ferdiyyet ile kâim iken

Tâ'at-ı ins ü melekden ya'ni
Şân-ı A'lâsı iken müstagnî

(*) Meşhûr Efdalüddin Hakânî-i Şîrvânî

İktizâ etti münezzeh Zât'ı
Sebeb-i hilkat-i mevcûdâtı

Etti ol demde herman aşkı zuhûr
Oldu el-kıssa hüveydâ bir nûr

Sevdi ol nûru Habîbim dedi Hak
Oldu dîdârına âşık mutlak

Doldu âvâze-i Ahmed'le cihân
Eyledi aşk-ı ilâhî galeyân

Yâ ilâhî keremin mebzûl et
Özrûn üftâdelerin makbûl et

Kılma derd ehlini ey Ferd-i Samed
Heybet-i "Sümme reddednâ" ile red

Yine lutfundan umar gufrânı
Murdan kemter olan Hakânî

Eyledi makdem-i ferruh-fâli
Pâye-i âl-i Kureys'i âli

Hey'et-i debdebe-i kûs-ı Nebî
Kesti ırk-ı neseb-i Bû-leheb'i

Mâsivallâhu dilinden selb it
Vâdi-i nazma bu üslûb ile git

Ol meh-i çâr- dih-i "Sümme denâ"
Âfitâb-ı ufuk-ı "ev ednâ"

Mest-i medhûs-ı mey-i nâz-ı cemâl
Şem'-i fânûs-ı Şebistân-ı visâl

Râfi'-i râyet-i dîn ü îmân
Nâzım-ı silsile-i emn ü emân

Başına giydi "Le'amruk" tâcın
Aldı ma'mûre-i 'ilmin bâcın

Okumazken o Hâil'in halefi
Etti mülzem 'ulemâ-yı selefi

Ol zuhûr etmek için Rabb-i 'ibâd
Âdem'in etti vücûdun îcâd

Zâtının kuvvet-i isti'dâdı
Oldu ihyâsına kevnin bâdî

Takdı ol dâver-i cemmâze-süvâr
Serine üstür-i çerhin efsâr

Yürüdü mahmil-i meh kevkebesi
Tuttu 'âlemleri bang-ı ceresi

Gördü menşûrunu hayr-ül-beşerin
Defterin dürd ü felek şûr u şerin

Muttasıl Hakk ile hem-râz olsun
Kurb-ı vuslatta ser-efrâz olsun

Ben ne hâkem ki bisâtında müdâm
Eyleyem nutka gelip bast-ı kelâm

Mûr medh etti Süleymân'ı benim
Şerm-i cürmümden açılmaz dehenim

Bende ol mûr kadar tâkat yok
Hâsılı midhatine kudret yok

'Âlem-i ma'rifetin a'lemisin
Rüsûlün ekremisin erhamisin

Şeb-i mi'râc'daki vahdet için
Bî-cihet gördüğün ol tal'at için

Mutlaka gussadan itlâk buyur
Sulehâ silkine ilhâk buyur

Nice pâkîze sühanden sonra
Fahr-i âlem dedi benden sonra

Hilye-i pâkimi kim görse benim
Ola görmüş gibi vech-i hasenim

Bunu ey cümle-i mahlûka mutâ'
Eylerim vâsita-i istişfâ'

Reng-i rûyu gül ile yek-dil idi
Gül gibi kırmızıya mâil idi

Kaplamışdı yüzünü nûr-ı sürûr
Sûre-i Nûr idi yâ matla'-ı nûr

Mushaf-ı hüsn idi ol vech-i cemîl
Hatt-ı ruhsâresi nass-ı tenzil

Gün yüzünden utanıp âb-ı hayât
Meskenin etti vera-yı zulumât

Vech-i berrâkının ashâb-ı safâ
Humreti gâlib idi der hattâ

Gökten olmuştu o rûy-ı rengîn
Şem'-i cem'-i harem-i illiyyîn

Ana vermişdi kemâl-i zînet
Kâtib-i çehre- küşâ-yı fitrat

Ol iki dide-i bî-sürme siyâh
Dâim olmuştu nazargâh-ı ilâh

Hep bu ma'nâyı bilir ehl-i usûl
Hikmet-âmûz idi evzâ'-ı Rasûl

Ki zuhûr eyler idi ol gül-i âl
Hil'at-ı sürh ile hurşîd-misâl

Ol siyeh câmede ol fahr-i cihân
Âb-ı hayvân idi zulmette nihân

Geçip ol kaşları yâ mihrâba
Lutf ile derler idi ashâba

Ben kulum kulların esvâbı budur
Hem 'ubûdiyyetin âdâbı budur

'Ayn-ı a'lâsını gâh u bî-gâh
Gayra baktırmaz idi 'aynullâh

Sâkinân-ı harem-i gerdûnu
Oldu hûnî gözünün meftûnu

Eylemişdi anın el-hak Sâni'
Tig-i müjgânını nass-ı kâtı'

Tâkatın etmiş idi 'Arş'ın tak
Ham-ı ebrû-yı Rasûl-i âfâk

Tig-i tevhid idi ebrû-yı rasûl
Görünür dü iki seyf-i meslûl

La'l-i cân-bahşı olunca gûyâ
İmrenirdi lebine âb-ı bekâ

Şeb-i mi'râcda yümn-i didâr
Nahl-i ümmîdin edip berhurdâr

Anı her vech ile şâd etmiş idi
Kayd-ı teklif aradan gitmiş idi

Gülse ol hüsrev-i seyyâre-sipâh
Nüh felek der idi "El-izzetü lek"

'Arz-ı hüsn etse o mahdûm-ı Halîl
Yûsuf'un anmaz idi İsrâ'îl

Gâh o giysular içinden gûşun
Çıkarıp halkın alırdı hûşun

Sem'-i pâkiyle ederdi ısga
Gökte Cibrîl'e ne emr etse Hudâ

Târûmâr olsa o zülf-i şeb-gûn
Nice Leylâ'lar olurdu Mecnûn

Gâh ol turra-i anber-nesebi
Düşürdü kulağı üzre Nebî

Boynunun nûru ederdi her an
Târ-ı zülfü arasında lema'ân

Anı halk etmiş idi Hak mümtâz
İ'tidâl üzre ne kûteh ne dirâz

Gerden-i pâkine derler şerrâh
Her giz etmezdi eser şems ü riyâh

Sinesi gâyet ile vâsi' idi
Nûr-ı sâtı' gibi hem lâmi' idi

Olmasa sinesi yenbû'-ı hikem
Levha yazmazdı bu ahkâmı kalem

Hep bu ma'nâyı bilir pîr ü cüvân
Yassı yağrınlı idi Fahr-i cihân

Yağrının ortası hem etli idi
Bir kerem sâhibi devletli idi

Ten-i pâkinde o hâl-i sâde
'Anber-i hâlis idi deryâda

O gazâl-ı hareme nâfe-sıfât
Hâl-i müşğini verirdi zînet

Sâ'idinden bilinirdi her gâh
Sırr-ı "Lâ kuvvete illâ bi'llâh"

Kevkeb-i bahtını etmişti bülend
Feleği andan eden fâide-mend

Cân ile olmuş idi el-hâsıl
Yed-i beyzâsına Mûsâ mâil

Tiğ-i engüşt ile ol mûnis-i Hak
Kameri etti Semâda iki şak

Yüzün etmiş idi pâyına fers
Bu kadar izzet ü iclâl ile Arş

Levh-i mahfûz idi ol sadr-ı nigû
Ana gûyâ kalem olmuştu o mü

Hiç olur mu buna mânend-i giyâh
Ola pejmürde gül-i bâg-ı ilâh

Bedeni olsa nümâyân o şehin
Yüreği oynar idi mihr ü mehin

Sidreden kaddine ettikçe nigâh
Rûh-ı kudsi der idi "Tâle bekâh"

Kad-i Tûbâ'sını 'arz etse o meh
Hûrlar derler idi "Tûbâ leh"

Hâsılı rûy-ı arûs-ı dehre
Nûrdan hâl idi ol gül-çehre

Söze gelse o dehhân-ı bî-'ayb
Keşf olurdu sûhan-ı 'alem-i gayb

Şeb-i Mi'râc'da oldu ol mâh
Şeb-çerâğ-ı harem-i hâss-ı ilâh

Midhatinde senin ey külzüm-i nûr
Ne kadar ettim ise cürmü ü kusûr

Afv edip kalbimi ihyâ eyle
Bana lutf ile tecellâ eyle

Hâsılı ey şeh-i iklim-i vefâ
Sana cânım da fedâ ben de fedâ

(İntiha)

Mecmû'a-i Mu'allim

Sahife = 181

Nüsha = 46

Bedâv'i-ül-Efkâr fi sanâ'i ül-Eş'âr

Müellifi: Hüsevin Kâsifi

- Mâba'dı -

3 - Mesh

Mesh lugatte "Bir şeyin sûretini çirkin bir sûrete tahvil etmek"dir İstilahda şâ'ir-i diğèrinin şi'irini alıp ma'nâsını 'alî hâle bıraktığı hâlde ba'zı elfâzından tasarruf ederek

sûretini değiştirmekten 'ibarettir. Sûret-i lahike, sûret-i sabıkadan güzel olsa bile bu mu'amele (mesh) kabilinden 'addolunur.

Meselâ:

Erkek kendi şehrinin içine tehlikesiz olur

Mücevher kendi bekarına değersiz olur

(Emir Mu'azî)

İnsanlar kendi şehirlerine zarar vermezler

Kötü insanların mücevherleri kendilerine fayda vermez.

(Enverî)

4- İlmâm

(İlmâm) lugatte "kasd etmektir." İstilahda şâ'ir-i diğeri tarafından irad edilmiş olan ma'nâyı cüz'î tasarrufla benimseyerek 'ibâre-i âhiri ile ifade etmekten 'ibârettir.

Meselâ:

Yılanın sedefi ejderhanın ağzından ikiye bölüntün

Kan yuvakitte rengi kaçmış dilsiz benzer.

(Ezrakî)

Tokerin küsmesi denizin kaybolmasına benzer

Altının içinde sedef nar tanesi gibi parlar.

(Enverî)

İlmâm (nakl) ünvanıyla dahi yad olunur. Erbab-ı ma'âni derler ki:

Bir şâ'ir, hâtırına vârid olan bir ma'nâyı 'ibâre-i nâ-pesendide ile ifade etse, bir diğer şâ'irde yine o ma'nâyı, 'ibâre-i pesendide ile edâ eylese ma'na şâ'ir-i sâninin mâh olur. şâ'ir-i evvel için (Fazıl-üs-esbak)dan başka birşey kalmaz.

5- Münâkazâ

Menâkaza lugatte "Sözü nakz etmek" dir. İstilahada lâhiki sâbıkına münakız iki ma'na irâd etmekten 'ibârettir. Buna (tenâkuz) dahi denilir.

Meselâ:

Vech-i tenâkuz birinci mısra'da "sahâda nazirin yoktur." denildiği hâlde muhâtabın hem naziri olmamak, hem de olmak lazım gelir. Bu iki ma'na ise yek-diğerin nakizidir.

6- 'Udûl

('Udûl) lûgatte "dönmek, meyl etmek"dir. İstilahda nehc-i müstakimden inhirâf ile elfâzda veya ma'ânide hata irâd eylemekten 'ibârettir. Şu hâlde ('Udûl) biri lafzi, diğeri ma'nevi olmak üzere iki kısım olmuş olur.

Hata-yi lafzi üç kısma ayrılabilir. Bunlar (Ziyade), (Hazf), (Tebdil)dir.

Ziyâde üç nev'idir: Teşdid-i harf-i muhaffef, ziyâde-i harf, ziyâde-i kelime.

Teşdid-i harf-i muhaffef pek çirkin olur.

Meselâ:

Ey kalbi taş gibi. Bizi himayene al

Senin hasretinle azap verme.

('Azab)da teşdid ziyadedir. Ne kadar yakışıksız görünüyor!

Ziyâde-i harf- iki nev'idir: Birincisi sebab-i kubh-ı kelâm olur.

Meselâ:

Neyin varsa şimdi getir

Elindeki dağarcığı doldur, fazla konuşma.

(Rûdegî)

(Sühan)da vav ziyadesi cidden kabih-i vâki' olmuştur. Böyle ziyâdâtın vuku'na hiçbir vakit meydan verilmemelidir.

İkincisi o kadar sebab-i kubh-ı kelâm olmaz, fakat isti'mâlde olunmaz.

Meselâ:

Sabahleyin Yemen (Cenûp) tarafından esen o rüzgâr

Benim sevgililerimin kokusunu (şimâ) tarafından getirdi.

Sahife 182

(be-seher gâhan)daki bâ zâiddir. Çünkü elif nun evkatta tahsis ma'nâsını ifâde eder. Meselâ (Ba medadan) (der bam dad) demek olduğu gibi (Seher gân)da (der seher-gâh) demektir. Şu hâlde (be) ve (der,)gibi mahsûs-ı diğere ihtiyaç mess etmez.

Ziyâde-i Kelime iki nev'idir: Birincisi mekrûhdur. Kelime-i rabîta ziyâdesi bu kabildendir.

Meselâ :

Eğer hedefin üzüntünün ve mihnetinin okuysa

benim vücudum bütün bela ve afet oklarına açıktır.

(Enverî)

Burada (est) kelimesinin tekrarı lüzûmsuzdur.

-Mülâhaza-i Mütercim -

Lisanımızda (est) mukabili olan (dır)in tekrarı yerine göre lüzumsuz 'addolunamaz, bilâkis lâzıme-i fasâhat sayılır. Meselâ "'âkıl, 'âlem edibdir" denilmez de "'âkıldır, 'âlemdir, edibdir" denilir. Neff'nin şu beyitleri bu şivenin en güzel misâllerindendir.

Civanımdır cihandır şûh meşrebdir mülk-i hûder
Sahîdir ehl-i dildir nûkte-dândır nûkte-pirâdır
Dilir-i saff-sikendir erd-şir-i şir-efgendir
Müşir-i mütemendir müşteşâr-ı kâr-fermâdır
Penâh-ı saltanattır kahraman-ı din ü devlettir
Medar-ı mülkettir kâm-kâr-ı kişver-âradır

(İntiha)

İkincisi haramdır irâd olunan bir kelimedede mûnderic olmak sûretiyle zikredilmiş olan ma'nâyı ifade edecek lafz-ı diğeri iradı bu kabildendir. (hafakan-ı dil) (sudâ'-ı ser) (remed-i çeşm gibi) (Hafakan), (Sudâ') (Remed), (dil), (ser), (çeşm) zikrinden müstagnidir. Böyle şeyler (hasv-i kabih 'addolunur.

Hazf- zad (Ziyâde)dir. Bu da üç nev'idir:

Tahfif-i harf-i Müşedded, Hazf-i Harf, Hazf-ı Kelime, Tahfif-i Harf-i Müşedded, teşdid-i harf-i muhaffef gibi pek çirkin olur.

Meselâ:

"Çün Hâce Ebu'l 'Abbas amed
Karet heme nik şod seraser"

" ? "

('Abbas) tahfif edilmiştir

Hazf-ı harfe misâl:

(Mantıkî)

Farisi-i Fasih'de (Baz kerim) kelimesi yâ'sız isti'mâl olunamaz. Hazf-ı Kelime-i Vezne ri'âyeten bir kelâmın birkaç lafzını irad ile bakisini ihmâl etmek sûretiyle olur:

(Senâî)

()in aslı "Utanmadığım hâlde istediğini yap" demek olan
()dir. Hakim-i Senâ'i bunu zarûrete mebnî ihtisâr etmiş ise de

yolunda değildir. Böyle yerlerde ihtisâr asla tagayyür gelmemekle meşrû olmak lazım gelir. (Enverî) dahi bir vech-i âti bir beyt-i 'Arabiden üç kelime iradyyla bâkisini ihmâl eylemiş ise de asl tagayyür olmadığı için latif-i vâki' olmuştur:

Beyt-i 'Arabi şöyledir.

(*)

Misâl-i diğer:

Maksûd (Hayr-ül-Kelâm makal u dil u lim-i yeml) sözüdür.

(Mâba'dı var)

- HİKEMİYYÂT -

Hazret-i Sıddîkî'nin (Radyallahu te'âla Anh) Ba'zı Kelimât-ı Şerifesiyle Tercümeleri:

(*)

(Vâcib-ül-vücûdu hakkıyla idrak mertebesine vusûlden 'aciz getirmiş 'ayn-i idraktır.)

(Hiçbir dâhiye yoktur ki onun fevkinde diğer bir dâhiye bulunmasın)

(Hayır işleyecek olursam bana i'ânet ediniz. Şerr işleyecek olursam beni ondan men' ile hayra sevk eyleyiniz.)

Sahife = 183

(*) Mısra'-ı Sâni () süretinde dahi mervidir.

(Müstercim)

(*) Mevzun-ı vaki' olmuştur. Ba'zı 'ürefâ tarafından " zammıyla bir beyit haline konulmuştur.

" mısra'ının

(Ne söylüyorsun, ne vakitte söylüyorsun dikkat et.)

(Taleb-i devam-ı emn ol)

(Dünyalık itâsiyla halkı kendine imâle etmeye çalış.)

(Tilkilerin şahidleri yine kendi kuyruklarıdır.)

Ben Allahın sıyrırmış olduğu bir kılıcı kına koyamam
Hazret-i Faruk'un (Radıyallahü te'âla anh) Ba'zı Kelimât-ı Şerifesiyle Tercümesi:

Hayâsı zâil olan şahsın kalbi ölür

Tezevvüc dâşizeleri iltizam ediniz. Çünkü onların hem muhabbetleri daha çok,
hem de hileleri daha az olur.

Kızlarınızı şahs-ı kabihe zevce olmağa icbâr etmeyiniz, çünkü onlar da sizin gibi
güzel severler.

Bugünkü işini yarına bırakma.

Şerri bilmeyen içine düşer.

(*)

(*) Lisan-ı kudsi-i nebeviden (Seyfullah) lakabını almış olan Cenâb-ı Hâlid Bin Velid hakkında ahali
huzur-ı siddika ref-i şikâyetle gazelini talep ettiklerinde cevaben bu sözü irâd buyurmuştur.

Kalben sevmediğiniz adamların şerrinden sakınız.

(İki şey yalandan ayrılmaz: Biri çok va'ad etmek, diğeri ziyâde 'özür dilemektir.)

Dâhil-i ârzdan rızk taleb ediniz.

Borcunu azalt ki hür olarak yaşayasın

Sırrını ketm edenin ihtiyârı elindedir.

Şarab-ı nâb 'aklı ta'arımdan ziyâde izâle edemez.

Çok gülenin heybeti az olur.

Mevt dünyayı rüsvây etmiş, 'âkıl için ferih bırakmamıştır.

Eminin za'findan kavinin hıyânetinden Allah'a şikâyet ederim.

Eş'âr okuyunuz, zira eş'âr mahâsin-i ahlâka dâldır. (*)

Haşrât sizi korkutmadan siz haşrâtı korkutunuz.

Te'siri olmayan doğru sözün fâidesi olmaz.

(*) Maksüd eş'âr-ı 'âliyedir.

Ahımlı kardaş ittihâz etmekten sakın, zira çok kere vâki' olur ki sana fâide edeyim derken zarar verir.

Çalışmak en hayırlı sermâyedir.

Edeb en hayırlı mirastır.

Sahife = 184

Butlânda devamdan, hakka mürâca'at evladır.

Müzâh eden istihfâf olunur.

(Allah sizi islâm ile 'aziz etti. Her ne vakit islâmdan başka birşey ile 'izzet talebinde bulunursanız yine Allah sizi zelim eder.)

Dini beyinlerinde serâirden 'adedip 'avâma açmayan kavm-i tesis dalâlet etmektedirler.

- Therese Raquin -

Müelifi: Emile Zola

- Mâba'd -

Hafifce, azar azar dokunarak kömürünü dikkatle muşamma'n üzerinde gezdiriyordu. Dik ve kuru bir tarzda çizdiği çizgi zaman-ı kadim ressamlarının usûlünü kaba bir sûrette andırıyordu. (Kamil)in çehresini bir şakird bir resim nüshasını kopya ediyor gibi mütereddid bir el, 'acemicesine bir itinâ ile kopya ettiğinden resim çehreyi çatıp ekşitmiş gibi görünüyordu. Dördüncü gün, boya

tahtasının üzerine küme küme boyalar vaz' ederek fırçalarının ucuyla resmi boyamağa başladı. Kirli, ince lekelerle muşamma'ı noktalyordu. Kurşun kalemi kullanıyormuş gibi kısa, sık taramalar yapıyordu.

Meşgale-i tersimin her nihâyet-pezir oluşunda (Madam Raquin) ile (Camille) hayrette kalıyorlardı. (Luran) "Beklemeli, asıl müşâbehet sonra gelecektir." der idi.

Resme ibitda edileli (Therese) "Resim-hâne"ye tahvil etmiş olan odadan ayrılmıyordu. Hâlasını dest-gâhın arkasında yalnız bırakırdı. Cüz'i bir vesile ile yukarı çıkıp (Luron)un resim yapısını temaşaya dalarak kendinden geçirdi.

Daima ciddi, muztarib, evvelkinden daha benizsiz, daha sakit olduğu hâlde ve durup nazarıyla fırçaların harekâtını ta'kib ederdi. Ma'mafi bu temaşa pek de çok eğlendiriyor gibi görünmüyordu. Oraya bir kuvvetle cezb olunmuş gibi gelir, mihmanmış gibi kalırdı. (Luron) ba'zen dönüp kendisine tebessüm ederek resmi beğenip beğenmediğini suâl ederdi. Güç hâl ile cevap verir, titrerdi. Sonra yine temaşâ-yi mahsûsuna dalar.

(Luron) gece (Sen Viktor) sokağına 'avdet ederken kendi kendine uzun uzadıya muhâkemâtta bulunurdu (Therese)nin 'âşık olmak icab edip etmediğine dair nefsiyle mübahase ederdi.

Kendi kendine der idi ki: "İşte ne vakit istersem bana iltifât edecek bir ufacak kadın. Daima arkamdan ayrılmayıp beni tedkik ediyor. Ölçüyor, tartıyor.....Titriyor, sakit, sevdâ-perver, tuhaf bir çehresi var. Bir 'aşka ihtiyacı olduğunda şüphe yok. Bu hâl gözlerinde görülüyor.....(Kamil)inde bir miskin olduğunu tasdik edilmelidir."

(Luron) dostunun za'if-i zerd-rûyânesi der-hâtır ederek içinde gülerdi, yine der idi ki "Kadının o dükkânda canı sıkılıyor.....Ben oraya, nereye gideceğimi bilmediğim için gidiyorum, yoksa (Pon nof) çâr-sûsunda pek de görülmezdim. Rutubetli, mağnum bir yer. Onun içinde bir kadının olması lazım gelir.....Beni beğeniyor, burasından eminim. Öyle ise başkası olacağına ben niçin olmayayım.

Dururdu, kendisine belâhet-amiz bir hod-binlik gelirdi. Dalgın bir tavır ile (Sen) nehrinin akışına bakardı. Der idi ki: "Vallah" herçe bâd â bâd zuhûr edecek ilk fırsatta ona 'arz-ı muhabbet ederim."(*)

Yine yürümeye başlardı. Zihninde tereddüt hâsıl olurdu. Yine der idi ki "Adam sen de! Çirkin bir kanı burnu uzun, ağzı büyük hiç sevmiyorum. Belki başıma bir bela da'vet etmiş olurum. Burası düşünmek ister."

Devr-i endiş (Luran) tam bir hafta tasavvurâtını zihninde döndürdü, dolaştırdı. (Therese) ile peydâ edeceği münasebet üzerine tevellüd edebilecek kaffe-i vukû'âtı hesap etti. Yalnız bir işi yapmakda menfa'ati olacağını kendi nazarında isbât ettikten sonra bir tecrübe icrâsına karar verdi.

(Mâba'dı var)

(*)

Mecmû'a-i Mu'allim

Nüsha = 47

Sahife = 185

Mekteb-i Sultâni Derslerinden:

- 41 -

Bend-i Mahsûs

- Bir İzâfet Meselesi -

Nahv-i 'Arabî'de mübeyyin olduğu üzere "cem'iyet için vâhidinin binası tagayyür etmeyen cem"den 'ibâret olan (Cem'-i Müzekker-i Salim) hurûf-ı mahza ile mu'arrib olan kelimâtın nakıs-ül-A'rab kısmındandır.

Cem'-i Müzekker-i Salim'in âhîrinde bulunacak nun'un mâ-kabli, ya mâ-kabli mazmum-ı vav yâhûd mâ-kabli meskûr-i yâ olacağından tamm-ül- A'râb, ya'ni üç hâli üç harf ile olamayıp üç hâli iki harf ile olur. Hâlet-i refi-i vav hâlet-i nasbile, hâlet-i cerrî ya iledir. Mesela: (El-Müsellemin) müfredinin cem'-i (El-Müsellemin) veya (El-Müsellemin) sûretinde teşkil eder. Birincisi hâlet-i refe mahsûsdur. İkincisi hâlet-i nasb ile hâlet-i cerr beyninde müşterektir.

Cem'-i Müzekker-i Salim muzâfun ileyh vâki' olunca dahi hâlet-i cerrde bulunmuş olacağından ya ile irad olunur. Mesela (Seyyid ül-mürselin) (Emir-ül-müminin) denilir. (Seyyid-ül-mürselün) (Emir-ül-Mü'minün) denilemez.

Bu bir Kâ'ide-i 'Arabiyedir ki lisanımızda dahi -böyle 'Arabî terkibat-i izafiyeye mahsûs olmak üzere- câridir. Üslub-ı Fariside yapılan terkibat-i izâfiye'de cereyan etmez, çünkü Muzâfın, muzâfun-ileyh cerr etmesi 'Arabiye mahsûs bir kâ'idedir. Fariside muzâf muzâfun-ileyhe hiçbir sûretle tagayyür veremez. Kelime muzâfun ileyh olmazdan evvel ne hey'ette ise muzâfun iley olduktan sonra yine o hey'ete kalır.

Lisanımızda cem'-i Müzekker-i Sâlim'in iki sûretide kullanılır. Fakat sûret-i vaviye'nin isti'mâli ekserdir.

Sûretinde birinin tercihi hiçbir kâ'ideye müstenid değildir. Müreccah selikamızdır. Lisan ve sem'imize hangi sûret hoş gelirse onu isti'mâl ederiz. Meselâ hâlet-i izâfette olsun olmasın (Mu'allimün) (Müntesebün) demek için hiçbir mâ'nimiz olmadığı hâlde mücerred hükmi selikaya tâbi olarak 'Mu'allimin) (Müntesebin) deriz.

Bilakis (Bahriyin) (Hey'iyin) demekten (Bahriyûn) (Hey'iyûn) demeyi ahsen buluruz. Fakat bâlâdaki ifademizden anlaşılmiş olacağı vech ile bu hürriyet terkibât-ı 'Arabiye haricindedir. Terkibât-ı 'Arabiye dâhilinde kavâ'id-i 'Arabiye'ye tâbi' oluruz.

Bir cem-i müzekker-i Sâlim üslûb-ı farisî üzere bir kelime muzâf kılındığı vakt o cem'i sûret-i mecrûriyette irâd eylemek, meselâ (Meşâhir-i tabi'yun) demeyip (Meşâhir-i tabi'iyin) demek lâzım geleceğini iddi'â etmek isteyen nahv-i 'Arabi muhibleri vehme tâbi' olurlar.....

Bundan bir iki sene mukaddem (Mirât-ül-heremeyn) için yazdığımız takrizde "Heremeyn-i Şerifeyn denildiği vaki' kulûb-i münevvere-i Muhammediyyûn bir şevk-i bedi'-i ruhâni ile meşhûn olur ki bu hiss-i latif lisân-i ruhâniyan ile dahi kâbil-i ta'rif olmakdan münezzehtir." demiş idik. Bundaki "Kulûb-ı münevvere-i muhammediyyûn" ta'birine i'tiraz edenler bulundu. Muhammediyyûn yerine (muhammediyin) denilmek lâzım geleceğini mütereddid-âne bir sûrette der-miyân ettiler. Bunun sarf-ı vehimden ibâret olduğunu o zaman dahi isbât eyledik.

(Esmâ-i sitte-i mu'tela)dan (zû) lafzı-ki sâhib ma'nâsına- 'Arabide muktezâ-yi A'râb-ı tam üzere (zâ) (zî) sûretlerinde dahi kullanılır. (Zü) hâlet-i ref'e, (Zâ) hâlet-i nasbe, (zî) hâlet-i cerre mahsûstur. biz yalnız (zü) ile (zî)yi isti'mâl ederiz. Bunda dahi hükm-i selikaya tâbi'yiz. Nerede (zü), nerede (zi) kullanılacağına dair kâ'idemiz yokdur. Meselâ (Benizişân), (hakim-i zü-fünûn) deriz. (Benizûşân) (hakim-i zî-fünûn) demeyiz.

(Zü)nün cem'-i gayr-ı latifisi olup cem'-i müzekker-i Sâlim gibi mu'arreb bulunan (ölü) kelimesiyle müsta'mil olan ta'birâtta dahi üslûb-ı Fârisî üzere izâfet hâlinde bunu (öli) sûretine tahvil etmemek elzemdedir. Meselâ (Emr-i ulü'lemr) deriz. (Emir-i uli'lemr) demeye mecbur değiliz. Erbâb-ı kalemden ba'zılarının (Hazret-i ulü'lemr) ta'birini yanlış addederek (Hazret-i uli'lemr) denilmek lâzım geleceği iddi'âsında bulunmaları garâib-i edebiye'den sayılsa becâdır. (Sahife = 186)

Yine esmâ-i sitte-i mü'teladan bâbâ ma'nâsına olan (eb) lafzı 'Arabiyede hâlet-i izâfette tâm-ül-a'râb olarak üç hâlete mahsûs olmak üzere (ebû), (ebâ), (ebi) sûretlerinde kullanılır. Biz yalnız (ebû) sûretini isti'mâl ederiz. Meselâ (zaman-ı ebu-mansûr) deriz. (Zaman-ı ebi-mansûr) demeye lüzum görmeyiz. (Ebu Müslim) diyecek yerde (ebâ müslim) diyenlerimiz var ise de onlar demeleri ile dememeleri müsâvi olan takımdandır.

Meselâ fahr-i 'âlem efendimizi künye-i şerifleriyle yad edecek olsak (Hazret-i Ebu'l Kasım) deriz. (Hazret-i Ebi'l Kasım) demeyiz.

Hâsılı: Terkibât-ı 'Arabiye'ye mahsûs olan A'râb-ı terkibat farisiyede yürürmez.

Meseleyi hakkıyla izâh edemedik ise şüphe ettiğiniz cihetlere dair istizâhâtda bulunabilirsiniz.

(İntiha)

Bedâyi-ül-Efkâr-fi Sanâ'i üL-Eş'âr

Müellifi: Hüseyin Kâsifi

- Mâba'dı -

Ziyâdât ü hazûf kabilinden olan (eger, ger, hemânâ mânâ-künûn, aknûn, enderun, derun-biyrun, berun, efgan, çehâr, çâr, diger, diger-bed-ter, beter-hâmûş, hâmuş-çâh, çeh-rah, reh-mah, meh-şâh, şeh-günah, güneh-dâman, dâmen-pirâhen, pirehen-nâ-gâhân, nâ-gehân-âgâhî, âgehî) gibi ba'zı kelimât gerek ziyâde gerek hazf sûretiyle nazm ü nesirde isti'mâl olunur.

- Mülâhaza-i Mütercim -

Müellifin ifadesi lisan-ı Farisiye 'âiddir. Bu kelimeler hakkında lisan-ı 'Osmâniye 'âid olmak üzere bir vech-i âti ba'zı ihtârâtta bulunmağa lüzum görüyoruz.

Mekteb-i Hukuk dersleri sırasında yazdığımız bir makalede beyan olunduğu üzere (eger)in (ger) sûretinde isti'mâli nazma mahsûstur. (*)

(Derûn) nazm ü nesirde kullanılır. (Enderun)un isti'mâli enderdir. (efgân, figân-çehâr, çâr-bed-ter, beter, çâh, çeh-rah, reh-mâh, meh-şâh, şeh-kûtâh, kûteh-dâmân, dâmen-pirâhen, pirehen-âgâhî, âgehi nazm ü nesirde kullanılır.

(Birûn, diger, hâmûş) nazm ü nesirde, (birûn, diger, hâmuş) yalnız nazmda isti'mâl olunur. (*)

Tebdil- iki nev'idir: Birincisi bir harfin yerine harf-i diğ er getirmektir.

Meselâ:

(Ebu Şükr)

Burada râye bedel lârn getirilmiştir.

İkincisi, harfin beyninde takdim ü tehir icrâ etmektir. Meselâ (hergiz) kelimesinde ra, kafdân mukaddem olduğu hâlde ba'zı şu'arânun kafi râya takdim ile (hekriz) demeleri bu kabildendir.

(*) Yine o makalede gösterildiği vech ile (eger) Farisi de (er) şeklinde dahi tahfif olunursa da bu, lisanımızda hiç kullanılmaz.

(*) (hâmûş) fariside (hâmûş, hamuş) sûretlerinde de tahfif edilir. birincisi lisanımızda yalnız nazmda kullanılır. Hatta (hâmûş) tercih olunur. İkincisi de isti'mâl olunursa da terki evvelidir.

Meselâ:

(Sa'îd Selmân)

Hatâ-yi ma'nevi- iki nev'idir. Birincisi (galat), ikincisi gultüvv-i fâhiş dir.

Galat- tasavvur olman men'i fi zat hatâ olmaktadır.

Meselâ:

(Râfi'î)

() demiş olaydı doğru olurdu. (Sahife = 186)

Çünkü (kirân) denilen hâl kevkebler beyninde tasavvur olunur, kevâkib ile semâ arasında değil, bir mukarin ta'yin edilmedikçe ()denilir.

Ulüvv-i Fâhiş- medh ü hicvde mübâlâgayı müeddî-i mahzûr-ı şer'i olacak dereceye çıkarmaktır.

Eğer kendini yoklukta hissediyorsan
Senin varlıkla yokluk arasında bir korkun yok ki
Eğer dünya da bakî olmasaydı
Senin zararın ne olurdu.

(Enveri)

Bu ma'na memdûhun kıdemini müstelzim oluyor.

Mülâhaza-i Mütercim

Enveri'nin (Ebu'l feth Tâhir) hakkındaki:

Eğer dünyanın dönüş hali bir tesadüfse
Neden bu halin dönüşü insanın rızasının dışındadır.

Matla'lı kaside-i meşhûresinden bu iki beyt ki "fena" bab-ı "vücûd"ı çamurla sıvayıp sedd edecek olsa bile sence ne bak? Zâtın müsta'iddi fena değildir. Cihânda bekâ olmasada sence ne ziyân? Bekâ zâtınla bâkidir, zâtın bekâ ile değil -meâlindedir- naziri pek nâdir bulunur hezeyânlardandır.

(İntiha)

Misâl-i diğer:

Yusuf-ı Neccar kimdir
Bilgiden gizli bilgisinden ona dert aç
Nuh, fazla bir bilgisi yoktu, geleceği düşünsün
Onun ilminin şeyinde o fırtınanın başlangıcıydı.

Mülâhaza-i Mütercim

Bu beyitlerde "Yusuf Neccar kimdir, Nuh-ı dürüger kim oluyor ki, Onun dükkârı kapısında hünerden dem urabilirsin? Nuhun çok 'ilmi yok idi. Yed-rem olaydı. 'İlmi sayesinde onun tufânı erzrine köprü kurardı." Mefhûmunda olduğu için Enveri'ninkinden aşağı kalır yâvelerden değildir. Şu'arâ/yi 'Acem'in bu yoldaki küstâhâne saçmalarından ne kadar nefret edilse azdır.

7- İlgâ

(İlgâ) lûgatte "ibdâl etmek"dir. İstilahda bir lafzı igâl(*) tarikiyla -ma'nâ-yi sâbıka geçen tekîden ta'alluku olmamak üzere irad edilmekten 'ibârettir. O lafza (mülgi) denilir.

Meselâ:

Burada (bi-niyâm) ta'biri lagvidir, çünkü kılıcın kınısız olduğuna (bedrahşid) kelimesi delâlet edip duruyor. Bu da (haşv) kabilindendir.

(Mâba'dı var)

- Therese Raquin -

Müellifi: Emile Zola

- Mâba'dı -

Kendisine vâkı'a Therese çirkin idi, sevmiyordu, fakat şurası var ki onun için hiçbir para sarfedecek değil idi.

Nihâyet: etrafıyla düşünülünce öyle bir münasip netâyic-i cahîme hâsıl edemiyordu: Menfa'ati iktizâsından olarak keyfiyeti mektûm tutacak olan (Therese)i istediği vakit başından sühûletle def edecek (Carnille) işi anlayıpta hiddet edecek olsa (Sahife = 188) dahi -kendisine fenalık etmek istediği takdirde- onu bir yumruk darbesiyle tepeleyecek. Hâsılı: Mes'ele (Luran)a her cihetle âsân u hâlet-i rağbet olmak üzere kendini 'arz ediyordu.

(*) Sokmak, sokuşturmak.

O zamandan itibaren işi vakit merhûnuna ta'lik ile güzel bir istirahat içinde yaşadı. düşecek birinci fırsatta ser-bâzâne hareket etmeğe karar vermiş idi. Gözüne istikbalde latif akşamlar görünüyordu. Bütün (Raquin) familyası bunun huzûzâtını istihsâle çalışacak: (Therese) deminin harâretini teskin edecek, (Madam Raquin) kendisine bir valde gibi mu'âmele-i latife de bulunacak, (Camille) dahi bununla konuşarak akşamları dükkânda canının ziyâde sıkılmasına meydan vermeyecek.

Resim bitmeye yaklaşıyordu. Fırsat zuhûr etmiyordu. (Therese) bi-tâkat ve muztarib olduğu hâlde daima yanında bulunuyordu. Lakin (Kamil) odayı hiç terk etmiyordu. (Luran) bunu bir sa'at kadar oradan savamadığı için ye's içinde idi. Nihâyet: Bir gün resmi ferdâsı bitireceğini beyân etmeğe mecbur oldu. (Madam Raquin) birlikte yemek yenileceğini, ressamın eseri şerefine icrâ-yi şâd-mâni edileceğini haber verdi.

Ertesi gün (Luran) resmi son def'a olarak fırçalayıp ikmâl edince bütün familya müşâbehete tahsîn-hân olmak üzere toplandı. resm-i mülevves kırçıl bir renkte, câ-becâ morumsu lekeleri hâvi berbad bir şey olmuş idi. (Luran) en parlak soluk renklerini isti'mâlde -kendi rızâsı olmadığı hâlde- mübalağa etmiş olduğundan (Kamil'in) çehresi suda boğulmuş bir adamın yeşilimsi suratına benziyordu. Buruşuk olan resim, simâda bir takım ihtilâcât hâsül etmekte olduğundan müsâhebet-i menhûsa daha ziyâde göze çarpıyordu. Lakin (Kamil) pek mesrûr idi. Muşamma' üzerinde kendisinin kibarca bir tavır takınmış olduğunu söylüyordu.

Resmi hayretle bir hayli temaşa ettikten sonra "iki şişe şampanya almağa gidiyorum" dedi, gitti. (Madam Raquin) dükkâna indi. "San'atkâr" (Therese) ile تنها kaldı.

Genç kadın yerinde dalgın bir hâlde önüne bakarak büzülmüş kalmış idi. Titreyerek bekliyor gibi duruyordu. (Luran) tereddüt etti, resmi mu'âyene ediyordu, fırçalarıyla oynuyordu. Vaktin müsâ'edesı yok idi. (Kamil) gelebilirdi. Böyle fırsat ihtimâl ki bir daha ele geçmezdi. Ressam birden bire döndü- Kendisini (Therese) ile karşı karşıya buldu. Birkaç sâniye birbirlerine 'âşıkâne baktılar. Sonra (Luran) bir hareket-i şedide ile eğilip genç kadına takarrüb etti.

- 7 -

'Âşık u ma'suka beyinlerinde peydâ olan münasebeti ibtidâdan lâzım, zaruri ve pek tabi'i buldular. İlk görüşlerinde muhabbet-i samimiyeleri birkaç seneden beri mevcut imiş gibi sıkılmaksızın, kızarmaksızın senli benli konuşdular. Şu hâl-i cedidde huzûr-ı bal ü gûstâhi-i ber kemâl ile lâübâliyâne yaşarlardı.

Bulunacakları vakitleri ta'yin ettiler. (Therese) çıkamayacağından (Luran)ın kelimesine karar verdiler. Genç kadın sarîh ve mutmain bir sadâ ile bu babda bulduğu çareyi 'âşikane beyân etti. Telâkkiler zevc ü zevcenin odasında vuku' bulacak idi.

(Mâba'dı var)

MÜSTEFİZ

- 247 -

Münşî-i Meşhûr (Ebu Bekir-ül-Harezmi) kendisini hicvetmekte olduğunu işittiği şâ'ir (Ebu'l Hasan El-Bedihi)ye hitâben yazdığı bir mezemmet-nâmede şu fikraları irad ediyor:

"Yanında 'ankadan bahsedilecek olsa "o bizim evde yumurtladı, yuva tuttu, yavru bile çıkardı. Her ne zaman istesem arkasına eğer, ağzına gem urur, üzerine biner gezerim" diye yemin edersin!"

"Denâet, anadan doğar birşey olaydı babası sen olurdun!"

"Senin evzâ'na tahammül etmek kum tanelerini saymaktan köpükden nerd-bân ile göğe çıkmaktan daha güçtür."

"Seni teşbih ettiğim şeylere hüdâ hakkı çün zulm etmiş oluyorum! Sende müctemi' olan kubhiyyât onlarda hem nâkıs, hem mütteferrik senin gibi, tasavvur olunabilecek ne kadar çirkinlik var ise kâffesini heykel-i vâhidde cem' etmiş bir manluk bulunabilmek kâbil midir"?

Mecmû'a-i Mu'allim

Nüsha = 49

Sahife = 189

- Nümûne-i İntihâb -

- 24 -

(-Fıtnat-)

(1161) târihinde mesned-ârâ-yi meşihat olan Mehmed Es'ad Efendi'nin kerimesidir. İsmi Zübeyde imiş. Ragıp Paşa devrinde şöhret bulanlardandır. (1194)de vefât etmiştir.

Şeyhülislâm İsmâ'il Efendi'nin ferzend-i fezâilmendi olup 'ulûm-ı 'âliye de olduğu gibi musiki fenninde dahi bir kamak-ı vâlâyı câiz bulunan müşârün-ileyh Es'ad Efendi'de şâ'ir idi. Ez-cümle

"Hakikate nazar et dür-bin isen zâhid

Mecâz âyinesinden riyâ görülmüştür."

Hâtem Efendi'nin (1192)de eb u ciddi gibi Şeyhülislam olan biraderi Mehmed Şerif Efendi ise şâ'irlikçe pederine müreccahdır denilebilir.

"Ettim güzeller içre 'alâka efendime

Sad-âferin tabi'at-ı dilber-pesendime"

Matla'-ı Meshûru cümle-i âsârındandır. Müşârün-ileyhâ ahlâfe ba'zı telifât dahi bırakmışlar.

Garâibden 'addolunacak vâkı'attandır ki böyle bir hândan-ı ma'rifet içinde terbiyet bulmuş olan Fıtnat, muharren Rumeli Kadıaskeri ve nakîb-ül-eşraf olduğu hâlde "şî'ir"den bî-behre bulman Derviş Efendiye zevce olmuş idi.

Şeyh Nizâmî'nin:

Kadın ile vüslat etmek her ne kadar erkeğin arzusuysa da

Onların ruhunun temiz olması onların eşi ve iki tarafın razı olmasıyla olur.

Onun konuşmasıyla, onun o konuşması olur.

Ben göklerden konuşurum, o ipten.

Kıt'asında gösterdiği hâl Fıtnat Hânım ile zevci, efendi beyinde ma'kûsen mütecellî olmuş demek olur.

Fıtnat, muhadderât-ı kavm için medâr-ı mefharet 'addolunacak bir nâdire-i belâgattir. Tab'ındaki cevdele ifadesinin selâseti, ihtiyâr ettiği mazâmin-i nfkî şâhiddir.

(Leyla) (Şeref) gibi şâ'irlerimize (Ziyne) tercih etmek isteyenlere hak verebiliriz, fakat (Bir melekütü's şâ'irât) ta'yin edilmek lâzım gelse biz Fıtnat'ı intihâb etmek isteriz.

Fıtnat'ın elfazında hücnat pek çok şâ'irleri gıptaya düşürecek merteye azdır, fakat fikrinde mahdûdiyyet görünür. Divânçesinde de:

"Tekrar-ı mazâmin" nazar-ı dikkati celb edecek derecededir. Bu da husûsiyet hâline bağışlanır.

Kendimizi bahtiyâr 'addedelim ki sâye-i feyz-vâye hazret-i pâdişâhide yetişmekte olan şâ'irler, edibeler arasında Fıtnat'lara mücerred zamânen takdirleri cihetiyle şâyân-ı ihtirâm gösterecek sûrette terakki edenleri görmekteyiz.

Müşârün-ileyhin Ba'zı Eş'âr-ı Müntahabası

Beyitler

Lutf-ı hakdan zâhidâ zindanı nevmid eyleme
Mazhâr-ı gufrân olur elbette isyan âşinâ

Verir revnak-ı 'izâr yare hatt-ı müşkbâr elbet
Tarâvet-bahş olur gülzâra ebr-i nev-bahâr elbet

Tevekkül-i bâdbânın kıl güşâde fülk-i ihlâsa
Esrar-ı bahr-ı emelde bir muvaffak rüzgâr elbet

Bilinmez kader mi mahmur olmadıkça neşve-i cârın
Şebâb eyyâmının keyfiyyetin pir-i dü-tâ sor

Geldi kelâl kıssa-i Ferhad ü Kaysdan
Derd-i derûnu söyle gönül nâ-şinidedir

Neyle olsun gevher-i vaslın harîdârı gönül
Nakd-i cana çâr-sû-yi 'aşkda ragbet mi var

Şevk hattıyla nağme-serâ 'andelib-i dil
Fasl-ı bahâr murg-ı hoş-âvâzi söyletir

Gurre olma hüsne kim bir gün zuhûr-ı hatt ile
Dûd-ı ah-ı 'âşık-ı gam(m)-hâr kendin gösterir.

Bir nigehle komadı derdimi takrire mecâl
Çeşm-i mestin nice gûyâları hâmûş eyler.

Olur eşküfte feyz-i kudret-i halka gül-i hâtr
Bu bağın gonçe-i ragnâsı muhtâc-ı bahâr olmaz

Gınâ-yı kalbe sebeb devlet-i kanâ'at imiş
Cihânda cây-i safa kuşe-i ferâgat imiş

Kıblemi 'arz-ı hâl eyle derd-i dili beyân
Sığmaz zebân-ı hâmemize macera-yi 'aşk

Bilmedin zevk-i vaslın çekmeyince firkatın
Olmayınca haste kadrin bilmez âdem sıhhatin

Sakın telh etme vaz'-ı bî-nemekle kimsenin 'aysın
Nevâl-i süfref-i bezm-i cihandan lezzet istersen

Şemim-i zülf-i cananı güzel vasf eyledin Fitnat
Meger taktir olumuştur midâdın buy-ı sünbülден

Diyar-ı arzuda bulmadım asayiş-i hâtır
Kana'at mülkün ancak fitneden âsûde gördüm ben

Tabi'at rûşen olmaz olmadıkça dide-i hak-bin
Alır mı beyt-i bi-revzen Ziyâ-i hürşid-i enverden

Reng ü bû de zülf-i canana müşâbih olmasa
Kim bakar gülzâr-ı dehrin sünbül ü şebbûsuna

Çile-i sıhhatin çeker her dem kemân ebruların
Âferin erbab-ı 'aşkın kuvvet bazûsuna

Bag-ı cihârı Fitnat azade-ser gezerken
Akdi misâl-i cû-dil bir serv-i ser-firâze

Her dem şemim-i zülfün alan dil-i nesimden
Ragbet eder mi çin ü hatâ kervanına

Mihrin görür kernâlde her gün zevâlini
'âkil-i felekde cây ile mağrur olur mu hiç

Beda'i ül-Efkâr - fi sanai'-i ül-Eş'âr

Müellifi: Hüseyin Kâsifi

- Mâba'd -

8- Tecemmu'

(Tecemmu') lugatte "iyice cem' etmek"dir. İstilahda bir beyti matla'-ı şi'irde mevhûm-ı tasrı^(*) olacak sûrette irad edilmekten 'ibârettir.

Buna onun için (Tecemmu') denilir ki müsternî' hin-i istimâ'da biten mısra' olup olmadığını anlamak için zihnini güzelce toplar.

Meselâ :

Senin vücuttaki varlığın onun vücûdunda erimiş gibi olur.

Bu beyitte (vücûd) kâfiyesi (sücûd) (ku'ûd) gibi uhuvvâtını ihâm ediyor, hâlbûki mısra'-ı sâlide öyle birşey zuhur etmiyor. Zevk-i selim bu keyfiyeti ancak ba'zı mukatta'âtın evâilinde müşâhede edebilir.

9- Semâcet'ül ibtidâ

(Semâcet) lugatte "çirkinliktir." İstilahda (Secarnet'ül ibtidâ) mersiyeler, hicviyeler müstesna olarak mütâla'-i eş'ârda tab'a hoş gelmeyecek, teşe'üm olunabilecek elfâz ü 'ibârât irad etmekden 'ibârettir.

Enverî

Hurmanın yeri hurmalıkta

Eğer bir bozulma başlarsa

Sedefin içinde mücevher mevcûd kalmaz.

Matla'lı kasidesini huzur-ı memdûhda okurken (harâb geşt), (nemaned) ta'birleri birden bire tubâ'-ı müsternî'ini teşviş etmiş olduğundan inşâddan men' edilmiştir.

(Kemâl İsmâ'il)in

Dünyanın dönüşünde bir sevgi ümidi varsa

Asl-ı Kerem memleketinde başka bir insanın yardımcısına ihtiyaç yoktur.

Matla'lı (Sükuned-nâme)si dahi -birçok bedâyi'i hâvi olmakla bebaber- o kabildendir.

(*) İki mısra'ı -mesnevi tarzında- kafiye-dar kılmak.

10- İnhirâf

(İnhirâf) lügatte "dönmek"dir. İstilahda memdûha müte'allik olan şeylerin iradında edebe ri'âyet lâzıme-i deeb-i şâ'iriyet iken bu babda câdde-i sevâbdan münharif olmaktan 'ibârettir.

Memdûha sadece nâmiyla hitâb etmek (inhirâf) kabilindendir.

Meselâ:

"Ey alemlerin padişahu, ey galip olan padişah
Senin büyüklüğünde hiçbir ihtilaf ortaya çıkmamıştır."

"Ebu'l-Ferec"

Her hâlde nidâ (ey pâdişâh-ı 'âlem) (ey sadr-ı cihân) gibi bir nev' sıfat-ı mâdîheyi müstemil bulunmadıkça memduhû münâdi-i ittihâz etmek câiz olmaz.

Kaffe-i taraf inşâda ism-i künyeye takdim oluna geldiğinden memdûhun künyesini isminden muahhar olarak zikretmek dahi (inhirâf) envâ'ından 'addolunur.

Meselâ:

Ebûl Kasım'ın yüceliği, izzeti, Hz. Ali'den daha yücedir.

Sahife = 191

- Mülâhaza-i Mütercim -

Şeyh Sa'dî'nin:

Âsmân-ra hak bud ger hun-ı berkerid bir zemin
Bir zevâl-i mülk müsta'sını emir-ül-mü'minin

Matla'lı mer'iyye-i meşhûresindeki:

Ey Muhammed ger kıyamet mi bir âri ser zehak
Ser ber âver vin kıyâmet dermiyân halk bin

Beytinde görülen (Ey Muhammed) hitâb-ı makam-ı medihde irâd edilmemiş olmağla beraber -müellifin kavline muhâlif görünür, çünkü Hazret-i Muhammed (Sallâllahü 'Aleyhi Vessellem) her halde memdûhdur.

Rey-i kemterânemize göre memdûha sadece nâmiyla hitâb etmek caiz olacağı veya olmayacağı husûslarından birinin hükm-i kat'i tahtına alınması doğru olamaz.

Vâkı'a hiss olunuyor ki Sa'dî'nin bâlâdaki hitâbı bâriddir, fakat bu hiss muhâtabın fart-ı 'uluvv-i şânı cihetinden vâridir. Her muhâtab kalbimize böyle bir hiss ilka edecek derecede mukaddes olamayacağı gibi her hitâbında şân-ı memdûha mugayir düşeceği iddi'a olunamayacağı cihetle bu babda zevke mürâca'at edilmek eslem görünür.

Bizim zevkimize göre meselâ geçende hilye sâhibi (Hâkânî)ye hitâben yazdığımız manzûmedeki:

"Gelmemiştir sana hâlâ sâni
Ümmetin mefharısın Hâkânî"

Hitâbı nâ-be-mehal 'addolunmak muhâtarasından masundur. Bununla beraber bir na't-i şerif yazacak olsak (Ey Muhammed) demekte Sa'di'ye peyrev olmak hâtırımıza bile gelmez.

(İntiha)

11- Semâcetü'n İntihâ

(Semâcetü'l İntihâ) makâti'-i eş'ârda tab'a hoş gelmeyecek, teşe'üm olunabilecek elfâz ü 'ibârât irâd etmekten 'ibârettir.

Burada (mübad guş tu) (mübad dest to) ta'birleri pek çirkin düşmüştür. Şiirin böyle şeylerden 'âri olması vâcibedendir. Bu yolda du'â edilmek zarûret hükmünü aldığı sûrette du'â ile memdûhun arasına fazıla getirmelidir denilebilir.

12- Muhâlefet-i Nesib ü Teşbib

(Muhâlefet-i Nesim ü Teşbib) ıstılahda kasâid mukaddimelerinde memdûhun hâi ve kârına muvaffak düşmeyecek sûrette gazel veya sâir günah söz söylemekten 'ibârettir. Bu (Bera'at-i İstihlâl)in zâdır.

Meselâ (Razi-i Nişâbüri) () hakkında söylediği kasideye bir gazel ile başlamışdır ki matla'ı şudur:

Bu gazel ser-â-pâ şarabdan, sâkiden, semâ'dan, bâhisdir. Tahallüsünde der ki:

Hudâygân-ı şeri'at, penâh-ı millet olan bir zâtın medâyihi hâvi olacak bir kasidenin mukaddimesinde şarabdan, sâkiden, semâ'dan dem urmak lâyük mıdır?

- Mulâhaza-i Mütercim -

(Nesib), (Nisbet)den mehûz olarak evâil-i kasâidde irâd olunan gazele itlak olunur. Güyâ ki şâ'ir bununla mahebûbesine intisâb ederler.

(Teşbib)- ki lugatte "Bir şeyin revnakını artırmak"dır- Istilâhda Nesib'den 'ibârettir. Güyâ ki şâ'ir bununla kasidesini tezyin eder.

Ekser üdebâ nezdinde Nesib ile Teşbib mustalahât-müterâdifeden ma'dûd ise de ba'zıları Nesibi şâ'irin kaside ibtidâsında mahebubesine ârz-ı muhabbeti mutazammın söylediği gazele, Teşbibi dahi yine kaside ibtidâsında -âşıkâne olsun olmasın- hasbihâl ile beyinlerini tefrik ederler. Bu i'tibâre göre meselâ (bâkî)nin 'Ali Paşa vasfındaki kasidesine

"Ruh-bahş oldu mesihâ sıfat-ı enfâs-ı bahâr
Açdılar didelerin hâb-ı 'ademden ezhâr"

gibi beyitlerle başlayışı Teşbib kabilinden olur.

(İntiha)

Sahife = 192

- Fıkra -

Sevhü'l İslâm Bahâvi Efendi

1010 - 1064

Müşârün-ileyh-ki:

Dağittın hâb-ı naz-ı yarı ey feryâd neylersin
Edib fitneyle dünyayı harâb-âbâd neylersin"

Matla'lı gazel-i meşhûrun kâ'ilidir -fazâil-i sâirece olduğu gibi kerem-kârlık cihetiyle dahi gıpta-resân-ı akrân idi.

Birgün odasında yalnızca oturmakta iken kapıdan içeri perişanhâl bir fakir girer. Efendi, buna lutf ile yer gösterir, oturtur, iltifât eder.

Biraz sonra, evvelce mütâla'asıyla meşgûl bulunduğu kitâbı gözden geçirmeğe başlar.

Fakir bir aralık kalkar, vedâ' eder, gider. Meğer kurbunda kâid olduğu yasdığı üzerinde bulunan kıymetdar bir sâ'ati -efendinin mütâlâ'a ile iştigâlınden bi'l istifâde-dercib etmiş imiş.

Akşam olunca efendi sa'ati arar, bulamaz. Fakir tarafından aşırıldığını anlar. Keyfiyeti latife tarzında ittiba'ına haber verir.

Birgün bunlardan birisi bezâstanda dolaşırken meşrûk sâ'ati dellal elinde görür,
alır. Sarkıda buldurarak alıp efendisnin huzûruna getirir. Mâcerâyı 'arz eder.
Efendi fakirin bu hâlde muztarib olduğu görünce:

Tecellisini andıracak bir tavr-ı kerimâne ile der ki "Ben o sâ'ati bu zâta hibe etmiş
idim. Sonradan der-hâtır ettim."

Sârik istigrâb-âmiz bir memnûniyetle 'avdet eder.

- Diğer -

Sevhü'l İslâm Yahya Efendi

969 - 1053

(5) numaralı nüshamızda mûnderic muhtasar tercüme-i hâlinde imâ olunduğu
üzere zamanının en büyük şâ'iri olan müşârün-ileyh:

"Sözüm nesim-i seherdir bahâr vasfında
Akar sudur günahım cuybâr vasfında"

Matla'lı gazel-âbdârı söyleyince mevcûd şu'arânın ekseri güyâ tanzir ettikleri gibi
muahharen Şeyhü'l İslâm olmuş olan Ebu Sa'id Efendi dahi bir nazire söyleyip bi'zzat
takdim etmiş idi.

İsbât-ı takdimde meclis-i Yapya'da bulunan ba'zı zürefâ -Ebu Sa'id'in 'avdetinden
sonra- nazireye ta'riz yollu sözler söylemeye başlamaları Hazret-i Yahya dahi
tebessüm ederek "Efendiler, Ma'zur tutunuz, sarı nâ'ibin müdâhele ettiği iş bundan iyi
olamaz." demiştir. (*)

- Diğer -

-Müşârün-ileyh Âhi-zâde-

Âhi-zâde El-Seyyid Mehmed Efendi İstanbul Kadısı iken bir sene-i sübût-ı hilal-i
'iydda istibâh vâki' olduğundan halk beyrinde kil ü kâl çoğalmağa başlamakla Yahya
Efendi:

"Helal-ı 'iyd şehri içre ne görmüş var ne tutmuş var"
Buyurmuş idi.

(*) Ayak nâiblerine (sarı nâ'ib) ta'bir olunmuş.

Vaktin şu'arâsından ma'dûd olan Âhî-zâze bu mısra'a şü beyt ile mukabele etmiştir.

"Müfti-i sabık helal-ı 'ıydı inkâr eylemiş
Cümle 'âlem hûd bilir kendi gözüyle gördüğün"

- Therese Raquin -

Müellifi: Emile Zola

'Âşık, çâr-sûya çıkan geçidden geçecek, (Therese)de ona nerd-bânın kapısını açacak bu esnâda (Kamil) kalemde (Madam Raquin)de aşağıda, dükkânda bulunacak, harekât-ı cüretkârâne bu sûretle müyesser olacak idi.

(Luran) bu tedbiri kabûl etti. Kendisi devr-i endiş olmagla beraber bir nev' vahşiyâne cürete, iri yumruklu bir adamda bulunacak cürete malik idi. Ma'sukasının ciddi, sakın tavrı onu bu derece bî-bâgâne 'arz olunan bir sevdadan mütelezziz olmak üzere gelmeye mecbur etti. Bir vesile bularak âmirinden iki sâ'at için müsâ'ade istihsâl eyledi, (Pon nof) çâr-sûsuna doğru seyirtti.

Çâr-sûya girir girmez şehvet-i şedide hissetmeye başladı. Yalancı mücevherat satan kadın, geçidin kapısı karşısında oturup duruyordu. Kadın meşgul oluncaya kadar beklemek lâzım geldi. vaktâki yüzük veya küpe almak üzere genç ve işçi kız gelerek satıcıyı işgâl etti, (Luran) sür'atle geçide dâhil oldu.

(Mâba'dı var)

Mecmû'a-i Mu'allim

Nûsha = 49

Sahife = 193

Nûmûne-i İntihâb

- 25 -

Râgıp Mehmed Paşa

(Koca Râgıp) 'üvân-ı millisi ile Şöhre-i âfâkîdır.

Defter-hâne ketebesinden Şevkî Mehmed Efendi'nin oğludur. (1110) târihinde tevellüd etmiştir. Evâil-i Şebâbında bir yandan tahsil-i ma'ârife ihtimam, bir tarafda - pederine peyrev olarak- defter-hâneye devam ederdi. Bu esnada hâiz olduğu 'ulûvv-i isti'dâd kendisine beyn-el-akrân bir rütbe-i imtiyâz vermiş idi.

Semere-i temeyyüz olarak olan Revan Valisi 'Ârifî Ahmed Pâşâ'nın mektupçuluğu hizmetinde, sâniyen Tebriz ciheti Ser'askeri 'Ali Pâşâ'nın ma'iyetinde defter-emini vekâletinde bulunduktan sonra (40)da Revan Defterdârı olmuştur.

Bir sene sonra İstanbul'a 'avdetinde Reis-ül-küttâb vekâletiyle ve tımar ve ze'âmet tevzi'i hizmetiyle Hemidâne-i i'zâm edildi. (43)de (Atlı Mukabelesi) pâyesine 'ilaveten Bagdad Defterdarlığına ta'yin buyuruldu. (46)da yine Der-sa'âdete gelince Maliye tezkireciliğine revnak-bahş oldu. (48)de uhdesine erzurum Ser'askerliği tefviz olunan sâbıka, Bağdad valisi Ahmed Paşa ma'iyetinde yine Riyâset vekâletiyle ordu defterdarlığına nasb olundu.

Tekrar Dâr-ül-Halâka'ya geldikten ve ('Acem Elçileri Mukâlemesi) gibi birçok mühim memuriyette daha bulunduktan sonra (49) Ramazanının ikinci günü sadaret mektupçuluğuna nakl olunmakla beraber Reis-ül-Küttâb Mustafa Efendi ile (Nemirave) mukalesesiyle memur edildi.

Mektupçuluktan hidmât-ı sâbıkasını tenevvir edecek sûrette İdare-i Umûr eylediğinden (53) zi-l-ka'desi evâsıtında Mustafa Efendi'nin yerine Reis-ül-Küttâb oldu.

(57) Rebî'-ül-evveli evâsıtında rütbe-i vezâretle Mısır valiliğine ta'yin kılındı.

Orada dört beş sene gayet müdebbir-âne bir sûrette ifâ-yı vazife eyledikten sonra:

"Kelâl geldi tasarrufdan ümm-i dünyayı

Yeter su Kahirenin kahrı 'azm-i Rum edelim"

Demekle başladığı sıralarda Nişancılık ile 'atabe-i 'aliyeye 'avdet buyuruldu.

(60) Zi-l-ka'desinde Aydın muhassılı oldu. (63) Zi-l-ka'desinde oradan Sayda mansıbına nakl buyurulmuş iken Rika eyaletine tahvil olundu.

Sayda'ya naklinden bir dereceye kadar dil-gir olduğundan:

"Gözü aydın rakibin tirelendi kevkeb-i bahtım
Sevâd-ı şâm-ı gam mı sevdiğim sayda nedir şimdi"

Beytini hâvi olan gazel-i şikâyet-âmizi söylemiş idi. (67) Şevvâlî evâilinde sadr-ı sabık 'Abdullah Pâşâ'ya halef olmak üzere valilikle Rika'dan Haleb'e gitti. (70) Rebî-ül-Âhirinin on ebşinde Şâm eyaletini ve Emir-ül-Hâcclık ile mübeşşir olduğu hâlde yirmisinde silahdar Şehriyârı vasıtasıyla Mustafa Pâşâ'nın yerine Mesned-i Sadârete 'avdet buyuruldu. Cümâd-el-âhirinin sekizinci günü Der-sa'âdete muvâsalatla öteden beri isbât-ı liyâkat edegeldiği makam-ı sâmiye ka'id oldu.

Zaman, Sultân 'Osmân-ı Sâlis zamanı idi. muahharen Sultân Mustafa-yi Sâlis cevri hulûl etmekle Koca Râğb'in neyyir-i ikbâlî tamamıyla Ziyâ-pâş olmağa başladı. Hatta şehriyâr Müşârün-ileyhin hâher-i sa'd-ı ahteri Sâliha Sultâna iktirân ile şeref-i sıhriyyet-i seniyyeye dahi nâil olmuştur.

Târihin şehâdetiyle sâbit olduğu üzere beş altı sene bilâ-ınfisâl devam eden müddet-i sadâretinde Devlet-i 'Osmâniyeye pek büyük hizmetler etmiştir. Kendisinin gaybûbetinden sonra:

"Misâl-i haşv musra'-i feyzî yoktur her teng-i zarfın
Tutar yer geçse sadre Râğbın amma yerin tutmaz"

Meâli meydana çıktığından bu hizmetlerin büyüklüğü daha ziyâde takdir olunmuştur.

(76) Ramazanı evâilinde ağır sûrette hastalandığından Umûr-ı Divânı Nişancı hamza Pâşâ'ya tefviz etmiş idi. Şehr-i mağfiretin yirmi dördüncü günü irtihâl etti. Müddet-i 'Ömründe cem' etmiş olduğu keteb-i nefise için koskoca inşâ ettirdiği kütüphâne ile çeşme vü sebilin yanında âmâde eylediği merkada defnedildi. Vefâtı hitâm-ı inşâ-i âti tâ'kib etmiştir.

Müretteb divân ü münşeâtıyla (Sefinetür Râğb) namında mübâhis fûnûn-ı sanâyi müştemil mecelle-i celilesi mütedâvildir.

(Râğb Pâşâ Mecmû'ası) 'ünvânıyla yâd olunan yazma Mecmû'a-i Nefisesi Bağçe Kapısında vâki' kütüphâne-i Hamidî'de mahfuzdur. Ara sıra ziyaretle müstefid ve müteşerif oluruz. Ba'zı evrakının kim bilir hangi vicdansız tarafından koparılıp aşırılmış olması cay-i teessüfdür.

Bir de (Risâle-i 'Arûz) var imiş. Kendi kütüphânesinde mevcud olduğu rivâyet olunan bu eseri gidip görmeye henüz muvaffak olamadık.

Râğb Pâşâ siyâsiyâtça (Vezir-i Hakim) nâmını almış olduğu gibi edebiyatca dahi (Şâ'ir-i Hakim) 'ünvânını kazanmıştır.

Eski Sadra'zamlar içinde kendine mahsus bir mevki' tutmuş olan müşârün-ileyh üdebâmız, şu'arâmız arasında da bir makam-ı 'âli ihrâz etmiştir.

Münşe'âtı inkılab-ı zaman ile ehemmiyetini muhâfaza edememiş ise de eş'âr-ı hakimânesi kıymetten düşmek muhâtarasından masûn bulunmaktadır.

Bir hayli sânihatı (emsâl) sırasına geçmiştir. Meselâ mahz-ı hikmet olduğu müselleme asâkil ü e'âli olan:

"Şecâ'at 'arz ederken merd-i kıpti sirkattin söyler"

Mısrâ'ını sırası geldikçe herkes irâd eder.

Zamanımızda cereyân eden letâif-i edebiyedendir ki Buhâralı olmak iddi'âsında bulunur. 'Abdulgaffar nâmında Zekî, fakat mütekebbir bir zat bir mahfil-i zarâfette kendisine müte'allık bir bahs açarak ta'dâd-ı mefâhir ve muvaffakiyyâta başlayıp lakırdıyı fevk-al-hadd uzattığı hâlde orada bulunanlardan kimse latife yollu olsun harf-i vahid söylememiş iken geveze nihâyet yorulurak sükût eder etmez hüzârdan biri "Cenâb-ı hakk koskoca defn-i hâk-i itnâk olan zata rahmet eylesin!" Demesiyle 'Abdulgaffar vesâir hüzâr-ı kâilin murâdı:

"Şecâ'at 'arz ederken merd-i kıpti sirkattin söyler"

Mısrâ'ını ihtâr olduğunu anlayıverdiklerinden meclise bir hande-i 'umûmi 'arz olmuştur. Anlamlı mısrâ'ın derece-i şöhretini! işte böyle şeyler Pâşâ'nın:

"Eger maksûd eserse mısrâ'-ı berceste kâfidir"

İddi'âsını tasdik ettirir.

Râgıb'ın ekser eş'âr-ı müntahabası hıfza şâyân hikemiyâne sözlerdir. Hiçbir şâirimiz bu yolda kendisi kadar eser-i muvaffakiyyet gösterememiştir, denilebilir. Tab'ı me'lûf-ı hikmet olduğundan 'âşikâne, rindâne ebyâtı bi-n-nisbe azdır.

Şî'iri tekellüfle söyler, fakat (Sâmî) gibi letâfetten hâli bırakmaz. (Nâbî) gibi (irsâl-i mesel)e mâ'ildir. Bu da âsâr-ı iran ile iştigâlden husûsiyle (Sahib)e imtisâlden ileri gelir:

"Hased ki Râgıba hep fikr-i şâ'ibâne düşer"

diyor.

Sa'ibi takdir ü taklid edişine birşey denilemese bile (Şevket) gibi sarf-ı hayâlât ile uğraşanlara gösterdiği temâyül câlib-i tekellümdür. Divânından sevimsiz tasavvurâta tesadûf olunması bu temâyülün netâyicindedir.

Şevket'in:

Ve:

Matla'lı gazellerini tahmis etmiştir. Demek ki beğenmiş. Hâlbûki evvel emirde bu matla'lardan ma'nâ-yi sahih çıkarmak, yâhûd çıkarılacak ma'nâdan zevk almak i'tilâfından başka bir sûretle kâbil olamaz.

Pâşâ'nın Farisiye şiddet-i intisâbı bu lisan üzre söylemiş olduğu gazellerden anlaşılır:

Her ne kadar bizim intikam almaya niyetimiz olmasa da
Bizim de kılıcımız sondakinin başına tesir eder.

Beyti me'âlen en güzel 'addolan ebyât-ı Farisisinden olmak üzere meşhûrdur.

'Arabîde olan kuvvetinin derecesini ise ez-cümle münşe'âtında mukid takariz-i 'Arabiye gösterir. bunlara şu yolda vaz'-ı imzâ etmiştir:

Vezirler arasında Ragıp diye çağırılan yetenekli
Fakir Mehmet, onu yazdı.

Ragıp ma'ânîde taklidden, elfazda müsâmahadan biraz daha mütehâşi bulunaydı Türki eş'ârının kısm-ı a'zamı intihâba şâyân görülürdü. Şimdiki hâliyle dahi münakkahiyyatta divânına mu'âdil tutulabilecek bir divân hemân bulunamaz.

(Vasl-ı 'Ayn)ı hoş görür. Meselâ:

"Gören demez mi gülistânın 'aksini? cevdir
Çemende gördüğümüz var bizimdir âb-ı kitâb"

Sahife = 190

"Ser-agâz eyledikçe bahse bülbül revnak-ı gülden
Bezm de kulkul-i minâ mülk-i keyfiyyetin söyler"

beytinde görüldüğü vech ile tahrik-i sâkini tecviz eder.

Beytinde görüldüğü vech ile (safha-i Diller) kabilinden olan tagbirâtı kullanır. (Gün begün)i bile şu matla'da isti'mâl etmiş.

"Tıfıldır gittikçe ol mihr ü gelir afetlenir
Günbegün artar fûrug-ı hüsnü mahiyyetlenir"

Takdim ü tehir kelimât husûsunda da iyice bübâlidir. Meselâ:

"Hayli demdir atdı tutdu zülf-i dilberden saba
Sende var 'uşşak için bir taze tel ey şâne at"

Beytine bakılsa ikinci mısra'ındaki takdim ü tehirin nazmında dahi tecviz edilecek şeylerden olmadığı görülür. "Ey şâne sende var 'uşşak için bir taze tel at" 'ibâresinin bu sûrete tahvili "Tel kırmak" kabilinden 'addolunabilir.

"Görse agyar ile canasını hem bezm-i şerab
'Âşıkın bağı kebabe teb-i gayretle döner."

Beytinde de bu hücnat nazar-ı dikkate müsadif olur.

Mâ'mafi müşârün-ileyhin 'ulûvv-i kadri divânının devâvin-i sâire ile tatbikinde zâhire çıkar. Her sözü, lafzı, ma'nevi 'uyûbdan 'ârî olarak söylemek müyesser olmuş?

(Müsâmahât-ı Râgıb) 'üvânlı risâlemizin intikâdâtı hâvi olan kısmı ileride mecmû'arımıza derc edilecektir.

Müşârün-ileyhin Ba'zı Es'âr-ı Müntahabası

- Beyitler -

Hoş-hevâlık ile şöhratte iken 'âlem-i âb
Bulmadım safvetini düşmedi hem-sâz bana

Reh-nümâ lâzım değildir olmasın reh-zen hemân
Huzura muhtac olmamak mahz-ı hidâyettir bana

Fürûzân etse bir şem'i sipihr eyler berin-i hamûş
Verir bezme safâ pervâneyi tekdir eder mehtâb

Sarîr-ı hâme sanma ıstılâhâta boğulmagla
Eder bi-çare daim şive-i kitabdan feryâd

Hüsnü bâlâ-ter eder câma düşünce çespân
Nev-'arûs-ı sühana revnakı ta'bir verir

Nakıs olmaz feyz-i zatı telhi-i eyyâmından
Bade telh oldukça artar neş'esi kuvvetlenir

Kâse-i leb-riz fagfûr olsa da vermez sadâ
Servet efzâyiş bulunca agniyâ hastalanır.

Emelden olduğumuz böyle devr bizdendir
Değil felekde rehâvet kusur bizdendir.

İztrab nâ-be-hengâm istemez tahsil- kâm
Mevki'inde bi-tekellûf kâr kendin gösterir.

Miyan-ı güft ü gûda bed-meniş ihâm eder kubhun
Şeca'at 'arz ederken merd-i kıptî sirgattin söyler

Muvaffıkdır yine elbet mizâca şive-i hikmet
Tabibin olsa dakizbi marizin sıhhatin söyler

Ülfet ten-perverân eyler girân-cân-ı âdemi
Bister-i bezm üzre cevab-ı huftte-gân sengin olur

Hakikat ehline tevfik-i reh-nümâ yetişir
Bu yolda salına huzur istemez hüdâ yetişir

Lâübâlî vaz' rahat- bahşer mâ'ni'dir hıred
Bunda hasret-keş olur zevk-i cünûna hûşler

Düşünde perişan görelî zülf-i siyahın
Hep gördüğü düş 'âşık-zarın karışıkdır.

Baht olmayınca hüsn-i tabi'at neyi müfid
Sâ'ibde olsa halk hatâsın arar bulur

Sû-be-sû sevk eyleyen hep sâ'ik-i takdirdir.
Kimsenin destinde yok Râgıb 'inan ihtiyâr

Ehl-i taklid ile rûşen-dil eder mi ülfet
Berk gül-günce-i tasvirde şebnem mi olur.

Efendi! ta'n edenin 'aklı var ma Mecnuna
Kirve ehl-i heva içre bir mi bin deli var

Âzâde-gân-ı kayd-ı emel Ser-giraz olur
Naz eylesin sipihre o kim bi-niyâz olur

Sahife 196

Giran gelmez vakarı ehl-i feyzin müstemindâne
Sebû-yi bade mahmûrân-ı şevke bar-ı düş olmaz

Libas-ı nev-be-nevle ay olan arâyişe mâil
Kemâlinden haber ver kimse senden ihtişâm olmaz.

Olmayan mâye-i feyz-i ezeliden sir-âb
Âb-ı huzuru yine huzur olsa da rehber bulamaz.

Mahrek-i dil olur dil-rübâya muhtacız
Zaman za'if-i kuvâdır 'asaya muhtacız

Dem-i Mesihden etsek ricâ-yi himmet der
Bu der köhnede biz de du'âya muhtacız

Zahm-ı tig ü tebre girmese göğsün miğfer
Başı üzere yeri şic'ân ona bi-ca vermez

Çıkmak da cerr ü celbe ger ümitlerin sonu
Râgıp firîb hürde-i zühhâd olurmuyuz.

Ne kasr-ı dil-keş-i gülşen ne sahn-ı bag aranız
Şu tengnâde hemân kuşe-i firâg aranz

Rızaya hükm-i kazâda muvâfikız amma
Birazda mezheb-i insafda mesag aranz

Fürug-ı hüsne bak sit-i bülend-i 'aşkı seyr eyle
Hezerân olsa gül bir bülbül-i şeydâ yiren tutmaz

Hakdır eserin bâ'isi eşbâb değil
Dest-i cinnâde nigın mühr-i Süleyman olmaz

Değil tedbir ile bir ferd kadar mahv ü isbata
Sutûr-ı nüsha-i takdire kimdir hâme uydurmuş

Ruşenî peyrevidir tiregi-i eyyamın
'Akabinden irişir feyz-i sabah akşamın

Cihan âlâyişinden desteşûvi rahat istersen
Kana'at damenin elden bırakma ni'met istersen

Hilaf-ı tiynette tab'-ı ahbaba keder vermek
Değildir meşrebim manend-i sahba derd-ser vermek

Pek de verilme gaflete ey mest-i izz ü naz
Meger zamaneden hazerin yok mudur senin

Bârnı girdan-ı ahbaba edenler tahmil
Ne kadar olsa sebük-rûh olur elbette sakil

Var ise bir hünerin 'arz eyle isbât eyle
Olamaz mahz-ı mübâhât bu da'vâya delil

Halâvet-yâb olur mu ni'met elvân-ı dünyadan
Dehen-şuy olmayanlar yüs dârnân-i müdarada

Hevâ-yi nefsdan sermâye-i 'izzettir istigna
'Aziz olmazdı Yusuf çekmese dârnân-i Zelihadan

Eger maksud eserse mısra'-ı berceste kâfidir
'Aceb hayretteyim ben sedd-i İskender hususunda

Kibar devleti hem meşrep pir-i mugan buldum
Kaside dinlemezler Râgıp almazlar gazel verme

Bir kere dokunsan teline saz-ı derunun
Bin türlü nevâzişle düzelmez bozulunca

Hârîka-puş-ı hân-kah bi-niyazıdır dilim
Eylemem Râgıb medâra şeyhe de dervîşe de

Mey-i gül-gûna revnak-bahş olur şeffafi-i minâ
Verir rengin edâyı tab'-ı nazik taze mazmuna

Bıdâ'a kalmaz idi ifihâr-ı mah dûma
Fürû-nihâde olunsa efendi-zâdeliği

Kimde var yara-yı 'arz-ı müdde'a ey tünd-hû(y)
Ah-ı hasretten temennelar bedidâr olmasa

Kimdir ey şuh 'aceb mazhar-ı lutfun bilsem
Bakdım ahvâl-i rakibe o da me'yûs gibi

Ahından olsa da feleğin çek kemânını
Çekme felekde sifelerin imtinânını

Düşmenden ahz-i sâr gibi var mı bir safa
Râgıp bu zevke ah mürüvvet komaz seni

Turfe-i dükkân hükmdür bu kühen tâk-ı sipîhr
Ne ararsan bulunur derde devadan gayrı

Yine hem-cinsi eder âdeme Râgıp hasedi
Reşk eder mi sana kimse vüzeradan gayrı

- Mu'allim Naci Mecmû'ası -

Sahife = 197

Nüsha = 50

Mekteb-i Sultânî Derslerinden:

- 20 -

"Yalancının evi yanmış, kimse inanmamış" meselinde dahi (inanmamış)ın mef'ûlü istignâen edilmiştir.

"Yansa da kimse inanmaz hânımâmî şâ'irin"

Mısrâ'i da bu kabildendir.

Şu mısra'lar dahi "Hazf-ı Vücûbî" misâllerinden 'addolunur:

"Çıkmadın ey mâh-ı tâbân bekledik akşama dek"

"Şeyh'ül İslâm Yahya"

"Söylesem belki rübâ'ide olurum Hayyâm"

"Nefî"

"İstesen dâstân söylersin ebrularla sen"

"Nedim"

Bu kabilden olan hazflar lisanımızda o kadar tabi'idir ki selikamız "ta'yin-i mahzûf" husûsunu bir nev' tekellûf olmak üzere telakki eder.

"icâz" dahi esbâb-ı hazfın başlıcalarındandır. "İlimsiz hiçbirşey olamaz, insan 'âlim olmalı" Yollu 'ibârelerde ba'zen zikr ile hazf müsâvi gibi görünür. Bu 'ibârede (insan)ın icâzen hazfına cevaz verilebilir, fakat yine buna mümâsil ba'zı 'ibâratta hazfın vücuduna hükmolunur.

"Hücum edince gam sana
Benim gibi götün ona
Durur mu karşı bak bana
Er olmalı er olmalı"

Parçasının son mısra'ı "İnsan er olmalı er ölmeli" şekline konulacak olsa şive-i lisan ihlâl edilmiş olur. Ama:

"Sen âlet-i cefâ iken
Cefadan iştikâ neden
Vefalı âdem isteyen
Vefalı âdem olmalı"

Parçasının üçüncü mısra'ı "Vefalı âdem isteyen insan" sûretine ifrag olursa şive ihlâl edilmiş olmaz.

Bu ifâdemizden anlaşılır ki birinci parçadaki hazf vâcib, ikinci parçadaki ise câiz kısmındandır.

İcaz için ihtiyâr olunan hazfın icâz-nümâ bir misâlini bir vech-i âti irâd ederiz:

Gazevât-ı Celile-i Risâlet-penâhîden (Gutfân) gazvesinde Hazret-i Fahr-ül-Enbiyâ bir ağaç altında تنها buldukları sırada Meşâhir-i Şic'ân-ı'Arabdan Ser-dâr-ı firka-i müşrikin olan (Da'sur Bin El Hâris) arka taraftaki dağdan sessizce inerek birden bire Sell-i seyf ile efendimizin başları ucuna dikilip "seni benim elimden kim kurtarır?" deyince en mütecellid dilâverlerin yüreklerine lerze-bahş olacak bir sadâ ile derhâl "Allah!" buyurmuşlar idi.

Tetimme olarak şurasını da söyleyelim ki bu sadânın dehşetinden titremeye başlayan Da'sur'un elindeki kılıç yere düşmekle onu efendimiz dest-kadr-i kudretlerine alarak kahraman-ı lertzâne hitâben "Şimdi seni benim elimden kim kurtarar?" Buyurdıklarında Da'sur "Kimse kurtaramaz Ya Resulallah!" itirâf-ı 'âcizânesiyle izhâr-ı islâm etmiştir.

Hazf (Ta'zim), (Tahkir), (Ta'mim), (İstihyâ) (Zık-ı makam), (İmtihân-ı fehm-i sâmi") (İnd-el-ihdiyâc teyessür-i inkâr) gibi nüktelere mebni dahi ihtiyâr olunur.

- Takdim ü Tehir -

Nesirde tehiri lâzım gelen kelimâtın takdimi (ihtimam), (tahsis) gibi nüktelere mebni ihtiyâr olunur. Meselâ: "Çocukdan al haberi" meseli inşâ-yi tabiî muktezâsına nazaran "Haberi çocuktan al" sûretinde olmak lâzım gelirken haber almak husûsunda

çocuğa ehemmiyet verilmek iktizâ edeceğini göstermek için "Çocukdan" takdim edilmiştir. Burada nükte-i takdim (tahsis) i'tibâr edilse de olur. "Parayı veren çalar düdüğü" meselide böyledir.

Böyle nükteler nazmda dahi i'tibâr olunabilir. Şâ'ir-i meşhûr Bâkî bir fahriyyesinde "Kaside bana sunuldu, gazel bana verildi" sözünü-mübâlagaten tahsise delâlet etmek üzere (bana)ların takdimiyle:

"Bana sunuldu kaside bana verildi gazel"

şeklinde eda etmiştir.

Sahife = 198

Beykâz Sahrâsında

Bad-ı nevrûzî ile olsun da derya mevc mevc
Olmasın mı dildeki 'ummân-ı sevdâ mevc mevc
Okşa etfâl-ı baharı ey nesim-i dil-nüvâz
Bahri tanzir eylesin olmakda sahrâ mevc mevc
Hâsil ettin arzusun gönlümün lutf eyledin
Oldu hatta câm-ı ser-şârında sahbâ mevc mevc
Katre-bâr olmakda bir yandan da ebr-i hoş-güzâr
Dil nasıl dursun ilâhî zir ü bâlâ mevc mevc
Ben tabiî bi-sükûnum sende taklid et bana
Mevc mevc ol ey serab-istânı dünya mec mevc

- Şahivvât -

'Avratın dâmenine yüz mü sürer er dediğin
Pây-i bi-magze eklemes sanırım ser dediğin
Seni igfâl ile soymuş, gülünür hâle koymuş
Utan ey 'âşık-ı müflis bu mu dilber dediğin
Yumuşaktır yüzün ey sahibe-i hâne fakat
Böyle mermer gibi mi olmalı minder dediğin
Yalnız hayrı değil şerri de öğrenmeye bak
Vakt olur hayre müreccah tutulur şerr dediğin
Keşf-i ma'kûsunu teevvil edemezsin şeyhim
Oldu maglûb olur elbette muzaffer dediğin
Beni tasdik eden evlad! Diyorsun amma
Bakamam doğrusu ey söz ebesi her dediğin

Bakma tel kırmasına mir hatt-âver! (Simon)un
Nâ-trâşide olur çarene berber dediğin
Hele insin bir iki muşt-ı girân ensesine
Ne ağır başlı olur bak o sebük-ser dediğin
Toplanıp ehl-i havâ her biri bir sâz çalar
Çelebi! Böyle olur konser dediğin
Sende mâdâmki vardır o trâşide burût
Bıyık altından eder hande kalender dediğin
Deve kısmı gider amma eşkin ardı sıra
Olamaz peyrev-i rûbah gazanfer dediğin
Yedyüz kere yanılmak ne demek bir cüzde
Böyle olmaz â benim hâfızım ezber dediğin

Nümûne-i İntihâb

- 26 -

Ebû Bekir Kânî

Tokatlı olduğunu bir mektubunda münderic ".....Feyzullah! Sen zannedersin ki bu (Kânî) dedikleri adam Tokad-ı bihişt-âbâdda adam imiş" Fıkrasıyla kendi haber verir.

Henüz pek genç iken vatanında şî'r ü inşâ ile müşârün-i bi-l-benân olmuş idi. Tarikat-ı Mevleviyeye intisâbı olmak cihetiyle başında sikke Tokat Şeyhi hizmetinde bulunduğu hâlde Hekimoğlu 'Ali Pâşâ Trabzon'dan üçüncü defa olarak sadârete med'uvven gelirken Tokad'a uğramagla Kânî, kaside ve târih takdimine şitâb ederek nazar-ı takdirini celb eylediğinden Pâşâ kendisini izn-i şeyh ile dâ'iresine alıp birlikte İstanbul'a getirmiştir.

Tarik-i Hâcegâniye idhâl olunmuş ise de bir yolda devam edebilecek mahlûklardan olmadığından sâ'ika-i tab'-ı cevval ile dolaşıp durmaktan bir türlü kendini alamamış idi.

Hiçbir kayd altında bulunmak istemeyene Kânî gâh divân kalemine mensubiyet sûretiyle İstanbul'da, gâh divân kitâbeti hizmetiyle hâriçte vakit geçirmişti.

'Ömrünün kısm-ı gelişini son derecede rindâne bir lâübâlilik 'âleminde ifâ ettikten sonra bereket-i tarikatle semt-i salaha ric'at u ihtiyâr-ı 'uzlet etmiştir.

"Her sözü ma'den-i cevher idi gitti Kânî"

"Servefi"

"Gitti gevher idi gûyâ o ma'ârif Kânî"

"Vehbî"

Merhûm muktezâ-yi meşreb üzere yazdığı şeylerin cem'ine kat'â iltifat etmediğinden âsârı, perakende bir hâlde kalmış iken ruhuna hürmeten Reis-ül-küttab Mehmed Raşid Efendi mümkün merteye toplatıp, bir mecele şekline koydurmuştur.

Bu mecellenin nezdimizde bulunan yazma nüshası elsine-i sülûse üzere bir hayli nu'ût, kasâid, tevârih vesaire ile birkaç yüz gazeli ve kendisinin münşeâtından yüzyirmiye karib parçayı hâvi olarak dörtyüz bu kadar büyük sahifeden müteşekkildir. Cem-i Mecelle Nuri Efendi'nin kavline göre merhumun âsârı böyle birkaç kitap teşkil edecek kesrette bulunduğu hâlde ekseri zâyi' olmuştur.

Kânî'nin şi'irce o kadar ehmmiyeti olamaz, fakat mizâc-âmiz olarak yazdığı mektûbâta atf-ı nazar dikkat edilirse inşâca bir sahib-i vâdi olduğu teslim olunur.

Şi'ir ve inşâda tuhaflığı elden bırakmaz. Meselâ Reis-ül-Küttab Mehmed Raşid Efendi medhinde tanzimettiği kasidenin teşbibine bakılsa tebessüm-âver birçok beyitler görüleceği gibi:

"tıfl-ı dilin dilin kes aman elâmân yetiş

Ey hâl-i dil-siyeh biberin yok mudur senin"

Beytine tesadüf olunur.

Bir de yeniçeri ağalarından birine yazmış olduğu şu tavsiye-nâme mütâla'a olunsun:

"Benim efendim! Allaha emanet ol. Şu herif pek mağdûrdur. Ben Sultan-ı Serir-i 'aşk ü divâne-i şevk-i hakk oldum. Aldım yürüyüverdim. Bir kuluna Allah yürüyüver demesin, menzil-bar-ı giride birşey midir?"

Söylediği nu'ût-ı şerifde bile bir dereceye kadar olsun mesleğinden ayrılamıyor gibi görünür.

Kânî'nin şi'irinde letâfet aranmaz, çünkü hemân hiç bulunamaz. İnşâsında ise her ne zaman mizâc bulunursa letâfette bulunur. Binâen-aleyh o yoldaki muharrerât-ı hiçbir vakit kıymetten düşmez.

Merhûma pek çok letâif isnâd olunur. Ez-cümle bir ser-güzeşt garibinin neticesi olarak "kırk yıllık Kânî olur mu yani?" meselinin kâil-i evveli olduğu meşhûrdur.

- Müşârün-ileyhin Ba'zı Eş'âr-ı Müntahabası -

- Beyitler -

Kasr viran sen hane harâb gadrın

Sen elem çekme gönül Hazreti Allah yapar

Fark etmeyen insan ne demek olduğun eyvâh
Hayvan gelecektir yine hayvan gidecektir

Hiçbir saz uymadı âhının saz şevkine
Saz-ı pür-ahının istignâyı çaldım yalnız

Fikr-i müstakbel ü maziyi bırak 'ârif isen
Böyle der hâl-i zaman bir var imiş bir yok imiş

Germâbe-i vaslında bayıldı o perinin
Kâni yetişir devşirelim tâsı tarağı

- Misra'lar -

Enseb değil midir büyük ağn büyük başa
Mutribâ sen 'aşka da'ir bir hava bilirmisin
Ettim seni ben Hazret-i Alaha havâle
Nakşa söz atma düşün nakkaşı
Gördün zamane uymadı sen uy zamaneye
Felek hemân beni mi buldu imtihân edecek

- Râgıp Pâşâ'nın Es'âr-ı Müntahabası -

- Misra'lar -

Söyle derd-i dilini her ne çıkarsa kısmet
Eder mi saz-ı sinem değme bir mızrabtan feryâd
Halâvet olmaz o ni'mette kim lisana düşer
Bizimde hissemize sabr-ı 'ârifâne düşer
Melce-i erbab himmet ehl-i himmettir yine
Sorsalar mağdurunu 'izâr kendin gösterir
Bi-ta'b şâyeste-i teşrif olur mu düşler
Feyz-i tıynet başkadır şuhî-i sûret başkadır
Müşkil-pesend 'aşk belâsın arar bulur.
Bir derdden iste hâceti rüşvet isteme!
Ol neşve kim talebdedir olmaz husûlde
Mürüvvet-mend olan nâ-kâmi-i düşmenle kâm almaz
Hezar-ı ahbâb olan ehl-i televvünden vefâ gelmez

Secer-i tur hermiſe yed-i beyza vermez
Ateſ içindeyim haberin yok mudur senin
Sandın ey hâce meğer ka'beyi sen hân-ı halil
'Uyûb-ı nâsı ifſâdan libasın soymak ehvendir
Ümid-i neſvedir bize hep derd-ser veren
Gelmez ey hâce kumaſ-ı ma'rifet bengâleden
Gördüğünden kimseler 'âlemde mehcûr olsun
Efsun-ı gamzeyi okuma değdi canıma
Bulmasın yarab ta'yin nâ-sezâlardan biri
Dünya için olmaz dil-i dânâde keder.

- Therese Raquin -

Müellifi: Emil Zola

Rutubetten kabarmıſ olan duvarlara dayana dayana teng ü târik nerd-bândan yukarı çıktı. Ayakları taſ basamaklara çarpıyordu. (Sahife = 200) Her çarpıſda gürültü hâsil oldukça sinesinden bir ihtirâk gelip geçmekte olduğunu hissediyordu. Bir kapı açıldı. Eſiğın üzerinde bir aydınlık arasında (Therese)i nim-ten ü yarım fiſtan ile, saçlarını başının arkasına sıkıca bağlamıſ olduğu hâlde pek parlak bir sûrette gördü. (Therese) kapıyı kapayıp 'âſıkının boynuna sarıldı. kendisinden latif bir râyiha müntesir oluyordu. Bu râyiha onun beyaz gömleğiyle henüz yıkanmıſ olan teninden geliyordu.

(Luran) hayrette kalarak ma'ſûkasını güzel buldu. Bu kadını hiç böyle görmemiſ idi. Yüzünde ateſin parıltıları sevda-nümâ tebessümler mevc vururdu. Bu 'âſıka çehresi baſka bir sûrete kalb edilmiſ gibi idi. Kendisi ſûride-meſrebâne, nevâziſ-perverâne bir tavr almıſ idi. Dudakları ter, gözleri münevver idi. Parıl parıl parlıyordu. Endâmı mülayim idi. Mütemevvic olan bu genç kadın infi'âlât-ı nefſâniyyeden mütevellid bir hüsn-i garib ile güzelleſmiſ idi. Çehresi içeriden henüz ſu'lelendirilmiſ de etinden alevler çıkıyor, denilebilirdi. Kaynamakta olan kanı, gerilmekte olan a'sâbî tase'udât hâre huſûle getirerek etrafa nâfiz-i hâmız bir hevâ neſrediyordu.

Birinci bûsede "âſüfte" olduğunu meydana koydu. (Camille)in za'if kollarından (Luran)ın kavî kollarına geçmiſ idi. Böyle tüvânâ bir adamın takarrübü kendisinde ſiddetli bir tezelzül huſûle getiriyordu ki vücûdundaki uyuşukluğu izâle ediyordu. 'Asabi kadınlara mahsûs olan kaffe-i temâyülât-ı tabi'yyesi bir ſiddet-i nâ-sinide ile meydana çıktı. Vâlidesinin kanını, o damarlarını yakmakta olan Afrikalı kanı hemân henüz dîſûze bulunan nahif vücûdunda cevlâne, ſiddetli ſiddetli darabâne baſladı.

(Luran) böyle bir kadına tesadüf etmemiş idi. Hayrette kaldı, râhatsız oldu. 'Ale-l-âde, görüştüğü kadınlar kendisini böyle mütehâlik-âne kabûl etmezlerdi Bâridâne, bî-kaydâne buselere-fâtrâne, dil-sirâne muhabbetlere alışmış idi. (Therese)'nin hiçkırıkları, buhrânları (Luran)'ın tecessüsât-ı şehvâniyesini tamamiyle teheyyüc etmekle beraber kendisine hemân dehşette vermekte idi. Genç kadının yanından ayrıldığı zaman ser-hoş bir adam gibi sallanıyordu. Ertesi gün hile-kârâne, devr-i endişâne sükûnu, yerine gelince buseleri kendisine ra'ş'e vermekte olan bu 'âşıkânın nezdine yine gidip gitmeyeceğini kendi kendine suâl etti. Evvel emirde yerinde kalmağa kat'iyen karar verdi. Sonra kendinde gevşeklik hissetmeye başladı. (Therese)'yi artık hâl-i bürehne-gî hayvâni, fakat şirin bir sûrette kendisine 'arz-ı lezâ'iz eder görmeyip unutmak istiyordu, lakin nâ-kabl-i teskin bir hâlde kollarını uzatmakta olan hayâli daima karşısında duruyordu. Bu manzaranın kendisine irâs etmekte olduğu ıztırab-ı mâddî tahammül olunmaz bir dereceye geldi.

Evvelki 'azminden vazgeçti. Yeni bir va'd-i telâkki aldı. (Bon nof) çâr-sûsuna 'avdet etti.

Bu günden i'tibâren (Therese) levâzım-ı hayâtından ma'dûd oldu. Onu henüz kabûl etmiyordu, lakin cazibesine kapılıyordu. Ba'zen dûçâr-ı havf olarak ihtiyât-ı elden bırakmamak isterdi. Bu münasebet nâ-hoş bir sûrette kendisini sarsıyordu, fakat korkuları, rahatsızlıkları arzularına karşı mağlub oldu. Telakkiler te'âkib etti, çoğaldı.

(Therese)'de böyle tereddütler yok idi. İhtiyâta ri'âyet etmeyerek, sevda nereye sevk ederse doğruca oraya gitmek sûretiyle, kendini kapıp koyuvermiş idi. Evvelden muktezâ-yi ahvâl olarak bozulmuş kalmış olan bu kadın-ki şimdi belini doğrultuyordu -tavr-ı ta'ayyüsünü izhâr ile mevcûdiyetinin neden 'ibâret olduğunu açıkdan açığa göstermekte idi.

Ba'zen kollarını (Luran)'ın boynuna atıp, kendini onun sinesine zamm ederek henüz nefesi kesilmekte olduğunu gösterir bir sadâ ile der idi ki:

"Ah! neler çekdim bilsen! Bir hastanın odasında ki ılıcak rutubet içinde büyüdüm. (Camille) ile birlikte yatar idim. Geceleri vücûdundan münteşir olan büyü-i nâ-hoşdan istikrâh ederek yanında tebâ'üd ederdim. Bed-hûy ü mu'ânid idi. Kendisiyle beynimizde buluşmaktan imtinâ' ettiğim 'ilaçları içmek istemezdi. Hâlama yaranmak için bütün 'ilaçlardan içmeğe mecbur olurdum. Bilmem nasıl ölmedim..... Beni çirkin ettiler sevdiğim!

(Mâba'dı var)

Sahife = 201

Nüsha = 51

- Ahlâk -

*İnsan 'Uyûb-ı Nefsine Nasıl Muttali' Olur?**

Hazret-i Bâfi bir kulu hakkında hayr irâde ederse onu 'uyûb-ı nefsi'ni görecek basiret ihsân buyurur. Basiret nâfiz olunca 'uyûbdan o kadar korkulmaz. 'Uyûb teşhis edilince tedavisi mümkün olur. Hâlbûki ekser nâs kendi 'ayıplarını bilmezler, başkasının gözündeki çöpü görürler de, kendi gözlerindeki mertegi görmezler.... 'Uyûb-ı nefse muttali' olmak isteyenler için dört yol gösterilebilir.

Tarik-i Evvel- 'Uyûb-ı nefsi görür. Hafâyâ-yı âfâtı bilir bir mürşid-i kâmilin meclisinde mülâzemetle vaki' olacak mücâhedâtında ondan sudûr edecek işârata ittibâ' etmektir. Bu sûret-i merid ile şeyhin, tilmiz ile üstâdın hâlidir. Şu zamanda öyle mürşid pek nadir bulunur.**)

Tarik-i Sâni- Sadık, bâsîr, mütedeyyin bir dost bulup -âhvâlini daima nazar-ı dikkatten geçirerek ahlâkından hoş görmeyeceklerini peyâpey ihtâr etmek üzere- Onu nefsi için nigâh-bân-ı nasb etmektir.

Ekâbir-i ümmet bu yolda hareket ederlerdi. Hazret-i 'Ömer (Radiyallahu Te'âla Anh) "Bana 'ayıplarını ihtâr edenler rahmet-i âlihiyeye mazhar olsunlar!" buyurdu. Cenâb-ı Selmân-ı Farisiye "Bende ne gibi 'ayıplar görüyorsunuz?" Diye sorardı. Bir defa Selmân, yanına gelmiş idi. "Bana dair sence hoş görülmeyecek neler haber aldın?" Su'âlini irad eyledi. Selmân te'diben 'afv talebinde bulundu.

Fâruk ısrar etti. Selman dedi ki : "İşittiğime göre bir mâide de iki türlü katık bulunduruyormuşsun. Bir de iki libasın var imiş: Birini gece, diğerini gündüz giyiyormuşsun." Bunun üzerine Faruk "Bunlardan başka birşey duydunuz mu?" diye sordu. Selmân'dan "hayır" cevabı alınca "Ben onları yoluna koydum" buyurdu. Halife-i Müşârûn-ileyh -Celâlet-i kadrine, 'ulûvv-i mansıbına diyecek olmadığı halde- Cenâb-ı Hazifeye dahi "Sen Sahibi sırr-ı resulallahsın, münafıkının âhvâlini tamamıyla bilirsin, bende âsâr-ı nifakdan birşey görüyor musun?" diye su'âl buyurdu.

'Akli evfer, mesnedi bâlâ-ter olan zevat-ı nefse kat'â itimad etmezler, belki onu daima ithâm etmeye çalışırlar.

(*) "İhyâ-i Ulûm"dan hülâsa.

(**) İmam Gazâli (505)de irtihâl etmiştir.

Şu kadar var ki böyle dost dahi pek nâdir bulunur. Asdika içinde terk-i müdâhane ile ihbâr-ı 'ayb edecek veya terk-i hasedle ihbârda mikdar-ı vâcibî tecavüz etmeyecek adam nâdirdir. Bunların arasında hakikatte 'ayıp gazez-kâr olmakdan, yâhûd fi-l-hakika 'ayıp olan şey'i sahibinden ihfâ eder. Müdahin bulunmaktan hâli kalan hemân bulunamaz.

İşte (Davûd-i Taî) bunun için 'uzlet etmiş idi. Kendisine "Niçin halk ile ihtilât etmiyorsun?" dediler. "Ayıplarımı benden gizlemeye çalışan bir takım eşhâs ile ne yapayım?" dedi.

E'âzım-ı din, başkalarının tenbihiyle kendi 'ayıplarına muttali' olmak arzusunda bulunurlardı. Bizim gibi adamlar ise kendilerine nasihat, irse-i 'uyûba himmet eden zevâta herkesden ziyâde bugz ederler! Bu hâl za'if imâna kelil olabilir.

Ahlâk-ı seyyie insanı sokan yılanlara, 'akreplere benzer. Birisi gelip te bize sobamızın altında bir 'akrep bulunduğunu haber verse onun minnet-dârı oluruz. Seviniriz. Derhâl 'akrebin izâlesine teşebbüs ederiz. Hâlbûki 'akrebin darbı ancak bedene 'âiddir. Veca'ı bir veya birkaç gün devam edebilir. Ahlâk-ı seyyienin tesiri ise doğrudan doğruya kalbe râci' olduğundan 'azâbının mevtinden sonra dahi ile'lebed veya nice bin sene devam etmesinden korkulur.

Hâl böyle iken, ne bize 'ayıplarımızı ihtâr edenden memnun oluruz, ne de onların izâlesine sa'y ederiz. Belki nasûha "Sen de şöyle böyle yaparsın!" Diyerek mukabele-i bi-l-misile kalkışırız. Hakkında peydâ olan 'adâvetimiz bizi onun nasihatinden edeceğimiz istifadeden men' eder.

Tarik-i Sâlis- 'Uyûb-ı Neîsini elsine-i â'dâdan işiterek müstefid olmaktır. İnsanın 'uyûbunu zıkr ile iştigal eden â'dâsından edeceği istifâde müdâ hane tarikiyla senâsında bulunan (Sahife = 202) asdikâsından edeceği istifadeden ziyâdedir. Ne fâ'idesi var ki insan düşmanının sözünü hasede haml ederek tekzib etmekle mecbûldür. Ma'-mafi ashâb-ı basiret düşmanlarının akvâlinden daima müstefid olurlar. Çünkü insanın müsâvisi elbette düşmanın lisanına düşer.

Tarik-i Râbi'- Halk ile ihtilât ederek onlarda göreceği Ahlâk-ı mezmûmeyi nefesine 'arz ile nefsinde mevcûd olanları izâleye çalışmaktır.

Müminler yek-digerin ayinesi olduklarından biri 'uyûb-ı nefsinin diğesinde görebilir. Tebâ'ın ittibâ-ı heya husûsunda mütekârib olduğunu, akrandan birinin muttasıf olduğu şeyden diğesinin bil-külliye münfekk olamayacağını düşünür, her kimde mezmum bir hâl görse nefsinin ondan tathîre sa'y eder.

Halk, birbirlerinde görüp beğenmedikleri hâlleri terk etseler müeddibden müstagni olurlardı. Büyüklerden birine "Seni kim te'dib etti?" demişler. "Kimse te'dib etmedi. Cahillerin cehlîni gördüm, ondan ictinâb ettim." demiş.

Bu üç tarik mürşid-i kâmil bulamayanlar içindir. Onu bulan kendisini mübtela olduğu marızdan kurtaracak tabib-i hâzıkı bulmuş olacağından mülâzemetinde kusur etmemelidir.

(İntiha)

- Mekteb-i Sultânî Dersterinden -

- 21 -

Paşalrın düşkünü	Aklar giyer kış günü
Para isterne benden	Buz gibi soğurum senden
Kırk yıllık Kâni	Ohur mu yani?

Mesellerinde ise (kış günü), (benden), (senden) ta'birleriyle (yani) ismi sec'e ri'âyeten te'hir olunmuştur.

Takdim ve Te'hirde dikkat olunacak şeylerden biri de (Tenasüb)dür. Tenasüb (Lafzî), (Ma'nevî) namlarıyla ikiye taksim olunur.

Tenasüb-i Ma'nevî- Kelimât ve 'ibârât havî oldukları ma'âninin iktizâsı üzere tertib edilmekle tahakkuk eder:

"Kemâl-i şevk ü incizâb ile pâdişâhı alkışladılar"

"Kemâl Bey"

"İstanbul ve Anadolu'nun vakâyi'i bir tafsil huzûruna 'arz olundu."

"Kezâ"

"Te'sis-i devlet ve tervic-i medeniyete çalışanlar için mutlak-ül-vücûb olan kâ'ide-i hikmetten bir zaman ayrılmadı."

"Kezâ"

"Müşârün-ileyh Fâtihin perverde-i 'inâyeti ve şâkir-i ma'rifeti olarak....."

"Kezâ"

Meselâ "Tahsil-i fûnûna ihtimâm ve derslere devam ediyor."

Denilecek olsa tenâsübe ri'âyet edilmemiş olur. "Derslere devam" "Tahsil-i fûnûna ikdâm" dan mukaddem tasavvur olunmak icab edeceğinden tenâsübe ri'âyet edilmiş olmak için 'ibârenin "derslere devam ve tahsil-i fûnûna ikdâm ediyor." şekline konulması lazım gelir.

Husûl-i Tenâsüp için "ednâdan a'lâya terakki" Husûsuda gözetilir. Ba'zı mevâzî'da kelimât u 'ibârâtın iza'fi-i takdim, akvâsı te'hir edilmek icab eder. Meselâ bir zâtın medhinde "âlim idi." denilmez. Ekrem Bey'in, Necip Pâşâ mersiyesinde ki:

"Ta'ayyüş-i mütenâsibdi kadr ü şânı ile

Hakikaten şu demin a'zâm-ı kibârı idi"

Beyti bu babda bir misâl 'addolunabilir.

İsterseniz burada "Bâkî"nin sultân Süleyman-ı Kanunî mersiye-i meşhûresinde ki:

"Hakkaki zib ü ziynet-i ikbâl ü câh idi
Şâh-ı sikender efsar ü dârâ sipâh idi."

Beytini dahi der hâtr edebilirsiniz.

(Zâfî)nin 'adîlîni güç bulabileceğimiz şu mısra'-ı bercestesini de unutmayalım:

"Sihhatim, 'ömrüm, hayât-ı câvidânımsın benim"

Bir de 'İzzet Molla'nun:

"Kaderle meger pençeleşmek imiş
Demir pehlivânla güleşmek imiş"

Beytine baksanız bi'lâkis a'lâdan ednâya tenezzül edildiğini görürsünüz.

"Mahv u perişan edildi" Kabilinden olan ta'birâtın isti'mâli tenâsüp gösetilmemekten ileri gelir. Elbette "Mahv etmek", "Perişan etmek"den akvâdir. Birşey'in mahv edildiği haber verildiğinden sonra perişan edildiğini de söylemeye ne ihtiyaç kalır?

"Cem'ü tertib olundu" gibi 'ibâreler -"Cem"" "tertib"den mukaddem olacağı cihetle- bu kabilden değildir. Bi'l'akis "Tertib ü cem' olundu" denilirse o zaman 'adem-i tenâsüb-i rû-nümâ olabilir.

"Sîret ü sûret -şeyhûbet u şebâb- âhir ü evvel- batn ü zâhir" denilmeyip bi'l'akis "Sûret ü sîret şebâb ü şeyhûhat- evvel ül âhir, zâhir ü bâtn" denilmesi tenâsübe ri'âyet olunmasındandır. Meselâ "Ezel ü ebed" "Dünya vü 'ukba" demek var iken "ebed ü ezel" "'ukba vü dünya" demekte safâ yoktur. Ma'mâfi:

"Eylemiştir 'âlemin bûd u nebûdundan firâg

Dil ne 'ukbâsın hayâl eyler ne dünyasın bilir"(*)

Gibi ba'zı eş'ârda "'ukba"nın "dünya"dan mukaddem irâd edilmesi mâni'i tenâsüb 'addolunamaz.

Burada "Leff ü neşr-i mürettep" tahrikiyle "'Ukba" "bûd", "dünya", "nebûd" mukabil irad olunmuştur. Tertibe ri'âyet edilmeyerek;

"Dil ne dünyasın hayâl eyler ne 'ukbâsın bilir."

Denilmiş olaydı vâkı'a vean ü kafiyeye hâlel gelmezdi, fakat zevke mugayir düşerdi, çünkü "Hâyâl eylemek" 'Ukbâya "bilmek" ise dünyaya münasiptir. Dünya görünür; 'Ukbâ görünmüyor. Dünya 'âlem-i Şehâdettir. 'Ukbâ 'âlem-i gaybdır.

Yerine göre "a'lâdan ednâya tenezzül" dahi tenasüb levâzımdan olur. Meselâ "Nazır Pâşâ Hazretleri nezâretin en müttehiz memurlarıyla geldiler." denilir.

Tenasüb-i Lafzi- Kelimât-ı Sühûlet ve 'uzûbetle telaffuz olunacak sûrette tertib edilmekle tahakkuk eder:

(*) Beyit, şâ'ir-i Meşhûr Hersekli 'Ârif Hikmet Beyefendinindir.

"Serv ü simin- sünbül ü şebbü - şir ü şekker- rûbâh u şir- ceng ü cidâl- derd ü belâ-âteş ü penbe seng ü sebû"

Tenâsüb-i ma'nevi muhtelif olunca tenâsüb-i lafzinin o kadar ehemmiyeti kalmayacağından tenâsüb-i lafziye ikinci derecede itina edilmek iktizâ eder. Mâ'mafi takdim ü tehirinde beis görülmeyecek kelimâtta tenâsüb-i lafziye de ri'âyet olunmak lâzımedendir. Meselâ "Sim ü zer" ta'biri telaffuzca eshel ü a'zab görünmek cihetiyle ortada bir dâ'îye olmadığı sûrette "Zir ü sim" ta'birine tercih olunursa da "igtinam olunan zer ü sim beyn-el- quzât 'âdilane taksim olunur.

Gibi 'ibârelerde "Sim ü zer" e bedel "Zer ü sim" denilmekden külfetsizce bir seci' husûle geldiği görülünce berikini ötekine müreccih tutmak isteyenlere birşey denilemez.

Şi'irde "Zaruret-i Vezn ü kafiye" nâmına icrâ edilecek takdimât ü te'hirât da hâkim selika-i şâ'irânedir. Bu husûs da:

"Belâ-yi şâ'ir bi- vâyedir zaruret-i vezn
Daha belâsı onun ıztrâb-ı kafiye'dir"

Mazmununa mâ-sadak olanlar pek çoktur. Şi'ir söyleyeceğim diye bi-çare kelimâtı zir ü zeber etmekte ma'na yoktur. Nefi bile bir kasidesinin nihâyetinde nefisine hitâben:

"Heves lâf ü güzâf eyleme kim kâfiye teng" diyor.

Eslaf-ı Şu'arâmızdan pek çoğu takdim ü tehir tecvizâtında tahakkümen hadde tecâvüz etmişlerdir. Şâ'ir-i Hakim Koca Ragıb'ın divânında kâşkî şöyle beyitler bulunmayadı!:

Hayli demdir attı tuttu zülf-i dilberden sabâ
Sende var 'uşşâk için taze tel ey şâne at
Görsem agyâr ile cânâsını hembezm-i şarab
'âşıkın bağı kebabe tebb-i gayretle döner.
"Bilen gubâr-ı rehn tutiyâ-yı çeşm-i ümid
Müreccah eşheb-i subha görür piyadeligi"

Böyle teşvişler za'f-ı te'lifi intâc eder.

(Mâba'dı var)

- Tezyin -ül- Lisân -

"Lisanınızı tezyine medâr olabilecek 'Arabî, Farisî bir takım ta'birât ü istilâhâtı hâvi mecmû'adır."

Ebû Tûrab- Hazret-i İmam 'Alî'nin bir 'üvân-ı 'Âliyesidir. Baba demek olan (eb) böyle yerlerde mülazemet ve sahibiyet ma'nâsını mutazammın olur. (Ebû Turab) Mülâzım-ı Tûrab veya Sahib-i Tûrab demektir. Burada ebvet-i hakikiye tasavvur olunamamak tabi'idir. (Ebû Herire) gibi kendileri dahi bu kabildendir.

Keteb-i sir ü ehâdisde mestûr olduğu üzere bir gün Seyyid-el-Süleyman Efendimiz Hazret-i Murtazayı Mescid-i Şerifde tûrab üzerinde yatmış bulunca yanına yaklaşıp mübarek elleriyle vücudundaki tozu toprağı bi-l-izâle kendisini mazhar-ı nevâziş eyledikten sonra "Kum ya Eba Tûrab! Kum ya ba Tûrab!" Hitâb-ı mükerreriyle Sem'-i sâmisini teşrif buyurdularından bir künyesi de (Ebû Tûrab) olmuştur.

Bu taltif-i mahsûs risâlet-penâhîden fevk 'âlâde memnun olmuş olan Hazret-i İmâm (Ebû Tûrab) kendisine (Ebu'l Hasan) (Ebu'rrihânetin) gibi kendilerinden ziyâde sever idi.

Ba'zı erbab-ı muhabbet teberrûken (Ebû Tûrab) ile teganni etmişlerdir. (Ebu Tûrab-ı Nahşibî) (Ebu Tûrab ür Remilî) ricâl-ullahdan ma'dûddurlar.

Râbi' ül İslâm- (Cami'-ül-Kurân) (Zilneverin) gibi Hazret-i 'Osmâna 'üvân olmuştur."İzhâr-ı İslâm edenlerin dördüncüsü" demektir. Rivâyet-i Sahiheyeye göre eşraf-ül-enbiyâ efendimize evvelen Hazret-i Ebu Bekir, Sâniyen Hazret-i 'Ali, Salisen Cenâb-ı Zeyd Bin Hârise, Râbi'en Cenâb-ı 'Osmân imân etmiştir. Hatta 'Osmân İslâmındaki bu derece-i sâbikiyyetini eni-ür-râbi' erba'eten fi-l-islâm" kelâmıyla beyân buyurmuştur. (Sahife = 204)

Meşhûr olduğu izhâr-ı İslâmında birinciliği ibrâz eden: Ricâlden Ebu Bekir, Sıbyandan 'Ali,⁽¹⁾ Mevâliden⁽²⁾ Zeyd Bin Hârise, nisâdan Hadice-i Kübrâdır. Hazret-i 'Ömer kırkıncıdır.

Cenâb-ı 'Osmâna (Cami'-ül-Kurân) (Zilneverin) 'üvânları Kurân-ı Kerim'i cem' ettiği, Sahib-i Şeri'at efendimizin kerimelerinden (Rukiye) ile (Ümmi Gûlsüm): tezevvüc eylediği için verilmiştir.

(Mâba'dı var)

(1) Hîn-i İzhâr da sekiz veya on yaşında idi.

(2) Kôle kısmından.

(Therese Raquin)

Müellifi: Emile Zola

- Mâba'd -

"Nem var ise benden aldılar. Benim seni sevdiğim gibi sen beni sevemezsin"

Ağlar, (Luran)'ı kucaklardı. Bir kin-i hafî ile yine der eder ki:

"Onlara fenalık gelmesini istemem. Beni büyüttüler. Beni yanlarına laıp sefaletten vikaye ettiler.....Lakin bırakmalarını bakmalarına tercih ederdim. açıklıkda safi hava almağa ihtiyâc-ı şedidim var idi. Daha pek küçük iken yollarda toz içinde yalın ayak koşup şundan bundan sadaka isteyerek kıbtiyâne yaşamağı tasavvur ederdim. Bana validemin Afrika'da bir kabile reisinin kızı olduğunu söylediler. Validemi pek çok düşündüm, kan ve sevk-i tabi'at cihetiyle kendisine çekdiğimi anladım, kendisini hiçbir vakit terketmeyip arkasında asılı olduğum hâlde kumsallarını dolaşmağı istedim...Ah! Ne gençlik! (Camille)'in hırıtı ile nefes almakta olduğu oda da geçirdiğim uzun günleri der-hâtır ettikçe hâlâ müteneffir ve mütehevvir oluyorum. Ateşin karşısında büzülüp oturarak a'zâmın soğumakta olduğunu hissettiğim hâlde alıkçasına 'ilaçların kaynaşına bakar dururdum. Yerimden kıvıldanamazdım, gürültü edince halam beni tekdir ederdi... Sonraları su kenarındaki küçük evde meserrât-ı 'azime bularak mütelezziz oldum, fakat artık sersemleşmiş idim, güç hâl ile yürüyebilirdim, koşacak olsam düşerdim. Ba'de beni diri diri bu menfur dükkânın içine defnettiler."

(Therese) geniş geniş nefes alarak 'aşkıyı kollarına iyice sıkıyordu. İhzişâr ediyordu, ince, yumuşak burun kapaklarında 'asabi darbât-ı hafife hâsil oluyordu.

Yine diyordu ki:

"Beni ne kadar kötü ettiklerini tasavvur edemezsin. Beni bir merâi, bir yalancı ettiler.... 'âdi lutuflarıyla bana nefes aldırmadılar. Nasıl oluyorda hâlâ damarlarımda kan bulunur anlamıyorum. Gözlerimi yere eğdim, onlar gibi mağmum bir çehre-i ahmâkane peyda ettim. Onların ruhsuz yaşayışlarına iştirak eyledim, öyle değil mi? Ağır idim, ezilmiş, sersemlemiş idim. Artık hiçbir şeyde ümidim kalmamış idi. Birgün kendimi (Sen) nehrine atmak tasavvurunda bulunuyordum.....Lakin bu fütûrdan evvel ne hiddetli geceler geçirdim! Aşağıda (Vernün)'da soğuk odamda feryadımı zaptetmek için yastığımı ısırırdım, döğünürdüm, nefsimi korkak, alçak mu'âmelesi ederdim. Kanım beni yakıyordu, vücudumu paralayacak idim, iki def'a kaçıp önürme gelecek tarafa gitmek istedim, cesâretim yerinde değil idi. Kûşk-ı hayr-hâhlarıyla müstekrih şefkatleriyle bende hayvancasına bir hâsil etmişler idi. Artık yalan söylemeye

başladım. Muttasıl yalan söyledim. Orada urmak, ısırarak, hülyâsında bulunduğum hâlde gayet halim, gayet sükûti olarak kaldım."

Genç kadın duruyor, nemli dudaklarını (Luran)ın gerdanına temas ettiriyordu. Biraz sükûttan sonra diyordu ki:

O (Camelle)ze zevce olmağa niçin razı olduğumu bilemem. İstihfâf-kârâne bir kayıtsızlıkla muhâlefette bulunmadım. Bu çocuk merhametimi celb ediyordu. Kendisiyle oynadığım vakit parmaklarımın çamura batıyor gibi a'zasına battığını hissedirdim.

(Mâba'dı var)

Mu'allim Naci Mecmû'ası

Sahife = 205

Nüsha = 52

Badai'-i al-afkâr - Fi Sanâ'i'-i al-as'âr

- Mâba'dı -

13- Semâcet-üt-Tahallüs

(Semâcet-üt-Tahallüs) Nesib veya Teşbibden nâ-pesendide bir sûrette vasf-ı memduha intikâl etmekten 'ibârettir.

Eğer sen cefa okunu kalbime nişan alırsan
Andolsun hocaya oku vurmassa benim kalbime.

"Ezrakî"

Bunun en çirkini şâ'irin ma'sûkası tarafından nâil-i iltifat olmak husûsunda memduhdan isti'âne etmesidir ki sû-i edebdir.

Ol benim hayran olduğum güzel mücevher dudaklarından aldığım arzu
Padişahın emirleri ve Allahın sayesinde olur.

- Mülâhaza-i Mütercim -

Hocâ Hâfız'ın:

Eğer sen benle feragat edersen ey kalbi taş gibi
Asaf-ı Saninin yanında senden şikâyet ederim
Gözünü esirgeme, bana bakmaktan kendini
Aksi taktirde Asaf-ı Sanî'ye halimi anlatırım.

Gibi ba'zı ebyât-ı burada vârid-i hâtır olur.

Kânî'nin divânında bir takım tahallüsler vardır ki bunlar onlara nisbetle ehven sayılır.

İran şu'arâsının sezâ-vâr-ı nefret olan bu cüret-i lâübâliyânesi dahi 'Osmanlı şâ'irleri tarafından taklid edilmiştir! Biz de Nedim'in (Hamâmnâme) 'ünvânıyla ma'rûf olan:

"Sipihde dem ki olup dide-i hâbdan bidâr

Hurûşa başladı nâgâh serd derd-i humâr"

Matla'lı kasidesi (Semâcet-üt- Tahallüs)ün en parlak misâllerinden 'addolunur.

(İntiha)

14- İbrahim-üs-Su'âl

(İbrahim-üs-Su'âl) memduhdan câize yâhûd vazife talebinde ısrar ve memduhu "hicv" ile yâhûd diğér sûretle tahdid etmekten 'ibârettir.

Tamahkâr şairlerin 3 türlü şîrleri olur:

Biri medheder, ikincisi temenni eder, eğer arzusuna muvaffak olamazsa üçüncüsüne tevessül eder.

Mülâhaza-i Mütercim -

"Tama'kâr şâ'irlerde üç türlü şî'r olur: Birincisi medhiye, ikincisi kıt'a-i talebiyedir. Memduh ihsân ederse senâ, etmezse hecâ hâzırdir. Ben şî'irin üç nev'inden ikisin söyledim. Ne buyurursun?" Meâlinde olan bu kıt'a da şâ'ir "Hicvederim ha!" fehvâsını imâ ediyor.

Eski şâ'irlerin çoğu şî'ri âlet-i su'âl ederler, câize-i vazife ile yaşarlarmış.

Bu yolda yaşayan adamlar kimden ziyâde iltifat ve ihsân görürlerse onun bendesi olacaklarından mesleksiz olurlar. Evvelden medh ettiğini sonradan hicv yâhûd evvelden hicvettiğini sonradan medh etmek sûretiyle telûn göstermek bunlarda daima görülen hâllerdendir. Hatta:

O kızlar ki bakirdirler

Birini kocaya verdim

Ondan sonrasını bir nikâh karşılığında verdim

Üçüncüsünü birinden öbürüne verdim.

İtirâf-ı hod-kâmânesi vech ile bir zât hakkında tanzim olunan (Sahife = 206) bir kasideyi -husûl mathubu intâc edememesi üzerine- diğér bir zata takdim etmek bunlarca bir nev'i mahâret sayılır.

Şâ'ir menfa'at-perest, kasidesi vâsita-i celb-i menfa'at olursa "Şi'ir" denildiği vakit zihinlere tebâdül eden 'ulviyyet nerede kalır? Mürebbi-i efkâr olması lazım gelen şi'ir bu hâl ile ne olur?

Şâ'irin kendini şuna buna serfûrû etmek ihtiyacından vâreste bulunacak bir makama ı'sâd etmelidir ki sözünde te'sir olsun. Şimdi söylediği lakırdıdan yarım sa'at sonra dönerek onun zadını söyleyebileceğinde şüphe olmayan bir adamın sözünde ne te'sir olabilir?

Vaktiyle şâ'irlik meddahlık gibi bir san'at sûretinde görülürmüş. Şimdi öyle görünmüyor. Cümâl-i aslisini 'arz etti. Bundan böyle nikâb-ı isti'mâline tenezzül etmeyecektir.

(İntiha)

Bir şâ'ir için 'ulûm ü fazâ ile intisâb iddi'âsıyla nefisini medh etmek husûsuda çok münasebetsiz görünür. Meselâ:

- Mülâhaza-i Mütercim -

Böyle, memduhu ithâm edecek sûrette temeddüh fi-l-vâki" münasebetsizdir, fakat (Fahriyye) denilen yolda şi'ir tanzimi külliyyen men' olunamaz. Nefi'de görüldüğü üzere ne gurrâ fahriyyeler bulunur! Mâmafi müşârun-ileyh dahi ba'zen tadını kaçırarak sûrette öğünür. Meselâ:

"Ukde-i ser-rişte-i raz-i nihânîdir sözüm
Silk-i tesbîh-i dür-i Seb'al-mesânîdir sözüm
Bir güherdir kim nazirin görmemiştir rûzgâr
Rûzgâra 'âlem-i gayb armağanıdır sözüm
Rûzgâr ihsânımı bilmiş benim ya bilmemiş
'Âleme feyz-i hayât-i cândânîdir sözüm"

Dedikten sonra:

"Ehl olan kadrin belir ben cehverim medh eylemem" der. Mute'âkiben yine der ki:

"Âlemin sermâye-i derya vü kanidir sözüm"

Fahriye söylemek çok güçtür. Yolunda olmazsa gülünz olur. Nâmi hâtırımızdan çıkmış olan bir şâ'ir kalemini medh ettiği sırada:

"Sâl-hürde-i çınardır kalemim"

Demiş idi. İşte bu, gülmekten başka bir şeye yaramaz.

(İntiha)

Bir de memduhdan birşey mu'in taleb etmek nâ-becâ olur.

- Mülâhaza-i Mütercim -

Bir şâ'irin "Şâhân-ı zamanın 'adeti üzere, bana gâh kese ile altın, gâh kese ile altın, gâh ve köle ver. Cenâbindan ayrılıp başka yere gitmekliğime müsâ'ade etme, beni kendi bendegânın sırasına geçir."

Demesi memduhu agzâb edecek zevzekliklerdendir. Böyle şâ'ire altın, at, köle filan verilmemeli, hemân yol verilmeli!

15- Tekellüf

(Tekellüf) lügütte "Zahmet çekmek" dir. İstilahda şî'ri güçlülükle söylemekden 'ibârettir. O yolda söylenilmiş şî'ire (mütekellif) denilir.

Ba'zıları derler ki: Mütekellif iki nev'idir: Biri mezmûm, diğeri mahmuddur. (Mütekellif-i mezmum) me'nûs-ül-isti'mâl olmayan elfâz ü 'ibârâtı müştemil bulunan şî'irlerdir. Sözü bu türlüünü söylemekten söylememek evlâdır.

(*)

(Mütekellif-i Mahmûd) tanzimde kâ'linin haylice it'âb-ı fikr eylediğini gösterecek sûrette sanâyi-i makbûleyi müştemil bulunan şî'irdir. Buna (Mütekellim-i Matbu') dahi derler.

16- Tahlî'

(Tahlî') Lugatte "kaynakları ayrı olan kimsenin yürümesi"dir. İstilahda zevk-i selime göre müsteskil olan bahlerde şî'ir söylemekten 'ibârettir.

Birinci mısra'da memduhun mülkü 'arsa-i 'âlemden vâsi' tutulmuş iken ikincisinde mülk-i Süleymandan az gösterilmiştir.

"Uyûb-ı şî'ir meahasının Hitâmı"

(*) "Ey şî'ir meyânında satan lafz-ı 'arabî
Divân-ı gazel nüsha-i kârnûs değildir."

(Nabî)

Hâris-ül-Mirât- "Ayna saklayıcısı" demektir.

"Ayine gammaz nebud çün bud"

Meâlince ayine -kimseden korkusu olmadığından- 'ale'l'âde hakikati gösterir. Güzeli çirkin, çirkinini güzel göstermek elinden gelmez. Binâen-aleyh:

(Âşık-ı ayine başed ruy-ı hub)

Mazmunu üzere güzeller ayineyi severlerse de çirkinler hiç sevmezler. Bu münasebetle girye-ül-manzar olan şahsa (Hâris-ül-Mirât) itlâk olunur.

Biri güzel diğeri çirkin iki şahsın bir anda bir aynaya bakmaları ne kadar 'ibret-nümâ bir manzara teşkil eder! Güzel, müffehir olur, çirkin müteneffir. Aynanın hakikati göstermesi iki şahısta yek-diğere zad iki türlü hiss peydâ eder. hele bunlar zevce ü zevce iseler manzaranın ehemmiyeti bütün bütün artar. Çirkin olan zevce ise "Erkeğin güzeli çirkinini olmaz" gibi ba'zı mukaddimât-ı zeneffürübâne ile perde-keş vech-i hakikat olmağa çalışır. Ya zevce ise.....

İbret-ül-hayât "Terzi iğnesi" demektir. Zavallı iğne, çalışır çalışır. Sa'yından hiçbir istifâde edemez. Nihâyet aşınır, kırılır, atılır, mahv olur gider. Terzi, para kazanır. Sahibi libas giyinir, süslenir. İkisi de müstefid olurlar.

İğnenin bu hâlini insanlara tatbik etmek isteyenler bakarlar ki bir aferin delisi, kendi işlerini bırakmış, pir 'aşkına başkalarının umurunu tesviye ile uğraşılıyor. İşte lisan hâli:

"Halk eder dâd ü sited biz pürtelaş ve bî-nisâb

Çâr-sû-yı 'âlemin biz onmadık dellâhyız."

Demekte olan bir şahsa (İbret-ül-Hayât) derler. (İbre-i Hayât) sûretinde dahi kullanılabilir.

Hâtib-ül-leyl "Gece vakti odun devşiren" demektir. Yâvegû şahsa itlak olunur. Çünkü karanlıkda odun devşiren bir adam, eline geçeni alacağı gibi, bir geveze dahi ağzına geleni söyler. (Hâtab-ı Leyl) sûretinde dahi kullanılabilir.

Habâ il-üş-şeytân - "Şeytânın tuzakları" demektir. Dil-firib olduklarından nisvana itlak olunur. "El-nisa-i habâil-üş-Şeytân" Hadis-i şerifinden mehuzdur.

(Habâil-i Şeytân) sûretinde de kullanılabilir.

(Habâil) ki (Müsaid) ma'nâsnadır. (Habâlenin) cem'idir.

Gaym-üs-sebât "Sebât bulutu" demektir. Mevsim-i bahâr takarrüb ettikçe havanın kesb-i güşâyış etmesi herkesçe matlûb olacağından sebâtta, semânın magnum olması hemân her zaman ziyâde sâlib-i inbîsât-ı kulûb olur. Binâen-aleyh vücûdu ruha sıkıntı verir. şahs-ı girân-câna husûsiyle menfûr-ı 'âşık olan rakib

nuhuset-i nişâne (gaym-es-sebât) itlak olunur. (gaym-ı sebât) sûretinde dahi kullanılabilir.

Ümm-ül-kitâb- "asl-ül-kitâb" demektir. Kurân-ı Kerim'de vâki' olmuştur. Tefsirinde Hazret-i Bizavinin " " buyurmuş olmasından isitfâde olduğuna göre keteb-i semâviyenin aslî olan levh-i mahfûza itlak olunur. Kavl-i akvâ budur. Sure-i Fâtîha'nın veya mecmû'-ı Kurân'ın künyesi olduğuna zâhib olanlarda vardır. Beyt-i âtîde kalb-i 'ârif sahife-i ümm-ül-kitâbâ teşbih olunmuştur.

"Yok kayd-ı mâ-siva dil-i kudsi cenâbdan

Olmaz hatâ sahife-i ümmi'lkitâbda"

"Hersekli 'Ârif hikmet Bey"

Müşârün-ileyhin:

"Yazık ümm-ül-kitâb-ı 'aşk için tefsir yoktur yok

Teselli- bahş-i ehl-i hâl olur tagbir yoktur yok"

Sânihası da latifdir.

(Mâba'dı var)

- Fıkra-i Târihiye -

(1002) senesi zi-l-ka'desinin onsekizinci günü Tuna hududunda vâki' (Yanık) hisârı 'Osmânîliler tarafından muhâsara olunmuş idi.

Evvel emirde düşman, kal'eden hurûc ile metersleri 'ale-l-gafle basmak gibi ba'zı tedâbir ile İslâmî hileyce hisâra dâ'ir etmiş ise de sonradan gösterilen muhâcemât-ı fedakâr-âneye dayanamayıp (100000)den ziyâde maktûl, mecrûh, esir bırakarak kal'aya kapanmağa mecbur olmuştur.

Bu muhârebede evvelce şehid olan arkadaşlarının intikamını almak gayretinde bulunan 'askerin, 'ale-l-husûs kayıklar ile nehrin öte yakasına geçen (2000) fedâyî dilâverin 'Osmânîlik şânına layık hizmetleri görüldü.

Orduda bulunan, kuzattan Siruzî Kerim-zâde Efendi târih-i muzafferiyet olmak üzere "Allah'ın izniyle onları hezimete uğrattılar." Âyet-i Kerimesini buldu. Kendisine mükâfaten Tirhâle kazâsı ihsân olundu.

Zikrolunan âyet-i celîle (Tâlût) ile Cünûd kalîlesinin (câlut) ile cünûd kesiresine galebe ettiğini hâkidir. "Ve katl-i Davud-ı câlut" nas-ı menifî nâtik olduğu üzere câlufî tâlut ile birlikte bulunan hazret-i davud (Sapan taşıyla) katletmiştir.

Kâtip Çelebi'nin rivâyetine göre o kal'aya (yanık) denilmesi Kanûnî Sultân Süleyman'ın (935)de icrâ buyurduğu (pec) seferinde hisâr-ı mezkûr ahalisi nasılsa gelip 'arz-ı mutâba'at etmediklerinden sâdır olan fermân-ı hümayun üzerine varış cihetinin top ateşiyle ihrâk edilmesinden ileri gelmiştir. O zaman küçük bir palanka

olduğu hâlde sonradan müstahkem bir kal'a hâline konulmuş idi. Asıl ismi (Gülvar)dır. Bâlâda (604) gösterilen muhâsaranın neticesi olarak (1003) senesi muharreminde mahsurin-i şiddetli bir yürüyüş vuku' bulacağını haber aldıklarından istimân etmeleriyle feth olundu.

- Therese Raquin -

Mülelifi: Emil Zola

- Mâba'd -

"Hâlam onu bana teklif ettiğinden, bende (Kamil) için hiçbir vakit canım sıkılmayacağını zanneylediğimden kendisini kabûl ettim... Zevcemi yine altı yaşında iken yatmış olduğum hastalıklı çocukcağz olmak üzere buldum. Yine öyle cılız, yine öyle titiz olduğundan başka vaktiyle beni pek ziyâde müteneffir etmiş olan o hasta çocuk râyihe-i girihesi üzerinden ayrılmıyordu.... Bunların hepsini sana kıskanç olmaman için söylüyorum.....Bana bir nevi' istikrâh gelir, gelû-gir olurdu. İçmiş olduğum 'ilaçları der-hâtır ederdim, yanından ayrılarak müdhiş geceler geçirirdim.... Lakin seni, seni....."

"Therese" doğrulup geriye doğru fırlayarak, parmakları (Luran)ın iri ellerinde olduğu hâlde, onun geniş omuzlarına, kalın gerdenine bakardı...

Sözüne yine şu vech ile devam ederdi.

"Seni, seni sevdim, seni (Camille) dükkândan içeri ittiği gün sevdim... Bir defada tamamıyla teslim-i nefis ettiğim cihetle ihtimâl ki kıymetimi bilmezsin.....Hakikat! Bu iş nasıl oldu bilmem. Ben mağrurum, hadidim."

"Birinci gün, beni bu odada der-aguş ederek efgende-i zemin-i visâl eylediğin zaman seni dögeceğim geldi....Bilmem seni nasıl soruyordum, belki de sana var idi. Seni görmek beni gazb u ta'b içinde bırakıyordu. Sen hâzır olduğun vakit a'sâbım kopacak derecede geriliyor, zihnime perişanlık geliyor, gözlerim kırmızı görmeye başlıyordu. Ah! Ne kadar ıztrab çekdim" Hâlbûki o ıztrabı anyordum, senin gelmeni bekliyorum, nefesinin dâhilinde yürümek, elbise mi boyunca elbisene dokundurmak için oturmakta olduğun iskemlenin etrafında dolaşıyordum. Geçerken senin kanın bana ehviye-endâz harâret oluyor kıyas ederdim. İçimde mukavemet etmek istediğim hâlde beni senin nezdine cezb edip orada tutan şey vücudunu muhit olan bu türlü bir hevâ-yi âteşin idi.... Burada resim yaptığın zamanlar der-hâtır edersin: Bir kuvve-i mecbire beni senin yanına çekip getirdi, bir lezzet-i mülime ile havanı teneffüs ederdim. Buse-hâh oluyor gibi göründüğümü anlardım. Esaretimden şerm-sâr oluyordum, bana dokunacak olsan düşeceğimi hissederdim. Havfe-i tab'iyetle, beni

der-âgûş etmeni cidden arzu etmeye muntazır olduğum hâlde, üşümüş gibi lerzan oluyordum...."

Bunun üzerine (Therese) gurur getirmiş, intikam almış gibi titreyerek sükût etti. Serasmiye olmuş olan (Luran)ı bağrına basıyordu. O çıplak, soğuk odanın içinde menhûs bir hayvaniyet ile telâfi-i Cedid daha şedid bir takım buhrânlara mukarin bulunuyordu.

(Mâba'dı var)

(Mecmû'anın Birinci Cildi Burada Hitâm Buldu.)

Mecmû'a-i Mu'allim

II. Cilt

Sahife = 219

Nüsha = 53

- Tahdis-i Ni'met -

Arz-ı 'ubûdiyyet ederiz o hudâvend-i kerimeye ki bize mecmu'amızın birinci cildini itmâm ile ikinci cildine başlamayı müyesser eyledi.

İhdâ-yi tahiyet ederiz o sahib-i halk-ı 'azime ki erbab-ı kalemin kadrini iltifat-ı mahsûsuyla bâlâ-ter eyledi.

Sâye-i hümâyûnlarında her türlü muvaffakiyyata maz'har olmakda bulunduğumuz nasir-i feyz-i nâ-mütenâhi vekil-i mukaddes-i risâlet-penâhi, vakf-ı ser-seb'-ül-mesânî, Gazi sultân Abdülhamid Hân-ı Sâni efendimiz hazretlerinin izdiyâd-ı 'ömr ü şevketleri du'â-yi şerifi vird-i zebân-ı iftihârımızdır. Daima 'âmme ile yek-zebân olarak deriz ki: Cenâb-ı hak vücûd-ı mes'ûd-ı şâhânelerini karin-i 'âfiyet daima buyursun, yegâne zahir-i zi-iktidârımızdır.

İstinâd eyleriz elbette o şâhen-şâhe

İstinâd eyliyor Allaha, Resûl-ullaha

Ba'zı Eş'ar-ı 'Arabîye ile Tercümeleri:

"Mütenebbi"

Gönlüm öyle bir gönüldür ki nûş-ı bâde ile müteselli olmaz. 'Ömrüm de bir 'ömürdür ki leîmler bahşişi kadar azdır.

" "

Cümlemiz, mesihi yaradarın kulları iken arkadaşların mesihi ma'bûd ittihâz edenlerden mi korkacaklar.

" "

(Size kardaş görünenlerin derunlarında muzmer olan kine sizin helâkınız safâ-bahş olur.)

"Lâ-edrî"

(Kardaşın, bir musibetin def'i için da'vet ettiğin hâlde icâbet, bir husûs için -velev sell-i seyf edecek derecede olsun- gazab-nâk olduğun vakit serinle beraber hiddet edendir.)

" "

(Ülkerin sûretine bakan gözler onu küçük sanır. Bu husûsda günah ülkerde değil, gözlerdedir.)(*)

"Lâ"

(Adamın evinde hüsn-i tedbir ile idâre-i umur eder bir 'âkile bulunmasa musâlih-i beytiyyesi müşevveş olur.)

Sahife = 210

"Lâ"

(*) "Uzakdan seyr edip de ehl-i sa'yı etme istisgâr
Küçükdür sanma zir-i necm-i gisû-dâr 'âlidir."

"Şerâre'den"

(Neşr ettiğim 'ilmin muktezâsıyla 'âmil-i evvelde a'mâlîme bakma. 'İlm sana faide verir, taksirim ise zarar vermez.)

(Ayıpsız hem-dem mi arıyorsun? insanların hangisi 'ayıbdan 'ârîdir?)

"Lâ"

(ahdinizi gül gibi devamsız görüyorum. 'Ahdinde durmayandan hayır gelmez.)

" "

(Serçe ölse 'aklı başından gider. Hâlbûki yemeye gelince keskin dişli arslan kesilir.)

"Lâ"

(Arslanın ağzında dişlerini meydana çıkmış görünce sakın onu tebessüm ediyor sanma!)

(*)

"Lâ"

(Hâne sahibi def çalmak merakında bulunarak aheng eder durursa evde bulunanların tutacakları usûl kalkıp raks etmek olur.)

"Lâ"

(Bir kavim mahv olur, kimse acımaz. Ama insan vardır ki mevî, akvârını dâg-dâr eder.)

(*) Bu beyit:
Suretinde dahi mervidir.

" "

(Ehline muhibbeten hânenin harâbesini öptüm. Hâk-i pâkden başka birşey bulamayan, teyemmüm eder.)

" "

(Şîrin kötüsü sahibinden evvel ölür. Ama iyisi -kâili ölse de- bekâ bulur.)

" "

(Necât bulayım diyorsun ama necât bulunacak yollara gitmiyorsun. Karada gemi yürümez.)

"Lâ"

(İlmin kadri maldan a'ladır. Zira 'ilm hıfz eder. Mal ise hıfz olunur.)

"Lâ"

(Nice hem-nâm vardır ki hem-nâmına benzemez. Egerçi anın nâmıyla çağırıldıkça icâbet eder.)

"Mütenebbî"

(Nice gam-nâk vardır ki kirpikleri ıslanmaz. Nice gözü yaşlı dahi bulunur ki gam-nâk değildir.)

" "

(Sırrı, onu keşmet edemeyecek şahsa tevdi' ettiğın sürette sen ifşâ-yi râz edenden daha kabahatli olmuş olursun.)

"Lâ"

Gecelerin sonundan korkmadığın, bir de utanmadığın sürette istediğini yapabilirsin.

Bedavi' -ül-Efkâr Fi Sanai' -ül-Eş'âr

Müellifi: Hüseyin Kâsifi

- Mâba'd -

(- Şi'r -)

Şi'r lugatte "ma'âniyi fikr-i sâib ü zihn-i sâkıb ile idrak etmek" dir. Istılâh-ı müteahhirinde "Ma'-ül-kasd-i muhayyil, mevzun, mukaffa olan kelâm" dan i'bârettir.

(Muhil) deniliyor, çünkü şi'irden 'arz-ı tahayyül ya'ni nefis-i nâtıkadan bir fi'ilin sudûruna veya onda bir hey'etin hudûsuna mebde' olacak tesirdir.

(Mevzun) (Mukaffa) kayıtlarının irâdı kelâm-ı nâ-mevzun ile -velev mevzun olsun- kafiyesiz olan kelâmın ta'rifden hâriç kalması içindir.

(Ma'-ül-kasd) kaydının irâdından maksad mevzun vâki' olan âyât ü ahâdis-i şerifinin ta'rifde dâhil olmamasıdır. Bir kâilin şi'r olmak kasdıyla söylemediği söze - muhill, mevzun, mukaffa olsa da- (şi'r) denilemez.

- Nükte -

Kelâm-ı mevzuna (şi'r) itlâkı hakkında şöyle bir rivâyet mevcûddur:

(Ya'rib Bin Kuhtân) hâdise-i tufandan sonra lugat-ı 'Arabiye ile tekellüm etmeye başlamış idi. Tertib-i 'ibâratta escâ'-i karâin iradına ziyâdesiyle haris olduğundan ekser mürekkebâtı o yolda müzeyyen vâki' olurdu. Bunların arasında bir takım mısra'lara da tesadüf ettikçe zekâ kuvvetiyle bir halâvet-i mahsûsa hissederdi.

Birgün havâss-ı 'asrdan mürekkeb bir mecliste iki beyit inşâ ediyordu. Huzzâr dediler ki: "Bu ne hoş tarz terki! Senden şimdiye kadar sözün bu türlüünü işitmemiş idik." Y'rib "Ben de kendimden böyle söz sudûr ettiğini bilmiyordum." Meâlinde olan şu cevabı verdi:

Böyle bi-vâsita-i tâ'lim ve ta'allüm kelâm-ı mevzûna kendisinin şu'ûri lâhik olmak cihetiyle sözün bu nev'ine (şi'ir), kâiline de (şâ'ir) demeye başladılar.

Ba'zı müreccihin derler ki:

"Yemen kabâilinden pederi olan şahsın 'üvânı (Şi'ir Bin Sebâ) idi. Lisan-ı 'Arabî ile bigayet beligâne tekellüm ettiğinden ekser mürekkebâtı mevzun vâki' olur. Halk o sözlere kendi nâmını vererek (Şi'ir) demeye başladı. Sonradan ona takliden kelâm-ı mevzun tertib edenlere (şâ'ir) (lâben), (tamer) kabilinden ya'ni lâben (sahib-i lebin), tamir (sahib-i temer) demek olduğu gibi şâ'ir dahi (sahib-i şi'ir) demektir."

"Mâba'dı var"

(-Fıkra-i Tarihive-)

(1012)de maktûl olan Yemişçi Hasan Pâşâ'nın katline ba'zı zürefa tarafından (Evvel-i hasenâta mevte) târihini bulunmuştur.

Müşârün-ileyh (1010)da Belgrad mukâbilinde vâki' (Zemun) sahrasında irtihâl eden İbrahim Pâşâ'nın yerine sadrâ'zam ve serdar-ı ikrâm olarak İstanbul'dan serhadde 'azimet etmiş ise de o esnâda (Kanije) kal'asına kapanmış olan meşhur tiryaki Hasan Pâşâ'ya imdad yetiştiremediği gibi, başka sûretle dahi mühim 'addolunacak bir iş görememiş idi.

Muahheren der-sa'âdete 'avdetinde 'umûmu kendinden teneffir edecek yolda hareket etmeye başladığından netice-i hâli maktûliyet olmuştur. Kesret-i seyyiâtına nazaran târihde mevtinin evvel-i hasenâtı olmak üzere gösterilmesi pek de mübalağaya haml olunamaz. (Sahife = 212)

Tiryaki Hasan Pâşâ'ya gelince: O merd-i cihân-dîde'nin Kanije'ye istilâ-yi düşmandan ne türlü tedâbir-i 'ayyâr-âne ile muhâfaza eylediği biraz târih bilenlerimizce meçhul olmamak lâzım gelir.

Şurası i'tirâf olunur ki dâim-el-intibâh olan Koca Tiryaki'nin kal'ayı vermedikten başka erbâb-ı muhâsaraya târihde misli az görülür bir galebe-i kâmile çalmış bulunması 'Osmânlılar için daima lisan-ı iftihâr ile yad olunacak vakâyi-i kahramânâne sırasına geçmiştir.

MÜSTEFİZ

Fenelon'un "Felâsefe-i Kadimenin Yaşayışları"

Ünvânlı kitâbından:

- 247 -

Kelbiyon'un reisi olan (Antisten)e "Dünyada en ziyâde arzu olunacak şey nedir?" diye sordular. "Bahtiyârâne ölmek" cevâbını verdi.

- 248 -

Müşârün-ileyhe birgün ba'zı erâzilin kendisini medh etmekte olduklarını işitince "Allahım, 'acaba ne fenalık ettim!" demiştir.

- 249 -

Müşârün-ileyh dîçâr-ı dâ-i verem olarak sâhib-firâş olunca şakirdânından bulunan (Diyojen) 'iyâdetine gitmiş idi. (Antisten) bir aralık "Ah! Beni çekmekde olduğum bu ıztırabdan kurtaracak nedir?" dedi. Diyojen hemân mentosunun altında bulunan hançeri çekerek "İşte budur!" diye hastaya gösterdi. Üstadı dedi ki "Derdden kurtulmak istiyorum, hayâttan değil"

(- Fıkra -)

Meşâhir-i şuarâ-yı 'Arabdan (Cerir) e birisi "eş'âr-ı nâs kimdir?" Diye suâl eder. Cerir hiçbir söz söylemeksizin herifin elinden tutar, yürümeye başlar. Bir hayli gittikten sonra 'âdi bir obanın önünde bulunurlar. Cerir "baba! çık!" diye haykırır. Obanın içinden pejmurde kıyafet, efsürde sûret birisi zuhûr eder.

Bu adam Cerir'in pederi ('atye) idi. Zâirler obaya yaklaşınca iki eliyle memesine sarılmış olduğu bir keçinin sütünü harisâne emmekte bulunduğunu müşâhede etmişlerdi.

Cerir, herife der ki: "Tanır mısın bu adamı?" Herif "tanımam" cevabını verdi. Cerir yine der ki: "işte bu benim babamdır. Bilirmisin keçinin sütünü niçin sağmıyor da emiyor? Obasında süt sağıldığından kimse haberdâr olmamak için!..... Burasını anladın ya! Şimdi beni dinle: Eş'âr-ı nâs o adamdır ki böyle pederle seksen

kadar bî-pervâ şâ'ire galebe eder de hâiz olduğu meziyet-i 'âliyeyi cümlesine tasdik ettirir!"(*)

- Therese Raquin -

Müellifi: Emil Zola

- Mâba'dı -

Genç kadın cür'etten, saygısızlıktan hoşlanıyor gibi görünüyordu. Hiçbir tereddüdü, hiçbir korkusu yok idi. Tehlikeyi hiçe sayarak ve bu hâlden nefsin de bir nev' gurur bularak bir ser-bazî-i fa'âl-âne ile fuhşiyâyata atılırdı. 'Âşıkı geleceği vakit ihtiyât nâmına yaptığı şey istirâhat etmek üzere yukarı çıkacağını hâlasına haber vermekten 'ibâret idi.

'Âşıkı orada bulunduğu zaman ise gürültü etmekten sakınmayı kat'â düşünmeksizin yürür, söyler, bi-bâgâne hareket ederdi. İşin ibtidâllerinde ba'zen (Luran) ürkerek (Therese)e yavaşça der idi ki: "Canım! O kadar gürültü etme. (Madam Raquin) şimdi yukarı çıkar" (Therese) gülerek şöyle cevap verirdi. "Adam sen de! Sen muttasıl titriyorsun.....O destgâhının arkasında mihlanmış kalmıştır, burada gelip de ne yapacak? Birşey çalınmasın diye ödü patlar.....Hem de buralarını bırakalım, isterse varsın çıksın. Sen gizleniverirsin.....Ben onunla eğlenirim. Seni seviyorum."

Bu sözler (Luran)ı pek o kadar te'min etmiyordu. Ondaki hile-kârâne köylü devr-i endişliğini sevda henüz der-cevâb etmemiş idi. Ma'mâfi biraz sonra i'tiyâd güpe gündüz (Kamil)in odasında, eski tuhafiyeciye iki adım mesafede vuku' bulmakda olan bu telâfilerde gösterilen cüretleri pek de dûçâr-ı dehşet olmaksızın (Luran)a kabûl ettirdi. Ma'sûkası buna "tehlike, kendisine cesurâne karşı duranlara dokunmaz" der, dururdu. Hiçbir vakit 'âşık u ma'sûka, kendilerini kimsenin gelip aramayacağını bu odadan daha emin bir yer bulamayacaklar idi. İnanılmayacak derecede âsude bir hâl ile orada sevdalarının muktezâsını icrâ ederlerdi. Hâlbûki birgün (Madam Raquin) "Kardaşım kızı hasta olmasın!" Endişesiyle yukarı çıkıverdi. Genç kadın odaya geleli üç sâ'ata karib zaman olmuştu. Saygısızlığı odanın yemek salonuna açılan kapısını sürmelememek derecesine kadar vardıyordu.

(Mâba'dı var)

(*) "Cerir valdesinden yedi aylık doğmuş iken sekseninden ziyâde mu'ammer olduğu hâlde yüzonbir sene-i hicriyesinde Yemâme'de vefât etmiştir. (El-kavl-ül-Ceyd)

Nüsha = 44

Sahife = 213

Hazret-i Faruk tarafından Serdar-ı ketibe-i İslam Cenâb-ı Sa'id bin Ebu Vakkasa (Radiyallahü Te'âlâ 'Anh) irsâl buyurulan bir emirnâmenin hülâsaten tercümesidir.

Sana ve ma'iyetinde bulunan 'askere her hâlde İltizam-ı takavvi etmenizi emrederim. A'dâ- 'aleyhinde görülecek tedârikâtın efazlı, harbde gözetilecek mekâyidin akvâsı takvâdır.

Yine sana ve ma'iyetinde bulunan 'askere a'danızdan ziyâde irtikâb edebileceğiniz ma'âsiden sakınmanızı emrederim. 'Asker için ma'âsî a'dâdan daha korkuludur.

Böyle olmadığı sûrette medar-ı galebe olacak kuvvetten mahrum olmuş oluruz. 'Adedçe onlara mu'âdil olmadığı gibi tedârikat cihetiyle de mümâsîl değiliz.

İrtikâb-ı ma'âsîde a'dâ ile müsâvi olacak olur isek kuvvetçe onların bize fâ'ik olmaları lâzım gelir. Fazlınızla galebe edemez isek kuvvetimizle hiç edemeyiz.

Bilmelisiniz ki her nereye gitseniz taraf-ı ilâhiden müvekkil hafıza-i kirâm sizinle beraberdir. İşlediğiniz işleri bilirler. Onlardan hayâ ediniz. Allahdan düşmana galebe etmeyi istediğiniz gibi nefsinize galib gelmeyi de isteyiniz. Bizim ve sizin için cenâb-ı hakkdan bu 'inâyeti istid'â ederim.

Kat'-i menâzil hâlinde bulunan müslimine nfk ile mu'âmele et, onları it'âb edecek sûrette yürütme, istirâhatlarına medâr olacak konaklara indirmekde taksir etme ki sefer kuvvetlerine hâlel vermemiş olduğu hâlde düşman karşısına vasil olsunlar. Çünkü bu mücâhidler ikâmet hâlinde bulunarak nefeslerini, atlarını istedikleri gibi muhâfaza etmekte olan düşmana doğru gidiyorlar. Mümkün oldukça her Cum'a günü ve gecesi 'askeri ferâğ hâlinde tut ki dinlenip tecdid-i hayât ederek yanlarında bulunan esliha ve emti'aya baksınlar.

Menâzil-i 'askeriyeyi erbâb-ı sulh ve zimmet karyelerinden açıkda bulundur. Bu karyelere senin i'timâd tâminâ mazhar olan ashâbından başka kimse girmesin.

Nezdinde 'Arabdan veya sâir ehl-i zeminden nasihate, sadâkatine emniyet edeceğin adamlar bulunsun. Şahs gezip ba'zen doğru söylese bile senin için nâfi' olamaz.

Düşman toprağına yaklaşınca aranızda kalacak mesafede tali'aları çoğalt, her tarafâ sıriyyeler yay. Sonra 'askerinin karakollarını tertib et. Bir de elinden geldiği kadar geceleri müteyakkız bulunmağa çalış.... Vallah ül müste'ân.

- Fıkrât -

- Bab-ı 'Abdülmelik - Bab-ül-hüccâc -

('Abdül Melik) beyt-ül-mukaddesde bir bab inşâ ettirip üzerine ismini yazdırmış idi. (Hüccâc) dahi 'Abdülmelik'den müsa'ade aldıktan sonra orada kendi nâmına bir kapı yaptırdı.

Birgün bir yıldırım inip Bab-ı 'Abdülmeliği ihrâk etti. Hüccâc'ın kapısı hâli üzere kaldı. Bu hâdise 'Abdülmeliğin gücüne gitti. Çok geçmeksizin, kendine Hüccâc tarafından bir 'arîza geldi. İçinde demiş ki:

"Gökten bir ateş nüzûl ederek bâb-ı 'Abdü'l-meliği ihrâk ettiği hâlde bâb-ül-hüccâcı yakmamış olduğu ma'a-t-teessüf mesmû'um oldu. Bu bâbda bizim hâlimiz hazret-i Adem'in oğulları Hâbil ile Kâbil'in hâline benzer.

"Bir kurbanı aniden yaklaştıklarında o ikisinden birisini kabûl eder, diğerini kabûl etmez."

Âyet-i Kerimesi izâhdan müstagnidir.

'Abdülmelik, Hüccac'ın bu tevil-i zarifânesiyle müteselli olmuştur

- Me'mûn İle Bir Zarife -

(Zürreseteyn) katledilince me'mûn teselli vermeye üzere vâlidesinin nezdine gider. Beyinlerinde şu muhâvere cereyan eder:

-Oğluna ağlama. Şimdi ben, senin oğlun oldum

-Bana senin gibi bir oğul kazandıran bir oğula nasıl ağlamayım?

- Harîrî -

Meşhûr Harîrî makâmâtının kırk makâmesini itmam edince (Sahife = 214) Basra'dan Bağdad'a gelip bunları ser-âmedân-ı üdebâyâ 'arz eder.

Kendinin olduğuna inanmazlar. Basra Bülegâsından biri vefat etmiş. Sen de onun Vâris-i gayr-i meşrû'u olmuşsun!" derler. Harîrî "benimdir" diye ısrar eder. Divân-ı vezirde imtihan edilmesine karar verilir. Kendisine bu makâmelere mu'âdil tutulabilecek 'ibârat ile bir mâdde kaleme alması teklif olunur. Kâğıd kalem alıp bir köşeye çekilir, sakalını yola yola düşünmeye başlar. (*) Pek ziyâde sıkılğan imiş. Hâtırına hiçbirşey gelmez. Nihâyet: Mahcûben kalkar savuşur.

(*) Harîrî'nin a'mâl-i fikr esnâsında sakalını yolmak mu'tâdi olduğu meşhurdur. Hatta Basra Valisi kendisini bu hâlden geçirmek için "bir daha sakalını yolunmuş görürsem, başını belâyâ uğrattırım." Diye tehdid ettiğinden bir müddet sakalını yolmayıp, büyütmüş idi.

O vakit birisi Şu hievi söylemiş:

"Rebiat'l Frs bizim Őeyhimizdir
Birşey yazabilmek için sakalını yolar"
"Allah on MeŐan'da konuŐturmuŐ olduğu halde
Onu dvanın ortasında dilsiz etmiştir."

(-Eb Dlme-)

Hizl-i meşhur (Eb Dlme) ('Al Bin Süleyman)a birşeyden dolayı gücenmiş idi. Birgün mehd-i 'Abbs Eb Dlme ile 'Al'yi yanına alarak ıktı. Mehd okunu attı, bir geyik urdu. 'Ali de attı, fakat oku av köpeklerinden birine tesadif etti. Eb Dlme mrtecilen dedi ki:

Mehd bir ceylana ok attı, onu kalbinden vurdu
Ali Bin Süleyman'da ok attı bir köpeğe, onu avladı
Her ikisine de afiyet olsun. Her delikanlı azığını yer.

Meli Şudur:

"Mehd bir geyiğe ok attı, yüreğine iŐletti. Al Bin Süleyman da bir köpeğe attı, onu sayd etti. İkisine de afiyetler olsun! Her yiğit kendi azığını yer."

Bu latife, mehdyi bir hayli zaman güldürdü. 'Al'nin ise Eb Dlme'nin ağzına bir ok atacağı gelirdi.

(-A'rb İle Bhile-)

Beyn-l'Arab Bhliler, HaŐimilere mukbil tutulur. HaŐimi olmak ne kadar büyük Şeref ise Bahli olmak o kadar bbyk zeldir. Hatta bir Ő'ir:

Aslının HaŐim'lerden olması fayda vermez
EĞer kişi Bahl'den olursa

Demiştir.

Hiçbir 'Arab (Bhli) kabilesine mensub olduğunu i'tiraf etmek istemez. Birisi her neden ise bir vech-i t i'tiraf etmiş:

Bir A'rb yolda bir Şahsa rast gelir. Hangi kabileye mensup olduğunu sorar. Herif "Bhilidenim" der. A'rb hemn buna yaklaşır. Ellerini, ayaklarını öpmeye başlar. Bahl Kernl-i ta'accble "bu neden?" diye sorar. A'rb der ki: "Mdmki Allah

Muahharen Harir tanzim ettiği bir kaside-i beligeğe takdim ettikte vali pek mahzuz olarak her ne isterse vereceğini söyleyince harir "bana sakalımı ihsn buyurunuz!" demekle, vali gülerek sret-i muvaffakat göstermiştir.

Bunun zerine Harir bir zamandan beri uzarmıŐ sakalını yine yolmağa başlayıp az vakit içinde bitirmiŐtir.

dünyada seni bu musibet-i 'azmiyeye mübtelâ etmiş, elbette âhirette mükâfat cennete koyacaktır.

Kitâb-ül-Fusûs

(Ebû'l'Ulâyî Sa'id) (Füsûs) nâmındaki kitâbı yazıp ikmâl edince taşımak için kölesine verdi. Köle önde, Ebû'l'ulâ arkada olduğu hâlde nehr-i Kurtûbâ'yı geçerlerken kölenin ayağı kayıp kitâb ile beraber nehre düştü.

Vak'a şüyû' buldu. Birgün Ebû'l'ula huzûr-ı mansur-ı 'Abbâside bulundu. Füsûsun garkına dair söz açıldı. Huzzârdan Şâ'ir (İbn-ül-'Arif) şu beyti okudu.

Fusus kitabı denize daldı

Böyle her ağır olan şey dalar^(**)

Mansur ile sâir huzzâr güldüler. Ebû'l'ulâ bi-l-bedâhe şu cevabı verdi:

(***)

Ba'zı Ebyât-ı 'Arabiye ile tercümeleri:

"Lâ"

(Selam vereceğini ummadığın adam sana selam veriyor. Sen de paralar olmasa sana kimse selam vermezdi.)

"Lâ"

(İnsan ba'zen libâsı eski, gömleğinin yakası yamalı olduğu hâlde nâ'il-i şeref olur.)

"Lâ"

(Cenâb-ı Hakk kimseye iktidarının fevkinde birşey teklif buyurmamıştır. Bir el ancak bulduğu şeyi ihsân edebilir.)

(**) "Bizim rebî'et-ül-firdesden bir şeyhimiz var ki birşey yazabilmek hevesiyle sakalını yolar durur. Cenâb-ı Hakk onu söyletmiş olduğu hâlde vast-ı divânda susturmuş" meâlinedir.

Harîrî (Rebî'et-ül-Fars) kabilesine mensup olduğu iddi'â edermiş. (Meşân) Basra kurbunda bir karyedir. Mûşârûn-ileyh hakikatte oralı imiş.

(***) Me'âli: "Füsûs kitabı zikre daldı. her sakil böyle dalar."

"Lâ"

(Hevesâtına ziyâdesiyle tabi'iyet etmekte olduğun hâlde (hakim) 'ünvânıyla yad olunmayı nasıl istiyorsun?)

"Lâ"

(Nice adam vardır ki emin olduğu hâlde akşamlar, sabahlar. Bilmez ki kefeni dokunmuştur.)

"Lâ"

(Su görüyorum. Pek de teşneyim, fakat suyun yanına varmanın yolu yok)

"Lâ"

(Dehşetli arslanlar gömürdendiği zaman korkmayan, nasıl olurda mahalle köpekleri havladığı vakit korkar?)

"Lâ"

(Düşmanların ara cihetiyle perişanlığı dostlar için bâ'is-i cem'iyet hâtr olur.)

"Lâ"

(Allah kavlini mansur etmek isteyince ona düşmanları mu'ayyin olurlar.)

"Lâ"

(Bak! Dünya, seni biraz sayelendirdikten sonra zâ'il olan bulutun gölgesine benzer. Öyle ise onun ne teveccühden memnun ol, ne de a'râzından mahzun.)

"İkbâline idbârına bel bağlama dehrin
Bir dairede devr edemez çenber-i devran"

Sahife = 211

(-Therese Raquin-)

Müellifi: Emil Zola

- Mâba'dı -

Tahta nerdebânı çıkmakta olan ihtiyâr tuhafiyecinin ağır ağır ayak seslerini işitince (Luran) şaşırıldı. Telaş ile yeleğini, şapkasını aramağa kalkıştı. Çehresinde peydâ olan tuhaflığa (Therese) gülmeye başladı, kuvvetle kolundan tutarak yatağın ayak ucunda bir köşeye çökerip yavaş sakın bir sadâ ile dedi ki: "Orada dur..... kırmıldanma.)

Üzerine ortada sürüklenmekte olan erkek elbisesini attı, daha üzerine de çıkarmış olduğu beyaz nim fistanı örttü. Bu işleri seri' ü hafif harekât ile, temkinine kat'a halel vermeksizin yaptı. Sonra saçları perişân vücudu nim berehne henüz humret içinde lerzân olduğu hâlde yatağa yattı.

(Madam Raquin) aheste kapıyı açıp ayaklarından ses çıkarmayarak yatağa yaklaştı. Genç kadın uyuyor gibi göründü. (Luran) beyaz fistanın altında terlemekte idi. Tuhafiyeci ihtimam ile "Therese, hastamısın kızım?" diye sordu.

(Therese) gözlerini açtı, esnedi, döndü, şikâyet-âmiz bir sadâ ile pek şiddetli bir yanım başağrısına tutulmuş olduğu cevabını verdi. Uyumasına müsa'ade etmesini hâlasından istihâm etti. İhtiyar kadın geldiği gibi gürültü etmeksizin çıktı gitti.

'Âşık u ma'sûka yavaşça gülerek bir şiddet-i sevdâ bir verâne ile yek-diğeri der-
aguş ettiler.

(Therese) muzaffer-âne bir tavr ile dedi ki: "Görüyorsun ya, burada bizim hiçbir şeyden korkumuz yoktur..... Bu adamların hepsi kördür. Sevmek ne olduğunu bilmezler."

Yine birgün genç kadına garip bir fikir geldi. Ba'zen deli gibi ulur söylerdi.

(Fransuva) nâmındaki tekir kedi odanın ta ortasında kıcı üzerine oturmuş idi. Müdevver gözleriyle vakûrâne, hareketsizce 'âşık u ma'sûkaya bakıyordu. İblisâne bir sûrette müstagnık-ı hayret olmuş gibi göz kıpmaksızın kemâl-i dikkate bunları mu'âyene ediyor zannolurdu. (Therese) (Luran)a dedi ki:

-(Fransuva)ya baksan a! 'Âdeta sarlıyorda bu akşam olanı biteni (Kamil)e hikâye edecek gibi duruyor.....Birde günün birinde dükkânda söylemeye başlarsa tuhaf olur. Bizim işimize dair güzel hikâyeler bilir....."

(Fransuva)nın söyleyebileceği fikri genç kadını sûret-i mahsûsda eğlendirdi. (Luran) kedinin iri, yeşil gözlerine baktı, vücudunun ürpermekte olduğunu hissetti.

(Therese) yine dedi ki:

-Bak nasıl yapacak: Ayağa kalkacak, bir pençesiyle beni, diğeriyle seni göstererek "Mösyö ile Madam Odada pek şiddetli kucaklaşıyorlar, benden ihtirâz etmediler, lakin bunların cinayet-kârâne mu'âşakasından müteneffir olduğumdan ikisini de hapse attırmanızı rica ederim, bundan böyle istirahatimi bozmasınlar." diye feryad edecek.

(Therese) çocuk gibi şaka yaparak kediyi taklid ediyordu, ellerini pençe tarzında uzatıyor, omuzlarını kedi gibi dalgalandırıyordu. (Fransuva) taş gibi hareketsizliğini muhâfaza ile (Therese)i muttasıl mütehayrâne temaşa ediyordu, yalnız gözleri canlı görünüyordu, ağzının köşelerinde iki derin buruşuk var idi ki o derisine saman doldurulmuş hayvâna benzeyen başı kahkaha ile gülüyor gibi gösteriyordu.

(Luran) kemiklerinde soğukluk hissediyordu. (Therese)nin şakasını münasebetsiz buldu. Kalktı. Kediyi koğdu. Hakikaten korkuyordu. Ma'sûkası onu henüz tamamıyla zir hükmüne alamamış idi, genç kadının birinci bu şişleri esnâsında hissetmiş olduğu rahatsızlıktan derûnunda eser var idi.

Akşamları (Luran) dükkânda tamamıyla mes'ûd idi. Bir mu'tâd kalmadan (Camille) ile birlikte 'avdet ederdi. (Madam Raquin) ona bir mâderâne ile müncedib olarak onun hâl-i muzayakada olduğunu, iyi yiyip içtiğini, bir tavan arasında yattığını bildiğinden tekrara hâcet kalmamak üzere bir defa kendisine sofrada daima yeri hâzır bulunacağını söylemiş idi. (Madam Raquin) bu adamı, geveze, koca karıların kendi memleketlerinden gelip de bir takım mâzi hâtıraları getiren adamları -sevdikleri yolda bir şefkatle sever idi.

Delikanlı bu misafir-perverlikten bol bol istifâde ediyordu. Kaleminden çıkınca dükkâna gelmezden evvel (Kamil) ile rıhtım üzerinde bir parça gezinirlerdi. Böyle sıkı görüşüş ikisinin de işine geliyordu, canları evvelki kadar sıkılmıyordu, konuşa konuşa dolaşıyorlardı. Sonra gelip (Madam Raquin)'in çorbasını içmeye karar veriyorlardı. (Luran) sâhibi imiş gibi dükkânın kapısını açar, bacaklarını iki tarafa atarak iskemleye oturur, kendi önde imiş gibi tütün içer, tükürürdü.

(Therese)nin huzûru temkinine kat'â hâlel getirmezdi. Genç kadın bir hulûs-ı dostâne ile mu'âmele ederek latife perdazlıkta bulunur, simâsında hiçbir güne hareket görülmeksizin ona bayağı bir sûrette nisvân-ı nevâzâne sitâyişler 'arz eylerdi. (Camille) gülerdi, zevcesi dostuna ancak bir hicali kelimelerle cevap verdiği cihetle bunların yek-diğerden müteneffir olduklarına i'timâd ederdi. Hatta birgün (Luran)

hakkında göstere geldiği bürûdet neş'et etmekte olduğu mâdesi üzerine (Therese)i takdir etti.

(Luran) keyfiyeti doğru keşfetmiş idi: Zevcenin 'âşık, zevcin dostu, validenin şımarık çocuğu olmuş idi.

(Mâba'dı var)

Mu'allim Naci Mecmû'ası

Sahife = 217

Nüsha = 55

- Nümûne-i İntihâb -

- NAILİ KADİM -

- 27 -

Tekellûf-pesend olduğu hâlde esâtîze-i şîrin ser-âmedânındandır. Tekellûf erbabının sözleri (Ruh-üş-şîr) ıtlakına şâyân olan çâşnî-i muhabbetten ekseriyyet üzere hâli kalageldiği hâlde Nailî'nin vecd-âver-i 'âşıkane olacak bir hayli ebyâta tesâdüf olunur. Müttekellifin arasında müşârûn-ileyh kadar 'âşıkane şîr söylemiş yoktur denilse yeridir.

Nâilî intihâb-ı mazâmin, tenkih-i elfâz hususlarında birincilerindendir. Maa-mâ-fih ba'zan intihâbda, tenkihde ileri gider, sözün letâfetini kaçıır. Ba'zı ebyâtı vardır ki münûne-i ta'kid olur.

Gazeliyatındaki taze taze ta'birler, ince ince tasavvurlar, husûsuyla yeni yeni zeminler erbâb-ı tab'ı meclûb eder. İnsan o zeminleri görünce nazire söylemek hevesine düşer, fakat koca üstada yetişmek müşküldür. Şimdiye kadar kendisine peyrev olan şâ'irlerden hiçbiri hey'et-i mecmu'a-i âsâr itibânyla müşârûn-ileyhe rekâbet edecek dereceye varamamıştır.

Şâyân-ı dikkatdir ki Nailî o kadar elfâz meraklısı iken galat-amiz söz söylemekten kurtulamamıştır. Ba'zı ebyâtında rabtsızlık bile bulunur.

"Her didede bir sûret ile cilve-nümâsın"

Mısra'ıyla başlayan gazelinde ki:

"ayâr-ı nigâhın gibi aheste-rû olsan

Câsûs sera perde neşinan kazâsın"

Beyti-ki en dakika-bin şâ'irlerimizden ba'zılarının takdir-i fevkâlâdesine mazhar olmuştur. Bize rabttan 'âri görünür. "Şöyle olsan böylesin." gibi şiveleri kabûl edemiyoruz. Bizim selikamız diyor ki:

"Ayâr-ı nigâhın gibi aheste rû olsan"ın 'âlet tarafı "Câsûs serâ perde neşinân kazâ olurdu -veya- olursun." Olmalı idi. Zaruret-i şi'ir nâmına böyle bir uygunsuzluk tecviz olunamaz. Buna da cevap verilirse şi'irde hoş görülmeyecek hiçbir şey kalmamak lâzım gelir."

Yine o gazelde vâki':

"Tâb-ı rehn oldukça füzun-o şu'le-i meyden
Bir lem'ası dünyayı yakar berk-i belâsın"

Beytinde dahi bu hücnat mevcuttur.

(Safâî'nin rivâyetine göre Nailî'nin ismi Mustafa, Mevlidi İstanbul'dur. Tahsil-i ma'ârif ettikten sonra mukâta'ât iklâmından ma'den kalemine halife olmuştur. Evâhir-i 'ömründe ba'zı esbâb-ı hasedin ilkâatıyla sadrâzam-ı vaktin mazhar-ı gazabı olarak der-sa'âdetden teb'id edilmiştir.

(1077) senesine müşâdif olan vefâsına söylenilen târihlerin en iyisi şudur:

"Nail-i cennet ola Nailî-i nâdire-fenn"

Onüçüncü 'asır hicri şu'arâsından ma'dûd olan meşhur Hocâ Nailî müşârün-ileyhe nisbetle ehemniyetsiz kalır.

Hocâ hem mahlasının bir gazeline söylediği nazirede:

Matla'mı sühanverân-ı 'asra bir dereceye kadar beğendirebilmiş ise de:

"Yarsız nûş olunan câm-ı cemin Nailîyâ
Ne dolusunda safâ var ve ne de bûsunda"

Makta'ıyla cümlesini mecbur-ı tebessüm etmiş idi.

Müşârün-ilevhin Ba'zı Es'âr-ı Müntahabası :

- Bevitler -

Bir dil-i bi-tâb ile bin gamzeye âmâdeyim
Ey diyen hükm-i kazâdan ihtirâz eyler bana

Gül hâre düşdü sine-figân oldu andefib
Bir hâre bakdı bir güle zâr oldu andefib

Semt-i dil-i hayretzede vâdî-i cünûndur
Evhâm-ı ukûl uğrayacak râh değildir

Şahsın isti'dâdı lutf-i peykerinden bellidir
Kimyâ-yı kâbiliyyet cevherinden bellidir

Eylemez her kim ayâr-ı hüsne rağbet Nâîfî
Kadr-i âşık dilber-i sîmîn-berinden bellidir

Ümmîd ü bîmden bana yâ Rab ferâğ ver
Cân ü cihânı terk edecek bir dimâğ ver.

Nisâr-ı nakd-ı niyâz etmeğe şitâbım var
Benim ol âfet ile başka bir hisâbım var

Dil verdiğimiz yâre nigâh-ı gazabından
Tasrîha mecâl olmadı îmâ ile geçtik

Neşât-ı hâtır-ı âlem elindedir sâkî
Bu gamları yine bir camdır sürur edecek

Dâmenin pürhûn eden şemsîr-i mihrindir felek
Fâriğ ol bizden seninle yok nizâ'ı kimsenin

Masrûf-ı cebr-i hâtır-ı ehl-i niyâzdır
Lutf-ı demâdemîn kerem-i bî-nihâyetin

Ağyânı cevri ile ne var ey şûh öldürüp
Erbâb-ı aşkı lutf ile şermende eylesen

Fi'lhâl tegayyür gelir ol serhoş-ı nâza
Etmez biriki sâgar-ı gülfâma tahammül

Tenim nizâr görü kaçma ey remîde gazâl
Tasavvur et ki heyûlâ-yı rûh-ı Mecnûnum

Efsûs ki yok âkıbet-i kâra şu'ûrun
Ey mûrçe hasretkeş-i bâl-i tayarânsın

Erbâb-ı dili müttehem-i âz edemezsin
Ey çarh-ı siyeh-kâse bize nâz edemezsin

Görmeyen müddet-i 'ömründe safâ-yı hâtır
Bezm-i 'ayş olsa da başdan başa 'âlem ne desin

Nailî müstağnî-i kâm-ı dü-alemdir gönül
Hazz eder nâkâmlıktan belki gümnâm olmadan

Seni görse ederdi perde dâmân-ı Züleyhâyı
Meh-i Ken'ân gibi mahbûb-ı şehr-âşûb şerminden

Rûh yok savma'anın pir-i abâ-pûşunde
Hâl var meykedenin rind-i kadeh nûşunda

Hikmetinde ben de hayrânım ki yok cem' eylemiş
Meşreb-i irfân ile akl-ı ma'âşî bir yere

Mest-i câm-ı aşkdır dil keşf-i raz etmezse de
Arzûmend-i visâlidir niyâz etmezse de

Bîm-i câna düşmemek kâbil mi gamzenden gönül
Tîr-i dildûz-ı kazâdan ihtirâz etmezse de

Vuslat-ı pür-irminânıyla o hûnî öldürür
Mübtelâsın kuşte-i şemsîr-i nâz etmezse de

Zerre zerre hâk-i gûristânı pâmâl etme kim
Tûde tûde husrev-i zerrîn-külehdîr her biri

Mezâk-ı telhe verdi yâd-ı la'lin bir halâvet kim
Gamınla içtiğin bin kâse zehrâbı unutturdu

Bahân neyleriz ol gül-izâr u gonçe-femin
Gülüp aculması bin nev-bahâra değmez mi

Bırakma dâmen elden muhabbetin ki olur
Kavlin takarrübü mevlasına vedadı kadar

Felek! girerse kefi Nâîfiye dâmânın
Seninle mahkeme-i Girdgâra dek gideriz

- Mısrâ'lar -

Berg-i güle nesîm-i seher sedd-i râhdır

Korkum odur sana dûzahda da yer vermezler

Merd-i râh olmayana zâd-ı sefer vermezler

Heves-i câh ile câhil mütelâşî görünür

Bu tekyenin fukârası simât bilmezler

Rind-i âvâre-reviş fikr-i tecemmül mü eder

Yâr ile zânû be zânû câm ile leb-ber-lebiz

Metâ'ı ateş olan çâr-sûya sığmaz imiş

Gelmesin eksik terazûde metâ'ı kimsenin

Verdi güle bahâr letâfet bahâra gül

Rûh-ı cemden utanır câmını eşkeste gören

Sahife = 219

Erbâb-ı gam erişse Nevruza neylesin

Eş'ân böyle söyler üstad söyleyince

Erbâb-ı 'aşkın elde değildir irâdeti

Düşmez tabib-i müşfika bîmârdan güriz

Senden yayılmasın bu haber kim seyyahdır.

- 28 -

(-Nev'i-)

(İsmi) (Yahya)dır. Meşâyihden (Pir 'Alî) Efendinin oğludur. (940) tarihinde Malkara'da tevellüd etmiştir. (57)de Sâlik-i tarik-i 'ilmî olarak günden güne cevher-i kabiliyeti fîrûzân u câlib-i enzâr-ı dâniş-âmuzan olmuştur.

İkmâl-i tahsilden sonra 'uhdesine tevcih olunan medreselerde tedris ile iştigâl etmeye başlamıştır. (Medâris-i Semân)dan ma'dûd olan çınarlı Medresede müderris iken rebî-ül-evvelinde Bağdad Kadılığıyla taltif olunduğu halde yola çıkmadan Rebî-ül-âhir de idâre-i padişah-ı zaman ile Şehzade Mustafa'nın mu'allimliği hizmet-i celilesine ta'yin buyurulmuştur.

Nev'i hakkında bu iltifât-ı şâhânenin zuhûrunda Ahi-zâde Abdü'lhalim Efendi(*) kıt'a-i âtiyeyi tebrik-nâme yollu müşârün-ileyhe takdim etmiş idi:

"Zât-ı 'âlişânını Bağda'da lâyük görmedi
Gûş edenler bu peyâmı bende ü âzâddan"
"Rehber olup 'avn-i hakk tebdil olundu mansıbın
Hoş demişlerdir bunu yanlış döner Bağdaddan"

Sonradan reside-i senn-i ta'allüm olan şehzâde gândan Bâyezid, 'Osmân, 'Abdullah dahi Hocâ Efendi'den ders almağa başlamışlardır. Nev'i beş sene kadar bu hizmette bulundu. Sadâkati 'ilmiyle mütenâsib olduğundan taraf-ı şehriyâriden pek çok lutflara mazhar buyuruldu.

Muahharen o devir geçti ise de Nev'i gözden düşmedi, fakat artık teka'üd hâlinde yaşadı

(1007) zi-l-ka'desinde vefât etmekle şeyh Vefa câmi'î haziresinde defnedildi.

İrtihâline şu târihler söylenilmiştir.

Manastırlı Keşfi- (Yerin cennet ola Nev'i Efendi)

Vahdeti-i Bağdâdî- ('Adem-i gülzârını cây etti Nev'i)

İkinci târihdeki ('adem) ta'biri soğuk düşmüş olduğundan merhûmun oğlu meşhûr ('Atâyî) onu:

"Cenân-ı gülzârını cây etti Nev'i"

Sûretine ifrâğ ile ıslâh etmiştir.

(*) Nev'i-zâde ('Atâyî)nin üstadıdır.

Kemâl Bey (Cezmi'de "Bâkî'den sonra zamanının en büyük şâ'iri 'addolunan" Nev'î'yi şöyle ta'rif ediyor:

"Nev'î, meşhûr mersiyesiyle Bâkîye hayr-ül-halef olduğunu isbât eden ve harâbâtın birinci cildinde olan (nun) kafiyeli ufak manzumeciğiyle Nev'î'yi bile kendine peyrev etmek şerefine mazhar olan zâttır....."

(1007'de vefat eden Nev'î'nin, irtihâli (1008'de müsâdif olan Bâkîye hayr-ül-halef olması cây-ı teemmüldür.

Ma'mâfi yine Cezmi'de münderic "Nev'î nihâyet derecede dildâde-i liyâkat, fevk-ül-gâye ehl-i perver bir zât idi" ta'rifî hakikate muvaffaktır.

Nev'î'nin müretteb divânı mevcuttur. Bunda galatâtdan ziyâde yolsuz imâleler sıklet-bahş tab'-ı selim olur, ama zamanımızda dahi kusursuz 'addolunacak hayli ebyâtı bulunur. Zâten imâlecilik seyyiesine kudemâ iştirâk etmiştir.

Ma'na cihetine gelince: Nev'î Bâkî ile hem meslektir, fakat onunla hem a'yâr 'addolunamaz.

"Bu sade nazmı ehl-i sanâyi' beğenmese

Nev'î ne gam bizim sözüümüz 'âşikânedir."

Beytiyle sözde sadeliği iltizâm ettiğini göstermek, belki de sanâyi'-perverlik ile meşhûr olan Bâkîye ta'riz etmek istemiş ise de kendisi dahi o yolu mücâhidlerinden olduğu divânından ma'lûm olur.

Müşârün-ileyh ahlâfa 'ilmî, edebî, mensûr, manzum birçok resâil bırakmıştır. İrâde-i pâdişâhî ile yazdığı (Tercüme-i Fusûs-ül-Hikem) âsârının en mu'azzamı 'addolunur.

Mutasavvîf, hakim, 'afif, kâni', hayr-hâh, hakk-gû bir zât-ı şerif idi.

Bağdad kadılığından infisâlınden sadrazam Sinan Pâşâ ile (sahife = 220) görüştüğü esnada kendisine ta'riz yolu "Şâ'irde 'ilm olmaz" demiş olan Pâşâ'ya yanından 'avdetinde yazmış olduğu tezkire şâyân-ı mütâla'adır.

İleride mecmu'amızın kabına derc olunacaktır.

Müşârün-ileyhin Ba'zı Es'âr-ı Müntahabası :

- Bevitler -

Hublarda sen peri peyker mülk-i manzar gibi
Can-ı 'uşşaka görünmez bir belâ gördük mü hiç

Nev'î kaçır mı küşte-i pâ-mâlin olmadan
Ölmek senin yolunda sa'âdet değil midir

Biziz ol ehl-i harâbât olan günahiler
Ki görse hâlimizi reşk eder.....

Bağ-ı dehr içre biten her gonçe-i âteş-nümâ
Hâk olan bî-dillerin resm-i dil suzanıdır

'Arz-ı gûn ruhların cân içre tasvir etmedir 'ömür
Kişi der cihânda bir iki günlük misâfirdir.

Gelmek haberi geldi ol gonçe-dehenden
Nevî yeridir 'azm-i diyâr-ı 'adem et gel

'Aşk ile mes'ele âmuz-ı cihânız Nevî
Ne bilir müşkilimizi müffî-i derrâk bizim

Zâhide mihrâb-ı mescid 'ârife ebrû-yi yâr
Cilve-girdir pertev-i nur-ı hüdâ her köşede

'Arz ile yâre ey gönül 'aşk nihânın var ise
'Aşkın bihâsı cân imiş al imdi cânın var ise

Mey-i 'aşkınla deryalar gibi hoş eyledim amma
Eğer nûş eyledimse sagar-ı la'lin harâm olsun

Gam çekme can murgı yeksân sunar zamana
Ol zehrî cemde çekmiş gerdûn-ı dîn elinden

Şarâb-ı 'aşk ile 'âşıkdan evvel kendi mest olsa
Muhabbet kadrini bilse güzel 'âşık-perest olsa

Harç ederler nakd-i cânı la'l-i cânân almada
Hastalar köyünde yârin can verip cân alırlar

Hûblar eylediler şive-i kitâbın ezber
Fenn-i hüsn içre veli bab-ı vefâ muğlaktır

Eder ezber perî sûret güzeller
'Ezâ-yi rûhdur tâze gazeller

Fasl-ı şitâde şimdi mi oldu havalar mu'tedil
Pirane-i ser olsak ne var bir nev-civân 'aşkında zâr

'Ârifin gönlün hüdâ gamkin eder şâd eylemez
Bende-i makbûlünü Mevlâsı âzâd eylemez

- Mısra'lar -

'Acebdir hâl-i 'alem gül güler ebr-i bahâr ağlar

Bunun keyfiyeti ta'bir olunmaz zevke dâ'irdir

Fark eylemeyen cevheri sarraf değildir

Gönüldendir şikâyet kimseden feryâdımız yoktur

Bir belâ kim sâhibin bulmaz bana gam-hâr olur

Bir veche nazarız görelim hakk ne gösterir

Hüner akrân içinde her cihetten fâik olmaktır

Bu kadar âteşe bir katre ne tesir eyler

Ben inanmazdım, inan derler idi gerçek imiş

Yaşadıkça geçide artar imiş 'akl-ı ma'âş

Dilinden şefkat olur sinesinde cân olanın

Nâfi' olmaz Mariz-i 'aşka müdâvâ-yi hakim

Şeb-tâbı bir görür mü kişi âf-tâb ile

Ya kerâmet gitti ya ehl-i kerâmet kalmadı.

Hâtıra-i Bedr Kebirî^(*)

Piş-i çeşmimdedir ol cünd-i cihân-gir henüz
Gûş-ı cânımdadır ol gulgul-ı tekbir henüz

Aradan bin bu kadar sâl mürûr emiş iken
Dil-i hassâsda hâkimdir o tesir henüz

Seyf-i İslâma değil sâ'ika ta'biri sezâ
Öyle bir sâ'ika indirmedir takdir henüz

Nazm-ı kırân gibi ey encüm-i rahşân-ı hüda
Sizi üstâd-ı felek etmedi tanzir henüz

Bî-basiretli ederler size üstâd-ı üfûl
Ediyor şa'sa'anız 'âlemî tenvir henüz

Leyle-i Bedr muharrem sene 1306.

-Nümûne-i İntihâb -

- 29 -

(-Cevrî-)

(Cevrî Çelebi) 'ünvânıyla ma'rûfdur. İsmi İbrahim'dir. İstanbul'da yetişen erbâb-ı ma'ârifdendir. Gayet sevimli, pek zarif bir zât idi.

Zamanında şâ'irlikle müstehir olduğu gibi hoş-nüvislikle dahi temeyyüz etmiştir. keteb ü resâil tahririyle ta'ayyüş ederdi. yazısı hem letâfetli, hem sıhhatli olduğundan ekabir-i devlet, hattına rağbet ederek müellifât-ı mu'tebereyi kendisine yazdırırlardı. bu takrib ile pek çok şey yazmıştır. Ez-cümle (22) kıt'a mesnevi-i şerif yazdığı meşhûrdur. Mevlânâ Câmî'nin (Nefhât-el-İns)inden, Sârî 'Abdullah Efendi'nin (Şerh-i Füsûs-ül-Hikem)inden (Ahlâk-ı 'Ala-i)nden bir hayli nüshalar tahrir etmiştir. (Şehnâme), (Gene ül ahber), (Vesaf) dahi yazmış olduğu târihlerde mukayyiddir.

^(*) (a'lâları a'lâlanıruz pest ile pestiz.)
(Ruhi-i Bağdadi)

resâ'ile gelinc: Muharrerâtı denilecek mertebededir. kendi divânının hatt-ı destiyle muharrer bir nüsha-i nefisesi reside-i nazar-ı 'âcizânemiz olmuştur.

Fevkâlâde seri'-ül-kalem idi. Hatta bir def'a bi-l-mübahise bir günde bin beyit yazıp bin akçaya satmıştır.

Cevrî "Gel hattât-ı câhil" kaziyeye-i meşhûresini nakz edenlerin efâzından ma'dúddur. Divânından başka müellifâtından bir mu'ammâ risâlesiyle müfredât-ı tab'a, ahvâl-i şühûr ü hevâdis-i cevviyyeye müte'allik birer manzumesi mevcuttur. Bir de Mesnevi-i Şerifin (360) beytini beşer beyit ile terkîb-i bend tarzında şerh etmiştir.

Müşârün-ileyhin eş'ârı zarifânedir. Lisânındaki düzgünlük ise o 'asrın hemân hiçbir şâ'irinde görülemez denilebilir. Pâdişâh-ı 'Asrın ayaklarına 'anz kaside-i garrâ ki:

Minnet Allaha yine Hüsrev-i din-i İslâm
'Âlem Ahmed-i Muhtâr gibi etti kıyâm
Ser-firâz olsa nola râyet din ü devlet
Dest-gir oldu şehin-şâha yine rabb-ı enâm

Beyitleriyle başlar eş'âr-ı meşhûresindendir.

Ruhi-i Bağdâdî'nin Terkib-i Bendini, Neff'nin ba'zı kasâidini mâhirâne tanzir etmiştir. Hilve-i Hâkânî'ye peyrevlik yolunda söylediği na't-ı şerif şâyân-ı takdirdir. Güzel târihleri de vardır.

Cevrî, kendi 'âleminde yaşamayı sever, neyl-i münasib arzusunda bulunmaz, kanâ'atkâr, 'âlî-girdâr bir şâ'ir-i hakikat-bin olduğundan kalem bedi'-ür-rakamı sayesinde mahbûb-ül-kulûb, âzâde-i gavâil olduğu hâlde müreffehen imrar-ı 'ömr etmiştir (1065) senesine müsâdif olan vefâtına şu nakisalı târihler söylenilmiştir:

Cevrîyi memnun-ı lutf ide cenâb-ı girdgâr
Eyle yârâb Cevrîye firdevs-i a'lâda mekân

Merhûm meraklı imiş: Kayığa, ata binmekten pek ziyâde ihtirâz eder, bu husûsda âhbâsının ara sıra vâki' olan ricasına da ehemmiyet vermek istemezmiş. Ba'zen Galata Mevlevihânesine gelip bir gece misâfir kalarak ferdâsı yârânıyla karadan mâşiyen Kağıdhâneye, Eyüp Ensâriye gidermiş.

Müşârün-ileyhin Ba'zı Es'âr-ı

Beyitler

Neş'e-i 'aşk ile fark etmeyeli rûz ü şebi
Oldum âsûde cihânın gam-ı ferdâsında

Kendin bileli 'aşka giriftâr bilir dil
Âzâdeliği kendisine 'âr bilir dil

Duymasın zevk fûrâg-ı dil-i nâ-kâmi felek
Hasm-ı dîrînemizi vâkuf-ı râz etmeyelim

Dünyayı bir safâya veren rind-i bî-nevâ
Kemter-i metâ' zevkini dünyaya vermemiş.

Derd ile ölmek hayat-ı câvidânıdır bana
Tek tabib-i dehr dûn-ı minnetle dermân etmesin

Muzmer-i dil-i dem-beste de bir kâm-i kirâmı
Kim bilmez onu 'ukde güşâyan-ı temennâ

Geçer sabâ gibi 'âşık-ı hezâr cennetten
Harim-i kuyuna çıkmazsa reh-güzâr-ı ümid

Evvel der ma'ânî sor 'âlem-i kudsüm
Kim nağme-i tahkik sadâ-yı cürsemdir

Çeşm-i mestinle olan zevkimizi bildirsen
Zühdfî sâgar-ı be-kef kuçe-i hummâr ederiz

Eşkâl-i heves cilve-ger olmaz dilimizde
Pâk olsa ne var âyinemiz mazhar-ı 'aşkıdır.

- Mısra'lar -^(*)

Hûş-yâr ile hûş-yâr oluruz mest ile mestiz

İdrâkin eger var ise ma'kûl-şinâs ol

Ânma elem-i dehri ki ol bâr çekilmez

Erbâb-ı dile sıklet-i nâ-dân ne belâdır

Âzâde-sere kayd-ı tecemmül ne belâdır

(*) (a'lâları a'lâlanıruz pest ile pestiz.) (Ruhî-i Bağdadî)

'Âlem-i fânide resm-i zinde-gâni böyledir

Âşinâya âşinâ, bigâneye bigâneyiz

- 30 -

- Seyhülislam Mehmed Bahâyi -

Sultân Mehmet Hân Sâlis ile (Eğri) melhame-i meşhûresinde bulunarak muhârebenin pek şanlı bir sûrette kazanılmasına sebep-i evvel olmuş olan Fâzıl-ı şehir, kâmil-i hatır Hocâ Sâdeddin Efendinin(*) dördüncü mahdûmu olup mükerreren sadr-ı rum olduktan sonra (1027)de irtihâl eden 'Abdül'aziz Efendi'nin oğludur. Beyn-ül-'ulemâ ('Aziz-zâde) 'ünvânıyla yâd olunurdu. Valdesi Ebussu'ûd-zâde Mustafa Efendi'nin kerimesidir.

Peder mader cihâdlerinden böyle iki 'allâme-i zî-şâne mensubiyetle câiz-i necâbet-i kâmile olan Bahâyi (1010) da tevellüd etmiştir.

İsti'dâd-ı fevkâlâ'de ashâbındandır. Hele kuvve-i hâfizaca nâdiretüz zamân ıtlâkına şâyân idi. Hadis-üs-sin iken beyn-el-akrân 'alim ü 'irfân ile müşârün-bi-l-benâm oldu. Birkaç medrese müderrisliğinde bulunduktan sonra Selânik, Halep, Şâm, Edirne mevleviyetlerinde şeref-yâb eyledi.

Halep mevleviyetinden, orada vali bulunan Ahmed Pâşâ'nın İstanbul'a "şürb-i duhâna mübtela olduğundan ifâ-yı vazife edemiyor." gibi bir sûret-i garibede 'arz-ı şikâyet etmesi üzerine 'azl olunduktan yerine meşhûr mantkî Ahmed Efendi nasb edilmiştir.

Hasan Cân sahib-kıran müşârün-ileyh tarafından fart-ı zekâsına, hüsn-i sadâsına temâyülen-Tebrizden birlikte İstanbul'a getirilen Hâfiz Mehmed İsfehâni'nin Mahdûmudur. Pederinin vefâtında onun yerine musahib-i şehryân olmuş idi. Pâdişâhın irtihâlini müte'âkib müteessiren bursa'ya hicret ve bir zaman sonra orada nhlet etmiştir. (Sahife = 222)

Şâm'ı teşrifinde şu'arâ-yı şehirden (Ebû Bekir Bin Mansur-ül-'Amirî) su kıt'a-i târihiyeyi söylemiş idi.

(49)da İstanbul kadısı olunca Seyid Rızâ Çelebî tarafından:

Şedd-i Bahâyi hakim-i şer'-i cemil

târihi söylenilmiştir.

(*) Hocâ-i Müşârün-ileyh Sultân Selim-i Evvelin Musahib-i hası olan meşhûr (Hasan Cân)ın necl-i mükerrimidir.

(56)da Anadolu sadâretinden munfasıl olan cinci Hocâ'nın yerine geçti. Selefin gılzetiyle halefin zarâfeti ma'kûsen mütenâsib olduğundan elsine-i zürefâ:

Mısra'ını gûyâ oldu.

Cemî Çelebi tarafından söylenen:

'adl ile sadrı Bahâyî etti câ

tarihinde gösterildiği üzere yine o sâl içinde Rumeli Sadaretine geldi.

(59)da Mesned-i Meşihate revnak verdi. Şeyh Mehmed Samî târih olmak üzere dedi ki:

(60)da ma'zûl oldu. Anadolu Hisârında vâki' yalısında ikâmet etmekte iken Midilli cezîresine diye nefy olundu, fakat kendisi bi-l-müsâmaha Gelibolu'da kaldı. Biraz sonra 'amcazâdesi Ebû Sa'id Efendi Şeyhü'l-İslâm olmağla Der-sa'âdete 'avdetine müsâ'ade edildi. Vusûlünde taraf-ı pâdişâhîden bir hayli nukûd ü zahâir irsâliyle taltif buyuruldu. (62)de Sânisen makam-ı meşihate geldi. (64) seferinin onikinci cum'a gecesi vefât etti. Seng-i mezârında menkûş olan:

"Menzilin firdevs ola El-fâtiha"

Mısra'ı bu târihi gösterir.

Merhûm için mersiyeler söylenilmiştir. Şu'arâ-yi Şâm'dan birinin:

Mısra'ıyla başlayan mersiyesi şu musanna' beyitli hâvidir.

Müşârün-ileyh ahlâk cihetiyle dahi 'asrının ekâbirinden ma'dûddur.

Âsâr-ı hâmesinden 'Arabî ba'zı takrizât-ı beligânesini gördük. Bir divânçe teşkil etmekte olan eş'ân, hakikaten üstâdânedir. Gazel-serâhkdâ mütemeyyiz idi. (Neylersin) gazel-i 'âşıkânesi Hâfıza pira-yı şu'arâdır. Taraf-ı Hümayyuna takdim etmiş olduğu mesnevi tarzında manzume-i tavîle-ki hikâye-i hâl zammında isti'tâfi hâvidir-şâyân-ı mütâla'adır.

Evâil-i halinde:

"Sür âstan-i Hazret-i Mollaya ruyunu
Mahlas olursa sana dergâhdan olur"

Beytini müştemil olan kıt'a ile mürâca'at etmesi üzerine Şeyhül-islâm Yahya Efendi tarafından kendisine (Bahâyî) mahlası verilmiş idi.

Müşârün-ileyhin Ba'zı Eş'ârı

- Beyitler -

Yârin tecelliyâtını sad-ı kevne gösteren
Âyine-i dilimde olan inkisârdır.

Hâr olsa ab-ı çeşm-i Bahâyî 'aceb değil
Bisyâr olan güherse de bî-i'tibârdır.

Bahâyî hâne-i ümid kalmaz böyle der-beste
Nesim-i lutf eser elbette birgün feth-i bâb eyler

Ey Bahâyî şah-ı gam râhına pây-endâz et
Murg-ı bî-ârâm esir-i dam-ı sayyâd olmasın

Yıkılmaz dil pey ender pey çekerken câm-ı âzârın
Bu bezmin bâde-nûşu mest olur amma harâb olmaz.

Her âsân olmasa gülden dil-i nâ-şâdin ey bülbül
Neler eylerdi hâre âh ateşzâdın ey bülbül

Gelse resim-i subh ile müjde şah-ı bahârdır
Etse halâs bülbülü mihnet-i intizârdan

Sahife = 224

Dağıttın hâb-nâz-ı yâri ey feryad neylersin
Edip fitneyle dünyayı harâb-âbâd eylersin

Güzel tasvir edersin hâl ü hatt-i dilberi amma
Füsûn ü fitneye geldikte ey behzâd neylersin.

- Therese Raquin -

Müellifi: Emil Zola

Hiçbir vakit böyle iştihâlarını teskin edecek bir hâlde yaşamış idi. (Raquin) familyasının kendisine bezl etmekte olduğu hûzûzât-ı bî-nihâye içinde uyuşup kalıyordu. Zâten bu familyanın arasındaki mevki'i kendisine pek tabi'i görünmekte idi. Hudutsuzca, vicdan rahâtsizliği hissetmeksizin (Camille) ile senli benli konuşuyordu. Ne harekâtını, ne de kelimâtını nazar-ı dikkat altında bile bulundurmazdı. Devr-i endişlikten, temkininden o kadar emin idi. Bu mes'udiyetlerden hod-kâmlıkla mütelezziz olmakla bulunduğundan bu hâl onu her türlü hatâdan vikâye ederdi. Dükkânda ma'sûkası der-âguş edilmesi asla icab etmeyen ve mevcudiyeti kendisine müte'allık bulunmayan sâir kadınlar gibi bir kadın olurdu. Herkesin gelememek korkusundan ileri geliyordu. Kendisini yalnız bu endişeye zabt ediyordu. Yoksa (Camille) ile validesinin tedellümü mükemmel sûrette istihzâ edecek idi. (Therese) olan münasebeti keşfolunduğu takdirde tevellüd edebilecek netice kat'â vicdânına dokunmuyordu.

Âdeta kendi yerinde fakir ve haris bir adam bulunacak olsa nasıl hareket ederse öyle hareket etmekte olduğunu zannediyordu. Sükûn-ı kâzibi, cür'et-i ihtiyat-kârânesi, bî-garaz-âne fakat istihzâ-âmiz evzâ'ı buradan neş'et ediyordu.

Ondan daha 'asâbi daha müteessir olan (Therese) bir (Rol) oynamağa mecbur olmuş idi. Almuş olduğu terbiyenin kendisine verdiği kurnazcasına mürâilin sayesinde bu (rol)ü sûret-i mükemmelede oynuyordu. Onbeş seneye karib bir müddet zarfında tesirâtını zapt ile gamkin, dalgın görünmeye kat'iyen karar verecek dürûg-zenlik etmiş idi. Çehresini donmuş kalmış bir hâlde gösteren bu meyyitâne (Maske)yi yüzüne vaz' etmekte kendisince o kadar güçlük yok idi. (Luran) dükkândan içeri girince onu vakur ve türüş-rû burnunu daha uzun, dudaklarını daha ince bulurdu. Çirkin, hırçın nâ-kâbil-i takarrüb idi. bununla beraber fi'liyâtında mübâlâga etmiyor, daha büyük bir mu'âmele-i baride ile nazar-ı dikkatini celb etmeksizin (rolü)nü icrâda devam ediyordu. Kendisi (Kamil) ile (Madam Raquin)i igfâl etmekte merâret-âmiz bir lezzet tevellüd eden memnuniyet-i 'azime içine dalmış kalmış, vazifeden bî-haber değil idi. Sû-i harekette bulunduğunu bilmekle beraber ebleh olmadığını, bir 'âşıkı bulunduğunu zevciyle hâlasına göstermek için sofrâ başından kalkıp (Luran)ın ağzından güzelce öpmek arzusu vahşiyânesinde bulunurdu.

Ba'zen bir takım evzâk-ı âteşin zihnini istilâ ettiği sırada -(Komedyâ) oynamakta kemâl-i mahâreti olmakla beraber- 'âşıkı orada bulunmadığı, ifşâ-yi râz etmekten hiç korkmadığı vakit şarkı çağırmaktan kendini men' edemezdi nâgeh-zuhûr olan bu

šetâretli ipek sakın durmakta olduğundan dolayı kardaş kızını itham edegelen (Madam Raquin)i ziyâdesiyle mesrûr ederdi. Genç kadın bir takım çiçek saksıları satın alarak bunlarla odasının pencerelerini donattı, sonra bu odaya yeni kâğıd yapışdırttı, bir hâli ve lüzumu kadar perde ile (Palisander) ağacından sandalye vesaire istedi. Bu tezyinâtın kaffesi (Luran) için idi.

Tabi'at ü âhvâl bu kadını bir adam için vücûda getirmiş, ikisini yek-diğere sevk etmiş gibi görünürdü. Mürâî olan 'asabî kadın ile, hayvâncasına yaşamakta bulunan demevî erkek ikisi muhkem bağlanmış bir (grup) teşkil ediyordu. Mütekebilen birbirlerini ikmâl ve himâye ederlerdi. Akşamları sofrada lambanın soluk aydınlığında (Luran)ın keşif ve mütebessim çehresi (Therese)nin sâkit ve nâ-kâbil nüfûz maskesinin karşısında görülünce bunların ittihâdındaki kuvvet hiss olunuyordu.

Bunlar sakın, latif akşamlar idi. Sükût ve ılıcak zill-ı şeffâf içinde dostâne sözler peydâ olurdu. Sofranın etrafında sıkışık bir sûrette oturulurdu. (Hâtimetü'l ta'âmdan sonra o günün bin türlü ehemmiyetsiz vuku'âtına dünkü günün hâtrâtına, ferdânın tevki'âtına dair muhâvere edilirdi. (Kamil) hoşnud edilmiş bir hod-kâm gibi sevebildiği kadar sever idi. (Luran) dahi ona yine o derecede bir muhabbetle mukabele ediyor gibi görünürdü. Beyinlerinde kelimât-ı hâlisâne te'âti ederler, yek-diğere karşı harekât-ı hizmet-cûyâne de bulunurlar, birbirlerinin ne arzu ettiğini anlamak üzere yek-diğere nazar eylerlerdi. (Madam Raquin) müsterihâne bir çehre ile, teneffüs etmekte olduğu sakın hava içinde, hâiz bulunduğu bütün âsâr-ı hoş-güzerânîy çocuklarının etrafına isâre derdi. İnsanın bunları gördükçe birbirlerini kalbiyâtına kadar tanır, dostluklarının samimi olduğuna itmiyanân ile i'timâd eder, nice senelik eski dostlarından müteşekkil bir cem'iyet diyeceği gelirdi.

(Therese) bî-hareket ve diğerleri gibi reh-in-i istirâhat olarak bu 'âdi mezerretlere, bu tebessüm-âmiz rahâvetlere bakardı. Derûnunda vahşiyâne handeler var idi. Çehresi bârid bir meslek-perverlik muhâfaza etmekte olduğu hâlde bütün vücudu müstehzî bulunurdu. İfrât-ı şehvetle kendi kendine "Birkaç sâ'at evvel yanımdaki odada nim-bürehne, perişan gisû olduğum hâlde (Luran) ile sine ber sine idim" der idi. Sevdâ-yi mecnunâneye muhtassolan o vakit 'asrın kaffe-i teferru'âtını der-hâtr edip hâfızasında tecessüm ettirerek o âteşin manzarayı gözünün önünde bulunan bu ruhsuz manzara ile karşılaştırdı. Âh! Bu adamcağızları ne kadar aldatıyordu.! Bunlar o derece muzafferâne bir hayâsızlıkla aldatmakta olduğundan dolayı ne kadar bahtiyâr idi! Oracıkta, iki adım ötede, şu ince bölmenin arkasında bir erkeği içeri alıyordu, yine orada fuhşiyâne şedideye dalıyordu.

(Mâba'dı var)

Mecmû'a-i Mu'allim

Nüsha = 57

Sahife = 225

(-Nümûne-i İntihâb-)

- 31 -

- Halimgirây -

Selâfın-i Cengiziyedir. Sultân Selim-i sâlis devrinde İstanbul'a gelip ikâmet etmiş idi.

Tabî'at-ı şâ'irâne iktizâsınca zuraî-yi şehîr ile ihtilât üzere iken, hudûda me'mur edilen Bahâdır Girây ma'iyetine kalgâylik pâyesiyle ta'yin kılınmış ve ba'de-l-musâlaha der-sa'âdete 'avdetle kernâ-fi-s-sâbık hânesinde mukim olmuştur.

Cevdet Târihinde muharrer olduğuna göre ba'de-mâ (Vize)de tahsis kılınan çiftliğinde ikâmet etmek üzere (1239) da vefât etmekle orada vâki' Ferhad Paşa câmi'i kabristanında defn olunmuştur.

Mürettep divânçesinden başka Selâtin-i Cengiziyeye dair (Gül-bün-i Hânân) nâmında bir eseri vardır ki meşhur Serverî-Mecmu'amızda münderic müntahabâtında gösterildiği üzere:-

"Bitti nihâl-i gül-bün-i hânân rebî'de"

Mısra'ıyla târih-i itmâmını göstermiştir.

Halimgirây mahsûl-i tab'-ı zarifi olan dil-nişin sözlerle 'Osmânlı şu'arâsının nazar-ı takdir ü ihtirâmını celb etmektedir.

- Müsârün-ilevhin Ba'zı Eş'âr-ı Müntahabası -

- Beyitler -

Dilber tecâhül etse becâdır rakibden
Olmaz gedâ-yı dehre şâh-ı 'âlem âşinâ

Bu şehîr-i rûze-i firkat tamam olup âyâ
Bizim diyârada bir gün gelir mi 'iyd-ı ferruh

Eyyâm-ı cemde mey-kede-i dâr-ül-âman imiş
Şimdi değil efendi! O da bir zaman imiş

Gel ey belâ-yı dil-i zâr-ı müstemendim gel
Beni esir-i firâk eyleyen efendim gel

Cevr-i sâkî-i minnet pir-i mugân, çekdik yeter
Tab'ıma geldi fütûr-ı evzâ' şeyh ü şâbbdan

Merhem-i behbûd-ı vaslınla tabibim kıl devâ
Mübtelâ-yi derd-i hicrân olduğum bilmez misin

Rahş-ı endişemle aldım ben bu meydanı Halim
Yekke-tâz-ı semt-i 'irfân olduğum bilmez misin

- Mısra'lar -

Bigâne çıktı hayf benim yâr sândığım

Sermâye-i hasâret imiş kâr sândığım

Allahı seversen beni söyletme gamın var

Müdârâ eylemek lâzım imiş agyâra bilmezdim

Makarr-ı zâğdır şimdi gülîstân gördüğün yerler.

Dâd elinden gönlümün feryâd elinden gönlümün

Eyil 'ıyd-ı ekber eyledi ben mâtem eyledim

Müellifi: Hüseyin Kâsifi

- Mâba'd -

(-Envâ'-ı Şi'ir-)

Envâ'-ı Şi'ir şunlardır: Kaside, gazel, kıt'a, rübâî, ferd, mesnevî, musammat, terci'ât (Sahife = 226) Kaside- matla'ı musarra' olarak onbeşden ziyâde bir kâfiye üzere söylenilmiş beyti hâvi olan şiiirdir. Kaside (Kasd)dan müştaktır. Burada (Mefûl) ma'nâsına (fi'ildir). Ya'ni (Maksûd-ı kâil) demektir.

Ba'zılar demişlerdir ki: Kaside fıstık içi demek olan (Kasid)den mehûzdur. Bu itlak o türlü şiiirin lafz ü ma'nâca magz-ı peste gibi hâlis ve muntazam olması lüzumunu müş'irdir.

(Kaside)nin ahirindeki (he; te) ki fi-l-asl (te)dir. Vahdete delâlet eder. (temr) ve (temre) gibi bu (he; te) silk-i vâhidde nev'-i kâfiyenin ittihâdına delâlet etmek üzere irâd olunmuştur.

Yine demişlerdir ki: Evveli olan akall-ı ebyât-ı kaside otuzbir olmakdır. En çoğu doksan dokuz olur. A'lâsı, ikisi ortası bir mikdar ihtiyâr etmektedir.

Kaside matla'larında (tasri') lâzımedendir. Matla'ı musarra' olmayan şiiire -mutavvel olsa da- kaside nâmı verilmez. Ona (kıt'a) denilir. Kitâp (Nisâb-ül-sıbyân)daki makta'ât gibi matla'ı musarra' olan eş'âra kıt'a itlâkı, kıt'anın ma'na-yı lagvisine göredir, ma'nâ-yı istilâhisine göre değil.

- Mülâhaza-i Mütercim -

Kaside ekseriya medâyih-i ekâbiri mutazammın olur. Ba'zen evvelinde veya âhiline karib tagazzül olunur.

Nedim (Gelir) redifli kasidesine:

"Naz ü şiveyle ki âgûşuma cânâna gelir
sineyi kalbi geçip ta harem-i cana gelir."

Diye bir gazel ile ibtidâ etmiştir. Yukarıda beyân olunduğu üzere buna emsâli gibi (Nesib) veya (Teşbib) denilir.

Neffi:

"Şeker kim bir bar-gâh-ı lutfâ kıldım intisâb"

Mısra'ıyla başlayan kasidesinin âhiline karib:

"Göz ucuyla 'âşika ki lutf eder gâhî 'itâb"

Bir su'âle yer komaz ol gamze-i hâzır cevâb"

Matla'lı gazeli söylemiştir. bu ikinci sûret ekseriyet üzere daha matbû' düşer.

Kaside de maksada intikâl için münasebet peydâ eden yine (Giriz) ta'bir olunur.

Nedim'in meşhûr kaside-i râ'yesinde ki:

"Dedi ki bir iki beyt-ül-kasid kim olmuş
Onunla Hazret-i Sadr-güzîne hizmet-kâr"

Beyti gibi. Bunu müte'âkib maksadı olan İbrahim Pâşâ vafına (Cenâb)ı yâhûd (Hazret)î zâid görünür:

Cenâb-ı Hazret destûr asuman-ı mesned
Ki mihr-i zâtına bir girdbâlış-i zer-târ

Beytiyle girişmiştir.

Kaside de ekseriya (Giriz)den sonra gelip, şâ'irin mahlasını müştamil bulunan beyite (tâc) 'ünvânı verilir. Ondan sonra du'â gelir. Neff'nin Sultân 'Osmân vafında ki kasidesinin aşağıda gösterilen son beyitleri gibi:

Başla şimden sonra ey Neff du'â-yi devlete
Bir du'â et kim ola hüsn-i kabûlün mazhanı

Eylese tâ hüsrev-i sackırân şark u garib
Eşheb-i zer-pâlihinin subh ile cevîlângiri

Hak ser-efrâz eylesin râyât-ı din ü devletin
Kande 'azm eyleyse olsun feth ü nusret rehberi

Eyledikçe 'azm-i meydân-ı gazâ evvel kadem
Pây-mâl olsun yolunda düşmen-i dînin seri

Leskofçalı Galib Bey Merhûmun:

Tecellî berk urur yer yer sevad-ı dağ-ı canımdan
Cihânda tur-ı 'aşkım nur akan her gülistanımdan

Matla'ıyla başlayan neşidesine yine kendi tarafından:

Nola bâğ-ı cihânda olsa mihr ü mâhdan meşhûn
Bu kıt'arn taze bir güldür gülistan-beyânımdan

Beytiyle (Kıt'a) ıtlak olunması -müellifin dediği gibi- ma'nâ-yı lagziye haml olunur. Fî-l-hakika -meâline nazaran- o neşideye (Kaside) demek münasip almaz.

(İntiha)

(Mâba'dı var)

- MÜSTEFİZ -

"Mecânî-el-Edeb-Fî Hadâ'ik-ül- 'Arab" dan:

- 250 -

Meşhur İskender kendisiyle hem-nâm olduğu hâlde girdiği muhârebelerin kaffesinde mağlub olmuş olan bir bedbahtı huzûruna çağırarak demiş ki:

"Behey adam, ya fi'ilini değiştir, ya ismini!"

- 251 -

Beni Temim kabilesinin ba'z mu'teberânı birgün şâ'ir-i meşhûr (Selametün Bin Cündel)in nezdine giderek "Hakkımızda bir güzel şi'ir söylede kabilemiz kesb-i şeref etsin" Ricâsında bulunmuşlar. Şâ'ir demiş ki:

"-Söyleyecek birşey yapınız da söyleyeyim!"

- 252 -

Hükemâdan biri, elinde kandil bulunan bir çocuğa "Ateş, söndükten sonra nereden gelir?" diye sormuş. Çocuk "sen bana nereye gittiğini haber verirsen ben de sana nereden geldiğini haber veririm" cevâbını vermiş.

- 253 -

Şâ'ir-i Meşhûr İbn-ür-Rûmî bir a'mânın bî-edîbâne idâre-i kelâm etmekte olduğunu işitince demiş ki:

"-Bundan nasıl hayâ umulur? Herifin utanacak yeri yok"

- 254 -

Şâm valisi olan (Vasif-i Türkî) bir aralık musibet-zede olur. (Muhammed Bin 'Abdül Melik) kalkar nezdine gider, bir takım ihbâr ve emsâl irâdıyla kendisini ta'ziyet eder.

Çok geçmeden Muhammed'de musibet-zede olur. Vasif dahi onun nezdine gider. Der ki:

"-'Azizim, ben A'cemî bir adamım. Şimdi sana ne söyleyeceğimi bilemem. Geçenlerde bana ta'ziyet yollu söylediğin sözleri der-hâtır et de müteselli oluver."

Ehl-i mağribden bir kimse Harun Reşîd'in huzûruna dâhil olmuş idi. Harun söz arasında dedi ki:

"-Dünya bir kuştur, kuyruğu mağribdir, derler."

Mağribî şu cevâbı verdi:

"-Doğrudur efendimiz, hatta o kuş tâvustur."

Harun, Mağribî'nin vatanını sıyâneten derhâl bulduğu bu cevâptan müte'acib olarak gülmeye başlamıştır.

(Eksem Bin Sıffî) vefatına karib bir zamanda oğullarını nezdine da'vetle bir deste ok getirterek bunu ortasından kırmalarını emreder. Hiç biri kıramaz sonra okları tefrik ettirerek herbirine bir tane verdirip yine kırmalarını emreder. Bu def'a sühûletle kırarlar. Eksem der ki:

"-'Aleyhinizde bulunacak olanları 'âciz bırakmak için daima müttehid bulunun. Müteferrik olursanız sizi pek kolay muzmahil ederler."

(Şekik-i Belhî) zevcesinin talebi üzerine bir karpuz iştirâ edip eve götürmüş idi. Kesdiler. İyi çıkmadı. Kadın söylenmeye başladı. Şekik dedi ki:

"-Kime hiddetleniyorsun?.....Satana mı? Alana mı? Ekene mi?.....Satan elbette rağbet olunacak birşey satmak, alanda güzel birşey almak isteyeceği gibi eken dahi mâlik-i a'lâsını yetiştirmek ister. Şu hâlde, gösterdiğin hiddet yaradana karşı olmak lâzım gelir. Allah'dan kork, kazâsına rızâ ver!"

Birisi fevkâlâde bir hüner göstereceğini 'arz ile Harun Reşid'in huzûruna girmek için istizân eder. Müsâ'ade olunur. Girer.

"Göster bakalım!" denilir. koynundan bir kutu iğne çıkarır. Birisini yere saplar. Ayak üzerinde olduğu hâlde diğer (sahife = 227) iğneleri birer birer atıp yerdeki iğnenin gözünden geçirmeye başlar. Elinde iğne tükenir. Harun emreder. Kıçına yüz kamçı ururlar. Yine emreder, eline yüz altın verirler.

Niçin böyle birbirine zıd iki mu'ânelede bulunduğunu müşârûn-ileyhe sorduklarında "Zekâsına hürmeten ihsân ettim. Zekâsını boş yere sarfetmemesi içinde te'dib eyledim." cevabını vermiştir.

- 259 -

(Mu'in Bin Zâ'ide) birgün (Ebû Ca'fer Mansûr)un ziyâretine gitmekle beyinlerinde şu muhâvere ceryân etmiştir:

- Mansûr -Kocamışsın
Mu'in -Hizmetinizde
Mansûr -Celâdet gösteriyorsun
Mu'in - Düşmanlarınıza
Mansûr -Sende daha iktidâr var
Mu'in -Sizin
Mansûr -Bizimi, yoksa ümmîyyeyi mi daha çok seversin?
Mu'in -Burası sizin elinizde.....

(-LETÂ'İF-)

-A'râbî İle Kedi-

'Arabîde arslan gibi kedinin de birçok ismi vardır. (Sinnevr), (Kitt), (Hirr), (Zayven), (Haydi'), (Haytal), (Dem) bu cümledendir.

'Ömründe kedi görmemiş bir A'râbî'nin eline bir kedi geçer. Bunu pazara götürüp satmak niyetiyle şehre girer. yol üzerinde kendisine rast gelipte kucağındaki kediye atf-ı nazar eden adamlardan şu sözleri işitir:

- Kucağında bu sinnevr nedir?
-O kitti nereden buldun?
-Bu hirri nereye götürüyorsun?
-Hele şu zayvene bak, nasıl bakıyor?
-Zavallı haydi' kurtulmak istiyor ama kurtulamıyor!
-Bî-çâre haytal sayyad iken Sayd olmuş!
-Böyle dem görmemiş idim. Ne kadar iri!

A'râbî kendi kendine düşünür, der ki: "Anlaşıldı: Bu hayvân pek kıymetdâr birşey! Allah rastgetirdi. Şimdi benden bunu kimbilir kaçaya satın alırlar! İşim yoluna giriyor. Zengin oluyorum.....Â mübârek hayvân! Şimdiye kadar nerede idin?.....

Pazara dâhil olur. Satıcı gibi gezinip bakınmağa başlar. Birisi gülümseyerek der ki:

-Kaça veriyorsun?

A'râbî biraz tereddütten sonra şu cevâbı verdi:

-İkiyüz dirheme!

herif bu defa 'âdeta gülerek der ki:

-Ne söylüyorsun! O etse etse yarım dirhem eder.

Bunun üzerine A'râbî kediye kucagından hiddetle atarak, "ismi ne kadar çok! kıymeti ne kadar az!" diye haykırmıştır.

(-İmtihân-)*

- Mümeyyiz -Farisîden ne okudunuz?
Şakird -Gülistân, Bostân.....
Mümeyyiz -Pek iyi.
Şakird -Hâfiz Şirâzîden de okudum efendim!
Mümeyyiz -Pek güzel. Size Gülistân'dan birşey sorayım.
"Ey ki pencah reft ve der hâbı" ne demek?
Şakird -(Biraz düşündükten sonra) "hâb" ne demek olduğu hâtırında kalmamış.
Mümeyyiz -Ey?
Şakird -"der" kapı demektir. (Ey ki) de (Öfke) ma'nâsına gelir. Hülâsa ma'na "Öfkelendi, kapıyı kapadı gitti." demek olur.
Mümeyyiz -(Tebessümle) kâşkî Hâfiz Şirazi'den okuyacağınıza Berayî Hocâdan okuyaydınız!

(*) Geçen sene 'aynen vâki' olmuş.

Sahife = 229

Nüsha = 58

(-Nümûne-i İntihâb-)

- 32 -

- 'Azmi-zâde Mustafa Hâletî -

Ecille-i Sudûrdan pir Mehmed 'Azmi Efendi'nin(*) ferzend-i mükerreridir. (977)de Der-Sa'âdette tevellüd etmiştir.

Şiddetli bir şevk-i tabîî ile tahsil-i ma'arif ettikten sonra mürebbi-ül-fâzılın meşhûr Hocâ Sa'deddin Efendi'nin hüsn-i nazar-ı mahsûsuna tesadüfle mülâzım ve (Hâce Hâtun) medresesine müderris olmuştur.

Terakki ede ede (1011)de Kadı-ı Şâm oldu. (13)de memuriyeti Kahire'ye tahvil buyuruldu. Orada vali bulunan Hâcî İbrahim Paşa'nın vuku'-ı şehâdeti üzerine merhûma kâ'im-i makâm edildiği hâlde çok geçmeden taksir isnâdıyla 'azl olundu.

(15)de Bursa mevleviyetine gönderildi. orada dahi (Kalender Oğlu) beliyyesine tesâdüf etti. Evşâkî hân mânâsız(**) şehri tazyik eder dururdu. Hazret-i Mollâ-ül-cây himmetiyle ahaliden ziyâde bi-huzûr olurdu. (25)de Edirne mevleviyetine gûya-bekâm edilmiş idi. Kuzâttan birini bi-hakkın ta'riz etmesi üzerine ba'zı erbâb-i hilâfın, 'aleyhinde ittifakı memuriyetinin Şâm'a tahvilini intâc etti. Yine Şâm'a gitti.

(23)de kadı-i dâr-ül-hilâfe oldu. (27)de yine Kahire'ye me'mur edildi. (32)de Anadolu sadâretine i'tilâ-baş oldu. (37)de Rumeli sadâretini şeref-yâb eyledi.

(1040) Şa'bânın yirmialtıncı günü irtihâl etmiştir. Vefâtına söylenen târihlerden biri şudur:

Kesbi târihin dedi ol fazıl-ı nazm-âverin

'Addına kıldı 'azmî geçti 'Azmi-zâde Hâletî

(*) Müşârün-ileyh İstanbul'dur Zamanında mefhar-ı 'ulemâ ve üdebâ idi. (Mekârim-ül-Ahlâk) nâmında bir kitâb müstetâb-i te'lif etmiştir. (Hocâ Mehmed 'Isar)ın (Mîhr ü Müşterî)sini mesnevi tarzında tercümeyle başlayıp bin beyit kadar yazmış ise de ikmâline muvaffak olamamıştır. Buna oğlu Hâletî muharrerden dört beşyüz beyit 'ilâve eylemiştir.

'Azmi Eğri fâtihi Sultan Mehmed Hân Sâlis şehzâde iken mu'allimliğinde bulunduğu hâlde (990)da muntakil oldu. Vefâtına "'Azmi dâr-ı a'lâya 'azm etti." târihi söylenilmiştir. (Nazm) lafzı dahi bu târihi müş'ir müşârün-ileyhin hayli eş'arı vardır. Gazeliyatı oldukça hoş-âyendedir. şu beyit kendisindedir:

O rumî dilberin ey dil dilinde sanam var lüknet

Murâdınca dili dörmeyiz dehânı tengdir gâyet.

(**) Bursa'nın birkaç mahallesini yakmış idi.

Sûfiler çâr-sûsu kurbunda Sa'âdet-hânesi karşısında ta'mir ettirmiş olduğu mektebin sahasında defnedilmiş ve seng-i mezarına:

"Rûh-ı pâkine, dem-be-dem rahmet"

târîhi nakş ettirilmiştir.

Merhum, bu târihi görse pek de beğenmezdi zannolunur. Kendisi latif târihler söylemiştir. Fehmi Çelebi'nin vefâtında:

"Bin suz u derd ile dedi târih Hâleti

Gitti 'adem diyarına Fehmi gibi vücûd" 1005

Demmiştir.

'Abdü'l Vehhâb Efendi namında bir zat için dahi:

"Dedi târih-i fevtini ahbâb

Kuluna rahmet eylesin Vehâb" 1000

Târihini söylemiş idi.

'Azmi-zâde en mâhir fazıllarımızın en fazıl şâ'irlerimizin birincisi değil ise ikincisidir.

Divânı şu anda nazar-pirâ-yı iftihârımız olmaktadır. Her vadide güzel şî'r söylemek iktidarını hâizdir. Husûsuyla kıt'a-qulikde yegâne 'addolunabilir.

Müşârün-ileyh 'Osmânî ma'ârif-perverlerinin ile'lebed medâr-ı mübâhâtı olacak nevâirdendir.

Bir şâ'ir mensup olduğu kavmin içinde sekiz on beyit ile ibka-yı nam eder. daima ihtirâm ile yâd olunur. 'Azmi-zâdeye öyle (sahife = 230) bin şâ'ir mu'âdil tutulamaz.

Kendisi bunca eş'âr-ı güzidenin sâhibî olmakla beraber birçok müellifât-ı nâfi'asıyla 'âmmeye minnet-dâr eylemiştir. Usûlden (ibn-i melik)e, fikhdan (Dürer)e yazmış olduğu hâşiyeler el-yevm mütâla'asıyla behre-yâb-ı fezy olmakta bulunan fûzâlâ-yı ümmet tarafından i'tirâf olunduğu üzere gâyet muhakkık-âne yazılmış âsâr-ı cefilesindendir.

Bunlardan başka (Mugannî-ül-lebib)e şerhi, (Hedâye) ve (Mısbâh) şürûhuna ta'likâtı, dakâyık-ı tefsiriyeye müte'allık makâlâtı, dakâyık-ı tefsiriyeye müte'allık makâlâtı ve o vaktin usûlüne göre tertib olunmuş Türkçe münşe'âtı vardır. Eş'ârından yalnız rübâ'iyâtı bir mecmu'a teşkil etmektedir. Rübâ'iyâtı hakkında kıt'a-i âtiyyeyi söylemiştir:

Erbâb-ı 'aşk elinde rübâilerim benim

Bezm-i safâya hâletiyâ çâr-pâredir.

Kimdir onunla kıt'a-i elması bir tutan

Noksânî hod yanında iken âşikâredir.

En sonra söylediği rübâ'i şu imiş:

Çâk berzah-ı reşke salmadın cânâna
Atma dili ka'r-ı dūzah-ı hicrâna
Eyvâh ki bâr-ı şişe-i temkinim
Uğrattı delil-i baht seng-istana

Ganî-zâde Efendi, Müşârün-ileyhin divânına takriz olmak üzere:

Divân-ı Hâlefî yaraşır medh olunsa kim
Miftâh olub açar bize bâb-ı belâgatini
Vasf-ı makâlin etse nola onlar iktizâ
Her safhasında var nice mahsûs-ı Hâlefî

Kı'asını söylemiş idi.

Terâcim-i ahvâl muharrirlerinin mütefekken beyânına göre -(Kınâli-zâde) 'Alî Efendi merhûm(*) müstesna olmak üzere mu'âsırları hatta 'asr-ı 'âşir ricâli içinde 'Azmî-zâde kadar keteb tetebbu' etmiş, mütemâdiyen tezyid-ı ma'lûmâta çalışır, Câmi'-ül-fünûn bir zât-ı 'âlî görülmemiştir.

'Asrında hakiki niyâset-i 'ilmiyye kendisine münhasır kalmıştır. Vefâtında kendi kalemiyle tashih ü tahşiye olunmuş üç dört bin kitâbı çıkmıştır! Nezâhat ve zarâfet gibi kesbî olmakdan ziyâde Vehbi olan hasâis ile dahi mütehallî bulunduğu merd-i mükemmel itlâkına şâyân eder.

Tarikinde pek çok gavâil ve mesâibe tesâdüf ettiği cihetle evzâ'-ı rûz-gârdan dil-gîr olduğundan sırası geldikçe (Zahir)in:

Matla'ını yâd ederdi. Binâen-aleyh eş'ârî şikâyet-âmiz vâki' olmuştur.

Bahtımızla her zaman âşûb ü gavgâ üzereyiz
Çarh-ı nâ-hem-vârdan hem-vâr-ı Şekvâ üzereyiz

Yazıklar Hâlefinin kimse kadrin bilmedi gitti
Cihâna gelmemişken öyle üstad-ı sühan-perver

Gibi beyitleri çokdur. Kâşkı tâlî'i müsâ'id olaydı! bize daha çok âsâr bırakırdı. Maa-mâ-fih minnet-dâr-ı himmet-ı vâlâsıyız.

(*) Müşârün-ileyh, Hazret-i Fâtih'in Hocası olduğu hâlde Mahmûd Pâşâ'nın bir hilesiyle bezm-i hümâyundan devr olması üzerine az vakit içinde vefât eden ve isti'mâl-i hinâ ile meşhûr olan Mevlânâ ('Abdü'l Kâdir Hamid)nin oğludur. (9167)da tevellüd, (976)da vefât etmiştir. 'Allâme-i 'asr 'addolunurdu. (Ahlâk-ı 'Alâî) onundur. (Tecrid) ile (Muvâfık)a hâşyeleri elsine-i sülûse de eş'ârî vesair-âsâr-ı vardır. tezkiretüş Su'arâ sâhibi meşhûr (Kınâli-zâde) Hasan Çelebi 'allâme-i müşârün-ileyhin mahdûmdur.

- Müşârün-ileyhin Ba'zı Eş'âr-ı -

- Mesneviyatından -

Hamd ona kim vücûd-i insanı
Şeref-i nutka kıldı erzânı

Gökden inzâl edip zemine kelâm
Sahnî eyledi bülehd-i makâm

Verdi ziynet zemine merdüm ile
Nitekim âsmâna encüm ile

Nutfeden hâsıl etti insanı (*)
Yazdı âb üzre sûret-i cânı

Sahife = 231

Verdi berke sehâb içinde karar
Sanki hâkister içre sakladı nâr

Kimisin vâsıl-ı na'im etti
Kimisin dâhil-i cahîm etti

Yâ ilâhî garik-i 'isyanum
Müstehak-ı kemâl-i hırmânım

Hem-demem her seherde âhımdır
Sanki ol verd-i subh-gâhımdır

Dîde pür-âb, dil pür âteştir
Zâhir ü bâtınım müşevveştir

(*)

Ey devâ-yı belâ-yı bimâran
Dest-gîr-i dil-i güneh-kârân

Ey nigen-dâr-ı âsmân u zemin
Nûr-bahş kılıp ehl-i yakın

Ey kılan kar-gâh-ı dehri binâ
Bizi yokdan ver eyleyen Mevlâ

Hâl-i dilden habîr olan sensin
Düşmüşe dest-gîr olan sensin

Bakma yarab sevda defterime
Onu yak ateşe benim yerime^(*)

- Kit'âtından -

Bâr-gâh-ı kadrine kılsun felekler serfûrû
Astânın hâkine sürsün yüzün dünyasının

Hak budur erkân içinde vâhid-i kâlâ-lefsin
İsteriz kim bir günün bin eyleye Mevlâ senin

Erbâb-ı hüner meyl eder eş'ârıma hakkâ
Fehm etmek onun mertebesin hayli hünerdir

Her sahib-i hamseyle ne var pençeleşirsem
Onlar dahi ey Hâletî-i zâr beşerdir.

Mir-i hüsrev mir-i şâhî mir-i Kâsım her biri
Râyet-i şî'irin makâmın burc-ı keyvân eyledi.

Mülk-i nazma bunları mir etti sultân-ı ezel
Ben kulun iklim-i fazla mir-i mirân eyledi

(*) Mecmu'amızın şimdiye kadar üç def'a tab' olunmak şerefine mazhar olan (2) numaralı nüshasında misâl olarak irâd edilen bu beyite (lâ-edrî) işâreti konulmuş idi. Kâilî 'Azmi-zâde olduğuna bu kere matla' olduk.

Nevk-i kalemindir. hermiſe
Hâk-i kademindedir. demâdem
İ'câz-ı kef-i kelim-i 'ümrân
Âsâr-ı dem-i mesih-i meryem

Kârın senin ſefâ'ate kaldıysa Hâlefi
'Arz ile hasbihâli hüdânın habibine

Girdikte zir-i hâke eder ſefkati zuhûr
Ehl-i kerem mürüvvet eder yer garibine

Eyledi mevla seni seyf ü kalemle ser-firâz
Hem hıdîv-i saff-ſikensin hem müſir-kârdan

Lutf u kahrın verdi hakka bezm ü rezmin hakkını
Nâm-i pâkin var yeri hem Yusuf olsa hem sinân

Sen idin külbe-i ahzâna koyan Ya'kubu
Ayırıp Hazret-i Yusuf gibi göz nûrundan

Getirip 'aşk-ı ilâhîyi gönül hânesine
Kapıdan bakdırayım ey gam dünyasını ben

- Gazeliyât -

Gâh zehr-i kahr-ı hicrân, gâh bâr-ı mihnetin
Derd-i 'aşkıyla neler çekdi dil-i ſeydâ neler**)

Ermedi hergiz elim yârin ruh-ı zibâsına
Değmedin gül-zâr-ı dehrin bir gül-i ra'nâsına

Sorsalar bilmezlenir ol ſûh-ı bî-pervâ beni
Bilmiſ olsun öldürür âhir bu istigna beni

Sahife = 232

** Cigâle-zade Yusuf Sinan Paſâ'ya.

'Âleme taksim olunsa bizdeki muhabbet yeter
Kıssa-i pür hissemiz derd ehline gayret yeter

Yâri görünce kaldı gönül 'arz-ı hâlde
El değmedi şikâyete şükr-i visâlde

Bilmeyen der rûhu yok bir cisme meyl etmek neden
Cân verirdi sûret-i şirine amma kûh-ken

Ârzü-yı devlet ü ümid-i ref'et kalmadı
Kalbime ey Hâlefî bilmem ne hâlettir gelen

Görür âyine-i sâgarda 'aks-ı rûy-ı tâbanın
Anınçün şeh-levend içse çâk eyler giribânın

Defterinde nâmımız bulduk bugün cânânenin
Olmadan gördük hele kaydın dil-i divânenin

Verse dil ruhsat 'aceb mi âh-ı âteş-bârına
Çok tahammül etti çarhın vaz'-ı nâ-hemvârına

Vardı naz uykusuna hâlimi 'arz eyler iken
Derdim ol şûh-ı cefa-pişeye efsâne gelir. (*)

Kehl edinsin gerd-i râhın çeşm-i hûn-âlûdumuz
Hâk-i pâyından senin ancak budur maksûdumuz

'Aceb mi olsam tesiri âh ü zârımızın
Karardı kalbi duhân içmeden kibârımızın (**)

(*) Ekrem Beyefendi ile Şeyh Vastî Efendi'nin bu vadede birer gazelleri vardır.

(**) Duhân melekemizce yeni zuhûr etmiş olduğundan o vakitler şu'arâ yolda mazmunlar sarf ederlerdi Ec-cümle Şeyhü'l İslâm Yahya Efendi'nin:

"Ben duhân içtim deyu meclisde laf etmem hele
Neyleyim ol zevki kim fi-l-hâl burnumdan gele"

beyti meşhûrdur.

Na'imâ der ki:

"hall ü hürmetinde nice kil ü kâl olan duhân Frengistandan zuhûr ve sâlda (1014) sâlında) diyâr-ı İslâm'da iş'âl na'ire-şûr edip gittikçe şüyü'u iştihâr bulup bâ'is-i ibtilâ-yı zurafâ-yi diyâr oldu."

(-Tezvin-ül-Lisân-)

- Mâba'd -

Kâsîrât-üt-tarf (Kâsîrât) habs ma'nâsına gelen (Kasır)dan müştak olan (Kâsîra)nın cem'îdir. (tarf) ('ayn) gibi göz demektir.

sözü "Yiğidin gözü gönlünden haber verir." meâlinde dir.

"Habs-i nazar eden nisvân" demek olan bu terki b, zevcinden başkasına imâle-i nigâh etmeyen muhadderâtın vasfıdır.

Nisvân cennetin medhinde varid olan

Âyet-i kerimesinde vâki' olmuştur.

Diye tefsir olunur. Müfredinde (Kasiret üt taraf) denilir. Kasır-ı taraf nisvânın en büyük faziletidir.

Reyb-ül-menûn (Reyb) şüphe ma'nâsına geldiği gibi hâd ma'nâsına da gelir. (Menûn) dehre, ya'nî zamana itlâk olunur. Terki b (Hâdise tûd Dehr) demektir.

Âyet-i Kerimesinde vâki' olmuştur. (Hâvâdis-üd-dehr) ile tefsir olunmuştur.

(Menûn) (Mennâne) gibi malı için tezevvüc olunduğundan zevcine imtinân etmekten hâli kalmayan kadına dahi denilir.

(fâliye) baş bitlemek ma'nâsına gelen (feli)den ismi fâ'ildir. (efâî) engerek yılanı demek olan (effî)nin cem'îdir. Terki b "Engereklerin baş bitleyicisi" demektir.

Bir nev' alaca, benekli hunfesa vardır ki daima yılanlarla, 'akreplerle muvâneset eder, birlikte bulunur. Ona (Fâliyet-ül-efâî) derler. Bu hayvân hangi delikten çıksa ardı sıra yılan veya 'akrep zuhûr edeceğini bildirmiş olur. Bu münasebetle mukaddemât-ı şerr ü fitneye (fâliyet-ül-efâî) ta'bir olunur.

(Mâba'dı var)

AÇIKLAMALAR VE NOTLAR

1- Sûre-i ve'n-necm :

Şiirde Kur'an-ı Kerim'deki Necm sûresine telmih vardır. Necm sûresinin birinci ayetinde Allah meâlen: Batmakta olan yıldızın and olsun ki" diyerek yemin etmektedir. Necm Sûresi Kur'ân-ı Kerim'in 53. sûresidir. Tamamı 62 ayettir.

2- Nefsü'l-emmâre :

Çok zorlayarak insanı kötülüğe sürükleyen duygudur. Kendini bu duyguya kaptıran insan hissi davranmaktan ve tek taraflı düşünmekten kendini kurtaramaz.

3- Elfâz-ı cezle :

Söylenildiği zaman kulağa sert gelen seslere verilen ad. "çarh, gazenfer, arz, toprak" ve benzeri kelimeleri buna örnek gösterebiliriz.

4- Cezâlet :

Cezâlet, odun tomruk manasına gelen "cezi" kelimesinden alınmıştır. Telâfuzu kulağa sert ve kalın gelen kelimelerin kullanılış durumuna denir.

5- Elfâz-ı rakîke :

Söylenildiği zaman kulağa ince ve tatlı gelen seslerdir. "sen, ben, şiir, ebed, gül, tebessüm" kelimelerini örnek verebiliriz.

6- Lamartine, Alphonse de : (1790-1869)

Fransız şair ve estetikçisidir. "Meditations Poetiques" (Şiirli Düşünceler) isimli kitabıyla üne kavuştu. Fransız akademisine seçildi. 1834 den sonra İstanbul'a da geldi. Politikayla uğraştı. Eserlerin büyük bir kısmı dilimize çevrilmiş olan yazarın, "Türkiye Tarihi" isimli bir tarih kitabı da vardır.

7- Salâhaddin Eyyübî : (1138-1193)

Tarihleri arasında yaşamış olan Salâhaddin Eyyübî aslen Azerbeycan Türklerindendir. Uzun bir süre Abbasi ordusu içinde çalıştıktan sonra yükselerek, kendi adıyla devlet kurmuştur. Haçlı ordularına karşı verdiği kahramanca mücadele bütün İslâm dünyasında takdirle karşılanmıştır. Edebiyatımızda bu hususiyetiyle mühim bir yer tutar.

8- Takdim ve Tehir :

Bir metinde dilbilgisi kurallarına göre sonra olması gereken kelimeyi, konuları birbirine karıştırmamak veya üzerinde durulmak istenen esas konuyu daha açık incelemek ve belirtmek gayesiyle başa almaktır. Böylece metinde iki kelime birbiriyle yer değiştirmiş olur. Üzerinde bu işlem yapılan metin, düzeltilmiş sayılır. Aynı zamanda bu yolla metin yeni bir mana kazanmış olur.

9- Za'f-ı te'lif :

Bir yazıda dilbilgisi ve kompozisyon kurallarına uymamaktan ortaya çıkan aksaklıklara verilen ad. alışılmış ve bilinen kurallara uyulmadığı zaman sözlerin düzeni eksik ve kusurlu olur. Bir çeşit anlatım bozukluğu olan za'f-ı te'lif, daha çok kelimelerin yerini tayin edememekten doğar. Bunun manayı tamamen bozan cinsine "fesâd-ı te'lif" adı verilir.

10- Sâbit :

1712'de öldüğü bilinen Sâbit, aslen Bosna'lıdır.Çeşitli yerlerde kadılık ve müderrislik yapmıştır. Nâbî'nin hayranı olan şâîr, bir yandan Nâbî'yi takip ederken, bir yandan da 17. Yüzyılın en belirgin özelliklerinden olan mahallîme cerâyanına katılmıştır. Mahallî ve millî konularını işlemede, ondaki milli şuurun büyük tesiri vardır. Türkçe'nin ifade imkânlarından faydalanarak yenilik yapmak istemiştir. Halk deyimlerinden, mecazlardan, tevriyeli anlatımlardan faydalanmıştır. Bu yolu 15. yüzyılda Necâtî'nin denediğini görüyoruz. Divânı henüz basılmamış olan Sâbit, daha çok mesnevî şairi olarak tanınır. Zafernâme, Edhem ü Hü mâ, Berbernâme ve Derenâme önemli mesnevilerindendir.

11- Nâilî-i Kadîm :

17. yüzyılın büyük gazel şâiri İstanbullu Nâilî, gazel sahasında Türk edebiyatının en büyük isimlerinden biridir. Sıkıntılar içinde geçen hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. 19. yüzyılda yaşayan Nâilî'den ayırmak için, Nâilî-i Kâdîm adıyla anılır. Gazelde Nâilî tarzı denilen yeni bir söyleyişin sahibidir. Özellikle beş beyitli gazeli tercih etmiştir. Yazar, Yahya Kemâl'in ifâdesiyle bu kısa şekil içine "âlem-i ma'nâyı" yerleştirmeyi başarmıştır. Gazellerinde kelimelerin musikisine önem vererek saf şiiri yakalamıştır. En önemli eseri olan divânında 500 kadar gazeli vardır. Bu gazellir ayrıca taş basması olarak Bulak'ta basılmıştır.

12- Râgıp Paşa :

Devlet memurluğunun hemen her kademesinde çalışan Koca Ragıp Paşa 1756'dan ölümüne kadar sadrazamlık yapmıştır. Başarılı devlet adamlığı yanında, sanat ve kültür hayatına yaptığı hizmetlerle de tanınan yazar, şiirlerinde Nâbî tarzını benimsemiştir. Atasözü haline gelen mısraları ve beyitleri vardır. Divanının dışında "Münşeât" ve "Fethiyye-i Belgrad" önemli eserleri arasındadır.

13- Nâbî :

17. Yüzyılda yetişmiş Türk tefekkür edebiyatının en önemli simasıdır. Urfa'da doğan ve tahsilini burada tamamlayan şair, daha sonra İstanbul'a gelmiştir. Kısa zamanda saraya intisâbeden Nâbî'nin dîvân şiirinde müstesna bir yeri vardır. Hikemî vadi adı verilen bu yol, daha sonra "Nâbî tarzı" adıyla bir mektep durumunu almıştır. Hikemî tarz, şiirde daha çok düşünceye yer veren tarzdır. His ve hayalden çok, tasavvufî, felsefî, ahlakî konular, kanaat, akıl ve ilim en çok üzerinde durulan konulardır. Çok sayıda eser veren Nâbî'nin en dikkati çeken şiirleri kasideleri ve bilhassa gazelleridir. Ancak bütün şiirlerinde aynı inceliği bulmak mümkün değildir. Divânı yeni harflerle basılmamış olan Nâbî'nin Hayriye isimli mesnevisi en önemli eserlerinden sayılır. Didaktik bir eser olan Hayriye, kendisinden sonra yetişen şairlere tesir etmiştir.

14- Şeyhülislâm Yahya : (1561-1644)

İstanbul'da doğan Yahya Efendi, devrinin ileri gelen ilim adamlarından ders alarak ilmiye sınıfına intisâb etmiştir. Sırasıyla müderrislik, kadılık ve Rumeli kazaskerliğinden sonra Şeyhülislâmlığa yükselmiştir. Türk Edebiyatının gazel tarzında önemli bir kaç şâiririnden biri sayılır. Şâir Bâkî'nin büyük ustalığını Nedim'e bağlayan önemli bir unsur olmuştur. Zamanının bütün şair ve devlet adamlarından saygı görmüştür. Sade ve temiz bir dili, zarif bir edası vardır. Şiiri ölçülü bir lirizm içinde nükteyle birleştirmiştir. En önemli eseri olan dîvânı 1917 de basılmıştır.

15- Şeyh Galib :

Divan Edebiyatının son temsilcisi sayılan Şeyh Galib, İstanbul'da doğmuştur. Tahsilini aile çevresinde yapan şair, Mevlei tarikatine intisâb ederek Galata Mevlevihânesinde şeyh olmuştur. Devrin padişahlarından III. Selim 'in yakın arkadaşı olmuştur. Divan şiiri geleneğine bağlı kalmakla birlikte kendine has üslubu ile divan geleneği içinde önemli bir yer

kazanmıştır. Şiirde cezbe, aşk, hareket ve hayal gibi unsurlara yer vermiş; divan şiirine yeni bir alem ve söyleyiş şekli getirmiştir. Şiirlerini topladığı divanını 27 yaşında tamamlamıştır. Şairin "Hüsn ü aşk" adını verdiği mesnevisi çok ünlüdür.

16- İbnü'n-Neccar Rıza :

Beşiktaş'ta Nakşi Bendi dergâhında post-nişindi hikmetli şiirleriyle tanınır. Divanı basılan yazarın Arapça'dan tercümeleri de vardır. Ölümüne düşülen tarihten 1159 (1746) da vefat ettiği anlaşılmaktadır. Şeyh Rıza Efendi musiki ile de meşgul olmuştur.

17- Usûlî :

Vardar Yenicesi'ndendir. Mısır'a giderek şeyh İbrahim Gülşeni Hazretlerine intisâb etmiştir. Mısır dönüşü uzlete çekilen şâirin divanı basılmamıştır. Devrinde şiirleri çok beğenilen Usûlî'nin ölümüne düşülen tarihten 945 (1538) de öldüğünü anlıyoruz.

18- Hayâlî :

16. yüzyılın önemli şairlerinden olan Hayâlî, aslen Vardar Yenicesi'ndendir. Daha sonra İstanbul'a gelen şair başta Kânûnî olmak üzere, devrin mühim simalarıyla yakınlık kurmuştur. "Bey" ünvânını bizzat Kânûnî vermiştir.

Hayâlî Rumeli şivesinin özelliklerini, Rumeli insanın samimiyeti ile birlikte yansıtmıştır. Fuzûlîden de etkilenen şair, Zâtî, Yahya Bey gibi önemli şairleri geride bırakmıştır. Gazellerinde gençliğinde yaşadığı dervişâne hayatın izleri ve tasavvuf duygusu önemli yer tutar. Divânı yeni harflerle basılmıştır.

19- Enderunlu Vâsif :

Enderun adlı saray mektebinden yetiştiği için "Enderunlu" lakabıyla anılan Vâsif, 1824'te ölmüştür. Sarayda çeşitli vazifeler yapan şair, şiirlerinde Nedim tarzını sürdürmüştür. İstanbul Türkçesinin incelikleriyle mahalli şivenin özelliklerini şiirlerinde kullanan Vâsif, beşeri duygulara önem vermiştir. Şiirde vazgeçilmez unsurlardan olan aşk ve derûnî duygulara önem vermemesi yüzünden, yer yer son derece âmiyâne şiirler yazan şair, bu yüzden tenkit edilmiştir. Divanı yeni harflerle basılmamıştır.

20- Fitnat Hanım :

İstanbul'da doğmuş ve 1780 de ölmüştür. Eğitim ve kültürünü aile çevresinden almıştır. Sanat ve edebiyatın zevkine varmış ve yapılan şiir ve edebiyat toplantılarına da katılmıştır. Orta bir derecede şairdir. Divan Edebiyatının genel sanat anlayışı içerisinde kalmıştır. Daha çok şarkı ve gazelleriyle beğenilmiştir. 1986 da divanı basılmıştır.

21- Şeyhü'l-İslâm Bahâyi : (1601-1653)

Alim ve fâzıl bir soydan gelen Bahâyi, İstanbul'ludur. Müderrislik, kadılık, Anadolu ve Rumeli kazaskerliği ve şeyhü'l-İslamlık vazifelerinde bulunmuştur. İnce bir zevk sahibi olan Bahâyi, hassas bir şâirdir. Çok titiz olan şair çok az yazmış ve "sanat için sanat" anlayışını benimsemiştir. Bâki ve Şeyhü'l-İslâm Yahya Efendi tarzını tercih etmiştir. Klâsik Türk zevkine uygun bir ahenk ve ses güzelliği yaratmayı başarmıştır. Bahâyi'nin divâncesi yeni harflerle yayınlanmıştır.

22- Cevrî :

1654 te ölen İstanbul'lu Cevrî, devrinin büyük hattatlarından. Yazmaları çok beğenilen Cevrî Mevlevî tarikatine intisab etmiştir. Yazma halinde olan divanında en önemli şiirleri, gazelleridir. Divânının birkaç nüshasını da yine bizzat kendisi istinsah etmiştir.

23- Bâkî : (1526-1600)

Tük Edebiyatının divan edebiyatı sahasında 16. Yüzyılda yetiştirdiği iki büyük şairden biri Bâkî'dir. Müderrisliklerde, kadılıklarda, Anadolu ve Rumeli kazaskerliğinde bulunmuştur. Saraya intisab etmiş ve başta Kânûnî olmak üzere devrinin bir çok devlet adamı ile yakınlığı olmuştur. Özellikle gazelde gösterdiği büyük başarı bütün Türk Edebiyatını etkilemiştir. Yaşadığı devrin ihtişamına uygun şiirler söylemiştir. İstanbul konuşma dili, Bâkî'nin şiirlerinde bütün incelikleriyle yer alır. Millî bir açıdan baktığı edebiyat dünyasında şekil ve ruh mükemmelliğini yakalayarak orjinal olmayı başarmıştır. Söz ve mana incelikleriyle ördüğü şiirlerini mükemmelleştirmiştir. Gazellerinde kelimeler çeşitli manalarıyla adeta renkli bir dünya şekline girer. yaptığıının ve sanatının farkına varan şair, asrın padişahı gibi edebiyat dünyasına hâkimâne bakar. En önemli eseri bir sanat eseri sayılan divanıdır.

24- Halim Giray :

Doğum tarihi kesinlikle bilinmemektedir. Kırım hanlarının soyundan gelen Halim Giray, İstanbul ve Çatalca'da yaşamıştır. Gülbin-i Hanân isimli Kırım hanlarının hayatını anlatan bir tarihi vardır. 1828 yılında ölen Halim Giray'ın şiir yazdığı da bilinmektedir.

25- Avnî Bey (Yenişehirli) :

1826 yılında doğan Yenişehirli Avnî Bey, Tanzimat edebiyatının alaka topladığı yıllarda klâsik şiir anlayışımızı müdafaa eden şairlerimizdendir. "Encümen-i şuara" şairlerinden olan Avni Bey, yenilikçi şairlerimizi de uzun bir müddet tesirin altında tutmuştur. Nefî tarzı hicivleriyle de tanınan Avni Bey'in divanı yanında mesnevileri de vardır.

26- Nevî (1533-1599) :

Malkara'da doğan Nevî, önce babasından, sonra devrinin büyük alimlerinden ders almıştır. Müderrislik ve şehzâde hocalığı da yapan şairin ilmî ve edebî çok sayıda eserleri vardır. Nevî şiirlerinde sanat kaygısından uzak, tasavvufî ve ahlakî duyguları sade ve samimi bir üslupla anlatılmıştır. En çok, gazellerindeki aşıkâne ve rindâne eda ve üslubundaki derinlikle dikkati çekmiştir. Divanının dışında "Hadis-i Erbain Tercümesi" ve "Nefâyicü'l-Fünûn" gibi önemli eserleri vardır.

27- Yıldırım (Beyazıd I) :

1360 yılında doğan Beyazıd Han, babası 1. Murad'ın Kosava savaşında şehit düşmesi üzerine tahta geçmiştir. Savaşlardaki cesareti ve çevikliği ile dikkati çeken Yıldırım Beyazıd Han, Anadolu'da Türk birliğini sağlamış, Balkanlarda Türk hakimiyetini kabul ettirmiştir.

1402 yılında Ankara'da Timur'la yaptığı meydan muharebesini kaybetmiş ve 1403 yılında ölmüştür.

28- Devr-i İstîlâ :

Namık Kemâl Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve gelişme devriyle alakalı uzun bir makale yazarak "Devr-i İstîlâ" adını vermiştir. 1866'da tefrikâ edilen bu makale, yazarın hazırlamayı düşündüğü tarih eserlerinin ilki sayılır.

29-Cezmi :

Namık Kemâl'in 1881 yılında yayınlanan bu romanı ,Türk Edebiyatında ilk tarihi roman hususiyeti taşır. Konusunu Osmanlı-İran savaşlarından alan roman,Cezmi isimli bir Türk sipahisinin serüvenleridir.

30-Nefî (1575-1635) :

Asıl adı Ömer olan şâir Erzurum'un Hasankale kasabasında doğmuş ve sonra İstanbul'a gelerek saray çevresine girmiştir. Türk Edebiyatının en büyük kaside şairi olarak tanınır. Şiirlerinin özünü ahenk ve mana meydana getirir. Kelimelerin ahengiyle şiirin iç dünyasını birleştirmiştir. Kasidede yer yer aklın hududunu aşan mübalağlı söyleyişleri vardır. Kasidelerinin bir başka özelliği ise, fahriyye bölümüne özel itina gösterilmiş olmasıdır. Bazen kaside yazdığı şahıstan önce kendisini övmesi ve mübalağa yapması tenkit edilmiştir.

Hicviyeye olan düşkünlüğü yüzünden idam edilerek öldürülmüştür. Divanında kasidelerin gazellerden daha çok olduğunu görüyoruz. Nefî'nin ayrıca hicviyelerini topladığı "Sihâm-ı Kaza" isimli eseri vardır.

31- Mütenebbî :

Ebu'l-Tayyib Ahmet bin el Hüseyin El Cûfi'nin lakabıdır. 915 yılında Kûfe'de doğdu. Bir suçunun oğlu olan Ebu'l-Tayyib, kendisini peygamber sanarak Kur'ân-ı Kerim'i takliden eser yazmaya başladı. Mütenebbî'nin kelime manası Peygamberlik iddiasında bulunan demektir. Mütenebbi bu yüzden yakalanarak hapse atılınca, müslümanlığı kabul ederek kurtuldu. Hapisten kurtulduktan sonra şairlik gücünü göstererek, kısa zamanda yeniden meşhur oldu ve birçok İslâm beyliğinde saygı gördü. 955 yılında ölen şairi aşırı seven taraftarları ile düşmanlarının aleyhindeki davranışları yüzünden sanatının kıymeti öldümünden çok sonra anlaşılmıştır. Divanı İspanya dahil olmak üzere, bir çok İslâm ülkesinde okunmuş ve beğenilmiştir.

32- Naîmâ Tarihi :

17. yüzyılda yaşayan Mustafa Naîmâ Efendi'nin eseridir. Kısaca "Naîmâ Tarihi" olarak bilinen eser daha önce yazılmış güvenilir tarihlere ve halk arasında bilgilere göre hazırlanmıştır. 1574-1569 arasındaki olayları anlatan eser, Osmanlı Tarihi ile ilgili önemli bir kaynak kitaptır.

33- Âsım Tarihi : Mütercim Âsım Efendi'nin vak'a nüvisliği sırasında hazırladığı tarihidir. Bir dil âlimi olarak tanınan Mütercim Âsım Efendi'nin bu kitabı iki cilttir.

34- Âkif Paşa Tabsırası :

Devlet adamlığı yanında şairliği ve yazarlığı ile de tanıdığımız Dahiliye Nazırı Âkif Paşa, devrinin mühim devlet adamlarından olan Pertev Paşa ile geçinemiyordu. Tabsıra; paşanın, Pertev Paşa aleyhinde yazdığı bir risale olup, bazı bölümlerinde Pertev Paşa'nın idamının şart olduğunu yazar. Bir önsözle iki bölümden meydana gelen risalenin dili sade, cümleleri kısa ve içtimai bir konuyu ihtiva ettiğinden etki alanı geniş olmutur.

35- Telemaque Tercümesi :

Ünlü yazar Fenelon tarafından yazılan roman, Yusuf Kâmil Paşa tarafından aynı isimle Fransızca'dan Türkçe'ye çevrilmiştir. Edebiyatımızda tercüme edilen ilk roman olarak bilinen Telamak tercümesi, dili külfetli olmasına rağmen çok okunmuştur. Eserin ilgi görmesinde Yusuf Kâmil Paşa tarafından çevrilmesinin önemli bir rolü vardır.

36- Hayber :

Medine'den Suriye'ye giden yol üzerindeki bir vahanın adıdır. Denizden yüksekliği 2800 metre olan bu yerin kelime manası İbranice'de "hisar" demektir.

Peygamberimiz 1600 kişilik bir kuvvetle burayı kuşatarak zabtetmiş ve mahsülün yarısını müslümanlara vermek şartıyla yahudi ahalinin rençber olarak çalışmasına izin vermiştir. Bir rivayete göre ise, Hz. Ali burada büyük kahramanlık göstermiştir. Edebiyatımızda bilhassa Hz. Ali'nin bu kahramanlığı Hayber ile birlikte kullanılır.

37- Sümbülzâde Vehbî :

18. yüzyılın mesnevî şairi olan Sümbülzâde Vehbî, Maraş'ta doğmuş ve 1809 da İstanbul'da ölmüştür. Müderrisliklerde ve kadılıklarda bulunan şair, zamanın şairlerinin reisi ünvanına layık görülmüştür. Sümbülzâde Vehbî, en çok Nedîm'i takdir ederek onun şiirlerine nazireler yazmıştır. Şiirlerinde dile hakimiyetive kültürü ile dikkati çeken şairin divanı basılmıştır. Divanından başka Lutfiyye, Tuhfe-i Vehbi ve Şevk-engiz isimli önemli eserleri vardır. Lutfiyye'yi oğlu Lutfullah'ın eğitimi için mesnevi tarzında yazmıştır. Tuhfe-i Vehbi ise Farsça-Türkçe manzum bir lügattir.

38- Hoca Saadettin ve Tacüt Tevârih :

1536 yılında İstanbul'da doğan Hoca Saadettin, devrinin en büyük alimlerindendir. Çok iyi bir tahsil görmüş, müderrisliklerde bulunmuş, III. Murad'ın hocalığını yapmıştır. Hâce-i Sultânî adını alan Hoca Saadettin, Şeyhül-İslâm lîğa kadar yükselmiştir. Edebiyat ve ilim aleminde bilhassa Tacüt-Tevârih isimli iki ciltlik eseriyle tanınır. Daha önce yazılan bütün tarihlerde bir gelenek olarak Oğuz Han'dan başlanırken, o tarihinde Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan başlamıştır. Daha sonraki tarihler bu tesirle hep Osmanlı tarihinden başlamışlardır.

39- Şikâyetnâme :

Fuzûlî tarafından yazılan meşhur mektup. Şikâyetnâme olarak bilinen mektup, "Nişancı Mehmet Paşa" ya yazılmıştır. Bilindiği gibi Kânûnî'nin İrakeyn seferi sırasında Fuzûlî'ye Bağdat vakıflarından maaş bağlanmış fakat Fuzûlî bu maaşı almamıştı.

40- Veysî :

Çeşitli yerlerde kadılıklarda bulunan Veysî, Üsküp kadısıyken 1628 de ölmüştür. Kületli nesir anlayışının en belirgin özelliklerini vermiş ve başta Nergisî olmak üzere öteki nesir yazarlarını da etkilemiştir. Sade bir dille nesirler yazan Veysî, nesirde anlaşılması güç bir yol tutmuş ve bu yönüyle dikkati çekmiştir. En önemli eserleri "Siyer-i Veysî" adıyla yazdığı siyer kitabı olan Habnâme-i Veysî dir. Bir rüya olan Habnâme-i Veysî'de şair sosyal bozukluklardan bahseder. Dünya nizamıyla ilgili eski yeni mukayesesi yaparak aksaklıkların giderilmesinde adaletin önemini belirtir.

41- Nergisî :

1635 te öldüğü bilinen Nergisî, müderrislik ve kadılık yapmıştır. Aslen Saraybosnalı olan yazar, süslü nesir uslubunun temsilcilerindendir. Daha çok sanat yapma düşüncesinden hareket etmiştir. İfade şekli esas gayeyi unutturmuştur. Şiirde yazan Nergisî'nin en önemli özelliği, şiir yerine nesirle hamse yazmasıdır. "Hamse-i Nergisî" denilen nesir eserleri için de en önemlisi "Nihilistan" dır.

42- Mecmua-i Muallim :

Muallim Nâci'nin 1887 de çıkarmaya başladığı bu dergi, 57 sayı yayınlanmıştır. Nâci bir çok konudaki görüşlerini burada yazmıştır. İstilâhat-ı Edebiyye'de yer alan konuların bir çoğu da önce burada yayınlanmıştır.

43- Seyyid Vehbi :

Aslen İstanbullu olan Seyyid Vehbi 1736 yılında ölmüştür. Müderrislik ve kadılıklarda bulunan şair, kendisine Nâbî'yi örnek almıştır. Nâbî ve Nedim'in şiirlerine nazireler yazmıştır. Divanından başka "Surnâme" adında bir eseri daha olan Seyyid Vehbi, burada III. Ahmed'in oğullarının sünnet düğünü ve kızlarının düğünlerinden bahseder. Eserinde zamanın oyunlarını, adetlerini, ziyafetlerini tasvir etmesiyle dikkati çeker.

44- Mutavvel Tercümesi :

Abdülnafi Efendi'nin tercümesidir.

45- Tercümân-ı Hakîkat :

Ahmet Mithat Efendinin çıkardığı, Mehmet Cevdet'in imtiyaz sahipliğini yaptığı gazetedir. 1878 de neşriyata başlayan gazete, edebiyatımız için devamlı ve faydalı bir hizmeti yerine getirmiştir.

46- Cevdet Paşa :(1822-1895)

Bugün Bulgaristan sınırları içinde kalan Lofça'da doğmuştur. Tahsilini tamamladıktan sonra başta hukuk ve maarif nezareti olmak üzere birçok önemli devlet vazifelerinde bulunmuştur. Tanzimat devrinde yetişen Cevdet Paşa, tarihçi, edebiyatçı, hukuçu, dilci ve devlet adamıdır. Fransız medenî hukukuna karşı çıkararak hazırladığı "Mecelle" adındaki büyük eseri, devrinin mühim hukuk kitaplarından biridir.

Cevdet Paşa'nın edebiyatımızı alakadar eden en mühim kitapları şunlardır: Tarih-i Cevdet, Tezâkir-i Cevdet, Mârûzât, Kısâs-ı Enbiyâ.

47- Nâmık Kemâl :

Tanzimat Edebiyatının en önemli siması olan Kemâl, bilindiği gibi edebiyatın her sahasında eser vermiştir. Vatan sevgisi, sağlam karakteri, mücadeleciliği ve kendine has üslubuyla dikkati çeker.

48- Ta'rifât :

Fâzıl ve allâme Es seyid eş Şerif Ali bin Muhammed El Curcâni tarafından yazılmıştır. Cürcan tarafında Tâcû'da doğan Seyyid, muhtelif hocalardan ders aldı ve devrin önemli müslümün beyliklerinde bulundu. Birlikte öğrenim yaptıkları arkadaşları arasında Simavna kadısı, Ahmedî ve Hekim Hacı Paşa gibi meşhur isimler bulunmaktadır. Seyyid bir müddet İstanbul'da da bulunmuştur.

49-Sokrates :

Ünlü Yunan filozofu. İsa'dan önce 470 yılında doğmuş ve 399 yılında ölmüştür. Hayatı hakkında bilgiyi daha çok öğrencilerinin kitaplarından öğreniyoruz. Sokrates idealist bir filozoftur. Yeryüzünde herşeyden önce ve ilk defa tasavvurun olduğunu savunur. Fikirlerini belli bir sistem dahilinde münakaşa etmekle meşhurdur. Ünlü filozof Yunan tanrılarını inkâr ve gençlerin ahlâkını bozmak suçlarından yargılanarak, ölüm cezasına çarptırılır. Zehir içerek ölmüştür.

50- Jean Jacques Rousseau: (1712-1778)

Ünlü Fransız filozofu, 28 Haziran 1712 yılında Geneva'da doğdu. Fransız İhtilâlî'nin düşünce bakımından hazırlayıcıları arasında sayılmaktadır. Eğitim ve sosyoloji sahasındaki eserleri çok meşhurdur. Tanzimattan sonra çocuk eğitimiyle ilgili Emil isimli pedagojik romanı ülkemizde tesiri olmuştur.

51- Münif Paşa : (1825-1910)

Yeni Türk edebiyatı sahasında yeniliğin en dikkatle değer yazarlarından sayılmaktadır. Memleketin mutlaka ilimle kalkınacağına inanmış ve bu hususta mühim çalışmaları olmuştur. Gazetelere yazdığı makaleleri devrine göre sade bir üslup taşıyan yazar, şiirle de uğraşmıştır.

Şiirde mahallîleşme cereyanını benimsemiş ve "Destân-i Al-i Osman" adında devletin 600. kuruluş yıldönümüyle alakalı âşık tarzı bir destan yayınlamıştır.

52- Ebû Dülâme :

Ebû Dülâme Zand İbn El Cavn, Doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. ölüm tarihi ise 777 veya 778 olarak tahmin edilir. Zenci bir köledir. Abbasi saraylarında soytanlık yapmıştır. Ebû Müslim için yazdığı mersiyesi ve katırı için yazdığı nükteli kasidesi çok tanınmıştır.

53- Mecnûn-ı Âmirî :

Önceleri Arap Edebiyatında daha sonra Türk ve İran edebiyatında yaygınlaşan Leylâ ile Mecnûn mesnevilerindeki erkek kahramanın lâkabıdır. Mecnun kelime olarak deli manasına gelirken, daha sonraları erkeğin aşırı sevgisinin sembolü olarak kullanılmaya başlanılmıştır. Bazı Arap dil alimleri mecnunun varlığını kabul etmezler. Asıl adı Kays olan Mecnun, Beni Amir kabilesinden olduğu için Mecnûn-ı Âmirî adıyla anılır.

54- Hazreti Mevlânâ : (Molla Celâl)

Celâleddin Rûmî, 1207 yılında Belh'de doğdu. 1273 yılında Konya'da öldü. Ünlü Türk düşünür ve şairidir. Önceleri İslâm'ın şer'i kısmıyla alakalı bir âlim iken, İslâm tasavvufunun inceliklerini kavrayarak onu yaşamaya ve yaşatmaya çalışmıştır. Temelinde insan sevgisi olan ve kendisini bütün dünyaya tanıtan eserlerini Farsça yazmıştır.

55- Âkif Paşa : (1787-1845)

Yozgat'ın Bozok yaylasında doğan Âkif Paşa; çeşitli vazifeler yanında sadarete de bulunmuştur. Klasik edebiyatın son temsilcilerindedir. Bazı şiiirlerniden dolayı Avrupâî Türk Edebiyatının ilk habercisi gözüyle bakılmışsa da, bunun pek yerinde olmadığı sanılmaktadır. Baskısı yapılmış küçük bir divanı olan Âkif Paşa'nın "Adem Kasidesi" en tanınmış şiiirlerindedir. Tabsıra adıyla yazdığı önemli bir nesir eseri daha vardır.

56- Ziya Paşa : (1829-1880)

Batı tesirindeki Türk Edebiyatının ilk döneminde yetişen Ziya Paşa fikrî ve edebî çalışmalarıyla dikkati çeker. Tanzimatın getirdiği bir takım kavramlar üzerinde durur. Edebiyatta; düşünceleriyle Batıya, yazdıklarıyla daha çok doğuya bağlılığı dikkâtî çeker. Bir yandan halk edebiyatının Türk Edebiyatının temel unsuru olması gerektiğini söylerken bir yandan da Divan Edebiyatına yönelmekten geri kalmamıştır. Sosyal konulara yer verdiği "Terkib-i Bend" ve "Terci-i Bend" leriyle dikkati çeker "Şiiir ve İnşâ" makalesiyle "Harâbât" edebiyat anlayışındaki tenakuzun en güzel ifadesidir.

57- Mevlânâ Câmî :

(1414-1492) Nureddin Abdurrahman Câmî, İran'da yaşamış büyük bir mutasavvıf, şair ve bilim adamıdır. Edebiyat, tasavvuf, tefsir, hadis, gramer ve musiki sahasında bir çok eser verdi. Klasik İran şiiirine yeni bir canlılık ve soluk kazandırdı. Türk şiiirine de büyük etkisi olan Câmî'nin İslâm tasavvufunu çok iyi kavradığı şiiirlerinden anlaşılmaktadır.

58- Vav-ı sâkine :

Kendisinden sonra sesli harf bulunmayan "vav" harfine vav-ı sâkine denir.

59- Yâ-yı sâkine :

Kendisinden sonra sesli bir harf bulunmayan sessiz "ye" harfine denir. Bu durumda sakin olan "ye" harfi, daha önceki harfin harekesine göre okunur.

60- Harf-i sâkin :

Kendisinden sonra sesli harf bulunmayan sessiz harflere denir. Sakin sessizler daha önceki harfin harekesine göre okunurlar. Kelime ve hece sonundaki bütün sesseziler sakin oldukları gibi, hece içindeki bazı sessizler de sakin olabilirler. (Bu durum ancak iki sessiz harf yanyana olursa gerçekleşir.)

61- Keçecizâde İzzet Molla : (1785-1829)

Konya'da doğan Keçecizâde İzzet Molla, divan şiirinin son temsilcilerindendir. Kendisinden önce yaşayan Türk Divan şairlerinin etkisinde kalmıştır. Millî ve mhallî söyleyişlere şiidrlerinden daha çok yer verir. Samimi ve dürüst olarak tanınır. Divanlarından başka, "Mihnet-keşan" adında önemli bir mesnevisi daha vardır. Yazar bu eserinde Keşan'a sürgün edildiği sırada, karşılaştığı zorlukları ve geçirdiği sıkıntıları anlatmıştır. Sade ve samimi bir üslubu vardır.

62- Hurûf-ı Med :

arapça ve Farsçada "elif, vav, ye" harfleri uzun sesli harfleri ifade ettikleri için, bunlara hurûf-ı med, yani uzatma harfleri adı verilmektedir.

63- Nedîm : (1681-1730)

Edebiyatta zevk ve neş'e şairi olarak bilinen İstanbullu Nedîm, Türk Edebiyatının müstesna olan zirve isimlerinden biridir.. Lâle Devri'nin zevk ve eğlencelerine devrin sadrazamı Dâmâd İbrâhim Paşa ile beraber katılan Nedîm, çevresinde gördüğü güzellikler, güzeller ve yenilikleri şiirleriyle ebedileştirmiştir. Özellikle gazel ve şarkılarıyla devrin eğlencelerini dile getirmiş; kasideleriyle köşk, saray ve çeşmeleri anlatmıştır. Şiirde "Nedim tarzı" denilen yeni bir çığır açmıştır. Görünüşte kolay ve basit sanılan Nedim tarzı şiir zevki ve zekâyı gerektirecek inceliktedir. Nedim tarzının sanat gücünden ileri geldiğini anlamayan takipçileri bayağı ve gülünç duruma düşmüşlerdir. Takipçilerin hiçbiri bunun kadar başarılı olamamışlardır. Divan Edebiyatının sanat anlayışından faydalanan şair; halk zevkine, günlük zevk ve eğlenceye, gününü gün etmeye daha çok, değer vermiştir. Şiirleri

devrende yapılan yenilik ve kültür hayatının belgesi durumundadır. En önemli eseri olan divanı, yeni yazılılarda yayımlanmıştır.

64- Esrar Dede :

Mehmet Esrar Dede'nin doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. 1796 da istanbul'da ölmüştür. Mevlevî şairlerinin en tanınmışlarından. Şeyh Gâlib'in sadık müritlerinden ve arkadaşlarından sayılır. Şiirlerinde içli, samimi ve tasavvufî bir neşenin tesirleri görülür.

En meşhur eseri, Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye'dir.

65- Hurûf-ı imlâ :

İmlâ harfleri, Arab alfabesindeki "elif, vav, he, ye" harfleridir. Bu günkü alfabemizde sesli harfler dediğimiz "a, e, ı, i, o, ö, u, ü" harflerinin yerine kullanılır.

66- Redd-i Matla :

Gazelde matla denilen beyitin mısralarından birini gazelin son beyiti olan makta beyitinde yeniden kullanmaktır.

67- Hâfız-ı Şîrâzî :

Hâfız Şemseddin Muhammed (1320-1389) Şiraz'da doğdu ve yaşadı. İran Edebiyatının en büyük lirik gazel yazarıdır. Şiirlerinde hayatın boşluğu, anlık zevklerin ve aşkın güzelliği gibi temaları işledi. Divan şiirimizde etkisi görülen İran şairlerinin önemlilerindendir.

68- Firdevsî :

Doğum ve ölüm tarihi kesinlikle bilinmemekle beraber, 934 teTûs'da doğmuştur. İran'ın millî destanı Şehnâme'yi halk arasından derledi. Türk ve İran şairleri üzerinde büyük tesir bırakan Firdevsî, destan ve mesnevî tarzının en büyük ustası sayılır.

69- Şeyh Sâdî-i Şîrâzî :

Şeyh Muslihiddîn Sâdî-i Şîrâzî (1189-1291) iranlı sûfî ve şair. İran'ın en büyük şairlerinden sayılır. "Gülistan" ve "Bostan" isimli eserleri dünyanın belli başlı dillerine çevrilmiştir. Sanatçı, gerek şiir estettiği ve gerekse düşünce bakımından klâsik şiirimizi derinden etkilemiştir.

70- Nevres-i Kadîm :

Kerkük'te doğan Nevres 1762 de Bursa'da ölmüştür. Müderrisliklerde ve kadılıklarda bulunmuştur. Kasideleriyle ve hicviyeleriyle dikkati çekmiş;

Namık Kemâl ve Muallim Nâci başta olmak üzere Tanzimatçılar üzerinde etkili olmuştur.

71- Kays :

Kays bin el Hatîb bin Adî, Arapların Medine'de yetişen en büyük şairlerden biridir. öldürülen babası ve büyük babasının intikamını alışı yüzünden, hayatı efsanevi bir hüviyet kazanmıştır. Divanı Topkapı müzesindedir. Savaş ve kadınlarla ilgili şiirleriyle tanınır. Çöl ve vahada sürdürülen hayat üzerine durur.

72- Ekrem Bey (Recâizâde Mahmut): (1847-1914)

Sanat için sanat anlayışının benimsenmeye başladığı Tanzimat edebiyatının ikinci devresinde yer alan Ekrem, hemen her türde eser vermesiyle tanınır. Edebiyat ve sanat hakkındaki görüşleriyle kendinden sonrakiler üzerinde etkili olmuştur. Şiirin gayesinin güzellik olduğunu belirtir ise de, kendisi fazla başarılı olamamıştır. Düşünceleri eserlerinden daha uzun ömürlü olmuştur. Edebiyat hakkındaki görüşlerini çoğu Talim-i Edebiyyat'ta toplanmıştır. Sanat görüşü bakımından Muallim Nâci ile araları açılmıştır. en güzel eseri ölümünden sonra yayınlanan "Çok Bilen Çok Yanılır" adlı piyesidir.

73- Ya-yı Ma'rufe :

Fonksiyonu belli olan "ye" harfine ya-yı marufe denir. Fonksiyonu belli olmayan "ye" harfine ise, ya-yı meçhûle denir.

74- Ha-yı resmiyye, Vâv-ı resmiyye :

Arap gramerinde yazıldığı halde okunmayan harflere "hurûf-ı resmiyye" denir. Hurûf-ı resmiyye ikidir. Farsça ve Türkçe'de kelime sonunda "a,e" sesi veren "he" harfine "Ha-yı resmiyye" Farsçada yazılıp da okunmayan "vav" harfine ise "vav-ı resmiyye" ve "vav-ı ma'dûle" adı verilir.

75- Esre-i hafife, Esre-i Sakile :

Bilindiği gibi esre kullanıldığı yerde "ı,i" seslerini okutmaktadır. Bunlardan "ı" sesini okutana esre-i sakile veya kalın esre, "i" sesini okutana ise esre-i hafife veya ince esre adı verilir.

76- Fetha-i sakîle, Fetha-i hafife :

Bilindiği gibi Arap alfabesinde başlıca üç hareke vardır. Bunlar kullanıldıkları yerlerdeki ince ve kalın oluşlarına göre isim alırlar. İşte Fetha-i

hafife kullanıldığı yerde "e" sesini okutur. Buna ince fetha diyebiliriz. Fetha-i sakile ise kullanıldığı yerde "a" sesini verir. Buna ise kalın fetha diyebiliriz.

77- Azmîzâde Haletî :

17. yüzyılda yaşamıştır. Müderrislik, kadılık Anadolu ve Rumeli kazaskerliği görevlerinde bulunmuştur. Kaside ve gazel yazmakla birlikte rubâileriyle dikkati çekmiştir. Divanındaki rubailerin dışında ayrıca rubaikitapları vardır. Ömer Hayyam gibi rubai alanında tanınmak istemiş ve hemen her konuda rubai yazmıştır. Özellikle tasavvuf düşünce ve heyecanını terennüm ettiği rubailerıyla haklı bir şöhret sağlamıştır. 400 den fazla rubaisi vardır.

78- Hz. Yâkub, Hz. Yûsuf :

İbrani Peygamberleridir. Edebiyatımızda Hz. Yûsuf'la ilgili kıssa meşhurdur. Yûsuf öteki kardeşleri tarafından kiskanılmış ve bir av sırasında kuyuya atılmıştır. Kervanlar tarafından kurtarılan Yûsuf, Mısır'a götürülür. Firavunun vezirlerinden birinin eşi Yûsuf'a aşık olur. Yûsuf ile Züleyha adıyla meşhur olan bu hikâyeye zamanla tasavvufi istilhatlarla kullanılmıştır. Yûsuf Mısır'ın idaresinde söz sahibi olmuş, kardeşlerini ve babasını yanına almıştır.

79- Zamme-i hafife-i makbûze, Zamme-i hafife -i mebsûte :

Arap alfabesinde "o, ö, u, ü" seslerini gösteren harekeye zamme (veya ötre) denir. Ancak yukarıda görüldüğü gibi dört ayrı sesi birden ihtiva eder. Bunlardan "ö" sesini okutana zamme-i hafife-i mebsûte yani ince geniş ötre, "ü" sesini okutana ise zamme-i hafife-i makbûze yani ince dar ötre denir.

80- İbnü'r-Rûmî :

İbnü'r-Rûmî, Ali bin el Abbas bin Georgios (836-896) Bağdat'ta doğmuştur. Aslen Bizanslı bir aileye mensuptur. Şiir sahasında ve grameriyle ün salmıştır. Manzum hicviyeleriyle dikkati çekmiş ve aynı zamanda düşmün kazanmıştır. Bu sebeple vezir el Mu'tazid el Kasım bin Ubeydullah tarafından zehirletirilerek öldürüldüğü rivayet edilir. Büyükçe bir divanı vardır. Şiirleri sanatlı olmamakla birlikte açık ve kuvvetlidir.

81- Zemahşerî :

Ebu Kasım Mahmud bin Ömer, Meşhur Müfessirlerdendir. 1075'de Zemahşer'de doğmuş ve 1144 de Cücan'da ölmüştür. Öğrenimini Mekke ve Bağdat'ta tamamlamıştır. Aslen Türk olmasına rağmen Arap diline nüfuzu ile

övünür. En meşhur eseri tefsiridir. Bundan başka sarf nahiv ve arap edebiyatı üzerine kitapları vardır.

82- Hoca Neş'et :

Hoca Süleyman Neş'et 1735 yılında Edirne'de doğdu. Edebiyatımıza kazandırdığı şairler ile tanınmıştır. 15 yaşında mevlevîliği intisab etti. Daha sonra, nakş-bendî tarikatına girdi. Osmanlı-Rus savaşına katıldı. Gazel ve tarihleriyle tanınır. Kırk yıla yakın tanınmış kimselere hocalık yapmıştır. Divanı, şarkıları ve bir hikâyesi vardır. Hicviyeden sakınmış ve talebelerine de tavsiye etmemiştir. Mahlas-nâme adlı 16 şiiri dikkat çekicidir.

83- Şems-i Tebrîzî :

Mevlânâ'nın etkisinde kaldığı ve tasavvuf felsefesinin esasını aldığı Şems-i Tebrîzî, Mevlânâ'nın en yakın dostudur. Mevlânâ'daki değerler Şems'in yardımıyla ortaya çıkar. Mevlânâ Şems'siz hayatın ve dünyânın varlığına katlanamaz.

84- Mütercim Âsım Efendi, Mütercim-i Kâmus: (1755-1819)

Antep'te doğan Asım Efendi, Arapça Meşhur Kâmus'u çevirdiği mütercim adıyla anılmış ve tanınmıştır. Alim ve fâzıl bir zat olan Asım Efendi, sonraları İstanbul'a gelmiştir. Müderrislik ve kadılık da yapan Âsım Efendi'nin en önemli eseri dil ile ilgili olanıdır. Bunlar arasında "Burhan-ı Katî" adındaki Farsça Türkçe sözlüğü, "Tuhfe-i Asım" adlı Arapça-Farsça sözlüğü ve Arapçadan çevirdiği "Kâmus"tur. Fûruzâbâdlı Meceddin'in "Kamus'l-Mûhit" adındaki üç ciltlik büyük sözlüğünü çevirmiştir. Özellikle Doğu ilimlerini çok iyi bilen Asım Efendi, bu sözlüğü çevirirken verdiği Türkçe karşılıkların isabeti ve sağlamlığı ile dikkati çeker. Bueser aynı zamanda zengin bir dil kültürünün mahsûlüdür. Dil ile ilgili bu önemli eserlerinden başka, "Asım Tarihi" adıyla bilinen üç ciltlik tarihi ve başka eserleri de vardır.

85- Kâzım Paşa :

Divan şiirinin son temsilcilerindendir. 1809-1889 yılları arasında yaşayan Mûsâ Kazım Paşa, Kaniçe'de doğmuştur. Bâbiâlide bulunmuş ve paşalığa kadar yükselmiştir. Encümen şuarasından olan Paşa, divan tarsı şiirleri ve bilhassa hicivleri ile dikkati çekmiştir. Divançesi vardır.

86- Leskofçalı Gâlib Bey :

Leskofça'da doğan şair, İstanbulda ölmüştür. Divan Edebiyatının son temsilcilerindendir. Encümen-i Şuarâ şâirlerindendir. Zamanında, Namık

Kemâl vearkadaşlarına tesir etmiştir. Zamanında başlayan yenilik hareketlerine rağmen, gelenekte ısrar etmiştir. Şiirleri divanında toplanmıştır.

87- Bahr-ı Hezec :

Tamamı on dokuz ana bölümden meydana gelen aruz bahirlerinden biri "hezec" dir. Dört "mefâilün" den ibaret bir ahenk ölçüsü olup, edebiyatımızda en çok kullanılan altı kalıbı vardır. Rubâi vezinleri de bahr-ı hezec grubuna girer.

88- Fasih Dede :

Fasih Ahmet Dede'nin doğum tarihi bilinmemektedir. Arapça, Farsça ve Türkçe şiirler yazmış bir mevlevî dervişidir. Divanının dışında mesnevileri de vardır.

89- Rûhî-i Bağdâdî :

16. yüzyılda düşünen ve gezip gördüğü yerlerdeki aksak yönleri tenkit etmesiyle dikkati çeken Rûhî, asker olup, Bağdat'a sonradan gitmiştir. Tarikata da intisab etmiş olan şair, divanındaki terki-i bendleriyle dikkati çekmiş ve geniş bir şöhrete ulaşmıştır. Terki-i bendine yazılan nazirelerin en önemlisi Ziya Paşa'nınkidir.

90- Bovala (Boileau) :

17. y.y Fransız edebiyatında, şiir ve edebî tenkit sahasında eser veren ünlü yazar. Şiir de yazmış olmasına rağmen daha çok şiir sanatı üzerine yazdığı eserlerle tanınır. "Les Satires" ve L'art Poetique isimli eserleriyle ünlüdür.

91- Yusuf Kâmil Paşa : (1808-1876)

Osmanlı sadrazamlarındandır. Arapkir'de doğmuş, Mısır'da Mehmet Ali Paşa'nın yanında yükselmiş, daha sonra İstanbul'a gelmiştir.

Çeşitli meclis üyelikleri ve encümen-i Dâniş'te bulunmuştur. Fenelon'un ünlü eseri Telemaque 'ı dilimize çevirmekle büyük hizmet yapmıştır.

92- Şeyhü'l-İslâm Mehmet Es'at Efendi :

1570-1615 yılları arasında yaşamıştır. Meşhur alimlerden meşhur Hoca Saadettin Efendi'nin ikinci oğludur. 1615 yılında kardeşinin ölümü üzerine Şeyhü'l-İslâm olmuştur. Devrinin siyasi hareketlerine tesir etmiştir. Kızını II. Osman'la evlendirmesine rağmen padişaha ve koruduğu bazı devlet

ricaline karşı yençerilerden yarar taraf tutmuştur. IV. Murad ,döneminde II. defa Şeyhü'l-İslâm olan Mehmet Efendi 1625 yılında ölmüştür. Arapça, Farsça ve Türkçe şiirleri vardır.

93- Harîrî :

Ebu Muhammed el Kâsım bin Ali bin Muhammed bin el Harîrî (1054-1122) Gramerci ve yazar. Basra yakınlarında Masânda doğdu. Basra'da yaşadı. Çeşitli devlet memurluklarında bulunan yazarın en önemli eseri Nâci'nin de bahsettiği gibi Makâmat'tır. 495 yılında yazılmış 50 hikayeden meydana gelen kitap, daha yazar hayatta iken meşhur olmuştur. Makâmat yalnız İslâm aliminde değil, Hristiyanlar ve Museviler arasında da sevilerek okunmuş, Almanca, Fransızca ve İngilizce'ye tercüme edilmiştir.

94- Corneille Piere : (1606-1684)

Ünlü Fransız trajedi yazarıdır. Önceleri halk tarafından beğenilmesine karşılık, münekkitler tarafından şiddetle tenkit edilmiştir. 1647 yılında Fransız Akademisine seçilmiştir.

Komediler de yazan Corneille'nin trajedi sahasında tesiri daha çok olmuştur. Tanzimattan sonra Namık Kemal dahil olmak üzere, piyes yazar bütün yazarlarımıza Corneille'nin az çok tesiri vardır. Dilimizde en çok "cid, horoce"ı ünlüdür.

95- Reddû'l-acüz ale's-sadr :

Acüz nesirde fıkranın, nazımda mısranın sonudur. Sadr ise nesirde fıkranın başı, nazımda mısranın başıdır.

Buna göre güzel sayılan sanatlardan olan reddü aczü's-sadr; bir fıkraya veya mısranın başında söylenen sözün sonunda da tekrarıdır. Örnek olarak bir mısranın sonundaki kelimenin kendisinden sonra gelen mısranın başı olmasını verebiliriz. Kullanılış ve uygulanış bakımından altı değişik şekli vardır.

96- Hz Ömer : (Fâruk)

Ömer bin Hattab, doğum tarihi kesinlikle bilinmemektedir. 591 yılında doğduğu sanılır. Peygamberimizin yakınlarından ve dört halifenin ikincisidir. Halifeliği sırasında İslâm dünyası büyük gelişimi göstermiştir. Hz. Ömer halk nazarında çok sevilmeyle birlikte kendisinden çekinilen sert ve âdil bir emirdir. Adalet dağıtışındaki kesinlik ve titizlik sebebiyle Fâruk sıfatı verilmiştir.

97- Diyojen :

(Diogenes) (M:Ö. 412-323) Sinop'ta doğdu ve Korint'te öldü. Atina'da öğrenim gördü. Daha sonra "sinizm" adı verilen ahlâk felsefesini kurdu. İnsanlardan ve eşyadan sıyrılarak yaşamaya başladı. Hakkında anlatılan efsanelerden bizim edebiyatımıza geçenlerden biri; Büyük İskender'e "Gölge etme başka ihsan istemem" demesidir. Kitapta bu vesileyle adından bahsedilmektedir.

98- Arif Hikmet Bey (Hersekli) :

(1839-1903) Mostar'da doğdu ve İstanbul 'da öldü. Öğrenimini tamamladıktan sonra, Sadaret mektubî kalemünde çalıştı. Çeşitli vazifelerde bulundu. İslâmi ilimleri ve tasavvufu çok iyi bilir. Daha çok, tasavvufî ve felsefî konularda eserler vermiştir. En önemli şiirleri gazeller olan; Nâilî ve Fehîmî'nin etkisinde kalmıştır. Divanı basılmıştır.

99- Kethüdâzâde Arif : (1771 - 1849)

Kethüdâzâde Mehmet Arif, medrese eğitimini tamamladıktan sonra, devrinin ünlü matematikçilerinden dersler almıştır. Astronomi ve matematik sahasında tanınmıştır. Zeki, nüktedan ve rind bir insandır. Elli yaşından sonra yazdığı şiirlerinden meydana gelen divançesi, 1854 te basılmıştır. Şiirlerinin dışında çeşitli eserleri vardır.

100- Sâmi Bey :

Tanzimattan sonra yetişen en önemli dilcilerimizden olup; sözlük, ansiklopedi ve benzeri eserleri ile tanınır. "Usûl-i Tenkit ve Tertîb" adındaki eseri, 1887 de yayınlanmıştır. Noktalama ile ilgili görüşleri ihtiva eden ilk eserlerden olması bakımından, önemlidir.

101- Ebu'l Fazl Muhammed bin Tayfurü's - Secâvendî :

Gaznelidir. 1164 yılında öldüğü sanılır. Tefsir ve nahiyle uğraşmakla beraber, en çok kıraat üzerinde durmuştur. Kur'ân-ı Kerîm'in farklı okunuşunu önlemek için, durakları tesbit etmiş ve sisteme bağlamıştır. Bu konuda kullandığı işaretlere "Secâvend" adı verilmiştir.

102- Azmi - Zâde Haleti Mustafa Efendi : (1040 - 1630)

Her vadide güzel şiir söylemet istidadına haiz şairlerimizdendir. Kıt'a söyleyicilikte Ömer Hayyam gibi tek sayılabilir. Şiirlerinden yalnız (rübâîleri) bir Mecmu'a teşkil edebilir. Eserleri: Usûlden, (Menâr şerhi- İbni Melek), fıkıhdan (Dürer'a Hâşiyesi), (Hidâye) ve (Miftah Şerhlerine tâlikatı), nahivden

(muğni'l- lebîb şerhil), ahlâk ilminden (Enîsü'l- âri fin fi te- cemeti ahlâki'l- muhsinîn) ile (Münşe âti) ve (mürettep) dîvânı varsa da hepsi basılı değildir. Ömrünün sanlarında Rumeli Kazaskeri olmuştur. 1040 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir.

103- Moliere : (1622 - 1673)

Dünya edebiyatının en ünlü komedi yazarıdır. Kendiside aktörlük etmiş ve ölmez tipler yaratmıştır. Tartüffe, Zaraki Tabib, Zor Nikah en önemli eserlerindedir.

104- La Fontaine : (1621 - 1695)

Ünlü Fransız masal şairidir. Moliere, Corneille, Racine ile birlikte Fransız klâsik edebiyatının dört büyüklerinden birisidir. La Fontaine eskiden beri bilinen hayvan hikâyelerini güzel masallar haline getirmiştir.

105- Voltaire : (1694 - 1778)

Dünyanın en ünlü düşünür ve yazarlarından biridir. Voltaire yalnız Fransa'nın değil, bütün dünyanın en karakteristik fizolof yazarlarındandır. Fransız ihtilaline ışık tutan görüşlerin en önemlileri ona aittir. Uzun büren hayatı boyunca her türde ve her konuda eserler meydana getirmiştir.

106- Dioqenes (Diyojen) : M.Ö. 412 ? - 323)

Eski Yunanistan'ın ünlü bir filozofudur. Felsefesinden çok yaşamasındaki özelliklerle tanınır.

Kinizm (Kelbiyun) felsefesinin kurucularından Antisthenes'in öğrencisi oldu. Bu felsefeye göre fazîlet her şeyden üstündür, insanın kendine hâkim olması da her faziletin başıdır. Diyojen'in ondan sonraki yaşayışı bu düşünün en aşırı örneklerinden biri olmuştur.

106- Platon : (M. Ö. 427 - 347)

Dünyanın en büyük düşünürlerinden sayılan Eski Yunanlı bir flozofdur. Felsefesi üç ana bilgiye dayanır. Mantık, fizik, ahlâk. En önemli eseri Devlettir.

107- Koca Ragıp Paşa : (1698-1762)

Kuvetli bir divan şairi ve kıymekli bir sadrazamdır. İstanbul'da doğmuştur. Zamanın bilginlerini ve şarak dillerini iyi öğrenmiştir.

Dîvânı ve muhtelif eserleri vardır. Zamanında Şair Fitnat ve şair Haşmet'le aralarında geçen şakalar ve fıkralar hâlâ söylenir.

108- Kânî Efendi :

Mizahî eserleriyle tanınmış bir ediptir. Tokat'da doğmuştur. Hekimoğlu Ali Paşa Tokattan geçerken ona sunduğu bir kaside dolayısıyla memleketçe tanınmaya başlıştır. Ölmeden ewel "Ben fatiha dilencisi değilim. Mezarımın üzerine fatiha yazmayınız" dediği için, mezar taşına bu kelimenin yazılmadığı rivayet edilir.

Türkçe, Farsça ve Arapça birçok eserleri vardır. Fakat hiçbiri basılı değildir.

109- Emir Hüseyini :

(1272-1320 ?), 671 (1272) de Gor'da bir köy olan Guziv'de doğdu. Mühim müellif ve meşhûr sûfî şâiridir. Eserlerinin en önemlileri: Nüzhet-ül Ervah, manzûm ve mensûr tasavvufî bir eserdir. Zad al Musafirin dini hayat hakkında fıkralar ve masallar ihtivâ eder. Kanz el Rumûz, Ruh al Arvah, Sirat Müstakim, Si nâma ve Tarb al Müslîmin gibi tasavvufî aşk hakkında risaleleri vardır.

110- Hayâlî :

(? - 1557), Süleyman I. devrinin meşhûr bir Türk şâiri olup ismi Mehmed ve lakabı Bekâr Memî'dir. Rumeli, Vardar-Yenicesi'ndendir. Şeyh Galip gibi vaktinden ewel yetişmiş ve şâirlik kâbiliyeti pek erken inkişâf etmiştir. Devrinin en kuvvetli şâirlerindedir. Yalnız kasîde ve gazel yazmıştır. Dîvanı Ali Nihat Tarlan tarafından neşredilmiştir.

111- Ârif Hikmet Bey "Hersekli" 1321-1903 :

Hersek Vâlisi Ali Paşa-zâde Zülfikar Paşa'nın oğlu olup Master'lıdır. Şiir ve İnşâda gerçekten kudretli olup Osmânî şâirlerinin büyüklerinden sayılmıştır. Şiirde Nâîlî-i Kadîm tarzını takip etmiş, en kuvvetli şiirlerini eskilerle son devir şâirleri tarzı arasında kendine mahsûs bir üslûpla yazmıştır. Coşturucu ve heyacan verici şekilde yazılmış olan gazellerinde kuvvet ve mânâ düzgünlüğü beyitlerinin çoğunda ata sözü sayılabilecek bir hikmet inceliği mevcûd bulunurdu. Arapça ve Farsça'ya vâkîf olup kültürünü hâfızasına yerleştirdiği bir çok bilgi lie süslemiş ve İslâm felsefesi ile meşgul olarak bu yolda birçok eser meydana getirmiştir. Dîvân teşkil edebilecek şiirleri bilâhare bir yangında mahu olmuş, sonradan meydana getirdiği eserleri ile bir [divançe] teşkil eden şiirlerini tertip etmiş ve kitap haline getirmiştir. 1321'de İstanbul'da vefat etmiştir.

Hakimâne eserleri: 1- Levâyhü'l-Hikem, 2- Levâmiü'l-efkâr, 3- Savânihü'l-Beyân, 4- Misbâhü'l-îzah, 5- Divân, 6- Mecelle'nin bazı maddelerini tenkîde dair risâle.

112- Enderûnî Vâsîf Osman Bey 1240-1824

Arnavut Halil Paşa'nın akrabâsından olup Enderûn-i Hümâyûn'da yetiştirilerek sonradan emekliye ayrılmış. 1240 târihinde İstanbul'da vefat etmiştir. Vâsîf'in şöhret kazanmasına neşeli tabîyatının mahsûlü olan şiirlerinin sade ve hoş gidici görünmesi sebep olmuştur. Na't ve kasidelerinden ekserisi yaratılış itibariyle şair olduğuna delâlet eder. Bununla beraber eserlerinde za'f-ı te'lif v.b. edebi kusurlar görülür. En hoş şiiri şarkılandır.

113- Ebu Mansur Seâlibi :

XI. asrın en velûd muharrirlerindendir. 961 de Nişabur'da doğmuştur. Ölümü (1038). En önemli eseri Bard al-akkâd fi'l-a'dâd'dır.

114- Hüseyin Vâ'iz Kâşifi :

Sultan Hüseyin Baykara'nın saltanatı sırasında Herat'ta yetişen ve 910 (1505) yılında ölen Velûd bir muharrir. En tanınmış eserleri arasında şunları zikredebiliriz: 1- Ahlâk-ı Muhsinî 2- Anvar-ı Suhaylî, Kalila va Dimna 3- Cavahir al-tafsir li tuhfat al-amir 4- Bada'i al-afkâr fi sanâ'i al-aş'ar

115- Budâ'i al-afkâr fi sanâ'i al-aş'âr :

Hüseyin Vâ'iz Kâşifi'nin şiir hatalarından bahsettiği gibi, belâgatın mecâz ve istiâre gibi san'atlarından da bahseden risâlesinin adı.

116- İzzet Muhammed Bey "Beylikçi-İstanbulî" 1224=1809

Şehîd şâirlerdendir. Beylikçi İzzet Bey ismiyle tanınmıştır. Kendisine isnad olunan bâzı münasebetsiz makalelerden dolayı "Rûhunu İzzet Bey'in izaz ide Rabbü'l-enâm" mısra'nın delâlet ettiği 1224 târihinde Kadıköy'ünde ecel-i kazâya uğradı. Hoca Nusret ve Hüoca Neş'et'ten ders görmüştür.

Kısa zamanda şiir ve inşada şöhret bulmuştur. Genç yaşında vefat etmeseydi taşıdığı istidada göre onüçüncü yüzyılın pek parlak bir şâiri olurdu. [Mürettep divânçesi] basılmıştır.

117- Câhiz (766 ? -869)

Meşhur bir nâsir ve Basra mütezile kelâmcıların ileri gelenlerinden. Câhiz bir antropoloji ve tabiiyyat âlimidir; yalnız şu car ki, eserleri sâdece ilim

yapmak gâyesi ile değil de, okuyucu eğlendirmek sûretiyle mâlûmat sâhibi etmek maksadını güder.

118- Kitâb el Beyân Ve't-tebyin :

Câhiz'in beyân ve isbat kitabıdır. Onun en son eserlerinden birisidir. Bu eser, Arap fasahatinin bir nevi antolojisi olup, şâir ve hatiplerin münteheb parçaları, müellifin ekseriya çok orjinal olan görüşlerini misâllendirmeye yaramaktadır.

119- Ârif Muhammed Efendi "Kethûdâ-zâde-İstanbulî" 1265-1848 :

Lâübâî meşrepli ârif ve filozof değerli bir zattır. Ortada dîvâncesinden başka bir eseri görülmaz. Esasen şâirlikten ziyade matematik ve hikmet ilimlerindeki vukûfu ile şöhret kazanmıştır. Islâm filozoflarından sayılmıştır. 1265 târihinde İstanbul'da vefat etmiştir.

120- Rûdekî :

Semer kand civârında Rudak adlı kasabadan olup, farsça edebiyatın ilk büyük şâiridir. Hayatı hakkında da bilgimiz azdır. Zamanında öğrenilmesi mütâd olan bütün ilimleri, bu arada başta Arapça olmak üzere, felsefe ve mantığada öğrenmiştir. Dîvânından başka dokuz tane de mesnevî yazmıştır.

121- Ebû-Türâb = Hz. İmâm-ı Ali'nin lâkabı

SÖZLÜK

- A -

ÂBÂD	: 1- Ma'mur, şen, bayındır, 2- çokluk bildirir.
A'DA	: Düşmanlar.
A'DA	: En zalim, pek gaddar.
ABDAR	: Zarif, nükteli, hoş, güzel, sağlam vücutlu.
ADEM-İ İMTİZAC	: Geçimsizlik, geçinemezlik, bağdaşmazlık.
AFERİDE	: Yaratılmış, mahlûk, yaratık
AGREB	: En garip, pek tuhaf.
AHASS	: 1- (daha çok, en) husûsî, özel. 2- Başlıca, 3- Yakın.
AHD Ü VEFÂ	: Söz verme ve sözünde durma
ÂHEN	: 1- Demir, 2- Zincir, 3- Kılıç, 4- Mec. sert, katı.
AHKÂB	: Uzun zamanlar
AHKER	: Ateş koru
AHLÂ	: 1- Daha, en tatlı; şekere muhtaç olmamak şekerden ahlâdır. 2- Daha, en şirin.
AHRÂR-ÂNE	: Hür olanlara yakışacak sûrette
AHSEN	: (Dahi, en, veya) pek güzel.
AHZ	: Alma, kabul etme.
AKTAR	: Yön, taraf.
ÂLÂM	: Kederler, acılar, sızılar.
ALE-L-GAFLE	: Dalgınlığa gelerek, boş bulunarak, dalgınlığa getirerek.
ALE-L-HUSÛS	: Hele, husûsuyetle, en çok.
ALE-L-ITLAK	: Umûmiyetle, genel olarak.
ALLÂHÎ	: Allah adamı.
AMED	: Gelme, geliş.
AMED Ü ŞÛD	: Gidiş, geliş, varıp gelme, geldi gitti.
AMİZ	:le karışık,yı içine alan.
ÂRÂM	: Çölde mahsûs konulan işaret.
ARAZ	: 1- Kaza, felaket, 2- İşaret, alamet, 3- Tesadüf.
ARÎ	: 1-Çıplak, 2- hür, 3- e. "sız"
ASDİKA	: Samimi dostlar
ASGAR	: (Daha, pekçok, en) küçük.
ATÂLET	: Tenbellik, hareketsizlik
ATEŞİN	: Canlı

AVAM	: Halk, herkes.
AVAZ	: Ses, seda.
AZMA AZMAY	: Denemiş, sınıamış.
AZİMET	: Gitme, gidiş.
ÂŞÛB	: 1- Kargaşalık, 2- s. karıştırıcı.
ÂŞİR	: 1- onuncu, 2- öşür toplayan
ÂŞİYÂN-SÂZ	: Yuva yapan.
'ABD	: Köle, kul.
'AKD	: Bağlama, bağ, sözleşme, kurma, düzme, nikâh.
'ÂLEM-TÂB	: Dünyayı parlatan, aydınlatan.
'ÂLEMİYÂN	: 'Âleme mensub olanlar, insanlar.
'AMME	: Umûrna mahsûs olan.
'AVAVE	: havlama
'AVDET	: Geri gelme, dönme
'AZAM	: Büyük.
'AZDİYE	: Destek, kuvvet, kudret. (Şems-âbâd: güneşi bol yer)

- B -

BA'İD	: Uzak
BA'İS	: Sebebolan, gönderen, icâbettiren.
BAD-I SABA	: Doğrudan esen hafif, hoş rüzgâr.
BÂLÂ-PERVÂZ	: Yüksekten uçan.
BANA	: Ses, sedâ, haykırma.
BANÎ	: Bina eden, yapan, kuran, kurucu.
BAR-GÂH	: 1- Girmek için izin almak lazım gelen yer. 2- Çadır,
BÂRİD-ÂNE	: Soğukça, soğukçasına.
BASİR	: Görüp anlayan.
BATL	: Boş, beyhûde, yalan, çürük.
BE-HEME-HÂL	: Herhâlde, elbette, nasıl olursa olsun, mutlaka.
BEÇÂ	: Yerinde, uygun.
BED'Â	: Beğenilen ve takdir edilen yeni birşey.
BEDİHÎ	: Akla kendiliğinden gelen, delilsiz, açık olan, besbelli.
BEHLÛL	: 1- Çok gülen, çok gülücü, 2- Hayır sahibi, çok iyi adam (Arapça'da fasihi bühlûldür.)
BEHLÛL	: Hârûn ür Reşid'in kerdeşinin adı olup, delice hareketleriyle meşhûr olmuştu.

BEHRE-YÂB	: Hisse, ve nasîbi olan.
BEHİŞTÎ	: Cennete mensup, cennetlik.
BELİYYE	: Felâket, keder, kasâvet, tasa.
BENİ ÜMMEYYE	: Emeviler.
BER-GÜZÎDE	: Seçme, seçkin.
BER-KEMÂL	: Mükemmel.
BER-MUTÂD	: Ahşıldığı, adet olduğu, her zaman olduğu üzere.
BERÂY	: İçin, maksadıyla.
BERNA Ü PİR	: Genç ve yaşlı.
BERZAH	: 1- İnce, uzun kara parçası, 2- Can sıkıcı yer. 3- Zor, güç. 4- Ölümlerin ruhlarının kıyâmete kadar bulunacakları yer.
BEYÂBÂN	: Kır, çöl.
BEZL	: Saçma, bol bol verme.
BÎ-DÂD	: 1- Zulüm, işkence, 2- Zalim.
BÎ-DİRENK	: Durmayan, eğlenmeyen, çabuk.
BÎ-ENBÂZ	: Eşsiz.
BÎ-MAGZ	: Beyinsiz, akılsız, hoppa.
BÎ-NEVÂ	: Nasipsiz, fakir, çaresiz, muhtaç.
BÎ-PÂYÂN	: Sonsuz.
BÎDAYET	: Başlama, başlangıç.
BÎ-ÇÛN U ÇİRÂ	: Niçin ve nedensiz, mutlak (Allah)
BÎ-HAKKIN	: Hakkıyla, tamamiyle.
BÎ-T-TAB'	: Tabiatıyla, tabi'i olarak.
BÎ-Z-ZARURE	: İster istemez.
BÎDAYET MAHKEMESİ:	Eskiden asliye mahkemelerine verilen ad.
BİLÂ-REYB	: Şüphesiz.
BİRÜN	: 1- Dışarı, 2- Dış, haricî, 3- Fazla, dışarıda, hariçte.
BİZÂ'A	: Sermaye.
BÛD U NEBÛD	: Var yok.
BUGZ	: Nefret etme, sevmeme, kin.
BÛREHNE-GÎ	: Çıplaklık.
BÛRHAN	: Delil, ispat, tanık.

- C -

CÂ-BE-CÂ	: Yer yer.
CAHÎM	: Cehennem, tamu.
CALÎB	: Celbeden, kendine çeken, çekici.
CAME	: Elbise, çamaşır.
CÂVIDAN-ÂNE	: Ebedî, sonrasız, daimi kalacak olan.
CÂY	: 1-Yer, mevki, mekân 2- Ay kısaltmasında
CAİZE	: Hediye, eski şâirlere yazdıkları medhiyeler dolayısıyla verilen bahşış, para.
CEBR-İ NEFS	: Kendini zorlama, kendini zor tutma.
CEBİN	: 1- Korkak, yüreksiz, alçak, 2- Alın.
CELÂL	: Büyüklük, ululuk.
CELB	: 1- Çekme, çekiş, kendine çekme 2- Yazı ile çağırma.
CELÎ	: 1- Aşikâr, meydanda, belli 2- Kalın ve okunaklı bir yazı çeşidi.
CELİLE	: 1- Büyük, uhu, 2- bir yazı sitili.
CEM'-İ MÜZEKKER	: Müfredinin şeklini bozmadan sonuna in, ün getirerek yapılan cem': Müslimîn, Müslimûn gibi.
CEMÂL	: Yüz güzelliği.
CERBEZE	: 1- Güzel konuşma, beceriklilik 2- Kumazlık, hilekârlık.
CERH	: 1- Yaralama, 2- Çürütme, 3- Kabûl etmeme.
CEVDET-İ FEHM	: Anlayış iyiliği, tazeliği, üstünlüğü.
CEVELÂN	: Dolaşma, gezinme.
CEVELÂNGERİ	: Dönüp dolaşıcılık.
CEYB	: Cep, gömleğin açıklığı, yanğı.
CEZÂ-Yİ NAKDÎ	: Para cezâsı.
CİBÂL	: Dağlar.
CİHÂN-DÎDE	: Dünyayı gezip görmüş, tecrübeli.
CİHÂN-PENÂH	: 'Alemin sığındığı muhafız, padişah.
CÜBN	: Korkaklık.
CÜMÂD-EL-ÂHİRE	: Arabî ayların altıncısı.
CÜMÛD	: Donukluk, donma.
CÜNÂN	: Sallanan, kımıldayan, hareket eden.
CUYÂN	: Arayan, arayıcı.
CUŞ	: Kaynama, coşma.

- D -

DÂĞ-DÂR	: 1- Kızgın demirle nişanlanmış, dağlı, yaralı, 2- (mec.) .Pek müteessir, üzüntülü.
DAKAYIK	: İnce, anlaşılması güç ve dikkate muhtac olan şeyler.
DAKİKA	: İnce düşünce.
DALL	: Delâlet eden, gösteren, işâret eden.
DÂM-I BELÂ	: Belâ tuzağı.
DAME	: Daim ve bâkî olsun (İyi dilek sözü)
DÂNIŞ-VER	: Alim, bilgin.
DANIŞMEND	: 1- Bilgili, 2- Tanzimattan önce kadıların yanında stajer olarak çalışan kimse.
DARABÂNE	: Çarpıntı, çarpma, çarpış, vurma, vuruş.
DARİR	: Anadan doğma kör.
DÂVER	: Allahın adı, insaflı hükümdar, vezir, hakim.
DE'B	: Adet, usûl, tarz, kaide, gelenek.
DEFA'ÂT	: Kereler, kezler, yollar.
DEM'-DEMÂDEM	: Sık sık gözyaşı dökmek.
DER-PİŞ	: Gözönünde bulunan, en önde.
DERD-NAK	: Dertli, tasalı, kaygılı.
DEST-İ YESÂR	: Sol el.
DEVAT	: Divit.
DİL NİŞİN	: Gönülde yer tutan.
DİL-DÂDE	: 1- Gönül vermiş, aşık, 2- Erkeklerin başlarına sardıkları renkli mendil,
DİL-GUŞÂ	: 1- Gönül açan, iç açan, 2- Müzikte (Arap Mehmet Ağa'nın) terkibettiği bir makam.
DİL-HÂH	: Gönül isteği, gönül dileği.
DİL-İ DÂNÂ	: Bilen, bilgiç, bilici.
DİL-ZÂR	: İnleyen gönül
DIRİGA	: Yazık, eyvahlar olsun.
DÜ-NİM	: İki parça, ikiye ayrılmış, bölünmüş.
DUHÂN	: 1- Tütün, 2- Duman.
DÜHÂT	: Deha sahibi, zeki ve uyanık olanlar.
DÜHTER-İ REZ	: Şarab (Asma kızı).
DÜHÛL	: Davul.

DÜRR-İ MEKNUN : Dizilmiş, dizi inci.

- E -

- EBCED-HÂN : Ebced okuyan, mektebe yeni başlayan çocuk (acemi).
EBLAG : Daha belîğ, en fasîh ve olgunluk derecesine çok yakın olan.
EBLEH-ÂNE : Akılsızcasına, ahmakcasına.
EBNİYE : Binalar, yapılar.
ECİLLE : Bilgi, fazîlet ve rütbe itibâriyle büyük olanlar.
ECZA : Parçalar, kısımlar.
EDİYE : Yalvarmalar, niyazlar
EFAZIL : Çok bilgililer, pek mümtaz olanlar.
EFGEN : Düşüren, yıkan, yere atan, atıcı, yıkıcı.
EFKÂR : Fakir ve muhtaç.
EFRÛZ : Aydınlatan.
EHVEN : 1- En zararsız, 2- Pek ucuz, 3- Daha hafif, kolay.
EHVEN : 1- En zararsız, 2- Pek ucuz, 3- Daha hafif, kolay.
EHVİYE : (Hevanın çoğulu) istekler.
EKBER : En büyük, büyük.
EKÛL-ÂNE : Oburcasına.
EL-YEVM : Bugün, bugünkü günde, hâlâ, henüz, şimdi, şu anda, şimdiki zamanda.
ELTAF : İyilikler, nezaketler.
EMKİNE : Mahaller, mevkiiler, yerler, haneler.
EMRUZ : Bugün.
ENCAM : Nihayet, son.
ENCÂM : Nihayet, son.
ENDAM : Boy, pos, cisim.
ENDER :içinde.....
ENDERÛN-I HÛMÂYÛN: Saray müstahdimini yetiştirmek için kurulan teşkilat.
ENİKA : Güzel, sevimli, şirin şey.
ENİS : Dost, arkadaş, yar, sevgili.
ERÂZİL : Reziller, sıyrıklar, namussuzlar, yüzüstüler.
ERBAB-I VUKUF : Birşey hakkında mükemmel bilgisi olanlar, bilirkişiler.
ESÂLİB-İ SÂLİSE : Üçüncü yol, tarz, usûl, ifade şekli.
ESBAB : Sebepler.

ESCA'	: (Ed.) nesirde fikra sonlarının kafiye tarzında olan
ESEFÂ	: Eyvah, yazık.
ESHEL	: Kolay.
ESKAM	: Hastalıklar, illetler, dertler.
EŞFAK	: Acımalar, merhametler.
EŞHER	: Şöhretli, çok tanınmış. uygunlukları, mevzun nesirler.
ETVÂR	: Hâl ve hareketler, tavırlar.
EVFÂK	: Mûnasip, uygun.
EVFER	: Daha (en, pek) vâfir, sayıca daha bol, pek çok (olan).
EVHAM	: Zanlar, kuşkular, esassız şeyler, kuruntular.
EVZÂ'	: Vaziyetler, tavırlar, duruşlar.
EZHAN	: İnsanda akıl, fikir, zekâ, hafıza, anlayış kudretleri.
EZHÂR	: Arkalar, sırtlar, yüzler, satırlar.
EZMÎNE	: Anlar, vakitler, çağlar.

- F -

FAHİRE	: 1- Onurlu, şanlı, şerefli, 2- Mükemmel, 3- Kıymetli,
FART	: Aşırı, aşırılık, taşkınlık, fevkâlâdelik
FATIHA	: Başlangıç, giriş.
FAZÂHAT	: Alçaklık, edepsizlik.
FAZÂİL	: Faziletler, erdemler, güzel vasıflar.
FAZÂİL	: İnsanda iyilik etmeğe ve fenalıktan çekinmeye karşı devamlı ve değişmez istidatlar, güzel vasıflar erdemler.
FAZL	: Çokluk, üstünlük, iyilik, fazilet, erdem, lütûf.
FECÂYİ	: Öfkeler, belâlar.
FELÂH	: 1- Kurtuluş, selamet, 2- Mutluluk, kutluluk.
FERAĞ	: 1- Vazgeçme, terketme, 2- İstirahat etme, 3- Hiçbir
FERRAŞ	: 1- Döşeyen, döşeyici, 2- Hizmetçi, 3- Kâbeyi süpüren.
FERSÛDE	: Yıpranmış, eskimiş, aşınmış.
FERZEND	: Oğul, çocuk.
FETA	: 1- Genç, delikanlı, yiğit, 2- Cömert, eli açık.
FEYZ	: Bolluk, çokluk, verimlilik, ilim, irfân.
FEZÂ	: Arttıran anlamında birleşik kelimeler yapar.
FEZÂ	: Boşluk, dünyanın sonsuz olan genişliği.
FIKDÂN	: Yokluk, darlık, bulunmazlık, kıtlık.
FIKH	: Şeriat usûl ve hükümleri bilgisi.

Fİ'L-İ KABİH	: Ayıp iş.
FİRKAT	: Ayrılık.
FİRİŞTE	: Melek, iyi ve yumuşak huylu adam, günahsız masum.
FUSAHÂ'	: Güzel, düzgün konuşanlar, iyi söz söyleme kabiliyetinde olan kimseler.
FÜCÜR	: Ahlâka aykırılık, günahkârlık.

- G -

GA'İB	: Gramerde üçüncü şahıs, o.
GABÂVET	: Anlayışsızlık, kalın kafalılık.
GABÎ	: Anlayışsız, kabiliyetsiz, kalın kafalı.
GAHÎ	: Bazen.
GAM (M)-GİN	: Kederli, tasalı, üzüntülü, hüznü.
GAM-ÂLÛD	: Kederli, hüznü, kaygı veren.
GANÎ	: Zengin, varlıklı, bol, doygun.
GANÎ	: 1- Zengin, varlıklı, 2- Allahın adlarından biri.
GAR	: Mağara.
GARAZ-KÂRÂNE	: Garez ve düşmanlığa kapılarak.
GAVÂİL	: Dertler, sıkıntılar, musibetler, belâlar.
GAYBUBET	: Kaybolma, yokluk, bulunmayış, gözönünde olmayış.
GAYET	: 1- Nihayet, uç, son, 2- Çok fazla, son derece.
GAZAB-NÂK	: Öfkeli, dargın; kızgın.
GAZÂL	: 1- Ceylan, geyik, 2- Geyik yavrusu, 3- Güzel söz.
GEHVARE	: Beşik.
GERDİŞ	: Dönüş.
GİRAN-CÂN	: Ağır canlı, karı ağır, can sıkıcı adam.
GİRİFTAR	: 1- Tutulmuş, yakalanmış, esir, 2- Düşkün, uğramış.
GİV	: Fars'ların masal kahramanlarından biri. Gyuders'in oğlu, Rüstern'in üvey oğlu.
GÜL-BÛSE	: Gül öpüştü, öpmesi gül hissini veren.
GULAM	: 1- Bıyığı çıkmamış delikanlı, genç, 2- Köle, esir, kölemen.
GUSSA	: Keder, kaygı, tasa
GÛŞ	: 1- Kalak, 2- Dinleme, işitme.
GÛŞ-I CAN	: Can Kulağı.
GÜŞÂD	: Çalma.

GÜŞÂDE : Açılmış, açık, ferah, şen.
GÜŞÂDE-BAL : Kanadı açmış.

- H -

HABİB-İ VEFÂDÂR : Vefa bilen sevgili, dost.
HABİR : 1- Haberli, bilgili, 2- Cenâbıhak.
HÂCCCE : Hacca giden, Kâ'beyi ziyaret eden, hacı (kadın, kızı)
HAD : Sınır, gerçek değer.
HÂDD : 1- Keskin, 2- Sivri, 3- Dar, 4- Sert, tesirli, 5- Ekşi,
HÂDDE-İ TEDKİK : İnceleme, araştırma.
HAFÂYÂ-YI ÂFÂT : Belâların, musîbetlerin gizli tarafları, sırları.
HAFİZ : Allahın adlarından. Saklayan, koruyan, muhafaza eden
HÂK-SÂR : Toz toprak içinde kalmış, perişan.
HAKÂYİK : Doğru olanlar, asıllar, şühpesiz, hakikatler.
HAKÎ : Hikâye eden, anlatıcı.
HAKİM-ÂNE : Hikmet sahibi, hakim olana yakışacak sûrette,
hakimcesine.
HAKİSTER : Kül, ateş külü.
HALÂVET : 1- Tatlılık, Şirinlik, 2- Zevk.
HALVET : Tenha, tek, تنها yer.
HALVETGEH : Halvet, görüşme yeri.
HALİÇ : Denizin iki kara parçası arasında uzayıp gitmiş kısmı,
HÂLIYÂ : Aslı hâliyyâ'dır. Şimdiki zamanda, şimdiki halde.
HAML : Yük, yüklenme.
HÂMÛN : Büyük sahra, düz ova, bozkır.
HÂMİL : 1- Yüklü, 2- Taşıyan, götüren, gebe.
HARİCÎ : 1-Hz. Ali'ye isyan eden fertler, 2- Dışarı, hariçle ilgili.
HARİF : 1- Meslekdaş, san'at arkadaşı, 2- Herif, adi ve bayağı
HARİK : Yangın.
HASÂSET : 1- Cimrilik, 2- Alçaklık.
HASÂSET : 1- Cimrilik, hasislik, 2- Alçaklık, bayağılık.
HASÂİS : Birine, bir şeye has olan keyfiyetler, nitelikler.
HASBİHÂL : Görüşüp dertleşme, halleşme.
HATVE : Adım.
HAYDÂR : 1- Arslan, 2- Hz. Ali, 3- Yiğit olan.
HAYF : 1- Yazık ki, heyhat, vah! 2- Haksızlık, çevir, zulüm.

HAYR-HÂH	: Herkesin iyiliğini isteyen, iyiliksever.
HAYÜ HÜY	: 1- Eğlenmeden çıkan gürültü, 2- Çığlıt.
HÂYİDE	: Ağızda çiğnenmiş, ağızdan ağıza dolaşmış, bayat,
HÂYİDE	: Bayat, köhne söz.
HAŞR	: 1- Sıkıştırma, mahsûs kılma, 2- Hareketten men etme,
HÂŞİYE	: 1- Bir kitabın sahifeleri
HEDER	: Boşa gitme, yok yere giden şey.
HELECÂN-I KALP	: Yürek çarpıntısı.
HEM-CEREYÂN	: Aynı, bir akışta olan.
HEM-NÂM	: Adları bir olan, adaş.
HEM-VÂRE	: Daima, sürekli, (nazımda kullanılır.)
HEM-İ'NÂN	: Dizgini bir, atbaşı beraber olan, yanyana birlikte
HEME	: Cümle, hep, bütün.
HENGÂM-I HEREM	: İhtiyarlık zamanı.
HEZEYÂN	: 1- Sayıklama, 2- Saçma sapan konuşma.
HİRÂM	: Nazi, edalı, salına salına gidiş.
HISÂL	: Huylar, tabi'atler, ahlâklar.
HİCÂB	: 1- Utanma, sıkılma, 2- Perde.
HİCÂL	: Uçurum, çukur.
HİFFET	: 1- Hafiflik, 2- Hoppalık.
HİLÂF	: 1- Karşı, zıt, 2- Yalan.
HİLKAT	: Yaradılış, yaratma.
HİLL	: Helâl.
HİMMET	: Gayret, emek, çalışma, çabalama.
HİN	: An, zaman, vakit, sıra.
HİN	: An, zaman, vakit, sıra.
HİSS-İ SELİM	: Sağduyu.
HOŞ-ÂYENDE	: Hoşa giden, beğenilen.
HÜCCET	: Senet, vesika, delil, seçkin alimlere verilen ünvan.
HULÛL	: 1- Gelip çatma 2- Girme.
HUMÂR	: İçki sonrası gelen başağrısı.
HÛN-ÂLÛD	: Kana bulanmış.
HÛN-EFŞÂN	: Kan saçıcı, kan serpen, saçan.
HURÛC	: Dışarı çıkma, ayaklanma.
HURÛŞÂN	: Coşan, çağlayan.
HÛY-GERDE	: 1- Terlemiş, 2- Alışmış, adet edinmiş.
HUZUR-I KALB	: Gönül rahatlığı.
HUZÛZÂT	: İnsanın hâzettığı, hoşuna giden şeyler.

HUZZÂR : Huzurda, meydanda, gözönünde olanlar, bizzat
HUŞK : Kaba, soğuk.

- İ -

İBHAM : 1- Kapalı bırakma, açıklamama, gizleme, 2- ed. sözün
İBLAG : Ulaştırma, vardırma, vardırılma, eriştirme, eriştirilme,
İBN : Oğul.
İBTİDÂ : 1- Başlama, 2- Başlangıç, 3- İlk, en önce, başta.
İCÂLE : Doluşturma, doluşturılma.
İCÂZ : Kadın başörtüsü.
İCTİNÂB : Sakınma, çekinme, uzaklaşma.
İFÂ : İş yapma, iş görme.
İFNÂ : Tüketme.
İFRAG : 1- Şekle sokma, şekillendirme, 2- Kalıba dökme.
İFRÂT : Aşırı gitme.
İFRAT Ü TEFRİT : Birbirine tamamen zıt olan iki uç.
İFTİRÂK : Ayrılma, dağılma, perişan olma.
İFŞÂ-Yİ RÂZ : Sırrı açığa vurma.
İGRAK : 1- Gark etme, suda boğulma, 2- Ed, akla yakın
İHFÂ : Gizleme, saklama.
İHÂM : 1- Vehme düşürme, 2- ed. iki mânâlı kelimelerden en
İHBÂ : 1- Örtme, gizleme, 2- Ateşi, basıp söndürme.
İHTİFÂ : Saklanma, gizlenme.
İHTİLÂT : 1- Karışma, katışma, 2- karşılaşip görüşme.
İHTİRÂK : Tutuşup yanma.
İHTİRÂM : Saygı, hürmet.
İHTİRÂZ : Korkma, çekinme, sakınma.
İHTİSÂS : Bir ilim veya sanat üzerinde derinleşme, uzmanlaşma.
İHTİYÂR : Seçme, seçilme, katlanma.
İHVÂN : Samimi, candan dostlar, bir tarikat arkadaşları.
İHZÂN : Kederlendirme.
İKDAM : 1- Serbest ve gayretel çalışma, devamlı çalışma,
İKTİDÂ : Tâbî olma, uyma.
İKTİFA : Yetinme, aza kanaat etme.
İKTİHÂM : 1- Göğüs germe, karşı durma, 2- Hücum etme,
saldırma, 3- Hakir, küçük görme.
İKTİRÂN : Yakın varma, yanına gelme, yaklaşma.

İKTİTÂF	: 1- Meyve toplama, devşirme, 2- Toplanma, devşirilme.
İLKÂ	: Terk, atma, bırakma, bırakılma.
İLLÂ	: (Arapça edât): 1-.....den başka, meğer, 2- Aksi
İLMİYYE	: Şeriat ve fıkıh işleriyle uğraşan sarklı, cübbeli hocalar
İLMİYYE RÜTBELERİ	: Müderrislik-kibar-ı müderrisin, mahrec mevleviyet-
İLTİKÂT	: 1- Yere düşmüş bir şeyi kaldırıp alma, 2- Toplama,
İLTİSÂK	: 1- Bitişme, kavuşma, birleşme, 2- biy. iki organın
İMTİLÂ	: Dolgunluk.
İMTİYAZ	: Aynalık.
İMTİZA'	: Karşabilme, birbirini tutma, uygunluk.
İNÂYET	: 1- İyilik, lütuf, ihsan, 2- Özenme, gayret, dikkat.
İNBİSÂT	: 1- Yayılma, açılma, genişleme, 2- İç açılma, ferahlık.
İNFİÂLÂT-I NEFSANİYYE:	Nefse âit her türlü teessürler, rûhun kabûl ettiği
İNFİSÂL	: 1- Aynılma, 2- Azletme, 3- Memuriyetten çıkarılma.
İNKİSÂR	: 1- Kırılma, 2- Gücenme, 3- Beddua, ilenç.
İNSİCÂM	: 1- Yağmur, sürekli yağma, 2- Bir düziye gitme, gidiş.
İNTÂC	: 1- Netice, sonuç verme, neticelendirme, 2- Doğurma.
İNTİBÂH	: Uyanma, uyanıklık, göz açıklığı.
İNTİHAB	: Seçme, seçilme, seçim, en güzel.
İNTİSAB	: Bir yere bağlanma, birinin adamı olma.
İNZİÂC	: 1- Yerinden koparma, kopma, sökülme 2- (Tasavvufta) Allah'a tam bir teveccühle güleryüz gösterme, yok etme.
İRÂDET	: 1- İrade, dileme, 2- gönül isteği.
İRÂE	: Gösterme, tayin etme.
İRÂS	: 1- Verme, verilme, 2- Sebepolma, icâbetme, gerekme.
İRSÂL	: 1- Gönderme, gönderilme, yollama, 2- Saliverme,
İRTİHÂL	: 1- Göçme, 2- Ölme.
İRTİKÂB	: 1- Kötü bir iş işleme, 2- Yiyicimlik, rüşvet yeme.
İRŞÂD	: Doğru yolu gösterme. İrfân sahibi birinin, bir kimseye
İSÂL	: Ulaştırma, ulaştırılma, vardırma, vardırılma.
İSTİCÂB	: Hayrette kalma, şaşma.
İSTİDÂD	: Kabiliyet, akıllılık, anlayışlılık.
İSTİBDA'	: Bedî', nâdide sayma.
İSTİD'Â	: 1- Yalvararak isteme, 2- İstidâ, dilekçe.
İSTİDLÂL	: Bir delile dayanarak bir şeyden bir netice çıkarma, delil ile anlama.
İSTİDLÂLÂT	: Deliler, şahitler.

İSTİDRAK	: Yetiştirme, erişme, nail olma, (kavratma isteği)
İSTİGRAB	: Garip bulma, şaşma.
İŞTİHÂ	: 1- İstek, 2- Yemek yeme isteği, iştah.
İSTİHFÂF-KÂRÂNE	: Küçümsemeyerek.
İSTİHRÂC	: 1- Çıkarma, çıkarılma, 2- Netice çıkarma, 3- Anlama,
İSTİHSÂL	: 1- Hasıl etme, meydana getirme, 2- Elde etme, ele
İSTİHSÂN	: Beğenme, beğenilme, güzel sayılma, güzel bulma.
İSTİKÂ	: Şikâyet etme, yanıp yakılma.
İSTİMDÂT	: Yardım isteme.
İSTİMRAR	: Bir düziye devam etme, bir düziye uzayıp gitme.
İSTİR-ŞÂD	: Hak yoluna girmek isteme.
İSTİRDÂD	: 1- Geri alma, alınma, 2- Verilmiş veya gönderilmiş
İSTİSGAR	: Küçük görme, küçük sayma, küçümseme.
İSTİSKÂL	: 1- Ağır görme, huzurundan hoşlanmama, 2- Yüz
İSTİŞMAM	: 1- Koklama, koku alma, 2- Karine ile anlama,
İTLAF	: 1- Telef etme, öldürme, 2- lüzûmsuz yere harcama,
İTTİSAF	: Vasıflanma, nitelenme, bir hâl takınma.
İTTİSÂL	: Bitişme, ulaşma, kavuşma.
İZÂFET	: 1- İki şey arasındaki bağ, ilgi, 2- Gramerde isim
İZÂLE	: Giderme, yok etme.
İZÂN	: Bildirme, bildirilme.
İŞTİBÂH	: Şüphelenme, şüphe etme.
İŞTİGAL	: Meşgul olma, bir şeyle uğraşma.
İŞTİHÂR	: Şöhret bulma.
İŞTİKÂ	: 1- Şikâyet etme, yanıp yakılma.
İNAN	: İdare etme, yürütme, dizgin.
İŞRET	: 1- Yaşama, geçinme, 2- İçki.
İCÂZ	: 1- Sözü kısa söyleme, 2- ed. az sözle çok mânâ
İKTİDÂ	: 1- Pek uzağa gitme, 2- Acele ile birini bir yere sokma.
İÂNET	: Yardım.
İCÂZ	: 1- Şaşırtma, aciz bırakma. 2- Ed. mûcize sayılacak kadar düzgün söz söyleme, 3- Bir benzeri yapmada
İCÂZ-NÜMÂ	: Bir mucizeyi andıracak kadar eser ve ustalık gösteren.
İTİDÂL	: 1- Ortalama, ölçülülük, 2- Yavaşlık, 3- Uygunluk,
İTİLÂ	: Yükselme, yüksek rütbelere erişme.
İTİZÂR	: Özür dileme.

KÂİL	: 1- Söyleyen, diyen, 2- Razi olmuş, boyun eğmiş.
KÂİM	: Yerine geçme.
KABİH	: Çirkin, fena, yakışsız, ayıp şey.
KÂBİL-İ İTİLAF	: Uygunluk kabul eden, uyan.
KADER	: Allah'ın ezeli hükm ve takdiri, (İnsanın başına gelecek
KAFFE	: Hep, bütün.
KÂL	: Söz, laf.
KALAVVEL	: Evvelki gibi.
KALEM-REV	: Bir hükümdarın veya hükümetin hükmünü yürüttüğü
KALİL	: Az, çok olmayan şey.
KALİL	: Az, çok olmayan.
KÂMRÂM	: Arzusuna, isteğine kavuşmuş, mutlu.
KAND	: Şeker.
KANÛN	: Kış mevsiminin ilk iki ayı.
KANÛN-I EVVEL	: İkinci Kanûn (Ocak)
KANÛN-I SÂNÎ	: İlk Kanûn (Aralık)
KANÎ	: Fazlasını istemeyen, kanaat eden.
KARÂBET	: Yakınlık, hısımlık, akrabalık.
KARÂİN	: İpuçları, karineler.
KARİBEN	: 1- Yakında, bir zaman sonra, çok vakit geçmederi.
KARİBEN	: Yakında, bir zaman sonra.
KARİNE	: Bir meselenin anlaşılması, çözülmesine yarayan ipucu.
KASR	: Kısaltma.
KAT	: 1- Kesme, kesilme, biçme, 2- Halletme, karar verme,
KATI MERÂTİB	: Rütbeleri geçme, büyük rütbeye geçme.
KAVÂİD	: Kadiler, usûller.
KAİM	: Birinin yerini tutan, ayakta duran.
KAZA	: Olacağı ezelden Allah tarafından bilinen şeylerin
KAZİYYE	: 1- İş, husus, madde, mesele, dava, 2- Cümlecik.
KEHL	: Göze sürme çekme.
KEK Ü TÂZ	: Koşma, koşuş.
KELİM	: 1- Söz söyleyen konuşan, 2- (i) ikinci şahıs 3- Tûr-ı
KEMÂLÂT	: İnsanın bilgi ve ahlâk güzelliği bakımından olgunluğu.
KEMTER	: 1- Daha aşağı, aşağıda bulunan, hakir, itibarsız,
KEMTERÂNE	: Âcizce, çok küçükce (kendinden bahseder kimse, alçak

KESB	: Çalışıp kazanma.
KETİBE	: Asker, alay, birlik.
KILLET	: Darlık, azlık, kıtlık.
KISSA	: Söz, hikâye, vak'a, fikra, rivâyet.
KIYYE	: Okka, dört yüz dirhem.
KUBH	: Çirkinlik.
KUDUM	: Uzak bir yerden gelip bir yere ayak basma.
KÜFRAN	: İyilik bilmeme, gördüğü lütuf ve insaniyeti unutmama.
KÜFRAN-I Nİ'MET	: Nankörlük
KÜHSAR	: Dağlık, dağ tepesi.
KÜLBE-İ AHZAN	: Gam, keder, tasa evi, hüznler, kulübesi.
KULKUL	: 1- Ruhu hafif, eline, ayağına çabuk (adam), 2- Bir
KÜLLÂB	: Kanca, çengel.
KÜNC	: Köşe, bucak.
KURB	: Yakın olma, yakınlık.
KUT	: 1- Yaşamak için yenilecek şey, 2- Yiyecek.
KUT-I LÂ-YEMÛT	: Ancak ölmeyecek kadar alınan gıda.
KUVÂ	: Kuvvetler, güçler, tákatlar.
KUVVE-İ MÜDRİKE	: Beş duyu ile duyulan şeyleri zihinde de duyma kuvveti.
KUZAT	: Kadılar.
KİRAM	: Soydan gelenler, soyu temizler, cömertler, eli açıklar.

- L -

LÂ-YÜSEL	: Mes'ul olmaz, sorulmaz.
LAFZÎ	: Kelimenin söylenişine ve yapısına ait, onlarla ilgili.
LÂHÛT	: Ulûhiyyet alemi.
LÂHİK	: Eklenen, sonradan tayin edilen yenisi.
LAHİKA	: (Gr.) ek.
LÂL	: Dilsiz.
LÂTİF	: 1- Allah'ın adlarından, 2- nazik, hoş, güzel.
LÂÛBÂLİYÂNE	: Kayıtsız, ilgisiz.
LÂYEMÛT	: Ölmez.
LEALİ	: İnciler.
LEBRÎZ	: Taşıcı, ağzına kadar dolmuş (Maddi-manevi).

LEHİB	: 1- Alev, 2- Ateşin sıcaklığı, 3- Alevlenme.
LEİM	: Cimri, alçak, aşağılık (kimse).
LERZÂN	: Titreyiş, titrek.
LERZE-BAHŞ	: Titreme veren.
LÜCCE	: 1- Engin su, 2- Kalabalık, güruh (cema'at) 3- Gümüş,
LÜHÛK	: Ulaşma, erişme.
LÜKNET	: Pelteklik, kekemelik, dildeki tutukluk.
LIYÂKATA	: 1- Layık olma, değerlilik, yararlık, 2- İktidar, hüner,

- M -

MA'ÂRİF-MENDÂN	: Bilgiler, bilgi sahibi olanlar.
MA'ÂSÎ	: 1- Asîlikler, isyanlar, itaatsizlikler, 2- Günahlar.
MA'DÛD	: 1- Saygılı, sayılmış, 2- Muayyen, belli.
MA'HÛD	: 1- Ahdolunmuş, bilinen, sözleşilen, 2- Sözü geçen, 3-Fena bilinen Kadın.
MA'KUS	: 1- Tersine çevrilmiş, 2- Ters, yolunda gitmeyen, uğursuz, 3-Bir yere çarpıp geri dönen
MA'RAZ	: 1- Birşeyin görüldüğü, çıktığı yer, 2- Birşeyin arz olunduğu bildirildiği yer, 3-Sergi
MA'RÛF	: Tanınmış.
MA'YÛB	: 1- Ayıplanmış, ayıplanan, 2- Bir eksiği, kusuru olan.
MA'ZÛL	: Azledilmiş, işinden çıkarılmış.
MÂ-HALAK ALLAH	: Allah'ın yarattığı herşey.
MÂ-SADAK	: Tasdik edilen, uygun, tıpkı.
MÂDER-ZÂD	: Anadan doğma.
MÂH-I TÂBÂN	: Parlak, parlayıcı ay.
MAHAMİD	: 1- Medhler, sitayişler, şükürler, 2- Güzel huylar.
MAHASİN	: 1- Güzellikler, 2- estetik.
MAHDUD	: Sınırlı.
MAHZÛF	: 1- Hazfolunmuş, kaldırılmış, silinmiş, 2- Eski yazıda noktasız harflerle yazılmış manzum ve mensur söz.Buna mühmel veya mücerred de denir.
MÂKABL	: Ön, öndeki, bir şeyin kendinden evvel olanı.
MAKAMÂT-I HARÎRÎ	: Arap edibi Harîrî'nin hikâye kitabı.
MAKARR	: 1- Karar edilen, durulan yer, 2- Oturulan yer, 3-Merkez 4-Başkent
MALİKE	: Bir şeye sahip olan, sahip.

MANENDE	: Benzeyen.
MANSIB	: Devlet hizmeti, memuriyet.
MARUT	: Harut ile arkadaş olan melek. Büyü ile uğraştıklarından kıyamete kadar Babilde bir kuyuya hapsedilmişlerdir.
MARİZ	: Hasta.
MÂSIVÂ	: 1- Bir şeyden başka olan şeylerin hepsi, 2- Dünya ile ilgili olan şeyler.
MATAF	: Etrafı dolaşılıp ziyaret edilecek yer.
MATBU'	: 1- Kitap, 2- hoş, güzel, latif.
MATLA'	: Doğacak yer, güneşin doğması, gazel ve kasidenin kafiyeli ilk beyiti
MATLAB	: 1- Taleb olunan, meram, maksad, istenilen şey, 2- Bahis Mesele
MATLÛB	: 1- İstenilen, aranılan şey, 2- Alacak.
MATRUD	: Kovulmuş.
MÂİDE	: 1- Sofra üzerinde bulunan yemek, 2- Sûre ismi.
MAZARRAT	: Zarar, ziyan; zarar verme, dokunma.
MAZARRAT	: Zarar, ziyan, zarar verme, dokunma.
MAZMÛN-FÜRÛŞ	: Mazmun satan, söyleyen.
MAZNUN	: 1- Zannolunmuş, 2- Zann altında bulunan, Kendisinden şüphe edilen , 3-Huk. Bir suç dolayısıyla sorguya çekilen sanık.
MAZRUF	: Zarflanmış, zarfa konmuş.
MAZİ-İ NAKLİ	: Yalnız işitilen bir şeyi anlatan fiil sigası (Ahmet gelmiş) vb.
MAZİ-İ ŞÛHÛDÎ	: Gözle görülen bir şeyi anlatan fiil sigası (Ahmet geldi)
MAZİR	: Eski.
MAŞRIK	: Güneşin doğduğu taraf, doğu.
ME'YUS	: Ye'ise düşmüş, ümidi kesilmiş, ümitsiz.
MEÂSİR	: Güzel eserler, izler.
MEBDE	: Evvel, başlangıç, prensip, ilk unsur; ilmin ilk kısmı.
MEBHAS	: Arama, araştırma yeri, bir şeyin arandığı yer.
MEBHÛS	: Bahsolunmuş, sözü geçmiş.
MEBNİ	: Bir şeye dayanan,.....den dolayı.....den
MECAZÂT	: 1- Karışıklık, 2- Bir suça karşılık ceza çektirme.
MECBUL	: 1- Yaratılmış, 2- Yaradılışında bir hâl ve bir sıfat bulunan
MECÎ'	: Geliş, gelme.

MECRÛR	: 1- gr. harf-i cerr veya izâfet hallerinde, son harfi -i- okunan kelimenin hali
MED'UVV	: Davet olunmuş, davetli, çağrılmış.
MEDAR	: Bir şeyin etrafında döneceği nokta, hareket edeceği yer.
MEDİDE	: Çekilmiş, uzatılmış, uzun, çok uzun süren.
MEFHARET	: İftihar etme, övünme.
MEFTUN	: 1- Fitrieye düşmüş, sihirlenmiş, 2- Gönül vermiş, tutkun
MEH-PÂRE	: 1- Ay parçası, 2- Mec. çok güzel kimse.
MEHAZ	: Bir şeyin kaynağı.
MEHCUR	: Terk olunmuş, kullanılmaz olmuş.
MEHCÛRE	: 1- Terk olunmuş, kullanılmaz olmuş, 2- Uzaklaşmış, -ayrılmış.
MEHVEŞ	: Ay gibi.
MEKÂRİM	: Cömertler, eli açıklar, iyi ahlâklar, keremler.
MEKÂYİD	: Hileler, aldatmalar, düzenler.
MEKR	: 1- Hile, düzen, 2- Hile ile aldatma, maksadından vazgeçirme.
MEKSÛR	: Kırılmış, kesrolunmuş. Gramerde kesre ile yani -i- sesi ile okunan harf. (İrfan'daki ilk harf meksurdur.)
MELÂMET	: Ayıplama, kınama, azarlama, çıkışma.
MELCE'	: Sığınacak yer, ilticâ edecek yer.
MEMÂLİK	: Köleler, kullar.
MEMÂLİK	: Ülkeler memleketler.
MEMÂT	: Ölüm.
MEMAT	: Ölümden, öldükten sonra.
MEMDUHİYYET	: Memduhluk, makbüllük.
MEMLÛK	: Birinin malı olan, köle.
MER'Î	: 1- Ri'âyet edilen, saygı gösterilen, 2- Gözetilen, yürürlükte olan.
MENAKİB	: Övülecek vasıflar, menkabeler.
MENÂZİL	: Duraklar, menziller, konak yerleri.
MENDUB	: İyilikleri sayılarak arkasından ağlanan ölü.
MENFUR	: Nefret edilen, iğrenç.
MENFİYYEN	: Silahlanmış, silahlı.
MENKÛL	: Taşınmış, ağızdan ağıza geçmiş, nakledilmiş.
MENSİ	: Unutulmuş.
MENİŞ	: Huy, tabiat.

MERATİB	: Rütbeler, dereceler.
MERDÜM	: 1- İnsan, adam, 2- Gözbebeği.
MERFU'	: 1- Ref olunmuş, kaldırılmış, yükseltilmiş.
MERİD	: Başı sert, inatçı.
MERKUM	: 1- Yazılmış, adı geçmiş, 2- bayağı, adi, aşağılık, işsiz, güçsüz kimse.
MERVİ	: Rivâyet olunan, birinden işiterek söylenen, sağlam olmayan
MESRUR	: Sevinmiş meramına ermiş, memnun.
MEST-ÂNE	: Sarhoşa, yakışacak şekilde.
MESTE'AR	: Eğreti (alınmış), takma ad.
MESTÎ	: Sarhoşluk.
METECANİŞ	: Bir cinsten olan.
METERS	: 1- Kapının açılması için arkasına konulan ağaç, 2-Savaştan korunmak için yapılan toprak siper , tümsek.
MEVÂ	: Yurt, mesken, yer, makam.
MEVAZİ'	: Mevziler, yerler.
MEVC	: Dalga.
MEVKUF	: 1- Vakfedilmiş, 2- Alıkonulmuş, 3- Bağlı, ait.
MEVKİF	: İstasyon..
MEVSUF	: 1- Vasıflandırılmış, 2- Gramerde belirtilen (sıfat takımlarında).
MEYD	: Ölü.
MEYL	: Tutulma, gönül akışı, eğilme, sevme, tutulma.
MEZMUM	: 1- Yerilmiş, 2- Beğenilmemiş, ayıp.
MEŞÂİR	: 1- Hasseler, duygular, 2- Hacı olmadan durulması icab eden mühim yerler.
MEŞÂRİK	: Güneşin doğduğu taraflar, doğular.
MEŞHED	: Bir kimsenin şehid olduğu veya şehidin gömüldüğü yer.
MEŞHUDÂT	: Gözle görülen şeyler.
MISBÂH	: 1- Kandil, 2- Sabah vakti şarap içilecek kâse.
MISDAK	: Bir şeyin doğru olduğunu isbat eden şey.
MU'ADİL	: Denk.
MU'AMMER	: Ömür süren, yaşamış, yaşayan.
MU'ÂNİD	: İnatçı, dediği dedik, kimseye uymaz.
MU'ÂNİD	: İnatçı.
MU'ARREB	: Araplaştırılmış, Araplaşmış, Arapçalaştırılmış.

MU'ASİR	: Çağdaş, bir asırda yaşayanların herbiri.
MU'CİZ-DEM	: Nefesi mu'cize tesirli olan.
MÜ'EDDÂ	: 1- Ma'nâ, mefhum, 2- Eda olunmuş.
MUTÂD	: Alışılmış, adet olunmuş.
MUTERİF	: İtiraf eden, kendi kusurlarını gizlemeyerek anlatan.
MUTERİF	: İtiraf eden, kendi kusur ve kabahatini gizlemeyerek anlatan.
MU'İN	: Yardımcı.
MUAVENET	: Yardım etme, yardım, yardımcılık.
MÜBÂDERET	: Bir işi yapmağa girişme.
MÜBADİR	: Bir işe hemen girişme.
MÜBÂHÂT	: Övünme.
MÜBEYYİN	: Bildiren, açıklayan, meydana koyan.
MÜBTEDA	: 1- Başlangıç, 2- gr. Özne (isim cümlelerinde).
MÜCÂHEDÂT	: 1- Nefsi yenmeye olan çalışma, 2- Savaşma, uğraşma,
MÜCÂSENET	: Benzeme, hemcins olma.
MÜCÂVEBE	: Cevaplaşma, birbirine cevap verme, mektuplaşma.
MÜCERREB	: Tecrübe olunmuş, denenmiş, sınanmış.
MÜCERREB	: Tecrübe olunmuş, denenmiş.
MÜCERREBÂN	: Denenmişler, denenmiş olanlar.
MUCİB	: İcab eden, hayrete düşüren, şaşkınlık veren.
MÜDÂHANE	: Dalkavukluk.
MÜDÂHİN	: Dalkavuk.
MÜDDEÂ	: 1- Dava olunan şey, 2- İddia olunan şey.
MÜDDET-İ MEDİDE	: Pek çok zaman.
MÜEDDİB	: Terbiye eden, bilgi ve terbiye veren.
MÜEKKİD	: Te'kid eden, anlatan.
MÜESSİR	: Eser sahibi.
MÜFERRİH	: 1- Ferahlık veren, iç açan, 2- ferahlık veren ilaç.
MÜFTEKİR	: Fakir, muhtaç.
MÜFİD	: İfade eden, anlatan.
MUG-BEÇE	: 1- Mecûsî çocuğu, 2- Meyhaneci çocuğu.
MUGANNİ	: 1- Şarkıcı, 2- Güzel öten kuş.
MUHADDEB	: Kanburlu, türmsekli.
MUHÂDENET	: Dostluk, ahbablık.
MUHAKKİK-ÂNE	: Hakîkâti, gerçeği araştıranı yakışacak yolda.
MUHARRER	: Tahrir olunmuş, yazılmış, yazılı.
MUHARRERÂT	: Yazılar, mektuplar.

MUHÂSİN	: Güzellikler.
MUHAZARA	: 1- Hatırda tutulan şeyler, 2- Edebî, tarihî fıkralar, hikâyeler anlatma, bir mevzu üzerinde konuşma.
MUHBİR	: Haber veren, haberci, bir gazete için haber toplayıp ulaştıran.
MUHTELİT	: Karışık, karma.
MUHTERÂ'	: 1- İcad edilmiş, 2- Uydurulmuş, uydurma.
MUHTERİZ	: Sakınan, çekinen.
MUHİBBİ	: Seven, sevgi besleyen, dost.
MUHYİ	: Canlandırın, hayat veren, diriltin (maddî ve manevî)
MUKABELE	: Karşılık verme.
MUKALLİD-ÂNE	: Taklitçiye yakışır sûrette.
MUKARRER	: 1- Kararlaştırılmış, 2- Şüphesiz, sağlam, 3- Anlatılmış Bildirilmiş.
MUKARİN	: Bitişik, ulaşılmış, erişmiş yaklaşmış, bir yere gelmiş.
MUKARİN	: Bitişmiş, ulaşılmış.
MÜKERREM	: Muhterem, aziz, sayın, saygıdeğer, sayılan,
MÜKERREREN	: Tekrar olarak, bir daha.
MUKTEZA	: 1- Lazım gelmiş, 2- Kanun icabına göre yazılan yazı,
MÛLÂHAZA	: Düşünme, düşünce, dikkatle bakma.
MÛLÂZEMET	: 1- Bir yere veya kimseye sınımsız bağlanma, 2- Gidip
MÛLÂZİM	: 1- Bir yere veya kimseye sarılıp ayrılamayan, tutunup
MÛLHİD	: Allah'ı inkâr eden, dinsiz.
MÛMÂSİL	: Benziyen, andıran.
MÛMTENT'	: Olamaz, imkânsızlık.
MÛNDEFİ'	: Atlatılmış, savuşturulmuş, geçmiş (harp, hastalık, sıkıntı) ortadan kalkma.
MÛNDERİC	: İçinde bulunan.
MÛNFEKK	: Ayrılan, ayrılmış, çıkmış; sökülmüş.
MÛNKATI'	: 1- Kesilen, kesilmiş, kesik, 2- Arkadaşı gelmeyen, son bulan, 3-Arada bağ kalmayan ,ayrılmış.
MÛNTAHAB	: Seçilmiş, seçkin.
MÛNTAKİL	: 1- İntikal eden, geçen, 2- Miras kalmış, 3- Ölmüş, göçmüş, göç eden, 4-Karine ile sözün gelişinden anlayan.
MUNTAZİR	: Gözleyen, bekleyen.
MÛNTEŞİR	: 1- Yayılmış, açılmış dağınık, 2- Duyulmuş, etrafa yayılmış.

MÜRADİF	: 1- Bir ma'nâda olan kelime eş anlam, 2- Arkadaş.
MURASSA'	: 1- Kıymetli taşlarla bezenmiş, 2- ed. iki mısra'ı veya iki fıkrası kelime kelime birbiriyle aynı vezin ve kafiyede olan söz, beyit, 3-Bir yazı sitili.
MÜRDE	: Ölü, ölmüş.
MÜRECCAĞ	: Tercih olunan, üstün tutulan.
MÜRECCİH	: Üstün.
MÜRÛR	: Geçme, sona erme.
MÜRÛVVET-MEND	: 1-İnsâniyetli, 2- Cömertlik, iyilik, severlik.
MUSÂDAKAT	: Karşılıklı dostluk.
MUSAFFİ	: Tasfiye eden, süzen, sızdıran.
MUSAGGAR	: Küçültülmüş, cık-cak'lı ma'nâsı verilmiş.
MÛSÂHELE	: 1- İncecik, 2- Kolaylık gösterme, 3- Kolay sanma.
MUSAHHAH	: Yanlıssız.
MUSAHHİH	: Yanlış düzelten.
MUSAHİB	: 1- Padişahın hususi işlerinde bulunanlardan herbiri.
MUSÂLİH	: Sulh yapan, barışan.
MÛSAVİ	: Denk, eşit.
MÛSTAGNİ	: Lüzumlu, gerekli, olmayan, çekingen davranan.
MÛSTAGNİ-YÂNE	: Doygun, gönü tok olanlara yakışacak sûrette.
MÛSTAHDİM	: Hizmette bulunan, ücretle çalışan.
MÛSTAHSENE	: İstihsan edilmiş beğenilmiş, güzel sayılmış.
MÛSTAİDD	: 1- Kabiliyetli, 2- Anlayışlı, akıllı.
MÛSTEFAD	: Kazanılmış, kâr edilmiş, anlaşılılmış.
MÛSTEFİD	: İstifade eden, yararlanan.
MÛSTEKREH	: İğrenç.
MÛSTERİH-ÂNE	: Rahat olarak, gönül rahatlığıyla.
MÛSTETÂB	: Hoş, güzel.
MUTA'	: İta'at olunan, boyun eğilen.
MUTAZAMMIN	: İçine alan, kefil olan, üstüne alan.
MÛTE'ACCİB-ÂNE	: Şaşarak, şaşkın.
MÛTE'AZZİR	: 1- Özürlü, özürü bulunan, 2- Mümkün olmayan, güç, zor
MÛTEAHHİR	: Sonraya kalan.
MÛTEAHHİRİN	: Son zamanlarda gelenler, yetişenler.
MÛTEAHHİRİN	: Son zamanlarda gelenler, yetişenler.
MÛTEALLİK	: İlgili, ilişiği olan.
MÛTEBERE	: İtibarlı, inanılır, güvenilir.

MÜTECELLİD	: Kahramanlık, yiğitlik gösteren.
MÜTECENNİN	: Delirmiş olan, çıldırmış.
MÜTEDÂVİL	: Tedavülde bulunan, elden ele dolaşan.
MÜTEDEYYİN	: 1- Dine bağlı, 2- Borçlanılan.
MÜTEFERRİÂT	: Bir kökle ilgili olanlar, bir kökten ayrılanlar.
MÜTEFERRİD	: Tek ve yalnız olanlar, eşi emsali olmayanlar.
MÜTEHÂLİK-ÂNE	: Büyük bir acele ile, çabuklukla.
MÜTEHARRİK	: Hareket eden, oynayan.
MÜTEKARİB	: Yaklaşan, yakın, gittikçe birbirine yaklaşan.
MÜTEMEVVİC	: Dalgalanan, dalgalı.
MÜTENEFFİR	: Nefret eden, tiksinen, öğrenen.
MÜTERAKKİB	: Terakkub eden, bekleyen, gözleyen, uman.
MÜTERAKİB	: Birbiri üstüne binmiş olan.
MÜTESELLİ	: Teselli bulan, avunan, acıyı, kederi unuttur gibi olan.
MÜTEZELLİL	: Alçaklığa katlanan, kendini hor, aşağı hakir gösteren.
MUTRİB	: 1- Çalgı çalan, çalgıcı, 2- Şarkıcı, şarkı okuyan.
MUTTALİ'	: Haberli, bilgili, öğrenmiş, haber almış.
MUTTASIF	: Vasıflanan, kendisinde bir hal, bir sıfat, bir vasıf bulunan.
MÜTTEHİD	: Birleşmiş.
MÜTTEKÂ	: Dayanılacak alet, baston, asa.
MUTİ'	: Boyun eğen, ita'ât eden.
MUVAKKİD	: Vakit tayin eden kimse.
MUVAZZA'A	: 1- Bir meselede bahse girişme, 2- Danışıklı döğüş.
MUYE	: Hıçkırma hıçkırma ağlama.
MÜYESSER	: Kolaylıkla, kolayını bulup yapan.
MUZÂFUN-İLEYH	: Gr. terkiplerde (belirten) muzâfın. (belirtilen) bağlı
MUZARİ'	: 1- Ortak, 2- Gramerde geniş zaman.
MUZİRR	: Zararlı, zarar veren, zarara sokan.
MUZMER	: Gizli saklı, dışa vurulmamış, içte saklı.
MUZTAR	: Çaresiz kalmış, zorunda kalmış, zorlanmış.
MÜŞÂRÜN-Bİ-L-BENÂN:	Parmakla gösterilen.
MÜŞÂRÜN-İLEYH	: Adı geçen, anılan.
MÜŞEBBEH	: Benzetilen.
MÜŞEBBEHÜN-BİH	: Kendisine benzetilen.
MÜŞEDDEDE-MÜŞEDDED:	1- Kuvvetlendirilmiş, şiddetlendirilmiş, 2-Gramerde şeddeli olan harf.
MÜŞKİL-PESEND	: Güç beğenen herşeyi beğenmeyen.

MÜŞRİKİN	: Allaha ortak koşanlar.
MÜŞTEMİL	: Kavrayan, saran, içine alan.
MİFTÂH	: 1- Anahtar, 2- Şifre cetveli, 3- Dil öğrenirken yapılacak terceme ve meselelerin halledilmiş şekillerini gösteren kitap.
MİHEKK	: 1- Altın veya gümüşün ayanını anlamaya yarayan taş, 2-Birinin ahlakını kadrini, kıymetini anlamaya yarayan şey, vasıta.
MİHR-İ DIRAŞAN	: Parlak, parıldayan güneş.
MİHRAB	: Ümid bağlanan yer, sevgilinin kaşları.
MİRAT	: 1- Ayna, 2- Meşhûr bir çeşit lale.
MİYÂN	: Orta (vasat), ara, aralık.

- N -

NA'İRE	: 1- Ateş, alev 2- Sıcaklık.
NÂ-BE-MAHAL	: Mahalsiz, yersiz, yolsuz, yerinde olmayan.
NÂ-BEDÎD	: Görünmez, belirsiz, kayıp.
NÂ-BÛD	: 1- Yok olan, bulunmayan 2- Sonradan yok olan 3- İflas etmiş, perişan olmuş.
NÂ-HEM-VÂR	: 1- Düz olmayan, eğri 2- Uygunsuz 3- Uymayan.
NÂ-KÂBİL	: 1- Olmayacak, olamayacak 2-Cahil, kabiliyetsiz.
NÂ-MUVAFİK	: Uygun olmayan, uymaz.
NÂ-TIRAŞİDE	: 1- Yontulmamış, tıraş olmamış 2- Terbiye görmemiş, ham, kaba.
NÂDÂN	: Bilmez, cahil.
NÂFTA	: Bayındırlık işleri
NÂFİ	: Menfa'atli, kârlı, faydalı
NÂFİZ	: 1- Delen, delip geçen 2- İçeriye geçen, işleyen 3- Tesir yapan, sözü geçen.
NAGEH-ZUHÛR	: Ansızın olan, oluveren.
NAİM	: 1- Bolluktka yaşayış 2- Cennetin bir kısmı.
NAKKAD	: 1- Paranın sağlamlığını kalpini ayıran 2- Bir şeyin iyisini kötüsünden ayıran, tenkitçi.
NÂLE	: İnleme, inilti.
NÂLEZEN	: İnleyen inildiye.
NASB	: 1- Dikme, saplama 2- İsmi'nin i'râbı, harfin üstün (e) ile okunması.

NASİH	: Öğüt veren, nasihat eden.
NATİK	: 1- Söyleyen, konuşan 2- Düşünce beyan eden 3- Bir şeyi gösteren.
NATUK	: Güzel, düzgün söz söyleyen.
NAİL	: Muradına ermiş, eren, ele geçiren.
NAZAR-ENDAZ	: Göz atan, bakan
NAZAR-PİRÂ	: Bakışı süsleyen, bakışa süs veren.
NAZARAN	: 1- Göre, bakıma göre, bakarak, bakılırsa 2- Nisbeten, nisbetle, kıyaslıyarak.
NAZİRE	: 1- Örnek, karşılık 2- Bir şâirin manzum bir eserine (genellikle gazeline) başka bir şâir tarafından aynı vezin ve kafiyede olmak üzere yapılan benzer.
NAZİR	: Benzser, eş.
NEBBAŞ	: Ölü soyucu, mezar, kefen soyucu.
NECÂT	: Kurtulma, kurtuluş.
NECCAR	: Dülger, marangoz.
NECM-İ GİSÛDÂR	: Kuyruklu yıldız.
NEDRET	: Azlık.
NEDİM	: 1- Meclis, sohbet arkadaşı 2- Güzel hikâye anlatan.
NEFS-İ NÂTIKA	: İnsan ruhu, insanın canlılar arasındaki yerini belli eden cevher.
NEHAR	: Gündüz.
NEKÂVET	: Temizlik, paklık.
NEKÂİS	: Noksanlar, eksiklikler.
NEMİME	: Dedikoduculuk, çekiştiricilik, koğuculuk.
NEMİME-SÂZ	: Dedikoduculuk yapan.
NEV'İ BEŞER	: İnsan cinsi
NEV-RESTE	: Yeni bitmiş, yeni yetişmiş, yeni meydana çıkmış.
NEV-ZUHÛR	: Yeni çıkma
NEVAZ	: Okşayan okşayıcı.
NEVK-İ KALEM	: Kalemin sivri ucu.
NEZÂRE	: Seyir.
NEŞ'ET	: 1- Meydana gelme, ileri gelme 2- Çıkma, yetişme
NEŞ'ET	: Meydana gelme, ileri gelme, çıkma, yetişme.
NEŞÂT	: Sevinç, neşe, şenlik.
NEŞİDE	: Bir toplulukta okunmaya değer şiir, manzume
NEŞV Ü NEMÂ	: Yetişip büyüme, sürüp çıkma
NİM-TEN	: Mintan

NİSF	: 1- Yarım, yarı 2- (gr.) bir yazı sitili.
NÜDBE	: Ölüye ağlama, ağıt
NUKRE	: Külçe halinde gümüş
Nİ'ME	: Ne güzel, ne ala
NİK Ü BED	: Konmuş, konulmuş, koymuş.
NİKAB	: Peçe, yüz örtüsü.
NİM-BÂZ	: Yarı açık
NİRAN	: 1- Aydınlıklar, parlıtlar, ışıklar 2- Cehennem, tamu.

-P-

PÂY MÂL	: Ayaklar altında çiğnenmiş.
PÂYÂN	: Son
PEN CAH	: Elli
PENÇ-ŞENBİH	: Perşembe
PERTEV	: Işık, parlaklık.
PERVERÂN	: Besleyenler, beğenilme, güzel sayılma, güzel bulma.
PESEND	: Beğenen beğenmiş
PESENDİDE	: Beğenilmiş, seçilmiş.
PEY-REV	: İzinden giden, uyan, arkası sıra giden
PEYÂM	: Haber, başkasından alınan bilgi
PEYKAN	: Okun ucundaki sivri demir.
PEYGÜLE-GÜZİN	: Köşeye çekilmiş, bir köşede oturan.
PEYREV	: Arkası sıra giden; izinden giden, uyan.
PÎŞE	: Alışmış, huy edinmiş anlamına birleşik kelimeler yapan
PÎŞE	: Sanat, meslek, iş, huy, tabi'at, alışkanlık
PÛR	: Dolu, fazla, sahip, malik.
PÛTE	: Pota

-R-

RÂBITA	: İki şeyi birbirine bağlayan şey.
RAGM	: Aksine yapma, inadına, zıddına davranma
RÂH	: 1- Kaygı, keder 2- Zan, sanma
RÂH	: 1- Yol 2- Tutulan yol, meslek, usul
RÂHZEN	: Yol kesen (Eşkiya)
RÂVİ	: Rivâyet eden, söyleyen, hikâye eden, anlatan.

REF'	: 1- Yukarı kaldırma 2- Kalkındırma 3- Arapça bir kelimenin sonunu ötreli okuma
REFİK	: Arakadaş, yoldaş
REH-ZEN	: Yol kesen
REHGÜZÂR	: Geçit, geçecek yol
REKİK	: Kusurlu, kekeme, pepeme, tutuk
REVİŞ	: 1- Gidiş, yürüyüş 2-Tarz, üslûp 3- Tutum, yol 4- Geçiş, oluş
REZÂİL	: Utanılacak alçakça işler, ayıp hareketler.
REŞHA	: Sızıntı, damla
RÛ-NÜMÂ	: 1- Yüz gösteren, meydana çıkan 2- Yüz görümlüğü
RÛ-SİYÂH	: Yüzü kara, kara yüzlü, ayıblı olan
RÛH-EFZÂ	: Ömür arttıran
RÛZE-DÂR	: Oruçlu
RICÂL	: 1- Erkekler 2- Belli mevki sâhibi kimseler 3- Yayan, yaya olanlar.
RIHLET	: 1- Ölme 2- Göç, göç etme
RIKAB	: 1- Üzengi 2- Büyük bir kimsenin katı, önü
RIKKAT	: 1- İncelik, yufkalık 2- Acıma, merhamet
RINDÂN	: Kalender, dünya işlerini hoş gören
RINDÂNE	: Rind olana yakışır yolda
RIYAZ	: Bahçeler, ağaçlık, çimenlik yerler.
RİZÂN	: Dökülen, akan

-S-

SA'D	: 1- Kutluluk, uğurluluk, 2- Kutlu, uğurlu.
SÂCEZ	: Sade.
SÂDÂT	: 1- Seyitler, ulular, 2- Hz. Hasan'ın neslinden gelmek üzere Hz. Muhammed (S.A.V.) 'in soyundan olanlar. (Hz. Hüseyinin neslinden gelenlere Şürefa derler)
SADR	: 1- Kazasker, sadrazamın kısaltılması, 2- Herşeyin başı, başkan
SAFA	: Gönül şenliği, eğlence
SAFF-DER	: Düşman saflarını yaran yiğit.
SAFHA	: Birşeyin düz yüzü, bir cismin görünen tarafı, yazılmış sahife, levha.
SAGİR Ü KEBİR	: Küçük ve büyük.

SAHBA	: Şarap
SAHT	: 1- Katı, sert, çetin, pek 2- Kuvvetli, güçlü, sağlam 3- Güç, zor
SAHİH	: Doğru, gerçek.
SÂKİT	: Düşmüş, hüküm ve itibardan düşmüş.
SAKİL	: 1- Ağır, sıkıntılı, çirkin, 2- (gr.) ağır ve kalın okunan
SÂKİT	: Susan, ses çıkarmayan.
SÂL	: Sene, yıl
SÂL-İ HÂL	: İçinde bulunulan yıl
SALÂBET	: Sağlamlık, peklilik, 2- Mânevî kuvvet, dayanma.
SALB	: Asma.
SÂLE	: 1- Yıllık, senelik 2- (Sâka) ordunun gerisinde kalan askerler.
SÂLİB	: 1- Kapıp götüren, alan 2- Olumsuzlaştıran 3- İnkâr eden.
SÂLİK	: Bir tarikata girmiş bulunan.
SÂMÎ'	: 1- Dinleyen, dinleyici 2- İşiten
SÂNAYİ'	: San'atlar, zana'atlar. (Aslı sınaî'dir).
SÂNİ'	: 1- Yapan, yapıcı eser meydana getiren 2- Allah
SANİHAT	: Çok düşünmeden, fikre doğan, akla gelen şeyler.
SARF-I NAZAR	: 1- Vazgeçme 2- Değişme 3- gr. dilbilgisi
SATHÎ	: Yüzeysel.
SAİKA	: Sevkeden, sürükleyen, götüren hâl, sebep
SEB'ÛL-MESÂNİ	: Yedi âyetten meydana gelen ve Kur'an'ın ilk sûresini teşkil eden "Fatıha" sûresi. [iki rekâta iki defa okunduğu için bu ad verilmiştir.]
SEBK	: 1- Bir şeyi eritme 2- Ed. 'ibârenin tarz ve tertibi.
SEBK	: 1- İleri geçme, ilerleme evvelce geçme 2- Koşuda kazanan hayvan
SEBÛ-YÎ MEY	: Şarap testisi
SEBÛK-SER	: 1- Hafif düşünceli 2- Aşağılık sefih
SEFER	: Arabî ayların ikincisi (Yılbaşı muharrem olmak
SEHL	: 1- Kolay, 2- Sade.
SELÂM	: 1- Barış, rahatlık 2- sonu hayırlı ve iyi çıkma 3- Fani, gelip geçici olma 4- Aşına, bildik
SELL-İ SEYF	: Kılıç çekme
SELİKÂ	: Güzel söyleme ve isti'dadı
SEMAİ	: Hiçbir kaideye bağlı kalmadan işitilerek öğrenilen.

SEMÁCET ÜT TAHALLÜS	: (ed) Kasíde başlangıcı demek olan "nesib" veyâ "teşbib" ile girizgâhın çirkin olması
SEMERE	: Fayda, verim.
SENA	: Övme, övüş.
SENC	: Tartan, ölçen, değerlendiren ma'nalarına birleşik kelimeler yapar.
SER-ÂMED	: Başta bulunan ileri gelen.
SER-ÂMED	: İleri gelenler.
SER-BÂZÍ	: Cesurluk, yiğitlik
SER-EFRÂZ	: Benzerlerinden üstün olan, başını yukarı kaldıran.
SER-GÜZEŞT	: Baştan geçen.
SER-MENZİL	: Durak yeri
SER-ŞÂR	: 1- Ağzına kadar dolu, taşkın 2- Sınırı aşan, ileri giden.
SERÂB-İSTÂN	: 1- Serap görünen yer 2- Bu dünya
SERBAZAN	: Cesur, yiğit.
SERFÜRÛ	: Baş eğme, söz dinleme.
SERGEŞTE	: Sarhoş, kafası kızmış, kızgın.
SERVER	: Baş, başkan, ulu.
SERİKAT	: Çalınmış nesne
SEYYÎÂT	: 1- Fenalıklar, kötülükler 2- Suçular, günahlar 3- Kötülüğe karşılık çekilen sıkıntılar.
SEYYİD	: 1- Efendi, bey, ağa, baş, başkan 2- Hz. Muhammed'in torunu Hz. Hasan'ın soyundan olan kimse
SEYYİE	: 1- Fenalık, kötülük 2- Suç, günah 3- Kötülük karşılığı çekilen sıkıntı.
SEZÂ	: Münasip, uygun
SIFR	: Hiç, sıfır.
SILÂ	: 1- Rabit sigası, o bağ fiil, ulaç, 2- Bahşış, hediye.
SILA	: Gr. bağ fiil, ulaç (rabit sigası)
SIYAG	: Sigalar, kipler
SÛ-İ TEFEHHÛM	: Yanlış anlama.
SUDÛR	: 1- Göğüsler, 2- Sadrazamlar, 3- Kazaskerler.
SÛGVÂR	: Acılı, kederli.
SÛHAN-SERÂ	: Ahenkli söz söyleyen.
SÛHULET	: 1- Kolaylık 2- Kolaylık vasıtası 3- Nazik 4- Elverişli kullanışlı.
SÛKKÂN	: Oturanlar.
SUN'	: Yapış, yapma.

SUNÛF	: Sınıflar.
SÛRE-İ DUHÂN	: Kur'an'ın 44 üncü sûresi.
SÜRÛR	: Sevinç.
SURİ	: 1- Görünürde olan, hakikî ve içten olmayan (zahirî), 2-Gösterişten ibaret olan, gösterişlik.
SÛZAN	: 1- Yakan, yakıcı, 2- Yanan, yanıcı.
SİGAR Ü KIBÂR	: Küçükler ve büyükler.
SİKKE-PÛŞ	: Sikke denilen başlığı giyen
SİNN-İ TEMYİZ	: Ayırdetme yaşı
SİPAH	: Asker.
SİYEH-KÂR	: Kötü işler yapan, günaha giren.

- Ş -

ŞÂD	: Sevinçli.
ŞÂDÎ	: Memnuniyet, sevinçlilik, gönül ferahlığı.
ŞÂHEN-ŞÂH	: En büyük padişah, şah, padişahlar padişahu, şahlar şahı.
ŞÂMİL	: İçine alan, kaplayan, çevreleyen.
ŞARK	: 1- Doğu, 2- Avrupa kültürünün dışında kalan müslüman ülkeler.
ŞATHİYYÂT	: 1- Alaylı, eğlenceli hikâyeler, 2- ed. dudaklarda bir tebessüm uyandırmak maksadıyla söylenen manzûme.
ŞÂZ	: Kaideye, kurala uymayan.
ŞEBÂB	: Gençlik, tazelik, cıvanlık.
ŞEBEH	: Benzer, benzeyiş.
ŞECÂ'AT	: Yiğitlik, yüreklilik.
ŞECER	: Ağaç.
ŞEH-LEVEND	: Boylu poslu, şen, güzel genç.
ŞEHBÂL	: Kuş kanadının en uzun tüyü.
ŞEHRÎ	: Aya mensup, aylık.
ŞEK	: Şüphe, zan, tereddüt.
ŞEKVÂ	: Şikâyet, sızıltı, uygunsuzluk.
ŞENG	: 1- Neşeli, kıvrak, 2- Haydut, eşkiya.
ŞER'Î	: Şer'i'ata uygun.
ŞERÂR	: Kivılcım.
ŞEREF-YÂB	: Şeref bulan, şeref kazanan.
ŞERİR	: Kötü, kötülük işleyen, fena adam, fesat.
ŞETÂRET	: Neşe, sevinç, şenlik.

ŞEVÂHİD	: Şahidler.
ŞÜMAR	: Sayan, sayıcı, eden, edici ma'nâlarda birleşik kelimeler yapar.
ŞÛRÎDE	: 1- Karışık, perişan, 2- Aşık, tutkun.
ŞÛYÛ'	: (herkesçe) duyulma, yayılma, bilinme; dağılma.
ŞİFTE	: Kaçık, düşkün, tutkun.
ŞİKESTE	: 1- Kırık, kırılmış, 2- Gücenmiş.
ŞİNÂS	: Anlayan, bilen, tanıyan, ma'nâlarına birleşik kelimeler yapar.
ŞİRRET	: 1- Kötülük, 2- Huysuz, kavgacı.
ŞİTÂB	: Acele, sür'at, çabukluk.
ŞİTABAN	: Acele eden, çabuk olan, koşan.

- T -

TA'AB	: 1- Yorgunluk, 2- Sıkıntı, zahmet, eziyet.
TA'ADDÎ	: 1- Geçme, öteye geçme, saldırma, 2- Zulmetme, adaletsizlik 3-Örf adet ve kanunların sınırını aşma, 4- g.r. Fiilin geçer halde olması.
TA'ASSUB	: 1- Birine tarafdarlık etme, 2- Kendi dinini çok üstün tutarak başka dinden olanlara düşman olmak.
TA'DÂD	: Birer birer söyleme, sayıp dökme.
TA'DİL	: 1- Doğrultma, doğrulama, 2- Değişiklik.
TAKİD	: 1- Dügümler, düğümlenme, 2- ed. ibareyi veya cümleyi anlaşılmayacak şekilde düzenleme.
TÂLİ'	: 1- Talih, 2- Nişangâhın arkasına düşen ok, 3- Tulû .
TALİA	: Öncü.
TALİK	: Asma, asılma, bir şeye bağlı gösterme, geciktirme.
TALİKÂT	: Bir kitabın açıklaması olarak kenarına veya ayrı bir eser olarak yazılan düşünceler.
TA'MİM	: 1- Umûmîleştirme, 2- Genelge.
TA'MİYE	: 1- Kapalı şekilde anlatma, 2- Ebcet hesabıyla düşürülen bir tarihin, hesabını doldurmak için çıkartılacak veya eklenecek sayıları işaret etme.
TAYİB	: Ayıplama.
TAYİŞ	: Geçinme.
TAZİM	: Büyükleme, ululama, büyük sayma, saygı gösterme.

TA'ZİR	: 1- Azarlama, tekdîr etme, 2- Suçluyu suçuna göre tekdîr etme.
TAB	: 1- Güç, kuvvet, 2- Işık, parlaklık, 3- Hararet.
TÂB-NÂK	: Parlak, ışıklı.
TABL	: 1- Davul, 2- Kulak zarı.
TABÎ	: Tabiat, tabiatla ilgili.
TAGAYYÜR	: 1- Değişme, 2- Bozulmalar, kokmalar.
TAGAYYÜR	: Başkalaşma, değişme.
TAGLİT	: Yanlışığını çıkarma, yanıtma, yanıtılma.
TAGYİR	: Başkalaştırma, değiştirme, bozma.
TAHADDİ	: Meydan okuma.
TAHAKKUK	: Hakikat olarak meydana çıkma, gerçekliği anlaşılma.
TAHALLÜF	: 1- Geride kalma, arkada bırakılma, 2- Uygun gelme.
TAHARRİ	: Arama, araştırma, araştırılma.
TAHAYYÜR	: Hayran olma, hayrete düşme, şaşakalma, şaşırma.
TAHFİF	: 1- Hafifletilme, 2- Yükünü azaltma.
TAHKİR	: 1- Hor görme, 2- Küçük görme.
TAHLİYE	: Boşaltma, salma.
TAHRİK	: 1- Kıvıldatma, oynatma, oynatılma, 2- gr. Cezimli bir harfi harekeyle okuma, (İlm kelimesini ilim okuma)
TAHSİN	: Güzel bulup takdir etme, beğenip alkışlama.
TAHŞİYE	: Hâşiye yazma, yazılma.
TAK	: Bina kemeri, kubbe, kümbet.
TAKADDÜM	: 1- Önce gelme, önce davranma, 2- İleri geçme, ileride bulunma, 3-Protokole göre öne geçme daha yukarı oturma.
TAKAVVİ	: Kuvvetlenme.
TAKBİH	: Çirkin görünme, beğenmeme.
TAKDİS	: 1- Mukaddesleştirme, 2- Allah'a şükretme, 3- Ululama, büyük saygı gösterme.
TAKSİR	: 1- Kısaltma, 2- Bir işi eksik yapma, 3- Bir şeyi yapabilir iken çekinip yapmama, 4-Kusur etme, 5_ Suç günah.
TAKYİD	: 1- Şarta bağlama, 2- Harfe nokta ve hareke koyma.
TALİA	: Öncü.
TANZİR	: Bir şiirin ma'nâca, şekilce benzerini yapma, benzetme, benzetilme.
TAR Ü MAR	: Perişan.

TASA'UDÂT	: Buharlaşmalar.
TASADDÎ	: Bir işe girişme, başlama.
TASDİR	: 1- Başa koyma, başa geçirme, kitabın başına önsöz koyma, 2-Yazma satır dizme.
TASGİR	: Küçültme edâtı.
TATBİK	: 1- Uydurma, yakıştırma, 2- Benzetme,
TATHİR	: Temizleme, paklama.
TATVİL	: Uzatma, uzatılma.
TATYİB	: Hoş etme, edilme, hoşlandırma, gönlünü hoş etme.
TAVSİF	: 1- Vasıflandırma, nitelme, 2- İlim, bilgi.
TAYY	: 1- Dürüp bükme, 2- Atlama, üzerinden geçme.
TAZALLŪM	: Sızlanma, yanıp yakılma.
TAZYÎ	: Bırakıp kaybetme, kaybına sebep olma.
TE'DİB	: 1- Edeplendirme, 2- Terbiye etme.
TE'DİYE	: Ödeme, borcunu verme, ödenilme.
TE'SİR	: İçer işleme, kederlendirme.
TE'VİL	: Sözü çevirme, söze ayrı ma'nâ vermeye kalkma.
TEB	: 1- Hararet, 2- Hek. sıtma.
TEBÂ'UD	: Uzak düşme, uzaklaşma.
TEBÂR	: Soylu, soyu yüksek asil.
TEBERRÂ	: 1- Uzaklaşma, uzak durma, çekilme, 2- sevmeyip yüz çevirme.
TEBERRŪKEN	: Uğur sayarak.
TEBEYŪN	: Meydana çıkma, anlaşılma.
TEBYİN	: Meydana çıkarma, belli etme, açıktan açığa anlatma.
TECDİD	: Yenileme, yenilenme, tazelenme.
TECEDDŪD	: Tazelenme,, yenilenme, yeni olma.
TECELLİ	: Talih, kader, ortaya çıkma, görünme, belirme.
TECNİS	: Ed. cinas yapma, iki manâlı söz (veya mani) söyleme.
TEDENNİ	: Aşağı inme, aşağılama, gerileme.
TEDRİCEN	: Derece derece, yavaş yavaş, azar azar.
TEDRİS	: Ders verme, verilme. okutma.
TEHHÜR	: Sonra, geriye kalma.
TEFAHÜR	: Övünme, övünç.
TEFECCŪ	: 1- Acıma, canı yanma, 2- Dertli olma.
TEFEHHŪM	: Yavaş yavaş anılma, farkına varma.
TEFERRŪŞ	: Yayılma, serilme.
TEFEVVUK	: Üste çıkma, üstün olma, yükselme.

TEFHİM	: Anlatma, anlatılma, bildirme.
TEFRİK	: Ayırma, seçme, ayırdetme.
TEFRİT	: Gitmeme.
TEGAZZÜL	: 1- Gazel söyleme, 2- ed. gazel tarzında şiir yazma.
TEHEVVÜR	: Öfkelenme, köpürme.
TEHİ	: 1- Boş, 2- zrf. boşuna.
TEK Ü TÂZ	: Koşma, koşuş. tekdîr etme.
TEKELLÜM	: Söyleme, konuşma.
TEKRİM	: Saygı gösterme, ululama.
TEKSİR	: Çoğaltma, çoğaltılma.
TELEHHÜF	: Kederlenme.
TELEVVÜN	: 1- Renkden renge girme, 2- Döneklik, kararsızlık, 3- Tasv. Temkin halinin zıttı.
TEMAYÜZ	: Yükselme, üstün olma.
TEMDİD	: 1- Uzatma, uzatılma, sürdürme, 2- Bir harfi uzun okuma, çekme.
TEMEYYÜZ	: Benzerlerinden farklı olma, kendini gösterme.
TEMEYYÜZ	: Benzerlerinden farklı olma, sivrilme.
TENAFÜR	: Edebiyatta kulağa hoş gelmeyecek hece ve kelimelerin birarada bulunması.
TENAKUS	: Azalma, eksilme.
TENAKUZ	: Çelişme, bir sözün ötekine uymaması.
TENİS	: Bir kelimeyi müennes (dişi) kılma. (kelimenin sonuna (+) işareti getirilerek yapılır.
TERÂCİM-İ AHVÂL	: Hâl tercümeleri, biyografiler.
TERAKKİ-İ PERVERÂNE	: İlerlemek isteyene yakışacak sûrette.
TERAKİB	: 1- Terkipler, birkaç şeyden meydana getirilen şeyler, 2-gr. Tamlamalar, takımlar.
TERECCİ	: 1- Ricâ etme, yalvarma, 2- Ümid etme, umma.
TERENNÜMÂT	: Terennümler, şakımlar.
TERVIC	: Değer ve i'tibârını arttırma, tutma, destekleme.
TESDİD	: Uzunluğuna doğrultma, doğrultulma, hayırlı işe doğru yöneltme.
TESELSÜL	: Zincirleme, zincirleme gitme.
TESHİL	: Kolaylaştırma.
TESHİR	: Zapt etme, ele geçirme, elde etme.
TESLİYET	: Teselli etme, avutma, avutulma.

TESMİYE	: 1- Ad koyma, adlandırma, isim verme, 2- Besmele
TESRİR	: Sevindirme, sevindirilme.
TESVİYE	: 1- Ödeme, 2- Neticeye bağlama.
TEŞDİD	: Şiddetlendirme, şeddeleme, şeddelenme. (t getirerek yapılır.)
TETİMME	: Bir eksiği tamamlamak üzere katılan şey; bir şeyin tam olması için lüzumlu şey.
TEVAGGUL	: Devamlı olarak uğraşma (bir işle).
TEVÂLİ	: Birbiri arkasından gelme, arası kesilmeksizin devam etme.
TEVÂTÜR	: 1- Bir haberin ağızdan ağazı dolaşarak yayılması, 2- Bir Hadis-i Şerifin bir cemaat tarafından rivayet edilmesi hali.
TEVCİH	: 1- Çevirme, yöneltme, döndürme, 2- Bir kimseye söz atma, bakma, 3- Mana verme, yorumlama, 4- Mevkii verme.
TEVDİ	: 1- Bırakma, emânet etme, 2- Vedâlaşma.
TEVECCÜH	: 1- Çevrilme, yönelme, doğrulma, 2- Bir yere doğru hareket etme, 3/Güleryüz gösterme, yakınlık duyma.
TEVEHHÜM	: Kurma, kuruntuya düşme.
TEVELLÜD	: Doğma, doğum.
TEVFİK	: 1- Allahın yardımına kavuşma, 2- Uydurma, uydurulma, uygunlaştırma.
TEVİL	: Sözü çevirme, söze ayrı manâ vermeye kalkma.
TEYESSÜR	: 1- Kolaylaştırma, kolay alma, 2- Başarı ile bitme.
TEŞE'UM	: Uğursuz sayma.
TEŞRİK	: 1- Ortak olma, 2- Allaha ortak koşma.
TEŞVİŞ	: Karmakarışık etme, karıştırma.
TEŞVİŞ	: Karıştırma, karmakarışık etme.
TIBYAN	: Açık, anlatma, bildirme.
TİRÂZ	: 1- Süsleme, süs, 2-, Üslûp, tutulan yol.
TUHFE	: 1- Hediye, armağan, 2- Hoşa giden güzel şey.
TÜND	: Sert, şiddetli, haşır.
TURRE	: 1- Alın saçı, kıvrak saç lülesi, 2- Kumaşın etrafına tutarak başka dinden olanlara düşman olma.
TÜVÂNÂ	: Güç, tâkat.
TÜŞE	: Ölmeyecek kadar yenecek şey, azık.
TİB	: Güzel koku.

TİR-İ HEVAYİ-VEŞ : Heves oku gibi.

- U -

'UZÛBET : Tatlılık, şirinlik, latiflik.

UDÛL : 1- Sapma, yoldan çıkma, 2- Geri dönme, vazgeçme,
3- Adaletli olanlar.

UHUVVET : 1- Kardeşlik, 2- Mec. dostluk, canlılık.

UKBÂ : Ahiret.

ULÛM : İlimler, bilgiler.

UMRÂN : 1- Ma'murluk, bayındırlık, bayındırlaşma,
2- Medeniyet, ilerleme, refah ve sa'âdet, mutluluk.

UNSUR : Bir bütünden ayrılıp ayrı bir fırka, heyet meydana
getirme, madde, esas, kök.

- Ü -

ÛLFET : 1- Dostluk, görüşme, 2- Huy etme.

ÛMMİYE : Anneye ait, anneyle ilgili.

- V -

VÂHİD : Tek, bir.

VAKF : 1- Durdurma, alıkoyma, 2- Duruş, durma,
kımıldanmama, 3- Ayırma, bağlama, 4- Bir mülkü
satılmamak kaydıyla bağışlama.

VÂ-VEYLÂ : 1- Eyvâh, yazık, 2- Çılgılık, yaygara, 3- Nâmık Kemâl'in
meşhû vatanî şiiri.

VA-VEYL : Yazık, eyvâh.

VEYL : 1- Yazık, vay, 2- (î) Cehennemde bir derenin adı.

VEYLE : Rezillik, küstahlık.

VÂRESTE : 1- Kurtulmuş, 2- Serbest, rahat, 3- İlişiksiz.

VÂ-BESTE :e bağlı.

VERÂDİD : Gelecek, varacak şeyler.

VUSÛL : Ulaşma, gelme, varma, erişme, yetişme.

VÛRÛD : Varma, yetişme; geliş, gelme.

VİRD-İ ZEBÂN : Diline dolaşma.

VÜS'AT	: 1- Genişlik, bolluk, 2- Para durumu, 3- Boş meydan, fırsat.
VARAK-PÂRE	: 1- Yaprak parçası, 2- Kâğıt parçası, 3- Ehemniyetsiz, adi kâğıt, pusula tezkere.
VÂJ-GÛNE	: Ters, tersine dönmüş, uğursuz.
VUHÛŞ	: 1- Yabani hayvanlar, 2- İssız, تنها yer.
VAHİB	: Hibe eden, bağışlayan, bağışlayıcı.
VÂLÂ-NİJAD	: Yüksek, yüce soy, nesil.
VÛLAT	: Valiler.
VAHÎ	: Boş, ma'nâsız, faydasız ehemmiyetsiz (şey).
VAZ	: Koyma, konulma.
VÜS'AT	: 1- Genişlik, bolluk, 2- Para durumu, 3- Fırsat.
VE-İLLÂ	: Olmadığı halde, olmazsa, yoksa.
VÛCÛBÎ	: 1- Lüzûmlu, 2- Lâyük olma, 3- Bırakılması mümkün olmayan.
VERD	: Gül.
VECA'	: Ağrı, sızı, sancı.
VİKÂYE	: Koruma, esirgeme.
VÂZİHAN	: Açık olarak, açık açık.
VÛCÛB	: 1- Lüzûmlu olma, 2- Bırakılması mümkün olmama, 3- Lâyük olma.

- Y -

YE'CÛ'	: Kısa boylu kavim (Çinliler)
YEK-ZEBÂN	: 1- Bir dilli, 2- Ağız birliği eden, 3- Aynı dille konuşma.
YE'S	: Ümitsizlik, elem, keder.
YESAR	: 1- Zenginlik, 2- Sol, sol taraf.

- Z -

ZAF-I TELİF	: Ed. anlamayı güçleştirecek kadar 'ibârenin karışık
ZAHİR	: Arka çıkan, yardımcı.
ZAHM-HÛRDE	: Yaralı.
ZAHİD	: Kaba sofu.
ZÂİR	: Ziyâret eden, görmeye, hatır sormaya giden.
ZAMM	: 1- Arttırma, katma, ekleme, 2- gr. bir harfin mazmum,

	zammeli yani (o) ile okunması.
ZAİD	: Lüzümsüz, gereksiz, artan, artıran.
ZE'ÂMET	: tar. osmanlılar devrinde sipahilere verilen en büyük
ZEBÂN-ZED	: Söylenen, söylenir olan, alışılmış, kullanışlı yayılmış
ZELİL	: Horş alçak, aşağı tutulan.
ZEMM	: Yerme, kınama, ayıplama.
ZENÂN	: 1- Kadınlar, 2- Vurucular, dövücüler.
ZER	: 1- Altın, 2- Sarı.
ZER-GER	: Kuyumcu.
ZERRİN	: 1- Altından yapılmış, altın, 2- Altın gibi sarı, 3- Parlak.
ZÎ	: "Sahip" ma'nâsına kelimelerin başlarına getirilerek
ZÎK-İ MAKAM	: Yer darlığı.
ZİLÂL	: Gölgeler.
ZILL	: 1- Gölge, 2- Mecazi anlamda koruma, sahip çıkma.
ZİR	: Alt, aşağı.
ZİR-İ EFLAK	: Göğün altı.
ZÜBDE	: 1- Birşeyin en seçkin parçası, 2- Öz, özet, sonuç.
ZÜBDE'ÜL AHKÂB	: Uzun zamanların en seçkini.
ZÛR	: Kuvvet, güç.
ZURÛF	: Zarflar.

KAYNAKÇA

- AKÇAĞ Yayınları, Bâkî Dîvânı, Ankara, 1990.
- AKÇAĞ Yayınları, Fuzûlî Dîvânı, Ankara, 1990.
- AKYÜZ, Kenan, Batı Te'sirinde Türk Şiiri Antolojisi, Doğu Matbaası, Ankara, 1972.
-, Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri, Mas Matbaacılık, Ankara, 1982.
- BANARLI, Nihat Sami, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, Devlet Kitapları, İstanbul, 1966.
- BAYRAKTUTAN, Lütfü, Şeyhül-İslâm Yahya Efendi. Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı, Atatürk Üni., Fen. Ed. Fak. Doktora Tezi, Erzurum, 1983.
- BİLGEGİL, Kaya, Ziya Paşa Üzerine Bir araştırma, Sevinç Matbaası, Ankara 1979.
-, Edebiyat Bilgi ve Teorileri.
- CANİP Ali, Türk Edebiyatı Antolojisi, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat Doğu Matbaası, İstanbul, 1962.
- HUART, Clement, Arap ve Arap Dilinde İslâm Edebiyatı, Çeviren: Cemal SEZGİN, Kanaat Yayınları, İstanbul 1994.
- İbrahim Efendi (Elhac), Edebiyat-ı Osmanî, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1305.
- İPEKTEN, Haluk, Nailî Dîvânı, Akçağ Yayınları, Ankara, 1990.
- İSEN, Mustafa, Usûlî Dîvânı, Akçağ Yayınları, Ankara, 1990.
- İslâm Ansiklopedisi, Devlet Kitapları, İstanbul.
- KARAHAN, Abdülkadir, Nefî Dîvânı'ndan Seçmeler, Devlet Kitapları, İstanbul, 1972.
- KARAHAN, Abdülkadir, Nefî Dîvânı'ndan Seçmeler, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Sevinç Matbaası, Ankara 1985.
- KURGAN Şükrü, Ziyâ Paşa, Varlık Yayınları, İstanbul, 1953.

- Mu'allim Nâci, Lugat-i Nâci. Çağrı Yayınları, İstanbul, 1987.
- Mu'allim Nâci, İstilahat-ı Edebiyye, Haz. Dr. Atendar YALÇIN, Abdülkadir HAYBER, Akabe Yayıncılık, İstanbul.
- OKAY Orhan-AYAN Hüseyin, Hüsn ü Aşk, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1975.
- Bursalı Mehmet Tahir Efendi, Osmanlı Müellifleri, Haz. Fikri Yavuz, İsmail Özen, Meral Yayınevi, İst. 1972.
- OKAY Orhan, Servet-i Fünûn Şiiri, Atatürk Üniv. Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum, 1988.
- PARLATIR İsmail, Rezaizâde Ekrem, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1985.
- SAMİ Şemseddin, Kâmus-ı Türkî, İkdâm Matbaası, İstanbul, 1937.
- Şeyhü'l-İslâm Yahya, Akçağ Yayınları, Ankara, 1990.
- TANPINAR Ahmet Hamdi, XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- TARAKÇI Celal, Mu'allim Nâci, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994.
- TANSEL Fevziye Abdullah, Namık Kemal'in Husûsî Mektupları, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara, 1973.
- TİMURTAŞ Faruk Kadri, Osmanlı Grameri, Küçük Aydın Matba'ası, İstanbul, 1964.